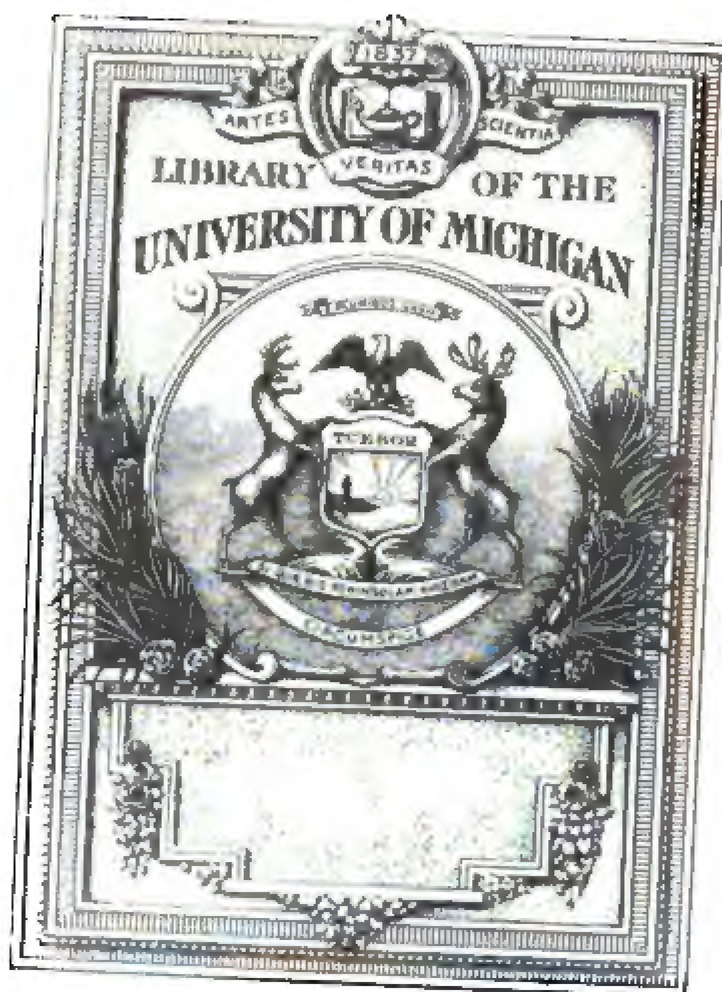

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

HET LEVEN

VAN

Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN.

(1641—1717).

DOOR

J°. F. GEBHARD, J^r.

I.

LEVENSBESCHRIJVING.

PRIJSVERHANDELING UITGEGEVEN DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

MET GOUD BEKROOND.

UTRECHT,
J. W. LEEFLANG.
1881.

HET LEVEN

VAN

Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN.

Stoomdruk van J. van Boekhoven te Utrecht.

HET LEVEN

VAN

Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN.

(1641—1717).

DOOR

J. F. GEBHARD, JR.

I.

LEVENSBESCHRIJVING.

PRIJSVERHANDELING UITGEGEVEN DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

MET GOUD BEKROOND.

UTRECHT,

J. W. LEEFLANG.

1881.

BEANTWOORDING

DER

PRIJSVRAAG:

„EENE LEVENSBESCHRIJVING VAN MR. NICOLAES CORNZ. WITSEN."

ONDER DE SPREUK:

Labor omnia vincit,

AAN WELKE

DOOR HET PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

OP DEN 29 JUNI 1880

DE GOUDEN EEREPRIJS

IS TOEGEWEZEN.

Bij de uitgave van mijn geschrift over Nicolaas Witsen acht ik mij verplicht mijn erkentelijken dank uit te spreken aan het Utrechtsch Genootschap, dat met zoo groote welwillendheid mijne poging heeft beoordeeld en daaraan de bekrooning toegekend, waardoor deze uitgaaf is mogelijk geworden. In het bijzonder breng ik nog mijn dank aan den Hoogleeraar Dr. N. Beets, onder wiens toezicht die uitgave is geschied.

Voorts kan ik mij niet weerhouden mijn dank te betuigen aan allen die mij op verschillende wijzen met inlichtingen en voorlichtingen hebben ter zijde gestaan. Het is niet mijn voornemen hunne namen allen te noemen, doch ieder van hen kan overtuigd zijn dat zijne hulp door mij dankbaar wordt erkend.

De aard van mijn onderwerp bracht mede, dat ik de meesten mijner bronnen had te zoeken en te bewerken op het Stedelijk Archief te Amsterdam. Ieder, die ooit gedurende eenigen tijd op het Amsterdamsche Archief heeft gewerkt, zal zich kunnen voorstellen dat ik mij ten zeerste verplicht reken aan den Archivaris Dr. P. Scheltema, wiens bekende hulpvaardigheid ook mij in menig opzicht het onderzoek heeft gemakkelijk gemaakt. De vele uren, die ik in zijn gezelschap mocht doorbrengen, blijven voor mij eene aangename herinnering.

Ook op het Rijks-archief te 's-Gravenhage, op de Universiteitsbibliotheken te Amsterdam en te Leiden, bij de bibliothecarissen van het Kon: Oudheidkundig Genootschap, bij de Kerkmeesteren en den toenmaligen koster van de Zuiderkerk te Amsterdam werden mijne aanvragen steeds op de welwillendste wijze bejegend. Voor het verkrijgen van de brieven aan Peter den Groote uit St. Petersburg, ben ik dank schuldig aan mijne vrienden Dr. C. Kerbert en F. G. Kramp, beiden te Amsterdam.

De Heeren J. J. Witsen en N. C. Witsen, te Amsterdam, gaven zich, op mijn verzoek, alle moeite om te onderzoeken of in hunnen kring nog papieren of andere stukken van den zeventiende-eeuwschen burgemeester waren overgebleven. Het is hunne schuld niet dat dit onderzoek weinig heeft opgeleverd. De bestaande geslachtlijst der Witsens was mij reeds te voren door den Heer J. G. de Groot Jamin, te Amsterdam, ten gebruike gegeven.

Het zou mij niet moeielijk vallen op deze wijze nog onderscheidene namen te noemen, doch ik wil mij nog sleehts tot één bepalen. Het is mijn vriend Mr. A. D. de Vries Azn, wiens warme belangstelling in alles wat onze zeventiende eeuw betreft, wiens rustelooze geest van onderzoek en vergelijking, wiens trouwe ijver voor de geschiedenis van ons geliefd Amsterdam mij steeds tot navolging hebben geprikkeld, en wiens invloed op de wording van dit geschrift grooter is geweest dan hij wellicht zelf vermoedt. Niet zoozeer de feiten en bijzonderheden, die hij mij nu en dan wist mede te deelen, als wel zijne geheele wijze van werken en onderzoeken, hebben mij den moed gegeven om het aangevangen werk voort te zetten. Voor

zooverre mijn boek eenige goede eigenschappen mocht bezitten, heeft de lezer die voor een aanmerkelijk deel aan hem te danken. De tijd, waarin men geen boek de wereld inzond zonder eene uitvoerige en weidsche opdracht, ligt reeds lang achter ons, en ik zal de laatste zijn om dien terug te wenschen. Doch bestond die gewoonte nog, dan zou ik aan niemand anders mijn geschrift met hartelijke erkentelijkheid hebben opgedragen dan aan mijn wakkeren vriend Adriaan de Vries.

AMSTERDAM
Augustus 1881.

J. F. GEBHARD Jr.

Op bl. 46 (noot) *staat:* Olfert Dupper;

dit moet zijn: Olfert Dapper.

INHOUD.

INLEIDING.

De naam van den Amsterdamschen Burgemeester Nicolaas Witsen zal waarschijnlijk slechts aan weinigen, die zich met de beoefening onzer Vaderlandsche geschiedenis hebben bezig gehouden, geheel onbekend zijn. Integendeel, men herinnert zich zonder twijfel spoedig, dat hier sprake is van den man, die het vertrouwen genoot van den Stadhouder Willem den Derde, en die, zoowel persoonlijk als schriftelijk, in nauwe betrekking heeft gestaan tot Peter den Groote. Men weet ook, dat hij, zoowel om zijne wetenschappelijke ontwikkeling als om zijne hoedanigheden als Stads-regent, door zijne tijdgenooten hoog werd gewaardeerd. Deze en nog verscheidene andere feiten zijn reeds herhaaldelijk in afzonderlijke geschriften aangewezen, en menig geschiedschrijver heeft reeds, waar hem daartoe de gelegenheid openstond, Witsen's verdiensten besproken en gehuldigd.

Het is er echter verre van af, dat hiermede alles over zijn persoon en zijn leven zou gezegd zijn, of dat zijne geheele levensgeschiedenis reeds op eenigszins volledige wijze zoude zijn beschreven. De verschillende bijzonderheden, die van hem bekend zijn, loopen te veel over uiteenloopende onderwerpen, en omvatten

zoodanig ver van elkander verwijderde tijdperken, dat het nog zeer moeielijk is, zich een duidelijk denkbeeld van zijne geheele persoonlijkheid te vormen. Het kan dus nog altijd van eenig belang zijn, een poging te wagen tot het samenstellen eener levensbeschrijving, waarin getracht wordt, aan dit laatste bezwaar te gemoet te komen.

Het spreekt van zelf, dat hierbij moet worden gebruik gemaakt van veel, wat reeds vroeger omtrent Witsen is geschreven en uitgegeven. Ik denk hierbij bij voorbeeld aan Wagenaars mededeelingen [1]) uit Witsen's eigenhandige aanteekeningen. Zij betroffen het aandeel, dat Witsen had in den tocht van Willem den Derde naar Engeland, en behelsden verder eenige bijzonderheden over Witsen's verblijf als Gezant aan het Engelsche hof. Voor dit tijdperk van zijn leven bestaat nog een andere bron, die ongeveer vijftien jaren geleden door Dr. P. Scheltema is bekend gemaakt [2]), namelijk de verzameling van Witsen's brieven uit Engeland aan de Regeering van Amsterdam. Een andere reeks brieven (uit het jaar 1703) werd omstreeks dienzelfden tijd uitgegeven door Mr. C. A. Chais van Buren [3]), terwijl reeds vroeger Mr. J. T. Bodel Nijenhuis [4]) tal van verspreide bijzonderheden had verzameld en evenzeer in het licht gegeven. Er blijven intusschen nog verscheidene bronnen over, die nog weinig of niet geraadpleegd

---

[1]) J. Wagenaar, Vaderlandsche Historie XV, blz 425 en volg.

[2]) Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid IV, blz. 89 en V, blz. 85.

[3]) Mr. C. A. Chais v. Buren. Eene bladzijde uit het leven van Mr. Nicolaas Witsen

[4]) Mr J. T. Bodel Nijenhuis Verspreide bijzonderheden over Mr. Nicolaas Witsen.

zijn, met name Witsen's nagelaten papieren, berustende op het Amsterdamsche Stedelijk Archief.

Onder deze papieren bevindt zich ook een Afschrift [1]) van een Levensbeschrijving, door Nicolaas Witsen zelf opgesteld op zeventigjarigen leeftijd. Deze „autobiographie" is reeds in 1872 door Dr. P. Scheltema uitgegeven (in het zesde Deel van „Aemstels Oudheid"), met bijvoeging van verschillende belangrijke aanteekeningen. Dat van dit stuk in de volgende bladzijden een veelvuldig en dankbaar gebruik zal worden gemaakt, zal niemand kunnen verwonderen. Intusschen is dit niet overal even gemakkelijk; ten eerste is het verhaal zeer kort, en bevat bijna alleen de mededeeling van losse feiten. Ten anderen zijn deze wel in het begin in een geleidelijk vervolg, doch loopen later nog al dooreen, wat de tijdsorde betreft. Ook komen er enkele onduidelijke voorstellingen of onnauwkeurige tijdsopgaven in, die niet altijd even spoedig zijn te herstellen. Dit alles neemt echter niet weg, dat het bedoelde geschrift over een tal van zaken, waarover onzekerheid bestond, een helderder licht verspreidt, en men het in velerlei opzicht kan beschouwen als een hoogstbelangrijke handleiding bij het onderzoek naar Witsen's levensgeschiedenis.

De andere papieren van Witsen op het Stedelijk

---

[1]) „Kort verhael van mijn levensloop tot den jaere 1711 en die van seventig mijns ouderdoms, N. W." Het afschrift is van de hand van Jacobus Koning, alleen het opschrift is door Witsen zelven geschreven.

Dit stuk behoorde vroeger aan den Hoogleeraar H. W. Tydeman, uit wiens nalatenschap het in 1865 te 's Gravenhage is verkocht geworden, met eenige andere papieren van Witsen. Zie Catal Tydeman, bl. 35 N°. 385.

Archief bevatten velerlei eigenhandige aanteekeningen uit verschillende tijden, brieven door hem geschreven, alsmede andere aan hem gericht, opstellen over verschillende onderwerpen, uittreksels uit Stads- en Landsregeeringsbesluiten, waarbij hij persoonlijk is betrokken geweest, enz., enz. Daar verscheidene dezer stukken tot heden, zoover ik weet, nooit zijn uitgegeven, zullen sommige daarvan in de volgende bladzijden in hun geheel worden opgenomen.

Uit al het bovengenoemde zal men lichtelijk kunnen zien, dat er dus vele en velerlei bronnen aanwezig zijn. Of deze echter genoegzaam zullen blijken te zijn, durf ik natuurlijk niet beslissen. Wel zoude het wenschelijk zijn, wanneer er iets meer van Witsen's geregelde briefwisselingen kon aan het licht komen, doch dit is niet zeer waarschijnlijk. De Heer Mr. C. A. Chais van Buren heeft reeds in 1862 op dit bezwaar gewezen, toen hij schreef [1]: „Het leven van Witsen toch „is grootendeels te Amsterdam en te 's Hage verloopen, „en men mist dus die verscheidenheid welke talrijke „zendingen naar vreemde hoven opleveren. Hoe ver„schillend 'b. v. is in dit opzigt de loopbaan van Wit„sen van die van zijn' tijdgenoot Jacob Hop," enz. Zeer zeker is dit een groote moeielijkheid, die zelfs niet wordt opgewogen door het bewaard blijven van zijne geheele briefwisseling met Gijsbert Cuper, ook al bevat deze een menigte van bijzonderheden, die Witsen's leven en zijne studiën betreffen. Doch al is ook de kans op het ontdekken van verdere bronnen zeer gering, toch behoeft dit nog geen aanleiding te zijn om van eene opzettelijke bestudeering van Witsen's levens-

---

[1] „Eene bladzijde, enz." blz. 11.

geschiedenis af te zien. Ik waag het dus om, met de bronnen die te onzer beschikking staan, dit onderzoek aan te vangen, hopende daarmede iets bij te dragen tot de beoordeeling en waardeering van een dier vele mannen, op wier geschiedenis ons Vaderland te recht roem draagt.

Ik heb hier nog eenige woorden bij te voegen ter verklaring of (zoo men wil) ter verontschuldiging van het groote aantal Bijlagen, die ik aan het werk heb toegevoegd. Het is mij voorgekomen, dat vele der stukken, waarvan ik voor mijne studie moest gebruik maken, ook in velerlei andere opzichten de aandacht verdienen, en daarom aanspraak hebben op volledige mededeeling. Vooral heeft dit betrekking op de talrijke onuitgegeven brieven van Witsen, die een plaats hebben gevonden in onze Bijlagen. Voor de persoonlijke levensgeschiedenis van Witsen had ik wellicht kunnen volstaan met de mededeeling van hetgeen ik daaruit noodig had. Toch kwam mij dit minder wenschelijk voor, omdat, zoowel in het algemeen, als in het bijzonder bij Witsen, de lezing van zulk een lange reeks brieven een welkome bijdrage kan zijn tot de juistere voorstelling van een geheele persoonlijkheid.

Er is ook nog een andere reden. Al heeft de inhoud der bedoelde brieven dikwijls weinig of geen beteekenis voor Witsen's eigen leven, zoo bestaat toch de mogelijkheid, dat zij van eenig gewicht kunnen zijn voor de algemeene geschiedenis van ons land in Witsen's tijd. Wanneer men (en terecht) verlangt, dat de beoefening onzer Geschiedenis haren steun vinde in ijverige bronnenstudie, dan is het plicht de

bronnen, die wij zelven hebben gebruikt, niet enkel bij name te noemen, maar die ook, waar dit mogelijk is, in hun oorspronkelijken vorm aan het licht te brengen. Het is daarom, dat ik mij hebt verplicht geacht, niet spaarzaam te wezen in het uitbreiden der Bijlagen, die daardoor een bijna even grooten omvang hebben verkregen als het boek zelf.

I.

Onder de verschillende geslachten, die tijdens het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden te Amsterdam in hoog aanzien waren, behoort ook dat van Witsen.

Reeds spoedig na de verandering der Regeering in 1578 komt de naam Witsen op de regeeringslijsten voor, en dit is zoo gebleven tot aan het einde der vorige eeuw, tot aan den val der oude Republiek. Men kan zonder overdrijving zeggen, dat nagenoeg geen enkele regeeringspost van eenig belang niet mintens eenmaal aan een der leden van dat geslacht is toevertrouwd geweest.

Aan het einde der zestiende eeuw waren er twee broeders, Kornelis Jacobsz. Witsen en Gerrit Jacobsz. Witsen, die kort na elkander (de eerste in 1584, de ander in 1585) tot schepen werden verkozen, welk ambt zij beiden herhaaldelijk (natuurlijk nooit te gelijk) hebben vervuld. Deze Witsens waren zonen van Jacob Hendriksz. Witsz of Witsen, wiens voorouders uit Noord Holland afkomstig waren, doch die zich te Amsterdam had gevestigd, en zich door den koophandel tot zeker aanzien had gebracht. Omtrent deze Noord-Hollandsche voorouders ontbreken stellige berichten, doch voor zoover die met eenige

waarschijnlijkheid kunnen worden nagegaan, zijn zij opgenomen in de hierachter geplaatste geslachtslijst; voor het oogenblik kunnen wij die dus onaangeroerd laten, daar deze in geenerlei verband staan tot Amsterdam's geschiedenis en regeering.

De jongste der zooeven genoemde broeders, de schepen Gerrit Jacobsz. Witsen, schijnt wel een man van beteekenis te zijn geweest; ten minste, behalve dat hij achtmaal tot schepen werd aangewezen, vinden wij hem ook sinds 1588 zesmaal als Tresorier Extraordinaris, sedert 1606 vijfmaal als Tresorier, en in de jaren 1609 tot 1625 achtmaal als Burgemeester; bovendien was hij in 1617—1619 lid van het collegie van gecommitteerde Raden. Hij liet geene zonen na, maar wel twee dochters, waarvan de jongste is gehuwd geweest met den Burgemeester Cornelis Bicker, heer van Swieten, waardoor de latere Witsens nog in de verte waren verwant aan de familiën Bicker, Reynst, de Graaff, enz.

De oudere broeder van dezen Gerrit, de schepen Kornelis Jacobsz. Witsen, schijnt als stadsregent minder op den voorgrond te zijn getreden. Wel is ook hij zevenmaal tot schepen verkozen, en verkreeg hij zelfs in 1590 zitting in den Raad der Stad, maar wij vinden hem niet onder de Amsterdamsche burgemeesters; waarschijnlijk is dit voor een gedeelte toe te schrijven aan de omstandigheid, dat hij veel vroeger dan zijn broeder is gestorven, daar hij reeds in 1598, als president-schepen overleed. Van zijne zonen, is de oudste, Jonas Kornelisz. Witsen, meer bekend geworden. Deze werd reeds in 1596 in den Raad gekozen, was van 1595—1600 Excijnsmeester, in 1601 en later nog vijfmaal Schepen, in 1603 en 1605 Tresorier, en werd in 1619 Burgemeester. In de kerkelijke

partijschappen van dit laatste jaar schijnt hij zeer op de hand der contra-remonstranten te zijn geweest, en vermoedelijk zal dit ook hebben bijgedragen tot zijne verkiezing als Burgemeester. De Raad was in het vorige jaar op buitengewone wijze door Prins Maurits ontbonden, doch Jonas Witsen behoorde onder degenen, die herbenoemd werden. Bij het bezoek van Maurits aan Amsterdam, in November 1618, wordt hij genoemd als een der kolonellen van de burgerij, die den Prins ontving en uitgeleide deed. In 1620, 1621 en 1622 had hij zitting in het collegie van Gecommitteerde Raden, was in 1623 en 1624 wederom burgemeester, en werd in 1625 afgevaardigd in den Raad van State, waarvan hij lid bleef tot aan zijn dood in 1626 [1]). Zijn ijveren voor de zaak der contra-remonstranten kan blijken uit de mededeelingen van den Remonstrantschen predikant Geesteranus [2]), die in den zomer van 1624 te Amsterdam werd gevangen genomen en eenige maanden in voorloopige hechtenis gehouden. Onder de vier regeerende burgemeesteren was Jonas Witsen de eenige, die er op aandrong dat de gevangene naar Loevesteijn zou worden vervoerd, daar de Heeren Poppen, Bas en Oetgens van Waveren hiertoe hunne stem niet wilden geven, en Poppen zelfs beweerde, dat 's Lands wetten zulks ook niet vorderden. Doch eenige maanden later, toen Poppen gestorven, Oetgens ongesteld en Bas afwezig was, meende Witsen daarvan te moeten gebruik maken, en stond aan de onderschouten toe, dat zij Geesteranus naar Loevesteyn zouden brengen, alwaar

---

[1]) 1 Mei 1626, zie P. Bol, geslachtlijst.

[2]) J. Scheltema, Geschied- en letterkundig mengelwerk III, 3 st. bl. 198 en volg.

deze bijna zeven jaren is gebleven, totdat hij in 1631 ontvluchtte.

Een broeder van dezen Jonas Witsen was de minder bekende Jan Kornelisz. Witsen, die geene andere openbare betrekking heeft bekleed, dan dat hij sedert 1612 tot aan zijn dood Excijnsmeester is geweest. Hij stierf den 19 October 1636, en liet uit zijn huwelijk met Margreta Oetgens van Waveren, twee dochters en een zoon na, welke laatste zich vervolgens in velerlei opzicht heeft onderscheiden, en den naam droeg van Kornelis Jansz. Witsen. Over hem zullen wij iets uitvoeriger moeten zijn dan over zijne voorgangers.

Wie ooit te Amsterdam het Rijksmuseum in het Trippenhuis bezocht, en daar den bekenden „Schuttersmaaltijd" van Van der Helst beschouwde, zal zich waarschijnlijk spoedig hebben aangetrokken gevoeld tot dien flinken en krachtigen schutterkapitein op den voorgrond, die den grooten beker van het St. Jorisgild in de hand heeft. Het is Kornelis Jansz. Witsen, die alzoo op al zijne voorvaderen en nakomelingen dit voor heeft, dat wij van hem een ten voeten uit geschilderd portret bezitten van een onzer beste meesters, waardoor zijne geheele persoonlijkheid ons duidelijk voor oogen treedt.

Hij was destijds (1648) schepen en raad van Amsterdam, en was reeds in 1636 voor het eerst tot schepen gekozen, welk ambt hem later nog negenmaal werd opgedragen; daarbij werd hij in 1643 lid van den Raad. Het is in deze betrekking, dat zijn naam eenige malen voorkomt in de geschiedenis van het bekende geschil van Amsterdam met den Stadhouder Willem den Tweede.

De Staten-Generaal hadden in de maand Juni 1650

besloten eene bezending af te vaardigen naar eenige steden van Holland, om deze te bewegen van hunne voornemens tot afzonderlijk afdanken van krijgsvolk af te zien. Zoodra deze bezending, met den Stadhouder aan het hoofd, naar Dordrecht vertrokken was, besloot de Amsterdamsche Regeering den 10den Juni twee Heeren uit hun midden, Anthony Oetgens van Waveren en Pieter Hasselaer, den Prins te gemoet te zenden, om hem mede te deelen, dat zij deze bezending niet zouden kunnen ontvangen. De beide genoemde Heeren spraken den Prins te Gorinchem, en betuigden toen ook, dat zij, wat hemzelven betrof, wel geneigd waren, hem als Stadhouder der Provincie in de Vroedschap te ontvangen en alle eer te bewijzen, en dat hunne weigering hem slechts betrof als lid der bezending uit de Staten-Generaal. De Prins nam echter met deze verklaring geen genoegen en vervolgde zijne reis. De beide Amsterdamsche Heeren deden den 13den Juni verslag in den Raad der Stad, waarna besloten werd eenige Heeren te machtigen een uitvoerig stuk op te stellen, waarmede men, in de eerstvolgende vergadering der Staten van Holland, het gedrag van Amsterdam zou kunnen verdedigen. Hiertoe werden verkozen Andries Bicker, Cornelis de Graaf, Cornelis Witsen, Nicolaas Tulp en Pieter Kloek. Dit vijftal stelde een ontwerp op, hetwelk reeds den 20sten Juni in de Vroedschap werd goedgekeurd; Wagenaar heeft het in zijn geheel opgenomen in zijn „Amsterdam" als bijlage op het XVIde boek. Drie dagen later kwam de Prins, op een oogenblik dat men hem nog niet verwachtte, en wenschte in den Raad gehoord te worden. Toen de Burgemeesteren hierin niet wilden toestemmen, verzocht hij gehoor als Stadhouder, waarin de Heeren vroeger verklaard hadden geen bezwaar te

zien. Doch toen dit voorstel in de Vroedschap kwam, was men van eene andere meening, en vond het ondienstig om den Prins gehoor te verleenen; daar hij toch in de Stad gekomen was als hoofd der bezending. Om dit besluit aan den Stadhouder over te brengen, werden wederom vijf Heeren aangewezen, waaronder ook Cornelis Witsen; zij kweten zich van hunne taak, tot groot ongenoegen van den Stadhouder. Witsen deed nog eenige poging om de bedoeling duidelijker te maken en het standpunt van den Raad te bepleiten, doch de Prins gaf hem te kennen „dat hij wel Duitsch verstond, en geen uitlegger noodig had." Het is bekend, dat 's Prinsen ongenoegen over deze ontvangst de aanleiding werd tot den aanslag op Amsterdam, die ruim een maand later werd ondernomen. Zoowel het verhaal daarvan, als ook eene beoordeeling omtrent het recht of onrecht in deze zaak, ligt buiten het bestek van dit werk, vooral omdat de naam van Cornelis Witsen gedurende dien tijd niet wordt genoemd. Nadat de geheele zaak van den mislukten aanslag was afgeloopen, vond de Vroedschap het geraden, eene hervorming in de schutterijen tot stand te brengen, en die aanmerkelijk uit te breiden; tevens werden tot kolonellen benoemd de Heeren Jan van de Poll en Cornelis Witsen, wiens benoeming den 25sten Augustus 1650[1]) plaats vond. Hij bekleedde dien post echter slechts eenige jaren, daar er ook besloten was, dat een kolonel, die Burgemeester werd, van zijne kolonelsplaats moest afstand doen. Dit geschiedde in het jaar 1653, toen Cornelis Witsen voor het eerst tot burgemeester werd gekozen. Later, in 1658, 1662 en 1667

---

[1]) Zie Commelin, Amsterdam II, 825b.

werd hem deze hooge waardigheid nogmaals opgedragen.

Zoowel door zijne nauwe betrekking tot verschillende andere regeerende geslachten, als door zijne erkende bekwaamheden, was hij nu in zijne Vaderstad en ook daarbuiten tot hoog aanzien geklommen. In de jaren tusschen zijn eerste en tweede burgemeesterschap, van 1654 tot 1657, was hij lid van het collegie ter Admiraliteit van Amsterdam, en maakte toen (in 1656) met een zijner medeleden, een reis naar Engeland, waar hij door Cromwell met groote onderscheiding werd ontvangen; vermoedelijk stond deze reis in verband met geschillen over de zeevaart, daar eerst kort te voren de Vrede van Westminster gesloten was, waarbij Cromwell's scheepvaart-wet van kracht bleef.

Het schijnt, dat ook in andere Staats-aangelegenheden zijn invloed niet zonder beteekenis moet zijn geweest. Onder de nagelaten papieren van zijn zoon Nicolaas, vond ik een brief, van den „13/23 aoust 1658, aen mijn Heere Witsen, praesident burgemeester" van den Frieschen Stadhouder Prins Willem Frederik van Nassau, waarbij deze nog eens terugkomt op zijne pogingen tot verkrijging van het Veldmaarschalk-ambt. Reeds vroeger had deze Prins daartoe moeite gedaan, tegelijk met zijn neef Joan Maurits van Nassau. Ook van laatstgenoemden vond ik een brief aan Cornelis Witsen, dien ik hier in zijn geheel overneem, om het eigenaardige van den vorm en den inhoud.

„*Mynheer*"

„Ick ben van goeder handt berecht, dat een reick geladen schip uyt Guinea in Zelandt gearivert is, ende alsoo ick niht tweifele, dat diergleicken retour mede tot Amsterdam angekomen sein

sal. so hebbe nicht konnen nahrlaten, UEd: hiermede indachtig te maeken van desselfs favorabele belofften, an mein gethan, om, in sulcken cas: meij tot een somme van omtrent twintig teúsent gl. te verhelpen, Want alhoewel, door UEd: gunstige bevordering, ick de assingnatiën op de Provincien hebbe ontfangen, so is het echter noch onseeker, of selve sullen angenomen worden, ende of binnen jahr ende tag betaling darop sal volgen, sulcx dat ik darmede ten hochsten sal verlegen sein, niht wehtende, hodanig ick met Ehren ende respect uyt den Hage sal geraeken. hebben te na so langen teit van wegen dese meine solicitatie alhier mohten verbliven ende grote en excessive costen anwenden,

Ick stelle derhalven mein vertrauwen ende hope op UEd: allein, dienstlich bittende, nahr desselfs wol vermogen, mey bey dese gelegenheit, tot de vohrschreven somme behulpsam te wesen, ende met een lettergen, in confidentie, te verwittigen, war nahr ick mey moge hebben te reguleren, tot welcken ende, ende ommerder secretesse wille, ick tonder deses mein camerling expres heb afgesonden. UEd: verseekerende, dat door dit favar ick derselven ten hochsten sal sein ende bleiven verobligert, en by alle occasien sal tohnen, dat ick ben ende verbleive

Mein Heere

UEd:

dienstwillige dienaer

Maurice P. de
Nassau.

HAGE
de 2 Junij
1655.

Vermoedelijk is deze brief aan Witsen gericht in zijne betrekking als bewindhebber der West-Indische Maatschappij [1]), die ook de vaart op Guinea had.

Nadat hij ook eenige jaren (1659 en volgende) Tresorier te Amsterdam was geweest, verkreeg hij in het jaar 1664 zitting in de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, waarin hij drie jaren bleef. Men weet, dat in dit tijdperk de tweede Engelsche oorlog voorvalt, en het is dus niet onwaarschijnlijk, dat men in die dagen van zijne veelzijdige kennis op het gebied van zee-zaken herhaaldelijk zal hebben partij getrokken. Wij weten ten minsten uit een werk van zijn zoon Nicolaas [2]), dat, toen de Raadpensionaris Joan de Witt in den zomer van 1665 persoonlijk naar den Helder ging, om het uitrusten en het uitzeilen van 's Lands vloot te bevorderen, hij daarbij vergezeld werd door eenige Heeren, waaronder ook Cornelis Witsen [3]). Uit dezelfde bron weten wij ook, dat dezes belangstelling voor al wat de zeevaart betrof, hem aanleiding gaf tot het ontwerpen van „enige gront-slagen en tekeningen," die later door zijn zoon met groote waardeering werden vermeld; ook was hij lid van de commissie van Pilotage. — Te zijner eere ontving een Nederlandsch fort op de kust van Africa den naam „fort Witsen."

In de opdracht van de „Gezantschaps-reize van Joan Nieuhof naar China" vinden wij Cornelis Witsen aan-

[1]) Joan Maurits was vroeger in dienst van deze maatschappij geweest, als gouverneur van Brazilië.

[2]) „Aeloude en Hedendaagsche Scheepsbouw en Bestier."

[3]) Van deze zending zijn op het Rijks-Archief te 's Gravenhage eenige stukken aanwezig, waaruit wij in de Bijlagen het een en ander zullen mededeelen.

geduid als „der beiden rechten Dr.," en ook op de regeeringslijsten wordt hij herhaaldelijk Dr. Cornelis Jan Witsen genoemd. Waar hij zijne rechtsgeleerde studiën heeft begonnen en voltooid, heb ik niet kunnen opsporen. Wel vond ik in het *Album Studiosorum* te Leiden een Cornelius Witsius Amstelodamensis, ingeschreven den 26 October 1615, oud 17 jaren, in de faculteit der Philosophie, doch dit komt niet overeen met het gewoonlijk aangenomen geboortejaar 1606. Indien hij echter wèl de hier bedoelde persoon mocht zijn, en zijn leeftijd nauwkeurig is opgegeven, dan zou daaruit volgen, dat hij in het jaar 1597 of 1598 is geboren. Omtrent zijne beteekenis als rechtsgeleerde is ons weinig bekend; alleen vond ik, dat hij den 11 April 1642, en dus nog vóór zijne komst in den Raad zijner Geboortestad, op het drietal werd geplaatst tot de verkiezing van een Lid van den Hoogen Raad, met Mr. Matthijs van Oudensteyn (die gekozen werd) en Mr. Johan van Heemskerk [1]).

Het laatste openbare ambt, dat door hem is bekleed, is dat van Hoofd-Schout te Amsterdam, waartoe hij den 9 Augustus 1667, en dus tijdens zijn vierde burgemeesterschap, werd verkozen. Ruim anderhalf jaar heeft hij deze betrekking vervuld, totdat hij den 12 Maart 1669 overleed. Het zou lang niet gemakkelijk zijn, om met de hierbovengenoemde feiten in de hand, een eenigszins juiste karakterschets van dezen Witsen

---

[1]) Uit eenige familie-aanteekeningen van Johan van Heemskerk zelven. (Catalogus Hist. Tent. Amst. 1876 N°. 2977).

Deze is vooral bekend als de schrijver der „Batavische Arkadia;" hij was de vader van Mr. Coenraad van Heemskerk, pensionaris van Amsterdam, en zwager van den bekenden Coenraad van Beuningen.

te geven. Dat hij in zijne Vaderstad hoog stond aangeschreven, blijkt duidelijk; en toch kunnen wij omtrent zijne bekwaamheden en overige hoedanigheden veel vermoeden, doch weinig met zekerheid vaststellen. Hoe gaarne zouden wij bij voorbeeld iets stelligs willen weten aangaande zijne staatkundige meeningen, of hij Staats- of Prinsgezind was; het laatste vermoedelijk niet, al ware het maar alleen om zijne herinneringen uit 1650. Toch zou het eenigszins gewaagd zijn hem daarom geheel bij de tegenpartij in te lijven, omdat het mij voorkomt, dat men bij de beoordeeling der zeventiende-eeuwsche Amsterdammers op dit punt zeer voorzichtig moet zijn. Wij zullen later herhaaldelijk gelegenheid hebben er op te wijzen, dat de Amsterdamsche Heeren liefst geen der beide partijen slaafs dienden, en bij voorkeur hunne eigene onafhankelijkheid in oordeelen en handelen wenschten te behouden. Waren zij vroeger en later geen onverdeelde volgelingen van den Stadhouder, in den tijd van Cornelis Witsen gaven zij ook van tijd tot tijd bewijzen van evenmin onder bevel der Hollandsche meerderheid en van de Witt te willen staan. Die echt Amsterdamsche zucht naar zelfregeering had reeds toen dikwijls gelegenheid gevonden om zich te uiten, doch of nu daarom de burgerij van Amsterdam met hare regenten volkomen tevreden was, blijft zeer de vraag. In een der vele blauwboekjens van 1672, waarin geklaagd wordt over het geheel verwaarloozen van al de Privilegies der Amsterdamsche burgerij [1]), zegt een

[1]) „Tweede Deel van 't Wachtpraetje over de oude Privilegiën en voorrechten der Amsterdamse Burgers, gehouden in derselver Wachthuys aen de Weesper Poort den 10 September 1672 tusschen een Sarjant, Adelborst en Schutter."

der sprekers het volgende: „Nu denck ick op 't geen „mijn voor sommige Jaren is gebeurt; want hebbende „de eer om den Heer Burgemeester Witzen (dien als „doen het Schout ampt bediende) uyt zijn huys na het „Stadhuys te vergeselschappen, wierdt den selven onder „wegen bij yemant aengesproken, dat zijn vrindt om „een vechterije was gevangen geset, dat men hem „niet als een Poorter volghens de Privilegiën der Stad „quame te handelen en dierghelijcke propoosten meer; „Dat hij Witzen voornoemt daer op antwoorde: Tut, „tut, wat Privilegien, de Burgers van Amsterdam zijn „hare Privilegien al langh quijt." Men dient echter in het oog te houden, dat dit aldaar niet wordt vermeld als een beschuldiging tegen dezen eenen burgemeester, maar als een bewijs van de gezindheid der Amsterdamsche Regeering in het algemeen.

Een zijner tijdgenooten, de schepen Hans Bontemantel, deelt ons over hem het een en ander mede [1]), dat wij volledigheidhalve hier overnemen:

„Den 16 Maart 1669, zijnde Saeterdach, is begraeven Cornelis Witsz, Schout, Raet en out Burgemeester.

„Aen de of neffens de kist gingh Pol, Rendorp, Blaeuw en Valckenier, de eerste en laetste out Burgemeesteren, en de twee anderen out Scheepen.

Was een heer, wat te veel geneegen tot groote glaesz. Gedurende sijn schouten ampt niet bemint, alsoo wat te veel schraepte onder de gemeente en de substituten en dinaers, daer nochtans in de mont had, dat het hem om geen gelt was te doen, maer het schouten ampt te weesen opgedrongen."

---

[1]) In zijne Aanteekeningen over Resolutien der Vroedschap 1668--1672, aanwezig op het Stedelijk Archief te Amsterdam.

Voorzeker geen vriendelijk karakterschetsje! Wij behoeven ons echter daardoor niet al te zeer tegen den overleden Schout te laten innemen. Bontemantel's karakterbeschrijvingen hebben in het algemeen deze eigenaardigheid, dat zij ons de menschen meestal van hun ongunstigste zijde voorstellen. Met het verwijt van de „groote glaesz," wordt natuurlijk bedoeld, dat hij liefhebber was van een goed glas wijn, en ik geloof niet dat hij daarin onder onze zeventiende-eeuwsche regenten alleen stond. Moet het gezegde meer letterlijk worden opgevat, welnu, dan heeft Bartholomeus van der Helst een gelukkigen greep gedaan, door hem op den Schuttersmaaltijd den grooten St. Jorisbeker in de hand te geven!

De echtgenoot van Cornelis Witsen was Catharina Opsy, een kleindochter van Lambert Cornelisz. Opsy, die kort na de verandering der regeering in 1578 tot secretaris werd benoemd. Blijkens familie-aanteekeningen van haren vader, werd zij den 15 Augustus 1619 geboren, en zou dus reeds op vijftienjarigen leeftijd (21 November 1634) gehuwd zijn [1]). Haar beeltenis, als ook die van haren echtgenoot, is te zien op een Gedenkpenning, die afgebeeld is in Van Loon, Ned. Historiepenningen, deel III, bl. 71, waar ook een andere penning voorkomt, die aan de voorzijde hetzelfde borstbeeld van Witsen, en aan de keerzijde zijn geslachtswapen vertoont, met de zinspreuk, „Candide et Cordate [2])."

---

[1]) Zie Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid III, bl. 35, Lambert Opsy en zijne familie.

[2]) Deze penningen zijn geslagen na zijn dood, en vermelden zijn ouderdom als 63 jaren, hetgeen als geboortejaar 1605 of 1606 heeft doen vaststellen. Een exemplaar van elk dezer

De beroemde beeldhouwer Quellin heeft zijn borstbeeld in marmer vervaardigd, en het schijnt dat de schilder van der Helst ook nog een afzonderlijk portret van hem heeft geschilderd. Deze zijn echter beiden verloren gegaan, en tot heden nog niet teruggevonden. Voorloopig dus kennen wij het bestaan dezer kunstwerken slechts uit de daarop toepasselijke gedichten van Vondel en van Jan Vos.

Met uitzondering van de drie jaren, dat hij, als afgevaardigde ter Staten-Generaal, te 's Gravenhage verblijf hield, woonde hij, sedert het jaar 1661, in een huis op de Keizersgracht tegenover den Schouwburg, hetgeen hij met veel smaak en groote kosten had doen bouwen [1]).

---

penningen was in het bezit van wijlen Mr. Jer. de Vries Jz., te Amsterdam, en was op de Historische Tentoonstelling van 1876 aanwezig.

[1]) Filips von Zesen, Beschreibung der Stadt Amsterdam, bl. 366. „Gegen diesen Schauburg über stehet mit seinem prächtigen Gübel aus gehauenen weissen Steinen, das schöne im 1661 jahre gebauete Haus des Herrn Bürgemeisters und itzigen Schatzmeister, D. Kornelis Witsens: aus dessen Vor- und zu-nahmen wir, im vergangenen jahre, bei dem auftrage unsers dichterischen Sternhimmels, mit folgenden dicht-bänden gespielet:

Batava quem decorat vigilans Prudentia corque
Romanum illustrat, Witsius astra sapit.
Scilicet ex astris venit Prudentia, cordis
Vita, oculusque catus, qua sapit omnis homo.
Hinc est astriferum quòd Pallas coesia coelum
Witsenio donat, dedicat, atque dicat.

welches wir in Niederdeutscher Sprache also gegeben:

Die 't hart van 't oude Room in zijnen boezem voedt,
en 't grijze wittigh-zijn der oude Batavieren

Uit het huwelijk van Cornelis Witsen en Catharina Opsy zijn vijf zonen geboren, die allen een groot gedeelte van hun leven aan den dienst van Land of Stad hebben gewijd. Hunne namen waren Jan, Lambert, Nicolaes, Kornelis en Jonas; één hunner, en wel de derde, heeft zijn naam op velerlei gebied bekend en beroemd gemaakt. en hetgeen wij van zijne broeders weten, vindt van zelf een plaats in de beschrijving van zijn leven.

Het is dus deze Nicolaas Corneliszoon Witsen, die het onderwerp uitmaakt der volgende bladzijden.

---

in 't wakre brijn vertoont, Heer Witsen voelt de gloet,
de gloet der Hemels-vieren.
Want uit den hemel komt dit wezen afgedaalt
dat hart en brijn bezielt, door wiens verheve krachten
het Menschlike vernuft de duysternis doorstraalt
met wittige gedachten.
Dies blijft deez' Hemel ook, o wijze Witzoon, U,
met recht en billigheit, als eigen toegewezen.
Dies ziet men niet vergeefs de starre-woning nu
geheiligt u.. door Zeesen."

II.

„Nicolaes Witsen, geboren 8 May 1641, heeft in de publique schoolen Latijn geleert en een weinig Grieks." Met deze mededeeling begint het „Kort verhaal van mijn levensloop," dat hij later op zeventigjarigen leeftijd heeft opgesteld.

Er bestonden in dien tijd te Amsterdam twee Latijnsche scholen, één in de Koestraat en één achter de Nieuwe Kerk, en het is dus op een van die twee, of welligt op beiden, dat hij zijn eerste onderwijs heeft ontvangen. Het blijkt uit zijne mededeeling, dat dit hoofdzakelijk het Latijn betrof; het Grieksch schijnt hij niet alleen toen, maar ook op verderen leeftijd, minder te hebben beoefend, waarvan hij ook later geen geheim maakte [1]). In die jaren, en dus nog zeer jong zijnde, heeft hij met zijn vader een buitenlandsche reis gemaakt, waarvan hij in hetzelfde „Kort verhaal" het

[1]) Dit kan o. a. blijken uit een brief aan Gisbert Cuper, van 12 October 1712, waarin hij zegt: „Een geestelijk koptisch kerkboek is nog onder mij, en hoewel ik niet seer ervaren ben in grieks, so dunkt mij egter te konnen sien dat het meest na griekx gelijkt." Men houde daarbij in het oog, dat hij dit schreef in hoogen ouderdom, nadat hij reeds verschillende talen min of meer had beoefend en onderling kunnen vergelijken.

volgende verslag heeft gesteld: „Anno aetatis 15, of 1656, na de geslotene vreede met Engeland heeft hij met zijn vader Cornelis, te dier tijd gedeputeerde ter Admiraliteyt te Amsterdam, een reise na Engeland gedaen en dat rijk voor 't grootste gedeelte doorgereist. De reise derwaerts met een oorlogschip duurde acht dagen en was zeer gevaarlijk. Gedurende die tijd bewees hem Cromwell veel vriendschap en hadde hij omgang met desselfs kinderen. Mr. Peeters, een rugtbaar prediker. die de Hollandsche taal verstond, was geschikt om sijn vader en desselfs medegesant den Heer van Veur het merkwaardigste te laten zien en vermaak aen te doen, 't geen Cromwel wilde, dat met uitnementheyd zoude geschieden. Hij wees hun een mantel, dien hij zeide zelfs den Hertog van Hamilton [1]) van 't lijf te hebben genomen, alsmede den bijl, waarmede koning Karel was onthoofd, en het kussen, waarop hij knielde, enz. Zie breeder 't verhaal van die reise N⁰. 1."

Het breedere verhaal, waarnaar Witsen verwijst, schijnt verloren geraakt te zijn, en wij zullen het dus, wat deze reis betreft, met de bovenstaande mededeelingen moeten voor lief nemen. De omstandigheid, dat zijn vader daarbij werd vergezeld door een anderen afgevaardigde ter Admiraliteyt (jonkheer Willem van Wassenaer, heer van Veur) geeft alle recht tot het vermoeden, dat deze reis is ondernomen voor zaken,

---

1) James, hertog van Hamilton, een gunsteling en vriend van Karel den Eersten, werd in Maart 1649 onthoofd. Zijn jongere broeder William werd in den slag bij Worcester (1651) door Cromwell gevangen genomen, en overleed kort daarna aan zijne wonden. Waarschijnlijk bedoelt Witsen dus den oudsten broeder.

die de Admiraliteit betroffen, te meer daar deze reisgenoot „desselfs medegesant" wordt genoemd. Over die zaken zelven spreekt Witsen niet; op zijn jeugdigen leeftijd zal hij daarin nog weinig belang hebben gesteld, maar de herinneringen aan de Engelsche omwenteling, die Karel den Eersten had ten val gebracht en Cromwell tot de waardigheid van Protector verheven, hebben blijkbaar een grooten indruk op hem gemaakt, zoodat hij zich nog bijna zestig jaren later die bijzonderheden herinnert.

> „Na zijne terugkomst nog eenigen tijd in de Latijnsche schoolen geleert hebbende, heeft hij onder den Professor de Bie de gronden gelegt van de kennis van de Philosophie en Astronomie en eenige Theses daarvan gedefendeert."

Wij zien dus, dat ook Nicolaas Witsen behoort tot het aantal beroemde mannen, die een deel hunner vorming aan het Amsterdamsche Athenaeum hebben te danken, daar Alexander de Bie destijds hoogleeraar te Amsterdam was, en aldaar lessen gaf in de Philosophie en de Wiskunde. Het zijn alzoo die twee vakken, waarop Witsen zich het eerst heeft toegelegd, en wel „met vlijt," zooals hij zelf verklaart. Toch verhinderden deze studiën hem niet zijn geest ook nog op andere wijze te vormen en te beschaven, daar hij tegelijkertijd zegt:

> „Hij begaf zich ook al in die tijd tot oeffening van de Poëzij, opstellende eene comedie van 't leven van Diogenes en andere gedigten. Zie N°. 5.
>
> Hij leerde ook etsen en plaatsnijden, waarvan eenige blijken overig zijn."

Of deze „comedie van 't leven van Diogenes" ooit is uitgegeven, heb ik niet kunnen vinden, en naar het handschrift heb ik ook te vergeefs gezocht, zoodat er

over Witsen's dichterlijke voortbrengselen nog niet veel kan worden gezegd. Het blijkt intusschen niet, dat hij deze „oeffening" later heeft voortgezet [1]), tenzij dat ook zijne latere gedichten zijn verloren gegaan. Alleen weten wij, dat later herhaalde malen gedichten van grooteren en kleineren omvang aan hem zijn opgedragen, doch het zou wel wat gewaagd zijn, hieruit te willen besluiten, dat hij zelf ook dichterlijke gaven bezat; vooral omdat destijds de meeste dichtwerken aan mannen van aanzien werden opgedragen.

Omtrent zijn etsen en plaatsnijden is echter wel iets bewaard gebleven, zij het dan ook niet veel, en minder dan wij zouden wenschen. Nagler, in zijn Künstler-Lexicon [2]), noemt hem als graveur van een zeestuk uit 1659, en de Heer Bodel Nijenhuis [3]) vermeldt, dat hij eene teekening of een ets van hem bezit, voorstellende de bouwvallen van het kasteel te Egmond op den Hoef. Ook Immerzeel, en na hem Kramm [4]). vermel-

---

[1]) Onder zijne nagelaten papieren, waarvan hij zelf melding maakt, komen ook voor „eenige vaersen, door hem gemaekt," doch daar dit gedeelte, met zooveel anderen, is verloren gegaan, is het niet uit te maken, of hij hiermede die comedie bedoelt, of andere gedichten.

[2]) Nagler, Neues allgemeines Künstler lexicon, 1852.

in voce Nicolaas Witsen. „Zeichner und Kupferstecher, ist nach seinen Lebensverhältnissen unbekannt (!). Er blühte um 1659 in Amsterdam. Seine Radirungen sind sehr schön und selten.

„Fischer in der Barke auf offener See." Linksunter: N. Witsen f. qu. 8."

[3]) J. T. Bodel Nijenhuis, Verspreide Bijzonderheden uit het leven, enz.: t. a. p.

[4]) Kramm vermeldt uit den Catalogus v. Leiden v. Vlaardingen de volgende werken:

„Doodshoofd staande op een grafzerk, N. Witsen 1659,"

den eenige werken als van hem afkomstig. Geen van dezen heb ik zelf gezien, doch wel een ander, dat door eenige der genoemde schrijvers juist niet aan hem wordt toegeschreven. Het is één reeks van 19 kleine etsen, met den titel:

PUB: OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEOS
LIBER PRIMUS
OTII TERENDI CAUSA FIGURIS
AENEIS EXPRESSUS.
A
NICOLAO WITSEN
CONSULIS FILIO
AMSTELODAMI ANNO SALUTIS HUMANAE
MDCLVIIII.

Volgens Kramm zou dit het werk zijn van een anderen Nicolaas Witsen, namelijk een kleinzoon van zijn jongsten broeder Jonas, en die in 1707 geboren is. Deze had echter geen burgemeester tot vader, en kan ook niet in 1659 hebben geëtst. De reden van deze vergissing is klaarblijkelijk deze, dat men het werk zelf niet heeft gezien, en het alleen kende uit een catalogus van Mr. J. van Buuren, baljuw van Noordwijkerhout, enz. in 1808, omdat aldaar het jaartal niet wordt vermeld. Het exemplaar, dat ik heb gezien, berust in het Prentenkabinet van 's Rijks Museum te Amsterdam; over de waarde als kunstwerk acht ik mij niet bevoegd te oordeelen. Later schijnt hij zich alleen van deze kunst

„een wintergezicht," „een zomergezicht bij boeren dorpen," „eenige visschers in een schuitje" „en 2 opdrachttitels," te zamen 6 stuks op 6 bladen.

te hebben bediend, ter opheldering zijner wetenschappelijke studiën. waarop wij later zullen terugkomen.

Het is dus te Amsterdam, dat Witsen een aanmerkelijk gedeelte van zijn wetenschappelijke vorming heeft ontvangen, doch het blijkt niet, dat hij daar reeds veel werk maakte van de rechtsgeleerde studiën. Toen hij in het begin van Januarij 1663 naar Leiden vertrok, werd hij daar ook ingeschreven als student in de Philosophie. Omtrent dit verblijf te Leiden, lezen wij verder bij hemzelven:

> „Vervolgens zig in allerhande wiskonstige wetenschappen met vlijt geoeffent hebbende, is hij na Leiden vertrocken alwaer hij de onderwijsinge in de regtsgeleerdheyd van de Professoren Christenius en Rusius heeft genoten en na anderhalfjarig verblijf is gepromoveert; doch hoorde met meerder vermaak den Professor de Raey over de Cartesiaansche Philosophie. Ook hield hij vriendschap met de Professoren Coccejus en Golius, voornamentlijk de laatste, van wien hij veel onderrigtinge ontfing wegens de Oostersche landen."

Wij hebben hier dus eenige bijzonderheden omtrent Witsen's studiën aan de Leidsche Hoogeschool, die te meer van belang zijn, omdat men langen tijd hieromtrent in het onzekere is geweest. De uitgave van Witsen's „Kort verhaal" in 1872 door Dr. P. Scheltema heeft hieromtrent dus reeds veel licht verschaft. Sedert dien tijd is ook nog gebleken, uit het Leidsche Album Studiosorum, dat, tijdens het tweede rectoraat van Abraham Heidanus, aan de genoemde Akademie werd ingeschreven „Nicolaus Witsen Amstelodamensis 21 P., den 15 Januarij 1663 [1]).

---

[1]) Wellicht is hij reeds eenige maanden vroeger te Leiden

Witsen zegt niet, om welke reden hij het laatste gedeelte zijner studiejaren te Leiden doorbracht. Alleen weten wij, dat een der door hem genoemde professoren, Albertus Rusius, eerst te Amsterdam werkzaam was, en in 1659 naar Leiden werd beroepen; het zou dus kunnen zijn, dat Witsen dezen geleerde als leermeester wenschte te behouden en hem daarom naar Leiden volgde. Doch dit is natuurlijk slechts een vermoeden, dat op zeer zwakken grond berust; ook is Witsen zelf in zijne mededeelingen hieromtrent niet zeer nauwkeurig, daar de andere hoogleeraar, wiens regtsgeleerde lessen hij heeft bijgehouden, Johannes Christenius, dezen post niet te Leiden, maar wel te Amsterdam heeft bekleed. Hij erkent intusschen, dat hij, bij de beoefening der rechtswetenschap, deze toch niet als zijne aangenaamste bezigheid beschouwde. De lessen over Cartesiaansche Philosophie door professor de Raey hadden voor hem meer aantrekkelijkheid, en dit kwam ook meer overeen met zijne vroegere studiën te Amsterdam, die, zooals wij weten, hoofdzakelijk wijsbegeerte en sterrekunde tot onderwerp hadden, en hem aanleiding gaven tot het opstellen van twee redevoeringen, eene over *de Zon* en eene over *de Comeeten.* De Heer Bodel Nijenhuis vermoedt, dat laatstgenoemde zou zijn geschreven bij gelegenheid der komeet van

---

gekomen, vóórdat de bovenbedoelde inschrijving plaats vond; dit zou ten minste kunnen worden afgeleid uit een brief van zekeren Johannes Seidelius, die vroeger schoolmeester was geweest, en door voorspraak van den jongen Nicolaes Witsen een post in de Noorderkerk had gekregen, waarvoor hij hem den 14 Maart 1663 eene uitvoerige dankbetuiging schreef. Hij had gehoopt, dat zijn beschermer gedurende de Kerstdagen uit Leiden zou overgekomen zijn, hetgeen echter niet was geschied.

April 1664, waarover professor de Raey [1]) ook een verslag heeft gesteld. In dit geval zou dat stuk zijn opgesteld te Leiden, kort voor zijne promotie, die den 11 Juli 1664 plaats vond, om welke reden deze gissing ook minder aannemelijk schijnt, daar hij ten minste de laatste maanden van zijn verblijf te Leiden wel grootendeels aan zijn Akademisch proefschrift zal hebben gewijd.

Behalve deze onderwerpen, waren er echter toen reeds andere, waarvoor hij belangstelling gevoelde, en wij zien hem dan ook melding maken van zijne vriendschap met de professoren Coccejus en Golius. De invloed, dien deze mannen op hem hebben gehad, is van geheel verschillenden aard geweest. Johannes Coccejus, die sedert 1649 hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden was, had destijds reeds veel van zich doen spreken door zijne nieuwe wijze van bijbelverklaring, die hem den heftigen tegenstand van zijn Utrechtschen ambtgenoot Voetius op den hals haalde. Het is natuurlijk hier de plaats niet, om eene uitvoerige vermelding te geven van de groote geschilpunten tusschen deze beide geleerden. Het zij dus genoeg er aan te herinneren, dat Voetius het Calvinistische standpunt, waarvan de Gereformeerde kerk uitging, ten volle handhaafde, terwijl Coccejus meende eene vrijere opvatting van den Bijbel te mogen verkondigen. Men

---

[1]) Deze Johannes de Raey is dezelfde, die later, in 1668, tot hoogleeraar te Amsterdam werd benoemd; hij vertrok daarheen, en gaf aldaar lessen in „de Natuurkunde" (zie Commelin, bl. 648).

Hij stierf in 1702, en werd den 4 December begraven in de Zuiderkerk. Zijne eenige nagelatene dochter Sara de Raey was gehuwd met den Heer Pieter Nuyts.

weet, dat naar de gewoonte dier eeuw, de Regeering zich ook van tijd tot tijd in dergelijke vraagstukken mengde, en dat ook daarbij de staatkundige denkwijze dikwijls grooten invloed uitoefende op de besluiten die hierin werden genomen. Dit was vroeger het geval in den strijd der Remonstranten, en ook nu wederom, schoon in minder geweldigen vorm; de Staatsgezinde partij hield Coccejus de hand boven het hoofd, terwijl de ijverige voorstanders van Oranje meestal Voetianen waren. Het is dus ook wel te verklaren, dat zij, die in de Staatkunde op verzoening der partijen aandrongen, ook in die zelfde richting werkten op kerkelijk gebied, en wij zullen later kunnen zien, in hoeverre dit met Witsen het geval was. Het blijkt ook nergens, dat de persoonlijke vriendschap met Coccejus hem tot een Coccejaan heeft gemaakt; integendeel, later werd hij zelfs onder de Voetianen gerekend. Witsen zelf verhaalt ons niet, van welken aard zijn omgang met Coccejus is geweest, maar doet zulks wel bij de vermelding van professor Golius. Deze Jacobus Golius (geboren te 's Gravenhage in 1596) was een man van uiterst veelzijdige ontwikkeling en kennis, en was sedert 1624 hoogleeraar te Leiden in de Arabische letterkunde, als opvolger van zijn vroegeren leermeester Erpenius. Hij had verschillende langdurige wetenschappelijke reizen gemaakt, eerst naar Marocco (in het gevolg van een gezantschap) en later naar de Levant. Zijne taalkennis omvatte, behalve de Arabische, ook de Perzische, Turksche en Chineesche talen, terwijl hij tevens een nauwgezette studie had gemaakt van de geaardheid en het leven der volken, wier talen hij beoefende. Bovendien was hij ook, na den dood van Snellius, hoogleeraar in de wiskunde. Wanneer wij dus van Witsen vernemen, dat hij van Golius „veel

onderrigtinge ontving wegens de Oostersche landen," dan hebben wij ook wel eenig recht tot de onderstelling, dat dit onderricht voor hem van groote waarde is geweest; zijne latere studien en onderzoekingen hebben zich voor een groot gedeelte bewogen op hetzelfde gebied, waar Jacobus Golius zoo volkomen te huis was. En daar Golius een belangrijk deel zijner kennis door eigen aanschouwing had verzameld, zoo zal het ons niet mogen verwonderen, wanneer wij later zien, dat ook Witsen op wetenschappelijk gebied zich bij voorkeur bediende van de mededeelingen van ooggetuigen.

Onwillekeurig zijn wij wat lang blijven stilstaan bij die wetenschappen, waartoe Witsen den meesten lust toonde te hebben. Toch heeft hij gedurende dien tijd de rechtsgeleerdheid niet verwaarloosd, hoewel het uit zijne latere mededeelingen schijnt te blijken, dat deze wetenschap en hare beoefening weinig aantrekkelijkheid voor hem had; hij voltooide echter zijne studiën aan de hoogeschool door zijne promotie tot Doctor in de beide rechten, op den 11 Juli 1664, met een proefschrift „*de Senatusconsulto Macedoniano.*"

Witsen's akademische loopbaan was nu geëindigd, doch hiermede kon hij, naar de destijds heerschende gewoonte, zijne vorming niet als geheel voltooid beschouwen. Het was namelijk in de zeventiende eeuw, en zelfs nog lang daarna, vrij algemeen gebruikelijk, dat jongelingen van goeden huize, en wier middelen het toelieten, een min of meer uitgebreide reis ondernamen, met het doel om veelzijdige kennis op te doen, en zich een juiste voorstelling te maken van de werkelijke toestanden in andere landen. Vooral voor leden der toenmaals regeerende geslachten was dit van het

hoogste gewicht, daar zij later wellicht, of zelfs waarschijnlijk, ook tot aanzienlijke regeeringsbetrekkingen zouden worden geroepen, en zich dan, bij de veelvuldige buitenlandsche aangelegenheden der Republiek, met meer gemak op dat gebied konden bewegen. Het hoofddoel van dergelijke reizen was dus niet het genoegen en de afwisseling, maar wel degelijk het uitbreiden van hunne kennis en ondervinding. Natuurlijk echter werd dit volstrekt niet door allen zoo opgevat; bij Nicolaas Witsen blijkt het gelukkig wel het geval geweest te zijn. Ook hij is, kort na zijne promotie, op reis gegaan, maar onder omstandigheden, die hem onmiddellijk aanleiding gaven zijne lievelingsstudiën voort te zetten en met verschillende menschen in nauwe betrekking te komen, wier kennismaking later van grooten invloed op zijne verdere ontwikkeling is geweest.

De Staten-Generaal zonden in den zomer van 1664 een gezantschap naar Moskou en benoemden daartoe den Heer Jacob Boreel, die in September van dat jaar vertrok. In zijn gevolg vinden wij Nicolaas Witsen, in welke betrekking weten wij niet, sommigen zeggen als edelman van gezantschap, anderen als secretaris [1]. Hij zelf zegt er niets bepaalds van, en vermeldt deze reis in de volgende bewoordingen:

---

[1]) Deze laatste onderstelling vindt zijn grond in een lofdicht, na Witsen's dood, door Claes Bruin, waar van hem wordt gezegd, dat hij „het loflijk ampt van 's Lands geheimnis-schrijver in Moscou heeft bedient met wakkre vlijt."

In J. Scheltema, Rusland en de Nederlanden I, 269, vinden wij echter zijn naam onder de Edellieden van het Gezantschap en wordt als Secretaris zekere Anthony Auckema genoemd; de namen der drie andere gezantschaps-Edelen waren Van Wassenaer, Coyet en van Waveren.

„In 't jaer 1664 vertrok hij met den Heer Ambassadeur Boreel na Moskou en keerde weder in den jaare 1665. Zie een omstandig berigt van dese reise N°. 6."

Het zou nu voor de hand liggen, om dit N°. 6 op te slaan, en daaruit het omstandig bericht mede te deelen, doch hiertoe bestaat ongelukkigerwijze geen mogelijkheid. N°. 6 is den weg gegaan van N°. 5, N°. 7 en nog een reeks van volgende nummers, waarheen Witsen in het vervolg van zijn levensbericht verwijst; met andere woorden: verloren geraakt, met de kans om niet weer te worden teruggevonden. Het behoeft wel niet te worden gezegd, hoe zeer deze verliezen zijn te betreuren, en hoe veel kostbare bronnen op deze wijze voor ons moeten gesloten blijven. Intusschen, hier aan is voor het oogenblik niets te veranderen, en het zou dus weinig baten om telkens wanneer wij stuiten op het een of ander verloren geraakt handschrift, daarover dezelfde weeklachten aan te heffen. Wij moeten hier, bij het gemis der zoo zeer gewenschte uitvoerige mededeelingen van Witsen zelven, trachten op te sporen in hoever wij langs anderen weg iets omtrent de wederwaardigheden en handelingen van dit Gezantschap kunnen te weten komen. En daartoe is het wellicht niet zonder belang, om thans het een en ander mede te deelen van hetgeen de Ambassadeur Boreel zelf, gedurende zijne reis, heeft geschreven aan Burgemeesteren van Amsterdam [1]), en

[1]) Deze brieven berusten op het Archief te Amsterdam (Inventaris II, bl. 130) en ik geloof niet dat zij ooit zijn uitgegeven. Jacobus Scheltema putte zijne berichten over dit Gezantschap voornamelijk uit het verslag van Boreel in de Staten-Generaal (zie Rusl. en de Ned. I, 279); deze twee bronnen kunnen dus gevoegelijk elkander aanvullen.

waarin wij dus, als echte stukken, wel eenig vertrouwen mogen stellen.

Zijn eerste brief is van den 3 October 1664 uit Dunamunde, en bevat een kort verslag van hunne reis. Zij hadden den tocht ondernomen over zee, met het schip „de Winthont" en waren den 22 September in de Sond (te Elseneur); zij zeilden den volgenden dag langs Kopenhagen verder, en ankerden des avonds laat bij het eiland Bornholm. Men zond daar den volgenden ochtend eenigen van de bemanning aan land, om eenige noodzakelijke inkoopen te doen; doch de bewoners van Bornholm wilden hen eerst niet aan land laten komen, en wel om reden van de pestziekte, die sedert eenigen tijd weder in Holland heerschte en talrijke slachtoffers maakte. Wel waren omtrent deze pest de berichten naar het buitenland sterk overdreven, doch men kon het den bedachtzamen Bornholmers niet kwalijk nemen, dat zij tegenover Hollandsche schepen wat voorzichtig waren; echter werd het verzoek der schepelingen toch toegestaan, en zij mochten zich in der haast van het noodige voorzien. Dienzelfden middag evenwel (23 September) lichtten zij weder het anker, en stevenden verder oostwaarts in de richting van Lijfland. Den 1 October kwamen zij aan het fort Dunamunde (2 mijlen van Riga) en werden met 5 eereschoten ontvangen, doch door den kommandeur beleefdelijk uitgenoodigd voorloopig daar te willen ankeren, totdat een koerier naar den graaf van Oxenstierna, den Zweedschen Gouverneur van Lijfland gezonden, zou zijn teruggekeerd. Zij hoorden eenige dagen verder niets, totdat kort daarna een officier van wege Oxenstierna kwam, en Boreel wenschte te spreken; hij kwam echter niet aan boord, doch bleef in zijn jacht, terwijl Boreel op het verdek van het schip

stond. De overste betuigde Oxenstiernes vreugde over de goede aankomst van onzen gezant, doch mocht hem nog niet in Riga binnenlaten, uit voorzorg tegen de pest, en verzocht hem dus nog eenige dagen voor Dunamunde te blijven liggen. Boreel antwoordde hiertoe gaarne bereid te zijn, doch meende dat quarantaine alleen gebruikelijk was voor koopvaardijschepen, of voor lieden die in het land zouden blijven, terwijl daarentegen „de Winthont" sinds meer dan een jaar niet dichter bij Holland was geweest dan de haven van Texel, en dat ook al de schepelingen gezond waren. Om echter geen tijd te verliezen en de Zweedsche regeering geenerlei moeite te maken, verzocht hij om karren en paarden, om de reis over Pleskow naar de Moscovische grenzen voort te zetten. Dit geschiedde, en het gezantschap werd op dezen tocht, die door een koude en eenzame streek ging, nog een eindweegs vergezeld door den Zweedschen overste Steffken [1]. Bij de aankomst aan de Moscovische grenzen vond men niemand van wege de Regeering uit Moscou, om de gezanten met de behoorlijke eerbewijzingen te ontvangen, en eerst nadat Boreel zich daarover ernstig had beklaagd, kwam er eenige dagen later iemand van wege den Gouverneur van Pleskow om dit uitblijven te verontschuldigen, en tevens naar den gezondheidstoestand van het gezelschap te vernemen. Het bleek dus ook hier de vrees voor de pestziekte te zijn, die, ten minste voor een deel, de reden van het vernieuwde oponthoud geweest was, hetgeen intusschen voor de Hollandsche reizigers zeer onaangenaam en lastig moest zijn, daar zij hier midden in den winter, in een hevige

---

[1]) Brief van Boreel, 2 December 1664.

koude en bijna buiten toevoer van levensmiddelen waren. Dit duurde tot den 20 December, toen zij met veel eerbewijzingen uit Pleskow werden uitgeleid, en de reis verder met sleden konden voortzetten [1]). Zij trokken nu door vervaarlijke bosschen, en kwamen den 26 te Novogorod. Hier werden zij wederom met behoorlijke eer ontvangen, en bood men aan Boreel eene aanzienlijke slede, en aan de Edellieden rijpaarden aan, om daarmede den tocht te doen naar het logement in de stad, zijnde hetzelfde gebouw (met houten wal) waar vroeger de Zweedsche gezant zijn verblijf had gehouden. Op Oudejaarsdag ging de reis voort naar Torjock, zonder eenige bijzondere wederwaardigheden te ontmoeten. Alleen teekent Boreel hierbij aan, dat zij onderweg den 6 Januarij voor de eerste maal, in het hemelteeken der Tweelingen, een nieuwe komeet opmerkten „staende de staert na het suytoosten; deselve heeft haer byna veertien daegen vertoont, dan is verdwenen, en wert nu niet meer gesien; de Russen houden dit voor een onfeijlbaer teecken van vreede met Poolen [2])." Na twee dagen (8 Januari) kwamen zij te Torjok, en vertrokken vier dagen later naar Twer, van waar zij, na twee dagen oponthoud, de reis vervolgden tot Oxina, een klein vlek in de nabijheid van Moskow. Het was den 18 Januari; er werd nu onmiddellijk bericht gezonden aan het Hof te Moskow,

[1]) Brief van Boreel, 31 Januari 1665.

[2]) Deze komeet maakt wel een eenigszins zonderlinge verschijning in Boreels brieven, die bijna uitsluitend over vragen van staatsbelang en vormen handelen. Zou wellicht de kortelings gepromoveerde beoefenaar der sterrekunde (die immers zelf niet lang geleden over „de Komeeten" had geschreven), de aandacht van Boreel op dit punt hebben gevestigd?

dat de gezanten reeds tot zoover waren gevorderd. Reeds den volgenden dag kwam het antwoord, dat de ontvangst den 20 Januari zou geschieden. Nog dienzelfden avond ontvingen zij bezoek van verscheidene te Moskow gevestigde Nederlanders, meest alle kooplieden [1]), alsook van den kapitein Cleeff van Corbeth. Op Dinsdag 20 Januari geschiedde de groote intocht binnen Moskow. Het gezantschap vertrok des ochtends te 11 uren uit Oxina, waarbij alleen Boreel plaats nam in het rijtuig der Staten-Generaal, en de Edellieden en Officieren in hunne sleden volgden. Boreel, die steeds op het in acht nemen van alle vormen met groote stiptheid schijnt te hebben gelet, geeft van deze ontvangst een zeer uitvoerig verslag, en vermeldt ten slotte, dat zij allen des avonds te 7 uren bijna bevroren door de scherpe koude, „het groote gezantenhoff" bereikten, dat voor hen was ingericht. Zij deden nu de noodige stappen tot verkrijging van een plechtig gehoor bij den Czaar, terwijl intusschen de geschenken, die zij hadden medegebracht, in een afzonderlijk vertrek werden uitgepakt, daar de Russen nog altijd voor besmetting vreesden; deze vrees belette echter niet, dat de geschenken alle werden in ontvangst genomen.

Het gezantschap moest nu nog eenige dagen wachten, vóórdat het gevraagde gehoor kon worden verleend, doch op Zondag den 1 Februari [2]) kwamen de

---

[1]) Het aantal Hollandsche kooplieden te Moskow schijnt in die jaren zeer belangrijk te zijn toegenomen. Mr. J. Scheltema, (Rusland en de Nederlanden, I, 272) noemt daarbij de namen Swellengrebel, Luden, van der Meer, Broers, Timmerman; Evers, Gravia en Sloper.

[2]) Brief van Boreel, uit Moskow, 5 Feb. 1665.

beide Prestaven (een soort van ceremoniemeesters, en wel een zeer eigenaardig soort) Boreel aanzeggen, dat hij en zijn gevolg „den volgenden dagh omtrent ten elff uyren soude aenschouwen den klaere oogen van den grooten Zaar." De tocht naar het paleis werd wederom gekenmerkt door groote statie, onder geleide van 150 Strelitsen. Boreel zat in een slede tusschen de beide Prestaven, en de Secretaris reed vooruit met den geloofsbrief van Hunne Hoogmogenden. Toen zij nu bij den Czar Alexis werden toegelaten, kwam Boreel midden in de zaal te staan, en de Edellieden en officieren aan zijne rechterhand, terwijl de Translateur van het Gezantschap, Abraham van Asperen [1]), aan zijne linkerzijde postvatte. De toespraak van Boreel aan den Czar was een deftige begroeting namens de Staten-Generaal, en daar de Czar die natuurlijk niet verstond, volgde er voor het oogenblik geen ander antwoord, dan dat Boreel met zijne tafel werd begenadigd, dat wil zeggen, dat zijn middagmaal van de eigene tafel van den Czar zou worden bezorgd. Na deze mededeeling genoten de Edellieden nog de eer van zijn hand te mogen aanraken, waarmede dit eerste gehoor was afgeloopen [2]).

---

[1]) Een Hollandsch koopman, die, tijdens de aanwezigheid van het Russische gezantschap van 1663 in ons land, ook reeds zijne goede diensten als tolk had verleend; zie J. Scheltema, Rusl. en de Ned. I, 264.

[2]) Boreel vermeldt, dat hij dien zelfden middag aan tafel met eenige Russische grooten een geschil had over de volgorde der heildronken. Na de gezondheid van den Czaar, wilden zij die van den Troonsopvolger bedacht hebben, terwijl Boreel beweerde, dat nu eerst zijne meesters, de Staten-Generaal, aan de beurt waren; het middagmaal eindigde niet zonder eenige stoornis.

Den 9 Februari [1]) had het tweede gehoor plaats, en Boreel uitte nu, ingevolge den last van Hunne Hoogmogenden, verschillende klachten, die door Hollandsche kooplieden tegen enkele Russische waren ingebracht [2]). De Czar liet deze vertoogen door den Kanselier Almaes Iwanowitz in ontvangst nemen, en zeide, dat hij commissarissen zou benoemen, om met Boreel over al deze punten te handelen [3]). Hun eerste bijeenkomst geschiedde nog dienzelfden middag, bij welke gelegenheid Boreel zeer breedvoerig uitweidde over de groote voordeelen, die voor Rusland zouden kunnen ontspruiten uit de goede verstandhouding met een staat die zoo machtig en zeevarend was als de onze, en daarom gaarne zoude zien dat aan de bestaande klachten werd te gemoet gekomen. In een volgende samenkomst op 23 Februari, diende hij een schriftelijk vertoog in, waarbij in 28 artikelen de klachten, waarop hij herstel verlangde, uitvoerig waren uiteengezet. Het duurde echter geruimen tijd, eer deze stukken vertaald waren en het antwoord gereed kon komen, hoewel onze gezant herhaaldelijk op spoed aandrong. Ook waren er nog bezwaren uit den weg te ruimen met betrekking tot den brief. dien het gezantschap namens den Czar

---

1) Brief van Boreel, 7 Maart 1665.

2) Onder anderen tegen zekeren Jan van Sweden, een Hollander, die in Moskovië fabrieken had willen oprichten van artikelen, die anders uit Holland werden ingevoerd. Vermoedelijk was dit wel de aanleiding tot deze klacht.

3) Boreel noemt de namen dezer commissarissen (eenigszins afwijkende van de opgave in J. Scheltema, Rusland en de Nederlanden) de Knees Iwan Symonowitz Proseroffskoy, Osonasei Laurentiowitz Nasjokin, Iwan Osonatzeywitz Prontzisoff en de Kanselier Almaes Iwanowitz.

aan de Staten-Generaal zou hebben over te brengen, en waarvan de titel zoo verkeerd was gesteld, dat Boreel liever zonder brief zou te huis komen dan met zulk een [1]). Ondertusschen was hij bezig te bewerken, dat aan de Engelschen de uitvoer van *teer* zou worden verboden [2]), terwijl hij, toen op den 13 April den Czar een zoon geboren werd, den volgenden dag „tachtigh schootelen spijs van sijne taefel" ontving, „voor welcke goedertierentheyt behoorlijck bedanckte [3])."

Na veel aanhouden ontving hij eindelijk den 25 April van den onderkanselier Loeckian Timopheff Solosoff een geschrift, waarin al de punten van het vertoog waren beantwoord, zonder dat daarin verdere veranderingen mogelijk waren. Tevens hoorde hij twee dagen later, dat op den 28 April het afscheidsgehoor bij den Czar zou worden gegeven. Boreel beklaagde zich ten hoogste, dat men hem eerst twee maanden op antwoord had laten wachten, en nu scheen te verlangen, dat hij in twee dagen dat antwoord zou doen vertalen. Hij behield zich dus voor, om in alles de orders van zijne lastgevers te volgen, en den overigen tijd van zijn verblijf te Moskow zooveel mogelijk in het belang van zijn land te gebruiken.

Ook schenen de antwoorden deels in zeer algemeene termen, deels afwijzend, deels ontwijkend te wezen, zoodat hij in geen enkel opzicht bevredigd kon zijn.

---

[1]) De door Boreel gewraakte aanhef luidde aldus:

„de nederlandse ende hollandse landen ende andere furstendommen, Edele, vrije, vereenigde achtbaare Regeerders," hetgeen niet overeenkwam met den titel, dien anders de machtigste vorsten ons gaven.

[2]) Ter wille van de onzijdigheid, daar wij destijds in oorlog waren met Engeland.

[3]) Brief van Boreel, uit Moskow, 27 April 1665.

Doch het Moscovische Hof scheen geen verderen lust te hebben om de onderhandelingen voort te zetten, en al kon het plechtig afscheid ook op den 28 April niet gegeven worden (door ongesteldheid van Boreel) [1]), toch vond het werkelijk plaats op Vrijdag den 1 Mei. Onze gezant bedankte den Czar met alle deftigheid voor de genoten ontvangst, doch verzocht tevens om nog over enkele punten met de commissarissen te mogen onderhandelen, hetgeen echter werd afgeslagen. Toch slaagde hij er eenige dagen later in, na lang aanhouden, om eenige geschriften in te leveren, waarin enkele der bedoelde klachten nader werden uiteengezet.

Intusschen kwamen, sedert het afscheidsgehoor van 1 Mei, de Prestaven dagelijks bij hem vragen wanneer hij dacht te vertrekken, totdat hij daartoe den 18 Mei (zijnde een Maandag) vaststelde. Op dien datum werd het gezantschap met alle eerbewijzingen uit Moskow uitgeleid [2]), en nam het de terugreis aan over dezelfde plaatsen, langs welke het ten vorige jare gekomen was. Den 25 Juni was men weder te Riga, van waar men, volgens voorschrift der Staten-Generaal, over zee naar Lübeck reisde, en verder langs den kortsten weg over land naar het Vaderland terugkeerde [3]). De goederen des gezantschaps zouden van Hamburg met een schip worden verzonden. Boreel eindigt hier zijne brieven met een korte aanwijzing van de nadeelige gevolgen,

---

[1]) Brief van Boreel, uit Moskow, 9 Mei 1665.
[2]) Brief van Boreel, uit Riga, 16/26 Juni 1665.
[3]) Brief van Boreel, uit Riga, 3 Juli 1665.
In de straks te vermelden opdracht van Olfert Dapper aan Witsen, wordt zijne terugreis aangeduid als „uit Muscovien, deur Lijflant langs de Baltise Zee en het Nedersaxen."

die de oorlog tusschen Engeland en onzen Staat op den handel der Oostzee-havens had, daar er, tijdens zijn verblijf, geen schepen kwamen om de goederen af te halen, die overal in de pakhuizen opgestapeld lagen, waarover te Riga zeer werd geklaagd.

Ziedaar dus een verslag van de reis naar Moscovië, waaraan Nicolaas Witsen heeft deelgenomen. Dat zijn naam daarin niet wordt genoemd, is natuurlijk te verklaren, omdat hij daarin geene betrekking van Staatswege bekleedde, en dus aan al de onderhandelingen geenerlei deel kon nemen. Toch is het verhaal van Boreel voor ons onderwerp in zooverre van belang, omdat wij daaruit verschillende bijzonderheden en dagelijksche wederwaardigheden hebben kunnen vernemen, waarvan wij dus weten, dat zij door Witsen mede beleefd en mede aanschouwd zijn; en om het zien en opmerken was het hem bij dezen tocht voornamelijk doen. Mochten wij intusschen willen weten op welke wijze hij den tijd besteedde, dien hij niet in tegenwoordigheid van Boreel en de anderen behoefde door te brengen, dan vinden wij daarover weder eenige inlichting in zijn eigen levensbericht. Na de vermelding van zijne reis naar Moskow, vervolgt hij zijne aanteekeningen aldus:

„Hij genoot alhier veel vriendschap van de Patriarch Nicon en een Grieksch metropolitaan, tot Gaza wonende, die de Latijnsche tale verstond en van wien nog eenige Grieksche vaersen ter zijner eere onder zijne schriften te vinden zijn. Hij hadde ook omgang met Samojeden, Tartaren, Persianen, enz., 't geen de grond gelegd heeft tot het maken van de kaart van Tartarije en de daarop gevolgde Historie van Noord- en Oost-Tartarije. Hij teekende alles zelfs eygenhandig, en onder anderen

de steden Moscou, Novogorod, Plesko en vele voorname gebouwen."

Golius' jonge vriend en leerling was hier dus dadelijk aan het werk gegaan. De omstandigheden waren hem ook al bijzonder gunstig, daar zij hem reeds aanstonds in aanraking brachten met een man, die destijds te Moskow hoog stond aangeschreven, een uitgebreide kennis en veel invloed bezat. De Patriarch Nicon schijnt een man geweest te zijn, die met ernstige voornemens tot hervorming in kerk en staat bezield was; doch van elders blijkt, dat de onbesuisde wijze, waarop hij die plannen wilde ten uitvoer brengen, de verwezenlijking daarvan heeft onmogelijk gemaakt. Hij was in 1613 geboren [1]), en werd, na een reeks van afwisselende toestanden te hebben doorleefd, den 25 Juli 1652 tot Patriarch van Rusland gewijd. In den tijd van Witsen's verblijf te Moskow genoot hij nog het volkomen vertrouwen van den Czar, en stond hij dezen als geestelijk raadsman veelal ter zijde.

Het verblijf van Witsen in Rusland zou zich, volgens het verhaal van Mr. Jacobus Scheltema [2]) veel

---

[1]) In een dorp bij Nischni-Novogorod. Zie over dezen Nicon, de „Geschichte des Russischen Staates" van Dr. Ernst Hermann, Hamburg 1846, deel III (in de „Geschichte der europäischen Staaten" van Heeren en Ukert), alwaar vele bijzonderheden, zoo wel omtrent hemzelven, als ook over den door Witsen genoemden metropolitaan van Gaza zijn te vinden. Nicon werd in 1667 in zijne waardigheden door een ander vervangen, en stierf den 17 Augustus 1681.

[2]) Zie J. Scheltema, Rusland en de Ned. II, 67, 68, die met groote ingenomenheid Witsen's betrekkingen tot Rusland

langer hebben uitgestrekt dan Boreel's brieven en Witsen's eigene mededeeling ons hebben doen zien, en tot in 1667 hebben geduurd. Hij zou dan in laatstgenoemd jaar, na eerst de Oostersche en Noordsche gewesten te hebben doorreisd en de Caspische zee te hebben bevaren, nogmaals het Hof te Moskow hebben bezocht en door den Czar Alexis zeer minzaam zijn ontvangen. Uit het vervolg van deze levensbeschrijving zal blijken, dat dit verhaal, zooals het daar ligt, onmogelijk waar kan zijn, en Witsen wel degelijk in 1665 naar zijn Vaderland is teruggekeerd. Ook heeft reeds Mr. Bodel Nijenhuis het verhaal van Jacobus Scheltema op die wijze opgevat, dat Witsen in 1667 een *tweede* reis naar Moscow zou hebben ondernomen; doch ook dit komt mij onwaarschijnlijk voor, te meer daar Witsen's eigen levensbericht daarvan volstrekt geen melding maakt. Indien hij dus werkelijk de Caspische zee heeft bevaren (en ik ben niet in staat het tegendeel te bewijzen), dan moet dit gedurende zijne gezantschapsreis van 1665 hebben plaats gevonden [1].

Doch al houden wij ons voorloopig slechts aan hetgeen Witsen zelf mededeelt, dan is zijn verblijf te

---

bespreekt, doch daarbij bijna nergens zijne bronnen aangeeft, zoodat het zeer moeielijk is, de geschiedkundige waarde van zijne berichten vast te stellen.

[1]) Intusschen dunkt mij het verhaal van dien Caspischen zeetocht en andere reizen in het binnenland van Rusland niet zeer waarschijnlijk. In zijne latere brieven aan Cuper (waarop wij nader terugkomen), duidt hij het tijdperk van zijne Moscovische reis gewoonlijk aan met de woorden „als ik in Moskow was," en over de oevers der Caspische zee sprekende (18 September 1714), beroept hij zich alleen op de berichten van ooggetuigen, en dus niet op eigen aanschouwing.

Moskow reeds belangrijk genoeg geweest. Wij zullen later, bij de vermelding zijner uitgegeven geschriften, alsook bij de mededeeling of bespreking van verschillende zijner brieven, uitvoeriger daarop kunnen wijzen. Wij zullen dus voor het oogenblik alleen vaststellen, dat hij, behalve met de personen, met wie zijn post als Edelman van Gezantschap hem in betrekking bracht, ook nog den omgang zocht en vond met Samojeden, Tartaren, Persianen, enz., wier tegenwoordigheid in het handeldrijvende Moskow volstrekt geen zeldzaamheid was. Het kan zijn, dat deze omgang ook uit handelsbelangen te verklaren is, daar de familie Witsen destijds en vroeger veel op de Oostersche landen schijnt te hebben gehandeld [1]). Intusschen weten wij, dat, wat Nicolaas Witsen betrof, de wetenschappelijke belangstelling spoedig de overhand behield, en hij zich van de gesprekken met deze lieden hoofdzakelijk bediende, om juiste berichten te verkrijgen aangaande

---

[1]) Mr. J. Scheltema, Rusl. en de Ned. I, bl. 76, zegt: „Het is ons voorgekomen, dat de Heeren Witsen, gedurende de geheele zeventiende eeuw, eene zware negotie op Moscoviën en Persiën hebben gedreven; waarschijnlijk waren zij tevens deelgenooten in het voorname huis van de Wed Vogelaers en Marcus, Johan en Daniël Vogelaer. Uit het eerste laat het zich dan eenigszins verklaren, waardoor de Burgemeester Nicolaas Witsen naderhand zulk een bijzonder belang stelde in de kennis van deze rijken en gewesten." — De waarheid van deze mededeeling zou zeker de moeite van een onderzoek waard zijn, doch, jammer genoeg, geeft Jac. Scheltema ook hier geene bronnen op, en tot dusver heb ik nog niets stelligs daaromtrent kunnen vinden.

Zie ook Mr. H. J. Koenen, Voorlezingen over de Geschiedenis van Scheepsbouw en Zeevaart 1854, bl. 92, die zich vermoedelijk grondt op J. Scheltema's mededeeling.

den toestand in de landen hunner herkomst; het voorbeeld van Golius begon dus reeds vruchten te dragen. Ook mag het onze aandacht niet ontgaan, dat uit dezen tijd zijne persoonlijke kennismaking met Andreas Winius dagteekent, wiens naam in zijn later leven meermalen zal voorkomen. Deze was reeds in 1653 als commissaris van den Czar in Nederland geweest, en met verscheidene Nederlanders in betrekking. Hij wordt algemeen geroemd als een man van groote geleerdheid en veelzijdige ontwikkeling; bij de onderhandelingen van Boreel te Moscow, diende hij als tolk voor de Russische commissarissen.

Toen nu Witsen van deze reis terugkeerde, vond hij het Vaderland in geen benijdenswaardigen toestand [1]). De oorlog met Engeland, die in het vorige jaar was verklaard, was nu in vollen gang, en tot dusver met weinig geluk aan onze zijde gevoerd. Den 13 Juni had de scheepsstrijd bij Lestoffe plaats gehad, waarbij de opperbevelhebber Van Wassenaer met zijn schip in de lucht sprong, en onze vloot met groote moeite kon worden binnengebracht, hetgeen een groote verslagen-

---

[1]) De Amsterdamsche stedebeschrijver Olfert Dupper, die steeds zeer aan de Heeren Witsen schijnt gehecht te zijn geweest, droeg aan den juist teruggekeerden Nicolaas in 1665 eene vertaling van Herodotus' geschiedboeken op, in de volgende bewoordingen:

„Ik neem de vrijmoedigheit om aen UE., die, na het „verrichten des gezantschaps aen den Czaar, de Groot-„vorst van Moskoviën, en het afleggen van de langdurige „en moejelijke reize, uit de koude en guure Noordsche „gewesten, alhier, Bellona ubi saevit, gelukkelijk en be-„houden weer zijt aengekomen, met dit kleen geschenk te „bewellekomen." (Zie Bodel Nijenhuis, Verspr. Byz. over Nic. Witsen.)

heid verspreidde. Toch was men reeds spoedig daarna bezig, om de geleden schade te herstellen en een nieuwe vloot in gereedheid te brengen, en wij weten reeds [1]), dat Witsen's vader, die destijds afgevaardigde was ter Staten-Generaal, daartoe ook ijverig medewerkte.

Het gezin woonde toen in den Haag, en het blijkt uit Witsen's eigene mededeelingen niet duidelijk, of hij ook aldaar is gebleven, dan wel of hij te Amsterdam is gaan wonen. In ieder geval was dit verblijf voor hem niet van langen duur, doch hooren wij nog eens hemzelven spreken:

> „Na 't volbrengen van dese reise (zijn ouders in den Haag wonende) begaf hij zig tot de practijk van de rechten, doch meerder lust hebbende in vreemde landen te zien en de Fransche tale, waarvan te dier tijde nog onkundig was, te leeren, reisde hij met toestemming zijner ouders na Parijs anno 1666, en quam wederom van daar terug in October 1667. Deze reise is onder N°. 7."

De lust tot het zien van vreemde landen zal wel de hoofdreden van deze tweede reis zijn geweest, want de Fransche taal [2]), gesteld eens, dat hij die toen nog volstrekt niet kende, zou wel op andere wijzen in zijn eigen vaderstad of in den Haag te leeren zijn geweest.

---

[1]) Zie Hoofdstuk I.

[2]) Deze onbekendheid met het Fransch wettigt eenigszins het vermoeden, dat met de „publique schoolen" (zie Hoofdstuk I) de school aan de Nieuwe Zijde, achter de Nieuwe Kerk, is bedoeld; want Wagenaar (III Deel, V Boek) vermeldt, dat aan de school in de Koestraat ook Fransch werd geleerd, en, bij het opheffen dier school in 1678, de twee Fransche meesters werden ontslagen.

Ook maakt hij er geen geheim van, dat de rechtsgeleerde loopbaan hem weinig aantrok, en het was dus voor hem in ieder geval eene welkome aanleiding om zijne belangstelling voor verschillende andere vakken op nieuw vrijen teugel te laten. Bovendien blijkt het uit zijne geheele leven, dat geldelijke bezwaren voor hem geen beletsel behoefden te zijn, zoodat hij volle vrijheid vond om geruimen tijd, en ditmaal zonder staatkundige zending, op eigen gelegenheid in het builand rond te reizen.

Hij heeft van die gelegenheid een ruim gebruik gemaakt; zijne eigene reisbeschrijving N°. 7 is wel verloren geraakt, doch in het levensbericht, waaruit wij reeds herhaaldelijk onze aanhalingen deden, schrijft hij hierover het volgende:

> „Gedurende deese tijd deed hij buiten kennis van zijne ouders een reise van Lions over Milaan, Genua en Florencen naar Romen en bleef aldaar een maand om het merkwaardigste te besien, spoedende zig daarna, om over Livorno en van daar ter zee over Genua en Turin weder na Lions te keeren; van waar hij aan zijne ouders kennisse gaf van zijne gedane reise en nog eenigen tijd zich aldaar ophield, en converseerde met eenige predicanten, en voornamentlijk met een, genaamt . . . ., wien hij na veertig jaren, als hem het lant was ontsegt, tot ordinaris leeraar in de Fransche Kerk aanstelde [1]. Van daar keerde

[1]) Dr. P. Scheltema (Aemstels Oudheid, VI, 53), noemt als zoodanig Godefroi de Clermont, die den 23 Augustus 1705, tijdens Witsen's laatste burgemeesterschap, tot Waalsch predikant te Amsterdam werd beroepcn. Witsen's woorden „als hem het lant was ontsegt" zouden in dat geval niet beteekenen, dat de

hij over Génève, Basel, Frankfort en Keulen wederom na Amsterdam, zijnde zijn vader te dier tijde aldaar hoofd-officier."

Mr. Bodel Nijenhuis, die het hier gebruikte levensbericht nog niet kende, was toch reeds, waar het deze reis betrof, ongeveer tot dezelfde slotsom gekomen, na de lezing van een opdracht van een treurspel door J. Neuye in 1669. Deze vermeldt in zijne voorrede met grooten ophef den loop van Witsen's reis, en voegt nog daarbij, dat, hij, te Pisa komende, met zijne reisgenooten in gezelschap kwam van den hertog Cosmo de Medici, die zeer belangstellend „vernemen liet naar Witsen's vermaarde geboorteplaats [1])."

Even als de vorige, heeft men ook deze reis nog verder willen uitgestrekt zien dan die inderdaad is geweest, en van het Oosten en Zuid-Oosten van Europa gesproken, ja zelfs herinnerd dat zijn broeder Cornelis destijds Consul te Aleppo was, zoodat hij dan wellicht ook nog oostelijker streken zou bezocht hebben [2]). Intusschen weten wij nu, dat Rome het zuidelijkste en oostelijkste punt van dezen geheelen tocht is geweest. Hij bleef aldaar een maand, en het blijkt dus, dat hij liever enkele plaatsen goed zag en bestudeerde, dan dat hij in een betrekkelijk kort tijdsverloop half Europa

---

bedoelde predikant eerst toen uit Frankrijk was uitgeweken, want op de naamlijst der Waalsche predikanten in Wagenaars Amsterdam (III Deel, II Boek) staat hij vermeld, als „beroepen van Leyden."

[1]) Deze Cosmo de Medici was niet lang geleden in ons land geweest en had eenigen tijd te Amsterdam vertoefd. (Zie ook Mr. J. v. Lennep in den „Holland" van 1864). Volgens Witsen's eigene mededeeling, hebben zij later brieven gewisseld.

[2]) Bodel Nijenhuis, t. a. p.

zou zijn doorgesneld. Ook was dit verblijf te Rome wellicht de aanleiding tot zijne latere liefhebberij voor oude Romeinsche munten en penningen.

Was de aanleiding tot deze reis volstrekt niet van staatkundigen aard, toch vinden wij juist ditmaal een bewijs, dat hij den staatkundigen toestand van zijn Vaderland, ook tijdens zijn afwezigheid, niet geheel uit het oog verloor.

Eenige maanden vóór zijn dood schreef hij een kort toevoegsel aan zijne levensschets, die hij in 1711 had opgesteld, en eindigde met de volgende mededeeling:

> „N. B. In Vrankrijk zijnde, raakte in geselschap met een Roomsch Heer uit Ierland, Mortag Obrien genaamt, die afgesonden was, om den koning van Vrankrijk aan te bieden, om Ierland te overvallen, terwijl Engeland met den Staat in oorlog was, en welke, hoorende dat zijn vader lid was van de Generaliteyt, hem verzocht denzelven die aanbieding ook aan den Staat over te schrijven, welke haar met 2 à 3000 man willende bijstaan, benevens eenige scheepen, kruyd en lood, enz., zij de stad Limmerick in onse handen zouden stellen, de Engelschen uit het land jaagen en de regeering veranderen na ons goedvinden. Dog dit aan de Raadpensionaris de Witt zijnde voorgesteld, wees hetzelve geheel af."

Hoewel Witsen zelf ons hier den juisten tijd niet noemt, is het duidelijk, dat zulks moet geschied zijn in het jaar 1666 (of in de eerste maanden van 1667), daar zijn vader in dien tijd inderdaad zitting had in de vergadering der Staten-Generaal, en onze Republiek, met Engeland in oorlog zijnde, met Frankrijk, voor het uiterlijk althans, op goeden voet scheen te staan. Het is intusschen niet te verwonderen, dat een derge-

lijk voorstel door Joan de Witt geheel moest worden afgeslagen; want zelfs wanneer wij aannemen, dat deze toen nog inderdaad vertrouwen stelde in de bedoelingen van Frankrijk, dan kon het toch moeielijk op zijn weg liggen, om den oorlog met Engeland, die tot dusver alleen was gevoerd tot handhaving van onze beteekenis ter zee, door het aannemen van dit voorstel geheel van karakter te doen veranderen, en den vijand op een minder edele wijze in den rug aan te vallen, den steun zoekende van Engelands Katholieke onderdanen. Indien wij aanvallend tegen Engeland wilden te werk gaan, dan had de Witt daarvoor andere plannen; onze schepen zouden dit eenige maanden later voor Chatham met daden bewijzen.

Of Witsen met het plan zelf ingenomen is geweest, komen wij uit zijne mededeeling niet te weten; doch, daar hij zich destijds nog niet op staatkundig gebied bewoog, zal hij zich vermoedelijk ook hier van een uitgesproken oordeel hebben willen onthouden, en alleen het voorstel hebben overgebracht, zooals de Iersche onderhandelaar hem had verzocht. Toen hij in de maand October 1667 weer te huis kwam, was er geen verdere aanleiding om op dit punt terug te komen, daar de vrede met Engeland reeds den 31 Juli te Breda was gesloten.

Het ouderlijk gezin was in dien tusschentijd weer te Amsterdam komen wonen, en Witsen's vader was aldaar juist eenige maanden geleden tot Hoofdschout benoemd. Waarschijnlijk heeft Nicolaas Witsen, bij zijne ouders inwonende, nogmaals de „practijk van de rechten" opgevat, hoewel hij dit niet uitdrukkelijk vermeldt.

Ongetwijfeld moet hij reeds kort na zijn terugkomst zijn begonnen met het verzamelen van bouwstoffen

voor zijn eerste groote werk, dat eenige jaren later het licht zag, en waarover wij te zijner tijd zullen hebben te spreken.

Het was in dien tijd, dat hij voor het eerst in nadere kennis kwam met den Amsterdamschen Oud-Burgemeester Gillis Valckenier, een man, wiens naam wij in het vervolg meermalen zullen moeten noemen, daar hij een betrekkelijk grooten invloed heeft uitgeoefend op het verdere leven van den jongen Witsen. Deze Valckenier bezat destijds reeds veel gezag in de Regeering van Amsterdam, en men heeft zelfs vermoed, dat het bekende Eeuwig Edict oorspronkelijk door hem zou zijn opgesteld [1]). Met de Witsens was hij tot dusver minder in aanraking gekomen [2]), daar hij op geenerlei wijze aan hen verwant schijnt geweest te zijn, hetgeen met vele andere invloedrijke leden der toenmalige Regeering (de Graeff, Reynst, enz.) wel het geval was. Uit de verschillende geschiedkundige gebeurtenissen, waarin zijn naam wordt genoemd, is eigenlijk niet duidelijk op te maken, welke staatkundige richting de zijne was, en er bestaat eenige grond om te vermoeden, dat die richting nu en dan afwisselde naar de tijdsomstandigheden. De Engelsche gezant

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II Deel, XVIII Boek.

[2]) In zijn Levensbericht (Amstels Oudheid VI) schrijft Witsen, sprekende over Valckenier en zijn vader Cornelis Witsen: „schoon hij in geenen deele aan hem was bevriend." Of dit woord in den gewonen zin moet worden opgevat, dan wel, of daarmede wordt gedoeld op de destijds reeds ontstaande, en later zoo zeer toegenomen „vriendschappen" tusschen sommige regeeringsleden, blijkt hier niet duidelijk. Zie over deze „vriendschappen" het werk van Mr. J. de Witte van Citters, Contracten van correspondentie.

William Temple, die destijds en later ons land bezocht, en ook met de Burgemeesters Hendrik Hooft en Gillis Valckenier dikwijls heeft gesproken, is in zijn oordeel over den eersten veel gunstiger dan over laatstgenoemden, dien hij „een peinsagtig, loos en bedekt man [1])" noemde, en dien hij elders schetst [2]) als „stuursch en gemaakt, schoon van veel beleid en overleg: ook, zo geloofd werdt, gierig, en voorts behendig in 't uitvinden en te werk stellen van de middelen, die hij dienstig oordeelde, om zijne oogmerken, in 't stuk der Regeeringe, te bereiken."

Is deze karakterschets wellicht niet geschikt om ons een bijzonder gunstige meening over Valckenier's persoonlijkheid te doen opvatten, toch mocht de mededeeling daarvan hier niet achterwege blijven, daar enkele van Witsen's latere brieven ons anders misschien te uitsluitend op de goede eigenschappen van den oud-burgemeester zouden doen letten. Hoe het zij, Nicolaas Witsen heeft zich steeds ten hoogste aan hem verplicht gevoeld, en dit meer dan eens met warmte erkend. Hunne oorspronkelijke kennismaking en vriendschap was dan ook van geen staatkundigen aard, maar ontstond omdat Valckenier „vermaak vond in zijn geselschap en verhaal van 't geene hij op zijne reisen hadde ontmoet [3])." Hij bracht hem dan ook niet onmiddellijk op staatkundig gebied, doch bewerkte door zijnen invloed spoedig, dat Witsen Kerkmeester werd van de Zuiderkerk. In die tijden en later, toen de Gereformeerde Kerk de Staatskerk was, werd dit ambt

---

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II Deel, XX Boek.

[2]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II Deel, XIX Boek.

[3]) Zie Witsen's „Autobiographie" in Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid VI.

ook dikwijls door leden van de regeerende familiën waargenomen; Witsen heeft het twee jaren vervuld.

Uit enkele boeken en registers, die uit die jaren in de Zuiderkerk zijn bewaard gebleven, is wel iets, maar toch zeer weinig te vinden omtrent zijne werkzaamheden in deze betrekking. Het kasboek is op verscheidene plaatsen met zijne hand geschreven, en de verklaring van Kerkmeesteren over de bezittingen van de Zuyderkerk op .. Mei 1668, als ook die van 19 Augustus 1669, is voorzien met zijne handteekening [1]). Toch weten wij, dat zijn Kerkmeesterschap voor deze Kerk niet geheel zonder vrucht was. Toen namelijk het kerkbestuur tijdelijk eenige grootere uitgaven had te doen [2]), die niet uit de gewone middelen konden worden bestreden, werd „van den H^{r}. Burgem^{r}. Cornelis Witsen a deposito genomen tot behoef van de Kerck a 4 int jaer *f* 2000.—," zooals in het kasboek op 9 Februarij 1669 is te zien. In de bovengemelde rekening van 19 Augustus 1669 (toen Cornelis Witsen reeds was overleden) komt deze post nog als onafgedaan voor, doch die van 5 Augustus 1670 vermeldt de terugbetaling „aan de Erfgename van de H^{r}. Burgem^{r}. Witsen Sal^{r}. v^{r}. capitaal e rente *f* 2040.—." De verleende hulp is dus slechts van tijdelijken aard geweest.

[1]) Eerstgenoemde handteekening is „Nicolaus Witsen," de andere „Nicolaes Witsen." Later teekende hij bijna altijd „N. Witsen."

[2]) Uit verschillende posten in de rekeningen dier jaren komt het mij voor, dat deze grootere uitgaven werden veroorzaakt door buitengewone kosten van verbouwing en herstellingen aan een huis op de Oude Schans, dat aan de Zuiderkerk toebehoorde.

Wij zagen reeds, dat Witsen slechts twee jaren door zijn ambt aan deze Kerk verbonden bleef; in het begin van 1670 waren er andere werkzaamheden van openbaar belang, waartoe hij werd geroepen, en van dien tijd af vinden wij zijn naam als Kerkmeester niet meer genoemd [1]. Er bestaat echter gegronde aanleiding tot het vermoeden, dat Witsen die twee jaren niet aanhoudend te Amsterdam heeft doorgebracht. In de onlangs uitgegeven „Overblijfsels van Geheugchenis" van Coenraet Droste (met aanteekeningen van Prof. R. Fruin) vinden wij op bl. 44 en 45 het verhaal van des schrijvers bezoek aan de Hooge-school te Oxford, in deze regels:

„Toen sogt ik tot de reys op Oxfort goede vrinden,
En als ik eenige daer toe hadt konnen vinden,
Trok ik met hen daer heen, in 't krieken van den dag,
Opdat ik Hamtoncourt met eene en Windsor sag,
En wat ons in die Stat de Hooge-School kon toonen:
Waer in een groot getal van leerelingen woonen,
In tabbaerts altemaal, elk na zijn staet, gekleet,
En tot de wetenschap door d' ouders daer besteet,
Waer onder Witsen was en Bressy, die ons leyden
Daer ietwes was te sien, terwijl wij daer verbeyden."

Droste plaatst dit bezoek op den 26 September 1668, en voegt bij Witsen's naam, als kantteekening: „Naderhant Borgemeester van Amsterdam." Hij bedoelt dus niemand anders dan onzen Nicolaas, hetgeen ook de

[1]) In de hier achterstaande aanteekeningen en bijvoegsels zal ik gelegenheid vinden, om over nog een anderen post uit het kasboek der Zuiderkerk van 1669 iets uitvoeriger te spreken, hetgeen echter niet in rechtstreeksche betrekking staat met Witsen's leven.

opvatting van Prof. Fruin blijkt te zijn [1]. Indien dus Droste zich hier niet vergist [2]) (wat hem wel eens overkwam, daar zijn verhaal eerst veel later is opgesteld), dan zou Nicolaas Witsen, een gedeelte van 1668 te Oxford hebben doorgebracht. Dit moet eerst na Mei zijn begonnen, omdat wij zijne handteekening in die maand gevonden hebben in de boeken der Zuiderkerk.

Daar hij reeds te Leiden zijne rechtsgeleerde studiën had volbracht, zal zijn verblijf te Oxford vermoedelijk meer in het belang zijner wijsgeerige en natuurwetenschappelijke onderzoekingen hebben plaats gehad, en het is niet onmogelijk, dat hij gedurende dien tijd de kennis heeft aangeknoopt met verschillende Engelsche geleerden, die hem later de onderscheiding deden te beurt vallen van te worden opgenomen in de bekende „Royal Society," waarop wij nader zullen terugkomen.

In verband daarmede, kunnen wij tevens melding maken van Witsen's woorden in zijn eigen Levensbericht:

> „In 't jaar 16.. deed hij een tweede reise na Engeland. Zie N°. 10,"

en zullen wij dus, indien het tegendeel niet wordt bewezen, mogen aannemen, dat de opengelaten plaats met de ontbrekende cijfers van het jaartal 1668 moet

---

[1]) Zie de „Aanteekeningen," bl. 315. De Heer Fruin doet daarbij opmerken, dat de tijdsbepaling wel in strijd is met Jac. Scheltema's mededeelingen over Witsen's reizen, doch komt ook tot het besluit, dat de voorstelling van Jacobus Scheltema niet de juiste is, hetgeen wij reeds uit Witsen's eigen Levensbericht hebben gezien.

[2]) Hij zou bij voorbeeld Witsen's jongste broeder Jonas kunnen bedoeld hebben, van wien gezegd wordt, dat hij aan buitenlandsche Hoogescholen gestudeerd, en reeds vroeg veel gereisd had.

worden aangevuld — Wel vermeldt hij dit eerst nà het jaar 1677, hetgeen mij aanvankelijk heeft doen meenen, dat die tweede Engelsche reis eerst later heeft plaats gevonden, doch het is juist op deze plaats, dat Witsen eenigszins van de volgorde der gebeurtenissen begint af te wijken, en zelfs enkele vergissingen begaat; gelijk nader zal blijken. Dit is dus op zich zelf geen bezwaar tegen de aannemelijkheid van Witsen's verblijf in Engeland in het najaar van 1668.

De tijd, dat hij zich bijna geheel aan zijne lievelingsstudiën kon wijden, was echter maar van korten duur. Den 12 Maart van het jaar 1669 kwam zijn vader te overlijden, en dit was natuurlijk niet zonder invloed op de levensomstandigheden der zonen. Wij hebben tot dusver bijna uitsluitend over Nicolaas gesproken, doch kunnen hier gevoegelijk ook iets mededeelen over zijne broeders, wier namen reeds in het Eerste Hoofdstuk zijn genoemd. Jan, de oudste, was reeds in 1656 tot Secretaris der Stad benoemd, doch schijnt geen andere regeeringsbetrekkingen te hebben waargenomen. Wij kennen hem ook als bezitter van eene verzameling van penningen, volgens eene mededeeling van zijn broeder Nicolaas [1]).

De tweede, Lambert, heeft meer van zich doen spreken, doch was toen nog in het begin zijner loopbaan [2]). Zoowel hij als ook de vierde zoon Kornelis

---

[1]) Zie diens werk over den Scheepsbouw, bl. 344. Hij noemt hem daar Johan.

[2]) Dat wil zeggen: hier te lande; want reeds vroeger had hij in Frankrijk gediend, zooals o. a. blijkt uit de opdracht van een bundel „gedichten" van Frederik Verloo, in 1660, aan „d' E. Heer Kapitein L. Witsen," waarin van hem wordt gezegd: „die noch onlangs, niet weinig preuve van Uwe kloek-

(Nicolaas was de derde) hebben met grooten lof gediend in het leger der Algemeene Staten, en reeds spoedig aan het Vaderland groote diensten bewezen. De jongste der Witsens, Jonas genaamd, was toen nog buiten betrekking; in 1673 werd hij commissaris van de Wisselbank, en was in de beide volgende jaren commissaris van de Desolate boedels. Ook hij staat bekend als een liefhebber en voorstander van kunsten en wetenschappen.

Uit dit alles blijkt, dat Witsen en zijne broeders, toen hun vader stierf, nog geenerlei betrekking van groot gewicht bekleedden, zoodat het ook in den eerstvolgenden tijd voor hem moeielijk scheen om tot eenig aanzien te komen. Hij herinnert dit ook uitdrukkelijk in zijn eigen levensschets, alwaar hij, zijns vaders dood vermeldende, er bijvoegt:

> „Zonder dat hij nog tot eenig ampt was gevordert, terwijl niemand van zijn bloed hadde, van wien hij zulks konde verwagten, waardoor onseker was, welke levenswijze te verkiezen; dog maakte eerst zijn werk, om in den Hage te solliciteren betaling van *f* 20.000—, welke zijn vader ten dienste van den lande hadde verschoten, als commissaris van de pilotage, 't geen eerst na drie jaaren aan hem wierd geteld."

Onwillekeurig geeft Witsen ons hier een eigenaardigen blik in sommige begrippen van toenmaals. Hij had nog geen ambt, en zou er wellicht geen krijgen, *omdat* hij dit van niemand zijner bloedverwanten te verwachten had. En *omdat* dit ambt dus wel voorloo-

moedigheit ten dienst der Kroon van Vrankrijk getoont hebt. Wat aangaat uw beleeftheit, blijkt daeglijks aen de heusse bejegening tegens uwe soldaten," enz.

pig zou uitblijven, wist hij ook niet, welken weg hij zoude opgaan. Ware zijn vader langer blijven leven, dan zou hij hoogstwaarschijnlijk wel door diens invloed gaandeweg in verschillende regeeringsposten zijn ingeholpen [1]), doch nu moest hij geduldig afwachten wat de toekomst zou opleveren. Gelukkig, dat hij dit in zooverre met gerustheid kon doen, daar hij genoegzame geldelijke middelen bezat; toch was een zijner eerste verrichtingen juist van geldelijken aard, daar uit zijn verhaal ons blijkt, dat hij zich beijverde bij 's Lands regeering in 's Gravenhage de terugbetaling te verkrijgen van de gelden, die zijn vader in 's lands dienst had voorgeschoten. Deze werd hem toegestaan bij besluit der Staten van Holland op den 29 November 1669 [2]), doch volgens zijne aanteekening, duurde het wel drie jaren, eer zij werkelijk plaats vond.

Intusschen had Gillis Valckenier in de Vroedschap te Amsterdam moeite gedaan om zijn jongen vriend de plaats in den Stedelijken Raad te doen innemen, die

---

1) Dit was ten minste in die dagen niet zonder voorbeeld. De latere burgemeester Gerrit Hooft is op die wijze zijn loopbaan begonnen In de Raadsvergadering van 13 September 1672 stelde de Burgemeester Hendrik Hooft voor, een *tweede* pensionaris te benoemen „ende dat hij daartoe bequaem oordeelde sijn zoon de Heer Gerrit Hooft (oudt 22 Jaren, over 10 a 12 dagen gekomen zijnde uyt Vrankrijk, aldaar geleert hebbende de maxime van een welbehoorde Regeeringe, en hadde uytstekende gaven en groote ervarentheijt,)" hetgeen werd goedgekeurd, hoezeer sommigen den jeugdigen leeftijd als een bezwaar aanmerkten. Deze zelfde jonge mensch schijnt reeds in het vorige jaar commissaris van de Bakens en Tonnen, en van de Pilotage te zijn geworden, tot groote ergernis van vele burgers. Een paar maanden later werd hij Secretaris.

2) Zie Dr. P. Scheltema, Amst. Oudheid, VI, 53.

door den dood van burgemeester Cornelis Witsen was opengevallen. Dit gelukte, en op den 28 Januarij 1670 werd Nicolaas Witsen op voordracht van Valckenier in den Raad gekozen [1]). Zooals bekend is, had dit lichaam, gedurende de Republiek, met de Burgemeesteren, die meestal zelven ook Raden waren, het voornaamste gezag in de Regeering der Stad, en moesten alle besluiten, die de geldmiddelen betroffen (belastingen, enz.), door den Raad worden behandeld. Ook traden Burgemeesteren gewoonlijk met den Raad in overleg omtrent alle belangrijke punten, waarin de Stad hare stem had uit te brengen in de Vergadering der Staten van Holland. Uit den Raad werd veelal het Amsterdamsche lid van Gecommitteerde Raden [2])

---

[1]) Bij de meeste schrijvers, die iets over Witsen hebben medegedeeld, zal men vinden, dat zijne komst in den Raad van 1671 dagteekent. Dit is stellig onjuist, en is alleen te verklaren uit een drukfout in de alphabetische lijst in Wagenaar's laatste deel, waar werkelijk 1671 wordt opgegeven, en velen zullen zich daaraan onwillekeurig hebben gehouden. De regeeringslijsten vermelden overal 1670, en wij vinden dit ook bevestigd in de aanteekeningen van den schepen Bontemantel (Amst. Archief) op den 28 Januarij 1670:

„Naer lecture vant gebet en previlegie sijn met eenparige stemmen gekoozen tot Raeden, in plaets van Cornelis Witsz ende Frans Reael, Willem Backer en Nicolaes Witsz."

[2]) Dit college bestond uit eenige afgevaardigden ter Statenvergadering, die bijeenbleven, ook wanneer de Staten zelven eenigen tijd niet vergaderden. Hunne taak was het voorbereiden en, in sommige gevallen, het afdoen van zaken voor de Staten zelven; zij vormden dus een soort van dagelijksch bestuur van de provincie, en werden daarin bijgestaan door den Raadpensionaris. De steden van het Noorderkwartier hadden hunne eigene Gecommitteerde Raden, die te Hoorn vergaderden. Eene duidelijke en onderhoudende beschrijving van de

gekozen, en, wanneer deze stad aan de beurt was, ook de afgevaardigde ter Staten-Generaal. Ook bij verschillende benoemingen had de Raad grooten invloed, en geen wonder dus, dat deze post bij de meesten in hooge achting stond.

De burgemeester Valckenier had Witsen alzoo een belangrijke schrede vooruitgebracht, „dog" vermeldt deze ons verder [1]),

> „scheepen konde hij hem niet maken, wegens Factie in de regering, waarin de Heer Valckenier te kort schoot tegens de partije van de Heeren de Graaf, welke, om hem van zijn Patroon af te trecken, hem een commissaris-plaats aanboden, die hij van de hand wees, schoon de andere zijne bloedverwanten waaren."

Men ziet het, Valckenier vermocht veel, maar lang niet alles; de Heeren de Graeff hadden meer te zeggen dan hij. Deze waren tijdens het stadhouderloos tijdvak, door hun verwantschap met het geslacht Bicker, en met den Raadpensionaris de Witt, in groot aanzien gekomen bij hen, die met beslistheid de Staatsche partij waren toegedaan. Het meest invloedrijke lid van dit geslacht was toenmaals de regeerende burgemeester Andries de Graeff [2]), die, naar 't schijnt, gaarne

---

inrichting en werkzaamheden van dit college kan men vinden in een der laatste hoofdstukken van Van Lennep's „Elizabeth Musch."

[1]) Zie Autobiographie, t. a. p.

[2]) Mr. Andries de Graeff, Baron des Heiligen Rijks, was gehuwd met Elisabeth Bicker, eene dochter van Cornelis Bicker van Swieten, en kleindochter van Gerrit Jacobsz. Witsen (zie Hoofdstuk I). De bloedverwantschap was dus ver genoeg, maar bestond toch, en in die dagen van familieregeeringen

zou hebben gezien, dat zijn neef Witsen zich bij zijne partij in den Raad had aangesloten, en hem daartoe aanbiedingen deed. Dit stuitte Witsen echter tegen de borst; hij had zijne komst in den Raad aan Valckenier te danken, en hij verkoos niet van zijne beschermer naar diens tegenpartij over te loopen. Hij sloeg het aanbod van de Graeff dus af, en bleef gedurende de twee eerste jaren van zijne zitting in den Raad, zonder verdere posten of ambten. Wel beproefde Outshoorn in Januarij 1671, hem op de dubbeltallen ter verkiezing van schepenen te plaatsen, doch zonder gevolg [1]).

---

rekende men op dat punt fijner dan nu. Een oudere zuster van Elisabeth de Graeff-Bicker, was de echtgenoot van burgemeester Lambert Reynst. Van Andries de Graeff sprekende, zullen velen zich zonder twijfel het schoone borstbeeld van Quellin herinneren, dat de Historische Tentoonstelling van 1876 versierde (Cat. N⁰. 420) en later het Amsterdamsch Museum (Cat. N⁰. 111). Thans staat het in het voorvertrek van Burgemeesterskamer.

[1]) Zie hierover Bontemantels aanteekeningen, waar deze schrijft:

„Oock ontmoete ick dien morgen, voor de verkiesinge en een wijnich nae acht ueren, Outshoorn, die sijde dat nae Geelvinck ginck om over te leggen wie Bronckhorst of Claes Witsz soude tot veertien opwercken. Waer op sijde dat de meeste inclineeren om geen nieuwe te maecken, en daerom raede sijn respect niet te hasardeeren, alsoo Witsz wederom door een out scheepen zoude afgesmeeten worden, alsoo daer ordre op was gestelt. Doch hij sijde, dat sulx niet conde weesen, alsoo Witsz een Raet is, en daerom sonder twijffel de meeste stemmen hebben sal.

Op de nominatie smeet Outshoorn Claes Witsz op, doch Hinloopen wierp Bontemantel daer teegen, die veer de meeste stemmen had, soo dat Outshoorn sat en keeck.

En wierde Outshoorn int collegie ter Admiralitijt belacht, dat geen meer authoritijt had."

Mocht dit allicht op het oogenblik zelf weinig naar zijn zin geweest zijn, wij voor ons hebben alle reden om ons daarover te verheugen, omdat hij daardoor den noodigen tijd kon blijven vinden tot verdere bewerking en voltooijing van zijn eerste wetenschappelijk werk, dat in den loop van 1671 het licht zag. Het is het bekende boek over den Scheepsbouw of, zooals de juiste titel luidt:

"*Aeloude en Hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier.*

Waer in wijtloopigh wert verhandelt, de wijze van Scheepstimmeren, bij Grieken en Romeijnen, Scheepsoeffeningen, Strijden, Tucht, Straffe, Wetten en Gewoonten.

Beneffens

Evenmatige grootheden van Schepen onses tijts, ontleet in alle hare deelen: Verschil van bouwen tusschen uitheemschen en onzen landaart: Indisch Vaertuijgh: Galey-bouw: hedendaagsche Scheepsplichten: Verrijckt met een reex verklaerde zeemans spreeck-woorden en benamingen.

Doorgaens verciert met vele Kopere Platen.

Beschreven door

Nicolaes Witsen.

„'t Amsterdam.

Bij Casparus Commelyn; Broer en Jan Appelaer

Boeckverkoopers, Anno 1671

Met Privilegie voor 15 Jaren."

De titel van het boek geeft tegelijkertijd den inhoud aan, of liever, dat gedeelte van het onderwerp, hetwelk

de schrijver voor zijne bewerking had uitgekozen. Het is wederom de tegenstelling tusschen „aeloud" en „hedendaegsch," die vooral in die eeuw, en ook in de volgende, zoozeer in zwang was; daar men onder „aeloud" bijna uitsluitend dacht aan de Grieken en Romeinen, en van die oude volken in eens den sprong maakte tot op het tegenwoordige tijdvak. Men miste dus aan de eene zijde al datgene wat in onzen tijd de studie van de geschiedenis der Oudheid belangwekkend maakt, namelijk eene vergelijking met de andere oude volken (Indiërs, Chinezen, enz.), terwijl men aan den anderen kant nagenoeg het geheele tijdperk, dat tusschen den ondergang van het Oude Rome en de nieuwere geschiedenis van Europa ligt, veronachtzaamde. De Middeleeuwen werden toen weinig aandacht waardig gekeurd; ook Witsen noemt ze in sommige brieven en aanteekeningen „de duystere eeuwe," en stond in die opvatting niet alleen. Integendeel; want al is men gewoon, de achttiende eeuw aan te duiden als eene die gaarne zich verhief op hare groote verlichting en beschaving, ook in de zeventiende eeuw, vooral in de laatste helft, vindt men talrijke sporen van diezelfde neiging. En voor zoover het ons Vaderland betrof, had deze beschouwing wel eenigen grond. Onze staat was de eerste geweest, die openlijk had gebroken met den heerschenden geest der Middeleeuwen. Het leenstelsel, dat langzamerhand begon uit te loopen op vorstelijke willekeur en onbeperkt gezag, was na een geweldigen tijd van overgang uit de herinnering verdwenen, en de nu bestaande Regeering achtte het raadzaam een nauwkeurig onderzoek naar de overige eigenaardigheden dier vorige eeuw niet aan te moedigen. De openbare meening werd dus allengs zoodanig geleid, dat men in de Middeleeuwen slechts

domheid en onderdrukking, en in zijn eigen eeuw slechts beschaving en vrijheid kon zien. Wilde men lessen ontvangen uit de geschiedenis van vroegere tijden, dan was het voor onze republikeinsche voorvaderen vrij wat verkwikkelijker om liever een grooteren stap terug te doen, en zich het oude Griekenland en het oude Rome voor den geest te roepen. Dat waren, in hun besten tijd, ook Republieken, en daarheen konden zij dus steeds met vrucht de oogen richten. Men schepte er zelfs behagen in, om de oud-Romeinsche en de Nederlandsche ambtstitels voor elkander te gebruiken, want niet alleen dat onze burgemeesters in Latijnsche stukken steeds *consules* werden genoemd, doch ook de wezenlijke Romeinsche consuls werden, onder de handen onzer zeventiende-eeuwsche schrijvers, Romeinsche Burgemeesters, en waar men, bij voorbeeld bij de versiering van het Amsterdamsche Stadhuis, naar toepasselijke geschiedkundige herinneringen zocht, daar waren het veelal die Romeinsche bewindsmannen, die de geestdrift onzer dichters en schilders opwekten.

Toch waren het niet alleen Griekenland en Rome, die onze voorvaderen aan de Oudheid boeiden; ook het Joodsche volk, zooals het in het Oude Testament wordt afgebeeld, wekte in hooge mate hunne belangstelling op; doch daar de Israëlietische Staatsinrichting zoo ten eenenmale afweek van de onze, liet men zich wel veel aan de godsdienstige geschiedenis van Israël, maar daarentegen weinig aan al het overige van hun verleden gelegen liggen. Slechts voor de eerste hoofdstukken des Bijbels, waarin het Joodsche volk nog niet afzonderlijk optreedt, kon men veilig een uitzondering maken, en beschouwde juist die eerste boeken als het uitgangspunt voor bijna iedere soort van ge-

schiedenis, zoowel van staatkundigen als van wetenschappelijken aard. Bij de geschiedkundige beschouwing van nagenoeg ieder onderwerp begon men dus met het vermelden van hetgeen de oudste Bijbel-berichten daarover mededeelen; dan wendde men het oog naar Griekenland, vervolgens naar Rome, waar men zich eigenlijk het best thuis gevoelde (of althans meende te gevoelen); om eindelijk met een kleineren of grooteren overgang, den lezer plotseling te verplaatsen in de geschiedenis zijner tijdgenooten. Intusschen spreekt het vanzelf, dat ook op dezen regel talrijke uitzonderingen zijn aan te wijzen.

Deze algemeene opmerkingen, die overigens volstrekt niet nieuw zijn, moeten echter wel in het oog worden gehouden, waar het de beoordeeling van het hier vermelde werk van Witsen geldt. Mocht iemand soms hebben verwacht, daarin eene volledige geschiedenis van den scheepsbouw te vinden, met eene beredeneerde vergelijking tusschen hetgeen de verschillende volken in verschillende tijden op dat gebied hebben geleverd, hij zou zich zeer bedrogen vinden. Trouwens, Witsen heeft ook nergens beweerd, dat dit in zijne bedoeling lag, en hij volgde dezelfde wijze van behandeling die destijds algemeen in gebruik was. Ook hij begint met in zijn eerste hoofdstuk de ark van Noach aan te halen als het eerste werk van scheepsbouwkunst, waarvan de geschiedenis melding maakt, en spreekt daarover zijne gedachten uit. Doch reeds in het tweede hoofdstuk is hij in Griekenland en Rome, en houdt den lezer in vijf uitvoerige hoofdstukken bezig met de scheepsbouwkunst bij de oude Romeinen. Een reeks van gegraveerde afbeeldingen strekken daarbij ter verduidelijking; voor het grootste gedeelte naar teekeningen van hemzelven. Natuurlijk waren de Romeinsche

schrijvers voor hem eene bron, die hij ijverig had bestudeerd, doch dit betrof slechts de beschrijvingen in het algemeen en de verhalen der verschillende zeereizen en scheepstochten. De voorbeelden voor zijne teekeningen kan hij echter bij hen niet hebben gevonden; doch wanneer wij van elders weten, dat hij eene uitgebreide verzameling had van Oud-Romeinsche penningen en munten, waaraan hij schatten te kosten legde, dan wordt het ons eenigszins duidelijk, uit welke bronnen hij hier kan hebben geput [1]). Zijne afbeeldingen zijn bijna alle van terzijde (in profiel) genomen, en vertoonen ook in de scherpe afteekening der omtrekken dat eigenaardige, hetwelk reeds spoedig aan gegraveerde penningen doet denken. Niet alleen hij zelf, maar ook zijn oudste broeder, de Secretaris Jan Witsen, bezat eene penningverzameling, waarvan hij (bl. 344) erkent voor zijn boek te hebben gebruik gemaakt.

Nadat hij den scheepsbouw der oude Romeinen heeft afgehandeld, bespreekt hij in een enkel hoofdstuk den toestand na den val van het oude Rome, en komt dan plotseling op de schepen, die onze voorvaderen „voor anderhalfhondert jaer," en dus in het begin der zestiende eeuw, te water brachten. Inderdaad een vervaarlijke sprong, waarbij de nu volgende geheel verzinkt, want dadelijk in hoofdstuk VIII verhaalt hij ons,

---

[1]) Deze liefhebberij voor penningen en munten kan vooral blijken uit verschillende brieven, die hij in latere jaren aan den Deventerschen burgemeester Gisbert Cuper heeft geschreven. Hij had daarbij echter velerlei tegenspoeden, vooral in tijden van oorlog, daar verscheidene schepen, waarin de door hem gekochte en betaalde „medalien" waren verzonden, op reis vergingen, of wel door den vijand of door kapers werden prijsgemaakt.

„hoe men schepen bouwt in onzen tijdt." Doch wij hebben reeds gezien, dat men Witsen in het bijzonder daarover niet mag hard vallen, en te minder, omdat juist hier de eigenaardige verdienste van zijn werk begint. Zoowel dit hoofdstuk als de elf volgende, behandelen met groote uitvoerigheid alles wat betrekking heeft op den bouw der schepen van zijnen tijd, en hij doet dit niet alleen door de mededeeling van losse feiten, maar tracht ook langs wiskunstigen weg herhaaldelijk het betoog te leveren, waarom het zóó geschiedt en niet anders. Het is hier natuurlijk niet de plaats om ons te wagen aan eene beoordeeling van de waarde dier wiskunstige berekeningen en bewijsvoeringen, doch wel mogen wij lof toebrengen aan Witsen, die daarmede voor het eerst een poging deed om de Scheepsbouwkunst tot een vak van wetenschap te verheffen. Ook nog in ander opzicht toont hij in dit gedeelte een meer wetenschappelijken weg te willen opgaan, daar hij (in hoofdstuk XV en XVI) in eene, zij het dan ook korte, vergelijking treedt met den scheepsbouw bij de Franschen en Engelschen, en bij de Indiërs [1]).

Met eene vermelding en verklaring der verschillende voorwerpen die op schip gebruikt worden (Hoofdstuk XIX), besluit Witsen het eerste gedeelte van zijn

---

[1]) Ruim honderd jaar later sprak de Amsterdamsche Hoogleeraar J. F. van Beeck Calkoen met hooge waardeering over Witsen's werk, met de woorden;

> „Alles is òf empirisch òf oudheidkundig, hoewel de theoretische beginselen oppervlakkig en onvolledig zijn: doch geen wonder, daar de theorie der waterloopkunde toen in haar eerste begin was."

(Zie Bodel Nijenhuis, Verspr. Bijz. enz.).

werk, en komt dan, in het tweede, tot de behandeling van het andere punt, dat hij op den titel had aangekondigd.

Na den scheepsbouw lag nu het scheepsbestier aan de beurt. Natuurlijk moeten wij ook daartoe nog eenmaal naar de Oudheid terug, doch dezen keer slechts kort, daar Witsen nu met blijkbare ingenomenheid alles gaat mededeelen wat hem belangrijk voorkomt betreffende de inrichting van het bestuur op onze koopvaardij- en oorlogsschepen, met al de Hollandsche eigenaardigheden, die daaraan verbonden waren, en met een schat van geschiedkundige aanhalingen en herinneringen. Voor een Amsterdammer uit de zeventiende eeuw moet dit ook als een buitengewoon aantrekkelijk onderwerp worden beschouwd. Onze vaderen leefden van den handel, en deze, bij den toenmaligen toestand der gemeenschapsmiddelen te land, was geheel afhankelijk van de koopvaardijvloot. En daar nu de koopvaardijvloot, gedurende de bijna voortdurende oorlogen dier eeuw, weder dringende behoefte had aan een goede oorlogsvloot, kan het geen verwondering wekken, dat men, vooral in Holland, in de voortreffelijkheid van deze beiden den besten waarborg meende te vinden voor den bloei van onzen Staat. Indien er iets is, waarover wij ons wèl mogen verwonderen, dan is het juist, dat vóór de verschijning van Witsen's werk, nog niemand dit onderwerp op zoodanige wijze heeft aangevat. Witsen zelf zinspeelt ook daarop in zijne Voorrede, en zegt daarin, dat dit hem aanleiding gaf tot het schrijven van zijn boek. Hij geeft verder in dat gedeelte uitvoerige mededeelingen omtrent de scheepsseinen, zoowel op de koopvaardij- als op de oorlogsschepen, en voorts een reeks van bevelen en verordeningen omtrent het gezag en de goede tucht op 's lands

vloot, alsook over de gedragslijn, die onze schepelingen tegenover vreemde schepen hebben in acht te nemen. Vervolgens geeft hij een beschrijving van verschillende belangrijke zeeslagen (o. a. den slag bij Duins, in 1639, en den vierdaagschen zeeslag, in 1666). Het laatste hoofdstuk bevat een lange lijst „scheepsspreekwoorden en eigen benamingen," waaraan nog een „Appendix" is toegevoegd.

Ziedaar in korte trekken den hoofdinhoud van een werk, dat aan Nicolaas Witsen zonder twijfel veel moeite en zorgvuldige studie heeft gekost, doch voor hem naderhand niet zonder gewichtige gevolgen is geweest [1]). Behalve het hierboven reeds gezegde, zou men er wel de aanmerking kunnen bijvoegen, dat de stijl, waarin het is opgesteld, verre van aangennaam is. Voor zijn genoegen behoeft men het zeker niet te lezen, en vermoedelijk is dit ook wel de reden, waarom vele schrijvers wel met veel lof van het boek spreken, maar eigenlijk niets er uit mededeelen. Het was een eigenaardigheid (of, wil men, een fout) van Witsen, die zich ook in zijne brieven dikwijls in nog grooter mate openbaart, dat hij meestal zonder eenigen overgang van het eene feit tot het andere oversprong, waardoor men soms, al lezende, naar een verband gaat zoeken, dat door hemzelven niet is bedoeld. Zijn boek is een rijke schatkamer van feiten, die hij zelf of anders door geloofwaardige berichtgevers heeft verzameld [2]), doch weinig verwerkt. Intusschen is dit be-

---

[1]) Het boek is later ook in het Russisch vertaald, zijnde een der eerste werken, waaraan deze onderscheiding te beurt viel. Zie J. Scheltema, Rusland en de Nederlanden, III, 31, met verwijziging naar Von Staehlin, I, 175.

[2]) Mr. H. J. Koenen (in zijn reeds aangehaalde Voorlezingen

zwaar voor hen, die eene bijzondere studie willen maken van scheepsbouw of zeevaartkunde, veel minder groot, dan voor den belangstellenden gewonen lezer. Ten opzichte der eerstgenoemden heeft Witsen zich dus uitstekende verdiensten verworven, en hun de bestudeering van het vak veel gemakkelijker gemaakt.

Het behoorde onder de gewoonten dier eeuw, dat wanneer een boek van eenige beteekenis het licht zag, vooral indien de schrijver zelf een man van aanzien of gezag was, dat één of meer lofdichten als inleiding of toevoegsel in het werk werden opgenomen. Dit moge ons vreemd schijnen, maar destijds werd daarin geen overgroote ijdelheid gezien, en zoo bevat dan Witsen's „Scheepsbouw" een tweetal Latijnsche lofdichten, het eene van Samuel Tennulius, Rector-magnificus van de Hoogeschool te Nymegen, en het andere van zekeren Mattheus Sladus M. D. Doch meer bekend is het Hollandsche gedicht van den destijds vier-en-twintigjarigen Johannes Antonides van der Goes, dat ook in diens eigene werken is te vinden [1]). Voor dezen

---

over den Scheepsbouw, bl. 91) komt ongeveer tot dezelfde slotsom, en meent dat het „vooral ook door den invloed, dien het op Peter den Groote en den scheepsbouw in Rusland heeft gehad, een werk van eene historische beteekenis is geworden." Hij gelooft ook, dat Witsen vele wenken van Zaansche scheepsbouwmeesters zal hebben ontvangen.

[1]) In de verzameling van wijlen den Heer Diedrichs (thans op het Amsterdamsch Archief berustende), zag ik het volgende briefje van Witsen aan Antonides, dat blijkbaar doelt op dit lofdicht.

„*Monsieur* Antonides.

Omdat mijn drucker de voorreden begint te drucken en overslag van de rest maekt, wenste ick wel te weten hoe

jeugdigen dichter, wiens „Ystroom" in dat zelfde jaar 1671 werd uitgegeven, was niet zoozeer het geschiedkundige, als wel het latere meer vaderlandsche gedeelte het grootste punt van aantrekking en bewondering. Nadat hij eerst vermeldt, hoe

„Een lid des Raets van 't magtig Amsterdam
„Een hoofttelg van de grijze en onbesproken stam
„Der Witsens, afgeslooft in Burgemeesterschappen
„En loflijk staetsbewint"

de oude geschiedenissen met ijver heeft nagevorscht en beschreven, gaat hij, wei wat opgewonden (maar met een bij hem wel te verklaren opwinding) aldus voort:

„ . . . . Zijn onversufte geest
„Vliegt mê ten hemel, als zij d' Amsterdamsche vloten
„Zoo trots volwrocht, den kruin ziet aen de wolken stooten,
„En vaert ten starren in, langs mars op mars; gebouwt
„Op watertorens, die spanseeren door het zout
„Des wilden Oceaans, en breken vast de gronden.
„Gij hebt gansch Neêrland, door dit werkstuk. dier verbonden,
„Gelijk uw Vaderstad, door Uwe zorg en raet,
„O Witsen! . . . ."

Intusschen was, op het oogenblik waarvan wij spre-

---

groot of hoe veel regels het gedicht omtrent sijn sal, tgeen versoek UE. mij gelieft te laeten weten, houdende een half vel aen weersijden daer toe open.

Vaert wel

Witsen."

Het is geen handschrift, en waarschijnlijk uitgeknipt uit een boekje van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, 1818, „Algemeene ophelderende Verklaring van het oude letterschrift," waarin ditzelfde briefje als voorbeeld wordt gegeven.

ken, deze „zorg en raet" door de Regeering zijner Vaderstad nog weinig gewaardeerd, en ook met de jaarlijksche regeeringsvernieuwing van Februari 1672 werd hij bij de verdeeling der ambten wederom geheel voorbijgegaan [1]. Toch zou het tijdstip spoedig aanbreken, waarop dit anders zou worden, en Nicolaas Witsen plotseling in gewichtige staatsbemoeiingen zou worden gewikkeld; want, zooals hij zelf ons mededeelt in zijn Levensbericht, „in 't jaer 1672 raakte de partije van Valckenier wederom boven." Dit ging echter niet zoo gemakkelijk, als deze eenvoudige woorden ons wellicht zouden doen vermoeden. Het jaar 1672 is een jaar geweest, zooals de Oude Republiek er weinige heeft beleefd, en wij hebben dus de voornaamste toestanden en gebeurtenissen van dat jaar in herinnering te brengen, om dan te zien in welk verband die staan met Witsen's leven.

---

[1]) Ook ditmaal werden pogingen te zijnen gunste aangewend, die echter mislukten „aengesien de generale afgunst op Valckenier." Zoo althans verzekert Bontemantel in zijne aanteekeningen.

III.

Toen op den 28 Januari 1672 de Amsterdamsche vroedschap hare gewone zitting had geëindigd, stond een der aftredende burgemeesteren, de grijze Nicolaas Tulp, op. Hij zeide, dat hij dien dag juist 50 jaren Raad was geweest en zulks met al zijne tegenwoordige medeleden wenschte te herdenken [1]. Hij herinnerde voorts, dat hij „somwijlen sware tijden had be„leeft, doch door Godts bestier alles ten besten was „afgeloopen. Hoopende, dat ook dese droevige ende „becommerlijcke donckere wolcken, door sijn barmher„ticheijt ten besten sullen geschickt worden [2]."

Inderdaad, er was alle reden, om van „becommerlijcke donckere wolcken" te spreken. Men behoeft nauwelijks het jaartal 1672 te noemen, om zich spoedig

[1]) Een verslag van den maaltijd, die op dienzelfden dag door Dr. Tulp aan de Vroedschap werd aangeboden en waarover toenmaals en later veel is gesproken, kan men vinden in Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid, V, 201, getrokken uit de papieren van den schepen Hans Bontemantel. Ook Witsen is daarbij tegenwoordig geweest, zooals blijkt uit de woorden: „de Heeren compleet sijnde, uytgenomen Jannes Hudde, die „ter oorsaeck van de loop oock 's morgens op de nominatie „niet had connen weesen."

[2]) Zie Aemstels Oudheid, V, 202.

in gedachten te verplaatsen te midden van binnenlandsche tweespalt, te gelijk met den viervoudigen aanval van overmachtige vijanden. Frankrijk en Engeland, verbonden met den Keurvorst-Aartsbisschop van Keulen en den Bisschop van Munster, stonden gereed om onzen Staat te overvallen, met geen ander doel dan om een einde te maken aan zijn onafhankelijk bestaan. Het machtige Frankrijk, dat met den val van onze Republiek een reeks van veroveringsoorlogen wenschte te beginnen, die aan den Koning Lodewijk den Veertiende de oppermacht in Europa moesten bezorgen, had zich sinds de laatste jaren, onder diepe geheimhouding voor de buitenwereld, ten nauwste verbonden aan den Engelschen Koning Karel den Tweede, bij wien zoowel geldelijke belangen als ook een innerlijke neiging tot de Katholieke Kerk daartoe de voornaamste beweegredenen waren. Het is hier de plaats niet om in een uitvoerig onderzoek te treden naar al hetgeen, waardoor dat tijdelijk samengaan dier schijnbaar tegenstrijdige mogendheden werd uitgelokt en bevorderd. Binnen- en buitenlandsche geschiedschrijvers van naam hebben reeds aan dit gedeelte der geschiedenis op uitnemende wijze hunne aandacht gewijd [1]. Eéne opmerking echter mag hier niet achterwege blijven. Wanneer wij namelijk in het vervolg spreken of hooren spreken van Engeland

---

[1]) Men leze of herleze hierbij vooral hetgeen de Duitsche geleerde Leopold von Ranke in zijn „Englische Geschichte, vornehmlich im Siebzehnten Jahrhundert" over dit tijdperk heeft geschreven. Niet alleen hier, maar ook voor het verdere tijdsverloop van ons onderwerp, is Ranke een onwaardeerbare gids, en zal dus herhaaldelijk als zoodanig door mij worden gebruikt, ook al staat dit niet bij ieder punt afzonderlijk aangewezen.

of Frankrijk, dan kan daaronder slechts verstaan worden de Koning en enkele zijner vertrouwelingen. Het Engelsche volk heeft. door middel van het Parlement, voortdurend te kennen gegeven, den oorlog met het Protestantsche Holland, ten gunste van het Katholieke Frankrijk, slechts tot op zekere hoogte te kunnen goedkeuren; en wat het Fransche volk betrof, hun oordeel werd niet gevraagd, en men weet welke staatkundige opvatting Lodewijk de Veertiende daaromtrent was toegedaan.

Wij spraken zoo even van een geheim verdrag tusschen de beide Koningen; zóó geheim, dat het Engelsche Parlement zelfs gedurende den oorlog er slechts ten deele mede bekend was. Echter was het feit, dat Engeland ons vijandig gezind bleef, en dat Frankrijk zijne staatkundige bedoelingen langzamerhand tegen ons begon te richten, bij velen hier te lande toch bekend geworden en met bekommering vernomen. Minder nog ten opzichte van Engeland, waartegen wij ons toch reeds twee malen op bevredigende wijze hadden te weer gesteld, dan wel met het oog op Frankrijk. Onze regeerders kenden de Fransche strijdkrachten nog niet bij ondervinding, terwijl, bij den slechten toestand onzer verdediging te lande en bij de verdeeldheid in de regeering met betrekking tot den persoon, aan wien in geval van oorlog het bevel over de legers zoude worden opgedragen, de Republiek tegen een krachtigen aanval van deze zijde zeer weinig was toegerust. Gezantschappen en vertoogen bij Frankrijk en Engeland beproefden al het mogelijke om, zelfs met inwilliging van een deel der vijandelijke eischen, den vrede te redden, doch alles te vergeefs. De beide mogendheden hadden tot onze vernedering besloten, en het kwam slechts door enkele bijkomende omstan-

digheden, dat de oorlog ons niet reeds vroeger was verklaard.

Wij hebben, met de vermelding van dit alles, Nicolaes Witsen eenige oogenblikken uit het oog verloren, doch wenschen nu aan te toonen welken indruk de ernstige gebeurtenissen van zijn tijd op hem hebben gemaakt. Wij geven daarom hier een plaats aan een geschrift van zijn hand, dat tijdens het begin van 1672 is aangevangen, doch waarvan het latere vervolg schijnt verloren gegaan. Het heeft tot opschrift:

„Verhael van zaken, voorgevallen op den aanvang „van de beroerten en den oorlog in de Nederlanden „in den jare 1672, bijeengesteld door Mr. Nicolaes „Witsen [1].” — Als getuigenis van een tijdgenoot is

---

[1]) Dit „verhael" is niet afkomstig van het Amsterdamsche Archief, maar is het bijzonder eigendom van Dr. P. Scheltema, die mij toestond er afschrift van te nemen. Het schijnt nog nooit te zijn uitgegeven, hoewel de vorige eigenaar, Mr. Jacobus Scheltema, hiertoe blijkbaar het voornemen heeft gehad, zooals te zien is uit het opstel van eene voorrede, die aan het stuk is toegevoegd. Ook van dit geschrift van Witsen is het oorspronkelijke handschrift verloren gegaan, en slechts een afschrift bewaard gebleven, en zelfs daarvan nog maar een gedeelte, zooals wij straks zullen zien. Waar de eigenlijke oorlog begint, breekt het nu plotseling af, hetgeen te meer is te betreuren, omdat nu de houding van Amsterdam in den zomer van dat jaar, door een Amsterdammer zelf beschreven, er niet in kan worden gevonden. Ook het optreden van Willem van Oranje en de dood der gebroeders de Witt zijn daardoor onvermeld gebleven; hoewel Mr. Bodel Nijenhuis (Verspr. Bijz.) meent te weten, dat Witsen's oordeel over laatstgenoemden in dat geschrift van groote waardeering getuigde. Zie verder de aanteekening van Dr. P. Scheltema in Aemstels Oudheid, VI, 57.

In den Catalogus der nagelaten Handschriften, enz. van den Hoogleeraar H. W. Tydeman ('s Gravenhage 1865), bl. 27,

het natuurlijk van eenig gewicht, en mag daarom wel in zijn geheel worden opgenomen.

„VERHAEL.

„Het vereenigt *Nederlant* heeft sedert de spaense vreede seer gebloeijt, en is in vrij hogen top gestegen: de koophandel heeft de ingesetenen verrijckt en 't land is magtig geworden, ten aensien van veele omleggende heerschappijen; 't geen haet en grote wangunst in de naburen heeft verweckt. Hierom drong hun Cromwel den oorlog op den hals, oock so den koningh Carel namaels [1]).

„*Vranckrijck* sag van lange herwaerts dit gemeene best van ter sijden aen, het Engelse volck en koningh opruijende, schoon het hun hulp boode, — ja den oorlogh om onsent halve *Engelant* aendede, soo 't voorgaf; hoewel 't eygentlijck geschag om in beyde d'oneenigheyt te voeden, en d'onderlinge ingesetenen te verarmen; ten desen eynde sont hij 't *Nederlant* hulpbenden te lande, tegen den Munstersen Bisschop, met geheym bevel, van niets te wagen, of hem eenig afbreuck te doen; beloofde vereeniging van vloten, 't geen duij-

---

N°. 320, kan men zien, dat deze een afschrift van het geheele stuk heeft gehad, waarop de straks te vermelden slotaanteekening door Witsen eigenhandig was geschreven. Ik heb alzoo de hoop nog niet opgegeven, dat het geheel nog eenmaal zal kunnen worden aan het licht gebracht.

[1]) Volgens Witsen's voorstelling is handelsnaijver de eenige aanleiding tot Engelands beide oorlogsverklaringen geweest. Men weet, dat hij daarin niet onjuist zag, hoewel beide malen ook andere staatkundige overwegingen (zij het ook onderling tegenstrijdig) daarop invloed hadden.

delijck en met willen achter wiert gehouden, en verstont sig so wel met 's lants vijanden, dat sij hun geen afbreuck en hij den staat geen dienst als een volharding in krijgh aanbragte [1]).

„Dit alles geschag op dat de franse ingesetenen onderwijlen sig den handel inlijven en 't welvaren den Nederlanderen mogte ontrecken.

„De jalousij neemt alom de overhant, alle omliggende vorsten schijnen als met een stroom 't lant te sullen overstolpen, aengeport en door *Vranckrijck* gaande gemaeckt sijnde; alles wat in *Vranckrijck* uyt *Hollant* te verhandelen valt, wordt belast, soo datter niets in kan worden gebracht: het sommige wert 't eenemaal verboden. Dit doet de Nederlanderen stil sitten, en tot schade komen, en eyndelijck een besluyt nemen van franse koopmanschappen te beswaren, en oock eenige den landen te verbannen [2]), 't welck *Vranckrijck* euvel opneemt, en den oorlogs-lust ernstelijk doet voortsetten; het koopt met grote schatten van gelt eenige duijtse vorsten om, en ruckt se aen sijn snoer; vergiftigt mede het hof in *Engelant*, daer hij vele milioenen uyt doet deylen en om sijne heyrlegers te bedeckter op dese frontieren te krijgen, stoockt een twist tusschen de stadt *Ceulen* en den bisschop en sent soo onder schijn van hulpbenden den bisschop veele mannen ten oorlog

[1]) Ook omtrent dit punt heeft later geschiedkundig onderzoek Witsen in het gelijk gesteld.

[2]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XIII, 439. De Staten besloten, met het begin van 1671, den invoer van brandewijn te verbieden, als ook van verscheidene Fransche stoffen. Fransch zout, boter. kaas en stroop werden bij invoer zwaar belast. Dit geschiedde ter beantwoording van dergelijke maatregelen in Frankrijk ten opzichte der Nederlandsche goederen.

toe; krijgt den bisschop van *Munster* insgelijcks aen sijn snoer, welck soo wel als *Ceulen* het inlegeren van franse knegten in sijn landen aensiet [1]. Gesanten worden aen alle hoven door *Vranckrijck* gesonden, om hen te bekouten, of tot den oorlogh tegen 't *Nederlant* aen te setten, of ten minsten om onzijdigh te blijven, alwaer sonder gelt niet wordt gedaen; maer het schijnt of in *Vranckrijck* gelts geen lens te vinden is [2]. *Engelant* brengt hij ondertussen soo verre, dat misnoegen over de bontgenoten wert ontweckt, en men daer veel oude koeyen en affronten uyt de sloot haelt.

'T geviel dat seker Conings jacht op de hollantse kust in 't gesigt van 't lant, de duytse [3] vloot passeerden, welcke toen een wakent oogh op *Vranckrijck* hiel: den Admirael liet het strijcken voor dit voertuijg achter, gelijck sulcks te doen den Hollanderen geen

---

[1]) Dit verbond met Munster en Keulen had voor Frankrijk een dubbel belang. In de eerste plaats werden de oostelijke grensprovinciën der Vereenigde Nederlanden in rechtstreeksch gevaar gebracht, hetgeen de algemeene verdediging tegen Frankrijk moest verzwakken. Doch ook vonden de Fransche legers hierdoor eene gemakkelijke gelegenheid om zich in de onmiddelijke nabijheid onzer grenzen te verzamelen, om ieder oogenblik den inval te kunnen doen.

[2]) Frankrijk, dat door de binnenlandsche staatkunde van den minister Colbert over groote geldelijke inkomsten kon beschikken, besteedde een groot gedeelte daarvan aan het omkoopen van vreemde regeeringen. Vooral in Zweden kostte dit veel geld, daar de macht destijds hoofdzakelijk berustte bij den Rijksraad, en dus de voornaamste leden van dezen Raad door Pomponne allen moesten worden overgehaald. Ook vele Engelsche parlementsleden vonden geen bezwaar om Fransche geschenken in geld aan te nemen, en tal van Duitsche vorsten nog minder.

[3]) Wel te verstaan: de Nederlandsche.

gewoonte of wet was, als op Engelse kusten, en voor 's konincks oorlogh-schepen: dit wert dan soo hoog genomen, dat men aenstonds een gesant naer den *Hage* sent, tot straffing van den Admirael (van Gent) en verklaring van 't meesterdom over de zee der Engelsen; een saecke nooyt gehoort [1]).

Den gesant voert seer harde taal, dreygt den staet, en men rust vast magtig toe in *Engelant*, als of men een overgroten oorlogh op handen had. Jorck [2]) bied sijn eygen persoon aen, en wil de duytsen het hooft bieden, onder wien *Vranckrijck* sijn schepen wil doen strijden: de geltbankiers tot *Londen* wort 50 tonnen gouts ondertussen afgeperst, op een buytengewone wyse [3]); de koning had het nodigh; de Vloot most 't zee, schoon niemant iet van vijant wist.

Het kleijne vereenigt *Nederlant*, dese buy gaerne soudende ontwijcken, ontbiet de franse koning voldoe-

---

[1]) De Luitenant-Admiraal Willem Joseph van Gend, die hiermede onwillekeurig aan Engeland een voorwendsel tot den oorlog gaf (24 Augustus 1671), behoorde later onder de eerste slachtoffers van den strijd, daar hij in den slag bij Solebay sneuvelde, 7 Juni 1672.

[2]) De Hertog van York, 's Konings broeder (later Jakobus de Tweede), was reeds vroeger tot de Katholieke kerk overgegaan, en een groot voorstander der verbindtenis met Frankrijk. Zelfs wenschte hij, dat de oorlog aan onzen staat zou worden verklaard, buiten medeweten van het Parlement. Zie Ranke, t. a. p.

[3]) Volgens de voorstelling van Ranke, hadden vele Londensche bankiers aan de regeering voorschotten gegeven op de inkomsten van het volgende jaar, doch nu werd bepaald, dat deze voorschotten alsdan niet zouden worden terugbetaald, maar voor den oorlog besteed. Als verontschuldiging moest dan dienen, dat men daarentegen bij vroegere gelegenheden te hooge rente had genoten.

ningh, op alle ongenoegte; schrijft beleefde brieven en wil hem te wille sijn in veele, waerop geen antwoort als dubbelsinnig erlangt en te seggen van niet te doen als wat tot welvaart sijns rijcks en sijner eere nutbaer sij [1]).

De *Nederlanders* vangen aen sig te wapenen, neemt opset van 23 duysent lantknegten en 48 schepen van oorlog toe te rusten, doch wie 't hooft sal sijn, daer is men niet over eens: de ses lantschappen setten Orangie voor admiráel en generael te lande op [2]). *Hollant* biet hem 't generaelschap te lande, tot weerseggens aen [3]): sommige steden in *Hollant* heulen met de andere lantschappen, andere willen liever *frans* sijn als Orangie toegedaan [4]), 't geen groote ongenoegte bij het volck geeft.

Men begint de hoofden in de hollantse Regering te belagen en 't op den hals te werpen dat sij hebben de krone geaffronteert, om bijsonderen haet, en den wrevel den lande over den hals gehaelt van alle vorsten;

---

[1]) Dit was het antwoord, dat Lodewijk de Veertiende gaf aan onzen gezant Pieter de Groot, te Saint-Germain, op den 4 Januari 1672. Zie Wagenaar, Vad. Hist. XIII, 466.

[2]) Gelderland was de eerste provincie. die voorstelde den Prins van Oranje, die reeds zitting had verkregen in den Raad van State, tot Kapitein-Generaal te benoemen.

[3]) Dit geschiedde op voorstel van Amsterdam, (Wagenaar, Vad. Hist. XIII, 456), bij wien men tevens kan zien, dat de steden Haarlem, Leiden en Enkhuizen den Prins voor zijn leven hadden willen benoemen.

[4]) Ik heb niet kunnen vinden, welke steden met dit laatste (een nog al krasse beschuldiging) kunnen bedoeld zijn; misschien wel Rotterdam (zie Wagenaar, Vad. Hist. XIV, 76). Ook vermeldt Wagenaar, dat bij de beraadslagingen over het Kapitein-Generaalschap verscheidene steden afwezig waren.

wat hoefde men *Engelant* kleynigheyt aen te doen? Waerom trots bij *Vranckrijek* en in 't *Noorden* gesproken? Waerom Orangie lange onderdruckt, wiens vaderen de grontslag van 't gemeenebest hadden gelegt? 't althans beter onder groote als onder kleijne te staen, soo men doch van weynige most worden beheerst. Waerom een vorst verworpen, die in bloetverwantschap veele potentaten [1]) na was en waerdoor men de vruntschap van veele soude konnen behouden, die men nu derf? aen het welcke alles niet onwaer wiert bevonden. *Brandenburg* soo wel als *Engelant* was na allen schijn door den huyse van *Orangie* te trecken geweest, had men van voor lange 't selve begunstigt: laten dienst wort veelmalen beswaert. *Malta* wort tegen de Nederlantse bontgenoten opgemaekt en rust sig met frans gelt, volck en schepen op de roof toe; dese maken een ouden eysch van geestelijcke goederen in dese landen aengeslagen, welcke sonder reden niet en is [2]).

De franse soldaten in 't Keuls- en Munster-lant houden goede tugt tot noch toe, doen alles om gelt kopen en den boeren wort niets als slaepplaetsen en vuur afgeperst. Naer *Munsterland* wort veel gelt van *Parijs* versonden.

De Hollanders nemen voor om *Naerden* en eenige

---

[1]) Met name den Koning van Engeland en den Keurvorst van Brandenburg.

[2]) Deze zelfde eisch was reeds ingesteld na den Munsterschen vrede, in 1648, en betrof de uitlevering der geestelijke goederen, te Haarlem, Arnhem en Nijmegen. Omtrent die van Haarlem werd in 1668 een overeenkomst gesloten, doch de overige bleven nog in behandeling bij de Staten-Generaal. (Wagenaar, XIII, 375).

plaetsen langs de vliet de Vegt te stercken [1]): om *Uytregt* en den boesem van *Hollant* van den inloop te bevrijden, 'tgeen eenige wantrouwen bij de andere bontgenoten verweckt, alsof dese twee lantschappen sig afsonderen wilden van de anderen. *Maestrigt*, daer men voor vreest, wort voor een half jaer van levens- en krijgsbehoeftigheden versien. Men soeckt hulpbenden bij de *Sweden*, biet haer eenige hondert duysent rijksdaelders jaerlijcks aen, en 't breken met yder een, soo sij die toe willen laten komen.

De franse gesant doen dat pas den Nederlantsen ter disch onthalende, sneet een taert in drien, daer bij seggende: de *triple aliantie* dus te willen verbreecken. *Sweden* hout sig koel, koelder *Deenmarcken*, die 't ontsetten van *Coppenhaven* is vergeten [2]).

Groote macht van gelt wort in *Hollant* op intrest geligt bij voorraet, of 't geviel dat men des noots geen geloof [3]) mocht hebben; de noorthollantse boeren worden op wapen geset van 18 tot 60 jaren ouderdoms, welcke het harnas (als sulcks ongewoon en veele van de doopsgesinde godtsdienst sijnde) qualijck past, en oock onlustigh sijn om hun schouderen daer toe te

---

[1]) In de Amsterdamsche vroedschap bestond daaromtrent groot verschil van gevoelen. In de Aanteekeningen van Bontemantel vinden wij op 22 Januari 1672, dat de meerderheid de versterking noodzakelijk achtte, en daarentegen Valckenier en eenige anderen die vesting geheel wilden ontmantelen.

[2]) De staatkunde onzer Republiek bracht mede, dat Zweden en Denemarken geen van beiden te machtig werden in de Oostzee, zoodat men nu eens bij den een, en dan weder bij den anderen steun zocht. In deze moeielijke tijden vonden beiden het voorzichtiger en voordeeliger zich niet bij ons aan te sluiten.

[3]) Geloof, in den zin van vertrouwen of crediet.

leenen. De roomsgesinde aen de duynkant wonende, jeuckt het hart na verandering en verwisseling van heer, waneinde met een paeps hooft over sig te hebben van beter stant en vrijer in den godtsdienst te sullen worden [1]; de doopsgesinde wert toegestaen op hun klagte van tegen haer geloof te sijn wapen te voeren, met een spae mant en houweel de monstering te passeeren.

Amerongen werckt bij *Brandenburgh* voor den staet noch al niets uyt [2]; dese schijnt het oog op Orangies bevordering mede te hebben, daer *Hollant* voor als *ad vitam* niet en kan verstaen. De Oostindische actien slaen vast een geheel hondert af [3]; het lant is vol schrik en oneenigheyts; niet een man wort er aengenomen, schoon *Holtant* simpelijk sulcks toestaet; want de overige lantschappen weygeren hetselve, sonder Orangie als hooft van de krijgsvolcken te sien.

Het Nederlantse guarnisoen in *Keulen* [4]) van wil om

---

[1]) Ik meen ditzelfde nog wel eens bij anderen gelezen te hebben, doch weet geen enkel stellig feit aan te voeren, waaruit deze gevolgtrekking mag worden gemaakt.

[2]) Godard Adriaan van Reede, Heer van Amerongen, was door de Staten-Generaal naar Berlijn gezonden, om den Keurvorst Frederik Willem tot een verbond met onzen Staat over te halen. Deze betoonde daartoe weinig geneigdheid, en was ook misnoegd, omdat wij het Drievoudig verbond van 1668 buiten zijne medewerking hadden gesloten.

[3]) Later daalden zij natuurlijk nog veel meer. Terwijl zij te voren met 572 gulden waren betaald geworden, zonken zij in Juni tot 250 gulden. Zie Dr. Julius Grossmann, „Die Amsterdamer Börse vor zweihundert Jahren," bl. 15.

[4]) De Staten hadden hulptroepen in de stad Keulen gelegd, om die tegen haren aartsbisschop te beschermen, doch ook om een inval der Franschen van dien kant tegen te gaan.

te vertrecken, wert vrygeleyde van den Bisschop geweygert; sij huurden egter vaertuyg om af te sacken.

Engelant toont sig hoe langer hoe weerhoriger, opgeruyt door *Vranckrijck* en gestijft door gelt, welckes koningh sig (soo men gist) meteen monargh denkt te verklaren van sijne rijcken [1]).

Binnen *Maestrigt* onderscheyde malen brant gestigt, sonder dat de dader daervan sijn bekent geworden, 'tgeen men meynt op verraet was aengesien; dese plaets is in halven eygendom den prince van *Luyck* of den Keulschen Bisschop [2]).

De lantluyden, ja selfs de stedelingen der grensplaetsen komen vlugten, self tot binnen *Amsterdam*, yder krijt om hulp; 150 wagens met gevlugte goederen quamen den 6 February tot Swol binnen. Niemant waegt sig ten platten lande. Alle aenbiedingen in *Vranckrijck* van voldoening worden verworpen; waerom de Groot, Neerlants gesant, tot sijn vertreck sig vaerdigt.

De fransen stercken en verseeckeren hare kusten, rusten kapers toe. Voor *Rijnberg* beginnen de voorbijgaende fransen sig dertel aen te stellen, beledigen den boer en naderen tot onder 't kanon, daer sij den trotsen speelen: tot *Nuyts*, *Bon* en elders doen de fransen den eedt aen *Keulen* met vertooning van blote swaerde in teecken van getrouwigheyt.

---

[1]) Witsen's gissing is later gebleken niet onjuist te zijn geweest; Karel de Tweede wenschte inderdaad geheel onafhankelijk van het Parlement te kunnen regeeren, en ook dit was een der redenen van zijne nauwere aansluiting bij Frankrijk. Zie hierover Macaulay, en vooral Ranke, t. a. p.

[2]) Dit was destijds Maximiliaan Hendrik van Beieren, die geheel beheerscht werd door den franschgezinden Willem Egon von Fürstenberg. Zie Schlosser, XV, 296.

Het Bamphielse Regiment [1]), ten dienste van Haer Ho. Mo. 'tgeen binnen *Keulen* tot verweering van de Stadt was gesonden, tegen de vorst, vertreckt te water naer de Staten bodem in 14 schepen, naer veele moeyten, om den deurtogt te hebben gehadt; want *Keulen* en de fransen wilden hunne inboorlingen daer uyt hebben; de stadt beschonck d' overste met een goude keten, de hopluyden met goude penningen.

Naer dat het verdrag tussen stadt en vorst was gesloten, 'tgeen de vorst te sluyten althans in sijn handen heeft gehadt, en om de fransman des te schijnlijcker den landen in te krijgen (quansuys hen tot hulp roepende) op heeft gehouden.

De papen in Munsterlant vangen op stoel aen te schelden, op de geusen, moedigen de hoorders tot den heyligen krijg aen, en beloven hun 's Paus segen en het eeuwige leven.

In den hemel, roept men, wordt een staertstar weder gesien, een geessel van den sondigen mensch, soo als wort gelooft.

Den Engelsen gesant Douning [2]), die niet als kwaet broeyt en den landen seer ongenegen is, dreygt te vertrecken, soo men rontuyt sijn koning alom geen meester van de see wil verklaren.

---

[1]) De Kolonel Jozef Bamphield was bevelhebber over de Staatsche hulptroepen in de stad Keulen.

[2]) De komst van George Downing als gezant, ter vervanging van William Temple, in Januari 1672, werd reeds spoedig als een teeken van Engelands ongunstige gezindheid beschouwd. Ranke zegt het in deze woorden: „Downing war ausdrücklich aus dem Grunde nach Holland geschikt worden, weil man ihn als den Mann betrachtete, der sich am meisten eigne, Streitigkeit zu erwecken; selbst der aber fand diesmal nicht Anlass genug."

Het Engelse volck mort en is t'onvrede, dat den koning sonder beroep van 't parlement met den fransman dreygt aen te spannen tegen bontgenoten des geloofs.

De Munstersen bisschop doet de staten veel heyl in 't nieuwe jaar aenwenschen, om hen sachjens in slaep te wiegen en zijner vruntschap verseeckering te loven.

De koopluijden in *Vranckrijck* worden gewaerschouwt hunne goederen uyt het vereenigt *Nederlant* op te ontbieden; want het beslag hun te sorgen stont. Het misnoegen der gemeente in *Hollant*, daer selfs veele magistraets personen onder heulen, neemt toe, en sommige der grootste 's lants amptenaren worden gelastert en verdagt gehouden, 't geen niet om te verwonderen; want den hoofde naar Orangie hellende, dien sy uithielden [1]), soo veel in hun was, aen wiens bevordering d'andere bontgenoten het werven en ter weer stellen genoegsaem bonden, soo dat nergens toe verstonden, voor dit werck afgedaen sonde sijn.

'T volk was hem soo gunstig, dat op een valse mare, van dat men hem 't Capiteyn-Generaelschap opgedragen had, de Oostindische actien den 9 Feb. 25 a 30 stegen: 't wiert bij de gemeente mede euvel opgenomen, dat seker Hoorns burgemeester, om diefstal aen den lande gepleegt, op vrije voeten wiert gestelt, 't geen geschag (soo men voorgaf) om de partij tegen den Prins te stijven; dese man tot *Hoorn* komende, wiert van 't volck met sneeuw gesmeten en met messen gejaegt; oock van niemant gegroet, soo euvel wilde de gemeente

---

[1]) Onder deze lands-ambtenaren wordt waarschijnlijk in de eerste plaats de Raadpensionaris de Witt verstaan, maar ook tal van regenten in de Steden. Te Amsterdam schijnt het misnoegen van het volk vooral tegen den oud-burgemeester de Graeff te zijn gericht geweest.

dees burgemeester Sijms dulden, meer omdat hij, en door hem de stadt partij van de Prinse van Orangie stelden, als om sijne dieverijen die dog groot waren.

Douning nam sijn afscheyt beleefder wijse in den Hage den 9 Feb. sonder volle bescheyt of voldoening over 't strijcken van de vlagge en de oppermagt der see, die de Engelsen sig nu weder toe wilden schrijven; aen den koning egter wiert met een brief, afsonderlijck gesonden, voldoening op alles toegeseyt, met excus op de veelhoofdigheijt deses Regeringhs, waarom men soo haestig niet de besluyten op koste maken of vergaderen; den gesant was boven de 3 weecken in het land niet geweest.

Bij desen staet maeckt men besluyt den Brandenburger keurvorst de stadt *Orsoy* en een aensienlijck maendelijck pensioen toe te leggen, een aenvang nemende een maent na de ratificatie van de tractaten, soo hij den staet met hulpbenden wil bijspringen [1].

De Coerlandsche vorst biedt sijn soon 't onsen dienst aen, en wordt voor overste van 2 Regimenten bij hem self te werven in sijn lant aengenomen.

De Prins van Orange wiert bij veele van den adel, insonderheyt van den heer van Odijk [2]) opgehitst, dat

---

[1]) Daarentegen vorderden de Staten, dat zij Duisburg en Ruhrort zouden mogen bezetten en versterken, zoolang de oorlog dit noodzakelijk maakte.

[2]) Willem van Nassau, heer van Odijk (een zoon van den Heer van Nassau-Beverweert en kleinzoon van Prins Maurits) vertegenwoordigde den Prins van Oranje als Eerste Edele van Zeeland. Hij is de partij van den Stadhouder steeds zeer toegedaan geweest, doch schijnt weinig eigen onafhankelijk karakter te hebben bezeten. Witsen getuigde later van hem. dat hij Willem den Derde voortdurend naar de oogen zag, en dat diens wil hem een wet was. Ook uit het hier medegedeelde

sig nu met geen provisionele commissie als generael, die men hem aenboot, soude contenteren, daer veelen van de andere Provintiën onder speelen, daerin hij egter groot ongelijck had.

Het lant van *Luyck* tracht onsijdig te blijven en weert de franse besettingen sooveel doenlijck, welcke niet wijt van *Deuticom* reets vijantschappen plegen met de boeren te beledigen en slagbomen op de wegen van den staet te verbreecken. 'T volk aen den *Yssel* wonende breeckt op, verlaet huys en hof.

Tot *Hamburg* doet *Munster* werven.

Tot *Nuyts* [1]) worden seer groote franse magasijnen opgerigt, soo wel van levensmiddelen als krijgstuyg en bereytselen om bruggen te slaen en wateren te passeeren.

Naer *Deenmarcken* wordt de Heer van Werckendam [2]) tot gesant verkozen, welcke koning reets jalours is, dat men hem soo traeg begroet; aldaer dient men steets met volle buydels te naderen, want het te hulp komen voormaels reets is vergeten.

Alle uytheemse Gesanten in den *Hage* klagen van affront, dat men tollen en accijsen afvordert, gelijck

---

feit (indien Witsen's inlichtingen juist zijn) zou blijken, dat Odijk meer aan de persoonlijke bevordering van den Prins, dan aan het belang van het land heehtte. Ook is van elders genoegzaam bekend, dat Odijk de gunst van den Prins hoofdzakelijk gebruikte voor zijn eigen belang.

[1]) Neuss was, volgens een geheim punt in het verdrag tusschen Frankrijk en den Keurvorst van Keulen, voor 400,000 livres aan de Franschen toegezegd. Zie Schlosser, XV, 296.

[2]) De Heer van Werkendam (Daniel Oem van Wijngaarden), lid der ridderschap van Holland, komt ook later meermalen voor als afgevaardigde ter Staten-Generaal bij het behandelen van buitenlandsche zaken.

men de onsen bij hun is gewoon te doen; 't geen een nieu besluyt bij *Hollant* is, na den voorgang van anderen om 's lants middelen te verswaren: de Deense afgesant sig hierover seer geraeckt toont, alsoo men sijne goederen daerom hadde aengehouden. De koning eyst herstelling van gekrenckte eer. Over geschrevene boecken hier te lande gedruckt [1]), klaagt *Engelant*. De *Hanse steden* willen hunne afgesondenen in meer agting te sijn genomen; in 't korte, yder soeckt opgeraepte actien, om den lande onheyl toe te brengen.

De provintie van *Gelderlant* versoeckt hulp van Hollant, of dreygt een ander hulp te soecken. De Staten-Generael nemen besluyt, van den Britzen koning toe te staen, het strijcken onser vlaggen, onder sijne kusten, voor alle sijne schepen, van wat groten of aensien sij oock mogten sijn; waervan hem de weet met een pinck van *Scheveningen* wordt gedaen, alsoo Douning, sijn gesant in den *Hage*, reets afscheyt hebbende genomen, dit bescheyt weygert te ontfangen, als uytgedient gesant sijnde; dese gesant Douning self in *Engelant* niet was bemint, en de koning seyde, als hij hem hier heen sont, men moet guyten tegen guyten setten [2]), verstaende hierdoor de heer de Wit en alle die niet Prins-gesint waeren, van wien sig den koning seer hielt gedeert te sijn.

Het wiert nu ontdeckt, hoe *Engelant* 50 tonnen gouts van *Vranckrijck* den 14 Feb. had genoten, een tractaet van offensie en deffensie gesloten; waerop Mommouth,

---

[1]) Wagenaar vermoedt, dat dit het geval is geweest met een boek van zekeren Joannes Lydius „Belgium gloriosum " Bekend is ook de Engelsche „pilaren"-klacht

[2]) Dit stemt dus overeen met onze vorige aanhaling uit Ranke.

's konings bastaert, sig te lande in 's konings van *Vranckrijcks* dienst aenbiet, met 24 hondert Engelsen. De Staten houden sterck aen bij *Spangjen*, om vaste verbonden te sluijten, oock bij *Hessen*, bij *Lunenburg* af werdende gewesen.

In 't lant van *Luyck* en *Gulick* tragt men sig onsijdig te houden.

Het Munsterse gebiet, wert vast vervult met in en uitheemsch krijgsvolck, tot 10 a 12 in een huys.

Uit de steden in *Overijssel* vangt men aen te vlugten; soodat men te *Amsterdam* daervan veele goederen aen siet komen. Den 12 deser koos den Staet krijgs Officieren voor de eerste mael, tot 20 duysent man; daer onder de prins van *Courlant*, den vorst van *Holsteijn*, Wrangel, Douglas en andere grote personasien. Insgelijcks worden tot *Parijs* nieuwe patenten uytgegeven.

Gelderlant valt de gemeene bontgenoten lastig om hulp, geven voor den vijant niet bestendig te sijn, en sonder haestige hulp vreemde heeren te moeten soecken.

Het komt nu in overleg of men te water de twee magtigste koningen van *Europa*, die den staet met oorlog dreygen, ter see het hooft sal bieden, dan of men de vaert staken, de koopvaerdij man ten proije laten, en de havens slegts besetten sal [1]); waerop voor als noch niet wort besloten, maer wel het toerusten te water vast te stellen.

Den 15 deser wiert het verbodt, van alle seevaert, soo ter koopvaerdij als ter vangst, na alle oorten uyt

---

[1]) Gelukkig voor onzen Staat, dat men later tot het eerste besloot. Bij al onze tegenspoeden te land, gaf onze houding ter zee in datzelfde jaar weer nieuwen moed naar binnen en eenig ontzag naar buiten.

dese landen vastgestelt en sulks om mannen bij de hant te houden die en lant en see hielpen beschermen; een sake, ten hoogste nadeeligh dese landen en nimmer als bij groote noot gepleegt.

Men sprack en leyde nu in overlegh alle het geboomte bij *'s Gravelant* en daer her om ter neder te vellen, om den vijant geen schuylplaetsen te dier kant te doen geven.

Engelant verwerpt het aengebode of versochte middelaerschap van dese kant tussen ons en *Vranckrijck*, segt dat die verschillen den handel raken en met geen uytheemse middelaers te beslissen sijn, en hooglijck te sijn verwondert, dat men sijn tussenspreken versoeckt, daer men hem selven noch geen voldoening heeft gegeven; voorders dat het niet genoeg is, dat den staet hem toestemming geeft van na desen de vlagge voor alle sijn schepen te willen strijcken ('t geen voorheen gelijck aen gelijck maer deede) doch dat hij als oppermacht van de see wil erkent sijn en den admirael wesentlijck tot voorbeelt aen sijn persoon gestraft hebben, die voor 's konings jachjen op de Hollantse kust niet gestreken hadde; een sake waerlijck ondoenlijck en ongehoort voor vrije luyden; het was evenveel, seijde sijne majesteyt, als of men ymant een vuyst aen 't hooft gaf, en dan seyde: hout het ten besten, 't sal niet meer geschieden [1]).

Aenneming tot meerder krijgsmagt wort toegestaen.

---

[1]) Zoowel dit gezegde, als ook sommige aanhalingen in Witsen's latere brieven, doen ons zien, dat Koning Karel de Tweede, hij moge dan al geen ernstig staatsman zijn geweest, toch op eigenaardige wijze de kunst verstond om zijne gedachten over staatszaken duidelijk uit te drukken.

De keurvorst van *Brandenburg* doet men van dese kant grote aenbieding, quytschelding van oude schulden, opdraging van vaste steden en gestadige geltsommen tot onderhoudt van twintig duysent mannen, bij aldien de vorst selve voor onsen staet te velde trecken wil.

Het lage lant buyten *Rhenen* aen de greb wort onder water geset; de sorge is groot.

De amsterdamse koopluyden sijn voor vijantlijcke brantstigting van hunne bevrosene schepen in 't nieuwe diep en voor *Amsterdam* beangstigt: de nachtwaeckers soo der burgeren als soldaten tot *Amsterdam* worden van wegen de vroetschap stip belast hunne posten waer te nemen [1]).

Een schanse de *Kuynder* op de *Zuyderzee* wort gesterckt; om den vijant aenkomst om dit binnenwater te verhinderen.

Neerlantse schepen, die in Engelse havens winterlage leggen, wort aengeschreven op te komen en naer Zeelant te steken (terwijl de hollantse havens met ijs bezet sijn) uyt sorge van beslag.

Nu blijckt wat het interest der vorsten vermag tegen eedt, trou en alle verbonden: met *Engelant* had desen staet soo onlangs een besworen vrede en een onderling verbont van bescherming, daer dien koning als het hooft van veele bontgenoten in vertoonden, tot vrede

---

[1]) Deze groote stiptheid in het bezetten der nachtposten kostte eenige maanden later den Hoofdschout Gerard Hasselaer het leven. Bij gelegenheid dat hij in den nacht tusschen 28 en 29 Juni een wandeling deed langs de wallen en poorten, om te zien of ieder op zijn post was, werd hij bij vergissing door een schildwacht gewond, tengevolge waarvan hij ongeveer een jaar later overleed.

in Christenheyt te behouden [1]); dit alles dreygt hij te breken, schoon alle voldoening van den staet wort aengeboden, soo wel hier te lande als in de Indiës, waer hij sonder reden benijdende den hollantse segen, gevoelt ingelijck te hebben geleden. Het lant der Makassaren is bij ons met den swaerden gewonnen, daer men d'Engelsen in soo een tijd als men aldaer meijnden hier in *Europa* noch *oorlogh* met *Engelant* te sijn [2]), uyt heeft geset, latende al het haere hun behouden, een wijse pligtelijck in die gewesten soo bij Portugeesen als Engelsen en andere, dat die meester is, den handel voor sig hout, en alle andere afwijst.

Om hulpbenden wort de vorstin van *Hessen* wegens desen staet begroet.

Spangjen verklaert sig in een verbont met dese landen van offensie en deffensie, 't geen de verflaeude gemoederen der Nederlanderen eenigsints doet opluycken.

Op den 17 feb. vertrock den Engelsen Ambassadeur Douning uyt den *Haeg* stilswijgens met 2 karossen, en scheepten sig tot *Seheveningen* in een der koningsjachten, aldaer op hem wagtende.

De staten senden aenstonts op nieu een bode [3]) na

[1]) Het Drievoudig Verbond van 1668 met Zweden en onze Republiek.

[2]) Namelijk in 1667. De Oost-Indische Compagnie had toen, na hare overwinning op den Koning van Macassar, bij verdrag bedongen, dat de Engelschen, die zij voor aanstokers van dezen oorlog hield, niet meer in Macassar zouden mogen komen om handel te drijven. Intusschen schijnt dit verbod, door tusschenkomst van Temple, omstreeks dezen tijd te zijn opgeheven.

[3]) Mr. Johan Maerman, burgemeester van Leiden, die reeds vroeger (1667) een gezantschap naar Engeland had waargenomen.

het Engelse hof, bieden en voldoening en herstelling van alles aen, soo de majesteyt mochte sijn geraeckt.

De koude die nu seer hevig is, doet veele franse krijgsknechten des ongewoon verstijven.

De staten doen veele honderden spaden en kruywagens maken, om beschansingen in der ijl te doen.

Onder de franse volckeren wort seer goede tugt gehouden, soodat om 2 gestole gansen 3 mannen wierden opgehangen.

In het stedeken *Nuyts* wort voor *Vranckrijck* een citadelle gemaeckt.

Bij *Orsoy* wilden sig 100 franse ruyters op staten bodem of na de stadt in quartieren, die van de boeren worden geweert.

Boven aen den Rhijn tot *Andernag* doen zij veele schuyten bereyden en tot *Luyck* ijsere kettings en anckers om scheepsbruggen te slaen. Die van *Embden*, sorgende voor munsterse vijant, setten hunne burgers in wapen, voeren 't kanon op de vest, in allen schijn of de vijant voor de poorten was; het getal der gewapende burgers is 2600 man.

Tot *Keulen* wort een vermomde paep onder schijn van Luytenant betrapt, die uit 's Bisschops last veele knegten van het Hollantse regiment, 't geene daer hadde gelegen, had doen vaen verlaten.

Die van *Mastrigt* krijgen bevel sig voor een half jaar van leeftogt te voorsien.

De koning van Engelant roept sijne schepen van oorlogh uyt de straet te huys, om sig van die en hun bootsvolck te dienen, 't geen den admirael Sprag sijne vredenshandeling met *Algiers* doet verhaesten. Het bootsvolck in *Engelant* wort eenig gelt op hant gegeven en graeg tot den krijg gemaakt tegens *Hollant*, met uytgestroyde maren en ophitsing tot wraeck

van geledene afronte in den voorgaenden oorlog: 't was nu (terwijl so veel magtige Heeren te lande tegen 't vereenigt Nederlant slagvaerdigh stonden) tijt dat *Engelant* den trots dier lantaert dempte en verkleynde; alle bontschappen, schoon wel dier besworen onlangs, wierden ter zijden gestelt; 't interest der koningen doet plicht en eedtswering wijken.

Tussen *Vranckrijcks* en *Hollants* onderdanen begint men nu met twist en schempschriften te strijden: uyt *Parys* komt een gedruckt vaers over, waer de koning, sprekende ingevoert, den Nederlanderen te vernietigen dreygt, gelijck se van hem op den troon daer se nu op sitten sijn verheven: de son die de volckeren onder sig heeft, staet daeraen verbeelt met dese woorden: *Ick hael op en doe dalen;* den staet bij de dampen en sig bij de son vergelijckende, die het water ophaelt en doet vallen of verstroijen, benevens een leeuw die van een fransman wordt verslagen [1]).

In *Hollant* sat men mede niet stil in dese stoffe, schoon alles daer verboden wiert.

Uyt *Keulen* wiert gespelt de konings doot binnen het jaer 1672 uyt de woorden *Ludovicus morietur*, en dat uyt de tal letteren daar in komende, 't geen van een ander uyt *Ludovicus Triumphat* wort gedaen.

---

[1]) Vermoedelijk is dit de spotprent, die de Heer Frederik Muller heeft aangeduid in zijne Beredeneerde Beschrijving van Historieplaten N°. 2330. — Onder N°. 2331 en 2332 vermeldt hij twee kopieën naar deze plaat. Op de laatste is, met een oude hand, waarschijnlijk als datum van uitgave, geschreven: 1672. 2 Febr.

Vergelijk ook P. Valkenier „'t Verwerde Europa," bl. 314, waar sprake is van een gedenkpenning van ongeveer denzelfden inhoud.

Voor de *Louvre* tot Parijs wiert seker trots vaers van 's konings wegen geset, daer een ander bij nacht nevens wiert geplackt, het tegengestelde inhoudende.

Vranckrijck sont al omme gesanten af, den Hollanderen swart te maken en vijanden verwecken; met hoogmoed deet hij hun beschuldigen argwaan en stoute trotsheyt, daeraen de waerheyt al niet wiert gespaert, want de rijkdom en magt het lant den hoofde had doen opsteecken, men wilde sig overal mede moeijen, alle verschil tussen vorsten slegten met dreygingen en vijantschappen aen te rechten, oock hulpbenden aen partijen te senden: *Sweden* beet hij in 't oor, 't was nu tijt sig te wreecken van 't ontsette *Coppenhaven* en de slag in de *Sont: Deenmarcken* kost nu het vorderen van de tollen in de *Sont* door de Hollanders stuiten. *Maltha* most nu sijne geestelijcke goederen sien weer te erlangen, hen dus heen onthouden van dees *vereenigde Nederlanderen. Brandenburgh* mocht nu sijn steden besit bij de Nederlanders her-eijschen en oude schulden afdoen, aen wien oock den staet alle schulden quytscholt van gelden, de gelden voormaels.

Den 20 Febr. Het was er soo gestelt in *Hollant* en d'andere verknogte provintiën, dat indien de vijant den lande aengetast hadde, hem de poorten veeler steden aen de grensen geopent geworden souden hebben; want 't was er onvoorsien, soo van volck als oorlogstuijg, en de schrick had yder so bevaen, dat hij meer op de vlugt als tegenweer dagte; 't lant dagt hun verloren: hoe kon men soo veel magtige vijanden als *Engelant*, *Vranckrijck*, de vorsten *Keulen* en *Munster* te gelijck weer bieden: elck dagt waermede sig te sullen generen, na den lande verloren soude sijn: 't was oock te verwonderen, hoe *Munster* met alle sijne hulpbenden desen tijt versuymde, terwijl het overal

hart toegevrosen was en geene wateren wederstonden: den *Yssel* was tot de gront bevrosen op eenige plaetsen, daer men kanon en alles hadde konnen overvoeren, ja onderscheyde mensen vrosen doot; en 't scheen hem vergeten te sijn, wat of hij dese landen voormaels bij bevrosene wateren had gedaen.

Het quam nu aen den dag, hoe *Engelant* verstoort was over 't in see brengen van onse vloten des voorleden jaers, die voor *Duynkerken* en op de fransen een wakent oog hielt; want *Engelant* toen van sins veel frans volck (soo men seyt) over te nemen, om sig daermede alleenheerscher of souvereyn van *Engelant* te maken, 't geen uyt sorge van onse vloot niet en dorst werden bestaen, van beyde de koningen, schoon *Neerlant* doen van dat opset niets heeft geweten, en soo heeft *Hollant* aen 't Engelse volck omwetend veel verdient [1]).

De Staten worden peters van de Brandenburgse Prins, en dit om den Vader aen den snoer te trecken; sij beschencken hierover en moeder en kint met statelijcke pillegiften.

Den koning van *Engelant* vergenoeging te geven wordt hem weder aengeboden van desen staet het oppergesag over see, 't zij waer het sij, en men staet hem toe, dat alle hollantse schepen, admirael en geheele vloot, voor de kleynste koningsvlagge sal strijcken, dog 't is niet genoeg, de koning soeckt het war, terwijl het lant van andere wort besprongen of gedrygt wert

---

[1]) Ofschoon Witsen hier niet recht helder is, schijnt het, dat hij het oog heeft op het geheime verdrag, dat in het vorige jaar te Dover tusschen de beide koningen was gesloten, waarbij Lodewijk de Veertiende aan Karel den Tweede ook hulp had toegezegd, om zijn koninklijk gezag in Engeland uit te breiden.

overvallen te werden; wil den Admirael van Gent aen de lijve gestraft hebben, hierom dat hij volgens voorgaende gewoonten, niet en hadde gestreken voor 't konings jagt op de kust van *Hollant.*

Engelant drijft nu dat voormaels uyt *Hollant* of *Zeelant* niemant in see quam te varen, als met bewilliging der Engelsen; soude mede den tienden vis wel eygene, die door Hollanders in see werden gevangen, in 't kort, al opgeraepte stocken om honden te slaen, die ligt te vinden sijn.

Engelant meende 't was nu hun tijd, om *'t vereenigt Nederlant.* . . . ."

Hier eindigt plotseling Witsen's verhaal. of liever, het gedeelte dat daarvan is bewaard gebleven. Het oorspronkelijke stuk moet veel verder hebben geloopen, zooals blijkt uit een veranderden titel, dien Witsen naderhand (in 1678) daaraan heeft toegevoegd; hij noemde het toen „Aentekeningen voorgevallen met den aenvangh van den jegenwoordigen oorlogh ter tijt dat den vijant de stat Utregt had bemagtigt. N. Witsen, 1678 Hage." — De bezetttng van Utrecht geschiedde eerst den 23 Juni, en wij bezitten dus slechts het kleinste gedeelte van het bedoelde geschrift. Intusschen is ook het oorspronkelijke niet voltooid geworden, en heeft Witsen in September van datzelfde jaar eigenhandig [1]) de volgende aanteekening daaronder geschreven:

„De veelvuldige besigheden, die mij nu op de „schouderen sijn gelegt en d'affajres van staet en „stat, en mede overstolpt sijnde van melancholie

---

[1]) Volgens de ontworpen voorrede van Mr. Jacobus Scheltema. In het afschrift, waarvan ik inzage heb gehad, ontbreekt natuurlijk deze aanteekening.

„en droefhejt, heeft mij het aentekenen van saeken
„die passeerden doen voorbij treden. — N. Witsen."
Wij hebben dus na te gaan welke bezigheden dat kunnen geweest zijn, en in welke betrekking die stonden tot de zaken van staat en stad.

De oorlogsverklaring van Frankrijk en Engeland, die, wij zagen het in Witsen's verhaal, reeds lang werd verwacht, was eindelijk den 7 April geschied, en al mocht Holland zich gelukkig achten, dat dit niet al een paar maanden vroeger had plaats gevonden, toen het ijs een gemakkelijken toegang tot deze provincie verschafte, toch werd allerwege, en niet het minst te Amsterdam, de toestand voor zeer ernstig gehouden. De benoeming van den Prins van Oranje tot kapitein-generaal gaf wel eenig vertrouwen, doch men wist nog niet of de beperkende voorwaarden, waarop hij dit ambt had moeten aanvaarden, hem veel of weinig zouden hinderen in zijne voornemens tot verdediging des lands. De Regeering te Amsterdam had intusschen reeds spoedig verschillende voorbereidende maatregelen genomen om den vijand, bij mogelijken en zelfs waarschijnlijken tegenspoed in het open veld en bij de grensvestingen, des noods in de onmiddellijke nabijheid harer eigene muren te kunnen afwachten. De schutterijen werden met grooten aandrang in den wapenhandel geoefend, terwijl de gedeeltelijke opening van de sluizen bij Halfweg Haarlem en bij Gouda, in geval van uitersten nood het onder water zetten van het omliggende land moest mogelijk maken. Natuurlijk wilde men eerst daarmede zoo lang mogelijk wachten, doch toen den 12 Juni het Fransche leger onder Condé den Rijn bij Lobith was overgetrokken, besloot men den volgenden avond onmiddellijk het water te laten binnenstroomen. De volgende dagen werden ook nog van

andere kanten de dijken doorgestoken, de omliggende molens, enz. afgebroken; kortom, Amsterdam was binnen weinig tijds aan alle kanten door water omringd [1]) en, zoo men hoopte, ontoegankelijk voor de Franschen en hunne bondgenooten.

Het was intusschen hoog tijd, dat men daartoe overging, want reeds den 19 Juni had de vijand Naarden bezet, en den 23 ook Utrecht bemachtigd; de stad kon dus ieder oogenblik een aanslag van het Fransche leger verwachten. Doch dit groote gevaar deed te Amsterdam den moed niet zinken. — Toen, op den 25 Juni, in de Vergadering der Staten van Holland de vernederende vredesvoorwaarden van Frankrijk in behandeling kwamen, en alle leden min of meer tot toegeven geneigd schenen, waren het alleen de Afgevaardigden van Amsterdam, die zich met alle kracht daartegen verklaarden. Zonder twijfel zou nu, met het oog op het dreigende gevaar, het besluit der meerderheid zijn doorgegaan, doch de gewoonte bracht mede, dat over dergelijke belangrijke zaken niet bij meerderheid, maar bij eenparigheid moest worden besloten. De Amsterdamsche Heeren gingen dus naar huis, om nieuwe voorschriften van hunne lastgevers te vragen.

In de Raadsvergadering die nu gehouden werd, drong de oud-burgemeester Gillis Valckenier met groote kracht aan op volharding in den tegenstand, ook zelfs wanneer Amsterdam alléén de geheele macht des vijands zou moeten te keer gaan. Dezelfde geest bezielde ook Tulp en Hasselaer, waárna nog verschillende Raden

---

[1]) „Een Reuzenburg in het midden der wateren." — Zie J. ter Gouw, Amsterdamsche Tafereelen, t. a. p.

het woord voerden, om tot krachtigen tegenweer aan te sporen en de onderwerping aan den vijand af te slaan. Onder deze sprekers vinden wij de namen van Backer, Corver, Graafland, Hudde, Bronkhorst en Witsen [1]). Dit laatste is voor ons in zooverre van belang, omdat wij hier voor het eerst, en wel in een zaak van hoog gewicht, Nicolaas Witsen een werkzaam aandeel zien nemen in de beraadslagingen der Amsterdamsche Vroedschap.

Intusschen had men in den Haag het antwoord van Amsterdam niet afgewacht, en op den 26 Juni reeds voorloopig besloten aan onzen gezant Pieter de Groot de noodige volmacht te geven, waarmede deze bij den Franschen koning zou kunnen onderhandelen op den voet der gestelde voorwaarden. Doch in de Staten-Generaal vond dit nog zoodanige tegenkanting, dat

---

[1]) De woorden van Commelin (Amsterdam, II, 1200[a]) geven slechts een uittreksel van de redevoeringen der zes genoemde heeren te zamen, en het is dus niet uit te maken welke van de daar gebruikte drangredenen door Witsen zelven zijn uitgesproken. Bij het lezen van Mr. Bodel Nijenhuis' „Verspreide Bijzonderheden," krijgt men eenigzins den indruk alsof Witsen de aanvoerder van dit zestal zou zijn geweest. Doch al is dit laatste niet waarschijnlijk, toch mag men aannemen, dat, waar Valckenier zich op dit punt zoo krachtig weerde, zijn jonge vriend hem niet minder ijverig zal hebben bijgestaan.

Ook zegt Mr. Bodel Nijenhuis, bij de aanhaling uit Commelin: „waarschijnlijk eene mededeeling van W. zelf aan den schrijver." — Het is mogelijk, maar dan schijnt het toch vreemd, dat hetzelfde verhaal, met dezelfde aanhalingen uit de achtereenvolgende sprekers, ook te vinden is bij Sylvius (Vervolg op Aitzema, I, 320 en 321, wiens boek in 1685 werd uitgegeven). Toch hebben Commelin en Sylvius elkander niet nageschreven, maar beiden hun verhaal nagenoeg letterlijk overgenomen uit P. Valkenier's „Verwerd Europa."

geen der Provinciën, die aan de beurt van het voorzitterschap waren, het besluit wilden opmaken, en de Griffier Fagel ook weigerde het te teekenen. Toch vertrok De Groot den volgenden dag naar het Fransche hoofdkwartier, hopende dat de volmacht hem nog zou worden nagezonden. Doch nu kwamen de Amsterdamsche afgevaardigden weer in de vergadering van Holland terug, ten hoogste verontwaardigd over hetgeen in hunne afwezigheid was verricht; zij deden afzonderlijke aanteekening tegen het gevallen besluit, en eischten dat de zaak op nieuw zou worden in behandeling gebracht.

Terwijl men over deze punten in de Regeeringsvergaderingen hevig twistte, had ook het volk in verschillende steden niet stilgezeten. Hoewel onze landaard anders medebracht, dat men zooveel mogelijk alles aan de regeering overliet en zich slechts bij uitzondering daarmede bemoeide, zoo had men in de laatste weken genoeg gehoord en gezien, om een al te onbeperkt vertrouwen in den loop van zaken te kunnen blijven voeden. En voor een overgroot gedeelte der burgerijen was het volkomen duidelijk wat het was, waardoor ons land in gevaar was gekomen en thans op het punt stond om te gronde te gaan. Had niet de partij van de Witt, die den jongen Prins van Oranje steeds tegenwerkte en eerst op het allerlaatste oogenblik tot kapitein-generaal benoemde, had niet diezelfde partij zich steeds vijandig betoond jegens Engeland en daarentegen Frankrijk als haar besten vriend beschouwd? Had zij niet, in vol vertrouwen op Frankrijks goede gezindheid, onze landsverdediging verwaarloosd en aan partijbelangen opgeofferd? En wiens schuld was het dus, nu beide koningrijken zich tegen ons keerden, en de vijand reeds drie van de zeven provinciën in zijn macht had? —

Het antwoord lag natuurlijk in de vraag zelf opgesloten, en overal sprak de bevolking onbewimpeld haar gevoelen uit, dat men Oranje in al de waardigheden zijner voorvaderen moest herstellen en onder zijne leiding de Franschen met kracht terugdrijven.

Het is bekend met hoe groote bezwaren het vervullen van dezen wensch in de Statenvergadering van Holland gepaard ging, daar de leden allen door hun eed op het Eeuwig Edict gebonden waren. Doch de redding van het land en de luid uitgesproken begeerte van de burgerijen vorderden dringend, dat men daarover heen stapte, en zoo werd op den 3 Juli het Eeuwig Edict door de Staten vernietigd. Nu stelde Amsterdam vóór, den Prins van Oranje tot Stadhouder van Holland te benoemen, hetgeen den 4 Juli werkelijk geschiedde. Verschillende andere aanstellingen, als van kapitein-generaal der Unie, Stadhouder van Zeeland, enz. volgden spoedig, en zoo was dan Willem de Derde in de ambten zijner voorvaderen hersteld.

Men overdrijft niet, door aan Amsterdam de eigenlijke eer te geven van deze verandering. De stad, die door het afslaan der Fransche vredesvoorwaarden getoond had de verdediging des lands op kloeke wijze te willen opvatten, begreep onmiddellijk, dat men dan ook aan den volkswensch zou moeten gehoor geven en aan Oranje de leiding van den oorlog moest opdragen. Doch de bevolking zelve was daarmede nog niet tevreden gesteld en gaf herhaaldelijk teekenen van wantrouwen in een groot deel harer regenten. Het vermoorden van de beide De Witt's en de opschuddingen te Rotterdam en elders vonden ook te Amsterdam wel eenigen weerklank, doch zonder tot zulke geweldige uitspattingen te komen. Toch vond de Amsterdamsche Regeering, nadat de Staten van Hol-

land den 27 Augustus aan den Stadhouder de bevoegdheid hadden verleend om verandering te maken in de Vroedschappen, dat zulk eene verandering ook in hare stad wenschelijk kon wezen, en zond den Prins een naamlijst der Burgemeesteren, Raden, enz. met verzoek daarover eene beslissing te nemen. Twee der regeerende burgemeesteren, Lambert Reynst en Joan van de Poll werden nu door den Stadhouder ontslagen, terwijl Hendrik Hooft en Cornelis de Vlaming van Oudshoorn hunne waardigheid behielden; ook werden 3 schepenen en 9 Raden ontslagen, en anderen door den Prins in hunne plaatsen gesteld. Als opvolgers van Reynst en Van de Poll benoemde hij den bekenden Coenraad van Beuningen en Johannes Hudde. Ook werden, door het uittreden der 9 ontslagen raden, in verschillende commissiën opengevallen plaatsen bezet, waardoor dus plotseling eene geheele verandering in de verdeeling der regeeringsambten plaats vond.

Het wordt tijd om nu eens na te gaan welk aandeel Nicolaas Witsen heeft gehad in de verdedigingsmaatregelen van Amsterdam en bij de regeeringsverandering in September. Zoowel destijds alsook later heeft men gemeend, dat de oud-burgemeester Gillis Valckenier, die in dat jaar in den Haag zitting had in het collegie van Gecommitteerde Raden, op vele zaken grooten invloed heeft uitgeoefend. Wij zagen het reeds bij de Raadszitting van 26 Juni, doch ook in de buitengewone maatregelen van September meende men zijn invloed terug te vinden [1]. Het kan dus geen verwondering

---

[1]) Voor zoover het tijdgenooten betreft, is daarover veel te vinden in de talrijke Aanteekeningen van Schepen Bontemantel, op het Stedelijk Archief te Amsterdam. Deze schrijver blijkt

wekken, dat ook Witsen in die dagen meer op den voorgrond treedt. Bij de maatregelen tot verdediging van Amsterdam, waartoe verschillende commissiën werden benoemd, komt ook zijn naam eenige malen voor. Zoo werd hij bij voorbeeld met Jacob Boreel benoemd tot het bezorgen der afpaling van de rivier den Amstel, bij den Omval, en ook tot het doorsteken van den Hoogen Haarlemmerdijk [1]), bij besluit van den 26 Juni, dus toen de Franschen reeds Naarden hadden bezet. Ook vinden wij in Bontemantel's aanteekeningen, dat Witsen en Hulft werden gelast om de brug „bij houte wael leggende over de ringsloot van de dimer meer" af te breken en tijdelijk door een schipbrug te vervangen, en dat op den 15 Juni Witsen en Bontemantel werden afgevaardigd „om vers waeter voor de brouwers van boven Weesp te haelen."— En toen de vijand Utrecht had ingenomen, is, zoo lezen wij in zijn eigen levensbericht „aen hem en twee andere Heeren de commissie gegeven om over alles wat tot de defensie vereijscht wierd het opsigt te hebben." Dit doelt waarschijnlijk op het besluit van de Vroedschap van 5 Augustus, waarbij Cornelis Geelvinck, Heer van Cas-

---

echter een persoonlijke tegenstander van Valckenier te zijn geweest, en men moet dus zijne aanteekeningen met groote voorzichtigheid raadplegen.

[1]) Dit laatste is te zien uit Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid, VI, 53, doch noch bij Commelin, noch bij Wagenaar vond ik daarvan melding gemaakt. Daarentegen vermeldt Commelin, dat onder het opzicht van Boreel en Witsen „op de Zeedijk, bij Jaap Hannes, aen de Yperslooter Sluys" (dus ter hoogte van Zeeburg) een sterk fort werd opgericht. — De afpaling bij den Omval wordt ook vermeld door Valkenier, in zijn „Verwerd Europa," bl. 707.

tricum (destijds Kolonel der schutterij), Dr. Roetert Ernst, oud-schepen, en Mr. Nicolaes Witsen, werden gemachtigd om, met de commissarissen voor de Vestingwerken, het oog te houden op mogelijke vijandelijke aanvallen [1]).

Bij de regeeringsverandering te Amsterdam in September, behoorde Witsen onder degenen, die hunne zitting in den Raad behielden [2]), en werd hem tevens een commissaris-plaats opgedragen. Door de benoeming van Mr. Joan Huydecoper tot schepen, was er een plaats open gekomen in de Commissie voor de Zee-Zaken, en deze werd nu voor het overige gedeelte van het jaar vervuld door Witsen. Het was zeer zeker eigenaardig, dat de schrijver van den „Scheepsbouw" daartoe werd uitgekozen, en het is ook zeer licht mogelijk, dat men bij deze benoeming daaraan heeft gedacht. De werkzaamheden, die aan dit ambt verbonden waren, betroffen hoofdzakelijk de rechtspraak in allerlei soort van geschillen, die op het zeewezen betrekking hebben, zooals tusschen reeders, inladers, schippers, bootsgezellen enz., zoodat men deze commissie kan beschouwen als een meer ondergeschikte rechtbank, van welker uitspraken men in hooger beroep kon komen bij schepenen [3]).

Daar nu deze commissie bestond uit vijf leden, en

---

[1]) De Franschen naderden toen reeds tot bij Muiden, zoodat dubbele voorzichtigheid voor Amsterdam dringend noodzakelijk was.

[2]) Het verdient ook opmerking, dat in geen der talrijke uitgestrooide lijsten van verdachte regenten zijn naam wordt genoemd, hetgeen anders met verscheidene der niet-ontslagen Raden wel het geval was geweest.

[3]) Zie Wagenaar, Amsterdam, VII deel, III boek.

er bovendien, te midden van den oorlog en den stilstand van handel en zeevaart, ook voor hen minder dan anders zal zijn te doen geweest, zoo laat het zich wel hooren, dat deze post Witsen's tijd niet al te zeer behoefde in beslag te nemen. De Vroedschap scheen ten minste die meening toegedaan te zijn, toen zij hem, bij besluit van den 10 October, met eene zending belastte om inlichtingen te vragen en een onderzoek in te stellen naar den toestand der verdedigingsposten bij Prins Joan Maurits van Nassau, van wiens manschappen een gedeelte bij Ankeveen met goeden uitslag eene Fransche legerbende had teruggeslagen [1]). Tevens besloot de Raad om burgemeesteren te machtigen tot het zenden van 6 of 700 stadssoldaten tot versterking [2]).

Doch niet alleen de Raad, maar ook Witsen zelf gevoelde dat hij ook nog op andere wijze zijne vaderstad van dienst kon zijn. Gelijk men weet, was, na den eersten vijandelijken inval in Juni, de voortgang der Fransche wapenen eenigszins gestuit, vooral door de kloeke houding, die de meeste steden in Holland, na 's Prinsen verheffing, begonnen aan te nemen. Toch waren de Fransche veldheeren volstrekt niet van zins

---

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II deel, XIX boek en Dr. P. Scheltema, Amst. Oudh., VI, 53.

[2]) In de „Notulen" op het Amsterdamsch Archief van den lateren Burgemeester Jean Appelman, die in September in den Raad was gekomen, vinden wij op 15 October 1672, bij het vaststellen der Instructie voor den muntmeester, Nicolaas Witsen door den Raad tot commissaris over deze aangelegenheid benoemd, met Geelvinck en Graefland. Het verslag werd drie dagen later uitgebracht door Geelvinck, zoodat wij van Witsens werkzaamheid in deze zaak verder niets hebben kunnen opsporen.

hunne plannen op te geven, en wachtten slechts de invallende vorst af om over het ijs de onder water gezette provincie Holland binnen te dringen. Toen dus de winter begon, bevonden zich de Hollandsche steden, waaronder Amsterdam, weder in groot gevaar. Burgemeesteren begrepen dit, en deden dus op nieuw al het mogelijke om de stad in staat van tegenweer te brengen; ook werden twaalfhonderd matrozen, onder bevel van den Vice-Admiraal Sweers, naar Alphen gezonden, omdat de vijand daar in den omtrek was. Buitendien werd, tegen het einde van December, de gelegenheid gegeven om zich te scharen onder de leiding van Burgemeester de Vlamingh van Outshoorn, die, zoodra het noodig mocht zijn, met een voldoend aantal vrijwilligers dacht uit te trekken, om de verdediging der provincie te steunen. Onder de 26 schutterkapiteinen, die zich daartoe aanboden, vinden wij de namen van Jan Witsen (den oudsten der broeders) en ook van Nicolaas Witsen [1]). Intusschen heeft onze Witsen geen gelegenheid gehad om aan dit lofwaardig voornemen gevolg te geven, want reeds in het begin van 1673 viel de dooi in, zoodat de Franschen in groote haast uit Holland moesten terugtrekken. Het uittrekken der Amsterdamsche schutters kon dus gelukkig achterwege blijven, en wij hebben dus hier, wat Witsen betreft, den wil voor de daad te nemen [2]).

[1]) Zie Commelin, II, 823.

[2]) Hetzelfde kan ook gezegd worden van den jongsten broeder, Jonas Witsen; hoewel niet in dit jaar, maar in het volgende. Toen in September 1673 eenige compagniën Schutterij naar Gouda zouden trekken, om nader bevelen van den Stadhouder af te wachten, diende Jonas Witsen mede als luitenant. De tocht geschiedde onder leiding van Jan Witsen, als oudsten

Het merkwaardige jaar 1672 is dus voor Nicolaas Witsen ook in zooverre belangrijk geweest, dat hij van toen af, en sedert bijna onafgebroken, zijn werkelijke diensten aan land en stad heeft kunnen wijden. Zijn eigenlijke geschiedenis als staatkundig persoon neemt alzoo eerst met dat jaar een aanvang.

kapitein, die bij deze gelegenheid als Kolonel bevel voerde, en duurde slechts eenige dagen. Zie Commelin, II, 824.

Kort daarna werd hij commissaris van de Wisselbank, in plaats van Joan Geelvinck, die den 8 September Secretaris werd.

IV.

Even als ieder jaar, trad ook in Februari 1673 te Amsterdam eene vernieuwde Regeering op. Het was eenigszins vooruit te zien, welke partij ditmaal het beste bedeeld zou worden. Ook al was het land nog steeds te midden van dreigende gevaren, toch had zich allerwege de meening gevestigd, dat de afwending van het oogenblikkelijk levensgevaar grootendeels aan Oranje te danken was, en de terugtocht der Franschen uit Holland in den loop van Januari moest natuurlijk dien indruk nog versterken. En zoo was het dus vrij natuurlijk, dat de partij, die Oranje toegedaan was, het best vertegenwoordigd werd bij de samenstelling der nieuwe regeering. De man, die in het vorige jaar de inzichten van Amsterdam in den Haag had bepleit en in zijn vaderstad den Raad steeds moed had ingesproken, Gillis Valckenier, werd nu regeerend burgemeester, met Hudde, Cornelis Geelvinck en Joan Huydecoper, terwijl daarna de oud-burgemeester Nicolaas Tulp, in Valckeniers plaats, zitting kreeg in het college van Gecommitteerde Raden der Staten van Holland [1]).

[1]) Coenraad van Beuningen, die in September 1672 met Hudde door den Stadhouder tot burgemeester was aangesteld, werd nu afgevaardigd ter Staten-Generaal, waar hij drie jaren zitting hield.

In een der vorige hoofdstukken haalden wij Witsen's woorden aan, waar hij zegt:

> „Dog in 't jaar 1672 raakte de partije van Valkenier wederom boven;"

wij kunnen nu den zin vervolgen, met zijne woorden:

> „en wierd hij door den Prins tot scheepen verkooren; welke dienst hij drie verscheidene jaaren, en daaronder één als Vice-praesident, heeft waargenomen."

Volgens oude keuren [1]) maakte de Vroedschap jaarlijks een lijst van veertien personen, waaruit dan de Stadhouder zeven had te verkiezen, die hij tot Schepenen aanstelde. En hebben wij vroeger gezien, dat Valckenier in vorige jaren, toen de benoeming van Schepenen door Burgemeesteren geschiedde, te vergeefs had gepoogd Nicolaas Witsen daarbij te doen opnemen, thans was ook dit veranderd, en de nieuwe meerderheid vond geen bezwaar om Witsen op de voordracht te plaatsen [2]).

Omtrent zijne verrichtingen als schepen heb ik niets van eenig belang kunnen vinden; wèl wordt zijn naam natuurlijk dikwijls aangetroffen bij het vermelden zijner tegenwoordigheid of afwezigheid bij genomen besluiten, doch daar de beraadslagingen geheim bleven, zoo

---

[1]) Uit 1581. Later, bij de bespreking der verschillen over dit punt in 1690, zullen wij daarop moeten terugkomen.

[2]) In de straks aangehaalde Notulen van Appelman staat op 28 Januari 1673 een uitvoerig verslag van de verkiezing der veertienen, met de vermelding, bij iederen gekozene, wie hem heeft voorgesteld („opgesmeten," zou Bontemantel zeggen). — Daarbij komen voor:

„Jan Appelman, door Cornelis Geelvinck
Nicolas Witse, „ burgem. Valckenier."

kan men ook moeielijk vaststellen, wat ieder schepen afzonderlijk eigenlijk heeft gedaan. Ook zijne eigene aanteekeningen geven hieromtrent geen licht. Alleen vond ik onder zijne papieren [1]) een geschrift (dat echter niet met zijne hand is geschreven), getiteld: „Punten waerop de Heeren Schepenen hebben te letten om te blijven buyten verbeurte van de Polck (?)" doch, zooals het opschrift aanduidt, bevat het slechts algemeene bepalingen voor de schepenen in het algemeen, en niets wat hem in 't bijzonder betreft. Vermoedelijk heeft hij het doen uitschrijven in 1673, omdat enkele dier bepalingen juist den jongsten schepen aangaan; bij voorbeeld de verplichting om met 2 anderen tegenwoordig te zijn des Zondags bij het trouwen. Mocht dus iemand onder zijne voorouders een echtpaar hebben, dat in 1673 te Amsterdam is gehuwd, dan kan hij zich in gedachten Nicolaas Witsen voorstellen, als aanwezig bij de huwelijksvoltrekking.

Onder de oude handvesten, waarbij de benoeming van Schepenen was geregeld, behoorde in de eerste plaats dat van Gravin Maria van Bourgondië, van Maart 1477, waarin onder anderen werd bepaald, dat de veertien gekozenen moesten behooren tot de „rijcksten, eerbaersten, notabelsten, reckelijcksten ende vredelijcksten Poorteren." Te oordeelen naar hetgeen ons van Witsen's latere loopbaan bekend is, mogen wij wel aannemen, dat deze eigenschappen ook bij hem waren te vinden; zeker is het, dat meermalen schepenen zijn gekozen en benoemd, die vrij wat minder „reckelijck" (in den goeden zin althans) en „vredelijck" waren dan hij.

---

[1]) Op het Stedelijk Archief, band V.

Het was bij de jaarlijksche aanstelling van schepenen de regel, dat bij de zeven nieuwbenoemden, ook nog de twee oudsten (na de beide Presidenten) het volgende jaar aanbleven, en dan als President en Vice-President optraden; al de overigen traden echter af. En zoo eindigde ook Witsen's eerste dienst als schepen reeds op den 1 Februari 1674. Later in 1678, werd hij op nieuw gekozen, en bleef toen twee jaren in dienst.

Onmiddellijk na zijn aftreden als schepen werd hij gesteld in de Commissie der „Kleyne Saken." Onder deze kleine zaken verstond men allerlei soort van burgerlijke rechtsgedingen, die slechts over zeer kleine bedragen handelden, en welker behandeling aan Schout en Schepenen te veel tijd zou kosten. De commissie bestond destijds nit zeven leden, waaronder meestal eenige oud-schepenen.

Deze zelfde hoedanigheid van oud-schepen, alsmede zijn lidmaatschap van den Raad, deed hem intusschen ook nog voor andere betrekkingen in aanmerking komen. Hij zelf verhaalt ons daarvan het volgende:

> „Ook wierd hij telkens gesonden ter vergaderinge van Hollant, en kreeg ook commissie van de Vroedschap in 1674 tot het maken van nieuwe quohieren der 200ste penning, waarin hij zeer veel gewerkt heeft en voornaamlijk gesorgt, dat die van Amsterdam, welke de andere commissarissen te hoog wilden stellen, niet te seer gedrukt wierden. Dit nieuwe quohier bedroeg agt tonnen gouts."

Wij hebben hier dus in éénen volzin twee mededeelingen; houden wij ons voorloopig bezig met de laatste.

Lofredenaars op vroegere toestanden en klagers over den tegenwoordigen tijd doen het wel eens voorkomen alsof de geldelijke lasten, die onze medeburgers hebben te dragen, oneindig zwaarder zijn dan in vorige tijden,

en beroepen zich dan vaak op de zeventiende eeuw als een tijdperk van rijkdom en welvaart. Tot op zekere hoogte heeft men daartoe ook wel eenig recht, doch men houde steeds in het oog, dat de gewichtige plaats, die onze Republiek toenmaals innam tegenover de andere Staten van Europa, met het gestadig onderhouden van groote legers en vloten, ontzachelijke kosten medebracht, die niet anders konden worden goedgemaakt dan door zware belastingen, of door het aangaan van schulden, wier rentebetaling of aflossing ook weder de burgerij moest drukken. Het spreekt van zelf, dat de reeks van oorlogen, die ons in de zeventiende eeuw bijna nooit met rust lieten, de jaarlijksche staatsuitgaven nog belangrijk moesten verhoogen, vooral wanneer die oorlog plaats vond op ons eigen grondgebied, zooals in 1672.

Het is bekend, dat de Raadpensionaris Joan de Witt een groot deel zijner werkzaamheid heeft gewijd aan de regeling der geldmiddelen [1]), die hij, na den eersten Engelschen oorlog, in geen gunstigen toestand vond, en dat verscheidene maatregelen, die daaromtrent door de Staten van Holland werden genomen, zijn werk waren. Doch hetgeen hij ten bate van 's lands geldmiddelen heeft mogen verrichten, werd natuurlijk zeer verzwakt door den uiterst kostbaren tweeden oorlog met Engeland. Misschien zou hij ook deze tegenspoeden zijn te boven gekomen, zoo niet de gebeurtenissen van 1672 ons land, ook op geldelijk gebied, zoo boven beschrijving zwaar hadden getroffen, en hemzelven op ruwe wijze van het tooneel zijner werkzaamheid hadden verdreven.

[1]) Zie Dr. W. C. Knottenbelt, Geschiedenis der Staatkunde van Johan de Witt, bl. 73 en volg.

Op zijne opvolgers rustte nu de taak, om het vaderland weder op te beuren uit den verwarden toestand, waarin een wanhopige verdedigingsoorlog en gedeeltelijke overheersching door den vijand onze geldmiddelen hadden gebracht. Het is dus natuurlijk, dat, nu het eerste en dreigendste gevaar met het aftrekken der Franschen voorbij was, de Staten van Holland ernstig nadachten over den besten weg om dit doel te bereiken. Amsterdam, dat vooral in den laatsten tijd verreweg het belangrijkste deel in de kosten van den oorlog had bijgedragen [1]), moest daarbij natuurlijk in de eerste plaats worden gehoord, en wij zien dan Nicolaas Witsen als commissaris van wege deze stad werkzaam in het ontwerpen van een nieuw stelsel van belasting. — Het schijnt, dat daarbij ook de keuze tusschen een belasting op het kapitaal of op het inkomen is ter sprake gekomen; intusschen is de beslissing uitgevallen in eerstgenoemden zin. Op het inkomen der burgers werd dus niet gelet, en Witsen geeft [2]), voor

---

[1]) Van de 69 %, die Holland als bijdrage in de gezamenlijke lasten der Unie had op te brengen, droeg Amsterdam alleen bijna de helft, dus evenveel als de drie andere onbezette provinciën te zamen. Terecht noemde de Keizerlijke gezant Franz von Lisola Amsterdam als „*primum mobile*" der provincie, en het hart der Vereenigde Nederlanden.

(Zie Dr. J. Grossmann, „Die Amst. Börse vor 200 Jahren," bl. 19).

[2]) Zoowel deze, als de volgende aanhalingen zijn genomen uit een brief van Witsen aan den Groningschen burgemeester Emmius, die hem om inlichtingen had gevraagd omtrent de wijze van belastingheffing te Amsterdam. Witsen somt daarin de verschillende moeielijkheden op, die men hier bij de invoering dier belasting had te overwinnen, vooral om de onzekerheid van bezittingen bij kooplieden „also men onder kooplujden de

zoover het Amsterdam betreft, als reden daarvan op, dat „sulx onder kooplujden niet te weten is," doch hij zag evenzeer in, dat ook tegen de heffing op het kapitaal of op den gezamenlijken eigendom groote bezwaren waren in te brengen. Reeds vroeger waren er verordeningen gemaakt tot het heffen van een zoogenaamd familie-geld; intusschen waren de daartoe bestemde kohieren „noit voltojt off geintroduceert om de difficulteit die men in de executie te gemoet sag en dat men sorgde het jan hagel op de straet te brengen, anders deels om de inegalitejt die gevonden wierdt onder de taxateurs, en dat den een een te sagte en den ander te harden voet int quotiseeren had gehouden." Doch toen de nood drong, stapte men over dit bezwaar heen, en werd in 1674 besloten tot het invoeren eener belasting „niet als bij familiegelt of onder dien naam, maar als tweehonderste penning [1])." Het

---

„rijkdom niet weten kan en het alles aen de crediten hangt; „evenwel ik soude oordeelen dit middel bij UEd. een seer be- „quaem middel soude sijn, want also er onder UEd. so geen „overseesche comersie is, en dat er nimant aen gelegen is of „hij credit heeft of niet," enz. — De brief is gedagteekend 23 Maart 1682, en werd door den Heer Mr. J. S. G. Koning uitgegeven in de „Bijdragen tot de Gesch. en Oudheidk. enz. v. d. prov. Groningen, X, 58."

[1]) Appelman, die over dit jaar nog al uitvoerig is, deelt mede hoe de Amsterdamsche Vroedschap zich sterk aankantte tegen het „familiegeld," zooals dat door de andere leden van Holland werd begeerd (16 October 1673). De Raad vond de voorgestelde opklimmende reeks (van 1 stuiver tot 6 gulden en hooger) onuitvoerbaar; „met te veel haken en oogen, en tot ruine van de gemijne gemijnte." Men wilde des noods liever vijfmaal de 200ste penning betalen, die ook veel meer zou opbrengen. De gedachtenwisselingen daarover hebben voortgeduurd tot ver in December, waarbij het bleek, dat vele andere

aandeel, dat ieder daarin had op te brengen, werd door commissarissen bepaald, na voorafgaande schatting der bezittingen, en aan Witsen werd de taak opgedragen het kohier voor Amsterdam vast te stellen. „Een arbijt van anderhalf jaer onophoudelijk sonder de minste loon daer voor te ontfangen en dede nojt verdritiger werk," schreef hij later.

Uit Witsen's mededeelingen blijkt herhaaldelijk, dat het daarbij steeds zijn streven was, het drukkende dezer belasting zoo licht mogelijk te maken. „De voet „die wij daerin hielden was de luyden te taxeeren „over alle haere middelen in de wijde werelt of hemels-„breedte, maer alles wiert verstaen cum mica salis; „als men wist de juiste groote van imants goet, wiert „daer wel een vierden of darden onder genomen; die „niet als lant hat wat minder gestelt, op swaere fami-„lien die veel te dragen had mede eenig agt geno-„men," enz. Het is duidelijk, dat bij een doorgaande toepassing van dezen regel, het gezamenlijk bedrag waarover de Amsterdammers zouden hebben te betalen, aanmerkelijk minder moest worden, dan door de andere steden was bedoeld, en het was dus hoogstwaarschijnlijk daarop doelende, dat Witsen in zijn levensbericht kon schrijven, hoe hij gezorgd heeft, dat die van Amsterdam niet al te zeer gedrukt werden [1]), daar de

---

steden (door Appelman „quaetgunstige leden" genoemd) ook den Stadhouder tegen Amsterdam trachtten op te zetten.

[1]) Toch schijnen velen met deze regeling ontevreden te zijn geweest, en de commissarissen van partijdigheid te hebben verdacht; Bontemantel schrijft daarover:

„In Feb. 1675, de cohieren van den 200 p. uytgegeven werdende, die op nieuw waeren door gedeputeerden commissarissen van Hollant, met assistentie van eenige heeren

andere commissarissen deze stad veel hooger wilden aanslaan. Of Witsen nu hiermede in het landsbelang heeft gehandeld, zou tegenwoordig ernstig moeten worden betwijfeld, doch volgens de toenmalige staatsbegrippen was zijne opvatting volkomen wel te verdedigen. Ieder afgevaardigde ter Statenvergadering had in de eerste plaats te zorgen voor de belangen zijner eigene stad, en men zal moeten toegeven, dat het belang van Amsterdam, waar de handel in de laatste jaren zoozeer had geleden, een uiterst matige wijze van belastingheffing dringend vorderde.

Intusschen erkent Witsen volmondig, dat ook zelfs langs dezen weg velen zijner stadgenooten nog te

---

uyt den Raet alhier waeren gedresseert, als Witsz, Becker, Tielens . . . . waeren veel inwoonders seer misnoecht, alsoo te merckelijck waeren verhoocht, als Burgemeester Graef gestelt op sevent onnen gouts, sijn suster op . . . ., Hulft, den ontfanger Uyt den Bogert, hondert duysent guldens ijder verhoocht, etc. Ende Scheepen de Vick, die getrout is met de dochter van Burgemeester Pancras, ende de Secretaris Valckenier, die getrout is met de dochter van Burgemeester Trip, ijder op thien duysent guldens capitael, ende Fontijn, drost van Muyden, die getrout is met de dochter van Burgemeester Valckenier, op 70 duysent guldens capitael, daer deselfde aen sijn capetijn Norat en den luytenant Hendrick Bontemantel had versocht niet hooger te willen stellen dan op twee tonnen gouts.
welcke inegvale stellinge groote onlusten veroorsaeckte.
soodat wierde een brief geplackt voor een der camers opt Stadthuys, dat men soude leesen het 17 capittel van Matheus, vs. 24, 25, 26, 27."

De beschuldiging is voornamelijk tegen de bloedverwanten van Valckenier gericht, en wij hebben reeds met een enkel woord herinnerd, hoe Bontemantel over dezen dacht!

sterk waren belast geworden. „Het stond aen ons „oordeel te gissen en te raden wat goed de mensen „hadden, en hoe men sulx kan weten, bijsonder hier, „mag UEd. raemen; wij sloegen dan veeltijds seer mis „en sijn der omtrent drihonderd familien vertrocken. „Andere sijn gefailleert omdat so groote last niet konden „opbrengen en credits halve niet konden doleeren, en „weder anderen hadden wij het tiende van haer goet „niet gestelt."

Deze onregelmatigheden konden te eerder plaats vinden, omdat, ter wille van het crediet der kooplieden, men zich onthield van het vragen van openlegging der boeken, terwijl kooplieden, die te hoog waren aangeslagen, zich niet durfden beklagen, evenzeer op grond van hun crediet. Een ander bezwaar tegen deze wijze van belastingheffing geeft Witsen nog aan, waar hij zelf verklaart:

> „Dog dit soude dienstig sijn dat de goederen „wierde getaxeert na de hedendaegse waerdije; „bij ons hebben wij se moeten taxeren volgens „de waerde van voor 72, dat seer onregtma„tig is [1])."

Voor hen die geen kapitaal hadden, doch hunne inkomsten genoten uit ambten, enz, werd het bedrag van dit inkomen herleid tot kapitaal, en wel zoodanig, dat wie *f* 500.— inkomen had, gesteld werd op een kapitaal van *f* 5000.— waarvan dus de tweehonderdste penning vijf en twintig gulden bedroeg, alzoo gelijk-

---

[1]) Dit was ook het gevoelen van de Vroedschap, in hare vergadering van 19 Januari 1675, waar besloten werd „in dese insupportale voorslagen geensins te consenteren, maer de saecke op het beste doenlijk te dirigeren." (Zie Notulen Appelman). Toch schijnt het, dat dit niet gelukt is.

staande met 5 % van het inkomen. -- Wanneer men in aanmerking neemt, dat deze belasting volstrekt niet de eenige was, en dat de burgerij, ook in den vorm van in- en uitgaande rechten, enz. nog velerlei lasten had te dragen, dan kunnen wij wel begrijpen, dat Witsen zijne mededeelingen daaromtrent besluit met den uitroep; „og, of den almagtigen godt beliefde te „geven dat wij in staet waren om de gemeente te „mogen ontlasten en niet so nodig waere te studeeren „om der selver jok swaerder te maeken."

Wij zagen reeds, hoe Witsen, volgens zijn eigen verklaring, „anderhalf jaer onophoudelijk" met dit werk is bezig geweest. Wij behoeven echter aan zijne waarheidsliefde niet te kort te doen, wanneer wij dit „onophoudelijk" niet al te letterlijk opvatten, daar wij (ook uit zijn eigen aanteekeningen) weten, dat juist in dienzelfden tijd zijne aandacht nog op andere wijze werd beziggehouden. Uit onze vorige aanhaling uit Witsen's levensbericht bleek, dat hij ook toen reeds herhaaldelijk de dagvaart waarnam, met andere woorden, dat hij als een der afgevaardigden van Amsterdam deel nam aan de vergaderingen der Staten van Holland. Natuurlijk trad hij, als een der jongsten onder de afgevaardigden dezer stad, nog betrekkelijk weinig op den voorgrond; intusschen schijnt het, dat zijn optreden en werkzaamheid zeer naar genoegen van de Amsterdamsche vroedschap is geweest. Althans, toen door het overlijden van Dr. Nicolaas Tulp den 12 September 1674 eene plaats in het college van Gecommitteerde Raden tusschentijds openkwam, werd Nicolaes Witsen, bij besluit van de Vroedschap van 20 October daaraanvolgende, tot zijn opvolger gekozen. Dit verdient te meer onze opmerking, omdat anders, zoowel vroeger als later, meestal Oud-burgemeesters daartoe

werden gekozen, en slechts uiterst zelden iemand, die nog zoo weinig jaren in de Vroedschap had gezeten als Witsen. Hoewel ook dit geen vaststaande regel was, gaan wij toch niet te ver, wanneer wij in deze keuze een opzettelijke onderscheiding zien. „Deese „dienst duurde drie en een half jaer, alzoo hij een half „jaer moest suppleeren van sijn voorsaat [1]." Hij had namelijk nog het halve jaar voor zijn overleden voorganger uit te dienen, en daar de gewone diensttijd als Gecommitteerde Raad op drie jaren was gesteld, behield hij zitting tot 30 April 1678.

De aard der werkzaamheden van Gecommitteerde Raden maakte het wenschelijk, dat de leden zooveel mogelijk in den Haag bleven wonen, ten einde steeds ter vergadering te kunnen tegenwoordig zijn. De Regeering van Amsterdam was deze meening ook toegedaan, en had daarom reeds in 1634 in den Haag een huis gekocht, ten dienste van den afgevaardigde in Gecommitteerde Raden. Gedurende Witsen's diensttijd kocht de stad in 1676 een ander gebouw, naast het huis der Amsterdamsche afgevaardigden ter Statenvergadering, en Nicolaes Witsen is dus de eerste geweest, die in deze betrekking dat nieuwe verblijf heeft in gebruik genomen [2]).

Bij de aanvaarding van deze nieuwe betrekking ging Witsen dus „in den Haag wonen, dog trouwde kort daaraan Catharina Hochepied." Met die enkele woorden

[1]) Zie Autobiographie, t. a. p.

[2]) Later, in 1736, zijn beide gebouwen afgebroken, en bij den herbouw tot een geheel vereenigd. Tegenwoordig dient het als Rijks Archief. Zie hierover Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid, II, 224

vermeldt hij zelf zijn huwelijk in zijn eigen levensbericht, en komt daarmede wel wat uit de lucht vallen, omdat het daar eenigszins voorkomt als een tusschenzin te midden van het verhaal zijner benoeming in Gecommitteerde Raden. Hij laat ons zonder verdere bijzonderheden omtrent alles, waarin wij bij dit onderwerp zouden belangstellen. Wanneer men het tegendeel niet wist, zou men kunnen meenen, dat dit huwelijk min of meer in verband stond met zijne verhuizing naar den Haag, met andere woorden, dat hij zijne bruid daar zou hebben leeren kennen. Intusschen zou deze gissing meer dan waarschijnlijk onjuist zijn; het geslacht Hochepied woonde reeds geruimen tijd te Amsterdam, want reeds in 1631 vinden wij een Jean Hochepied genoemd als ouderling bij de Waalsche gemeente en Regent van het toenmaals nieuwgestichte Weeshuis [1]). Dit lidmaatschap der Waalsche gemeente, alsmede de niet-Hollandsche naam, doen intusschen een afkomst van buiten vermoeden. Ook zegt Witsen in zijn levensbericht, waar hij de hooge oudheid van zijn eigen geslacht vermeldt, „gelijk mede zijn huysvrouwe „Catharina Hochepied, uit een deftig Walsch geslagt „gesproten, van eenige hondert jaaren af aansienlijke „voorouders kan opgeven, die heerlijke goederen en „ampten beseeten hebben [2])."

---

[1]) In latere jaren komt de naam Hochepied ook voor op de lijst der Amsterdamsche Schepenen, namelijk Daniel Hochepied in 1694 (sedert 1690 raad) en Mr. Jan Baptist Hochepied in 1703. Laatstgenoemde werd in 1706 en 1707 gesteld in de Generaliteits-rekenkamer, terwijl Daniël Hochepied van 1695 tot aan zijn dood (31 Augustus 1704) voorkomt onder de commissarissen van de Wisselbank.

[2]) Dr P. Scheltema (Amst. Oudh. VI, 59) verwijst, betref-

De vader van Catharina Hochepied schijnt predikant te zijn geweest, doch was destijds reeds overleden [1]); evenzoo ook hare moeder Catrina van den Bempden. Bij de aanteekening van het huwelijk (op 6 December 1674 te Amsterdam) wordt zij zelve aangeduid als zijnde „oudt 20 jaren, van Sluis in Vlaanderen, op de „Keysergraft, ouders doot, geassisteert met Johannes „van den Bempden, haer oom ende vooght [2])." Witsens moeder, Catharina Opsy, was evenzeer hierbij tegenwoordig.

Het is natuurlijk moeielijk na te gaan, van wanneer de kennismaking en de verloving van Nicolaas en zijn jonge bruid zouden moeten dagteekenen; in Witsen's brieven kan men te vergeefs naar ophelderingen zoeken. Trouwens, zelfs al hadden wij brieven van hem uit dit tijdperk, dan zouden ook die ons hoogstwaarschijnlijk weinig verder brengen, daar hij meestal bijna uitsluitend over zaken van wetenschappelijk of staatkundig

---

fende dit geslacht, naar een werkje, dat in 1827 te Antwerpen moet zijn uitgekomen, getiteld: „Documents relating to the Hochepied family." Tot heden heb ik het niet kunnen opsporen.

[1]) Of deze Cornelis Hochepied ook tot de Waalsche gemeente heeft behoord, weet ik niet. Alleen bleek mij uit eene Resolutie der Staten-Generaal van 23 Maart 1677, dat de predikant te Sluis zoowel in de Nederlandsche als in de Fransche taal moest prediken. Of deze verordening eerst kort te voren was gemaakt, en of er wellicht vroeger een afzonderlijke Waalsche gemeente te Sluis heeft bestaan, is mij daaruit niet duidelijk geworden.

[2]) Zie Aemstels Oudheid, VI, 54. De Van den Bempdens bekleedden destijds nog geene regeeringsambten; in de eerste helft der volgende eeuw komen zij herhaaldelijk op de regeeringslijsten voor, twee hunner zelfs als burgemeester. De burgemeester Egidius van den Bempden (gehuwd met Agien Hooft) overleed den 16 Juni 1737 als Tresorier-ordinaris.

belang, en niet dan hoogst zelden over zijn eigen huiselijk leven uitweidt. Doch bij gebrek aan stellige feiten omtrent de geschiedenis van Witsen's hartsgeheimen, mogen wij toch op ééne zaak de aandacht vestigen. Wij deden reeds vroeger opmerken, dat, naar het vermoeden van sommigen, de Heeren Witsen in nauwe betrekking stonden tot het handelshuis Vogelaer te Amsterdam, en dat zelfs Witsen's belangstelling voor Rusland gedeeltelijk daaraan werd toegeschreven. De naam dezer firma vonden wij juist in dit tijdperk genoemd te gelijk met dien der Heeren Hochepied, die insgelijks een belangrijken handel op het Oosten moeten hebben gedreven [1]).

Het was juist de handel op het Oosten, die in dit gedeelte der zeventiende eeuw zeer de aandacht trok van lands- en stadsregeering; van daar ook de herhaalde pogingen om op een goeden voet te komen en te blijven met de Russische Czaren. Deze goede verstandhouding was sedert het gezantschap van Boreel in 1665 wel niet verminderd, maar vereischte toch, dat daaraan steeds de hand werd gehouden, en zoo besloten dan de Staten-Generaal (den 13 Februari 1675) om wederom een Amsterdammer, Coenraad van Klenck, als gezant naar Moscou af te vaardigen. Een der gewichtigste gevolgen van deze zending was, dat de

---

[1]) Een der leden van laatstgenoemd geslacht, Daniël Jan de Hochepied, komt later voor als consul te Smyrna, waartoe hij waarschijnlijk in of kort na 1683 is aangesteld. (Zie een brief van hem aan Witsen, berustende bij de nagelaten papieren van laatstgenoemden op het Amst Archief). Hij was gehuwd met Catharina Clara Colyer, eene zuster van onzen gezant te Constantinopel, en heeft Witsen later dikwijls diensten bewezen met het toezenden van oude penningen en munten.

Czar toestemde, dat de uitvoer van Perzië naar Westelijk Europa, die tot dusver over Smyrna met een grooten omweg geschiedde, thans door de Moscovische landen zou mogen plaats vinden [1]; en het is bij de vermelding van dit feit, dat Jacobus Scheltema [2] verhaalt, dat Van Klenck hierover brieven scheef of deed schrijven „aan de handelshuizen van Hochepied en Vogelaers, welke bij dit besluit bijzonder belang hadden." Het gemeenschappelijk handelsbelang kan allicht een meer vriendschappelijken omgang tusschen de familiën Witsen en Hochepied hebben tengevolge gehad, en mogelijk heeft deze kunnen medewerken tot de kennismaking en het huwelijk van Nicolaas en Catharina [3].

[1]) Eenige bijzonderheden daaromtrent kan men vinden in twee brieven van Van Klenck aan Fagel (berustende in het Rijks-Archief) van 8/18 Maart en 22/1 April 1676. In den laatsten bericht onze gezant, dat hij aan Hunne Hoogmogenden heeft toegezonden „de schriftelijke resolutie van Sijne Za. Mt, wegens de Persiaanschen vrijen handel door dit Rijk; so dat die saecke daermede is geperfectioneert."

[2]) Zie Rusland en de Ned. I, 338.

[3]) Men meene natuurlijk niet, dat ik daarmede wil beweeren alsof hier sprake zou zijn van een huwelijk, waarbij handels- of geldelijke beweegredenen een hoofdrol hebben gespeeld. Ik heb alleen het bovenstaande feit kunnen noemen, omdat dit het eenige is, waarmede beider namen kunnen worden in verband gebracht. Wil men liever een dichterlijker onderstelling wagen, dan wijs ik op het volgende. Bij het doorzien der oude registers van de Zuiderkerk (waar Witsen eenige jaren kerkmeester was) vond ik in het plaatsenboek van 1673, „N°. 90 in het ruim" (twee rijen voor Burgemeestersbank, en dus niet ver van de bank der kerkmeesters). „J. Catharina Hochepied." Hoewel er nu meer Catharina's in dit geslacht zijn geweest, hebben wij toch hier waarschijnlijk te denken aan Witsen's

De huwelijks-voltrekking geschiedde niet te Amsterdam, maar te Sloterdijk [1]; dit schijnt vroeger meer door deftige Amsterdammers te zijn gedaan, hoewel het eigenlijk niet blijkt, wat daarvan de reden was, vooral wanneer het, zooals hier, een Amsterdamsch regeeringslid betrof.

Omtrent Witsen's huiselijk leven is ons zeer weinig bekend, omdat wij daarover geheel zonder bronnen zijn. Gelijk wij zeiden, laten zijne brieven ons nagenoeg geheel zonder inlichtingen betreffende zijn bijzonder leven. Met uitzondering van enkele brieven uit zijne allerlaatste levensjaren, waar hij somtijds iets schrijft over de ziekte en het langzaam herstel zijner echtgenoot, kunnen wij uit al de anderen nauwelijks opmerken dat hij gehuwd was.

Uit dit huwelijk zijn zes kinderen geboren, die echter alle vroeg zijn gestorven.

Hunne namen vermeldt hij in zijn levensbericht niet; volgens de Geslachtslijst van P. Bol waren het slechts

toekomstige bruid, omdat deze later, ook na Witsen's dood, steeds in deze kerk een eigen zitplaats heeft gehad. Wie dus lust heeft, kan hier zijne verbeelding aan het werk zetten, en eene liefdesgeschiedenis ontwerpen, waartoe echter alle geschiedkundige gegevens ontbreken. Misschien zou hij dan zelfs kunnen partij trekken van Witsen's vroeger vermelde verklaring uit 1672 als „overstolpt sijnde van melancholie;" hoewel die meer dan waarschijnlijk alleen betrekking heeft op den toenmaals zorgwekkenden toestand van land en stad.

[1]) In het Trouwboek te Sloterdijk staat dit in het jaar 1674 aldus vermeld:

> „Den 27 December sijn in den huwelijcken staet bevestight De Heer Mr. Nicolaus Witsen, out schepen en Raedt der stad Amsteldam en Gecommitteerde Raed in Holland, met Juffr. Catharina Hochepied.

vier, genaamd: Catharina, Hester, Catharina en Kornelia.

De vroege dood zijner eigene kinderen was oorzaak, dat hij zich meer bijzonder toewijdde aan de opvoeding en vorming van het eenig kind van zijn vroeg gestorven jongsten broeder Jonas. Deze was den 20 September 1675 overleden [1]), en de jonge Jonas Jonaszoon Witsen schijnt spoedig onder de leiding van zijn oom Nicolaas te zijn gekomen. Immers toen hij in den zomer van 1715 na een korte ziekte overleed [2]), schreef Nicolaas Witsen aan een zijner beste vrienden: „Ik hebbe hem opgebragt en tot so hoge waerdighejt gevordert gehadt, een der enigste steunen van mijne familie, een onejndelijk swaer verlies voor mijn gesin. Want ik geen kinderen hebbende, hadde op hem alleen gehoopt en gebouwt, hij was liefhebber van alle fraigheden, deugtsaam en verstandig."

Heeft Witsen zich gedurende de eerste jaren van

[1]) Hij was in dat jaar op de nominatie der veertienen geweest, doch toen niet tot schepen gekozen (Zie Notulen Appelman, Sted. Archief). Bij zijn overlijden was hij Commissaris over de Desolate Boedels.

[2]) Jonas Jonasz. Witsen was bij zijn overlijden (31 Mei 1715) schepen van Amsterdam, baljuw en dijkgraaf van Amstelland, alsmede dijkgraaf van den Hoogen Zeeburg en Diemerdijk, enz.: In den aangehaalden brief aan Cuper (waarover later) noemt Nicolaas Witsen hem 29 jaren oud; dit is stellig een vergissing of een schrijffout, en zal wel 39 moeten zijn. — Een der zonen van dezen Jonas Jonasz. Witsen (uit zijn tweede huwelijk met Isabella Maria Hooft, dochter van burgemeester Gerrit Hooft) was de latere burgemeester Jonas Witsen (geb. 6 Aug. 1705, gest. 9 Dec. 1767), ook bekend als groot voorstander der beeldende kunsten en „hoofd-directeur" der Teeken-Akademie boven de Leidsche poort. (Zie Wagenaar, Amst III. 5e boek).

zijn huwelijk in den Haag gevestigd, toch heeft hij niet al dien tijd daar zijn verblijf kunnen houden. In zijn Levensbericht schrijft hij daarover het volgende:

„Anno 1676 droeg de Prins, die hem zeer genegen was, hem voor tot gedeputeerde te velde, 't geen hij op aanrading van die van Amsterdam aannam. In 't jaar 1677 wierd hij in deselve commissie gecontinueert, Wat hij hierin verrigt heeft, zie in N°. 8 en 9, waarin hij met eygen handen alle actiën van oorlog, campementen en belegeringen heeft afgeteekent."

Zijne werkzaamheid in Gecommitteerde Raden had hem natuurlijk in nauwe betrekking gebracht tot den Raadpensionaris Fagel, en daar het bekend is, hoezeer deze het vertrouwen genoot van den Stadhouder Willem den Derde, is het niet onwaarschijnlijk dat langs dezen weg de opmerkzaamheid van den Prins op hem is gevestigd geworden. Zijne herhaalde aanstelling in 1677 doet vermoeden, dat hij in den veldtocht van 1676 goed moet hebben voldaan. Het is natuurlijk moeielijk na te gaan, waarin zijne eigenlijke werkzaamheden hebben bestaan; de door Witsen hierboven genoemde eigenhandige afteekeningen behooren ook al tot de uitgebreide reeks verloren stukken, en wij kunnen dus slechts onze toevlucht nemen tot de brieven, die uit dit tijdperk van hem zijn bewaard gebleven.

In het Rijks-Archief te 's-Gravenhage vond ik bij de papieren van Fagel verschillende brieven, die in 1676 door den Raadpensionaris waren ontvangen, en waarvan vele in betrekking staan tot de geschiedenis van den veldtocht. Daaronder zijn ook eenige van Witsen, en deze zullen dus, bij gebrek aan uitvoeriger mededeelingen, onze bronnen moeten zijn.

De veldtocht was van de zijde der Franschen reeds geopend in April met het innemen van de stad Condé (in Henegouwen) en daarna met de verovering van Bouchain op den 12 Mei. De vereenigde Nederlandsche en Spaansche legermacht onder den Prins van Oranje en Villa Hermosa had dit niet kunnen beletten, en had zelfs den vijand tot geen open veldslag kunnen uitlokken. Onze legers bleven in het land van Aalst, en leverden niet meer dan enkele schutgevechten. In die dagen schreef Witsen aan den Raadpensionaris:

„*WelEdele gestrenge Heer*

Mijn Heere

Bij het derwaarts overgaen van mijnen comies van den Broeck heb niet willen agterlaeten, ingevolge van mijn pligt UEd. te begroeten en mijnen geringen dienst in alle onderdanighejt op te dragen, sullende mij opt hoogst geluckig agten indien met sijne beveelen mogte werden vereert en dadelijck te mogen toonen mijne schuldige danckbaarhejt over so veel gunsten als van UEd. hebbe genooten.

Mijne kasse is reets gebragt tot op een somme van vijftien dusent gulden, en staet alle uer een maent tractements aen den trijn van de artillerije te betaalen, ten beloop van vijf en twintig dusent gulden, wejnig min of meer, soo dat UEd. gestrenge konne oordeelen wat bij ontstentenisse van niwe gelden te dugten soude sijn, wes aan UEd. gestrenge op het alderserieuste versoeke dat tog de goede hant gelive te houden daeraen, dat mijnen comies met eene goede somme gelts opt

spoedigste herwaerts aen over moge worden gesonden, te meer also den Hr. van Dijkvelt [1]) naer ik bespeure gene penningen van den raedt voor als nog en heeft bekomen.

Waermede, UEd gestrenge bevelende in de hoede van den Almagtige Godt, die sijne hoogwaerdige persoon lange geliven te conserveeren, verblijve

UEd. gestrenge

dienstwilligen dinaer

N. Witsen.

d. 28 Mej.

tot Aes.

Zoowel deze brief, als enkele daaropvolgende, doen ons zien, dat Witsens zorg zich hoofdzakelijk tot het geldelijke beheer moet hebben bepaald. Toen in het begin van Juni een gedeelte van het leger onder den Prins van Oranje meer oostwaarts optrok (naar Maastricht), bleef Witsén bij den graaf van Waldeck. Ook deze schreef aan Fagel, den 24 Juni 1676, dat hij hoopte op „une casse bien fournie entre les mains de Mons: Witzen, qui restera avec l'armée," en later (4 Juli, uit het kamp van Nivelles): „si les solliciteurs ratiment [retiennent?] plus longtemps l'argent, et que la casse de

---

[1]) Everard van Weede, Heer van Dijkveld, was insgelijks Gedeputeerde te Velde, en bleef, na de scheiding van het leger in tweeën, bij den Prins van Oranje. Ook van hem zijn brieven aan Fagel bewaard gebleven, handelende over de krijgsverrichtingen; in dien van den 25 Juli 1676 geeft hij bericht van 's Prinsen verwonding, die echter reeds aanstonds niet gevaarlijk werd geacht.

Mons: Witzen n'est pas fournie, je prévois des accidents." Wij zullen straks zien, dat dit beheer velerlei bemoeijingen inhield, doch willen eerst den inhoud mededeelen van een brief, door Witzen aan Gecommitteerde Raden geschreven, den 25 Juli uit Waveren [1]).

„*Edele Mogende Heeren.*

Gelijck ick mij steets verplicht vinde om aen UEd. mo. notificatie te geven, hoe het staet met 's Landts armee, thans onder het gesagh van den Heere Grave van Waldeck, soo kome mits desen aen UEd. mo. te seggen, dat heden resolutie is genomen opt bevel van Zijn Hooght en versouck van den heere hertogh de Villa Hermosa op te breecken, en naer Vlaenderen te marcheeren, zullende aghter Brussel om en langhs Vilvoorde de marsch setten. De vijandt onder de Humières treckt, naer men hier hoort, Vlaenderen in. De meeste trouppes onder Schombergh hebben sich daerbij geruckt, soo dat sij in persoon met een clijne troep op de oude plaets tot Querrijn (?) blijft staen. Wes gene vrese is, dat van die kant eenigh detachement naer Maestright sal tenteeren, 't geen andersints langhs de Casseyn (?) doenelijck soude sijn geweest. Dese aenstaende marsch sal ons al eenige siecke costen; tot Brussel in het bij ons opgerechte hospitael heeft men reets omtrent de vijff hondert krancken. De vijandt uit Charleroy betrapte gisteren ontrent sestich paarden, die gin-

[1]) Deze brief is niet eigenhandig door Witsen geschreven, en draagt alleen zijne onderteekening. Stijl en spelling bewijzen echter, dunkt mij, voldoende, dat hij de opsteller is.

gen weijden even buyten onse linien, ende is volgens patent van Zijne Hooght op gisteren namiddagh van hier in Maestright vertrocken t regiment van Coll. Lavergne; verwachte d'ordre van UEd. mo. hoe het met de posterije aen sal stellen.

Waermede

Ed. mo. Heeren, UEd. mo. bevelende in de protexie des almogende, die sal bidden dat derselver regeeringe voorspoedige, en blijve onder dies

UEd. mo. dienstbereijden
dienaar
en medebroeder
N. Witsen.

WAVEREN
d. 25 Juli
1676.

Een dag later gaf Witsen (ditmaal eigenhandig) aan Fagel nog nader bericht, in deze bewoordingen:

„*WelEdele gestrenge Heer*

Mijn Heere

Also het leger van den Staet van hier na Vlaenderen staet op te breecken, en men sig van Brussel sal elongieeren, daer wij een hospitael op hebben doen regten, en dat dagelijks veele siecken staen te komen, dunckt mij niet ondienstelijk dat in tijts ordre wierde gestelt dat tot Bergen op Zoom het gasthujs daer toe wierde geprepareert, op dat de siecken die wij derwaerts mogten senden, geen refues komen te lijden, waer toe versoeke dat UEd. gestrenge de noodige ordres gelive te stellen.

Den Heere Graeve van Waldeck heeft aen mij gedemonstreert hoe het lant aen hem groote somme

van penningen op de hoge tractementen was ten agteren, en met eenen, gelijk het inderdaet oock is, vertoont hoe voor hem het in dese campagne alles kostelijk viel, wes gaeren sag dat ick van haer Ed. mo. wierde gequalificeert om aen hem Heere Graeve van Waldeck eenige penningen in minderingh mogte ujt tellen, t geen versoeke dat UEd. gestrenge daer henen gelive te dirigeeren. Waermede verblijve

WelEdele Gestrenge

Uwel Edele
dienstwillige dienaer
N. Witsen.

den 26 Juli
int leger
tot WAVEREN.

Deze berichten over ziekte in het Staatsche leger stemmen overeen met hetgeen reeds van elders daarover bekend was [1]. Meer dan waarschijnlijk is deze omstandigheid van grooten invloed geweest op den tragen gang der krijgsverrichtingen in dat jaar, en op het mislukken van Oranje's pogingen tegen Maastricht. Gedurende het beleg van deze vesting, waarbij Dijkveld den Stadhouder vergezelde, berustte het bestuur der geldmiddelen bijna geheel in handen van Witsen. Dat hij niet alleen voor de verpleging der zieken, maar ook voor de voeding der gezonden had zorg te dragen, kan ons blijken uit de volgende brieven. Daar de brieven van Witsen inderdaad de eenige bron zijn, waaruit wij iets stelligs omtrent zijne verrichtingen in deze jaren kunnen opmaken, vind ik geen bezwaar

[1]) Zie b. v. Wagenaar, Vad. Hist. XIV, bl. 397.

ook dezen en eenige volgende in hun geheel hier over te nemen. De eerste is wederom gericht aan Fagel, en luidt aldus:

„*WelEd. gestrenge Heer*

U wel Ed. gestrenge sal kennelijck wesen, dat tusschen de ministers van Sijne Conincklijcke maj[t] van Hispangiën ende den heere van Dijckvelt wegens de staet voort aengaen van de campagne is opgerecht seecker contract, waerbij die van zijne Conincklijcke majestejt van Spangien onder andere tot onderhout van 400 brootwagens maandelijcks belooft hebben veertich duysent gulden te sullen contribueren, bedragende dan voor de maande Apr. en Meij, Junij en Julij, de somme van *f* 160000. gul. brabant., waerop eerstel. betaelt hebbe ten comptoire van de heer onf[r] gnael van Ellemeet *f* 24000. gul. ende naderhandt aen Machado [1]) ende Perera noch *f* 73600. gulden, sulcx dat deselve tot voldoening van deselve vier maenden jegenwoordigh aen staet ten aghteren sijn noch en somme van *f* 62400. brabants, welcke saacke den heere van Dijckvelt voor desen op hem hadde genomen, maer overmits sijn vertreck met Sijn Hooght voor Maastright, heeft mij t. intrest daerontrent in han-

---

[1]) Den naam van dezen Machado vond ik het eerst in een besluit der Staten-Generaal van den 28 Maart 1674, waarbij werd „ordre gestelt op de betaaling van de 100 Brabantsche wagens, aangenomen bij Anthonio Alvarez Machado, tot het voeren van de vivres in 't leger, om door dat middel te prevenieeren de inconvenienten, welcke daaromtrent hier bevorens waaren gevonden."

den gelaten; waerinne dan naer vermogen hebbe gevigileert [1]), ende bevinde de saack soodanigh gelegen te zijn, dat de Spaensche aen Machado ende Perera in desen jegenwoordigen jare tot Mons ende Valencijn hebben gelevert, een merckel: quantitijt broot & graen & dat door tusschenspreecken en met approbatie van welgem: heere van Dijckvelt met den anderen sijn geconvenieert dat sij de eene helft soude mogen voldoen met granen, en de wederhelft bij de Spaensche soude mogen aengereeckent werden den Staet, opt gunt nopende t'onderhout van brootwagens verschult zijn, omme vervolgens tselve weder aen Machado en Perera bij de staet te werden aengereeckent opt geene naer verloop van deselve vier maenden te pretenderen sullen hebben. T is dan verder sulcx dat bespeure dat de penn: bij de Spaensche soo in prompti niet sullen volgen; en dat Machado en Perera staet maecken, dat bij liquidatie circum circa aen Spaensche sullen schuldigh wesen omtrent de 40000. gul., ende dat geconsidereert den staet volgens contract aen deselve met het ingaen van de toecomende maent gehouden is te tellen voor de maent Augustij *f* 49600. gul. voort onderhout

---

[1]) De Graaf van Waldeck en Witsen hadden, om deze zaak met Villa Hermosa te bespreken, den Heer D. Hoeufft afgevaardigd, ten einde de afbetaling van „veertich d. gulden maendelijks" van den Koning van Spanje aan de Staten-Generaal te verkrijgen. Uit een brief van Hoeufft aan Fagel (van den 25 Juli 1676) bleek mij niet duidelijk, hoe dit voorstel werd opgenomen. Uit het vervolg van Witsens brief schijnt te blijken, dat ten slotte de levering van brood en graan voor gedeeltelijke betaling werd aangenomen.

van deselve wagens, zal U WelEd. gestr. in bedencken geven, off het niet best waere, dat men haer accordeerde, de geheele somme van omtrent ƒ 40000. gul., de Spaensche tot voldoeninge van haer broot en granen, in minderinge van ƒ 62400 gul: te mogen worden aengereeckent; en dat alleenl: te vordere bij mij in prompti werde gevordert.

Zoo U wel Ed. gestrenge t selve dienstich quam te oordeelen, en den raedt van State daertoe conde inclueren, versoucke dat daerop ten spoedighst al de resolutie moge werden genomen, ofte andersints haer gelieven en goetvinden mij mach toecomen;

Waermede bevelende U wel Ed. gestr. in de protexie des Almogende, en blijve

Wel Ed. gestr. Heer

U welEd. gestrenge ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

HAEREN
de 27 Julij
1676.

Onwillekeurig zal menigeen de opmerking maken, dat Witsens stijl, althans in dit tijdperk, niet uitmunt door aangenamen gang, en zelfs niet door duidelijkheid. Dit mag ons evenwel niet weerhouden om kennis te nemen van nog enkele brieven van zijne hand, die in de papieren van Fagel zijn te vinden. Zij behandelen al weder geldzaken; omtrent de krijgsverrichtingen schrijft hij nagenoeg niets, en bewaarde dit waarschijnlijk voor het afzonderlijke geschrift, dat niet tot ons is gekomen. Het is ditmaal een brief aan Heeren Gecommitteerde Raden, en van den volgenden inhoud:

Ed. Mo. Heeren

Op gisteren hebbe ick aen UEd. Mo. van veere te kennen gegeven dat was verstendight, dat de provintie van Hollandt op nieuw een notable somme herwaerts aen was sendende aen de Gedeputeerde van haer Ed. Mo. de heeren Raeden van State, ende alsoo ick alle de penninge mijn bewint aenbevoolen ten diensten van den Lande hebbe ujtgetelt, soo dat selfs niet over heb gehouden tot mijn eygen gebruyck, geve U Edelmo. in consideratie, off het niet dienstich zal zijn, dat die reets gesonden off noch te sendene penningen aen mij wierden behandight, ten meer omdat alle de penningen, ontfangen van de Spaenssen, sijnde dertigh duysent gulden Brabant: gelt, alle sijn getelt aen de Provideurs Machado en Perera, alsoo mijne ordre van Thienduijsent gulden daervan in te houden, een weijnigh te laet tot Antwerpen was aengenomen.

Den staet soude noch een goede somme van de heeren Spaensche hebben te vorderen, maer off het selve sal werden betaelt, twijfele ick; laetende de [aenm]aninge nu over dan aen de heere van Dijckvelt, welcke dese affaires van den beginne in handen heeft gehadt. 't Leger van den Staet leght noch stil alhier, men heeft bruggen gemaeckt om den vijant, soo hieromtrent aen te treffen soude sijn, aen te komen grijpen; hij leght noch tot Warem, wat te maecken ons noch sijnde onbewust.

Waermede

Ed. mo. Heeren, UEd. mo. bevelende in de protexie des Almogenden, blijve

UEd. mo. Dienstbereyden dienaer
ende medebroeder

N. Witsen.

Int hooftquartier
tot BORBAY DE BAGIM
den 6 September 1676.

De veldtocht van dit jaar had tot dusver weinig opgeleverd. Had men van onze zijde gehoopt, dat het langdurig beleg van Maastricht door Oranje met een gelukkigen uitslag zou worden bekroond, zoo werd die verwachting niet vervuld, en toen een nieuw Fransch leger onder Schomberg in het laatst van Augustus tot ontzet naderde, zag de Prins van Oranje voorloopig van het beleg af. Het leger der onzen werd nu weder vereenigd, en bleef nog eenigen tijd in Brabant, zonder iets van belang te ondernemen. In dien tusschentijd vond Witsen gelegenheid gedurende korten tijd naar huis te komen. Zijn eerste tocht was naar den Haag, doch hij vond den Raadpensionaris Fagel afwezig. Vermoedelijk was deze op zijn buitenverblijf Leeuwenhorst (onder Noordwijkerhout), waarheen deze staatsman zich zeer dikwijls begaf, wanneer hij wegens ziekte, of wel om drukke bezigheden, zich aan den last der dagelijksche bezoekers wilde onttrekken. Witsen gaf hem daarom ook schriftelijk kennis van zijne aankomst, met den volgenden brief:

Wel Edele gestrenge Heer

Mijn Heere

Opt versoeck dat ick aen Sijn Hooghejt en haer Ed. mo. hadde gedaen van een keer naar Amsterdam te mogen doen tot verrigtinge van mijne seer nodige particuliere affaires, en het toestaen van bejde, ben ick voor twe dagen haestig ujt het leger herwaerts aengekomen, latende alle mijne bedienden en bagasie te velde blijven, op dat soo 't nodig sij, ik te haestiger mij weder derwaerts kan spoedigen; de gelden mij aenvertrouwt sijn alle volgens intentie van Sijn Hooghejt en den

staet besteet, en ujtgetelt soo 't behoort voor mijn vertrek, den trijn der Artillerije is door ons afbetaelt tot den laetsten September.

Maer also het leger langer te velde schijnt te sullen blijven, sullen meer penningen nodig sijn, welcke nootsakelijkhejt ick aen haer Ed. mo. hebbe gerommonstreert, maer also Hollants quote in de legerlasten reets geabsorbeert zij, vinde wejnig genegenthijt om meerder penningen daer op te verstrecken. Ik gae heden een keer naer Amsterdam doen, sullende afwagten de ordres die mij van Sijn Hooghejt, den Staet of U Edele sullen werden toegesonden, nopende het blijven ofte weder vertrecken naer het leger en alle andere saecken.

Waer mede

Wel Edele
gestrenge Heer
U wel Edele
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE, den
6 October.

Het uitstapje naar Amsterdam duurde echter niet lang. Het verblijf van onze legers in Brabant duurde korter dan Witsen schijnt te hebben verwacht, en het hoofdkwartier was langzamerhand meer noordwaarts verplaatst. De laatste brief uit dit tijdperk van Witsen aan Fagel is dan ook geschreven te Bergen op Zoom. Uit de dagteekening kan men de juiste maand niet opmaken, doch daar het leger ongeveer half October is opgebroken, zal die wel 16 of 17 October zijn.

Het is eenigszins een vervolg op vroegere mededeelingen. Ziehier den inhoud:

WelEdele gestrenge Heer

Mijn Heere.

Naer dat ick hier op voorleden maendag aen was gekomen, hebbe den trijn van de Artillerije gemonstert, en vervolgens de verejste betalinge aen haer gedaen, sijnde geconstitueert als ick in een lijste aen Haer Ed. mo. order sende. Tzedert hebbe de eer gehad van Sijn Hooghejt tot Rosendael te begroeten, dien ick van alles bredelijck raport hebbe gedaen.

Den provideur vant legerbroot Perera heeft klagelijck voor mijn afschejt in den hage gesegt en gesworen hoe hem onmogelijck was te 'velde te komen en aen Sijn Hooghejt de verejste dienst te doen voor en aleer hij merkelijke betalinge hadde bekomen, welcke saecke aen Haer Ed. mo. de Heeren gecommitteerde Raeden niet heeft voorgestelt konnen werden bij absentie vant meerder getal der Leden, behalve dat Hollants quote in de legerlasten vant voorledene jaer en dit lopende jaer voort merendeel reets is geabsorbeert.

Bij den Raet van Staeten schijnt onmogelijkhejt te sijn dat de lujden aen gelden promptelijck konnen werden geholpen, haeren dienst egter is den lande nu op 't hoogste nodig. Wes een voorslag is gedaen, die Sijn Hooghejt niet onaengenaem is, welcken ick u Edele ujt Sijn Hooggemelte Hooghejts name voorstelle om hetselve bij de Leden van ons college smakelijck te maecken. Namentlijck dat men de joden het woordt gaf en schriftelijck voorsekerde dat Hollant haer een goet gedeelte van haere agterstallen, te weten van die

gene welcke ujt de legerlasten moeten worden betaelt, soude betaelen, soo haest weder een petitie suppletojr sal wesen toegestaan, tgeen onses bedunckens vejlig en sonder prejudicie van de provincie van Hollant kan geschiden, also sonder het broot het leger niet kan bestaen.

Haere pretensien sijn wegens gecasseerde militie	ƒ 7550
wegens de verlorene ordonnantie . . .	„ 12000
wegens broot aen d'Artillerie	„ 6200
nog een ordonnantie geslagen bij accoort, ter somme van.	„ 32000
van rest van geleverde wagens	„ 27600
	ƒ 85350

Waermede, WelEdele gestrenge Heer, breke af, bevelende UEd. Hoogwaerdige persoon in Godes hoede, en segge te sijn

UEd. alder ootmoedigsten
dinaer
Nicolaes Witsen.

Actum tot
Bergen op Zoom
den 16
met haest.

Ik moet er echter aanstonds bijvoegen, dat, door het ontbreken van de juiste dagteekening, het evenzeer mogelijk schijnt, dat deze brief eerst uit het volgende jaar 1677 afkomstig is [1]). Sommige uitdruk-

---

1) Toch is dit niet waarschijnlijk. Wel is hij in het begin van 1677 weder tot dezelfde waardigheid aangewezen, gelijk kan blijken uit een Besluit der Staten-Generaal van den 8 Maart 1677:

„Aan de Garde meubles gelast om de Heer Witsen, staande op zijn vertrek naar het leger, te laten volgen eene tent en andere benoodigdheden."

kingen geven wel eenigen grond tot deze onderstelling, te meer omdat het Staatsche leger zich in dat jaar in diezelfde streken heeft opgehouden. Hoe dit zij, men heeft in elk geval kunnen zien, dat de geregelde betaling der oorlogskosten velerlei moeiten opleverde, en daardoor zeer vertraagde, en voorts, dat dit voor Witsen allerlei zorgen en lasten ten gevolge had. Het ambt van Gedeputeerde te Velde bracht dit nu eenmaal mede. De invloed dezer Heeren was overigens aanmerkelijk minder dan vroeger geworden, nu de eigenlijke leger-aanvoering geheel berustte bij een veldheer als Willem den Derde.

Eerst na het einde dezer beide veldtochten zien wij Witsen meer geregeld verblijf houden te 's-Gravenhage, als lid van Gecommitteerde Raden tot het einde van April 1678. Wij bezitten uit deze jaren geene brieven van hem aan zijne lastgevers, de Vroedschap van Amsterdam. Toch wel enkele van min of meer bijzonderen aard aan zijn ouden beschermer, den Burgemeester Valckenier. Hoe die brieven zijn terecht gekomen in de nagelaten papieren van Witsen zelven, is mij niet duidelijk. Wellicht zijn zij niet door hem, maar door een latere rangschikking daarbij gevoegd; zij liggen zeer verspreid in het vijfde deel der bedoelde verzameling op het Amsterdamsch Archief. De meesten hebben òf geene, òf een zeer raadselachtige dagteekening, zoodat die slechts bij gissing uit den inhoud moet worden opgezocht. Zoo is er bij voorbeeld een, uit „Lokern, d. 19 Jun." die met deze woorden begint:

---

doch hij schijnt maar korten tijd bij het leger te hebben vertoefd, en slechts nu en dan, zooals wij straks zullen zien, heen en weêr gereisd te zijn. Op het Rijks Archief is geen enkele brief van hem uit dit jaar aanwezig.

„Edele gestrenge Heer

Mijn Heere

So heden int hooftquartier aenkomende, hebbe sijn hooghejt begroet en raport van mijne verrigtinge gedaen, mij vragende hoe het tot Amsterdam al stont, hebbe gesegt, dat daer vrede en enighejt was, en bijsonder heeft Sijn Hooggemelte Hooghejt mij naer UEd. er gesonthejt gevraegt, dien ik seijde wel te sijn en dat UEd. Gestrenge sijn dienst en groetenisse dede aenmelden, tgene hem aengenaem was, na mij dogt."

Deze vermelding van „vrede en enighejt" doet mij vermoeden, dat deze brief nog dagteekent uit den veldtocht van 1676. Er was namelijk kort te voren door de regeerende Burgemeesters te Amsterdam een poging gedaan om allerlei oneenigheden, die tusschen hen en vele oud-burgemeesteren onderling bestonden, en bij alle verkiezingen nieuwe moeite gaven, voor goed bij te leggen. Outshoorn, Valckenier, Munter en Huydecoper hadden daartoe een „Concept tot Eenighejt [1])" opgestelt, waartoe sommige der oud-burgemeesters hunne instemming reeds aanstonds hadden gegeven. Daar dit ontwerp is gedagteekend van den 23 Mei 1676, geloof ik, dat Witsen daarop het oog had, toen hij met den stadhouder sprak. Toch heeft dit ontwerp ten slotte weinig gevolgen gehad. Het bevatte eigenlijk te veel, en gaf daardoor allerlei aanleiding tot nieuwe oneenigheden. De man, om wiens toetreding het Valckenier wel het meest zal zijn te

---

[1]) Te vinden Amst. Archief, L. R. 4 N⁰. 5.

doen geweest, namelijk Hendrik Hooft, zag dit ook zelf spoedig in, en leverde daarom den 24 Juni met zijn ambtgenoot Vlooswijck een vertoog, waarin zij in duidelijke bewoordingen te kennen gaven, dat de onderlinge vriendschap niet is te vestigen op dergelijke overeenkomsten. Zelfs verklaarden zij bereid te zijn om nooit zelven eenige poging te doen tot het regeerend-burgemeesterschap, „considereerende in allen geval, gelijk wij altijd hebben gedaan, het Burgemeesterschap te weesen een lastig pak voor een eerlijk man, en agtende hetselve bij ons maar met een gerust gemoed te konnen werden bekleed, als daar toe sonder ons toedoen wettelijk sullen worden beroepen, als niet gewent sijnde, in de Regeering iemand voor onse promoteurs te erkennen."

Na deze verklaring lag het voor de hand, dat de overigen hun voorstel introkken, hetgeen zij ook inderdaad den 29 Juni deden, natuurlijk niet zonder eene voorafgaande verdediging van hunne goede bedoelingen.

Het schijnt wel, dat niet zoozeer verschil van staatkundige richting, als wel persoonlijke naijver de grond van al deze verdeeldheden was, en het kan ons niet verwonderen dat deze nog langen tijd allerlei nawerkingen had. Zoo lezen wij in een brief van Witsen aan Valckenier, uit den Haag, van den 29 December 1676:

„*WelEdele Heer.*

Omdat de Hr. Raetpensionaris onpasselijk is, heb ick hem niet eer konnen spreeken als desen middag; Wat' er tot Amsterdam is gepasseert, nopende de bewuste saek, heb ik hem bekent gemaeckt; tot bijlegging van opgeresene verschillen tusschen vrinden bij ons biet hij sijnen dienst aen,

gelijk als den Hr. Raetpensionaris niet soude raeden dat UEd. iets in de notulen van burgemeesteren ter infamie van de Hr. van Castricum dede stellen, so meent hij oock niet dat dien selven heer veel tegenstrevens behoorde te maecken om de vrintschap simpelijk te verniwen. Also ik heb bespeurt dat dienselven heer die voorleden somer te velde quam om regenten tot Amsterdam ten hoof verdagt te maeken wegens het bewuste concept van enighejt, nu weder hier is, en sijn quaet saet alom sprijt, voornaë wegens de gegevene ordres van de Heeren burgemeesteren aen den officier, nopende dengenen die bujten regering sijn, en egter sig bemoejen met desselfs bestellinge, tot onrust vant gemeen, so heb ik goet geagt den Hr. Raetpensionaris de waere geschapentheyt vant gepasseerde te seggen, tgene dan bij hem wordt geloudeert en geapprobeert."

Laten ook wij trachten iets van deze „waere geschapentheyt" te weten te komen. Eerst betreffende het verschil met den Heer van Castricum, Cornelis Geelvinck. Deze had in dienzelfden tijd oneenigheid gehad met zijn vroegeren vriend Valckenier. Het is niet bekend waarover deze twisten hebben geloopen, en wij zouden zelfs van het bestaan daarvan niet weten, indien niet op het Amsterdamsch Archief eene uitvoerige verklaring aanwezig was [1]), waarin Outshoorn, Munter en Huydecoper mededeelen dat al die twisten tusschen Valckenier en Geelvinck door hunne bemiddeling zijn bijgelegd, en „niet en connen noch vermogen toegeschreven te worden als aen de wijn, onbedachte

---

[1]) Amst. Archief, L. R. 4 N°. 7.

haesticheijt en misverstant." Deze verklaring is geteekend den 11 Januari 1677, en het is dus natuurlijk daarop doelende, dat Fagel bij Witsen er op aandrong, dat Burgemeesteren daaromtrent niets onaangenaams in hunne notulen zouden opnemen. Het is zeer licht mogelijk, dat deze wenk van Fagel, door Witsens tusschenkomst, het spoedig herstel van den vrede tusschen Valckenier en Geelvinck heeft verhaast.

Doch wat hebben wij te denken over Witsens mededeeling aangaande zeker iemand, die de Amsterdamsche regenten bij den Stadhouder poogde verdacht te maken? Witsen, met zijn gewone voorzichtigheid, noemt geen naam. Toch durf ik een gissing wagen. In de Notulen van Jean Appelman, die over het algemeen zeer droog en kort zijn, komt enkele malen een nog al scherpe opmerking voor, en ééne daarvan kan ons hier misschien eenig licht geven. Na de vermelding der jaarlijksche regeeringsverandering van Februari 1676, zegt hij letterlijk het volgende:

„Omtrent dese tijt, en 5 a 6 weken voor de verkiesingh, is door Cornelis Backer seer groten ijver aengewent om hem selve in te dringen tot burgemeester en heeft door sijn swagers Beverningh en Rosenboom bij de prins soo veel te wegen gebracht dat de selve aen de regerende burgemeesteren tot drie distincte reyse Roseboom heeft afgesonde met brieven van recommandatie in seer expresse termen, dat het sijn Hoochheyt seer aengenaem soude sijn dat voorsz: Cornelis Backer burgemeester wiert gemaeckt, met vertrouwen dat aen sijn recommandatie veel soude werden gedefereert, doch burgemeesteren hebben tselve met beleeffde terme en tot conservatie

van de eenicheyt in de regeringe alhier geexcuseert [1]).

In verband met deze aanteekening dunkt het mij niet onwaarschijnlijk dat Beverningk of Roseboom de bedoelde persoon kan zijn, die de handelingen der Amsterdamsche Regenten bij den Stadhouder in ongunstig daglicht poogde te plaatsen. Ik zou zelfs geneigd zijn, meer bijzonder aan Beverningk te denken, omdat Witsen (zij het ook eenige jaren later, 11 Mei 1679) aan Valckenier schreef, dat een der leden der Staten-Generaal „heeft mede gesproken met den Hr. van Beverningk, die UEd. partij niet toegedaen is, saeken die ik alle int brede UEd. gest. op mȳ terugkomst sal verhaelen." Doch zooals gezegd is, het is slechts een gissing, die zich eenigszins aansluit aan het bekende feit, dat Valckenier in deze jaren niet meer zoo sterk in de gunst van den Stadhouder heeft gestaan als voorheen [2]), en dat verscheidene zijner vroegere tegenstanders, met name Hooft, op beteren voet met Willem den Derde zijn gekomen.

---

[1]) In de papieren van Fagel op het Rijks-Archief vond ik ook een brief van Huydecoper van den 1 Maart 1676, ter aanbeveling van den Secretaris Schaep, die inlichtingen en verontschuldigingen zou brengen omtrent de zaak van schepen Backer. Hoewel de brief in zeer algemeene bewoordingen is gesteld, komt het mij voor, dat hier dezelfde zaak wordt bedoeld, waarover Appelman schrijft.

[2]) In dienzelfden brief van 11 Mei 1679 schrijft Witsen aan Valckenier, dat hij den Heer van Nassau-Odijk heeft bezocht, en dat deze „discoureerde veel van sijne genegenthejt t uwaerts, en protesteerde van so oude en goede vrintschap; hij wilde die oude vrintschap- en vertrouwenthejt tussen S. H. en UEd. weder doen herleven, etc., etc:"

Gewoonlijk spreekt men niet van het herleven van oude vriendschap, wanneer die vriendschap niet vooraf verflauwd is geweest.

Dit alles intusschen heeft geen invloed gehad op de gevoelens van eerbied en dankbaarheid, die Witsen Valckenier bleef toedragen. Zijne brieven doen dit meestal duidelijk zien. De vroeger aangehaalde uit het hoofdkwartier te Lokeren eindigt aldus:

„Ik soúde mij geluckig agten, Wel Edele Heer, soo ik U Edelhejt dienst kost doen om eenmael te mogen betujgen mijne schuldige dankbaerhejt aen UEd. 'gestrenge, van wien so veel weldaden heb genoten,

Waermede verblijve

U Ed. gants ootmoedige
dinaer

N. Witsen.

Wij hebben straks gezegd, dat Witsen, na afloop der beide veldtochten van 1676 en 1677, meer geregeld in den Haag heeft verblijf gehouden, tot aan het einde van zijn dienst als Gecommitteerde Raad in Mei 1678. Dit moet echter niet al te streng worden opgevat, want het is bekend dat hij, van Februari 1678 tot Februari 1680, het ambt van Schepen nogmaals heeft waargenomen, het laatste jaar als Vice-president. De waarheid zal dus wel zijn, dat hij gedurende die twee jaren bij afwisseling te Amsterdam en te 's-Gravenhage heeft vertoefd. Want ook met zijn aftreding als Gecommitteerde Raad hield dit slechts gedeeltelijk op, daar wij hem sedert telkens in den Haag, als afgevaardigde ter Dagvaart van Holland, terugvinden. Dat hij deze zendingen met groote zorg moet hebben opgevat, blijkt eenigszins doordien uit dezen tijd door hem is nagelaten een verzameling van „Enige notabele resolutien, bij ons genomen in de vergaderingh van

Hollant, so als ik deselve ujt de boeken heb doen copieeren, N. Witsen 1678 [1])," handelende over de jaren 1577 tot ongeveer 1640. — Waarschijnlijk waren deze afschriften voor zijn eigen gebruik bestemd, om zich voor de beraadslagingen te kunnen op de hoogte stellen van eertijds genomen besluiten.

Het was echter niet alleen Witsen's welbekende nauwgezetheid, die de Amsterdamsche Regeering noopte om juist hem telkens naar den Haag af te vaardigen. Er bestond nog een andere reden. De goede verstandhouding, die sedert den zomer van 1672 tusschen den Stadhouder en Amsterdam had bestaan, was, wij zagen het reeds, nu en dan wel wat verflauwd, hetgeen vooral niet minder werd, toen sommige der overige leden van Holland de houding van Amsterdam bij den Prins begonnen verdacht te maken. Het was niet alleen Valckenier, die daarvan de onaangename gevolgen ondervond; ook Coenraad van Beuningen raakte allengs uit de gunst. Bij de tijdelijke moeielijkheden over de belastingen in 1673 had de Prins reeds aan Van Beuningen gezegd „dat hij oorsaeck van dese brabbeling was [2])," en later, in het begin van 1680, bij een dergelijk onderwerp van verschil: „ghij sijt te populair en te veel voor de gemeente, en sulcke redenen smaecken na seditie." — Toch was de meerderheid van den Raad, hoewel dikwijls besluiten nemende tegen den zin van den Stadhouder, in die dagen ongeneigd

---

[1]) Deze afschriften vormen den inhoud van het tweede, derde en vierde Deel van Witsen's nagelaten papieren, op het Amsterdamsch Archief. Het genoemde opschrift is van zijn eigen hand.

[2]) Zie Notulen van Appelman, met de opmerking: „die nochtans daeraen onschuldich was."

om hem daarbij bepaaldelijk te krenken, of zijn misnoegen op te wekken [1]). In dezen zonderlingen toestand tegenover den Stadhouder, was het voor den Raad van gewicht, dat haar vertegenwoordiger in den Haag iemand zou zijn, die in hoofdzaken de gevoelens van Amsterdam was toegedaan, zonder tot de heftigste voorvechters te behooren, en wiens persoonlijkheid bij den Prins aangenaam was. Na hetgeen wij reeds over Witsen hebben medegedeeld, kan het ons niet verwonderen, dat hij daartoe de geschikte man werd geoordeeld, te meer daar ook uit vele omstandigheden blijkt, dat de Raadpensionaris Fagel (die het volle vertrouwen van den Prins genoot) den Amsterdamschen schepen Witsen evenzeer goed gezind was. Wij zullen nu moeten nagaan, of deze getoond heeft, dat vertrouwen waardig te zijn. Gelegenheid daartoe was ruimschoots aanwezig. Wij kunnen in het voorbijgaan even herinneren aan de moeielijkheden op kerkelijk gebied, die de Amsterdamsche gemeente van dien tijd in verdeeldheid brachten. Het gold hier den strijd tusschen de Voetianen en Coccejanen, die in de laatste jaren zeer was toegenomen, daar men wist, dat de stadhouder de Voetiaansche richting was toegedaan. Er werden allerlei vergeefsche pogingen gedaan om in den Kerkeraad tot eensgezindheid te geraken, totdat Burgemeesteren [2]) in de eerste dagen van 1677 besloten zelven eene

---

[1]) „Yder vreest int ooge van de Prins te comen," schreef Appelman den 19 November 1676, en toen bij de straks genoemde oneenigheid van 1680 de Raad eenigszins toegaf, voegde hij daarbij „maer nu het eerste schaep over de bruch is, sal het maer een imaginatie sijn het resteerende schaep te willen stuiten."

[2]) Namelijk Huydecoper, Outshoorn, Valckenier en Munter.

overeenkomst op te stellen tot handhaving der eendracht in de Kerk. Deze overeenkomst werd werkelijk door Predikanten en Ouderlingen den 28 Januari overgenomen en tot een Kerkeraadsbesluit gemaakt [1]). De hoofdinhoud was vervat in zes artikelen, volgens welke de predikanten zich zooveel mogelijk zouden moeten onthouden van alles wat het twistvuur kon opwekken, en alles doen om in broederlijke eendracht te leven. Met deze oplossing werd dus geene der strijdende partijen in het gelijk gesteld, en het schijnt dat Burgemeesteren hebben gevreesd, dat zulks den Prins van Oranje minder aangenaam zou zijn. Er moest dus iets gedaan worden om Zijne Hoogheid met deze schikking te verzoenen, en Nicolaas Witsen was de man, die daartoe werd uitgekozen. In een zijner aanteekeningen [2]) zegt hij:

> „Ik ben gedeputeert geweest ujt Burgemeesters camer, om deese resolutie smakelijk te maken bij den Stadhouder P. v. O., so als ick hebbe gedaen."

Zeer zeker was Witsen hier de aangewezen man. Zelf was hij, evenals de Stadhouder, de gevoelens van Voetius toegedaan, maar toch, als oud-leerling en vriend van Coccejus, was hij in de gelegenheid om ook het goede in zijne tegenpartij te kennen en te waardeeren. Witsens woorden doen ons vermoeden, dat hij in zijne zending geslaagd is, en ook van elders blijkt niets van het tegendeel. Tevens doen wij opmerken, dat deze zending nagenoeg samenvalt met het straks besproken

---

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II Deel, XX Boek.

[2]) Bevattende eenige Aanmerkingen op Commelin, bl. 1220. Ook Wagenaar heeft deze aanteekening gekend, en deelt den inhoud mede; bij vergissing noemt hij hem daar reeds bij voorbaat „Burgemeester."

verschil tusschen Valckenier en Geelvinck, zoodat Witsen in die maanden als vredestichtend onderhandelaar zeer gewild bleek te zijn.

Intusschen, wat den Prins van Oranje betreft, was de vrees van Burgemeesteren voor ongenoegen wellicht wat overdreven. Dit was echter niet het geval met een andere gebeurtenis, waar bij wij nu hebben stil te staan.

De vrede met Frankrijk, die in Augustus 1678 te Nijmegen was gesloten, moest natuurlijk de aanleiding zijn tot verscheidene maatregelen, waarover verschil van gevoelen kon ontstaan, en ook werkelijk ontstond. Het sprak van zelf, dat, evenals na iederen oorlog, vele steden van Holland een spoedige vermindering der staande legermacht verlangden, spoediger dan de stadhouder wenschelijk achtte. Doch bij deze verschillen kwamen ook andere punten ter sprake, onder anderen het versterken van Naarden. De laatste oorlog had bewezen van hoeveel gewicht dit punt voor de landsverdediging kon zijn, en de stadhouder begeerde daarom met grooten aandrang dat nu spoedig tot die noodige versterking zou worden overgegaan. De Amsterdamsche Vroedschap was daartoe weinig gezind, en deed ter Staten-vergadering van Holland alle moeite om dit werk op te houden of uit te stellen. Dit moest natuurlijk den Stadhouder zeer onaangenaam zijn, doch kwetsender nog was het voor hem, toen het gerucht zich verspreidde, dat de Amsterdamsche Pensionaris Coenraad van Heemskerck zich in gesprekken zou hebben uitgelaten alsof de Prins de versterking van Naarden wenschte om Amsterdam beter in zijne macht te krijgen. Voorts had hij gezegd, dat de tijd wel eens kon komen, dat Amsterdam de nadeelen van die versterking zou ondervinden.

Dit was voor de Amsterdamsche Regeering een lastig geval. De Pensionaris Van Heemskerck, die toen reeds om zijne staatkundige bekwaamheden de aandacht begon te trekken, was destijds tijdelijk als Lid van Gecommitteerde Raden voor Amsterdam werkzaam, en kon dus beschouwd worden als in den geest zijner lastgevers te hebben gesproken. Het schijnt wel, dat de neef en naamgenoot van Coenraad van Beuningen iets van den heftigen aard van zijn oom had overgenomen, en zoowel de inhoud als de vorm zijner woorden moesten groote ergenis opwekken bij den Stadhouder en de overige leden van Holland. Het werd nu voor Amsterdam een zaak van gewicht, om, zonder den ijverigen Pensionaris te logenstraffen, toch al het kwetsende uit zijne gezegden te doen verdwijnen, en zoo werd dan in het laatst van Februari 1679 door de Vroedschap een besluit genomen, waarbij de woorden van Heemskerck niet werden afgekeurd, maar juist in tegenovergestelden zin uitgelegd. Hij zou dan hebben bedoeld, dat het gevreesde gevaar voor Amsterdam eerst zou ontstaan, wanneer de vijand het verstrekte Naarden in zijne macht had. Doch dit was hunnerzijds een gissing, en zij konden zich ook over Heemskerck's woorden niet stelliger uitlaten. Zij wenschten alleen te doen uitkomen, dat geen opzettelijke verdachtmaking van den stadhouder in hunne bedoeling lag [1]).

---

[1]) Jean Appelman is in zijne Notulen over de zitting van 27 Februari nog al uitvoerig. Burgemeesteren hadden medegedeeld dat de Stadhouder een volledige logenstraffing verlangde, en voorts „dat Sijn Hoocheyt de volgende dach liet vragen off noch geen antwoort van burgem: en raadt hadden. Item den volgenden dach tselve wederom van burgem: Trip selve aen den pensionaris van den Bosch en Trip in persoon versocht.

Was het vreemd, dat Prins Willem met een dergelijk besluit slechts zeer weinig tevredengesteld moest zijn? Burgemeesteren schijnen zelven eenigszins met de zaak verlegen te zijn geweest; toch konden zij moeielijk de eersten zijn om tegenover den Stadhouder nadere inlichtingen of verontschuldigingen aan te bieden, ook waar het bleek, dat vele leden ter Statenvergadering het Amsterdamsche vroedschapsbesluit bleven afkeuren. Doch uit een brief van Witsen aan Valckenier kunnen wij zien, dat de Prins dezen halfslachtigen toestand zijnerzijds gaarne wilde doen ophouden, en, na hetgeen ons reeds vroeger is gebleken, kan het ons niet verwonderen, dat hij, met voorbijgaan van Burgemeesteren, zich daartoe liever wendde tot Nicolaas Witsen. De brief van dezen komt mij belangrijk genoeg voor, om dien hier in zijn geheel over te nemen; wij hooren

---

Dat de raatpensionaris Fagel een temperament had voorgeslagen, dat de heere van Amst. soude t seggen van Heemskerck disapprobeere, en dat Heemskerck bij de negative soude persisteeren."

De Raad besloot, aangaande den eisch van den Stadhouder:

„dat den raet niet vertroude dat deselve soo onvoorsichtich soude hebben geseyt dat soude strecken tot dissentie tusschen sijn Hoocheyt en de staet van de lande, en allwaert dat hij al geseyt hadden dat men namaels om 3 millioenen soude wenschen de fortificatie van Naerde niet gemaeckt hadde, dat tselve soude connen reflectie hebben, dat de vijande haer van soo stercke plaets tegen Hollant soude connen dienen. In alle gevalle dat men alle personen die oneenicheyt tusschen Sijn Hoocheyt en de staat van 't lant soecken, behoorde tegen te gaen."

De inhoud der andere medegedeelde punten (dus ook het voorstel van Fagel) „is met discrete silentie in beleefde termen voorbijgegaan."

daarin ook het een en ander over de afgedankte krijgsmacht, en vinden tevens een duidelijk en getrouw beeld van de verhouding, waarin Witsen destijds tot Willem den Derde schijnt te hebben gestaan.

Wel Edèle Gestrenge Heer

Mijn Heer

Op hujden, na het schijden van de vergaderingh, heeft Sijn Hooghejt mij aengesproocken gehadt, en gesegt, int bijsijn van den Hr. Burgemeester Trip [1]), hij wilde mij wel eens spreecken, waerop ik, met permissie van den Hr. Burgemeester Trip, ben gevolgt tot agter het schut, alwaer Hooggemelte Hooghejt mij geliefde af te vragen, of wij tot Amsterdam raport hadden gedaen nopende de laetste voorvallen in de vergaderingh, op het stuk van Naerden, en de ontmoetingh so ons diesaengaende voorgekomen was, met eenen adem seggende, hij sorgde wij diesaengaende weder verschil souden hebben, waerop bij mij is geantwoort, dat wij getrouwlijk alles hadden geraporteert, dog dat daerop geene resolutie was genomen, en nadat ik hem permissie hadde gevraegt, om onder reverentie mijn opinie diesaengaende te uijten, hebbe hem toegevoegt, dat ik voor mijn particulier niet konde sien, dat daerop tot Amsterdam eenige resolutie konde vallen, dat de laetste resolutie in alle opregtighejt en goede intentie was genomen,

---

[1]) Louis Trip, in 1674 voor het eerst als Burgemeester opgetreden, was in 1677, en in 1679 andermaal als zoodanig herkozen. Hij werd daarna Tresorier, en stierf den 14 Juli 1684.

dat de regeeringh mejnde hem te vereeren en vrintschap te doen met Sijne naem also ujt te drucken als in de opgemelte resolutie was gedaen, dat daerujt de illatien niet waeren te trecken, die S. H. en d' andere leden daer verkeerdelijck uijt hadden gehaelt, dat ider uijtlegger van sijn woorden was, en ik versekerde hem van de goede intentie onses regerings 't sijn waert, genoegsaem met ede, of met expressien daer aen seer gelijk sijnde, ik seijde dat men wel wonder op gehoort hadde tot Amsterdam, dat haere resolutie, met so goede intentie genomen, so averex ujt was gelegt, en versogt hem, dog ujt mȳ particulier, hij geliefde die saeke te laeten steecken, stelde hem voor, dat er met nader propositie diesaengaende niet goets te verwagten was, dat het maer opschuddingh, ongenoegte, en onenighejt te wedersijde soude verwecken, wederleggende mede rondelijk sijne interpretatie, en sejde dat nog de regering suspitie had, nog dat sij sejden dat er luijden waeren die suspitie hadden, maer alleen dat daer in ter neder was gestelt, dat er meschien sulcke schrupuleuse cooplujden mogten komen, die ujt suspitien sig onse stat mogte ontrecken, waerop S. H. ujt sijn sak trok een extract ujt voorschrevene resolutie met sijn ejgen hant geschreven, beginnende met de woorden *En eijndelijk dat*, eijndigende met de woorden *van den staet gedependeert*, seggende hier uijt is wel te sien, dat men mij daer mede heeft geraeken, gelijk, seijde hij vorders, de gehele vergaderingh sulx mede is verstaende, ik separeere het werk, seijde hij, van Naerden, tgeen een werk van de vergaderingh is, of daer overstemming plaets heeft of niet, en sie

alleen op datgene twelck in de resolutie mij aengaende is influeerende, tgene alle ik hem, seer naekt met aenwijsinge van d' ijgene woorden hebbe wederlegt, en hem rondelijk toegevoegt die argumenten die ik hebbe bespeurt dat de Heeren Burgemeesteren meijnden dat men, aangesproocken sijnde, gebruijcken moeste, dog hebbe hooggemelte H. egter, hoe veele discoursen en argumenten dat gebruijckte, tot gene conclusie gebragt [1]); egter beelde ik mij selve in dat ik hem in veele heb voldaen, tgene oordele, omdat hij op de kragtigste argumenten mij niet geliefde te antwoorden, maar die met stilswijgentheyt passeerde.

Desen selven ochtend wierden wij in de vergaderingh gesommeert om ons te uijten op het werk van de betalinge der intresten aen de militie, waerop toen gesegt wierde, wij als nog daer op niet gereet waren; dat de saek in handen van commissarissen was geweest, dat er heden raport van gedaen soude werden in de vroedschap, en dat eenige uyt ons mede van die commissie waeren geweest, waerom wij wel wisten, dat de saek nog niet was afgedaen.

S. Hoogheyt bij het bovengemelte discours geliefde mij mede te vragen hoe die saeke was leggende, waerop ik niet dervende lochenen mij daer iets van te weten, om de verklaringh die boven gesegt, publikelijk was gedaen, seijde dat ik niet wist hoe die saeke af soude loopen, maar

---

[1]) Misschien wel omdat hij *te veel* „discoursen en argumenten" gebruikte, en daardoor wellicht onwillekeurig te veel wilde bewijzen.

dat wel bespeurt hadde, dat er meschïen inclinatie soude sȳ, om de gecasseerde militie enigermaete te gemoet te komen met intresten, schoon so hoog niet als er wierde geeijst, en dat ons dogt, dat intresten te betaelen aen de militie als nog in dienst sijnde, dat sulx van een groot gevolg en difficile uytwerking soude sijn, dat ik meijnde dat men eerder daertoe soude komen om een man of vier aen de officieren goet te doen, als van outs, dat sulx bequaemlijker konde geschiden, in stilte en sonder veele veranderingh. Welk laetste hem mede wel geviel indien de rollen daer mede verhoogt souden werden, dat het andersins een effective cassatie was, die hij in dese tijt seer ondienstig oordeelde, te meer also de fransen dus sterk den lande van Kleef naderden, en hoopte dat onse stat die saek soude presseeren, op welk alles ik stille heb geswegen en seer weijnige woorden geantwoort. Waer na het eerste discours weder opgehaalt sijnde, hebbe hem nogmaels hooglijk en met so kragtige uytdruckinge als mij mogelijck waeren, geraeden en versogt, dat tog van dat different niet meer geliefde te reppen, dat daerop tot satisfactie (mijns oordeels) niet meer geseijt konde werden als ik hem voor mijn particulier hadde gesegt, dat daer tog niet goets konde van voortkomen, waermede S. H. van mij is getreden, sonder dat te regten heb konnen verstaen wat hij te doen of te laeten gesint is.

Dit alles, Edele Gestrenge Heer, hebbe nog willen nog mogen onder mij houden, maer UEd. daer van in opregtigheyt kennisse geven, so als het is gepasseert. Ik hadde gaern van dese aenspraek geexcuseert geweest, altans bedugt sijnde

of mij iets onbedagt uijt de mont mogte vallen, of wel iets verkeerdelijk hooren.

Waermede, welEdele Gestrenge Heer, nae presentatie van mijnen geringen dienst, verblijve

UEd. gestrenge gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
den 25 Maert.

De vrees, die Witsen in het slot van zijn brief uitspreekt, dat hem „iets onbedagt uijt de mont mogte vallen," was zeer stellig ongegrond. Voorzichtigheid, vaak al te groote voorzichtigheid, was een zijner hoofdeigenschappen.

Ditmaal is zulks voor Amsterdam een geluk geweest, want het schijnt wel, dat de Stadhouder, na het gesprek met Witsen, geen verder gevolg aan de zaak heeft gegeven. Hij had reeds gezegd dat hij „het werk van Naerde" aan de Vergadering overliet, en Witsens verklaringen konden hem aanleiding geven om zich tegenover Amsterdam niet meer verstoord te toonen. Het komt mij daarom voor, dat Witsen niet overdreef, toen hij later in zijn Levensbericht ter neder stelde:

> „Is ook dikwijls gebruikt om de verschillen tusschen de stad en stadhouder bij te leggen; gelijk wanneer hij op den Heer van Heemskerk misnoegt was."

Het waren intusschen niet altijd onaangename zendingen, die Witsen bij den stadhouder had te verrigten; en het bleek bij dergelijke gelegenheden dat Willem de Derde, wanneer men hem niet wantrouwend bejegende, ook zijnerzijds voorkomend en inschikkelijk genoeg kon zijn. Dezen indruk kunnen wij ook ver-

krijgen uit een anderen brief van Witsen aan Valckenier. Het is de laatste, die ons is bewaard gebleven, van de vele die zonder twijfel door hen zijn gewisseld, en heeft daarom wel eenige aanspraak op onze aandacht. De brief draagt geen dagteekening, doch uit sommige gedeelten van den inhoud meen ik te mogen afleiden, dat die in Augustus 1679 moet geschreven zijn. Het is mij niet duidelijk geworden, over welke schuld daarin eigenlijk wordt gesproken. De geldelijke verhouding, waarin Willem de Derde tot den Staat heeft gestaan, is inderdaad niet altijd even helder. Wel is het bekend dat hij, bij den vrede met Engeland in 1674, een schuld van *f* 1.500.000.— van Koning Karel den Tweede aan onzen Staat had overgenomen, en voorts, dat bij de erfelijk-verklaring van het stadhouderschap een oude schuld van 2 millioen hem werd kwijtgescholden, doch hiermede is natuurlijk de verhouding nog lang niet volledig toegelicht. Ook moeten wij, bij de schuld waarvan hier sprake zal zijn, niet uit het oog verliezen, dat de onzekerheid van dagteekening de bepaling van het juiste onderwerp natuurlijk nog moeielijker maakt, te meer daar Witsen de zaak bij Valckenier als bekend onderstelt, en daarom geen nauwkeurige aanduidingen geeft. Intusschen is het ook minder de juiste geschiedenis van 's Prinsen geldelijke aangelegenheden, die voor het oogenblik onze belangstelling wekt, dan wel de wijze waarop dergelijke zaken door hem met Witsen werden besproken. Ziehier dan den inhoud:

„*Edele gestrenge Heer*

Mijn Heere

„Als ik aen den Hr. Raetpensionaris hebbe gesegt dat de Heeren Burgemeesteren van Amsterdam

wel gepersuadeert waeren van de deugdelijkhejt van zijn Hooghejts pretensien, en dat sij seer gaeren alles goets wilde contribueeren dat hij mogte werden voldaen, dog dat het een saeke was die in de vergaderingh moste voorkomen en aldaer geresolveert werden, heeft S. Ed: mij geraeden het selve so aen S. H. te séggen, gelijk ik dan hebbe gedaen, waermede S, H. sig seer wel te vreden heeft gehouden, en mij gelast de Heeren Burgemeesteren sijnent wegen daer over bedancken. Sijn Hooghejt die, na het scheen, berigt had van het particuliere discoers dat ik met den Hr. raetpensionaris voor desen hebbe gehadt, so over de schaersheyt van gelt bij den staet, als met hem te betaelen met obligatien van den raet van Staeten, sejde mij dat sijn meninge niet en was den staet niwe lasten te doen opleggen om sijnent wil, dat hij van obligatien te ontfangen niet vremt was, mits dat hij se boven de waerdije niet behoefde aen te nemen [1]). Seijde mij dat hij nog omtrent 15 tonnen gouts aen schulden had, dat die tragte af te leggen, voorts, dat hij met lang wagten reets veel intresten had verloren en dat de schult die hij op Engelant had, al komende van sijn vader, hem hadde gedruckt; 't was hem lief dat de saek so stont bij de Heeren burgemeesteren van Amsterdam, soude niet gaeren sien, dat daer haketten in de vergaderingh over vallen mogten.

---

[1]) Tegenwoordig zou deze voorwaarde overbodig klinken. Destijds was ze dat nog niet. Men herinnere zich, wat Dr. Julius Grossmann, in „die Amsterdamer Börse vor 200 Jahren," en later Dr. P. L. Muller in de Gids van 1877, over dit onderwerp hebben geschreven.

Voorts geliefde het Sijn Hooghejt te seggen dat hij UEd: missive aen den Heer van Odijck hadde gesien [1]), verhaelde mij den inhout, en seijde dat op zijn terugkomst occasie soude soeken UEd: gestrenge te spreeken, opdat men, seijde hij, rondelijck malcandere de saeken kan seggen. Hij was in goet humeur, maer serieus, en al wat melancholiek over de affajres van Staet, seijde dat hem van alom berigt wiert, dat de fransen het oog op dit lant hadde, en permitteerde mij dit alleen aen UEd: te seggen, dat sij Oldenburg stonden te incorporeeren en ons dan gelijk omcingelt hadden, en dat men nu wel sag dat hij geen vals profeet was geweest [2]), waerop ik repliceerde sulkx meschien ujtstrojselen te sijn, dat de franse wapenen immers naer de kant van Italien wierden geruckt, en alst er egter op aen mogte komen, dat wij dan het water weder overt lant soude jagen. So sulkx maer, antwoorde H. gemelte Hoogheyt, dan niet te laet sal sijn. Hij wilde nu voor eenige weecken, om sȳ rust te nemen, sig op Dieren retireeren, was moede van besonjeeren.

de Lira heeft voorgisteren een seer scherpe memoire ingegeven over de restitutie van Maes-

---

[1]) Dat zal wel de brief zijn geweest, waarvan Witsen in een vroeger schrijven aan Valckenier van den 11 Mei 1679 melding maakte, en dien hij persoonlijk had overgebracht, „en daar die complimenten bijgevoegt wegens UEd: gest: als op die stoffe meijnde te dinen."

[2]) De Prins had den Nijmeegschen vrede zoo lang mogelijk tegengehouden, en gewaarschuwd tegen Frankrijks plannen voor de toekomst. Wij zullen later zien, dat hij zich meermalen daarop heeft beroepen.

trigt, waerop nog niets is geantwoort [1]), dog op die van den Heer Grave d Avaux wegens de baronije van Breda, is een antwoort geprepareert, tgene, so ik van ter sijde versta, declinatojr soude sijn, sonder egter dat hier eenige resolutien genomen sij van resistentie te doen.

De Heeren Gecommitteerde raeden vertrecken morgen op de monsteringe van hier. Waermede, wel Edele gestrenge Heer, naer presentatie van mijnen geringen dienst, verblijve

UEd. gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
Maendag.

Van gecommitteerde Raden gesproken, zoo is het hier de plaats om mede te deelen, dat Nicolaas Witsen kort daarna zelf wederom eenigen tijd onder dezen heeft zitting gehad. Uit de regeeringslijsten zou men het anders niet kunnen te weten komen. Zoowel bij Commelin, als bij Wagenaar, vind ik in de lijst van Gecommitteerde Raden: „1678, Nicolaes Pancras, sterft den 21 November, en in zijne plaats kwam Mr. Cornelis Heemskerk. 1680 Mr. Jacob Boreel, Heer van St. Aegt."

Dit is echter niet de juiste voorstelling der zaak, en

---

[1]) Deze mededeeling geeft eenigen grond tot de gissing, dat deze brief in Augustus 1679 moet geschreven zijn. Het uitvoerig vertoog van de Staten-Generaal werd den 5 Augustus vastgesteld, en eenige dagen later in nog al scherpe bewoordingen beantwoord door de Lira, die den 21 Augustus zijn afscheid nam, en kort daarna vertrok, nog vóór dat het laatste antwoord gereed was.

het is Nicolaas Witsen, die ons daarover beter kan inlichten. In het eerste deel zijner Aanteekeningen (Amsterdamsch Archief), vermeldt hij ook het overlijden van Pancras, en noemt dan in

„1679. D Heer en Mr. Jacob Boreel, in te gaen van den dagh van de cessie, dogh in Ambassade aen 't france hoff sijnde, is goet gevonden] geduurende desselfs absentie, dat deese post interim soude werden waergenomen bij de Heer en Mr. Coenraad van Heemskerk, welke Heer v. Heemskerck 1680 de commissie is opgelegt als Ambassadeur aen 't hof van Spange te resideeren, en is in desselfs plaets op den 27 Mei 1680 genomineert de Heer en Mr. Nicolaes Witsen, dewelke de commissie van gecommitteerde Raede heeft waergenomen tot September 1680, als wanneer de Hr. Mr. Jacob Boreel die post heeft bekleet tot Mey 1681."

De „Mr. Cornelis Heemskerck," die in de regeeringslijsten wordt genoemd, heeft zijn ontstaan dus meer dan waarschijnlijk aan een schrijf- of drukfout te danken. Trouwens, onder de leden der Vroedschap komt die naam niet voor, en Cornelis Heemskerck, gesteld dat hij ooit heeft bestaan, zou dus de Regeering van Amsterdam niet kunnen vertegenwoordigen in Gecommitteerde Raden. Het is waar, ook Coenraad van Heemskerck was geen Raad, doch hij, een van de Pensionarissen der Stad, en die tijdelijk in den Haag woonde [1]), kon allicht voorloopig het ambt waarnemen, daar hij natuurlijk toch geheel op de hoogte der

---

[1]) Hij had dit reeds eenige jaren te voren verzocht, hetgeen hem bij besluit van den 24 December 1676 werd toegestaan.

zaken moest zijn [1]). Intusschen vertrok ook hij als Gezant naar het buitenland, en het ligt voor de hand, dat de Vroedschap nu weder iemand uit haar midden moest afvaardigen. De keus viel op Witsen, die dus van Mei tot September 1680 het ambt van Gecommitteerde Raad heeft vervuld.

Met de terugkomst van Boreel uit Frankrijk moest deze natuurlijk weder de plaats innemen, waartoe hij na den dood van Pancras was aangewezen. Burgemeesteren gaven Witsen daarvan kennis in een brief van den 17 September, waarin hij voor zijne diensten wordt bedankt. Op de keerzijde heeft Witsen aangeteekend:

> „Uyt deese brief kan men sien dat ik int jaer 1680 gecommitteerde Raet ben geweest, tot in de maent Septemb: van 't begin af, waer na de Heer Boreel eerst quam."

Zoowel deze aanteekening als de brief volgen bij Witsen onmiddellijk op zijne vroeger aangehaalde aanmerkingen op Commelin, en het is dus waarschijnlijk, dat zijne mededeeling vooal moest strekken tot verbetering van diens onjuiste voorstelling der zaak. Wagenaar schijnt deze aanteekening niet te hebben gezien, want hij neemt de volgorde van Commelin geheel over. Misschien heeft hij ze echter wel gekend, maar toch geen verandering durven of willen maken in de regeeringslijst, want ook daarvan bestaan bij hem wel meer voorbeelden.

---

[1]) Wij zagen hem ook als zoodanig vermeld bij de moeielijkheden over de versterking van Naarden.

V.

Met Witsens terugtreden uit Gecommitteerde Raden begint voor hem een tijdperk, waarin wij hem gedurende eenigen tijd schijnbaar buiten de regering des lands aantreffen. Men zou zich echter vergissen met te meenen dat hij in deze jaren geheel buiten alle staatsbemoeiingen zou zijn geweest. Wij hopen dit straks nader aan te toonen, doch wenschen nu reeds in herinnering te brengen, dat, volgens zijn eigen Levensbericht, al spoedig pogingen zijn gedaan om hem burgemeester te maken. Zijn oude beschermer en vriend Dr. Gillis Valckenier, was den 5 November 1680 gestorven [1]), en hierdoor kon bij de regeeringsverandering van Februari 1681 een nieuw lid als burgemeester optreden. Het was niet onnatuurlijk, dat velen daartoe het oog sloegen op Witsen; vooral schijnt dit het streven geweest te zijn van zijn neef Joannes Hudde [2]),

---

[1]) Als Tresorier-ordinaris.

[2]) Hudde en Witsen noemden elkander in hunne brieven steeds „mijnheer en neve," en waren dit ook werkelijk, ofschoon de verwantschap tamelijk ver was. De oudste dochter van Witsens oudoom den burgemeester Jonas Witsen († 1626), was gehuwd met Gerrit Hudde, bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, en uit dit huwelijk is onder anderen de bekende Joannes Hudde geboren.

die sedert 1672 herhaaldelijk regeerend burgemeester was geweest, en vooral na den dood van Hooft en Valckenier een man van grooten invloed begon te worden. Zoo althans verhaalt Witsen zelf, doch de Secretaris J. Geelvinck (zoo gaat hij voort): „bragt aan den dag met een dubbelt van zijn doopcedel, dat nog drie maanden aan zijne jaaren volgens de wetten ontbraaken, waardoor dit jaar Opmeer werd verkoozen, en hij door directie van deesen, die zijn susterling was [1]), in 't volgende jaar [2]).”

Hij was namelijk nog niet 40 jaar oud (daar hij in Mei 1641 was geboren) en moest dus nog een jaar geduld hebben. Intusschen werd hem het ambt van Weesmeester opgedragen, dat hij een jaar heeft vervuld. Deze laatste betrekking schijnt zijn tijd slechts voor een zeer klein gedeelte te hebben in beslag genomen, want wij zien hem juist in dit jaar met allerlei andere zaken bezig. Hoewel sommige daarvan reeds vroeger waren begonnen, of wel langer hebben geduurd, zoo kunnen wij die toch het best hier bespreken.

Het eerst wat onze aandacht trekt, zijn Witsens herhaalde bemoeiingen in het belang der Nederlandsche slaven te Algiers. Het is bekend hoe deze roofstaat in de 17de en 18de eeuw een voortdurende hinderpaal was voor de vrije vaart op de Middellandsche zee, en

---

[1]) De verwantschap met Opmeer was nader dan die met Hudde, daar een zuster van Witsens vader gehuwd was met Pieter Opmeer, uit welk huwelijk de bedoelde Nicolaas Opmeer de oudste zoon was. Hij en Witsen waren dus volle neven.

[2]) Witsen schrijft daarbij 1687; blijkbaar is dit een schrijffout in het oorspronkelijke of in het afschrift, gelijk reeds door Dr. P. Scheltema (Amstels Oudheid, VI, 54) duidelijk is aangetoond.

hoe meer dan eens pogingen zijn gedaan om op beteren voet met de Algerijnen te komen. De onderhandelingen, die daarover moesten gevoerd worden, kwamen eigenlijk nooit tot een einde, hetgeen gedeeltelijk hieruit is te verklaren, dat Algiers geen onafhankelijke staat was, maar ondergeschikt aan de Porte. Onze regeering moest dus steeds dubbele onderhandelingen voeren, om de gevoeligheid van de Porte en van de Algerijnen beiden te ontzien. Zoo werd bij voorbeeld, den 30 April 1679, een verdrag van vrede met Algiers gesloten door onze twee Gevolmachtigden Thomas Hees en Jacob de Pas [1]). En in September van het volgende jaar sloten de Staten-Generaal een overeenkomst met de Ottomanische Porte, waarbij verklaard werd, dat al de gevangen Nederlanders, ook te Algiers, onmiddellijk zouden worden vrijgelaten. Om nu echter niet weder in nieuwe moeijelijkheden met de Algerijnen te komen, werd aan onzen nieuwen Consul te Algiers, Jacob Tollius, een aanzienlijk bedrag ter beschikking gesteld tot het geven van geschenken aan de machthebbenden aldaar [3]). Doch wel verwachtende dat dit niet voldoende zou zijn, werden tevens maatregelen genomen, om de gevangen Nederlanders vrij te koopen. Dit maakt den inhoud uit van een besluit der Staten van Holland, van den 16 Augustus 1681, en wel zoodanig, dat eene „Generale Collecte" zou worden gehouden, om daaruit de middelen tot lossing der bedoelde slaven te vinden. Het schijnt echter, dat deze

---

[1]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XV, 24.
Zij waren daartoe afgevaardigd bij besluit der Staten-Generaal van 29 Juni 1675, waarbij ƒ 17200.— voor geschenken ter hunner beschikking werd uitgetrokken. (Zie Res. St.-Gen.).

[2]) Res. Staten-Generaal, 30 December 1679.

collecte, in den beginne althans, minder heeft opgebracht dan men had gehoopt, vooral omdat de bedoeling verder reikte dan Algiers, en men ook met Tunis op een goeden voet wenschte te komen. De Staten toonden zich wel tot offers bereid, maar drongen er tevens op aan, dat ook bijzondere personen door afzonderlijke bijdragen het vereischte bedrag zouden trachten bijeen te brengen. Zoowel daarover, als over de wijze, waarop de ontvangen gelden zouden worden besteed, zijn verschillende bijzonderheden te vinden in de nagelaten papieren van Witsen [1]).

Het blijkt niet met zekerheid, waarom juist hij de man was, wiens raad daarbij werd ingewonnen. Wel weten wij (ook uit een paar vroegere brieven van Witsen aan Fagel, toen het verdrag met Algiers nog niet was gesloten [2]), dat deze aangelegenheid hem zeer ter harte ging. Ik vermoed, dat zijn betrekking met den Gezant Colyer (door de Hochepieds) daartoe wel zal hebben bijgedragen. Het schijnt voorts, dat Witsen groot vertrouwen stelde in de bekwaamheid en geschiktheid van den Commissaris Thomas Hees, die het verdrag van 1679 had tot stand gebracht, en aan wien hij nu ook het werk van de lossing der slaven wenschte opgedragen te zien. Een uitvoerig geschrift daaromtrent van Thomas Hees zelven ligt bij de bedoelde papieren van Witsen, met eenige kantteekeningen van diens hand, waarin hij de voorstellen van Hees allen goedkeurt, en bij Burgemeesteren aanbeveelt. Zoowel aan dit geschrift, als aan twee stukken van Witsen

[1]) Zie de verzameling op het Amsterdamsch Archief, in het vijfde deel.

[2]) Aanwezig op het Rijks-Archief, in de vroeger besproken papieren van Fagel.

zelven (waarvan één eigenhandig) zullen wij een plaats geven in de Bijlagen. Men zal daaruit kunnen zien, dat die vermoedelijk in het laatst van 1681 zijn opgesteld. Het eerste bevat eenige wenken van Witsen, over de wijze waarop de collecte zou moeten worden ingericht en aanbevolen, en het andere behandelt de middelen, die ter Generaliteit en bij den Stadhouder zouden moeten in het werk gesteld worden, om de zaak ten uitvoer te brengen. Een groote rol speelt daarbij de overweging, dat een vrij aanzienlijk bedrag, dat van een vroegere collecte (in 1663) is overgebleven, nu ook kan worden besteed, en voorts, dat de geheele zaak zooveel mogelijk in alle stilte moet worden behandeld. om den Algerijnen geen aanleiding te geven hunne eischen hooger te stellen.

In verband met het hierbesprokene, komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, dat in dezen tijd de dagteekening moet worden gezocht van een brief, dien Witsen over dit onderwerp aan Fagel schreef, en waarvan hij een afschrift heeft bewaard als „Missive die ik aen den raetpensionaris Fagel heb geschreven. N. W. [1])." De inhoud is de volgende:

„*WelEdele Gestrenge Heer*

Mijn heer

Hoewel ik thans buyten commissie van Staetssaecken sijnde, mij met deselve niet behoorde te moeyen, soo neme eghter, steunende op onse oude vrintschap, de vrijmoedigheyt, des versoght, Uw:

[1]) Te vinden in het vijfde deel van Witsens papieren, Amst: Archief.

Ed: indagtigh te maecken het groot belangh dat de Zeevaert heeft in de Vreden met de Barbaren tot Alsiers, en dat de continuatie van die Vrede veel sal dependeeren, na ick van goeder handt werde onderright, dat aen dese kant die natie met beleeftheeden werden ontmoet, so met beleefde rescriptien, begroetinge als kleynigheeden niet te weygeren, en bysonder het lossen der slaven daer toe ick wel weete dat U WelEdele Gestr: althans heeft iverigh gearbijt; men seght mij datter beloften taliter qualiter sijn gedaen van eenige koogels ter waerde van omtrent drie duysent gulden, en ick hoore dat de regeeringe daer over heeft geschreeven al voor een geruyme tijt aen haer Ho: Mo: en dat die Saecken ter generaliteyt overgenomen soude sijn en noch hangigh wesen sonder dat er als noch favorabel antwoort afgegaen is, gelijck sulcx in 't spoedighste had behooren te geschieden, want sij andersints moghten dencken dat van ons werden gemepriseert.

Terwijl onze natie thans sonder convoij veel door zee gaet, soude bij breeckingh, die Godt verhoede, ongeloovelijcke schade door dese turcken konnen werden gedaen; met Vranckrijck hebben sij al seedert 11 jaeren een vaste Vrede, 't gene eghter sonder kleijne beleeftheeden en presenten niet toe en gaet. Onse buuren staen hart aen om insgelijcx Vrede te verkrijgen, en die doen deselve met haere Oorlogh Vlooten afbreuck en belooven lossinge van haere gevangenen; of het dan niet hoog noodigh is dat men van dese kant die regeeringe dusdanige kleynigheeden als de bewuste koogels ter waerde van *f* 3000 toestaet, geve Uwe E[d] in bedencken.

En dat sij het wel meenen, schijnt daeruijt besslooten te konnen werden, dat onlanghs een seer rijck schip komende van Venetia op Rotterdam, van sijn volck verlaeten sijnde, bij haer is gevonden drijven, dat sij de gevlughte matroosen aghterhalende, in het schip hebben geset sonder de minste duyt schade te doen, waerlijck een beleeftheyt die de christenen beschaemt.

Kost het sijn, dat de bewuste somme van de koogels sonder veel gerught uyt de secrete diensten kost gevonden werden, soude mijns oordeels het gevoeghlijckste sijn, en nae mijn geringh oordeel is dese post van secrete diensten hier toe seer eygen, en tot diergelijcke saecken gedestineert, en heeft dese, vermits nu Vrede is, soo veel niet te te lijden, en alsoo het jaer pas half verloopen is, soo moet daer nogh een goede somme op te goet sijn, waerlijck de gelden noijt beeter geemploijeert konnen werden, en oft al was 't gene ick niet dencke, dat deselve geabsorbeert moght sijn, souden haer Ed. Mog. eghter die penningen op 't aenstaende jaer konnen anticipeeren, of soo dit niet was te doen, soo hoope immers soo veel voor 't welvaren van de commersie op de post van defroijementen te goede te sijn.

Behalven dit kan ick mij niet weerhouden U WelEdele te seggen dat berighte werde, soo uyt overgekoomene passagiers als andersints uyt Alsiers, dat indien den staet de gevangenen niet en lost, dat de geheele Vreede op schroeven staet, en dat Godt verhoede wel eerlangh mogt gebroocken werden; U WelEdele wert dan soo om het staets intrest als de liefde tot het Christendom gebeeden te willen continueeren met sijne favorabele en

goede jver dat dese saecke tot een gewenst eijnde moghte koomen.

Toonder deses was gaern voldaen van eenige verschootene penningen die hij ten beste van den staet verstreckt heeft, welcke saeck, als gerapporteert wert; ick mede niet twijfele of U WelEdele sal daer aen de goede handt houden, en meijne ick dat soo desen man, als sijn vader den resident, met beleeftheeden van den staet gerescontreert behoorde te worden, vermits sij seer groot credijt en influentien tot Alsiers hebben.

Ick verseeckere UwelEdele dat het voortsetten van dese Saacke aen onse regeeringe een seer aengenaeme saeck sal sijn, en dat sij het op sullen neemen als iets goets aen haere ingeseetenen in 't particulier en de commersie in 't generael hier te lande beweesen.

Ick bidde dat dit openhartigh en vrijmoedigh schrijven dat ick in 't particulier aen UwelEdele in vertrouwentheyt van onse oude vrintschap koome te doen, mij niet qualijck af gelieft te neemen; maer te geloven dat ben, etc."

Uit den aanhef blijkt reeds, dat Witsen dezen brief schreef, op verzoek van de Regeering zijner stad, en wij vinden in denzelfden bundel papieren ook het bewijs, dat men zijne tusschenkomst evenzeer inriep bij de briefwisseling met de regeerders te Algiers. Hij geeft ons namelijk de eigenhandige afschriften van „twe briven, so volgens dit mijn concept van stats wegen naer Alsiers sijn gesonden," en die wij insgelijks in de Bijlagen wenschen op te nemen. De inhoud is niet bijzonder belangrijk, en schijnt hoofdzakelijk te bedoelen, dat onze Regeering hoopt op de tusschenkomst van die van Algiers, om ons ook met de omliggende

Barbarijsche Staten in betere verstandhouding te brengen [1]). — Slechts in zooverre heeft dit alles eenig gunstig gevolg gehad, dat werkelijk in de eerstvolgende jaren de Keizer van Marocco geneigdheid heeft betoond om ook met onzen Staat op dezelfde wijze verdragen te sluiten. Wellicht zullen wij later nog gelegenheid hebben om Witsen daarover te hooren, doch voor het oogenblik ligt het buiten ons bestek. Intusschen moeten wij hier de opmerking herhalen, dat al deze Barbarijsche verdragen slechts zeer kortstondigen invloed hebben gehad, en dat die telkens en telkens, natuurlijk wederom door geschenken, moesten worden vernieuwd.

Van meer omvangrijken, maar ook van bevredigender aard waren Witsen's bemoeiingen in een andere zaak, die thans onze opmerkzaamheid vordert. Ik bedoel zijne betrekking tot de Fransche Protestanten, die, om geloofsvervolging te ontwijken, een verblijf in onze Republiek zochten, en in grooten getale te Amsterdam kwamen. Het is bijna overbodig hier te herinneren, hoe juist in deze jaren de staatkunde van Koning Lodewijk den Veertiende, die eigenaardige richting begon te nemen, waardoor hij meende geroepen en gerechtigd te zijn, de Protestanten in zijn land van al hunne oude rechten te berooven, en een reeks van onderdrukkings-maatregelen te beginnen, die eenige jaren later (1685) hare bekroning vond in de herroe-

[1]) Uit een vergelijking dier beide stukken zal men wel tot de gevolgtrekking komen, dat zij eigenlijk te zamen éénen brief vormen, namelijk dat het eene een ontwerp is, waarvan het andere de volledige uitwerking bevat. In dat geval zou Witsen zich hebben vergist, waar hij van „twe briven" spreekt.

ping van het Edict van Nantes. Dikwijls wordt de zaak zoodanig voorgesteld, alsof dat feit zelf de aanleiding is geweest tot het uitwijken van zoovele Protestantsche geslachten naar Duitschland en de Nederlanden. Toch is dit niet juist; de vervolging (ofschoon niet aanstonds in zoo hevige mate) begon reeds omstreeks 1680, en onze Republiek behoorde natuurlijk al spoedig onder de landen, waarheen de verdrukte Protestanten het oog richtten. De meer aanzienlijken onder hen bleven gedeeltelijk in den Haag, en vormden allengs een bijzonderen kring in de omgeving van het Stadhouderlijke Hof, vooral gesteund door de toegenegenheid der Prinses van Oranje, Doch zij, die van handel en nijverheid leefden, zochten natuurlijk andere steden op, en deden moeite om zich op de een of andere wijze ook te Amsterdam te vestigen.

De Regeering van Amsterdam heeft al spoedig ingezien, dat de komst van deze vreemdelingen een gebeurtenis van gewicht kon zijn, en dat het voor deze stad in menig opzicht wenschelijk was, dat hunne vestiging voor hen werd gemakkelijk gemaakt, daar zij door hunne werkzaamheid de welvaart ook hier allicht konden vermeerderen. De vroedschap bleek daarbij de meening te zijn toegedaan, dat op haar de plicht rustte om in het belang dezer nijvere vluchtelingen, hunne geloofsgenooten, daartoe de noodige maatregelen te nemen. Bij een Raadsbesluit van den 7 October 1681 werden drie leden uit haar midden afgevaardigd om in dien zin werkzaam te zijn, namelijk Boreel, Witsen en Appelman. Hunne opdracht strekte „om een generael oog op het werk te houden, op alles behoorlijk regard te nemen, ende te speculeren wat tot vordering en aanqueking van de geseijde manufacture soude konnen strecken, en hoe en op wat wijse de

Meesters Fabriqueurs herwaarts aan souden konnen werden gelokt; sig te informeeren wat vrijheden en immuniteyten aan de geseijde personen in andere steden en provinciën werden vergunt, en te examineeren, of het ook dienstig soude sijn dat alhier, naar het voorbeeld van de steden Delft en Leijden, tot voortsettinge van de stoffen en sijde manufacturen, geen [l. een] Halle soude werden opgeregt, en alle het selve, met de heeren Burgemeesteren steeds te communieeren. Aan welcke Heeren Commissarissen de overkomende meesters en personen sullen werden geadresseert," enz. enz. — De Raad verzocht tevens aan Burgemeesteren, voorloopig een bedrag van *f* 10.000.— beschikbaar te stellen, en aan de Regenten van het Gasthuis op te dragen de vreemdelingen zoo noodig op te nemen alsof het inboorlingen waren, hen met bijzondere zorg te behandelen, en „te spijsigen met voedsel, best met haar natuur overeenkomende."

Uit den inhoud van dit Raadsbesluit kan men zien, welke soort van nijverheid men meer in het bijzonder op het oog had. Het betrof de vervaardiging en bewerking van zijden stoffen, en het is overbekend, dat de Franschen, ook destijds, de meesten hunner naburen in dat vak verre overtroffen. De Amsterdamsche Regeering meende daarom, en terecht, dat de bescherming, die zij aan de Fransche vluchtelingen verleende, ook in het belang van de stad zelve zou zijn. Van daar hare betrekkelijk groote vrijgevigheid ten hunnen opzichte, want overigens waren er omstandigheden genoeg, die den Raad tot groote behoedzaamheid moesten aansporen. Wij zullen straks kunnen zien, dat de Amsterdamsche Heeren, in dezen tijd althans, ongezind waren om de ontevredenheid van Frankrijks Koning gaande te maken. Geheel in verband daarmede moest

het dus ook hier hun streven zijn aan de bedoelde ondersteuning alle staatkundig karakter te ontnemen, om Lodewijk's gevoeligheid zoo min mogelijk te kwetsen. Alle maatregelen moesten in deze richting worden geleid, alsof alleen het belang van handel en nijverheid werd bedoeld. Eerst verscheidene jaren later, toen men wederom met Frankrijk had gebroken, kon men met meer vrijmoedigheid die ondersteuning doen voorkomen als een hulp aan de verdrukte geloofsgenooten.

Hoe Boreel en Appelman zich van hunnen last hebben gekweten, heb ik tot dusver niet kunnen vinden [1]. In Witsen's papieren daarentegen komt wel het een en ander voor, waaruit blijkt, dat hij ook in deze zaak met groote nauwgezetheid moet zijn te werk gegaan. De eernaam, hem door een zijner lofredenaars geschonken; „Consolator Gallorum afflictorum (consolateur des François affligez)" [2]) schijnt reeds eenigszins daarop te wijzen en geeft ook eenigen grond tot het vermoeden dat Witsen ook hier, evenals bij andere gelegenheden [3]),

---

1) Ook het bekende werk van den Heer Mr. Berg van Dussen Muilkerk geeft daaromtrent geene bijzonderheden. — Wanneer eenmaal (waartoe de mogelijkheid schijnt te bestaan) de geschiedenis der Waalsche gemeente te Amsterdam meer uitvoerig zal zijn beschreven, zal wellicht over dit punt, als ook over Witsen's werkzaamheid, meer belangrijks aan het licht komen.

2) Namelijk Gregorio Leti. Zie Berg, Réfugiés, bl. 34 en volg., als ook Mr. Bodel Nijenhuis, Verspreide Bijzonderheden.

3) Mr. Jacobus Scheltema verhaalt in zijn „Rusland en de Nederlanden," dat omstreeks dezen tijd eenige te Moscow gevestigde Nederlanders naar Holland overkwamen, om van de Staten-Generaal eene bijdrage te verzoeken voor hunne Protestantsche Kerk aldaar, doch dat Witsen hun een dergelijken stap afried, en daarentegen zelf een belangrijke som als bijdrage afstond.

uit eigen middelen aanvulde wat hij uit de hem toevertrouwde gelden van land en stad niet zou hebben kunnen bestrijden.

Dat hij, bij de regeeringsmaatregelen, het stelsel van voorzichtigheid ten sterkste meende te moeten aanbevelen, kan blijken uit eenige kantteekeningen van zijn hand bij de „Remarques op de Memorie" van eenige Fransche vluchtelingen, die zich tot den Raad om hulp hadden gewend. Bij besluit van den 12 September 1681 werd hun verzoek in handen gesteld van de Heeren Witsen, Becker en Hasselaer. Bij hun gezamenlijk verslag schreef Witsen het volgende:

„Versoeke het burgerschap.

Kan light toegestaen werden.

Vrijheijt van acsijs voor 10 jaer en exemtie van gilden.

Van meerder belang, dogh soude voor 3 jaren kunnen worden toegestaen.

Dat het mag in gasetten geset werden het faveur dat men hen hier doet.

Dunkt ongeraden, om den Coning niet te offenceeren."

En toen Burgemeesteren besloten hadden een afzonderlijke inzameling van giften ten bate der hulpbehoevende Franschen te doen plaats hebben, stelde Witsen voor Burgemeesteren een stuk om deze zaak te regelen. Het oorspronkelijke opstel daarvan is in zijne nagelaten papieren te vinden [1]), en verdient, in verband met hetgeen wij lieten voorafgaan, wel de volledige mededeeling.

„Burgemeesteren en regeerders deser stede naeu-

---

[1]) In het vijfde deel. Het bevat zeer veel doorhalingen en veranderingen, en draagt alle blijken van nauwgezette overweging.

keuriglijk onderrigt sijnde der schaersheijt van kasse in de Walsche gemeente, veroorsaekt door de milde aelmoesse, die sij een geruijme tijt terug aen vlugtelingen van elders, om de vervolgingen aen die van de waere gereformeerde religie steets hebben uijtgerijkt, sorgende dat de genoemde walse diaconie tot wien de uijtwijkelingen, so passanten als andere, om de overeenkoming van tael alleenlijk haer toevlugt nemen, in sodanige staet gestelt mogte werden, dat sij hunne gewoonlijke uitrijkingen aen d'oude ingesetenen alhier ter stede en van haere kerk niet langer soude konnen voldoen, gelijk het water door de seer groote agterstallen dies aengaende reets tot aen de lippe gekomen is, bewogen met medogentheijt, hebben goetgevonden en verstaen, dat op aenstaende Woensdag, sijnde den bestemden bededag [1]), die wesen sal den voordemiddag na de negen uers predicatie so in duijtse [2]), walse als engelse kerken, een generale collecte sal werden gedaen tot sullevement deser noot, nadat op komende Sondag ten eijnde de predicatie dese saek bij waerschouwing en aenspraek aen de gemeente sal sijn bekent gemaekt, opdat ieder na sȳ gelegentheijt mildelijk vermoge uijtrijken. Versoekende vorders aen de Heeren predicanten, dat also dese collecte sal geschieden aen de deuren van de kerken, na gedane predicatie, sonder dat op dien voormiddag van wege diaconie

---

[1]) Den 1sten October 1681 besloten de Staten-Generaal een Bededag „tegen de vervolging om de religie" te doen houden op den 29 October. Dit zal wel de hier bedoelde zijn, omdat deze dag in 1681 juist op een Woensdag viel.

[2]) Wij zouden zeggen: Nederlandsehe of Hollandsche.

of andere besorgers der armen sal werden aangegaen, dat sij op het eijnde van haere predicatien enig vermaen, lijdende om de gemoederen tot barmhertighejt te bewegen, geliven te doen, en ofschoon waer is dat vele deser vlugtelingen herwaerts aen en overkomen, so wel uijt Walslant als het gebiet van Sijn koninklijke majesteijt van Vrankrijk, dat sij egter niet aenstotelijkx geliven te melden van de persoon en conduijte des koninx omtrent bekende vervolging. Dit om bijsondere redenen."

Die redenen zelven zullen ons thans wel duidelijk zijn. Wij zouden ons echter vergissen door te meenen, dat de hulp aan de Fransche vluchtelingen hoofdzakelijk bestond in geldelijken onderstand. Integendeel, de meergegoeden onder hen, en vooral zij, die in hun vaderland aan het hoofd van nijverheids-ondernemingen hadden gestaan, vroegen geen geld, maar wel de vergunning en de medewerking der Regeering, om hun werk te Amsterdam weder te mogen opvatten. Natuurlijk vroegen zij daarbij ook wel om verschillende voorrechten, ten einde in den eersten tijd eenigszins verzekerd te zijn van een voordeeligen afzet hunner goederen, en om tijdelijke voorschotten tot het in werking brengen van hunne inrichtingen. Dergelijke aanvragen gaven aan Witsen stof tot velerlei bemoeijingen en voorstellen aan Burgemeesteren. Een daarvan is ons bewaard gebleven, en betreft zekeren Pierre Baille, uit Clermont (in Languedoc), die voorheen in zijn vaderland meer dan vijftienhonderd werklieden aan het werk kon houden, maar de vlucht genomen had, omdat hij weigerde tot de Katholieke Kerk over te gaan. Hetgeen de Regeering voor dezen Baille heeft gedaan, is kortelijk bij Wagenaar te lezen, doch heeft voor ons meer bijzonder belang, omdat het besluit der Vroedschap

daaromtrent een getrouwe en bijna letterlijke opvolging is van de wenken, die Witsen had gegeven [1]). Eene vergelijking van het besluit van 26 September 1682 met het eigenhandige opstel van Witsen doet dit duidelijk zien. De dagteekening bewijst intusschen, dat wij ons hier reeds in een volgend tijdperk bevinden, toen Nicolaas Witsen reeds Burgemeester was, en dus meer invloed op den gang van zaken kon hebben. Wij geven aan zijn uitvoerig opstel, onder den titel „Mijn advis aen de vroetschap op het introduceeren van manufacturen alhier" een plaats in de Bijlagen. De Raad benoemde, als voorloopige commissarissen voor deze aangelegenheid, een drietal Heeren [2]), aan wie de zaak verder werd aanbevolen, en tevens opgedragen „bij provisie het heden geresolveerde ter Executie te „brengen hoe eerder hoe liever."

---

[1]) Wagenaar, Amsterdam, II Deel. XX Boek.

[2]) Gillis Sautijn, Joan Six en Egbert de Vrij. Deze drie Heeren werden den 4 Maart 1683 nog eens in commissie benoemd, en nu met Witsen en Joan de Vries, om een nader verzoek van dezen zelfden Baille tot verschaffing van middelen om zijn onderneming uit te breiden, in overweging te nemen. De zaak schijnt later minder gunstig te zijn gegaan. Den 4 Maart 1684 schreef Witsen (destijds in den Haag) aan Van Beuningen:

> „Bajlle leit mij aen het hooft, en smeekt, dat ik dese memorie van hem UEd: soude toesenden; het swaer gesin van seven of agt kinderen, met een swangere vrouw die hij heeft, beweegt mij sulx te doen; of hij opregt gehandelt heeft met sijn crediteuren weet ik niet, verhope van ja, dog dit is seker, dat hij ons veel braef ambagtsvolk in de stat gebragt heeft, die manufacturen, nojt daer gemaekt, nu maeken, en bequam is om daer in voort te gaen, tgene een saek is altans voor den aenwas van neringe en bevolkinge van de stat dienstig geoordeelt."

Wij kunnen thans, wat Witsen betreft, voor het oogenblik de zaak der Fransche vluchtelingen laten rusten, om onze opmerkzaamheid te wijden aan nog twee andere zaken, waarmede hij zich in deze jaren heeft moeten bezighouden. In zijn eigen Levensbericht, waar hij den inhoud opsomt van verscheidene door hem bewaarde stukken, zegt hij het volgende:

„Is ook gebruikt een jaar lang in een commissie nevens de andere Heeren, om door alle de steeden van Holland te reisen, en zig te informeren op den staat van de gemeene middelen, de magistraten tot haar pligt aan te maanen, pagters te hooren. advijzen in te neemen en den Staat te dienen van haare consideratiën, zijnde hierin de pen door hem gevoert, het raport opgestelt, enz."

En een weinig verder schrijft hij:

„In het boek N°. 20 is te zien het gedrukt verbael, dat hij gemaakt heeft van den toestand der gemeene middelen in Holland en het Raport daarvan gedaen, enz. met de Resolutiën daartoe specteerende."

Dit alles stemt volkomen overeen met den inhoud van een gedrukt verslag in het zevende deel [1]) van Witsen's nagelaten papieren, waarbij de Heeren F. van der Goes, N. Witsen en Adr. Schagen zich kwijten van hunnen last, bij Besluit der Staten van Holland van den 26 Juli en 12 October 1679 aan hen opgedragen,

---

[1]) Dit zevende deel draagt tot opschrift met Witsen's hand: „Enige notabele Resolutien die uit de oude boeken van Staet en stat heb laeten uijttrecken. N. Witsen.

Alsmede sommige brieven en andere stucken, so die door mijn handen sijn gegaan, aen mij geschreven als andersius, in gebrujkt ben geweest. N. W."

om te onderzoeken „hoe ende in wat manieren de Verpachtingen van alle des Gemeene Landts middelen, dat lopende jaer verpagt, alomme zijn gedaen, ende hoe de voorsz. gemeene middelen in deselve steden wierden gepractiseert ende geheven, ende of en hoe verre van de ordonnantiën, jonghst daerop geëmaneert, wierde afgegaen, ende door wiens foute ende toedoen sulcks wierde veroorsaeckt," enz. enz. — Nu wij uit Witsen's eigen aanteekeningen weten, dat hij de penvoerder van het drietal was, en dat dus het verslag, dat op den 29 Mei 1680 bij Hun Edel Grootmogenden werd ingediend, zijn werk is, zoo heeft dit wel eenig belang voor ons onderwerp. Het zou echter veel te uitvoerig zijn om het in zijn geheel mede te deelen. Slechts enkele punten hebben recht op afzonderlijke vermelding.

De Heeren begonnen hun tocht te Dordrecht, waar zij den 2 November 1679 de pachters deden ontbieden, en deden vervolgens hunne rondreize door al de steden der Provincie. Over het algemeen schijnen zij tevreden te zijn geweest, en vermelden ook, dat hun op vele plaatsen groote eer en beleefdheden zijn bewezen. Toch viel hier en daar vrij wat aan te merken [1]), en Commissarissen meenden daarom aan hun verslag eenige wenken voor de toekomst te moeten toevoegen. Daaronder behoorde de wenschelijkheid om te zorgen dat de kosten van voorkomende rechtsgedingen niet te hoog zouden worden opgedreven, waarover door de pachters geklaagd werd. Voorts betoogden zij, dat de keuze bij het toelaten van pachters met grooter omzichtigheid behoorde te geschieden, „wesende het den Lande dienstiger dat een Pacht weijnigh minder komt te gel-

---

[1]) Te Amsterdam was de toestand nog al bevredigend: „vrij exactelijck ende naer de draet van de ordonnantie."

den, en wel betaelt wert, dan dat de selve hoogh komt te steijgeren, ende het Landt met bancqueroeten werd gechargeert." Overigens wenschten zij de bepalingen tegen het sluiken strenger toegepast te zien waar dit mogelijk mocht blijken te zijn, doch waren tegen ingrijpende veranderingen in de bestaande verordeningen, uit vrees voor verwarringen in de uitvoering.

Moge de opdracht tot dezen onderzoekingstocht aan Witsen een blijk van achting en vertrouwen zijner medeleden zijn geweest, toch hebben wij eenig recht tot de onderstelling, dat het voor hem geen aangename bezigheid moest zijn. Wij zagen immers vroeger, bij het verhaal zijner bemoeijingen in zake den tweehonderdsten penning, dat hij dergelijke beslommeringen als een „verdrietig werk" beschouwde, terwijl het hem tevens geruimen tijd uit zijne geboortestad verwijderd hield, waar ook velerlei werkzaamheden aan hem waren opgedragen. [1])

Meer met zijne geaardheid en met zijne lievelingsstudiën overeënkomende was de taak, die hem omstreeks dezen tijd door de Vroedschap van Amsterdam werd opgedragen. Het betrof de nieuwe waterkeeringen aan den Ykant en al wat daarmede in verband stond.

Reeds meermalen zijn de verdiensten van Burgemeester Johannes Hudde met betrekking tot de stichting der Amsterdamsche sluiswerken, zoowel aan den Amstel als aan het IJ, min of meer uitvoerig in het licht gesteld, en gewoonlijk wordt daarom de eer van deze werken grootendeels aan hem gegeven [2]). Moge

[1]) Het grootste gedeelte van deze tochten valt samen met den tijd, dat hij onder voorzitter van Schepenen was, tot Februarij 1680.

[2]) Zie bij voorbeeld Commelin, Amsterdam II 832 en 833.

het zijn, dat het ontwerp zelf aan Hudde is te danken (en het feit, dat deze burgemeester ook als wiskundige grooten roem heeft verworven, maakt zulks waarschijnlijk), toch komt een gedeelte van den lof voor de uitvoering aan Nicolaas Witsen toe. Zijn vriend Hudde zal het ons niet kwalijk nemen, wanneer wij dit wenschen aan te toonen.

De voorgenomen waterkeering aan de noordzijde der stad werd vastgesteld bij een besluit der vroedschap van den 19 Maart 1681 [1]). Men vindt die nauwkeurig aangewezen in de volgende bewoordingen:

„... waterkeering aen den Ykant, uijtgesonderd de huysen aen de Haringpakkerij, Oude Teertuijnen en weynig andere [2]). Het Damrak afgesloten, met in 't midden een opening voor de vrije vaart, met 2 paer Ebdeuren.

Gelijke waterkeering met 1 opening en ebdeuren aen de Geldersche kaay, van Frans Stalen Steegje recht overgaende, alsmede daer nu legt de kraansbrug, en de Y brug bij 't oude West Indische Huijs.

Alles te maken van steen.

Nieuwendijk van de N. Haarl. Sluijs tot aen de Ramskoij of de Hasselaers steeg behoord te werden

---

[1]) De commissie, die in het vorige jaar Augustus over deze zaak was benoemd, bestond, behalve uit de toenmalige burgemeesteren, uit C. Geelvinck, Valckenier, Vlooswijk, Hudde, Trip, de Vries en C. Backer. — Witsen was toen nog in den Haag als tijdelijk lid van Gecommitteerde Raden.

[2]) Deze bleven dus voor overstroomingen open liggen, en zijn eerst in deze eeuw daartegen beveiligd, door aanzienlijke ophooging. Op dit oogenblik is men weêr bezig, dit laatste werk ongedaan te maken, nu de toestand in dit gedeelte der stad een geheel andere is geworden.

gehooght, met een sleuf claij in 't midden tegens het inkolken," enz. enz. [1])

Inderdaad is dit besluit ongeveer in deze richting [2]) uitgevoerd geworden, en de verschillende sluiswerken aan den IJkant dagteekenen uit dat tijdperk. Eerst in onze jaren hebben zij hunne beteekenis als zoodanig verloren, en zijn nu als gewone bruggen verbreed en verlaagd. Toch is bij de meesten de vorm zoodanig gebleven, dat men hunne vroegere bestemming gemakkelijk kan herkennen.

Voor ons onderwerp echter zouden wij bij dit alles niet langer behoeven stil te staan, ware het niet, dat Burgemeesteren, in hunne vergadering van den 27 Maart 1681, aan het Raadsbesluit nog het volgende hadden toegevoegd [3]):

„... hebben de welgemelte Hren burgemeesteren, op dat den inhoud van de voorsz. resolutie met de meeste spoet, exactitude ende menage zoude mogen naargekomen en uitgevoert werden, naer gehoudene communicatie met de Hren Tresorieren Ords deser Stede, ende sig vertrouwende op de bequaemheit, goeden ijver en vigilantie van den Heer Mr. Nicolaes Witsen, Raad en oud Schepen derselver stede, goedgevonden denselven te versoeken ende te authoriseeren, gelijk haar Ed. Gr. Achtbaarheden sijne Ed. versoeken ende authoriseeren mits dezen, omme onder het opsigt ende met communicatie van de Hren Tresorieren te helpen besorgen al

---

[1]) Overgenomen uit een afschrift in de papieren van Witsen, vijfde Deel, op het Amsterdamsch Archief.

[2]) Over enkele afwijkingen zie Wagenaar, Amsterdam, II deel XX boek.

[3]) Ook overgenomen uit een afschrift bij Witsen.

't gene tot uitvoeringe van de voorsz. resolutie vereischt zoude mogen werden, besonderlijk om hare Ed. Achtb. te bedienen van sijnen goeden raad ende advis, so rakende het aenleggen ende dirigeeren van het werk, als de soorten en quantiteijt van de materialen, daer toe nodig, Het maken van de bestekke van het gene bij aenbesteding zoude mogen geresolveert werden te laten maken, ende wat diergelijks meerder zoude mogen zijn, ende wijders ook om het oog te willen houden op de werken die onder handen sullen zijn, dat die wel ende volgens de tekeningen ende bestekken werden opgemaekt, ende dat het arbeidsvolk door hare resp. basen ende ploegdrijvers wel aen het werk werden gehouden ende sig quijte naer behooren. Ende in het een ofte het ander eenig manquement bevindende, den H^{ren} Tresorieren Ord^{s} daer van kennisse te geven, opdat daer tegen met Zijne Ed^{s} advis zoodanig voorsien mogen werden, als naer gelegentheijt van saken bevonden zal werden te behooren.

Lastende dienvolgende allen dien het aengaen zoude mogen, ende specialijk alle de Stats meesters ofte basen ende arbeitsvolk den gemelten Heer Witzen, in de voorsz. qualiteijt te kennen ende respecteeren, ook in alles wat tot uitvoeringe van dese sijnen Ed^{s} commissie zoude mogen dienen behulpsaem ende ten dienste te zijn na behoren.

Aldus gedaen in Amsterdam, den 27 Maart 1681, ter presentie van H^{ren} allen de Burgemeesteren, dempto den Hr. Nicolaes Opmeer.

Ter ordonnantie van deselven

J. Geelvinck."

De bewoordingen van het besluit lijden niet aan onduidelijkheid of gebrek aan uitvoerigheid, en wij zien alzoo den zeer uitgebreiden last, die aan Witsen werd opgedragen.

De stichting dezer sluiswerken is voor Amsterdam ook in zooverre belangrijk geweest, omdat van dien tijd de bepaling van het welbekende A. P. (Amsterdamsch peil) schijnt afkomstig te zijn. Over dit laatste punt kan men het een en ander vinden in een belangrijk opstel van den Utrechtschen Hoogleeraar G. Moll, die in 1826 daaromtrent een nauwkeurig onderzoek heeft ingesteld [1]. Deze geleerde komt tot het besluit, dat de aangewezen hoogte van het „Stads peil" aan de Nieuwe Brug sedert de grondslag is geweest voor het A. P., vooral ook, omdat in het besluit van 19 Maart 1681 de hoogte der waterkeering zou worden afgemeten op „3 voet beneden het bovenste van den deksteen van den Oosterhoek aan den Zeekant van de sluis te Muiden." Had men toen reeds het A. P. gekend, dan zou deze omschrijving overbodig zijn geweest.

Het geheele werk schijnt vlug te zijn uitgevoerd, want reeds den 25 Juli 1681 werd de eerste steen van de Nieuwe Brug gelegd, en wel door een zoon van Witsen's broeder Lambert. De naam van dezen jongen Cornelis Witsen [2] komt voor op de beide steenen, die aan de Noordzijde van de Brug zijn geplaatst [3], en waarvan één (die met het Latijnsche opschrift) nog zicht-

---

[1]) Zie de „Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen, verzameld door H. C. van Hall, W. Vrolik en G. J. Mulder" 1ste deel, 1ste stuk bl. 370.

[2]) Hij was de oudste zoon van Lambert Witsen, en overleed den 3 Januari 1704. Zie P. Bol, Geslachtslijst.

[3]) Zie Commelin II bl. 626 en 627.

baar is. Diezelfde steenen prijken met de namen en de wapens der vier regeerende Burgemeesteren (van Beuningen, Hudde, Corver en Opmeer), der drie Tresorieren (Vlooswijck, Munter en Trip) en van Nicolaas Witsen, als vroedschap [1]). Dit laatste zou vreemd schijnen, wanneer wij niet uit het straks aangehaalde besluit van burgemeesten wisten welk belangrijk aandeel hij in dit werk heeft gehad.

Toch is het zonderling, dat Commelin (een tijdgenoot) daarvan met geen enkel woord melding maakt. In zooverre is dit echter voor ons gelukkig, omdat Witsen daardoor aanleiding had om in zijne Aanmerkingen op Commelin ook over dit punt iets te zeggen. Zijne mededeelingen geven eenigszins den indruk, dat hij den bouw dezer sluizen niet zonder bezwaren achtte, en min of meer bevreesd was voor de toekomst. Ziehier zijn eigene woorden:

„Tot den bouw van deese steene nieuwe brugh hebbe ik ondergeschreeven gehad het opsigt of bestel, en is door mij in de gront, op de hoek na de Texelse kaeij toe, een groote hartsteen gelegt, daer op geschreeven staet, den dagh dat deselve is gelegt, beneffens deese woorden: God laet dit werk bestendigh sijn.

En als men mij vroegh, waerom deese woorden daer op hadden doen stellen, seijde ik, om dat sorge hadde het werk wel 't eeniger tijt een krak mogt krijgen door den aenstoot der steets hoger en meerder opkomende wateren, en is aenmerkelijk,

---

[1]) „Welk een tijd voor Amsterdam, toen mannen als Van Beuningen, Hudde en Witsen, te gelijk in de regeering waren!" lezen wij in het zooëven genoemde opstel over het Amsterdamsch peil.

dat er sooveel houts in het firmement van deese brugh of waterkeeringh ter deser plaetse is gebragt, dat het steene werk daer genoeghsaem als op soude konnen drijven, want geen hant breet leedigheijt aldaer in de gront was, alwaer geen hout in is gebragt. Jae de paelen, boomen en sparren, die ik daer in hebben doen heijen, sijn met houte banden en ijsere ringen bevat, want de diepte, eer men komt op het sant, is aldaer seer groot, ter oorsaeke van de deursteeckinge die de kennemerlanders aldaer omtrent de tijt van Gijsbert van Amstel in de twaelf hondertste eeuw [1]) hebben gedaen.

En wiert toen dit vaers daer opgemaekt:

Der Witsens wackerheijt voor 't algemeene nut,
Veele eeuwen door de faem den aerdboom omgedragen,
Sal deese grondsteen onder d'aerde van gewagen
Als se over duijsent Jaer de waterbeer nogh stut.
De Y vloet moet haer kragt op sulke baken breken,
Want mannen van dien naem sijn nimmermeer besweeken."

De vaerzen zijn juist niet schitterend, maar doen toch zien, dat anderen aan de Nieuwe Brug een beter toekomst durfden voorspellen dan Witsen zelf. Hij voor zich was steeds de meening toegedaen geweest, dat de bodem van Amsterdam en zijne naaste omgeving uiterst zwak was, en derhalve voor zware bouwwerken weinig geschikt. In dezelfde verzameling, waarin deze aanteeteekening voorkomt, vinden wij daarvan een bewijs in een opstel van zijne hand, getiteld: „Natuer van de gront rontsom Amsterdam, door mij in de jeugt opge-

---

[1]) „De twaelfhonderdste eeuw" is een zonderlinge uitdrukking. De schrijver bedoelt natuurlijk „de eeuw van twaalfhonderd en zooveel," met andere woorden: de dertiende eeuw.

stelt," waarin hij eenige, ook van elders bekende, bijzonderheden mededeelt over de eigenaardige gesteldheid van dezen bodem. Ik vermoed, dat hij dit heeft geschreven in de eerste jaren van zijn studententijd te Amsterdam, omdat in die jaren (omstreeks 1660) de werken voor de nieuwe vergrooting der stad op groote schaal werden ondernomen [1]. Wij zouden dit geschrift wellicht niet eens hebben vermeld, indien het niet eenigszins de verklaring gaf van Witsen's beschouwingen over de uitvoerbaarheid der werken, waarvan de leiding aan hem was opgedragen. De gevolgtrekking, dat de zwakheid van den grond aan den IJkant in verband zou staan met den inval der Kennemers in 1204, blijft natuurlijk geheel voor Witsen's eigen rekening.

De beide gedenksteenen aan de Nieuwe Brug hadden Witsen voor het eerst vereeuwigd in gezelschap met Amsterdams regeerende Burgemeesteren. Doch het oogenblik was nu niet meer ver af, dat hij inderdaad een plaats zou innemen in een der Burgemeesterlijke gestoelten zijner vaderstad. Toen de jaarlijksche Februari-verkiezing van het volgende jaar 1682 kwam, was de eenige hinderpaal, die hem een jaar te voren in den weg stond, intusschen van zelven vervallen. Hij werd gekozen met Munter en Huydecoper, terwijl Hudde als oud-burgemeester aanbleef. Het is dus met

[1]) Zie ook J. ter Gouw „Wandeling in Amsterdam in de zeventiende Eeuw," 2de druk, bl. 124. Waar de schrijver aldaar in een naschrift doet opmerken, dat hij zich met voordacht heeft geplaatst op het standpunt der toenmalige kennis van den aardbodem, zoo is dit met nog veel meer recht eene verontschuldiging voor onzen Witsen, die zich natuurlijk onmogelijk op een ander standpunt zou hebben kunnen plaatsen.

Februari 1682, dat wij Nicolaas Witsen voor het eerst zien optreden als Burgemeester van Amsterdam.

Het kan ons niet verwonderen, dat dit feit bij velen rechtmatige vreugde moest verwekken, en wij vinden dan ook in Witsen's papieren verscheidene brieven van gelukwensching. Wij zullen ze hier maar niet mededeelen, daar vele der schrijvers onbekende personen zijn, en hunne betrekking tot Witsen veelal van meer persoonlijken aard was. Echter wenschen wij een uitzondering te maken voor een brief van P. Valkenier [1]), den Resident van Hunne Hoogmogenden te Frankfort.

„*Monsieur*

De tant de personnes qui se sont esjouis avec vous de votre nouvelle dignité, il n'y en a point

---

[1]) De schrijver van het „Verwerd Europa," of althans van het eerste deel. Ik ben eenigen tijd in twijfel geweest, of hij wel tot de naaste verwanten van den bekenden Amsterdamschen Burgemeester heeft behoord. De bovenstaande brief echter is verzegeld met het gewone wapen der Valckeniers. Nog schijnt voor eene nauwere verwantschap ook de omstandigheid te pleiten, dat Burgemeester Gillis Valckenier eenige jaren te voren moeite had gedaan in zijn belang, door tusschenkomst van Witsen. Deze schreef toen, dat Fagel hem beloofd had „te sullen uytwerken, dat den Hr. Resident van sӯ agterstallen werde voldaen, en wijders de saeke so te dirigeeren dat hij voor het aenstaende Jaer op de Provintie van Hollandt werdt gebragt," waardoor hij natuurlijk meer onder de hoede der Amsterdamsche Heeren zou zijn. Indien Witsen's pogingen toenmaals zijn geslaagd, heeft Pieter Valkenier dus werkelijk persoonlijke verplichting aan hem gehad, en is daaruit de toon van dezen brief ook beter te verklaren. In 1675 was hij nog Advocaat te Amsterdam, en woonde hij op de Leliegracht, (zie den „Naem-wijser" van dat jaar). — Den 19 September 1676 werd hij Resident te Frankfort. (Zie Res. St. Gen.).

qui y ayt pris autant de part que moy, ni qui ayt gouté avec plus de satisfaction la douceur de cette nouvelle. Je l'ay considerée non seulement comme un acte de justice, que le ciel veut que notre patrie rende à votre vertu, mais aussi comme une marque très évidente du soin que ce même ciel veut avoir de notre Estat, en mettant au timon de sa principale ville une Personne si esclairée, si juste et si sage. De sorte que, s'il est vray qu'en nous les sentiments de bon patriote doivent précéder tous les autres, vous ne trouverez pas étrange, si au lieu de m'attacher uniquement à vous féliciter de votre dignité, je félicite icy l'Estat de notre ville du choix qu'il a fait de votre personne. Un secret pressentiment m'oblige à cela, qui me fait espérer que les affaires repassant desormais par vos mains, prendront une nouvelle face, et que ces tems facheux ne serviront qu'à rehausser d'autant plus l'Eclat de vos sages conseils; Et c'est sur cette espérance, que la joye que j'ay ressentie de votre Exaltation va être tant plus pure, puis qu'ayant pour fondement la meme chose que vous desirez, j'y trouveray encor sans doute ce que je souhaitte, qui est, que votre vertu soit tousjours aussi révérée qu'elle mérite, que vos soins soient bien secondés, votre vie longue, votre prosperité constante, et qu'entre tous ceux qui vous honorent et vous respectent, vous soyez tousjours persuadé que je suis

Monsieur

FRANCKFORT.
ce 1 mars s. n. 1682.

Le plus humble et le plus
obéissant serviteur

Pierre Valkenier.

Indien ook maar de helft van al deze goede wenschen in vervulling zou komen, kon Witsen ruimschoots tevreden zijn. Of hij het voor het oogenblik reeds was, kunnen wij natuurlijk moeielijk weten, want in geen zijner brieven laat hij zich daarover uit. Wel hebben wij recht tot de onderstelling, dat hij, met zijne ons herhaaldelijk gebleken zwaartillende nauwgezetheid, zich de groote bezwaren, die aan dat ambt waren verbonden, niet zal hebben ontveinsd, vooral omdat hij kon weten dat men van hem, den vierden burgemeester in zijn geslacht, groote verwachtingen koesterde. Willen wij ons een eenigszins duidelijk beeld vormen van zijne persoonlijkheid omstreeks dezen tijd, dan vestigen wij de aandacht op het schoone gegraveerde portret, dat (zonder naam van den maker [1])) ons hem te aanschouwen geeft op zes-en-dertigjarigen leeftijd, in 1677. Wij zien dan een fijn beschaafd uiterlijk, met een kalmen en rustigen blik, en wij kunnen ons voorstellen, dat zijn geheele optreden daarmede in overeenstemming moet zijn geweest.

Hij woonde, tijdens het aanvaarden van zijn eerste burgemeesterschap, op de Heerengracht tusschen de Utrechtsche straat en den Amstel, zooals blijkt uit den „Naem-wijser" voor het jaar 1682, den oudsten, die op het Stedelijk Archief aanwezig is. Het huis zelf heb

---

[1]) Het wordt toegeschreven aan Munnikhuysen of aan Bloteling, en heeft tot onderschrift:

Nicolaes Witsen
Senator Amstelodamensis
aetatis XXXVI.
Anno Salutis MDCLXXVII.

Een niet zeer gelukkige navolging daarvan is geplaatst in het zesde deel van Dr. P. Scheltema's „Aemstels Oudheid"

ik tot heden nog niet kunnen terugvinden, omdat de aanwezige verpondingsboeken ons daaromtrent in den steek laten. Het is daarom ook niet met zekerheid te bepalen, of hij er toen reeds lang had gewoond; ik vermoed sedert Mei 1678, toen hij uit den Haag terugkwam, na zijn eersten zittingstijd in Gecommitteerde Raden. Wel is het zeker, dat hij reeds in het vorige jaar daar woonde, want op een brief van den bekenden Noord-Hollandschen sterrekundige Dirk Rembrandsz van Nierop, van den 9 Augustus 1681 [1]), wordt zijne woonplaats aangeduid „aen de niewe heeregaft bij den Amstel."

Het zou eene afwijking zijn van de gewoonten der zeventiende eeuw, wanneer wij hier niet een plaats gaven aan een gedicht, waarin Witsen's verheffing op hoogdravende wijze wordt bezongen. De vervaardiger (het woord „dichter" wil hier niet goed uit de pen) teekent zich „P. de Canjonole Junior [2])," en geeft zijn hart lucht in de volgende ontboezeming:

„Gelukwensing
aan d'Edele Groot Achtbare Heere, de Heere,
Nicolaas Witzen,
Burgemeester en Raad der Stad Amsterdam.

Uw luyster, Romen, kan bij onze in 't minst niet haalen,
Nu Witzen, die wel eer een Cato bij de Staet,
Een Nestor in het veld verstrekte, ja raad en daad,

---

[1]) Op dien brief zelven zullen wij nader terugkomen.

[2]) Van dezen laat-zeventiende-eeuwschen voorlooper der achtiende-eeuwsche Lucas Helding's zijn mij tot dusver geen andere geestesvoortbrengselen onder de oogen gekomen. Wanneer het niet van zelven geschiedt, denk ik niet veel moeite daarvoor te doen.

Die Amstels rechtbank, als een zon, door zijne straalen
Van wijsheid en verstand verlicht heeft met veel eer,
Het bijl- en bondelrecht ontfangt als burgerheer.
Dus ziet men in de Zoon de Vader weer herleeven,
Die zoo veel jaaren, als een hoofdpilaar en stut,
Het Raadhuis, stad en staat, voor onheil heeft beschut;
Wiens deugd noch in het hert der burg'ren staat geschreven.
Nu werdt de Zoon geeert, geviert van ider een,
Als voorbeeld van staat kunde, en nut van 't algemeen"

VI.

Het burgemeesterschap was in den bloeitijd onzer Republiek, vooral voor zooverre Amsterdam betreft, eene waardigheid, die aan hen, die haar bekleedden, het hoogste gezag in hunne stad verschafte. Burgemeesteren waren inderdaad de eigenlijke „Regeerders" der stad, en verzuimden ook zelden die verklarende aanduiding bij hunnen ambtstitel te voegen. Voor hen, die eenmaal in regeeringsbetrekkingen waren gekomen, was de Burgemeesterlijke waardigheid veelal het hoogste doel van hun streven. Het was niet alleen om de groote macht, die zij daardoor in het Stads-bestuur verkregen, maar ook door den meerderen invloed, dien zij dan allicht op de Landsregeering konden uitoefenen. Nu wij Nicolaas Witsen tot dusver op zoo veelzijdig gebied hebben werkzaam gezien, komen wij van zelf er toe om te onderzoeken op welke wijze hij van dezen invloed heeft gebruik gemaakt ten nutte van het geheele vaderland. Voorloopig laten wij dus zijne werkzaamheid als eigenlijk stads-regent rusten, om ons alleen bezig te houden met zijn optreden in zaken van algemeen belang.

Wij hebben reeds gezien, dat Witsen, behalve zijne zitting in het College van Gecommitteerde Raden, ook herhaaldelijk door de Amsterdamsche regeering is af-

gevaardigd ter Statenvergadering van Holland; „ter dagvaart" zooals men het noemde. Wat hij in die verschillende dagvaarten heeft gesproken en gedaan, zou dus wel de moeite van het onderzoek waard zijn. Hierbij toch zou moeten blijken, of hij daarbij enkel en uitsluitend zich bepaalde tot het mededeelen van de besluiten, die de Amsterdamsche vroedschap had genomen in de verschillende punten van gewicht, die destijds aan de orde waren, dan wel of ook zijn eigen persoonlijke invloed in de Vergadering van Hun Edel Grootmogenden is werkzaam geweest. Het gold bij de toenmalige staatsinrichting als regel, dat de afgevaardigden over ieder belangrijk punt vooraf de meening hunner lastgevers moesten vernemen, en daarnaar handelen, ook zelfs wanneer hunne eigene overtuiging het daarmede niet volkomen eens was; en zoo heeft men ook van tijd tot tijd voorbeelden kunnen zien van afgevaardigden, die ter Statenvergadering hunne stem gaven aan voorstellen of zelven voorstellen deden, waarvan men weet, dat zij die in hun hart geenszins toejuichten [1]. Nu moge men, om verschillende redenen, een dergelijken regeeringsvorm afkeuren, toch heeft juist deze vorm van besluiten, wij zagen het reeds in 1672, enkele malen het land gered, en heeft zeer zeker onze

[1]) Ik denk hierbij b. v. aan Andries de Graaf, die, als afgevaardigde van Amsterdam, in 1672 aan de Staten voorstelde den Prins van Oranje zonder uitstel tot Stadhouder te verheffen. (Zie Wagenaar Vad. Hist. XIV. 86). Vermoedelijk heeft hij het daaraan te danken, dat, op de Historische Tentoonstelling te Amsterdam in 1876, zijn portret werd aangeduid als van iemand die zeer had „medegewerkt tot de verheffing van Willem den Derde." Medegewerkt, nu ja, maar zeker niet uit eigen beweging.

voorvaderen meermalen voor overijlde besluiten behoed. Doch dit is eigenlijk niet het punt waarop wij op dit oogenblik hebben te wijzen, maar wèl een ander, dat ons meer gegronde reden tot klachten geeft, vooral voor hen, die met enkele gedeelten onzer geschiedenis nauwkeuriger bekend willen worden. Niet alleen, dat de beraadslagingen in de Vroedschappen en in de Statenvergaderingen voor de buitenwereld werden geheim gehouden (want dat bracht de toenmalige opvatting van het landsbelang nu eenmaal mede), maar er werd zelfs in de boeken en registers dier vergaderingen geen afzonderlijk verslag gegeven van de beraadslagingen, die aan de besluiten waren voorafgegaan. Vandaar ook, dat zoovele dier besluiten, wat den vorm betreft, sprekend op elkander gelijken; zij bevatten in den regel eerst het voorstel of het verslag waarover gehandeld moet worden, en dan volgt er gewoonlijk „hierop gedelibereerd zijnde en in omvraag gebracht, hebben goedgevonden en verstaan," enz. enz.; maar wat er gedelibereerd is, komt men bijna nooit te weten, en men kan dus zeer moeielijk nagaan wie van de leden op het genomen besluit den meesten invloed hebben uitgeoefend. De Hoogleeraar R. Fruin heeft hierover reeds geklaagd bij zijne bespreking van Oldenbarneveldt's invloed op de Staten van Holland [1]), en men zou die klacht gevoegelijk kunnen herhalen bij de bespreking van iederen staatsman, die in den roemvollen tijd onzer Republiek eenig aandeel heeft gehad in de Regeering. Gelukkig is het dus, dat enkele dier stads- en landsbestuurders voor zichzelven

[1]) R. Fruin, Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog, bl. 70 en 71.

somtijds in die leemte hebben trachten te voorzien, en het een en ander hebben aangeteekend van beraadslagingen, die in hunne tegenwoordigheid en met hunne medewerking zijn gevoerd geworden. Zoo zouden wij bij voorbeeld van het voorgevallene ter Statenvergadering van Holland in 1672 vrij wat minder weten. wanneer niet de bijzondere aanteekeningen van de Pensionarissen Vivien en Hop (en ook van den Amsterdamschen schepen Bontemantel) aan latere geschiedschrijvers [1]) hadden ten dienste gestaan. En, om nu weder terug te komen op Nicolaas Witsen, wij zouden gaarne van hem een verslag ontmoeten van de jaren, dat hij voor Amsterdam de dagvaart bijwoonde; waarschijnlijk heeft hij zoo iets ook wel geschreven, te oordeelen naar zijne algemeen geroemde werkzaamheid en lust tot opmerken en aanteekenen. Doch indien dit zoo is, dan behooren ook die stukken alweder tot de velen, die verloren zijn gegaan. Één is er slechts van overgebleven, en juist dat ééne zou naar de overigen doen verlangen. Niet om den schoonen stijl of aantrekkelijken vorm, want het zijn maar aanteekeningen voor hemzelven; doch om den inhoud, die ons vergunt een kijkje te nemen in de inwendige geschiedenis van een tijdperk, waaromtrent ons wel veel berichten van buiten, maar slechts weinige van binnen zijn overgebracht.

In Witsen's nagelaten papieren op het Amsterdamsche Stedelijk Archief vond ik hier en daar eenige verslagen, aanteekeningen en besluiten omtrent de aangelegenheden der Republiek in de eerste maanden van 1682. Hij was toen voor het eerst als Burgemeester

---

[1]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XIV. bl. 52 en volg.

ter dagvaart gezonden, en zal wellicht daardoor wat meer gewicht hebben in de schaal gelegd. Het is echter niet om deze reden, dat de mededeeling van deze stukken mij belangrijk voorkwam. De staatkundige verwikkelingen, waarin onze Staat destijds was of dreigde te komen, zijn minder bekend dan die van de daaropvolgende jaren, en het zou niet onmogelijk zijn dat de kennismaking met deze aanteekeningen, die, voor zoover ik weet, nooit zijn uitgegeven, eenig licht konden verschaffen omtrent de gewichtige verschilpunten, die twee jaren later zulk een hevige spanning zouden veroorzaken tusschen den Stadhouder en de Regeering van Amsterdam.

Het is genoegzaam bekend, dat met den vrede van Nijmegen in 1678 de rust in Europa slechts oogenschijnlijk was hersteld, en dat reeds spoedig daarna Lodewijk de Veertiende een begin maakte met zijne minder aangename handelwijze om verschillende steden en landstreken, waarop hij meende recht te hebben, in vollen vrede te vermeesteren en onder zijn gebied te brengen. Wel beschouwde hij dit niet als veroveringen, maar slechts als een eenvoudige hereeniging met Frankrijk, waartoe die streken in vroeger tijd zouden hebben behoord; doch men gevoelt wel, hoe het daarmede ging. De zoogenaamde rechtbanken, die over deze aanspraken zouden hebben te beslissen (*Chambres de Réunion*) waren door den Koning zelven benoemd en durfden zijne daden nooit anders dan goedkeuren. Het ligt in den aard der zaak, dat 's Konings naburen, Duitschland en Spanje, hierbij de lijdende partijen werden. Het Nijmeegsche vredesverdrag had de grenzen tusschen Frankrijk en de Spaansche Nederlanden niet overal even duidelijk aangewezen, en nu vond Lodewijk het geraden om zich van enkele plaatsen,

over wier bezit eenige twijfel kon bestaan, meester te maken, en eerst daarna over het recht in dezen te spreken. Zijne aanspraken hadden vooral betrekking op enkele gedeelten van Vlaanderen, zooals Aalst en omstreken, doch ook in het land van Luxemburg deed hij door zijne krijgslieden verscheidene plaatsen bezetten. Om nu hierover tot eenig vergelijk te komen, was in het najaar van 1681 te Kortrijk eene bijeenkomst te zamen geroepen, die echter slechts uiterst langzaam voortgang maakte en in de eerste plaats langen tijd besteedde aan het beslissen in vele vragen omtrent den vorm. De Koning van Frankrijk wilde nog een ander middel in het werk stellen om Spanje tot toegeven te nopen, en deed daarom de stad Luxemburg door zijne krijgsmacht insluiten. In onzen Staat begon men omstreeks dezen tijd de bedoelingen van Frankrijk meer en meer te wantrouwen, en men gaf daarom gereedelijk gehoor aan den raad van den Stadhouder Willem den Derde, om, door het sluiten van nieuwe verbonden met Engeland en Zweden, aan Frankrijk, even als vroeger in 1668, eenig ontzag in te boezemen. Zweden liet zich spoedig daartoe overhalen, en den 10 October 1681 werd met dit Rijk een bondgenootschap gesloten, waarbij de handhaving der vredesverdragen van 1648 en 1678 wederzijds werd overeengekomen. Hetzelfde voorstel werd nu ook gedaan aan Engeland, waarheen de bekende Coenraad van Beuningen [1]) als buitenge-

---

[1]) Deze had zich reeds vroeger doen kennen als een voorstander van nauwere aansluiting aan Engeland, welks koning in 1679 had aangeboden op nieuw met ons in verbintenis te treden, tot waarborg voor den gesloten vrede. Van Beuningen kwam uit den Haag over, om dit denkbeeld met groote hevigheid aan te prijzen, ondanks den tegenstand van D'Avaux.

woon gezant werd afgevaardigd, om tegelijk met den gewonen gezant Van Citters op het sluiten van een dergelijk bondgenootschap aan te dringen. Koning Karel de Tweede scheen het voorstel met zeer veel welwillendheid te ontvangen, doch stelde tevens verschillende voorwaarden, die de uitvoering voorloopig onmogelijk maakten. Hij bedong dat de Keizer, de Duitsche vorsten en de Koning van Denemarken ook in het bondgenootschap zouden treden, omdat die allen er nog meer belang bij hadden. Wanneer echter Frankrijk met zijne veroveringen voortging, dan zou hij het Parlement, dat in den loop van dit jaar ontbonden was, bijeenroepen om krachtige besluiten te nemen in het belang der bondgenooten. Men wist echter wel, dat Karel de Tweede voorloopig liever niet met het Parlement in aanraking kwam, en kon daarom op deze toezegging weinig rekenen.

De samenkomst te Kortrijk had nog weinig opgeleverd; er werden verschillende uitvoerige stukken gewisseld door de zaakgelastigden der Koningen van Frankrijk en Spanje, welke aan breedsprakigheid niets te

---

Hij dreigde zelfs (in de raadszitting van 2 October 1679) om, wanneer zijn gevoelen geen meerderheid vond, zijn ontslag te nemen, zijne goederen te verkoopen en het land te verlaten. De Commissie, waarin ook Witsen zitting had, wenschte nog geene beslissing te nemen, doch van Beuningen bewerkte door zijne krachtige bestrijding, dat eerst Witsen en vervolgens ook de andere Commissarissen van gevoelen veranderden, en dat den 4 October de Raad in het voorgestelde verbond bewilligde. (Zie Notulen Appelman). Zooals men weet, is daarvan later toch niets gekomen (zie b. v. Wagenaar. Vad. Hist. XV 49, 50.) — In deze aangelegenheid was de Prins van Oranje nog de meening van Van Beuningen toegedaan.

wenschen overlieten [1]), doch de zaak geen stap verder brachten. Een vertoog van de Engelsche en Staatsche gezanten bij het Fransche hof had evenmin eenig gevolg.

Intusschen had de Spaansche gezant in den Haag, De Fuen-Major, de Staten-Generaal herinnerd aan de bestaande overeenkomsten tusschen Spanje en onze Republiek, waarbij wederzijdsche hulp was toegezegd, indien een van beiden mocht worden aangevallen. Dit laatste was nu werkelijk geschied door Frankrijks inval in Luxemburg, en hij verzocht daarom, dat men van hier 8000 man hulptroepen naar de Spaansche Nederlanden zoude zenden.

Dit vertoog, dat op den 11 Februari 1682 werd overgeleverd, bracht de Staten-Generaal in eene groote moeielijkheid, daar zij nog geen stellig antwoord hadden uit Engeland, en dit vooreerst ook wel niet zouden krijgen. Hoewel men inzag, dat Spanje in zijn vordering zich terecht op de bestaande overeenkomsten beriep, ontveinsde men zich anderzijds niet, aan welke gevaren men zich blootstelde door nu reeds de gevraagde hulp te zenden, daar Frankrijk dit waarschijnlijk als een vredebreuk van onzen kant zou beschouwen. De Prins van Oranje dacht er anders over, doch vond het geraden, om, voordat de zaak in de Vergadering kwam, zich eerst te verzekeren wat alsdan de meening van Amsterdam zou zijn. Hij had reeds menigmalen de ondervinding opgedaan, dat de houding van Amsterdam over den voortgang van dergelijke zaken had beslist,

---

[1]) Men kan ze vinden in het Negentiende en Twintigste boek van Sylvius' Vervolg op „de Saken van Staet en Oorlogh" van Aitzema, waarin ook het vertoog van Don Bathasar de Fuen-Major en verdere stukken, die op deze zaak betrekking hebben, zijn opgenomen.

hetzij dan in zijnen geest of niet. Hij sprak dus nog dienzelfden 11 Februari met een der Amsterdamsche Afgevaardigden, en wel met Witsen. Hij trachtte in dit gesprek [1]) den Burgemeester te overtuigen van het noodzakelijke om aan Spanjes verzoek gehoor te geven en op deze wijze woord te houden. Witsen was het hiermede niet eens; hij was ook geneigd woord te houden, maar betwijfelde of dit de beste weg was om elkander te helpen. Bovendien geloofde hij, dat de Regeerders der Republiek het belang van onzen Staat niet mochten uit het oog verliezen, „t intrest gong boven al, en wij behooren of konden niets doen sonder Engelant." Hij oordeelde dus, dat men aan Spanje nog geen bepaald antwoord zou mogen geven, maar de beslissing uitstellen, en intusschen vernieuwde pogingen doen bij het Engelsche hof; immers „de minste movementen van Spanje soude Vrankrijk voor rupture opnemen, daerom sulx te schorsen." Hij gaf verder in overweging, of niet van onzen kant eene schikking zou kunnen worden voorgesteld; doch de Prins zeide, dat de Spaanschen daartoe niet zouden te bewegen zijn, en in dat geval hun eigen weg gaan, hetgeen Witsen een wanhopige handelwijze noemde. Het gesprek viel daarna op andere onderwerpen, doch de Prins had nu voor het oogenblik genoeg gehoord om eenigszins te zien in welken geest Amsterdam zijn stem zou uitbrengen.

Kort daarop diende de Fransche gezant d'Avaux ook een vertoog bij Hunne Hoogmogenden in, waarin hij te kennen gaf, dat Frankrijks bedoelingen geheel vredelievend waren, er tevens op wijzende dat juist het

[1]) Geschreven aanteekeningen van Witsen, Amst. Archief.

verzoek van Spanje een oorlog kon tengevolge hebben. Iets dergelijks had Lodewijk's gezant in Engeland aldaar reeds evenzeer gezegd, zoodat men hier wel eenige reden had om te vreezen, dat Engeland zich niet zou aansluiten bij een daad, die klaarblijkelijk een oorlog met Frankrijk zou na zich slepen.

Het duurde nu eenige dagen voordat de zaak in de Staten van Holland kon worden gebracht, waartoe ook de ongesteldheid van den Raadpensionaris Fagel wellicht zal hebben bijgedragen. In dien tusschentijd ontving Witsen verschillende bezoeken van eenige lieden van invloed, die gaarne zouden hebben gezien dat Amsterdam in deze zaak in hunne inzichten deelde. Met dit doel kwam den 13 Februari [1]) de Resident der Hanzesteden hem een bezoek brengen, waarin hij eerst uitweidde over het nadeelige van de Elbe-tollen, die de Koning van Denemarken voornemens was te heffen, en waarover hij gaarne zoude zien, dat men den Keizerlijken Resident Cramprigt eens aansprak, omdat zoo iets toch niet mocht geschieden zonder dat de Keurvorsten het hadden toegestaan; hij vond het jammer dat onze Staat zooveel beleefdheden aan Denemarken bewees, en achtte het gepast dat Denemarken nu ook iets voor het algemeen belang zou doen of laten. Witsen antwoordde hierop kortelijk „in 't generael" met „beleefde bejegeningen," waarna het gesprek spoedig kwam op den toestand van Europa. Genoemde Resident was van meening dat wij niet op Engeland moesten rekenen, en op Brandenburg evenmin, en dat wij dus, wanneer wij Spanje te hulp kwamen, onmiddellijk met Frankrijk in oorlog zouden geraken. Witsen bericht ons niet,

[1]) Aant. Witsen, Amst. Archief.

wat hij daarop heeft geantwoord; vermoedelijk ook wel „in 't generael," daar hij toch moeielijk aan vreemde gezanten kon zeggen wat hij dacht over eene zaak waarover nog geen bepaald voorstel ter Statenvergadering was gedaan. Ongeveer denzelfden uitslag had een ander gesprek, dat hij drie dagen later hield [1]) met den Heer Van Sevenaer, afgevaardigde ter Staten-Generaal voor Friesland, die hem ook een bezoek kwam brengen. Dit bezoek geschiedde eenigszins ambtshalve, want de Heer van Sevenaer begon met aan Witsen mede te deelen, dat hij zulks deed uit naam en volgens voorschrift van zijne lastgevers, de Staten van Friesland, die gaarne in deze zaak met de Amsterdamsche Heeren eenstemmig wenschten te handelen. Hij had reeds eenigen tijd te voren den Spaanschen gezant voorgehouden, ook op last der Friesche Staten, dat het wenschelijk zou zijn wanneer Spanje met Frankrijk tot een schikking wilde treden, om dan, in plaats van Luxemburg of de bedoelde plaatsen in Vlaanderen, het een of ander gebied van Spanje zelven, bij voorbeeld Navarre, aan Frankrijk over te geven. Doch wij weten reeds uit het vertoog van Fuen-Major van 11 Februari [2]), dat deze daarvan volstrekt niet wilde hooren, omdat hij Frankrijks recht in dezen ten eenen male ontkende. De Heer van Sevenaer had het daarbij niet gelaten en verhaalde nu aan Witsen hoe hij later bij d'Avaux was geweest, die hem brieven en bevelen van den Franschen koning had laten zien, waarin te lezen stond, dat Frankrijk zijnerzijds gaarne een schikking zoude zien tot stand komen, mits Spanje maar

---

[1]) Aant. Witsen, Amst. Archief.
[2]) Zie Sylvius, t. a. p

iets wilde afstaan, onverschillig waar. De Friesche afgevaardigde had bij die gelegenheid d'Avaux hooren verklaren, hoe zijn Koning bereid was, om, wanneer deze schikking was getroffen, een verbond aan te gaan met „alle christenvorsten, dat wie eerst oorlogsbegin maekte, die opt lijf gesamentlijk te vallen, om so de vrede te houden int Christendom, sodat dese staet sulke swaere garnisoen niet nodig soude hebben op de frontieren." D'Avaux wist blijkbaar maar al te goed, dat de Zeeprovinciën van ouds tegen te hooge opdrijving der landmacht waren, en dat dus een voorspiegeling van geringer landmacht in de toekomst voor die Heeren altijd iets aantrekkelijks moest hebben. Bij van Sevenaer schijnt dit gezegde van d'Avaux werkelijk eenigen invloed in dien zin te hebben gehad, want onmiddellijk daarna sprak hij met Witsen over „de miserabele staet der frontieren" en over „de inclinatie van Vrede in Vrieslant." Het hinderde hem daarom, dat er in den Haag hier en daar wel geneigdheid tot oorlog scheen te bestaan en dat „in dronke hoofde vele hovelingen *vive la guerre* hadden gedroncken." Al verder doorpratende en doorklagende, verhaalde Van Sevenaer nu ook aan Witsen hoe tegenwoordig in de Staten-Generaal met twee of drie personen alles werd verricht „quasi in de secrete besonges" en haalde verschillende voorbeelden aan om te bewijzen hoe 's lands belang, naar zijne meening, niet voldoende werd behartigd; ook omdat sommige provinciën, met name Gelderland, Overijssel en Utrecht, nooit durfden tegenspreken en in alles toestemden of afwezig bleven.

Was het bij deze laatste opmerkingen wellicht er op aangelegd om Witsen's gevoelen te hooren over den buitengewonen en onweerstaanbaren invloed van Willem den Derde op de besluiten der Staten-Generaal, dan

bereikte Van Sevenaer zijn doel niet, want Witsen, die zijn bezoeker eerst geheel had laten uitspreken, wachtte zich daarna wel, om over dat punt iets te zeggen. Daarentegen sprak hij zijnerzijds wel den wensch uit tot behoud van den vrede, doch meende dat de provinciën hierin eendrachtig moesten samengaan, daar dit de eenige weg was om een waardig besluit te kunnen nemen, wanneer de zaak in de vergadering zou worden behandeld. Kwam het zoover, dan zou hij spreken en stemmen zooals zijne lastgevers zouden voorschrijven, doch kon nu niet anders doen dan aansporen tot eendracht.

Het spreekt van zelf, dat dergelijke gesprekken voor de beide betrokken personen niet veel licht konden verschaffen; doch van meer gewicht was het onderhoud, dat Witsen eenige dagen later (den 20 Februari) met den Stadhouder had over deze zaak. Deze had hem dien dag bij zich ontboden, schijnbaar om hem eenige mededeelingen over andere onderwerpen te doen. Deze waren echter spoedig afgehandeld, en nu verzocht hij den burgemeester „te sitten en met hem een uer te discoureren." En zoo kwam dan onmiddellijk de vraag over de 8000 man aan de orde. De Stadhouder was zeer beslist in zijne meening, dat wij aan Spanje ons woord moesten gestand doen, en ons niet achter uitvluchten verschuilen. Hij had het reeds genoeg betreurd, dat men in 1678, bij het sluiten van den Nijmeegschen vrede, van dezen regel was afgeweken. Deed men het nu wederom, dan liep men gevaar dat onze Republiek in het buitenland alle vertrouwen zou verliezen en niemand ooit meer waarde hechten aan onze beloften of eenig verbond met ons zou willen aangaan. Zoowel Spanje als wij gingen dan onzen ondergang te gemoet. Doch buitendien

bestond er ook voor ons weinig gevaar in het zenden van de gevraagde hulptroepen, omdat de Keizer en het Rijk ook stellig zouden bijspringen en de Koning van Engeland dan door zijn volk en Parlement ook wel tot medewerking zou worden gedwongen. Indien wij het nalieten, dan zou niemand den eersten stap willen doen, en Spanje geheel aan zich zelven overgelaten zijn, hetgeen tegen alle verdragen streed. Hij was geen vriend van den vorigen Raadpensionaris (de Witt) doch herinnerde zich steeds dat deze hem had geleerd: „koningen mogten ietwes leuteren, maer sulx konde republiken niet doen als met haer gemene ondergang."

Voor ons, die deze toestanden op een grooter afstand beschouwen, kan een dergelijke taal onzen eerbied voor den persoon en het karakter van Willem den Derde niet anders dan vermeerderen. Witsen, die deze redenen moeielijk kon tegenspreken, meende echter den Stadhouder er op te moeten wijzen, dat er met eene beslissing nog geen haast was; *„qui a tempo a vita"*, zeide hij, en geloofde dat er nog wel een schikking zoude te treffen zijn. Waarom niet liever gewacht totdat wij een stellig antwoord uit Engeland ontvingen, nadat aldaar het Parlement zou zijn bijeengeroepen? Voorts achtte hij het wenschelijk, dat men zich evenzeer van de medewerking van Brandenburg zoude verzekeren.

De Stadhouder kon hieruit reeds opmaken dat Witsen, en waarschijnlijk dus ook zijn lastgevers, toch niet zoo geheel ongeneigd waren om met hem in te stemmen, en voor het oogenblik alleen verschilden omtrent den meer of minder wenschelijken spoed. Hij gaf dit ook aan onzen Burgemeester te kennen met de woorden: *„ville qui parlemente est moitié perdue!"* waarop Wit-

sen weder antwoordde met een Latijnsch spreekwoord: „*Iniquum petitur et aequum obtineatur.*" De Stadhouder begon nu aan Witsen iets uitvoeriger zijne inzichten mede te deelen omtrent den toestand van Europa en zeide „met groote iver" dat het onmogelijk was, dat Engeland nu zijn parlement bijeenriep. De binnenlandsche twisten aldaar lieten het niet toe; hij zelf was daar in het vorige jaar nog persoonlijk geweest en kon er dus over medespreken. Hij wist, dat zoodra het Parlement zou bijeenkomen, men voornemens was te spreken over de valsche getuigen die in het rechtsgeding tegen Shaftesbury waren gebruikt, en dat men het den Hertog van York weder moeielijk zou maken. Daarom was hij stellig overtuigd, dat Karel de Tweede nooit uit eigen beweging het Parlement zou raadplegen. Gingen wij echter vóór met het zenden van de verschuldigde hulptroepen aan Spanje, dan zou de openbare meening in Engeland den Koning wel dwingen van gedachten te veranderen, en zich bij ons te voegen.

Witsen was nog niet zoo overtuigd dat Koning Karel alsdan met ons zou samengaan. Had niet een vroegere oorlog (1672) bewezen, dat hij er volstrekt niet tegen op zag om, in strijd met den wil en het belang van zijn volk, met ons te breken, en zou het dus niet beter zijn met dit zenden nog te wachten? Die 8000 man alléén waren toch geen genoegzame hulp, en zouden in geval van oorlog spoedig vernietigd zijn. Wel meende de Stadhouder, dat dit zou kunnen worden voorkomen door hen als bezetting in de steden te leggen, doch Witsen ging voort, en stelde het geval dat Engeland „indient al van goede wil wiert" met zijne medewerking nog niet gereed zou zijn en wij toch reeds door Frankrijk werden aangevallen. Hij vond daarin aanleiding om in ieder geval tot vrede en

minnelijke schikking alle mogelijke pogingen aan te wenden. Hij wist wel dat men in deze meening niet eenstemmig zou zijn, doch had in dit gesprek zijne eigene overtuiging uitgesproken, zoodat het „geen adviseeren was, maer een simpel discoers."

Dit laatste was natuurlijk ook de opvatting van Prins Willem, die ook van zijnen kant verklaarde nog geen vast besluit te hebben genomen. Hij zag voornamelijk op tegen de binnenlandsche oneenigheid, klaagde zeer over de provinciën Friesland en Groningen „en verhaelde veel schelmstucken van deselve tot corruptie en correspondentie." Witsen, die het op het punt van binnenlandsche eendracht volkomen met hem eens was, en zich waarschijnlijk herinnerde wat hij een paar dagen te voren daarover aan den Heer Van Sevenaer had gezegd, vond het nu overbodig op dit onderwerp verder door te gaan. Hij bracht het gesprek nu op de houding van Brandenburg, dat immers welwillend tegenover ons scheen te zijn. Toch geloofde de Stadhouder, dat men daarop weinig zou kunnen rekenen. Ook daar was het Fransche goud niet zonder uitwerking gebleven, zoodat hij gerust durfde zeggen „dog in confidentie en stilte, dat van de keurvorstin [1]) of tot de minste meyt toe die de schotels wast, was gecorrumpeert van de fransen." Hoe men de zaak ook wendde of keerde, het zou toch ten slotte er op neerkomen dat men zijn belofte aan Spanje moest houden en de 8000 man zenden. De Prins beklaagde zich bij deze gelegenheid tevens, dat men hem ten laste legde den oorlog te

---

[1]) De eerste gemalin van den Keurvorst Frederik Willem van Brandenburg, Louise Henriette van Oranje (eene dochter van Frederik Hendrik) was in 1667 gestorven. De hierbedoelde Keurvorstin was zijn tweede vrouw.

willen, doch hij geloofde dat Witsen aan deze beschuldiging niet zou mededoen, en riep hem tot getuige „hoe hij het meest te verliesen had in 't lant." Doch de zaak werd in Engeland niet goed behandeld en wij waren dus wel genoodzaakt op den voorslag van Spanje een spoedig besluit te nemen, waartoe hij hoopte dat over acht dagen, bij gezondheid van den Raadpensionaris Fagel, de gelegenheid zou zijn. Hij vertrouwde dus op de goede houding van Amsterdam, op welks medewerking, bij het toestaan der recruutpenningen, alles aankwam; waarop Witsen te kennen gaf, dat hij gaarne met de Regeering van Amsterdam zou spreken, doch, naar zijn gevoelen, tot een schikking aanraden. Hij verhaalde den Prins ook, dat de actiën aan de beurs te Amsterdam, na het vertoog van d'Avaux waren gerezen, hetgeen de Prins verkeerd vond, zeggende dat zij „hadden behooren af te slaen."

Toen hiermede het eigenlijke gesprek geëindigd was, en eenige andere punten nog even werden aangeroerd, liet de Prins zich zeer gunstig uit over de bekwaamheden van den Amsterdamschen Pensionaris Jacob Hop. Wanneer Fagel[1]) kwam te sterven en Hop wat ouder was, zou hij zelfs gaarne zien, dat deze als Raadpensionaris van Holland mocht worden gekozen; nu was hij nog wat jong [2]), en zou het bij onverhoopt overlijden van Fagel,

---

[1]) Fagel schijnt geen sterke gezondheid te hebben gehad. Herhaalde malen vond ik in brieven en aanteekeningen, dat hij ziek was; ook behoorde dit wellicht onder de redenen, waarom hij in 1677 eerst na lang beraad er toe overging zijn ambt bij vernieuwing te aanvaarden.

[2]) Jacob Hop (geb. 30 Juli 1654) was destijds nog geen 28 jaar oud, doch reeds in 1680 tot Pensionaris van Amsterdam benoemd. Het is bekend, dat zijne houding in de beide vol-

wel aan den Pensionaris van Haarlem, Mr. Michiel ten Hove, moeten worden opgedragen [3]).

Er is in Witsen's aanteekeningen, na het hiervermelde gesprek, een gaping van bijna twee weken, daar de eerstvolgende Aanteekening is van den 5 Maart. Wat hij dus in dien tusschentijd met zijne ambtgenooten te Amsterdam heeft gesproken, deelt hij ons niet mede, doch het een en ander zal kunnen blijken uit het verslag der vergaderingen en besprekingen, die nu aan de beurt zijn.

De vergadering der Staten van Holland, waarin de vraag betreffende de hulptroepen zou worden behandeld, ten einde daaromtrent de stem van onze provincie in de Staten-Generaal vast te stellen, vond plaats op Donderdag den 5 Maart. Voor dat deze zitting begon, vond de Fransche gezant d'Avaux het raadzaam nog een afzonderlijk gesprek te houden met de Heeren van Amsterdam, om hen zoo mogelijk over te halen tot een stemming in zijnen geest en hun de zaak ook eens van het Fransche standpunt te doen beschouwen. Het moest daarbij natuurlijk den schijn hebben van een bijzondere vriendschap voor Amsterdam, „want hij gong niet *solliciteeren* bij de leden, maer wegens de inclinatie so voor onse stat bij Sijne majesteyt was, sulx dede." Witsen zegt ons niet of hij over deze inleiding in stilte heeft geglim-

---

gende jaren hem een tijd lang uit de gunst van Willem den Derde moest brengen; doch spoedig daarna werd hij als gezant der Republiek met verschillende zendingen belast en schijnt daarbij met den Prins doorgaans in goede verstandhouding te zijn geweest. (Zie hierover Mr. N. J. den Tex, Jacob Hop, enz.).

[3]) Toen Fagel in December 1688 overleed, werd het Raadpensionaris-ambt voorloopig aan dezen Ten Hove opgedragen, totdat Antonie Heinsius daarmede voor goed werd bekleed.

lacht, maar verhaalt ons in korte trekken den inhoud van 's Graven pleidooi voor de goede bedoelingen van Frankrijk. De zaak was, volgens den gezant, zoo eenvoudig mogelijk. De vraag liep over „Aelst en enig plat lant," waarop de Koning recht had en dat hij ook feitelijk reeds bezat. Bij de vredesverdragen waren, met de aanduiding der grenzen, deze plaatsen niet genoemd, en het was dus natuurlijk dat Frankrijk ze wilde behouden. En wat nu het blokkeeren van Luxemburg betrof, dat geschiedde alleen om de Spaanschen „tot redelijckheyt te dwingen." Zijn Koning begeerde het anders niet, en was tevreden met eene voldoende schadeloosstelling, in welke landstreek dan ook. De Koning van Engeland was daartoe zeer genegen, en ook vijf van de Keurvorsten des Duitschen Rijks. Bovendien was Spanje te zwak om zelf veel uit te richten, en zou bij onze hulptroepen wellicht niet meer dan 2000 man kunnen voegen, dus nagenoeg niets. Waren het bij voorbeeld 40.000 man, die door ons zouden worden gezonden, dan kon hij het eerder begrijpen, doch dan zou daarmeê dezerzijds de oorlog onvermijdelijk zijn gemaakt. In ieder geval had Koning Lodewijk gelast, bij eenige poging van Spanje, de Zuidelijke Nederlanden geheel te bezetten en te behouden. D'Avaux meende dus, of zeide althans te meenen, dat wij door onze hulp de zaak voor Spanje eer zouden verergeren dan verbeteren, en toonde aan de Amsterdamsche Heeren uit de artikelen der verdragen, dat men elkander slechts hulp was verschuldigd in geval van *openbaren oorlog;* tot dusver was er slechts sprake geweest van *hostiliteiten*, en nog niet van *guerre ouverte.* Wilden de Spanjaarden en hunne bondgenooten nu maar een minnelijke schikking met Frankrijk treffen, dan zou zijn meester zorg dragen, dat alle verdere vraagpunten

door een duidelijk vaststellen der tractaten werden vermeden en geen hangende geschillen meer overgelaten, „en dit alleen uyt liefde tot vrede." — Deze liefde sloot echter niet uit, dat hij ten slotte nog even herinnerde „van wat pouvoir hij was," en dat zoowel Spanje als de Republiek hoogstwaarschijnlijk den oorlog zonder bondgenooten zouden hebben te voeren.

Het spreekt van zelf dat Witsen en zijne mede-afgevaardigden al deze redenen aanhoorden, maar zich niet daarover uitlieten. Hun antwoord was, dat de zaak nog niet in de Vergadering was voorgekomen, waarop d'Avaux zeide, dat dit juist de reden was waarom hij reeds nu met de Heeren had gesproken. Had hij gewacht, totdat de zaak *wel* was voorgekomen, dan zou zijn vertoog natuurlijk te laat gekomen zijn. De Amsterdammers zullen stellig hebben gedacht, ook al zeiden zij het niet, dat zij van hun kant dit laatste ook wel wisten, doch gaven alleen te kennen, dat zij er met hunne lastgevers over zouden spreken. Het blijkt dus niet, dat er in deze samenkomst eene eigenlijke gedachtenwisseling heeft plaats gevonden; D'Avaux was de eenige spreker, de Amsterdamsche Heeren waren aandachtige, doch stilzwijgende toehoorders. En mocht de Fransche gezant wellicht wat al te veel overredingskracht hebben gebruikt, dan werd de uitwerking daarvan onmiddellijk weder eenigszins verzwakt door een bezoek „dog int particulier, van de Spaense ministers, die alle de argumenten van d'Avaux hebben wederlegt." Beide partijen hadden dus hier op één ochtend te 's-Gravenhage juist hetzelfde verricht wat zij nu reeds meer dan een half jaar bezig waren te Kortrijk te doen, namelijk een reeks van vertoogen over en weêr, zonder tot een beslissing te komen.

In de Vergadering der Staten van Holland kwam

dienzelfden dag het langverbeide vraagstuk ter tafel, en daar Fagel, door zijne ziekte, niet in de zitting der Staten-Generaal was tegenwoordig geweest, deed de Stadhouder nu zelf uitvoerig verslag van hetgeen tot dusverre daarover was gehandeld. Hij liet, naar gewoonte, al de gewisselde stukken, voorlezen; grootendeels genomen besluiten ter Staten-Generaal, en verschillende brieven van onzen buitengewonen gezant in Engeland, Coenraad van Beuningen, en van den Engelschen gezant Chudley, waaruit te zien was dat Koning Karel de Tweede volstrekt niet gezind was zich bij ons aan te sluiten en het ook veel te druk binnen 's lands had om zich veel met buitenlandsche aangelegenheden bezig te houden.

Toen de Prins nu deze mededeelingen had gedaan, werd hij door de Ridderschap, als ook door Delft en Amsterdam, beleefdelijk bedankt, terwijl de Ridderschap voorstelde de zaak in handen van commissarissen te stellen. Er kon dus dien dag niet verder worden beraadslaagd, doch de Prins vond nog gelegenheid om de afgevaardigden van Amsterdam afzonderlijk te spreken. Hij zeide hun, dat hij zich zeer verwonderde over de houding van Engeland, daar het vertoog van Chudley, buiten weten van den Heer Van Beuningen, was herwaarts gezonden. De Engelsche Regeering scheen hem niet te vertrouwen en deed uitstrooien dat hij den Koning van verstandhouding met Frankrijk had beschuldigd. Intusschen had hij dit nooit gezegd of geschreven, doch, voegde hij er bij „gedagten waeren vrij." Verder zeide de Prins nog, sprekende van mogelijke gevaren die voor ons zouden kunnen ontstaan wanneer wij ons woord aan Spanje hielden, dat hij vast geloofde in de Goddelijke voorbeschikking, en niet kon denken „dat Godt dit landt so verre had doen

komen, om nu verlooren te laeten gaen." — Ten slotte deed hij opmerken, dat Spanje nooit kon hebben bedoeld Aelst aan Frankrijk af te staan; zelfs was dit van eene andere plaats, Beaumont, uitdrukkelijk verklaard geworden, en er bestond volgens hem geen enkele reden om Aelst aan Frankrijk toe te wijzen.

Den volgenden dag (Vrijdag den 6den Maart) vergaderden de Staten wel, doch kon het „groote werk" nog niet in verdere behandeling komen, zoodat er slechts eene korte zitting werd gehouden, waarin verschillende punten van minder belang werden afgedaan. Vóór of na deze vergadering (het juiste uur heb ik niet kunnen vinden) werd Witsen door den Stadhouder om een bijzonder onderhoud verzocht, en deelde hem toen mede wat de Fransche gezant den vorigen dag was komen zeggen. Het antwoord, dat deze toen van Witsen had ontvangen, bleek geheel naar 's Prinsen genoegen te zijn; hij hield het er voor, dat deze toespraak „alleen diende om ons te intimideeren, en wenste wel deselve niet waere geschiet, als het jalousije verwekt en andere daeruyt ombrage nemen." Witsen had nu gelegenheid den Prins uitvoerig in te lichten aangaande de gedragslijn, die Amsterdam voornemens was in deze zaak te volgen en die hij zelf ook ten volle goedkeurde. Het kwam hierop neder, dat de Staat natuurlijk verplicht was zijn woord te houden, maar dat het nog niet bewezen was, dat de omstandigheden zoodanig waren dat wij reeds tot hulp verplicht zouden zijn. Er was nog geen oorlog, en wij mochten dien niet onzerzijds uitlokken, dewijl niemand daarmede gebaat zou zijn. Tet heden waren er alleen vijandelijkheden gepleegd zonder oorlogsverklaring, en de blokkeering van Luxemburg was slechts een dwangmiddel tot verzekering van beweerde rechten, doch geen daad van openbaren oor-

log, hetgeen ook het gevoelen was van Engeland. Amsterdam gaf daarom als hare meening te kennen, dat men, zoowel hier als in Engeland, met de Fransche gezanten moest onderhandelen, en dat Engeland moest trachten te bewerken, dat gedurende deze onderhandelingen Luxemburg ongehinderd van leeftocht mocht worden voorzien en niet door Frankrijk zou worden vermeesterd. Wij moesten dan gezamenlijk met Engeland en Duitschland eene schikking tusschen Frankrijk en Spanje tot stand brengen, daar wij niet als rechters mochten optreden, en het niet aan ons stond te beoordeelen of Aelst, volgens den vrede van Nijmegen, aan Frankrijk toekwam of niet. Een dergelijke handelwijze ware in het belang van onzen Staat het voorzichtigst, daar wij anders gevaar liepen de goede gezindheid van Engeland geheel te verliezen, en dit Rijk tot een verklaarden vijand te maken, terwijl zoowel de Spaansche als de Staatsche gezanten aan het Engelsche hof niet ongezind waren in deze richting te werken. Bovendien zoude, in geval van oorlog, Duitschland een zwakke en weinig betrouwbare bondgenoot zijn, omdat vele Duitsche vorsten de zijde van Frankrijk hielden, en de Keizer zelf wel al zijn krijgsmacht noodig had in Hongarije en Zevenbergen. Denemarken wilde tot dusver ook nog niet in het verbond treden.

Ook had Spanje, volgens de meening van Amsterdam, in den vorigen oorlog niet gedaan wat het had moeten doen, en was het in gebreke gebleven met het zenden van zee- en landmacht beiden; wij behoefden ons dus thans niet in gevaar te begeven door een al te vrijgevige opvatting van de bestaande verbintenissen. Frankrijk had immers reeds gedreigd al zijn krijgsmacht naar de Nederlanden te zenden, indien men poogde Luxemburg te ontzetten, en hoe zoude het dan gaan,

bij den slechten toestand onzer legers en magazijnen, en de zwakke bezetting der grenzen? Zelfs te Brussel was men nog niet eenstemmig, en waren er in den raad van den Hertog van Parma velen van gevoelen, dat het onmogelijk zou zijn Luxemburg met geweld te ontzetten en derhalve nadeelig om het te beproeven. Wij zouden dus door onze ontijdige hulp Spanje waarschijnlijk in nog grooter moeielijkheid brengen, hetgeen toch zeker tegen den inhoud der verdragen zou zijn.

Uit al deze verklaringen moest de Stadhouder echter niet willen afleiden, dat de Amsterdamsche Regeering het gedrag van Frankrijk goedkeurde. Integendeel, maar men moest hier van twee kwaden het kleinste kiezen, en daarom stelde de stad voor, aan den graaf d'Avaux te antwoorden, dat onze Staat zou trachten Spanje tot een schikking te bewegen, mits Luxemburg ondertusschen van leeftocht mocht worden voorzien, en dat de onderhandeling met Duitschland te zamen moest geschieden. Aan Spanje zou dan dezelfde mededeeling moeten worden gedaan, echter met de betuiging, dat men wel degelijk van zins was de tractaten heiliglijk te houden, en dat, zoo de onderhandelingen mislukten, wij bereid waren onze verplichtingen na te komen.

Witsen had dit geheele betoog in hoofdzaak schriftelijk opgesteld, en liet het nog dienzelfden avond zien aan zijn ambtgenoot den burgemeester Joan Huydecoper, heer van Maarsseveen. Deze wilde het echter niet in zijn geheel doorlezen, en er dus ook nog geen oordeel over zeggen. Wat hij van de zaak dacht, zou hij te Amsterdam in de Vroedschap zeggen, doch meende dat de Afgevaardigden zich door niets of niemand van hun stuk moesten laten brengen; „men moeste

hier harde tael voeren en in alles volgen nopende dese saek het advis van S. Majesteyt van Engelant."

Den volgenden morgen (Zaturdag 7 Maart) werd Witsen reeds vroegtijdig bij den Stadhouder geroepen, en bleef daar van 8 tot 9 uren in gesprek. De Prins had blijkbaar met ernst alles overwogen wat Witsen hem den vorigen dag had voorgesteld, en zeide, dat de bewoordingen van het verdrag Witsens opvatting wel toelieten. Doch hij was van oordeel „men most niet de woorden vant tractaet insien, maer dê sin daer van," en dan bleek het immers, dat Frankrijk, door het voortzetten dier zoogenaamde „hostiliteyten," inderdaad reeds een openbaren oorlog had in het leven geroepen; Spanje zelf had dus reeds alle recht den oorlog ook zijnerzijds te verklaren, en de Prins zeide daarom „dat het droevig soude sijn, dat Spanje om haer gedoogsaemheyt int niet declareeren, soude dit secours missen." Daargelaten nog, dat wij meermalen hadden kunnen zien, hoe Frankrijk zijne buitensporige eischen had ingetrokken, wanneer het zag dat zijn tegenpartij zich eendrachtig te weer stelde. Doch al deze redenen konden voor Witsen geen overredingskracht meer hebben; hij wist hoe de Amsterdamsche vroedschap de zaak beschouwde, en hoe men zich daar nog vrij wat sterker uitliet dan hij zelf. Hij eindigde dus de samenspreking met de verklaring: „ik kan niet anders spreken, men soude mij disavoueeren, ent t is so mijn mening."

Het vooruitzicht op Amsterdamschen tegenstand in de vergadering van Holland moest den Stadhouder dubbel onaangenaam treffen, omdat hij bij de voorloopige behandeling der zaak in de Staten-Generaal volstrekt geen afwijkende meeningen had ondervonden. Dit wist Witsen ook wel, en had het nog den vorigen

dag gehoord uit den mond van een der leden dier Hooge Vergadering, den Heer van Werkendam [1]). Deze had hem in hoofdzaak gelijk gegeven in zijne opvatting en daarbij verhaald, dat het ter Generaliteit onmogelijk was iets te zeggen of te doen tegen den zin van Zijne Hoogheid. Wanneer hij of een der andere Hollandsche leden zulks beproefde, dan gaf dit dadelijk aanstoot bij de „provintiaelen," die alles beaamden wat door den Prins werd voorgesteld.

Dienzelfden 7 Maart begon de „besonge op het groote werk" in de Staten van Holland. Na de mededeelingen van voor twee dagen, gaf de Stadhouder nu zijn „hoog wijs advis." Dit advies is met groote uitvoerigheid in Witsens aanteekeningen te vinden [2]), doch juist om die groote uitvoerigheid kunnen wij het hier niet overnemen, te meer omdat het in andere woorden ongeveer dezelfde verklaringen bevat, die wij den Stadhouder in zijne bijzondere gesprekken met Witsen reeds herhaaldelijk hoorden afleggen. Het stuk is, mijns inziens, de lezing ten volle waardig, omdat de Prins ook hier het onderscheid doet uitkomen tusschen een handelen *naar de letter* of *naar den geest* van gemaakte overeenkomsten, en hij als zijne overtuiging uitsprak, dat

---

[1]) Daniel Oem van Wijngaerden, Heer van Werkendam.

[2]) Zie de Bijlagen, waarin het verslag van de zitting van den 7 Maart is opgenomen. Om zich te overtuigen, dat Witsen's aanteekeningen de toespraak van den Stadhouder doorgaans met juistheid weêrgeven, vergelijke men daarmede hetgeen Antonie Heinsius (eveneens met groote uitvoerigheid) uit die vergadering heeft opgeteekend. Het is te vinden in het „Archief van den Raadpensionaris Antonie Heinsius," uitgegeven door Mr. H. J. van der Heim, deel I. Inleiding 49—52. — Heinsius was destijds nog Pensionaris van Delft.

onze Republiek alleen door zonder uitvluchten haar woord gestand te doen haren goeden naam zou kunnen bewaren. Zij die met hem in meening verschilden, zullen hem toch dit laatste hebben moeten toegeven; ook al was hun besluit in strijd met dezen grondregel.

Toen nu de Stadhouder had uitgesproken kwamen de verschillende leden aan het woord. De Ridderschap was het in hoofdzaak met hem eens, doch Dordrecht was de eerste die bezwaren had tegen de opvatting van openbaren oorlog, waartegen de Stadhouder aanvoerde: „hedendaegs doet men geen declaratien meer van oorlog als met hostiliteyten en niet met herauten;" de oorlog was dus wel degelijk door Frankrijk begonnen. — De beurt kwam nu aan Haarlem, dat het op bijna alle punten met den Stadhouder eens was, doch Delft wilde, juist om het groote belang der zaak, nog geen advies geven, en eerst met zijne lastgevers nader spreken; hetzelfde werd ook gezegd door Leiden, doch de Afgevaardigden van deze Stad gaven voorloopig als hun bijzonder gevoelen te kennen, dat zij met het voorstel van den Stadhouder instemden. Het woord kwam daarop aan Amsterdam, en het advies van Witsen, dat deze reeds vooraf aan den Prins had medegedeeld, werd nu met eene kleine wijziging aan het slot voorgedragen. De Pensionaris Hop deed echter opmerken, dat de Regeering te Amsterdam natuurlijk nog geen kennis had genomen van de laatst gehouden redenen van den Prins, en achtte het dus wenschelijk nieuwe orders van zijne lastgevers te vragen. — Ook Gouda en Rotterdam, hoewel niet ongenegen tot aanneming van het voorstel van Zijne Hoogheid, waren toch voor nadere bespreking met hunne lastgevers, en daar ook nog eenige andere steden zich in dien zin verklaarden, werd daartoe ook besloten.

De Prins sprak toen nog even met de Amsterdamsche Heeren om hun de nadeelige gevolgen hunner opvatting voor te houden, en verzocht ten slotte aan Witsen, dat hij in de Vroedschap al de door hem gehouden redenen zonder uitzondering zou willen mededeelen, en zoodoende „de saek smaekelijk te willen maeken tuys."

Witsen kwam te Amsterdam, en reeds den volgenden Maandag (9 Maart) benoemde de Raad een Commissie om voorlichting te geven in de hangende zaak. Tot leden van deze commissie werden aangewezen de Heeren N. Witsen, Jan Corver, Jacob Boreel (destijds Hoofdschout), Joan de Vries, G. Bors van Waveren en Mr. I. van den Heuvel, met toevoeging van den Pensionaris Jacob Hop. Het spreekt van zelf, dat Witsen, die in den Haag de zaak van alle zijden had bezien, nu ook grooten invloed had op de overwegingen dezer Commissarissen, en het kan ons dus niet verwonderen dat men besloot bij zijn advies te volharden. Hij zelf geeft ons een duidelijk verslag van de besprekingen dezer Commissarissen onderling, waaruit wij zelfs de meening van ieder der genoemde Heeren afzonderlijk kunnen zien; allen kwamen echter tot het besluit, dat men Witsen's houding moest goedkeuren.

Den 16 Maart vergaderden de Staten nogmaals over deze aangelegenheid, en nu kwamen de verschillende steden, die eerst nog geen bepaald oordeel hadden uitgesproken, aan het woord. De meesten, zooals Dordrecht, Delft, Rotterdam, Gorinchem, Hoorn, hoewel eigenlijk niet gezind tot aanneming, wilden zich echter daarvan niet onthouden, ter wille van de goede eendracht, doch Schiedam en Brielle waren in ieder geval tegen. Den volgenden dag kwamen de antwoorden ter sprake, die aan Spanje, Frankrijk en Engeland zouden moeten

gegeven worden, en waarbij door den Stadhouder grootendeels de zin van Amsterdam was gevolgd, in zoo verre, dat wel de hulptroepen werden toegezegd, doch eerst nadat gedurende drie maanden pogingen zouden zijn aangewend om het verschil tusschen Frankrijk en Spanje bij schikking te vereffenen. Over de bewoordingen dezer verschillende antwoorden ontstond nog vrij wat verschil, zoodat Schiedam, Brielle, Alkmaar Hoorn, Edam, Monnikendam en Purmerend nog geene stem wilden uitbrengen zonder bepaalde toestemming hunner lastgevers. Amsterdam had slechts enkele opmerkingen gemaakt, doch zou ook gaarne nader met de lastgevers spreken, omdat Haarlem had voorgesteld de proviandeering van Luxemburg als een verzoek en niet als een voorwaarde te beschouwen, hetgeen tegen de eerste opvatting was. De Stadhouder beklaagde zich over het vernieuwde uitstel, daar hij toch reeds in deze zaak zooveel had ingeschikt; het buitenland lette natuurlijk met aandacht op onze houding, en kon nu zien hoe traag wij te werk gingen.

Den 18den en 20sten Maart werden de werkzaamheden der Staten geheel in beslag genomen door belastingvoorstellen en zaken van minder belang, doch aan het einde van laatstgenoemde zitting werd aan Schiedam de vraag gericht, of men daar nu gereed was met de beslissing over het groote werk. Schiedam, als ook Brielle, Alkmaar en Hoorn, bleven bezwaar hebben tegen de voorgestelde antwoorden en waren meer in den geest van Delft, namelijk om geen bepaalde toezegging te geven, en slechts in het algemeen van handhaving onzer beloften te spreken.

De Stadhouder zeide nu, dat men den tijd met onnutte besprekingen verspilde, doch Schiedam bleef zich verzetten. Den volgenden dag, toen het tot een eind-

stemming moest komen, gingen al de voorstellen met groote meerderheid door, doch de meeste leden voegden zich in zooverre bij het gevoelen van Amsterdam, dat men de bewoordingen op verschillende plaatsen nog eenigszins zou moeten verzachten.

Zoo was dan Holland eindelijk op dit punt gereedgekomen, en nu volgde het overige van zelf. 's Zaterdags middags was het bovengemelde besluit in de vergadering van Holland genomen, en reeds den volgenden Maandag (23 Maart) werd de zaak in de Staten-Generaal afgehandeld, natuurlijk geheel naar den zin van Holland. Het antwoord dat aan den Gezant de Fuen-Major werd gegeven, bevatte onder anderen [1]:

> „dat haer H° M° een secours van 8000 man aen hoogstged: Sijne Con^e Maj^t van Spaigne toestaen en accorderen, dan naedemael het derde en vierde articul van het Tractaet tusschen meer hoogstged: Sijne Con^e Maj^t van Spaigne ende desen Staet in den jaere 1673 opgerecht, expressel: medebrengt, dat ingevalle een van beijde de geallieerden soude mogen werden geattacqueert off getroubleert in de possessie oft jouissance van eenige *van haere staeten*, *steden*, plaetsen, vrij ofte gerechtigheden, off dat oock op die attacque oft troublen soude mogen volgen een openbaren oorlog, dat deselve geallieerden alle debvoiren sullen doen ende aenwen-

[1] Volgens een afschrift met het opschrift „secreet," voorkomende onder de papieren van Witsen; intusschen wijkt dit in de bewoordingen eenigszins af van het besluit, zooals het in Sylvius' „Saken van Staet," etc. is opgenomen. Op het hier aangehaalde geschreven stuk, heeft Witsen op zijde, als kantteekening bij de woorden: *haere staeten*, *steden*, geschreven „NB. haere staeten, quod in questie."

den om de voorz: troublen, hostiliteyt ofte openbaren oorloch door een *equitabel* accomodement te doen cesseren, dat haer ho: mo: derhalven met eenen *vaststellen*, dat Sijne Con^{e} Maj^{t} van Spaigne in naercominge van hetselve Tractaet gehouden sal sijn sich in te laten om door een equitabel accomodement alle differenten die de twee croonen met den anderen uytstaen hebben, uyt den wegh te leggen ende te doen assopieeren."

De Staten-Generaal beloofden tevens bij Frankrijk alle mogelijke stappen daartoe te zullen doen en te trachten dat Luxemburg intusschen vrijelijk van leeftocht zou mogen worden voorzien. Mocht het echter ten slotte blijken, dat Spanje wel tot schikking gezind was, maar Frankrijk niet, dan zouden wij niet langer dralen, en de 8000 man hulptroepen aan Spanje zenden. Dit antwoord werd medegedeeld aan al de mogendheden, die daarbij betrokken waren. Echter had de zaak voorloopig geen verder gevolg. Eén dag voor dat de Staten-Generaal hun besluit namen, had de Fransche Koning reeds last gegeven om de blokkeering van Luxemburg op te heffen en alle verdere vijandelijkheden te staken. Als reden van deze plotselinge verandering gaf hij op, dat hij vernomen had, hoe de Turken binnenkort wederom met groote macht den Keizer zouden aanvallen. Frankrijk wilde het den Keizer juist op dit oogenblik niet moeielijk maken, en trok zich daarom voor het oogenblik terug. Het is hier natuurlijk de plaats niet om te onderzoeken welke inderdaad de redenen zijn geweest, die Lodewijk tot dezen stap hebben bewogen. Mocht het werkelijk eene plotseling opgekomen goedwilligheid zijn geweest, dan was die niet van langen duur, want betrekkelijk kort daarna begon hij zijne aanspraken op nieuw, en

stond ons Vaderland weêr voor dezelfde moeielijkheden.

Het was, met de mededeeling van dit alles, hoofdzakelijk onze bedoeling Nicolaas Witsen zelf eenigszins aan het werk te zien in staatkundige verwikkelingen, en ook om te gelijkertijd den inhoud zijner onuitgegeven aanteekeningen over dit onderwerp bekend te maken. Wij hebben gezien, dat de meening, die door hem werd voorgestaan en verdedigd, ten slotte ook heeft gezegevierd; toch zou het overdreven zijn, dit aan zijnen persoonlijken invloed te willen toeschrijven. Hij hield zich grootendeels aan hetgeen zijne mederegeerders en lastgevers te Amsterdam hadden besloten, doch wel onderscheidde hij zich gunstig van velen hunner in de wijze, waarop hij de punten van verschil met den Stadhouder wist te behandelen. Het is bekend, dat het niet altijd gemakkelijk was Willem den Derde met goed gevolg tegen te spreken, en de meesten waren dan ook gewoon, òf hem gladweg alles toe te geven, òf wel hem op hooghartige en terugstootende wijze te behandelen. Deze beide uitersten wist Witsen te vermijden, daar hij de kunst verstond om op kalme en waardige wijze, soms vermengd met eenige scherts, zijne afwijkende meening voor te dragen. En ook al kon Willem de Derde het veelal niet met hem eens worden, toch blijkt het op verschillende punten van zijn leven, dat hij hem zeer genegen is geweest; wij zullen, in de volgende jaren, eenige malen gelegenheid hebben dit nogmaals in herinnering te brengen. Het in deze zaak genomen besluit noemde Witsen zelf een „middelweg [1]," en dit is ook eenigs-

[1]) In een brief van 23 Maart 1682 aan Samuel Emmius,

zins kenmerkend voor zijne geheele persoonlijkheid op staatkundig gebied; want al moge men in onzen tijd gewoon zijn geraakt met middenmannen minder ingenomen te zijn, toch is het herhaaldelijk gebleken, dat bij den fellen partijstrijd, die tijdens het bestaan der Oude Republiek bijna onophoudelijk werd gevoerd, geene zaken van belang ooit tot een goed einde hadden kunnen gebracht worden, wanneer niet ten minste enkelen zich boven de partijen hadden weten te verheffen, of, zoo dit niet gelukte, toch zooveel mogelijk verzoenend wilden te werk gaan. Het hing daarbij geheel af van de persoonlijkheid dezer middenmannen zelven, of zij daarom door allen verworpen of door allen geëerd zouden worden. Bij de middenmannen uit gebrek aan eigen overtuiging was natuurlijk het eerste het geval. Doch bij Witsen en enkele gelijkgezinden, die wel een eigene meening hadden, maar ook die der tegenpartij wisten te waardeeren en al het mogelijke deden om de goede eendracht te bewaren, werd deze bemiddelende gezindheid de reden van de algegemeene achting, die hun van de meest verschillende zijden werd geschonken. Meer dan waarschijnlijk althans heeft Nicolaas Witsen zijn goeden naam als staatsman daaraan te danken. Bij de vermelding van de staatkundige verwikkelingen in de beide volgende jaren, waarin Amsterdam een dergelijk verschil met den Stadhouder

burgemeester te Groningen, (uitgegeven door den Heer J. S. G. Koning, te Wedde, in de Bijdr. tot de Gesch. en Oudheidk. inz. van de pr. Gron. X. 58—70) waarin Witsen ook nog schrijft:

„Der saeken ujtkomst is ongewis. Godt geve het wel sij geraden *et caveat successibus quisquis*, etc. Het lant is vol vrees en ik hebbe hier een swaere post gehadt in dese hoogwigtige deliberatiën *unde pendeat salus reipublicae.*"

had, zullen wij op deze omstandigheid nogmaals hebben terug te komen.

Keeren wij thans terug tot Witsen's burgemeesterlijke bezigheden te Amsterdam, dan moeten wij ons hier wederom op eenige teleurstelling voòrbereiden. Zagen wij dat Witsen in de straks bedoelde stukken nog al uitvoerig was, zoo moet het ons te meer bevreemden, dat hij over zijn Amsterdamsche werkzaamheden nagenoeg niets heeft nagelaten. In het vijfde deel zijner papieren, bevattende „enige resolutien so van stat als staet, ook advisen en berigten over welcke alle meest mijn geringe persoon is gebruykt gewerden," komen enkele besluiten der Vroedschap voor, die op het jaar 1682 betrekking hebben, en welker inhoud wij hier kortelijk zullen mededeelen.

Eenige dagen na zijne verkiezing tot Burgemeester, besloot de Raad [1]) aan hem en aan den oud-schepen François de Vicq, tot Februari van het volgende jaar, de zorg op te dragen over verschillende der in uitvoering zijnde openbare werken, met name het opzicht over de buitenwateren, het uitdiepen der walen en verdere modder- en graafwerken. In verband daarmede vinden wij verschillende min of meer uitvoerige voorschriften voor de aangestelde opzichters en onderbazen, die aan deze beide Heeren ondergeschikt waren. Vermoedelijk was deze bediening meer eervol dan aangenaam, maar het schijnt dat men in aangelegenheden van waterstaat enz. veel vertrouwen stelde in Witsen's bekwaamheid. Zoo vond ik b. v. ook een brief van Burgemeesteren aan Witsen (destijds in den Haag, 27

[1]) Resolutie 9 Februari 1682.

Augustus 1682) waarbij zij hem verzoeken om, namens hen, de vergadering van Heemraden der Hondsboschdijk te Petten te willen bijwonen „als daarvan de grondigste kennisse hebbende." — Deze grondige kennis was later voor Burgemeesteren aanleiding om Witsen herhaaldelijk met de zaken der Hondsboschdijk te belasten, en zoo vinden wij dan ook zijn naam (wederom met dien van François de Vicq) onder een verslag en rekening van den 18 en 19 Maart 1691, „in presentie van de Hr. Dijckgraaf en de steden," en waarbij hij aanteekent: „door de Hr. de Vicq en mij geraporteert N. W. [1])."

Het spreekt van zelf, dat wij, bij het doorzien van de Raadsbesluiten over dit en de volgende jaren, den naam van Witsen telkens ontmoeten in de samenstelling van allerlei commissiën om gedane voorstellen vooraf te onderzoeken, doch het zou een doelloos werk zijn om daarvan een volledige lijst te willen verzamelen, daar het natuurlijk niet is uit te maken wat hij zelf in die Commissie-vergaderingen heeft gezegd en gedaan. De enkele gelegenheden, dat zijne aanteekeningen ons vergunnen daarop een uitzondering te maken, zullen wij dit natuurlijk niet verzuimen te doen, zooals reeds een paar maal is geschied. In het voorbijgaan herinneren wij hier nogmaals, dat een groot deel van Witsen's reeds besproken bemoeiingen in zake de Fransche vluchtelingen eigenlijk in dit tijdperk t'huis behooren; zoo ook die over de lossing van slaven te Algiers, zoodat wij ons in geen enkel opzicht behoeven

---

[1]) Bij deze stukken ligt ook nog eene

„Verclaringh van de afteekeningh en de gelegentheydt van de hontbosche en de Duijnen tot Petten."

met een geteekenden plattegrond. Het blijkt niet, of deze door een der beide Heeren zelven zijn gemaakt.

ongerust te maken dat Witsen het jaar 1682 werkeloos zou hebben doorgebracht.

Want ook buiten zijne eigenlijke ambtsbezigheden werd buitendien zijn persoonlijke tusschenkomst meermalen ingeroepen. Uit allerlei voorbeelden van minder belang zou dit gemakkelijk zijn aan te toonen, doch wij vestigen liever de aandacht op zijne verhouding in dezen tot een man van algemeene bekendheid, en die recht heeft op ieders achting, den Luitenant-Admiraal-Generaal Kornelis Tromp. Deze had in de laatste jaren van den vorigen oorlog een tijdlang zijn dienst gewijd aan onzen toenmaligen bondgenoot, den Koning van Denemarken, doch was sedert weder in het vaderland teruggekeerd. Nu was, bij de altoosdurende verwikkelingen tusschen de beide Noordsche Mogendheden, een nieuwe oorlog waarschijnlijk geworden, waarbij onze Staat ditmaal aan de zijde van Zweden stond [1]. De Staten-Generaal zonden een vloot in zee, onder den Luitenant-Admiraal Willem Bastiaensze Schepers, die echter door groote tegenspoeden weinig heeft kunnen uitrichten. Het mocht vreemd schijnen dat Tromp bij deze benoeming was voorbijgegaan. De rechte oorzaak daarvan is niet duidelijk geworden. Wagenaar [2] zegt, dat Tromp met den Stadhouder verschil had gekregen over het aanstellen van eenige zeeoversten, doch noemt daarbij geen andere bron dan de gedenkschriften van den Franschen gezant D'Avaux. Anderen doen het voorkomen alsof Tromp wegens ongesteldheid verhinderd werd, maar dit schijnt al aanstonds vreemd, omdat hij niet alleen in dezen zeetocht, maar ook in de vol-

---

[1] Ingevolge het verdrag van October 1681, waarvan wij te voren hebben melding gemaakt.

[2] Vad. Hist. XV. 128.

gende jaren buiten werkelijken dienst is gebleven en zijne laatste levensjaren grootendeels op zijn buiten bij 's-Graveland heeft doorgebracht. Dat er werkelijk eenig verschil of misverstand heeft plaats gehad, is dus op zich zelf reeds waarschijnlijk, en dit vermoeden wordt tot zekerheid, wanneer wij kennis nemen van een brief, dien Tromp omstreeks dezen tijd aan zijn neef [1]) Witsen heeft geschreven.

Laatstgenoemde had zich moeite gegeven om de zaak van Tromp bij den Stadhouder in een gunstiger daglicht te stellen, doch had daarvan weinig gevolg gezien. Niettemin betuigde Tromp hem in hartelijke bewoordingen zijn dank voor deze tusschenkomst, in het volgende schrijven [2]):

„Mijn Heer en Cousijn.

Ick heb wel ontfangen UwelEd. aengename missive van den 4 passato uyt den Hage, waer inne ick sie dat UwelEd. Sijn Hoog[t] den heere prince van Orangie over mijne bewuste affaires hadde geaboucheert, die dan met groote estime tmijwaert sijn genegentheyt hadde geuyt, maer dat hij van de saek niet wel geinstrueert ofte vergeten was, maer dat hij oordeelde dat het gesmoort wiert,

[1]) Hier was het neefschap al zeer ver. De jongere broeder van Witsen's overgrootvader, de vroeger genoemde Gerrit Jacobsz Witsen, had twee dochters, waarvan de oudste huwde met Dr. Matthijs van Raephorst, schepen te Amsterdam. Hunne dochter Margaretha is eerst gehuwd geweest met den Schepen Dr. Joan van Helmont, en later met Cornelis Tromp. Witsen's grootvader en de schoonmoeder van Tromp waren dus volle neef en nicht. Toch zien wij dat de Admiraal en de Burgemeester elkander nog als „Cousijn" begroetten.

[2]) In het vijfde deel van Witsen's papieren, Amst. Archief.

terwijl datter geen menschen meer om en dagten; dient tot antwoort, dat ick ten alderhoogsteu schuldig ben aen UwelEd. conduyte en genegentheyt aen mijn betoont, waeraen ick de grootste obligatie van de werelt heb, om U WelEd. daer danckbaerh$_t$ aen te bewijsen in hetgeen weder van UEd. dienst soude mogen wesen; ick ben een dienaer van mijn vaderlant en van sijn hoog$_t$, en hebt in alle occasien betoont, ick heb daer geen roem van te dragen, want de werelt weet daer genoeg van, maer dit smoren en stilswijgen can mijn geen volcomen gerustheyt geven, en segge nogmaels, als ick U WelEd. bij monde verclaert heb, dat ick onbequaem gemaekt wordt om het vaderlant vorderen dienst te cunnen doen, en daerom moet ick andere middelen bij der hant soucken, om mijn gerustheyt en satisfactie te cunnen becomen, ick heb geen ander solagiement als mijn goedt gemoedt, en ben UEd. enfinement verobligeert van de trouwe vrintschap die UwelEd. mijn hebt bewesen, en ick blijf

mijn Heer en Cousijn

UEd. geobligeerden cousijn
en d^r
C. Tromp.
1682."

'S GRAVELANT, 6 Juny 1682.

De fiere en hoffelijke taal van den wakkeren vlootvoogd boezemt zonder twijfel eerbied in voor zijn karakter. Wij betreuren hier alleen, dat zijn brief geen stellige inlichtingen geeft aangaande de ware reden zijner tijdelijke verwijdering [1]). Voor ons doel is dit

[1]) Dat deze werkelijk in verband kan hebben gestaan met

echter ook van minder belang, terwijl wij ons nu hebben kunnen overtuigen van de vriendschappelijke verhouding, waarin Witsen heeft gestaan tot een der voortreffelijksten onder zijne tijdgenooten.

---

verschil over de rangorde van sommige officieren. is eenigszins op te maken uit een brief van Burgemeesteren aan Witsen, den 5 Juni 1683, waarin o. a. sprake is van „de disposite die UEd. Achtb. vermeende bespeurt te hebben in den heer Admiraal Tromp om sig apparentelijk te zullen laten bewegen om in zee te gaen, bij soo verre Sijn Ed. neffens de andere zee officieren, die in den jare 1676 de tocht nae Spagne hebben gedaen, van haer dienst wierden bedanckt, ende alsoo stilswijgend de calange van te lang uytgebleven te hebben, geremitteert." Burgemeesteren hoopten, dat zulks nog kon worden geschikt, en wilden „niet twijffelen off de heer Tromp zal sig nae het opheffen van dese difficulteyten bereid laten vinden om nu en voor het toekoomende de ordres van den Staet nae te komen, ende, als den dienst van den lande zal vereijsschen, sig te laten employeren."

VII.

Het eerste burgemeesterschap van Witsen moest op den 1 Februari 1683 eindigen. Hij werd toen voor het eerst tot „Thesaurier-Ordinaris" aangesteld, een ambt, dat destijds meestal door drie of vier Oud-Burgemeesteren werd waargenomen. Het betrof, zooals de naam reeds aanduidt, het bestuur over de gewone geldmiddelen der stad, de invordering der Stads inkomsten en de goede zorg voor bijna alle uitgaven. Voor het oogenblik echter behoeven wij hierbij niet lang stil te staan, daar Witsen in dit jaar nauwelijks 3 maanden als Thesaurier is werkzaam geweest. Coenraad van Beuningen, die van 1673 af had zitting gehad ter Staten-Generaal (natuurlijk alleen gedurende den tijd, dien hij niet als gezant in Engeland vertoefde), was nu weder als regeerend Burgemeester opgetreden, en de Vroedschap besloot den 26 Maart 1683 zijne plaats in de Staten-Generaal te doen vervullen door den oud-Burgemeester Nicolaas Witsen [1]. — Met Mei aanvaardde Witsen die betrekking [2], en vertrok naar

[1] Zie Res. Vroedschap, op dien dag.

[2] De hierdoor openvallende plaats in de Thesaurie werd op den 31 Augustus vervuld, door de verkiezing van den Oud-Schepen Mr. Willem van Loon (zie Regeeringslijst).

den Haag, waar hij twee jaren heeft zitting gehouden [1]).

Die twee jaren zijn voor de geschiedenis van onze Republiek, en niet minder voor Amsterdam, van groot belang geweest. Men zal zich herinneren, dat de groote vijandschap en de latere verzoening van deze Stad en den Prins van Oranje juist in dit tijdperk voorvallen. Laat ons zien of en in hoeverre Witsen daarbij persoonlijk is betrokken geweest.

Bij het bespreken van de geschillen in het begin van 1682 hebben wij reeds met een enkel woord te kennen gegeven, dat de tijdelijke inschikkelijkheid van den Franschen Koning slechts van zeer korten duur is geweest. Inderdaad moesten zijne onmiddellijke naburen al spoedig ondervinden, dat Frankrijk hen niet met rust wilde laten, en daar vooral Spanje dezen halfslachtigen toestand (tusschen vrede en oorlog) eindelijk moede werd, besloot het den 26 October 1683 zelf aan Frankrijk den oorlog te verklaren.

De onzerzijds toegezegde hulp van 8000 man, waarover een jaar te voren zooveel was te doen geweest, was nu een onvermijdelijke noodzakelijkheid geworden en was dan ook werkelijk reeds geschied, hoewel Amsterdam ook nu nog bezwaren opperde, hetgeen den Stadhouder zeer onaangenaam stemde [2]). Doch

[1]) Van 1 Mei 1683 tot 1 Mei 1685.

[2]) In de Notulen van Appelman vind ik op den 13 September 1683, „dat de Prince van Orangne en de pensionaris hart drongen op dese sendinge van de 8000 man, datter harde woorden waren gevallen in de vergaderingh, dat de Prins geseyt had, dat het verdrietich was altijt van een lith, menende Amst., soo geringeloort te werden, en dat Fagel met groote hevicheyt de saek had gedreven al soude men daerdoor in oorloch raecken."

grooter onaangenaamheden waren in aantocht, toen de Prins, de mogelijkheid van een spoedigen oorlog voorziende, aandrong op eene nieuwe werving van 16000 man, waartegen de Amsterdammers van hun standpunt natuurlijk nog gewichtiger bezwaren moesten hebben. Amsterdam, hierin bijgestaan door Friesland en Groningen, verzette zich met alle kracht tegen dezen maatregel en scheen van geen toegeven te willen weten.

In de Vergadering der Staten van Holland werd de toestand nu zeer gespannen. Al de tegenwerpingen en uitzonderingen, waarachter men zich het vorige jaar met goed gevolg had kunnen verschuilen, waren nu verdwenen. De zaak kon en moest nu in beginsel worden behandeld en het zou moeten blijken, of vrees voor Frankrijk, dan wel eenige andere beweegreden (bij voorbeeld vrees voor de macht van den Stadhouder) de ware grond van Amsterdam's tegenstand was. De Prins van Oranje maakte er geen geheim van, dat hij van deze laatste onderstelling niet afkeerig was, en beschuldigde in dezen vooral den Burgemeester Van Beuningen. Tegen dezen regent waren daarom zijne scherpste aanvallen gericht, en zoo vinden wij dan ook bij Appelman de mededeeling (20 October 1683) „dat de prins van Orangne tegen burgem. van beuninge heeft met grote hevicheyt geseyt: ghij soeckt door alle U reden te beletten de wervingh van de 16000 man, maer sal dat tegengaen en beletten, off ick sal geen Willem heeten." — Coenraad van Beuningen was echter niet spoedig uit het veld geslagen, en Amsterdam bleef volharden.

Toen de zending ter Generaliteit toch doorging, trachtte de Vroedschap (16 Sept.) te bewerken, dat de 8000 man niet in het open veld, maar in de vaste steden zouden komen.

Men kent den verderen loop dezer geschiedenis. De Staten van Holland besloten ook hier het gewone overredingsmiddel te beproeven, en eene bezending (met den Prins en Fagel) naar Amsterdam af te vaardigen. De Raadpensionaris hield den 16 November op het Amsterdamsche Stadhuis een uitvoerige rede [1]), doch al zijn pleiten bleek te vergeefs. De Raad benoemde natuurlijk eene commissie om het voorstel te onderzoeken, en onder de leden daarvan ontmoeten wij ook Nicolaas Witsen.

Het schijnt wellicht vreemd, dat juist hij, die bij de vorige verwikkeling een nog al belangrijke rol had gespeeld, tot dusver in deze zaak bijna niet genoemd was. Toch is dit, bij nader inzien, vrij natuurlijk. De gewone orde der dingen bracht immers mede, dat eigenlijk geen onderwerp in de Staten-Generaal grondig ter sprake kwam, wanneer Holland nog niet gereed was. En zoolang deze Provincie nog vertraagde, kon Witsen, als afgevaardigde ter Generaliteit, ook weinig uitrichten. De zaak ging, in zekeren zin, buiten hem om, en eerst zijne benoeming in de straks vermelde Commissie bracht hem daarmede in nader betrekking. Ook is hij niet al dien tijd in den Haag geweest, maar heeft nu en dan te Amsterdam vertoefd. Toch achtten

---

[1]) Afdrukken van deze rede en van de vele daarna gewisselde stukken zijn door Witsen in zijn zesde deel bewaard geworden, doch zijn ook bij vele schrijvers uit dien tijd te vinden (o. a. bij Sylvius). Den hoofdinhoud kan men te weten komen uit het Akademisch proefschrift van Mr. N. J. den Tex „Jacob Hop, gezant der Vereenigde Nederlanden." naar welks eerste hoofdstuk wij kortheidshalve verwijzen bij deze en al de volgende onderhandelingen, voor zoover die niet met Witsen zelven in verband staan.

de Amsterdamsche Afgevaardigden ter dagvaart het geraden, hem van den gang der zaken op de hoogte te houden, en richten aan hem het volgende schrijven [1]), welks inhoud onze aandacht overwaardig is.

'sGravenhage 4 November 1683.

„*Edele Groot achtbare Heere.*

Wij hebben niet konnen ledich staen UEd: gr: Achtb: bij dese particuliere missive om de teerheyt van de materie, en ten eijnde hij het daer van gelieve te bedienen soo hij sulx naer sijne grootte wijsheijt sal oordeelen te behoren, bekenttemaken, dat Sijne Hoocheijt, bij de expressie in onse brief aen heeren Borgermeesteren aengetogen, gevoecht heeft, en dat met seer grootte hevicheijt, dat het wel anders soude gaen, en dat hij niet soude naegeven, om de chimeres en caprices van den borgermeester (noemende den heere borgermeester van Beuningen), die gemeriteert hadde dat men hem de kop voor de voeten smeet (dit sijn de eijgen woorden), en dat men gesecht hadde dat de kneppel op straet soude komen, maer dat Sijne Hoocheijt soude sien hoe 't dan gaen soude, itererende dat hij soo veel en meer geinteresseert was in de staet als de gantsche magistraet van Amsterdam, en insgelijx dat het wel anders soude gaen.

Den Heere Raetpensionaris heeft gesecht demonstratif te sullen maecken, dat bij het ontstaen van een oorloch Amsterdam de oorsaeck daer van sal sijn, en oock van een slimmer vreede, en dat

[1]) Te vinden in Witsen's papieren, zesde deel.

wij van arbitrage wederom hadden gesproken, maer dat hij wel soude aenwijsen dat uyt desen Staet Engelant was gedisponeert te verklaren van geen genoegen te vinden in Spagnens declaratoir om Engel[t] goede officien te admitteren, maer de acceptatie van arbitrage te willen hebben.

Wij sijn

Edele Groot Achtbare Heere

Uw Ed: Gr: Achtb: dienstwillige

Nicolaes Opmeer.
C. van Klenck. G. Hooft.
Jan Six. Joan de Vries.
J. V. Heuvel. J. Hop.

PS. 1683.

Wij geven UEd: Gr: Achtb: in bedencken, off den Heer van Beuningen niet behoort geadverteert te werden om sig geensints herwaerts te begeven [1])."

Er is op het Amsterdamsche Archief een vrij uitvoerige verzameling van brieven, die Witsen, gedurende zijn zitten in de Staten-Generaal, aan Burgemeesteren heeft geschreven. Doch deze beginnen niet voor de eerste maanden van 1684, en wel op een tijdstip, toen de verhouding van Amsterdam tegenover den Stad-

[1]) Het zou niet onmogelijk zijn, dat deze welmeenende raad zijner Amsterdamsche vrienden Van Beuningen op het denkbeeld heeft doen komen van mogelijke aanslagen tegen zijn persoon, en dat het gerucht van een dergelijken aanslag door van Bankhem (een der moordenaars van De Witt) daarmede moet worden in verband gebracht.

houder van nog moeielijker aard was geworden. Ik bedoel de inbeslagneming van een brief van D'Avaux aan den Franschen koning, waaruit zeer bezwarende beschuldigingen tegen twee Amsterdamsche Heeren (Gerrit Hooft en Jacob Hop) waren te trekken, en die tot nieuwe verwikkeling had aanleiding gegeven. De Staten van Holland kregen daarvan kennis op den 16 Februari 1684, en besloten toen de papieren der Amsterdamsche Afgevaardigden te doen verzegelen, ten einde te kunnen dienen voor een later onderzoek. Natuurlijk was de Amsterdamsche Regeering hierover ten uiterste gebelgd en weigerde voorloopig hare Afgevaardigden ter dagvaart te zenden totdat deze maatregel zou zijn opgeheven. Slechts de twee Secretarissen (Joan Geelvinck en Cornelis Munter) zouden de zittingen bijwonen om aan hunne regeerders geregeld verslag te geven.

Omstreeks dezen tijd beginnen de brieven van Witsen. Hij en Cornelis Geelvinck (als lid van Gecommitteerde Raden) waren nu de eenige Amsterdamsche regenten, die in den Haag aanwezig waren, en op hunne tusschenkomst werd dus eenigszins gerekend om het verschil tot een goed einde te brengen [1]). Dat Witsen daartoe inderdaad zijn uiterste best heeft gedaan, kan hieruit blijken, dat Burgemeesteren hem telkens dank betuigden voor

---

[1]) Reeds vroeger had Witsen daartoe stappen gedaan, doch te vergeefs. In een brief van Burgemeesteren van den 5 September 1683 wordt hem dank betuigd voor „de continuatie van sijn goeden devoiren om door de wegh van negotiatie, alwaert niet sonder het hatelijk compulsoîr van inquartieringe tot laste van de Spaansen, een formele oorlogh voor te komen," — en later nog voor zijne pogingen „om den Heere Raetpensionaris te eclaircisseren van onze sentimenten"

zijne ijverige bemoeiingen in dezen [1]). Doch de zaak was voor Witsen dubbel lastig, omdat men in de omgeving van den Stadhouder en bij de overige leden een algemeen wantrouwen had opgevat tegen alles wat uit Amsterdam kwam. „Dat ik geweest ben bij den Hr Grave d'Avaux" schreef hij reeds den 7 Februari 1684, „wert mij niet ten besten, ja qualijk afgenomen ter generaliteyt. Ik hebbe niet geschroomt sulx te bekennen, nog ook niet geveijnst het subject waervan hij mij hadde onderhouden." Het was immers voor een Amsterdamschen regent geen misdaad, zoolang wij niet met Frankrijk in oorlog waren, dat hij met den Franschen gezant gesprekken hield. Doch de opvatting, die men nu eenmaal aan deze gesprekken meende te mogen hechten, was oorzaak, dat alles van dien aard bijna voor landverraad werd aangezien. Toch wenschte men zoo mogelijk tot eenig vergelijk te komen. „Ter generaliteyt is men vol verlegentheyt," lezen wij op den 28 Februari, „en ik werde onophoudelijk aengesogt om middelen van accoort ujt te vinden." Intusschen moet Witsen weder den 4 Maart verklaren, dat zijne pogingen tot dusver falen, omdat „alles dat van imant ujt Amsterdam gesegt werdt, voor heterodox werdt

---

[1]) Het zou te wijdloopig worden wanneer wij al die brieven van Burgemeesteren wilden aanhalen; men kan ze vinden in het zesde Deel van Witsens papieren. Gelijk te begrijpen is, vallen zij in oneindige herhalingen ter verdediging van hunne zaak. Wat Witsen's bijzondere taak betreft, vermelden wij den brief van 1 Maart 1684, waarbij hij wordt verzocht „de Heeren Geelvinck en Munter, althans de dagvaert waernemende, tot uitvoering van de saeken haer aanbevolen te assisteren," en den 13 Mei 1684 werd hem opgedragen, zoo hij ter Generaliteit kon worden gemist, de vergadering der Staten van Holland zelf bij te wonen, om het gewicht der behandelde zaken.

geoordeelt." Dit was geen overdrijving. In een brief, dien Witsen omstreeks dezen tijd aan Van Beuningen schreef, vinden wij deze stemming nader toegelicht. „Het is heden gebeurt, dat ik int besonge van de bujtenlantse saeken een advis hebbe gegeven, 'tgene niet verworpen is, maer geamplecteert; dog men is met so groten vooroordeel ingenomen, dat eer ik ujtgesprooken hadde en men wist wat ik seggen wilde, dat men mij niet alleen al tegensprak, maer selve onheus bejegende."

Terwijl nu de toestand in den Haag zoo gespannen bleef, was er van anderen kant een voorstel gedaan, dat wellicht al de verdeeldheden zou kunnen doen ophouden. D'Avaux had namelijk den 17 Februari bij de Staten-Generaal een geschrift ingeleverd, waarin verklaard werd, dat Frankrijk zich gedurende twee maanden van alle vijandelijkheden zou onthouden, mits in dien tusschentijd een algemeen verdrag (Trèves) voor den tijd van 20 jaren kon tot stand komen; waarbij echter Spanje de lijdende partij zou zijn, daar het alsdan door al zijne bondgenooten zou worden verlaten. Ondanks den hevigen tegenstand van den Spaanschen Gezant de Castel Moncajo, vond dit denkbeeld aanstonds talrijke voorstanders, zoowel bij ons te lande als bij de naburige bondgenooten, en een groot gedeelte der daaropvolgende maanden werd besteed aan allerlei kleinigheden betreffende den inhoud van een dergelijk verdrag, en over de vraag welke Staten daarin zouden worden begrepen. Gelijk men kan denken, behoorde Amsterdam onmiddellijk tot de groote voorstanders van een bestand. Werd het aangenomen, dan behoefde de werving (waartoe in Januari bij overstemming toch was besloten) geen voortgang te hebben, en het gevaar van oorlog met Frankrijk was, dus

meende men, voor langen tijd geweken [1]). Bijna al de brieven, die Witsen in dit tijdvak van de Amsterdamsche burgemeesteren ontving, komen neder op een warme aanprijzing van de Trèves, waarin zij inderdaad het eenige redmiddel schenen te zien om alle moeielijkheden, zoo binnen- als buitenlandsche, uit den weg te ruimen.

Voorloopig echter had dit nog geen rechtstreekschen invloed op de ontzegeling van de papieren der Amsterdamsche Heeren, hoewel Witsen den 1 Mei aan Burgemeesteren kon schrijven: „men wenst hier weder na de presentie van UEd: gr: agt: en des raets gedeputeerden." Intusschen bleef Witsen tot bemiddeling en schikking werkzaam, en had daartoe herhaaldelijk bijeenkomsten met den Stadhouder. De mogelijkheid of waarschijnlijkheid van een spoedige sluiting der Trèves maakte de Amsterdamsche regeerders weêr iets vasthoudender dan zij anders wellicht zouden zijn geweest, en ook waar de eerste stappen door den Stadhouder zelven werden gedaan, waren zij maar weinig geneigd om hem daarbij te gemoet te komen. In een brief van Witsen aan Burgemeesteren (21 April 1684) vinden wij daarover het volgende:

„Op Dingsdag weder alhier aenkomende, hebbe

---

[1]) Den 6 Juni 1684 schreef van Beuningen aan Witsen:

„De manier van handeleu met d hr. d'Avaux dient geobligeert te wesen, ende daer is geen middel om moderatie te verwachten als van de goede wille van de Coningh zijn meester, welke men des dient te tracteren als magnanime ende genereus.

Soo Sijne allerchr. maj. deze occasie niet gebruijkt om sijne conquesten in de Nederlanden verder te pousseren, kunnen wij ons (God dank) een lange rust ende vrede beloven."

de eer gehad, van Sijn H. te begroeten, en hem te seggen, dat vermits de incompleetheijt van UEd: Gr: Agt: hem geen absoluet antwoort konde geven, tgene gemelte H. aenstonts opvatte en seijde, wel te sien wat dat seggen wilde, hij soude daer noit meer van spreeken; hadde men genegentheijt tot een vredig accoordt gehadt, men soudent, schoon de absentie van enige, wel verklaeren.

Het is ook waer dat wanneer mij meermalen vroeg wat mij dagt van de Sentimenten tot Amst., dat van verre te kennen hebbe gegeven, dat aldaer bespeurde, en vervolgens niet konde oordeelen, dat de Heeren burgemeesteren andere opinie ujt of door mijn voorstel soude opvatten, en hebbe hem gerepeteert in weijnig woorden, wat ik UEd: Gr: Agt: ujt sijn naem hadde voorgehouden. Ik ben in beleefthejt afgelaeten, dog tgeliefde hem te seggen seer bedroeft te sijn. Hebbe in sagtsinnighejt hem voorgehouden hoe men nuttelijk eerder hadde konnen besongeeren, gelijk men nu doet; dat na alle apparentie wij nu ujt het so groot gevaer soude sijn, ook de novo de ontsegeling ent vrij acces versogt, waerop hem beliefde te swijgen. Ook rotunde hem verklaert, dat ik stats opinie soude voorstaen, en hem gebeden dat eer hij iets haastigs bij de hant mogte nemen, dat geliefde te gedenken aen den ouden raet van seker griek, die riet dat men in toorn, eer men iets resolveerde, het alphabet soude lesen.

Men segt mij, dat wejnig tijt na mÿn vertrek ujt S. H. kamer, S. H. lange met de Hr. R. P. en de Hr. van D. [1]) in onderling gesprek is geweest;

[1]) Ik denk wel dat Dijkveld hier wordt bedoeld.

dien avont snagts is den Hr Willem Bastiaense in den Hage ontboden gewerden, alsmede een burgemeester van Leijden, welcke so ik hoore ook in den morgen bij den Hr. R. P. sȳ geweest.

Men wil mij versekeren alsof S. H. in weijnig dagen na het campement tot Vilvoorde stont te vertrecken.

Maendag snagts S. H. van de Crujtberg [1]) te rug komende bij het schouw, hoore ick, als of hem de graaf d'Avaux ontmoet soude sijn, en seggen de quaetwillige, dat sulx wel een conferentie met imant ujt Amsterdam mogte geweest sijn [2]).

Ik hebbe boven vergeete te seggen, dat S. H. mij seide, indien de H. H. burg. de saek niet over haer wilde nemen, het was hèm evenveel, al wierde het gebragt in de vroetschap, als maer een goet effect van quam. Hij geloofde met mij dat alles in confusie soude vallen."

Het is werkelijk jammer, dat de eigenlijke inhoud der voorstellen van den Prins aan Burgemeesteren hier niet aan het licht komt. Dit is trouwens een vrij algemeen kenmerk van Witsens brieven, hetgeen gedeeltelijk is te verklaren uit zijne overgroote voorzichtigheid [3])

---

[1]) Een buitengoed van Willem den Derde, in den omtrek van Santpoort.

[2]) D'Avaux maakt in zijne uitgegeven Gedenkschriften melding van een nachtelijke samenkomst met een lid der Amsterdamsche regeering, vier uren van den Haag. (Zie Wagenaar, Vad. Hist. XV. 75), doch stelt die aldaar in November 1683. Het kan dus niet de hierbedoelde zijn, maar het is mogelijk dat de „quaetwillige" aan die vroegere ontmoeting dachten en daaruit hunne gevolgtrekking maakten. Gesteld altijd, dat de mededeeling van D'Avaux op waarheid gegrond is!

[3]) Aan het einde van denzelfden brief verzoekt Witsen om

(men kon nooit weten in wiens handen deze brieven wellicht zouden komen), maar ten anderen ook uit de overweging, dat de zaak zelve bij Burgemeesteren bekend was en dus niet schriftelijk behoefde te worden herhaald. En zoo vernemen wij ook later niet wat Burgemeesteren in antwoord op Witsen's mededeelingen hebben besloten. Daarentegen wèl, hoe dit antwoord door den Stadhouder werd ontvangen. Het was zeer uitvoerig opgesteld en aan Witsen toegezonden, en deze schrijft nu op den 27 April:

> „so dat ik dan heden daer mede S. Hoogheyt hebbe begroet, die mij aenstonts na het slot en conclusie vroeg [1]), waerop na waerheijt heb geantwoort, en gesegt dat in het geschrift tgene in mijn handen was, so veel was bevat, dat UEd. Gr. Agt. hoopte S. H. contentement te geven.
>
> Hebbe hem de bijlagen vertoont, dog aenstonts tot antwoort ontfangen niet nodig te sijn dat ik daervan vordere opening dede, want verwagte niet als saeken die hij meermaels hadde gehoort en wist. Hebbe hem aengepresenteert de geschriften te laeten, of wel voor te lesen, of de capita daer ujt voor te houden; quame hem sulx nu niet gelegen, bode mij aen weder te komen, dog vergeefs, want heeft de visie of lecture gedeclineert. Evenwel ik hebbe het slot *mea sponte* voorgelesen,

al hetgeen hij mededeelt vooral te willen „menageren, also meschien een of ander woort niet wel mogte hebben verstaan, en stilswijgenthejt ons seer steets werd gerecommandeert."

[1]) Dit lag ook meer in 's Prinsen karakter. Uitvoerige vertoogen had hij al meer dan genoeg moeten aanhooren en lezen, en men kan het hem niet ten kwade duiden, dat hij eindelijk naar „slot en conclusie" begon te verlangen!

ook enige hooftstucken van desselfs inhout hem gemelt. Alleen den Engelsen brief heeft ujt nieusgierighejt gelesen en mij weder gegeven, en of ik schoon mijn voorslag itereerden, het geliefde hem te blijven van den ontfang der papieren te excuseeren. Op de stoffe sejde, hem wel te sien, dat wij meschien ons sin soude krijgen, waermede ik mȳ afschejt hebbe genomen, in mejning dat alle aenspraeken van diergelijke materie vrugteloos sullen sijn."

Men ziet het: Witsen gaf zich moeite genoeg, en kreeg het zelfs zoover, dat de Prins toch in hoofdzaak den inhoud van het Amsterdamsche antwoord kwam te weten. Toch werd het ook den Stadhouder meer en meer duidelijk, dat hij voor het oogenblik eenigszins zou moeten toegeven, daar de meesten der buitenlandsche bondgenooten voortdurend op de Trèves aandrongen. Zijn verzet betrof daarom minder het Bestand zelf, dan wel de voorwaarden waarop het zou worden gesloten, met name den al- of niet-overgang van Luxemburg aan Frankrijk. Even als twee jaren te voren, hadden de Franschen ook nu deze belangrijke vesting belegerd, en van den uitslag dezer belegering was dus de verdere loop der onderhandelingen in hooge mate afhankelijk. D'Avaux toonde zich intusschen zeer rekkelijk in het verschuiven van het tijdstip waarop de Staten met hun antwoord gereed moesten zijn, en maakte daarvan gebruik om velen tot inwilliging te doen overhellen. Het spreekt van zelf, dat dit den Stadhouder zeer onaangenaam moest stemmen, en Witsen kon dus ook naar waarheid aan zijne lastgevers schrijven [1]): „S. H. is gisteren vrij wat melancholiek

---

[1]) Zie den brief van 2 Mei 1684. Een paar regels vroeger schrijft hij:

geweest." Met de onderhandelingen zelven had de Prins zich weinig te bemoeien, en kon dit ook veilig overlaten aan Fagel, die geheel zijne inzichten deelde en „door wiens directie het alles en alleenlijk ter generalitejt werdt gedirigeerdt [1])."

Den 12 Mei had d'Avaux een samenkomst met eenige afgevaardigden uit de Staten-Generaal over de voorwaarden van het gewenschte Bestand, en Witsen was, hoewel tegen zijn zin, door Holland daartoe mede uitgekozen. De bijeenkomst had plaats ten huize van den gezant, en werd natuurlijk hoofdzakelijk beheerscht door de vraag, of de Koning van Frankrijk niet zou te bewegen zijn om van zijne aanspraken op Luxemburg af te zien. Kon dit geschieden, dan was eene zeer spoedige aanneming der Trèves van onzen kant meer dan waarschijnlijk. D'Avaux had echter reeds te goede gevolgen gezien van zijn stelsel van langzaam

---

„S. H. sal heden weten door imant van mijn vrinden de ongefondeerthejt van 't geloof, alsof de stat de concert met d'Avaux had gegaen nopende de memorie."

Het blijkt dus, dat de achterdocht tegen Amsterdam nog lang niet geweken was; ook niet op Witsen's persoonlijke verzekering.

Hij had namelijk den 30 April aan Burgemeesteren geschreven:

„Bij dese occasie mij met S. H. mede in discoers mengende, hebbe UEd. gr. Agt. en mijne gedagten sagtelijk getragt te insuneeren en van de situatie van dit Luxemburg gesproken, en mede, so veel de hebbelijkheijt dulde, UEd. Gr. Agt. gedefendeert van een gevoelen dat men hier heeft, als of dese memorie met UEd. Gr Agt. voorweten en communicatie waere voortgekomen.

[1]) Dit is een opmerking, die door Witsen onophoudelijk wordt herhaald. Echter geeft hij daarbij nooit duidelijk te kennen of hij geloofde dat Fagel eigen inzichten volgde dan wel alleen de denkbeelden van den Stadhouder uitwerkte.

volhouden om op dit punt aan toegeven te denken, en wat de Hollandsche Heeren ook zeiden, hij bleef onwankelbaar vasthouden aan den eisch op Luxemburg. „De koning wil Luxemburg, het gaet hoe t gaet," ziedaar het slot der wederzijdsche besprekingen, waarbij d'Avaux niet naliet ook te laten doorschemeren, dat hij niet eens zeker was, of de Koning hem nog lang volmacht zou laten om het Bestand op de nu gestelde voorwaarden te sluiten [1]). De overige leden van Holland bleven nog lang ongezind tot toegeven in zake Luxemburg, doch Amsterdam verlangde dat men zich niet daartegen zou verzetten, en Witsen bleef daarom bij Fagel aanhouden op „tijts prolongatie, cedeeren van Luxemburg en rappel der troepes of bestemming der selver magt [2])."

Een groote drangreden tot toegeven werd gevonden in de erkende machteloosheid van de Duitsche vorsten om iets van belang ten bate der algemeene zaak te ondernemen. Op den Rijksdag te Regensburg bleek hunne onderlinge oneenigheid, en hunne gezanten in den Haag kwamen derhalve ook met de meest uiteenloopende raadgevingen voor den dag. De Hertogen van Brunswijk-Lunenburg (aan wie onze Staat zich nog al veel liet gelegen liggen) ijverden sterk tegen het bestand, en hunne gezanten Hunneken en Witzendorff gaven duidelijk aan Witsen te kennen [3]) hoe zeer zij hoopten en verwachtten „dat den Staet tot die basesse

---

[1]) Witsen heeft een vrij uitvoerig verslag van deze bijeenkomst opgesteld, dat bij zijne brieven is bewaard gebleven. In verband met het onderwerp dunkt het mij niet onbelangrijk om het een plaats te geven in de Bijlagen.

[2]) Brief aan Burgemeesteren 15 Mei.

[3]) Brief aan Burgemeesteren 18 Mei.

niet soude komen van met Vrankrijk een tractaet te maeken tot overgifte van Luxemburg, met verlating van alle haer geallieerden. Dit, mejnde hij (Hunneken), soude te ontrouw sijn. Dat men het nemen van die stat aensag en niet secoureerde of poogde te ontsetten, konde nog passeeren, en also soude de vrinden bij elcander blijven. Indien, sejde mij de Hr Hunneken ujt sȳ naem, so een saeke geschag, de Nederlanders soude in Dujtslant infaem werden, en hij gedagte dan self, sonder afschejt te nemen, te vertrecken. Nojt soude imant met haer wederom te tracteeren willen toeleggen, en ook was er geen nootsaekelijkhejt, want wat is de cessie nodig, terwijl tog Vrankrijk apparentelijk de stat sal wegnemen, en, so den Ambass. segt, voor den 23sten van dese maent."

Met andere woorden: zoo Luxemburg door de Franschen werd vermeesterd, zouden de Duitsche bondgenooten er niets tegen hebben, maar alleen wenschten zij, dat het niet vrijwillig zou worden overgegeven [1]) ten nadeele van Spanje en Duitschland. Alle onzekerheid omtrent dit punt zou echter spoedig verdwijnen, want reeds den 4 Juni werd Luxemburg door de Franschen bij verdrag genomen.

Ook uit Engeland werden de Staten-Generaal met vernieuwden aandrang tot de Trèves aangespoord. Koning Karel, die vroeger wel als bemiddelaar had willen optreden, was nu door het lange dralen zeer verstoord op de Republiek. Onze gezant Van Citters had dit in zijn brief zeer duidelijk te kennen gegeven.

[1]) Later, toen het Bestand met Frankrijk gesloten was, behoorde deze zelfde Heer Hunneken tot de eersten, die de Staten-Generaal daarmede gelukwenschten. Zie den brief van Witsen aan burgemeesteren van 4 Juli 1684.

„S. M. had gesegt: schrijft tog om Godtswil, dat is mijn laetste resolutie [1]).”

De Stadhouder was natuurlijk volstrekt niet overtuigd dat zijne tegenstanders de zaak beter begrepen dan hij. Al zag hij in, dat voor het oogenblik aan een krachtig gezamenlijk optreden tegen Frankrijk's veroveringszucht niet was te denken, zoo wilde hij toch niet degene zijn, die onzen bondgenoot Spanje tot toegeven zou raden [2]). In een verslag over een samenkomst van afgevaardigden uit de Staten-Generaal met den Prins, schrijft Witsen daarover het volgende:

> „Sȳ Hooghejt kan niet resolveeren de Spaensen de treves van Vrankrijk kragtelijk aan te raden. Ik heb geadviseert rontujt volgens stats mejning en niet gevejnst, en al mede voorslagen gedaen. Particuliere bejegeningen sijn mij seer veel ontmoet, bijsondere expressiën hebbe moeten hooren van S. H. op de saeken UEd. Gr. Agt. bekent, die de pen niet en betrouwe. Spanjen wil niets bijschiten, spreekt seer hevig. Ik beklage de arme republiek, die Godt wil bewaeren....”

Zooals bekend is, kreeg de zaak nu betrekkelijk spoedig haar beslag, daar reeds den 24 Juni in de Staten-Generaal met 5 tegen 2 stemmen (Gelderland en Zeeland) tot het aangaan van het verdrag met

---

[1]) Brief van Witsen aan Burgemeesteren 27 Mei.

[2]) Dat hij overigens van een gezonden vrede niet afkeerig was, kan blijken uit zijn gesprek met den Brandenburgschen gezant Fuchs, te vinden in Wagenaar, Vad. Hist. XV. 201. Maar het zou dan een werkelijke vrede moeten zijn, en niet een als die van 1678, waarna de bondgenooten zich hadden ontwapend, en Frankrijk voor zijne veroveringen vrij spel had gehad.

Frankrijk werd besloten. Vijf dagen later werd de overeenkomst te 's-Gravenhage geteekend. Nagenoeg gelijktijdig was in de Staten van Holland eindelijk toegestemd [1]) in de ontzegeling van de papieren der Amsterdamsche Heeren (24 Juni), zoodat Amsterdam voortaan weder op de gewone wijze ter Statenvergadering zou worden vertegenwoordigd.

Bij de behandeling van de geschiedenis der Trèves hebben wij ons hoofdzakelijk bepaald tot die bijzonderheden, waarbij de persoon van Witsen eenigszins op den voorgrond treedt. Zijn aandeel in de onderhandelingen ontleende zijn voornaamste beteekenis aan de omstandigheid dat hij doorgaans het eenige Amsterdamsche regeeringslid was, met wien de gezanten in den Haag konden spreken. Daarvan werd dan ook ruim gebruik gemaakt; niet slechts door de reeds genoemden, maar ook door die van Denemarken en Zweden, de Heeren Juel en Guldenstolpe. Deze laatste legde herhaalde bij Witsen bezoeken af, om door diens tusschenkomst te verkrijgen dat „de rust in 't Noorden" ook in het algemeene bestand werd opgenomen, en Juel kwam telkens spreken over de vernieuwing van het handelsverdrag tusschen Denemarken en onzen Staat, dat met dit jaar zou ten einde loopen. „De aenspraek van ujtheemsche ministers geven mij dagelijx omslag," schreef Witsen aan Burgemeesteren [2]), in de dagen toen de sluiting van het Bestand nog hoogst onzeker was.

---

[1]) Behalve de verandering der meerderheid omtrent de buitenlandsche staatkunde, had ook Amsterdams bedreiging van niet meer in de algemeene lasten te willen bijdragen, krachtig daartoe medegewerkt.

[2]) Zie brief van 18 Mei 1684.

Vooral was dit het geval met de bezoeken van Guldenstolpe, die voor het overige wel een gunstigen indruk op hem moet hebben gemaakt, daar hij van hem verklaart [1]): „dese Hr. schijnt te sijn van goede wil, bijsondere welsprekenthejt in alle talen [2]) en geleerthejt." Doch juist die goede wil maakte het hem somtijds lastig, daar Guldenstolpe herhaaldelijk zijne medewerking aanbood „om de huisquestien alhier te willen bijleggen, oordelende dat deselve het gemeen seer schadelijk waeren [3])." Nu was dit oordeel zonder twijfel juist, maar men gevoelt wel, dat buitenlandsche tusschenkomst hier meer kwaad dan goed zou hebben gesticht, en Witsen moest dus steeds op beleefde wijze den Zweedschen gezant van dat denkbeeld trachten af te brengen.

In het algemeen maakte Guldenstolpe er geen geheim van, met welke bedoeling hij op binnenlandsche eenstemmigheid aandrong; en waarom hij de vriendschap van Amsterdam zocht. Het was hem natuurlijk bekend, dat Denemarken evenzeer met ons in onderhandeling was, en hij vreesde, dat, wanneer de Trèves werden gesloten zonder medewerking met de Noordsche mogendheden, Zweden alsdan spoedig tegenover zijn

---

¹) Brief aan Burgemeesteren 21 April.

²) Die „welsprekenthejt in alle talen" moest wel Witsen's aandacht trekken. Ondanks de vele onderhandelingen die hij met vreemde gezanten had te voeren, schijnt dit steeds een van zijne zwakste zijden te zijn geweest. Toen hij een paar maanden later (1 Augustus) d'Avaux kwam bedanken voor diens pogingen betreffende teruggave van eenige genomen koopmansgoederen, schreef hij daarover aan Burgemeesteren: „en wijders gecomplimenteert so als op die materie paste, en ik int frans konde voorbrengen."

³) Brief aan Burgemeesteren 20 Mei 1684.

mededinger alleen zou staan, en dat onze Republiek zijn Koning niet zou bijstaan wanneer Denemarken weder den oorlog mocht hervatten. Hij beklaagde zich bij Witsen eenigszins over de gebrekkige hulp, die wij in den vorigen oorlog hadden verleend, en waardoor Zweden zich de gelegenheid had afgesneden gezien om een veel voordeeliger verbond met Frankrijk te sluiten. Hij sprak de overtuiging uit, dat Frankrijk, hetwelk reeds telkens uitstel had verleend, ook op andere punten wel zou toegeven, „indien men sig in postuer sette en sig binnenslants verdroeg. Zijn Koning wilde weeten waerop vast konde gaen, opdat sig daer na rigte, en so binnen wejnig dagen geen verandering hierin siet en men hem geen beter assurantie geeft, sal moeten schrijven, waerop int seker de mesures sullen werden verandert." Hoewel Witsen inzag, dat de Amsterdamsche regeering daarom toch niet van meening zoude veranderen, deelde hij toch dit gesprek zeer uitvoerig mede, en eindigde met het verzoek „dat UEd: Gestr: [1]) mij enige glimpige argumenten aen de hant geve, waermede hem te vrede stellen ist mogelijk." Hij wenschte namelijk in geen enkel opzicht iets te zeggen of te beloven, dat niet volkomen het gevoelen van Burgemeesteren uitdrukte. „Het is waar," schrijft hij den 18 Mei, „dat een particuliere stat, veel minder een regent, sijn gevoelen aen ujtheemsche ministers vermag te seggen of ook kan seggen van so hooge saeken. Egter ik sie te gemoet tegen Saturdag voormiddag weder een visite, en ben van mejning in generale termen hem te antwoorden, ten waere UEd:

[1]) Deze brief van den 13 Mei is niet rechtstreeks aan Burgemeesteren, en uit den inhoud van een later schrijven (18 Mei) blijkt dat hij aan Van Beuningen persoonlijk was gericht geweest.

Groot Agt: mij geliefde voor te schrijven wat hem seggen sal, tgeen ik liefst hadde, omdat wel wete, dat alle de woorden die hem sal seggen, directelijk so na den koning sullen werden overgeschreven, en dat deselve, hoewel voor mijn particulier gesproken, aengenomen sullen werden als sijnde het sentiment van de stat."

Het verwachte bezoek van Guldenstolpe bleef niet uit, doch Witsen had intusschen schriftelijk antwoord ontvangen en kon dus nu wat stelliger spreken. Hij las den gezant eenige plaatsen voor uit de brieven van Van Beuningen, „waarmede wel enigermate beter te vrede was als voor heen, edog hebbe ik aen Sijn Edele volkomene satisfactie niet konnen geven [1]." De overgave van Luxemburg, die in de eerste dagen der volgende maand plaats had, moest natuurlijk den Zweedschen gezant ook eenigszins inschikkelijker stemmen, en het werd nu zijn streven de meening te vestigen, dat Frankrijk tegen de „inslujting van 't noorden" geen bezwaar meer had [2].

Toen de Trèves onzerzijds waren goedgekeurd, behoorde Guldenstolpe natuurlijk onder degenen, die dit Verdrag zoo ver mogelijk wilden uitstrekken, en was ook op de samenkomst der buitenlandsche gezanten (1 Juli) gaarne tot medewerking geneigd; hij wilde zelfs, dat de Republiek den gezant te Stockholm, den Heer van Haren, in dienzelfden geest zou laten werken. Het gevolg schijnt niet onbevredigend te zijn geweest, want toen de Trèves met Frankrijk van weerszijden waren geteekend (19 Juli), berichtte Van Haren al zeer

[1]) Brief van 20 Mei 1684.
[2]) Brief van 12 Juni 1684

spoedig aan de Staten-Generaal, dat deze overeenkomst de goedkeuring van den Zweedschen koning ten volle wegdroeg [1]).

Had de verhouding tot Zweden onzen Staat veel moeielijkheid opgeleverd, zoo was dit in vooral niet mindere mate het geval bij onze onderhandelingen over het handelsverdrag met Denemarken. Wij hebben reeds medegedeeld, dat de Deensche gezant, Baron Juel, meermalen zijne zaak bij Witsen kwam bepleiten, en wij zullen dus nu den loop dier onderhandelingen ook eenigszins hebben na te gaan.

Zooals gezegd is, zou het vorige handelsverdrag met 1685 afloopen, en het groote belang van onzen handel met Denemarken (waartoe Noorwegen behoorde) maakte een vernieuwing voor beide partijen ten hoogste wenschelijk. Toch vlotte de onderhandeling daarover minder goed dan men om die reden had mogen verwachten. Het schijnt dat men elkander niet recht vertrouwde, en daartoe bestond eenige aanleiding. De goede verstandhouding, waarin wij in de laatste jaren met Zweden hadden gestaan, was voor Denemarken natuurlijk een reden tot naijver, en omgekeerd was men hier te lande ontevreden over de handelwijze van Denemarken, dat, hoewel het vrede was, zich toch wapende en ook in onze Republiek soldaten trachtte aan te werven [2]). In

---

[1]) Zie Brief van Witsen aan Burgemeesteren 1 Augustus 1684.

[2]) Zoo berichtte b. v. onze Resident in Denemarken, de Heer Hotton, aan de Staten-Generaal „hoe tot Amsterdam door de Hr. Abo veel see volk wiert geworven en ter sluijck na Denemarken versonden, insgelijx dat eenen Oversten Ellenberg, gelosieert tot Amsterdam in de smak, in de Warmoestraat, lant militie was aennemende voor gemelte kroon, tgene

Witsen's brief van den 30 April vinden wij daarvan voor het eerst melding gemaakt. Hij had dien middag een bezoek ontvangen van den Heer Juel, die met de beste gevoelens voor onzen Staat bezield scheen en over den aanstaanden vrede sprak in den geest „als men 't van stats wegen gaeren afgedaen sag," hetgeen hij zeide dat ook het gevoelen van zijn Koning uitdrukte. Witsen meende echter van zijn kant wel eenige aanmerkingen te mogen maken over „Sijner majestejts armature te water en te lande" en gaf niet onduidelijk te kennen, dat „desselfs conduite al wat umbrage maekte." Juel deed daarop alle moeite om hem daaromtrent volkomen gerust te stellen en gaf hem de verzekering van Denemarken's vredelievende gezindheid. Dergelijke algemeene verzekeringen waren eigenlijk het voornaamste wat Juel in dezen wist te geven; over bepaalde bijzonderheden, zooals de regeling der vuurbakens en de „meting der schepen," had hij zelf naar Amsterdam geschreven, en verwachtte daaromtrent inlichtingen van Burgemeester Hudde [1]). Daar het antwoord wat te lang naar zijn zin scheen uit te blijven, begon Juel reeds spoedig eenig ongeduld te doen blijken, en moest Witsen van hem berichten [2]), dat hij „al sagtkens zijn gravamina en van verre begint voor te te stellen." Om hem een weinigje ter neder te zetten, zinspeelde Witsen nu op de vele oude schulden, die Amsterdam nog van Denemarken had te vorderen,

---

haer H⁰ M⁰ oordeelen te sijn tegent intrest van den Staet, waerom de provintie van Hollant is versogt sulcke onbehoorlijke en sonder permissie van den Staet gedaene wervinge te stuyten." Zie brief van Witsen aan burgem: 13 Juni 1684.

[1]) Zie de brieven van Witsen van 10 en 15 Mei.

[2]) Zie brief 15 Mei.

waarop Juel antwoordde dat die bij het nieuwe verdrag gevoegelijk zouden kunnen vereffend worden.

De vele besprekingen over het Twintigjarig Bestand deden de Deensche zaak eenigen tijd naar den achtergrond verschuiven, doch reeds spoedig na de sluiting kwam Juel weer op nieuw bij Witsen [1]), om diens aandacht daarop te vestigen. Het opstellen van het Deensche verdrag was intusschen toevertrouwd aan den Amsterdamschen pensionaris Jacob Hop, en reeds den 30 Juli vernam Witsen door een zijner ambtgenooten in de Staten-Generaal (den Heer van Heeckeren), dat het ontwerp nagenoeg gereed was, en dat alleen het reeds besproken punt van „'t ligten van het volk" nog aanleiding gaf tot verschil van gevoelen. Juel deed intusschen alle moeite om diegenen, die op de zaak hun invloed konden doen gelden, aangenaam te stemmen, en Witsen schreef dienzelfden dag: „Desen middag gaen wij ter maeltijt bij den Ambassadeur [2])." Het was niet zonder voorbeeld, dat dergelijke beleefdheden de belanghebbenden nader tot elkander brachten dan een reeks van deftige vertoogen.

Ditmaal echter schijnt de maaltijd niet tot de uitkomst te hebben geleid, die Juel daarvan wellicht had verwacht. Althans, reeds twee dagen later [3]) was hij al weder bij Witsen, en verborg zijne ontevredenheid niet. Hij vreesde namelijk tegenover zijn Koning in een scheeve verhouding te komen, omdat hij reeds te voren had geschreven, dat alles op het punt stond om in orde te komen, en toch de goedkeuring nu achterwege bleef. De vraag, of Denemarken het recht zou heb-

---

[1]) Brief van W. 4 Juli 1684.
[2]) Brief van W. 30 Juli 1684.
[3]) Brief van W. 1 Augustus.

ben bij ons te lande scheepsvolk te lichten, achtte hij een zeer ondergeschikt punt; wilde men liever van het geheele verdrag niets weten, dan wenschte hij dat zulks ronduit werd gezegd; „en konde ik bij Sijn Exc: al enige particuliere versteurenis merken" schrijft Witsen. Hij achtte het daarom geraden ook zijnerzijds den gezant een bezoek te brengen. Hij deed dit den 4 Augustus en betuigde hem toen zijn leedwezen over het langdurig dralen der Amsterdamsche regeering. Juel nam deze gelegenheid te baat om enkele der hangende vraagstukken met Witsen te bespreken. Omtrent het aanwerven van scheepsvolk onthield hij zich van nader toelichting, doch bestreed voornamelijk de stelling van „vrij schip, vrij goed [1])," die, naar zijne meening, in een tolverdrag niet op hare plaats was. Witsen daarentegen noemde als een der hoofdbezwaren, die het tot stand komen van het verdrag zouden beletten, dat de Sond-tollen voor onzen handel veel te bezwarend waren, hetgeen door Juel werd ontkend op grond dat zij niet hooger waren dan vroeger. Hij begon te vreezen, dat hij nu geheel onverrichterzake naar zijn land zou moeten terugkeeren, en was niet geheel vrij van het vermoeden [2]), dat onze Republiek zich wellicht niet in al te nauwe betrekking met Denemarken zou willen begeven en zich liever bij anderen aansluiten. Dat met die „anderen" bepaaldelijk Zweden werd bedoeld, is van Juel's standpunt niet onwaarschijnlijk.

Witsen achtte het daarom wenschelijk, dat Hop, die

---

[1]) Wij zullen later (1689) zien, dat deze stelling een van Witsen's lievelingsdenkbeelden bevatte, en laten dus dit punt voorloopig rusten.

[2]) Brief van W. 4 Aug. 1684.

toch hoofdzakelijk de leiding van het verdrag in handen had, zelf met Juel over de bijzonderheden zou spreken, en beloofde aan den Gezant dat hij daartoe pogingen zou doen. Misschien zou Fagel dan ook aan die besprekingen deelnemen.

Het gevolg hiervan was, dat de Deensche zaak nu geruimen tijd buiten Witsen kon omgaan, en dat zijne brieven in de eerstvolgende maanden niets naders daaromtrent bevatten [1]). Alleen berichtte hij den 2 September dat er sprake was van het aanstaand vertrek van Juel [2]), doch dit bleek vooralsnog ongegrond te zijn. Den 9 October kwam Juel nog eens bij Witsen spreken over de regeling van de geldelijke verschillen, doch deze nam toen de vrijheid hem, ook in zake de Sond-tollen, naar Hop te verwijzen, die daarvan beter op de hoogte was. Intusschen was de kans voor spoedige behandeling in de Statenvergadering grooter geworden, en Witsen geloofde dat de meerderheid tot aanneming zou geneigd zijn [3]). Dit bleek ook inderdaad het geval te zijn, want op den 23 October hadden reeds al de provinciën hunne toestemming gegeven. Alleen Holland had nog bezwaren, en vooral in een

---

[1]) Ook was hij eenigen tijd uit den Haag afwezig geweest, zooals blijkt uit het slot van zijn brief van den 17 Augustus: „Ik vermejne voor vijf of ses dagen my ujt den Hage te absenteeren, en tot Egmont op te houden, ten waere iets van UEd. Gr. Agt. dienst mij gebode thuis te blijven."

[2]) „Men wilde mij heden seggen, als of de Hr Juel sig tot vertrek soude prepareeren, dat ujt de Hr Abo sal konnen werden geweeten."

Deze Abo (wiens naam reeds in een vorige aanteekening is genoemd) zal wel de Deensche Consul te Amsterdam zijn geweest.

[3]) Brief van W. 9 October 1684.

zaak als deze was aan de medewerking van Holland alles gelegen. Burgemeester Hudde had aan Juel nog altijd geen beslissend antwoord gegeven over de vragen die wij vroeger hebben genoemd, en dit gaf dezen natuurlijk aanleiding tot vernieuwde klachten [1]. Het schijnt dat Juel het verdrag reeds als goedgekeurd had opgezonden, en dat hij het daarom, ook voor zijn eigen houding, in strijd achtte met de eer zijns konings, om nu nog veranderingen toe te laten. Wel zeide hij, eenige dagen na hun vorig gesprek, dat hij later wellicht zou willen medewerken om de gewenschte bepalingen in een afzonderlijk verdrag samen te vatten [2], doch weigerde, op Witsen's verzoek, daarvan iets schriftelijks op te stellen, zoodat deze aan die verklaring wel niet veel waarde zal hebben gehecht. Witsen gaf tevens te kennen, dat de Hollanders, zoo zij in de Deensche havens geen beter onthaal vonden dan tot dusver, liever de Zweedsche en Moscovische havens zouden opzoeken. Aanstonds trachtte nu Juel hem van dit denkbeeld af te brengen, en beweerde dat men in Zweden niet anders zou handelen dan in Denemarken [3]. Vermoedelijk had Witsen's bedreiging toch eenige uitwerking, want onmiddellijk daarna lezen wij, dat Juel met veel beleefdheid en goeden wil de zaak verder besprak, en alleen betreurde dat de provincie Holland het verdrag wel ophield, maar zelve geen tegenvoorstellen deed.

Op deze wijze ging het nu eenige weken voort,

---

[1]) Brief van W. 23 October 1684.

[2]) Brief van W. 3 November.

[3]) Volgens Juel, zou de Zweedsche Kanselier zich eens hebben uitgelaten, dat men aldaar „de tractaeten boog na de nootsakelijkhejt."

waarbij slechts is op te merken, dat de Deensche regeering in dien tusschentijd de gegrondheid van sommige Hollandsche klachten erkende en voor het vervolg herstel van deze grieven beloofde [1]). De toon van Juel's gesprekken werd, hoewel meestal in gepaste vormen, voortdurend dringender. De onderhandelingen gingen echter daardoor niet spoediger; integendeel. Het zou hier te uitvoerig zijn al de nieuw opkomende punten telkens ter sprake te brengen, doch, om daaromtrent nader inlichtingen te verkrijgen, kunnen eenige brieven van Witsen dienen, die geheel of gedeeltelijk over dit onderwerp handelen, en daarom een plaats hebben gevonden in de Bijlagen [2]). Mogen wij Juel gelooven, dan zou de koning zoo inschikkelijk zijn als mogelijk was, indien maar eerst deze zaak was afgedaan: „De manier van doen alhier omtrent de handelinge stieten den koning meer als de saeken selve," en wanneer Witsen nogmaals terugkwam op de Hollandsche vorderingen ten laste der Deensche Kroon, antwoordde de Gezant „dat alles hier soude blijven tot betaelinge van diergelijke schulden [3])." In de verga-

[1]) Den 8 November schreef Witsen: „Den Heer Ambassadeur van Denemarken heeft mij heden door sijn Secretaris laeten weten, dat hij antwoort hadde van hof, nopende de klagten die aen hem waeren gedaen, dat de tollenaers in Noorwegen meerder tol hadden gevordert als het betaemde, en sulx voor enige jaren te rug. Sijn majestejt hadde daer tegen een scherp verbot gedaen, en den selven tollenaers sulx verboden, op verlies van hunne ampten en swaere straf, tgene Sijn Exc. hoopte dat aen UEd. Gr. Agt. een aengename bootschap soude sijn."

[2]) Het zijn voornamelijk die van den 16 November, 14 en 18 December 1684, 6 en 13 Januari, 6 en 22 Maart 1685.

[3]) Brief van 15 December 1684.

dering der Staten-Generaal kon Witsen in deze aangelegenheid weinig uitrichten, daar het bekend was dat de eigenlijke bezwaren juist uit Amsterdam kwamen.

De vrees voor zijdelingsche tegenwerking van Zweden was bij Juel steeds een der oorzaken zijner ongerustheid over den loop der zaken. De Heer Goes, die als Secretaris van Van Haren in Stockholm was geweest, had Witsen een uitvoerig bericht gegeven [1]) van de groote geneigdheid, die aldaar ten hove bestond tot nader samengaan met onze Republiek, en dit was voor Juel een gereede aanleiding geweest om zich voor de zooveelste maal bij Witsen te beklagen „over onse stats veranderlijkhejt en langsame proceduren [2]).” Den 20 Maart 1685 kon Witsen eindelijk berichten, dat in een samenspreking met Juel, waarbij hij tegenwoordig was geweest, de dag van het beslissende antwoord was vastgesteld. Een paar dagen daarna gaf Juel aan Witsen de verzekering, dat hij bij niet-voltrekking last had de volgende week te vertrekken. Het kwam echter niet tot de gewenschte overeenstemming, daar de Amsterdamsche regeering van het ingenomen standpunt niet wilde afwijken, hoewel vele leden van Hunne Hoogmogenden niet zonder bekommering waren over de gevolgen [3]). De taak van Juel kon nu als afgedaan worden beschouwd, en hij liet zich daarna (den 10

---

[1]) Brief van 6 Maart 1685.

[2]) Tot billijker waardeering van Juels ontevredenheid over zijn veel te lang gerekt verblijf hier te lande, moeten wij in aanmerking nemen, dat hij in de vorige maand bericht had ontvangen van het overlijden zijner echtgenoot, (Zie Res. Staten-Generaal 22 Februari 1685). Geen wonder dat hij hoogst ontstemd was tegenover hen, die hem zoo lang hier ophielden.

[3]) Brief van 12 April 1685.

April) tegenover Witsen nog al „iverig en vrij hoog" uit over het gedrag der Republiek, van welke hij nu overtuigd was, dat zij „het gesigt elderswaerts gesint is te wenden," van welk denkbeeld Witsen te vergeefs hem trachtte af te brengen [1]).

Het afscheidsgehoor bij de Staten-Generaal vond plaats den 16 April [2]), en Juel was nu welhaast gereed tot zijn vertrek. Den 18 April kwam hij nog bij Witsen afscheid nemen, en gaf den Burgemeester voor het laatst nog een reeks van klachten te hooren, alsmede allerlei bezwaren voor de toekomst van onzen handel, wanneer wij zonder handelsverdrag met Denemarken zouden zijn. Zijne beschuldigingen troffen hoofdzakelijk de regeering van Amsterdam, die hij als de oorzaak der verwijdering beschouwde; „tgene ik voor hem wel hebbe vervejnst, dog is egter conform de waerhejt [3])" verklaart Witsen, zoodat de hoop van sommige leden der Staten-Generaal, dat Amsterdam nog op het laatste oogenblik tot ander inzicht zou komen, niet werd verwezenlijkt.

De mededeeling van deze lang niet verkwikkelijke onderhandelingen, die tot niets leidden, heeft ons eenigszins doen vooruitloopen op de volgorde der gebeurtenissen. Wij zullen dus, alvorens verder te gaan, weder op den zomer van 1684 moeten terugkomen, om Witsen's betrekking tot andere en gewichtiger aangelegenheden te kunnen nagaan. Heeft het verhaal van het nietgeteekende Deensche tolverdrag in zeker opzicht weinig belang voor Witsen's levensbeschrijving, zoo was het toch, dunkt mij, niet ongeschikt hier den loop dier

---

1) Brief van 10 April 1685.
2) Zie Res. Staten-Generaal 16 April.
3) Brief van 18 April.

geschiedenis in herinnering te brengen, daar Witsen's onuitgegeven brieven daarover inderdaad veel belangwekkends bevatten. Hij zelf heeft daarin geen groote rol gespeeld. De eigenlijke man, wij zagen het reeds, was Jacob Hop, en op dezen, meer dan op Witsen, rust dus de verantwoordelijkheid voor de weinig bevredigende uitkomst. Het zij echter aanstonds herinnerd, dat deze zelfde Hop een paar jaren later degene is geweest, door wiens beleid de verhouding met Denemarken op vasten voet kon worden geregeld [1]). Het verhaal daarvan behoort echter niet tot ons onderwerp.

De sluiting van het Twintigjarig Bestand had den toestand van hen, die daarvoor hadden geijverd, aanmerkelijk verbeterd. Hoewel de Duitsche Keizer eerst bezwaren had geopperd tegen het toetreden tot een Twintigjarig, en liever een Tienjarig bestand had gewenscht [2]), was hij toch al spoediger tot inwilligen geneigd dan Spanje, hetwelk zich het langst bleef verzetten. Naar het ons voorkomt volkomen terecht, en de uitkomst heeft ook duidelijk genoeg bewezen dat dit rijk niet zonder reden de toekomstige plannen van Frankrijk bleef wantrouwen. Van het standpunt van een Amsterdamschen regent echter bevreemdt het ons niet, dat dit niet werd ingezien. Men had nu immers een vrede voor 20 jaren, die ver te verkiezen was boven een onzekeren en kostbaren oorlog! Geheel in deze stemming schreef Witsen dan ook aan Burgemeesteren [3]):

---

[1]) Zie Mr. N. J. den Tex. „Jacob Hop," Tweede hoofdstuk, over 1687 en 1688.

[2]) Zie Brief van W. aan Burgemeesteren 24 Juli 1684.

[3]) Zie Brief van W. 4 Aug. 1684.

„Mij verwondert een ding, dat men hier nog dus hartneckig van dese affajres blijft afsien, en dat enige wejnige het hejlsaem werk soo veel contracareeren als hun mogelijk is, en terwijl des staets conduite bij al de werelt nu wert gepresen, ist te bijster waerom dese sig niet inschicken."

Niet zoozeer op grond van dergelijke beweegredenen als wel omdat het door al zijne bondgenooten was verlaten, moest Spanje eindelijk het hoofd in den schoot leggen, en op denzelfden dag als de Keizer, sloot ook Spanje een Twintigjarig bestand met Frankrijk (15 Augustus) [1]). Zij, die met alle geweld deze oplossing hadden doorgedreven, hadden dus voor het oogenblik hun zin, en eerst de toekomst zou moeten leeren of zij werkelijk reden zouden hebben om zich daarover te verheugen.

Nu de buitenlandsche aangelegenheden onze staatslieden tijdelijk met rust lieten, kon weder alle aandacht worden gewijd aan den binnenlandschen toestand. Wij hebben gezien, dat de Prins van Oranje voor het oogenblik had moeten zwichten, doch het spreekt van zelf dat hij daarom nog niet van overtuiging was veranderd, en het is even duidelijk dat juist de zegepraal van Amsterdam zijne ontevredenheid op de Regeering dier stad eer vermeerderde dan verminderde.

[1]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XV.

In de volgende brieven van Witsen wordt meermalen de vraag ter sprake gebracht, of de Republiek Genua ook in dit verdrag moest worden begrepen. D'Avaux bestreed dit voortdurend, en hield de zaak slepende, die eerst in het volgende jaar werd beslist. De pogingen van hen, die de belangen van Genua voorstonden, noemde Witsen „dootstujpen van haere ingewortelde verkeert opgenomene opinie."

Deze kon bij elke voorkomende gelegenheid aanleiding geven tot herhaling derzelfde botsingen, en het was in het belang van beide partijen om daaromtrent tot betere overeenstemming te komen. Te meer was dit noodig, daar het te voorzien was dat de jaarlijksche vaststelling van den „Staet van Oorloch" wederom de twistappel zou worden.

Het verdient onze opmerking, dat de eerste stappen tot toenadering en verzoening gedaan zijn door of van wege den Prins. Natuurlijk niet door hemzelven rechtstreeks, en dit was ook moeielijk van hem te verlangen, maar door bemiddeling van een tusschenpersoon, wiens naam wij meermalen zullen moeten noemen, zonder dat wij eigenlijk iets stelligs omtrent zijn persoon en hoedanigheid weten. Het is zekere Doctor Marechal of Marschall (zijn naam komt op verschillende wijzen geschreven voor), die namens den Stadhouder den burgemeester Van Beuningen had te polsen over de wijze, waarop deze een degelijke verwijdering van de geschilpunten wenschelijk en mogelijk achtte. Wie hij eigenlijk geweest is, bleef mij tot heden duister, daar ik bij schrijvers uit dien tijd zijn naam niet heb vermeld gevonden, en zijn bestaan alleen blijkt uit onderscheidene brieven en andere stukken van Witsen, Van Beuningen en Hudde. Uit de papieren van laatstgenoemden, voor zoover die op het Stedelijk Archief te Amsterdam aanwezig zijn, kan men het beloop dezer geheele onderhandeling vrij duidelijk opmaken, en het is dus voornamelijk uit deze bron, en door gedurige vergelijking met Witsen's brieven, dat wij onze mededeelingen zullen hebben te putten. Zeker is het, dat deze Dr. Marechal den burgemeester Van Beuningen niet onbekend was en reeds vroeger door hem schijnt gebruikt te zijn als tusschenpersoon bij den Stadhou-

der, toen Van Beuningen voor moord-aanslagen bevreesd was[1]).

Kort na het sluiten der Trèves kwam dan Dr. Mareschal te Amsterdam bij Van Beuningen [2]), „sich niet duijsterlijk gelatende herwaerts gesonden te zijn van Zijne Hoogheijt," en trachtte van den Burgemeester te vernemen welke gedragslijn de stad voornemens was voortaan te volgen, waarop deze antwoordde, dat het herstel der goede verstandhouding met den Stadhouder „een gansch nodige sake was, gelijk mede dat de wettige authoriteijt van Zijn Hoogheijt wierde gemaintineert, ende voortaan geregeert volgens de grondwetten van de Staat ende de Instructien en reglementen daar toe relatif, en dat men op die gronden d'accord wordende, de saaken, daar te voren gepasseert, soude konnen vergeten." Met dit antwoord was Mareschal vertrokken, en schreef kort daarop aan Van Beuningen, dat de Prins daarover wel tevreden was, doch gaarne zou weten of dit het algemeene gevoelen van Burgemeesteren uitdrukte. Laatgenoemden haastten zich nu, in hunne eerstvolgende bijeenkomst, de woorden van Van Beuningen goed te keuren, doch vonden het tevens

---

[1]) Den 15 April 1684 schreef Van Beuningen aan Witsen o. a. het volgende:

„Ik bidde dat U WelEd. Gestr. gelieve bij de Heer Mareschal ten besten te excuseren dat ik hem om de delicatesse van de materie, ende omdat die niet soo seer mij als dese stad concerneert, niet antwoorden derf, latende ondertusschen niet ongemelt dat ik Sijn Ed. ten hooghste verplight ben over de goede offitien bij hem aengewent omtrent zijn Hooghejt int beweeren van mijn onschult ende int aenwijsen van de sinceriteijt van mijne goede intentie." Te vinden in Witsen's Zesde Deel

[2]) Zie de papieren van Hudde, band I No. 11.

geraden, nu ook hunnerzijds een tusschenpersoon aan te stellen, die de zaak grondig met den Raadpensionaris Fagel zou kunnen bespreken, zijnde dit de beste weg om met den Stadhouder eens te worden. Zij ontboden daartoe Witsen uit den Haag, en deze ontving nu in hunne vergadering van den 25 Augustus een zeer uitvoerigen schriftelijken last, volgens welken hij de zaak bij Fagel zou kunnen verdedigen.

Het betrof voornamelijk vier punten. Ten eerste „de wenschelijkheijt van sodanige goede intelligentie met Zijn hoogheijt, ende eenigheijt in de Republique," voorts „de wettige authoriteijt van Sijn Hoogheijt," dan „het onderhouden van goede vrientschap ende correspondentie met alle naburige Potentaten," en eindelijk „het afleggen van alle animositeijten;" alzoo juist hetgeen Van Beuningen reeds mondeling had gezegd, en Burgemeesteren verzochten Witsen dit alles den Raadpensionaris nog nader toe te lichten.

Reeds denzelfden dag had Witsen de verlangde samenkomst met Fagel, en wel op diens buitenverblijf Leeuwenhorst [1]. Het gesprek duurde drie uren. Fagel hield zich eerst eenigszins teruggetrokken, alsof hij van het gewicht van zijne tusschenkomst niet zoo overtuigd was. Wel wilde hij gaarne de betuigingen van Burgemeesteren als waarheid opvatten, doch zou nog liever zien, dat die door daden werden bevestigd. Over de „wettige authoriteit" van den Stadhouder meende hij, dat geen verschil van gevoelen bestond, doch vreesde alleen, dat men elkander nog niet zou verstaan „opt stuk van den Staet van oorlog en militie." — Het verschil liep hier over de vraag, of men

[1]) Zie brief van W. aan Burgemeesteren, 26 Augustus 1684.

groote of kleine compagnieën zou houden. Fagel wenschte het laatste, en Witsen trachtte te betoogen dat om zuinigheidsredenen het eerste de voorkeur verdiende, omdat men daardoor veel officieren kon uitsparen. Natuurlijk werden zij het daarover niet eens, en Witsen zelf moest aan zijne lastgevers bekennen „dat klijne compagniën het beste vegt, als het met de beurs overeenkomt."

Wat den Stadhouder betrof, zoo wilde Fagel wel erkennen, dat die nog ontevreden was „en dat het was gelijk twe persoonen die hevig gekeven hadden en elcander aensaegen in toorn; hij nam aen alles nog dien nagt aen den Hr Prins van Orange te sullen overschryven." — Witsen schijnt zich van Fagel's toezegging wel iets goeds te hebben voorgesteld, en schreef daarom, „dat de vrintschap wel te vinden sal sijn, indien men den ordinaris staet van oorlog wil continueeren. Klijne bekortingen en verminderingen van hoge tractementen gelove dat te bedingen soude sijn."

Drie dagen later (den 28 Augustus) kon Fagel reeds aan Witsen mededeelen, dat hij antwoord van den Prins had ontvangen. Het luidde niet onbevredigend, en gaf blijken van 's Prinsen geneigdheid om „in minlijk verdrag" met Amsterdam te treden [1]. „De vrintschap behoorde niet geplejstert te sijn, maer in der daet en van herten, segt Sijn H., hij versoekt dat men rotunde segt van onse kant wat er schort." De eenige eisch, dien de Prins van zijn kant meende te mogen stellen, was dat de getalsterkte van het leger voor het volgende jaar onveranderd zou blijven; op alle andere punten toonde hij zich bereid tot groote inschikkelijk-

---

[1]) Zie Brief van W. aan Burgemeesteren 28 Aug. 1684.

heid. En zelfs op Witsen's vraag, of dit 's Prinsen laatste woord zou zijn, wilde Fagel zich nog niet eens stellig uitlaten, zoodat Witsen min of meer den indruk kreeg, alsof ook daaraan nog wel iets zou kunnen verminderd worden. Zoozeer was Witsen overtuigd, dat een spoedige oplossing der geschillen aanstaande was, dat hij zich voorzichtigheidshalve verplicht rekende aan Fagel te doen opmerken, dat al hetgeen Burgemeesteren in deze zaak zouden besluiten, wel eens weder door hunne opvolgers (in Februari 1685) kon worden teruggenomen of veranderd, en dat de Raadpensionaris dus niet al te stellig op voortdurende medewerking van Amsterdam moest rekenen; vooral ook omdat slechts de meening van Burgemeesteren, en nog niet die van den Raad was gehoord.

Er was nóg een lastig punt van verschil. De Graaf van Waldeck was sinds eenige jaren (met toestemming van de Staten-Generaal) in dienst van den Keizer, en dus buiten 's lands, doch bleef zijn inkomen als veldmaarschalk van de Republiek genieten. Dit was zeer tegen den wil van Amsterdam's regenten, te meer omdat deze „hem aensagen als die den oorlog hadde gesogt, en den Staet hadde geabuseert; dat het een goethejt was geweest sulx tot nog toe toe te staen." Fagel wist natuurlijk, dat dit geheel in strijd zou zijn met de inzichten van den Prins, die hoogelijk was ingenomen met Waldeck's verdiennste en hem ook later steeds bij de Staten-Generaal bleef aanbevelen. Doch voor het oogenblik kon hij zich daarover niet uitlaten, en zeide verheugd te zijn dat Amsterdam zoo rondweg hare wenschen uitsprak. Hij verzocht Witsen naar Amsterdam te willen gaan en over een paar dagen weêr op Leeuwenhorst te komen; hij dacht er over om den Prins (die te Dieren in Gelderland vertoefde) per-

soonlijk te gaan spreken. Een voorstel van Odijk, om, na de verzoening, die op de een of andere wijze algemeen bekend te maken, (bij voorbeeld door een maaltijd of zoo iets) werd door Fagel en Witsen beiden minder geraden geoordeeld.

Ingevolge Fagel's wensch ging Witsen weder naar zijne lastgevers en had den volgenden avond (29 Augustus) een samenkomst met Burgemeesteren, ten huize van den voorzitter Cornelis Geelvinck. Zijn verslag aldaar schijnt zeer naar genoegen te zijn geweest, als ook Fagel's verzoek „dat alles wat haar Edele Groot Achtbaarheden beliefde gedaan te hebben, men hem alvorens daar van kennisse soude willen geven, en dat hij tot harer intentie alles wilde onderhouwen [1])." Nu hij eenmaal met Fagel goed op streek kwam, was het wel te verklaren, dat hij nu het geheele beloop der zaak gerustelijk door diens handen kon laten gaan, zonder door eenige onvoorzichtige uitdrukking of handeling van ambtgenooten te worden gedwarsboomd. Het sprak van zelf, dat beiden voorloopig ook op geheimhouding rekenden [2]).

Den volgenden dag ontving Witsen een tweede schriftelijke lastgeving en kon daarmede den 31 Au-

---

[1]) Zie het verslag bij Hudde I. N°. 11.

[2]) Aan het slot van den brief van 28 Augustus schrijft Witsen o. a:

> „Nimant merkt hier nog iets wegens de visite die ik aen de Hr. Fagel hebbe gegeven. Een Hr. van Overijssel heeft mij heden mede komen begroeten en voorgehouden de nootsakelijkhejt van goet verstant tusschen S. H. en de stat, wien ik niets gesegt hebbe. Elk een roept hier, de republiek is verlooren so lange de saeken dus onenig blijven."

gustus, volgens afspraak, den Raadpensionaris wederom bezoeken. De toon van dit geschrift scheen Fagel welgevallig te zijn, en beiden kwamen overeen, dat de Raadpensionaris niet zelf naar Dieren zou gaan, doch den Prins daarover schrijven [1]). Hij deed Witsen alle mogelijke goede beloften en was het over vele punten tamelijk wel met hem eens.

Het antwoord van Prins Willem liet niet lang op zich wachten. Den 5 September, 's avonds laat, kwam Fagel in den Haag terug, en reeds den volgenden ochtend was Witsen bij hem. De inhoud was nog al geruststellend, en de Stadhouder scheen met de tegenwoordige houding der Amsterdamsche Heeren zeer tevreden te zijn. „Sijn advis soude wel sijn geweest de recrutes in plaets van een nog twe maenden te continueeren, maer vermits UEd: Gr: Agt: so behaegt, so sal hij sig sulx mede wel laeten gevallen [2]).” Daarentegen verzocht Zijne Hoogheid dat het regiment dragonders tot aan het einde des jaars zou worden aangehouden, en zou dit, wanneer Amsterdam daarin bewilligde, „voor eene bijsondere vrintschap opnemen.” De Stadhouder ging zelfs nog verder, en wenschte nu reeds vertrouwelijk met Amsterdam in gedachtenwisseling te treden over de houding, die men zou moeten aannemen, wanneer Frankrijk onverhoopt de Trèves mocht breken. Fagel las daartoe den geheelen brief aan Witsen voor, die met dit bewijs van vertrouwen ten hoogste ingenomen was en de verzekering gaf, dat Amsterdam alsdan stellig bereid zou worden bevonden om het algemeene landsbelang te helpen handhaven.

---

[1]) Brief van W. aan Burgemeesteren 1 September 1684.
[2]) Brief van W. aan Burgemeesteren 6 Sept. 1684.

Zoowel de vraag als het antwoord leveren hier een nieuw bewijs, dat Willem de Derde en Amsterdam zeer goed konden samengaan, wanneer men het niet er op gezet had elkander onaangenaamheden te zeggen of wantrouwend te bejegenen. De wensch van Zijne Hoogheid betreffende het regiment dragonders werd nu ook door de Amsterdamsche regeering ingewilligd [1]).

Toch was de vrede nog niet voor goed gesloten. Een ongelukkig misverstand dreigde zelfs een oogenblik al het verkregene weder ongedaan te maken. In het begin van October (zoo verhaalt Wagenaar [2])) kwam de Prins van zijn buitenverblijf bij Haarlem [3]) door Amsterdam, om zich naar Soestdijk te begeven. Toevallig was dit ter ooren van Burgemeesteren gekomen, en deze bereidden nu in der haast het noodige om den Stadhouder ten Stadhuize met een maaltijd op te wachten. Toen het rijtuig nu den Dam opreed, stonden Geelvinck, Van Beuningen en Huydecoper voor het Stadhuis en deden de koets ophouden, den Prins verzoekende gedurende eenige oogenblikken hun gast te willen zijn. Doch deze „weigerde het sierlijk, zonder enig teken van beleefdheid te geven, dan dat hij 't hoofd een weinig voorwaards boog naar 't poortier van de koets," en deed toen onmiddellijk verder rijden, de Kalverstraat in, en zoo de stad uit. Het spreekt van zelf, dat deze bejegening den Amsterdamschen Heeren koud op de leden viel en door hen, die daarbij waren tegenwoordig geweest, of die er later van hoorden, werd uitgelegd

---

1) Zie het verslag bij Hudde I N°. 11.

2) Wagenaar, Amsterdam II deel, XXI boek.

3) Wagenaar denkt daarbij aan het Huis te Zwanenburg, bij Halfweg, doch uit de brieven van Witsen blijkt, dat de Prins van „de Cruijtberg" kwam.

als een nieuw bewijs dat de Prins nog steeds op Amsterdam verstoord was.

Toch kan ik in deze gebeurtenis en in de gevolgtrekkingen, die daaruit werden gemaakt, inderdaad niets anders zien dan een ongelukkig misverstand. Al aanstonds trekt het de aandacht, dat Wagenaar hier als eenige bron de Gedenkschriften van D'Avaux aanwijst [1]), en deze laatste was steeds gewoon den Stadhouder als vijandig tegenover Amsterdam voor te stellen. Wij doen dus beter door ook bij anderen iets te vernemen naar de ware aanleiding tot deze schijnbaar zonderlinge ontmoeting, en het zal ons dan blijken dat 's Prinsen vertrouweling Fagel daaraan een geheel andere verklaring gaf. Wij vinden namelijk in Witsen's brief aan Burgemeesteren, van den 9 October, het volgende:

„Ter generalitejt komende, gelijk door den gehelen Haag, werde veelvuldig gediscoureert van het passeeren van S. H. door Amsterdam, en sijn daerop veel additien en glossen gemaekt. Mijn tegenwoordighejt is niet ondienstig geweest om de waerhejt te seggen daert behoort, en vorders

[1]) Die Gedenkschriften waren juist in den tijd, toen Wagenaar zijn boek schreef, in druk verschenen, en dit zal wel een der redenen zijn geweest waarom hij daarvan zoo druk gebruik maakt Zonder dus aan opzettelijke partijdigheid te willen denken, komt het mij toch voor, dat men aan Wagenaar's voorstellingen van dit tijdperk niet al te onbeperkt geloof moet hechten Daarbij komt nog, dat Wagenaar zelf in zijn „Vaderlandsche Historie" (XV. 300) zeer goed blijkt te weten dat D'Avaux steeds het twistvuur trachtte aan te stoken, doch dat de toestanden in Engeland (waarover later) hier te lande de eensgezindheid bevorderden en den Staat in nader betrekking brachten tot Brandenburg, hetgeen natuurlijk in lijnrechten strijd was met de geheime wenschen van D'Avaux.

elk een te berigten so het best dienstig was. Ministers hebben er mij na gevraegt. 'T is wonder, ujt Amsterdam selve was dit passeeren en de aenspraek seer verkeerdelijk of tegen de waerhejt overgebrieft; men wil mij opstrijden dat S. H. op den Dam halte heeft gehouden, en dat aldaer door UEd: Gr: Agt: het compliment af was gelegt. Aen den Hr. Fagel hebbe ik den toedrag na waerhejt gesegt, die sulx dees avont overbrieft. Hij sejde, dat met S. H. alvoren versproken was van tot Amst: niet te arretteeren, om redenen voor desen gemelt, en mejnt hij wedersijts dienstig te sijn dat de vrintschap onderling werde gehouden, sonder eclat."

Aldus beschouwd, krijgt de zaak een veel onschuldiger aanzien, tenzij men Fagel's oprechtheid wil in twijfel trekken, waartoe (dunkt mij) hier geen reden is. Het was de afspraak tusschen den Prins en Fagel, dat alle uiterlijk vertoon van verzoening kon vermeden worden, nu men het toch over de hoofdzaken eens was. De verkeerde inlichting van Burgemeesteren is te verklaren uit de omstandigheid, dat de Prins eerst wel degelijk voornemens schijnt geweest te zijn te Amsterdam halt te houden. Wij vinden dit bevestigd in een brief van Witsen van den 20 October, waarin hij schrijft:

„Seker minister, die mij heden aenspraek dede, wilde mij versekeren dat S. H. nog in Gelderlant sijnde, hadde gesegt, hij hadde met Amsterdam sijn vrintschap vernieuwt, en hij wilde in passant, van de krujtberg komende, daer halte houden en op sijn ejgen kosten plejsteren, waerujt dien Hr. besloot dat hij in den Haag van sin most verandert sijn."

De gevolgtrekking van dien Heer blijkt dus juist te zijn geweest, en wij zijn nu genoegzaam overtuigd, dat geenerlei nieuwe vijandige gezindheid de oorzaak was van 's Prinsen houding te Amsterdam. Zijne voorafgaande komst in den Haag schijnt in verband te hebben gestaan met binnenlandsche oneenigheden in Overijsel [1]), waarover hij met Fagel had te spreken, en die hem zeer onaangenaam moesten stemmen, te meer daar ook zijn vriend Bentinck daarin betrokken was. Het verwondert ons dan ook niet, wanneer wij bij Witsen lezen: „men heeft bespeurt aen S. H. alhier groote melancholie," maar juist dit alles moet ons nog meer bevestigen in de overtuiging, dat de Prins vooral in dezen tijd geneigd moest zijn het aantal binnenlandsche twisten niet onnoodig te vermeerderen, en dat hij voor zich de vijandschap met Amsterdam als geëindigd beschouwde.

Dit is dan ook de toon van een naderen brief van Witsen van den 18 October, waarin hij verslag geeft van een nieuw bezoek op Leeuwenhorst. Fagel had hem toen uitdrukkelijk verklaard, dat de Prins nog den dag vóór zijn vertrek naar Amsterdam zich zeer gunstig over deze stad had uitgelaten, en zelfs Bentinck (anders geen vriend der Amsterdamsche Heeren) had gezegd, dat de Prins „nu meer van ons als van andere steden voldaan was," en aan den openlijken strijd van Amsterdam de voorkeur gaf boven de meer bedekte tegenwerking van anderen.

In dienzelfden brief maakt Witsen ter loops melding

---

[1]) Zie ook hierover, behalve het van elders bekende, Witsen's brief van 9 October 1684, waarin ook gesproken wordt over de komst van twee Franschen „om met S. H te liquideeren over de revenues van Oranje."

van een aanstaand bezoek van den Frieschen Stadhouder Hendrik Casimir te Amsterdam. Deze was eenigen tijd, tengevolge van de houding van Friesland en Groningen in zake het afdanken van krijgsvolk, in onmin geweest met zijn neef den Prins van Oranje, doch scheen nu ook geneigd de oude vriendschap weder te vernieuwen. Het was niet vreemd, dat onder de velen die zich daartoe als bemiddelaars aanboden, ook zijne schoonmoeder, de Vorstin van Anhalt, wordt aangetroffen. Deze, zelve een dochter van onzen Prins Frederik Hendrik, was eenigszins de aangewezen persoon om de goede verstandhouding tusschen de beide neven te herstellen. Haar bezoek aan Amsterdam, in gezelschap van den Frieschen Stadhouder, werd nu door Burgemeesteren te baat genomen om ook hare bemiddeling te verzoeken, ten einde nogmaals bij Prins Willem de tolk te zijn van Amsterdam's oprecht vriendschappelijke gezindheid. In de reeds aangehaalde papieren van Hudde [1]) kan men den loop van deze onderhandelingen met groote uitvoerigheid terugvinden; de uitslag was, dat de Prins van Oranje ook tegenover de Vorstin zijn genoegen uitsprak over hare betuigingen, en dat hij, zoowel met de Amsterdamsche afgevaardigden (wanneer de vergadering van Holland bijeen was) als met Vorst Hendrik Casimir gaarne zoude spreken over 's lands belangen voor de toekomst.

Ingevolge dezen wensch, besloten Burgemeesteren den 13 November aan de Amsterdamsche Afgevaardigden last te geven [2]) den Stadhouder gezamenlijk een bezoek te brengen, waaraan deze den 18den dier

---

[1]) Papieren van Hudde I, N⁰. 11, Amst. Archief.
[2]) Papieren van Hudde I, N⁰. 12, Amst Archief.

maand gevolg gaven. Het verslag daarvan [1]) doet ons zien, dat de Heeren Geelvinck, Witsen, Bors van Waveren, Boreel en de Pensionaris Hop den Prins in een zeer verzoenende stemming aantroffen. Hij ontkende niet, dat hij zich dikwijls over Amsterdam had te beklagen gehad, „maar dat hij het publicq voor zijn particulier prefereerde, repeteerende deze periode twee maalen." Hij bevestigde alles wat de Raadpensionaris had medegedeeld „te meer als UEd: Gr: Agtb: een zo considerabel lid van den staat zijn," en wenschte voorts dat de eensgezindheid voortaan mocht gevestigd zijn „op zodanige gronden, dat dezelve lang mogt duuren, en dat men niet telkens op voorvallende zaaken met hem mogt dissentieeren." De zaak met den Frieschen Stadhouder beschouwde hij als geheel van huishoudelijken aard en niet voor bespreking met derden geschikt, daarbij te kennen gevende, dat die wel tot beider genoegen zou worden uitgemaakt. De Heeren hadden nu hunne taak volbragt, en namen hun afscheid „wezende van dezelve Zijn Hoogheijd, zo in de receptie, als in de demissie, op de gewoone manier en met de ordinaris beleeftheijd bejegent." Toch konden de Afgevaardigden of althans hun penvoerder [2]), de volgende opmerking niet achterwege houden: „Dog wij moeten daar bijvoegen, dat gelijk als Zijn Hoogheid niet geporteert scheen om zich in conversatie over andere zaaken buijten het voorenverhaalde in te

---

[1]) Papieren van Hudde II, N°. 48, Amst. Archief.

[2]) Daar wij van dezen brief slechts een afschrift hebben, is daaruit niet te zien, wie het oorspronkelijke heeft geschreven; vermoedelijk de Pensionaris Hop, die bij het bezoek was tegenwoordig geweest, of anders de secretaris Cornelis Munter, die den brief ook mede onderteekende.

laaten, dezelve ook geene de minste minnelijkheijd aen iemand van gedagte heeren heeft getemoigneert, en de propositie aan hem, uijt den naam van UEd: Gr: Agtb: gedaan, heeft aangehoort, en daarop heeft antwoord gegeven met een zeer betrokken en statig wezen, en ook doorgaans met de oogen naar de aarde geslagen." — Het is, alsof de schrijvers daarin een zëer bedenkelijk verschijnsel zien, doch zij zullen toch wel geweten hebben, dat de Prins nooit uitmuntte in overvloedige vriendschapsbetuigingen; geheel in overeenstemming met zijn stelregel, dat woorden goed waren „maer de werken moesten deselve becragtigen."

Over dit gezamenlijk bezoek der Amsterdamsche Afgevaardigden, hoewel Witsen daarbij tegenwoordig was, vinden wij niets in zijne brieven. Vermoedelijk achtte hij het onnoodig nog een afzonderlijk eigen verslag daarvan te geven, of is hij kort daarop eenigen tijd persoonlijk te Amsterdam geweest. Toen hij weder aan het schrijven kwam, waren er andere zaken die hem de stof daartoe verschaften, en over deze zullen wij dus thans hebben te spreken.

Het is bekend, dat de ingewikkelde staatsinrichting onzer zeventiende-eeuwsche Republiek onophoudelijk aanleiding gaf tot verschil van gevoelen aangaande de bevoegdheid der verschillende staatsmachten. Dientengevolge zijn de jaren, gedurende welke wij in tijdelijken vrede met het buitenland leefden, voor een groot gedeelte besteed aan het stellen en ontzettend lang uitspinnen van allerlei vragen, die daarop betrekking hadden. Ook is het gemakkelijk te begrijpen dat het Stadhouderschap van Willem den Derde, onder zoo geheel buitengewone omstandigheden ontstaan, vele dier vragen in der tijd slechts half of geheel onopgelost had ge-

laten, en dat deze, bij de eerstvoorkomende gelegenheid, door iedere partij naar eigen goeddunken werden opgevat en beslist. In het tijdperk, waarover wij nu spreken, is dit in groote mate het geval geweest met het gedrag van Prins Willem tegenover de regeering der Stad Dordrecht.

Het ligt natuurlijk buiten ons bestek hier den geheelen loop van dit geschil te verhalen, dan alleen voor zoover Amsterdam daarbij is betrokken geweest. Men kan het verhaal zeer uitvoerig vinden in Wagenaar's Vaderlandsche Historie [1]), waaruit in hoofdzaak blijkt, dat bij de samenstelling van de drietallen, waaruit de Stadhouder de zoogenaamde „goede luiden van Agten" had te kiezen, ditmaal vooral groote kuiperijen schijnen te hebben plaats gehad. De Prins had daarom geweigerd de keuze te doen, en had het Hof van Holland uitgenoodigd drie Raadsheeren naar Dordrecht te zenden om daaromtrent een onderzoek in te stellen. Aan dit verzoek was gevolg gegeven; de Heeren Goes, Teeresteyn van Halewijn en Joan Munter waren naar Dordrecht vertrokken, en hadden, buiten de Stadsregeering om, de Dekens der Gilden tot een onderzoek samengeroepen. De Dordtsche Burgemeesteren gevoelden zich daardoor in hunne rechten gekrenkt en verzetten zich ten sterkste tegen deze handeling, ten gevolge waarvan het onderzoek der drie Raadsheeren weinig gevolg opleverde. Deze zaak, en de vraag over het recht van den Stadhouder in dezen, kwam nu ter Staten-Vergadering, en leverde de stof voor talrijke vertoogen van weerszijden.

Wij zouden op dit verslag van Wagenaar niet ver-

---

[1]) Deel XV bl. 259—279.

der terugkomen, ware het niet, dat hij ook hier aanvankelijk geene andere bronnen opgeeft dan de Gedenkschriften van D'Avaux [1]). Het kan dus van eenig belang zijn den gang dezer geschillen ook toegelicht te zien door een landgenoot, en wij vinden daartoe aanleiding in de brieven van Nicolaas Witsen.

De Dordtsche zaak had reeds aanstonds de aandacht van Witsen getrokken, en maakt den inhoud uit van een vertrouwelijken brief aan Van Beuningen, van den 27 October 1684 [2]), dus toen het geschil op het punt stond van te beginnen. Witsen verhaalt daarin hoe zes burgemeesters van Dordrecht den Raadpensionaris Fagel hebben bezocht en van hun standpunt de regelmatigheid der voorgestelde drietallen verdedigd; toch ontkenden zij niet, dat hun aanvoerder (de Heer Muys) vooraf de Dekens der gilden had aangesproken en hun op het hart gedrukt toch vooral vrienden van de tegenwoordige regeerders voor te dragen. Zij gaven veel betuigingen van gehechtheid aan den Stadhouder en verzochten dringend dat de benoeming toch in hunnen geest mocht geschieden. Fagel schreef daarop aan den Prins en raadde daarin tot herbenoeming van de oude

---

[1]) Deze hebben, naar het schijnt, ook de eigenschap dat zij slechts zelden de juiste dagteekening der verhaalde gebeurtenissen geven. Bij Wagenaar althans moet men die, in dergelijke gevallen, bijna altijd opzoeken uit de aanhalingen van Besluiten der Staten-Generaal of der Staten van Holland, aan den voet der bladzijden. — Meer bijzonderheden over deze zaak kan men vinden in een geschrift „Consideratiën bij de Ed. Heeren Burgemeesteren ende Regeerders der Stad 'Dordrecht," uitgegeven aldaar bij de Weduwe van Jasper en bij Dirck Goris, „anno 1685," waarin ook de briefwisseling met den Stadhouder is opgenomen.

[2]) Zie Bijlagen.

„Agten," en scheen ook bij de verdere mondelinge bespreking met de Dordtsche heeren hun gevoelen toegedaan te zijn [1]). Toch meende Witsen, dat daaruit nog niets stelligs mocht worden afgeleid, want dat Fagel zelf hem kort te voren niet veel goeds had gezegd „van de oude conduites van sommige" dier Heeren, en verwonderde zich, dat de Raadpensionaris nu weder zoo vriendschappelijk met hen omging en hen ter maaltijd hield, bij welke gelegenheid „seer sterck gedroncken" werd. — De beslissing van den Prins werd natuurlijk spoedig bekend, en gaf, zooals Witsen aanteekent in een brief van 3 November, „veel discoersen, so bij de ministers als regenten." Den volgenden dag werd reeds een buitengewone vergadering der Staten van Holland uitgeschreven om de zaak te behandelen. „Dit is dan tgene bij mij reets was voorsien," schreef Witsen, in haast uit de vergadering [2]).

Intusschen hadden Burgemeesteren van Amsterdam de Dordtsche zaak van zoodanig belang geoordeeld, dat zij Witsen hadden verzocht hen zooveel mogelijk dagelijks op de hoogte te houden van hetgeen daaromtrent mocht voorvallen. Hij begon daarom reeds dienzelfden 4 November twee brieven te schrijven,

---

[1]) Dit stemt overeen met Wagenaar's bericht (bl. 279), dat Fagel op de hand der Dordtsche Heeren was, doch dat de Stadhouder hierin den raad volgde van Halewijn, uit tegenzin tegen Muys van Holy, die hem had tegengewerkt in de zaak van het Twintigjarig Bestand.

[2]) Den 8 November schreef Witsen daarover nog:

„Het werk van Dordregt komt mij seer dujster voor. De Hr. R. P. was al vrij geimbueert tegen de so haestige beroeping van de vergadering van Hollant. S. H. sal sustineeren dat het syn saek is, en niet die van de vergadering, en sig pal setten tegen contrarie sentimenten."

waarin hij de geheele toedracht mededeelde, „met versoek egter dat op mӯ naem niets daervan werde gedebiteert, of het waere dat ik miste en iets qualijk mogte vatten [1]).”

Gedurende Witsen's verblijf in de laatste dagen van December werd hem door Burgemeesteren de last opgedragen, om, namens de Stad, bij Zijne Hoogheid een bezoek af te leggen, ten einde de meening der Amsterdamsche Vroedschap in deze aangelegenheid mede te deelen. Tevens kon hij dan met den Prins nog eenige punten bespreken over de nog steeds hangende vraag van den Staat van Oorlog voor het volgende jaar. Witsen kwam op Oudejaarsdag in den Haag en kweet zich twee dagen daarna van den hem opgedragen last. Hij had eerst gepoogd des morgens vroeg gehoor te krijgen, vóórdat de Heeren van Dordrecht waren binnen geweest, doch daar deze reeds vooraf om toelating hadden verzocht, moest Witsen zijn beurt afwachten. Onmiddellijk na hun vertrek werd hij door den Prins ontvangen, die hem met beleefdheid begroette en met aandacht aanhoorde. Het belangrijkste punt van zijne opdracht had natuurlijk ten doel den Stadhouder te bewegen zijn tegenstand te laten varen en uit de voorgestelde drietallen de keuzen te doen. Doch zoowel de redeneeringen zijner lastgevers als de nadere toelichtingen van Witsen zelven, waren niet in staat den Prins te doen veranderen van besluit. Witsens verzoek om de zaak alsdan niet te willen beslissen vóór de volgende Statenvergadering, werd door den Stadhouder

---

1) Zie de beide brieven van 4 November, die, even als de volgende van den 5 en 6 November 1684, en van den 2, 4, 6, 8 Januari en 20 Maart 1685, in de Bijlagen zijn opgenomen.

niet met duidelijke bewoordingen toegestaan of afgewezen, zoodat hij naar waarheid kon verklaren, dat de zaak door deze tusschenkomst nog weinig verder was gebracht.

Twee dagen later vond Witsen nogmaals aanleiding om den Stadhouder over hetzelfde punt te spreken, doch met even weinig gevolg, „persisterende S. H. bij sijne opinie, en na ik bespeure, so staet er enig ujtslag voor de deur, en gelove dat op het advis van het hoff de nominatie onwettig sal werden verklaert, en de regeringe gelast ene niwe te maken, want S. H. segt nojt ujt dese te sullen kisen." Het hielp weinig of Witsen al de vertoogen en redeneeringen der Amsterdamsche Burgemeesters nog eens voorlas en stuk voor stuk verdedigde. De Prins hoorde ze aan, doch zeide „dat men tegen dit geschrift en deze resonnementen weder geschriften en resonnementen soude konnen opstellen."

Met deze opmerking kon Witsen dus naar huis gaan; toch gaf hij den moed nog niet op om tot een schikking te komen, waarbij zoowel de Prins als de Vroedschap tevreden zouden zijn. Den 6 Januari gaf hij Burgemeesteren in overweging of het niet wenschelijk en uitvoerbaar zou zijn, om, vóór dat de eisch van den Stadhouder aan de Stad Dordrecht was vastgesteld, de gilden aldaar over te halen om uit eigen beweging een andere voordracht in te dienen. „Dit gedaen wesende *sua sponte* en sonder dat wegens S. H. sulx wert verejst, mejnt men dat de stat aen haer eer soude blijven en aen S. H. alle reden van misnoegen weggenomen wesende, daermede dan alles soude sijn afgedaen."

Het denkbeeld was zeker niet onaardig gevonden, maar was natuurlijk weinig geschikt om een der partijen te bevredigen. Op de Amsterdamsche Vroedschap schijnt het dan ook niet den minsten indruk te hebben

gemaakt; althans haar besluit van den 8 Januari bevat een krachtig verzet tegen de handelingen van het Hof van Holland, en een verzoek aan de Staten der Provincie om dergelijke feiten voor het vervolg te beletten. Het vertoog van Amsterdam was echter niet in staat den Stadhouder op zijn eenmaal genomen besluit te doen terugkomen; de drie Raadsheeren deden den 18 Januari de Dekens der Gilden te Dordrecht vergaderen om een nieuwe voordracht te doen. Dit geschiedde, natuurlijk na veel tegenstreven der Dordtsche regeering, en de Stadhouder deed nu de benoeming volgens zijn wensch. De nieuw benoemde „Agten" werden aanvankelijk geweerd, doch eindelijk (onder verzet namens de stad ter Statenvergadering) toegelaten.

Het is licht te begrijpen, dat deze oplossing bij allen, die tegen de uitbreiding van het Stadhouderlijk gezag gekant waren, groote ergernis verwekte en als een gevaarlijk voorbeeld voor andere steden werd beschouwd. Te meer moest dit het geval worden, toen eenige maanden later, bij eene aanvulling van de vroedschap te Leiden [1]), een dergelijke moeielijkheid zich voordeed. Hoewel deze eenigszins geschikt werd, en van beide zijden wat toegegeven, was de ongerustheid bij velen daarom nog niet weggenomen. Bij de slechts gedeeltelijke kennis, die wij van de meesten der daarin

[1]) In Witsen's brief van den 5 November 1684 wordt reeds gesproken van kuiperijen te Leiden, die dus vermoedelijk later tot de moeielijkheden aldaar zullen hebben medegewerkt. Witsen zegt althans reeds bij voorbaat „dat indien het hof in alle steden diergelijke saken sal aantrecken op ordre van S H., so mag de bank voor de justitie wel geslooten blijven, en de processen aen een spijker gehangen."

Wil dit zeggen, dat er eigenlijk overal gekuipt werd?

betrokken personen bezitten, en bij het feit, dat van sommige der tegenstanders van Willem den Derde (met name Muys van Holy) inderdaad weinig lofwaardigs vermeld wordt, is het natuurlijk moeielijk te beslissen of de Prins, bij deze al- of niet-overschrijding van zijne bevoegdheid, alleen het belang des lands op het oog had, dan wel de vermeerdering van zijn eigen macht bedoelde. Doch voor de Amsterdamsche regenten, wier geweten tegenover Willem den Derde waarschijnlijk niet volkomen zuiver kon zijn, was de zaak dubbel bedenkelijk, en het verwondert ons niet, dat Witsen, in zijn eigen Levensbericht, de geschiedenis dezer zaak samenvat in deze woorden:

„De onlusten van de steeden Leyden en Dordrecht met den Prins heeft hij ook getragt bij te leggen, dog omtrent de laatste sonder gevolg. Verkragtende de vorst de voorregten van die stad, en als de Prins hem vroeg, waarom zig Amsterdam daarmede bemoeide, antwoorde hij: Heden mijn, morgen dijn [1]).

Wel klinkt het eenigszins vreemd, dat Witsen zich ditmaal bij uitzondering zoo scherp tegenover den Stadhouder zou hebben uitgelaten [2]), doch wij moeten in het oog houden, dat deze aanteekening ruim vijf en

---

[1]) Zie Autobiographie in „Aemstels Oudheid," VI. 48.

[2]) Te meer daar Witsen zelf, in zijn brief van 4 Januari 1685, zich uitdrukkelijk verdedigt tegen geruchten „van wat scherpe tael door mij was gevoert, saken daer geheel niet aen en was, en waervan ik nodig agte dat S. H. moste werden gedisabuseert, so als dese avont hebbe gedaen." Van dat avondbezoek verhaalt hij, dat „hoewel bij mij geen harde woorden (so als men hier uitstrojde) sijn gesproken, so kan ik egter UEd. Gr. Agt versekeren. niets versujmt te sijn om den sin en mejning van de instructie, aen mij gegeven, te ontleden "

twintig jaar later is geschreven, toen de Prins reeds lang was gestorven. Mogen dus de woorden wellicht niet dezelfde zijn, die hij in der tijd heeft gesproken, zoo kan de zin toch geen andere dan deze zijn geweest. Inderdaad is hier de eenige juiste beweegreden aangegeven, die Amsterdam's inmenging in een zaak als deze kon verklaren, of des noods verontschuldigen.

In het najaar van 1684 had Witsen, bij de bespreking van de verschilpunten met den Stadhouder [1], den Raadpensionaris Fagel herinnerd aan het feit, dat de Amsterdamsche burgemeesteren jaarlijks aftraden, en dat dus de tegenwoordige Regeering niet voor de inzichten harer opvolgers zou kunnen instaan. Uit de namen der personen, die in Februari 1685 als regeerende Burgemeesteren optraden, kan echter moeielijk worden afgeleid of de Amsterdamsche regeeringsmeerderheid van richting was veranderd of niet. De nieuw-gekozenen waren: in de eerste plaats Nicolaas Witsen zelf, wiens bemiddelende gezindheid dus als een gunstig voorteeken kon beschouwd worden, en verder Joan Corver en Gerard Bors van Waveren. De staatkundige richting van Corver (zoo hij er eene had) schijnt niet duidelijk na te gaan, en wat Bors van Waveren betreft, deze wordt door sommigen als een der tegenstanders van den Prins beschouwd [2], zonder dat blijkt op welke gronden deze bewering rustte. Doch de keuze van den aanblijvenden Oud-Burgemees-

[1]) Brief van 28 Augustus 1684.

[2]) Wagenaar, hierin al weder het voetspoor volgende van D'Avaux, noemt hem als „de stoutmoedigste van alle de Amsterdamsche Burgemeesteren." Zie Vad. Hist. XV 268. Hij was een aangetrouwde neef van Hudde.

ter gaf eenigszins duidelijker te kennen in welke richting men zich voortaan wenschte te bewegen. Had men ten vorige jare 's Prinsen tegenstander Van Beuningen daartoe uitgekozen, thans viel die eer te beurt aan Joannes Hudde, en deze, hoewel volbloed-Amsterdammer, werd algemeen beschouwd als den Stadhouder goedgezind te zijn. Van zijne vredelievende gezindheid in deze dagen kan men eenige bewijzen vinden in een brief [1]), dien hij met Corver den 19 Maart 1685 aan hunne ambtgenooten Witsen en Bors van Waveren richtte, die beiden destijds in den Haag vertoefden [2]). Het was bij gelegenheid dat de Vorst van Waldeck, alsmede de Heeren van Amerongen en Dijkveld, te Amsterdam aanwezig waren, dat de vroeger genoemde Dr. Mareschal nog een poging waagde om alle geschilpunten over den Staat van Oorlog tot een goed einde te brengen. De voorstellen, die hij daaromtrent deed, waren Hudde niet ongevallig, maar het bleek niet door wien hij eigenlijk gezonden was. Hudde verzocht daarom Witsen of Bors bij Fagel daarover inlichtingen te vragen „en te verklaren, dat zo hetzelve bij hem zo mogt leggen, het aanleijding konde geeven tot een accommodement, met verzekering dat bij ons niets lievers zal zijn, als te zien, dat deze zaake in der minne en ten meesten dienste van Staat soo eer hoe liever tot een vergelijk werde gebragt." Hij wilde vooral den schijn vermeden zien „als of wij alle aen de hand wesend occasie van accommodement gezint waren af te snijden," doch wenschte, dat

---

[1]) Te vinden in de papieren van Hudde, band II N°. 48, 5, en hierachter opgenomen in de Bijlagen.

[2]) De eerste nog altijd in de Staten-Generaal, de tweede ter dagvaart van Holland.

deze zaak met groote voorzichtigheid zou worden behandeld.

Aan dit verzoek gaf Witsen aanstonds gevolg [1]) en vernam toen van Fagel, dat noch de Prins, noch hij, iets van het voorstel van Dr. Mareschal had geweten. De samenkomst gaf ditmaal weinig goeden uitslag, daar het bleek, dat de Stadhouder nu weder sterk op zijn stuk bleef staan en den voorgestelden Staat van Oorlog onveranderd wilde handhaven. Blijkbaar vond Zijne Hoogheid daartoe aanleiding, doordien zijn verschil met den Frieschen Stadhouder nagenoeg geheel was opgehelderd, zoodat Witsen van Fagel scheidde „met de saek aen Godt te wedersijden op te geven."

Het is ons reeds gebleken, dat Witsen, ondanks zijne herkiezing als Burgemeester, toch voorloopig nog in den Haag bleef wonen. Dit is voortdurend het geval gebleven tot in Mei van dat jaar, toen zijn zittingstijd ter Generaliteit ten einde liep. Wel was hem dit niet altijd even aangenaam; in zijn brief van den 20 Februari schrijft hij dan ook:

> „Ik soude mij wel wenschen steets de eere te mogen hebben van UEd: Gr: Agt: in den dienst tot Amsterdam te assisteeren, maer op twe plaetsen en kan men niet tegelijk sijn, en soude onder beter gevoelen niet vremt sijn van gedagte, dat mijnen dienst en presentie ter generalitejt bijsonder in dese conjuncture niet onnuttelijk en sij, en daerom dat hier behoorde present te sijn so veel mij mogelijk is. Egter overbodig om op UEd: Gr: Agt: minste te kennen geven naer Amsterdam over te komen."

[1]) Zie brief van Witsen aan Burgemeesteren, 20 Maart 1685.

Witsen's langer verblijf in den Haag is oorzaak, dat wij nog verscheidene brieven van hem uit dit tijdperk hebben kunnen vinden, waarvan wij de belangrijkste in de Bijlagen hebben opgenomen. Het zou echter minder eigenaardig zijn den inhoud daarvan hier te bespreken, daar de meesten weinig of geen betrekking hebben op zijn eigen verrichtingen, en hunne belangrijkheid grootendeels hieraan ontleenen dat zij misschien eenig nader licht kunnen verspreiden over sommige staatkundige toestanden uit het begin van 1685. Wij kunnen dus hier met stilzwijgen voorbijgaan al hetgeen daarin wordt vermeld over de moeielijkheden betreffende Suriname, over de aanwezigheid van Monmouth in den Haag (en diens verhouding tot Willem den Derde), over den dood van Koning Karel den Tweede van Engeland en de troonsbestijging van Jacobus den Tweede, over de regeling van de nieuwe convooi-lijst (waaromtrent Holland niet overeenstemde met de andere provinciën), enz. enz.

Bij het lezen van die brieven zal het waarschijnlijk wel in het oog loopen, hoe de Fransche Gezant D'Avaux, wel verre van zich over de meerdere toenadering van Amsterdam tot den Stadhouder uiterlijk ontstemd te toonen, integendeel tegenover Witsen even vriendelijk en aangenaam blijft. Had de Gezant opgemerkt, dat er aan die toenadering nog wel iets zou kunnen haperen, of was zijn voorkomende bejegening en de verzekering dat zijn Koning „de comersie van dit lant so seer genegen was [1]), voornamelijk een be-

[1]) Zie brief van W. 7 Maart 1685.

Den 24 April schreef D'Avaux aan Witsen o. a.:

„Je ne perdray aucune occasion de faire connaistre la passion que j'ay de voir le commerce d'Amsterdam plus florissant que jamais.

rekening in verband met de toekomst, nu Frankrijk, met het oog op de Engelsche toestanden, voor het oogenblik allen schijn van vijandelijke gezindheid kon willen vermijden? Wij weten het niet, en D'Avaux wachtte zich wel daaromtrent iets onvoorzichtigs los te laten.

De laatste brieven van Witsen zijn dan grootendeels gewijd aan de vermelding van eenige vertrouwelijke (?) gesprekken met D'Avaux, die hem vóór zijn vertrek naar Amsterdam was komen bezoeken, en wien hij vooraf een afscheidsbezoek had gebracht.

Zijn zittingstijd in de Staten-Generaal liep den 30 April ten einde, en het is aan het slot van zijn brief van dezen dag, dat hij schrijft:

> „En vermits dus mijn tijt ter generalitejt heden is geëxpireert, verhope op morgen tot Amst: te sijn, om overmorgen mijn dienst aen UEd: Gr: Agt: te presenteeren."

Witsen's terugkomst te Amsterdam, en zijn daarop gevolgd tweejarig verblijf aldaar, berooft ons nu gedurende dien tijd van de gelegenheid om kennis te nemen van zijne geregelde briefwisseling. Bij zijne aftreding als Burgemeester in Februari 1686 werd hij andermaal als Thesaurier-Ordinaris aangesteld, en bleef in die bediening twee achtereenvolgende jaren werkzaam tot Februari 1688. — Het ligt dus voor de hand, dat wij hem in dat tijdsverloop weinig of niet op eigenlijk staatkundig gebied zullen ontmoeten. Althans het eerste jaar, want reeds den 7 Maart 1687 besloot de Raad [1])

---

[1]) Zie Res. Vroedschap, 7 Maart 1687, waarin het aftreden van Opmeer wordt vermeld „zoo ten respecte van de drijjarigen

hem, nevens zijn Thesaurierschap, wederom te doen zitting nemen in Gecommitteerde Raden, daar met den eersten Mei de nieuw gekozen Burgemeester Opmeer uit den Haag zou terugkomen.

Te beginnen met Mei van dat jaar zien wij dus Witsen gedeeltelijk weder in den Haag terug, en de brieven, die hij toen (en ook bij latere herbenoemingen) aan Burgemeesteren schreef, moeten ons ook voor dit gedeelte de stof leveren voor zijne levensbeschrijving. Zij zijn te vinden in een bundel brieven van gelijken aard, door verschillende zijner voorgangers en opvolgers geschreven, en aanwezig op het Stedelijk Archief te Amsterdam. Reeds bij een oppervlakkige kennisneming van die verzameling trekt het zonder twijfel de aandacht, dat Witsen een veel getrouwer en nauwkeuriger briefschrijver was dan al die anderen. Zijne brieven vormen dan ook verreweg het grootste gedeelte van den inhoud der bedoelde verzameling. Het kan echter ook zijn, dat Opmeer, die vóór hem, en Hinlopen, de Haze Giorgio, Boreel en Cornelis Bors van Waveren, die nà hem dit ambt vervulden, talrijker malen persoonlijk tusschen Amsterdam en den Haag heen en weder trokken, en alzoo mondeling veel konden afdoen wat Witsen liever schriftelijk behandelde. Ik acht dit echter minder waarschijnlijk, in aanmerking nemende Witsen's angstige schroomvalligheid om iets van gewicht op papier te brengen, en ben dus eerder geneigd te gelooven, dat ook hij zooveel mogelijk zaken mondeling zal hebben behandeld. Het zal ook wel daaraan

---

tijd, als omdat Zijn Ed[t] tot Burgemeester is vercooren," ..... „het dierhalve noodigh was en vereischte, dat ijmant van Stads wegen wederom in 't welgemelde collegie wierde gecommitteert."

zijn toe te schrijven, dat volstrekt niet al die brieven voor ons belangrijk zijn of vermelding behoeven. Toch zijn er enkele, die onze aandacht verdienen, en sommige (in verband met de geschiedenis der volgende jaren) minder om hetgeen zij zeggen dan om hetgeen zij verzwijgen.

Deze laatste opmerking is intusschen niet van toepassing op een brief van den 29 Mei 1687, den eersten van Witsen's hand uit dezen bundel. De inhoud daarvan behoeft echter eenige toelichting.

Wagenaar, die in zijn „Amsterdam" uiterst schaarsch is met zijne mededeelingen over 1687, wijdt eenige bladzijden aan de bespreking van een geschil tusschen het Hof van Holland en den Hoogen Raad over beider bevoegdheid in zake een rechtsgeding over een twist van kerkelijk-huishoudelijken aard in de gemeente Alphen [1]. De zaak is van te weinig gewicht om hier in zijn geheel te worden nagegaan, doch heeft voor ons onderwerp toch eenig belang, omdat de twee Leden van den Hoogen Raad, die door het Hof werden gedagvaard, Amsterdammers waren (Cornelis Hop en Vincent van Bronckhorst), en deze zich bij de Regeering hunner Vaderstad kwamen beklagen over hetgeen het Hof ten hunnen opzichte had gedaan of misdaan. Burgemeesteren vonden het geraden in deze lastige zaak de tusschenkomst in te roepen van den Stadhouder (hoe anders dan twee jaar te voren!) en droegen die taak op aan hunnen vertegenwoordiger Nicolaas Witsen. Deze kon dus aanstonds zijne werkzaamheid als vredestichtend bemiddelaar weder opvatten, en zijn brief over deze aangelegenheid doet ons zien, dat zulks thans

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam II deel, XXI boek.

veel aangenamer was te volbrengen dan voorheen. Ziehier den inhoud:

„*Edele Groot agtbaere Heeren.*

Ingevolge de last op huiden van UEd. Gr. Agt. ontfangen, heb ik mij aenstonts geadresseert aen sijn Hooghejt, en hem voorgehouden de bevremdinge, die sij hadden gevat nopende de proceduren van de Heeren van den Hove tegen twe leden van den Hogen Raedt, bejde burgers in onse stat, met gants ernstig versoek, dat het hem beliefde dit opgaende vuer in den beginne te helpen smooren. Ik hebbe so veel mij doenlijk en kundig was, een deductie van de gehele saek gemaekt, en gesustineert, dat het Hof sijne jurisdictie so verre niet en konden ujtstrecken, van bij particuliere briven, bevelen voor wetten te konnen ujtgeven of die in form van sententien te doen gelden, waer van geen reductie, alteraetie of apel voor den Hogen Rade soude konnen vallen, En dat in allen gevallen de Heeren van den Hogen raedt wegens saeken, die sij *ex officio* doen, responsabel sijn voor den selven raet, en niet voor het Hof.

Hebbe het wejnig belang van dese saek ten principalen verhaelt, en de constitutie van de gemeente tot Alphen bekent gemaekt. Dat nojt exempel van dusdanige proceduren in den lande waeren gesien. En wijders S. H. voor conclusie versogt dat het hem beliefde so veel te effectueeren, dat er provisionelijk surseantie ten Hoof wierde verleent, en opschorsinge van bewuste dagvaerdinge in persoon, want dese provisien ten principale ten aensien van de twe geciteerde Heeren niet reparabel soude sijn.

Waer op S. Hooghejt in alle minlijkhejt mij heeft geantwoort, dat hij ongaern het bewuste verschil tusschen de hoven hadde verstaen, dat de Heeren van het hof hem daer van kennisse voor enige dagen hadden gegeven, dat hij te wedersijden partijen soude hooren, en alle vlijt aenwenden om in der minne dese opkomende twist te doen bijleggen.

En wanneer ick bij iteratie Sijn Hooghejt heb versogt tog de stujtingh dezer proceduren te willen effectueeren, heeft het hem belieft mij te seggen, dat daer toe wel officien wilde doen, maer daer van mij als nog niets konde versekeren. Het scheen mij toe, dat men Sijn Hooghejt hadde getragt te imbueeren dat het fait van de bewuste twe raetsheeren een particuliere saek was, en niet die van het college van den hogen raet selve, tgeen ik egter mij inbeelde aen Sijn Hooghejt anders door exempelen en redenen heb doen sien en ver(staen).

Dit is dan so het voornaemste dat in de conferentie, die ik de eer hebbe gehad van met S. H. te houden, is gepasseert, waer van breder aen de Heeren gedeputeerden mondeling verslag heb gedaen.

Waer mede verblijve

UEd. Groot Agtbare
gants ootmoedigen
dinaer
N. Witsen.

HAGE
29 Mej 1687.

De Stadhouder hield woord. Toen Burgemeesteren zich den 9 Juni schriftelijk tot de Staten van Holland hadden gewend, om een bevredigende beslissing, traden

deze in overleg met Zijne Hoogheid, en het gevolg daarvan was, dat met wederzijdsch toegeven de zaak tusschen het Hof en den Hoogen Raad volkomen werd geschikt, zoodat de Heeren Hop en Van Bronckhorst weder met gerustheid naar den Haag durfden terugkeeren, tot hervatting van hunne ambtsbezigheden [1]).

Deze geheele geschiedenis zou intusschen weinig belangrijk zijn, wanneer zij niet tevens diende als een merkwaardige tegenhanger tot het verhaal der geschilpunten van 1684 en 1685. De algemeene stemming der Amsterdamsche Regeering (waartoe Van Beuningen niet meer behoorde) heeft zonder twijfel daartoe bijgedragen en deed Witsen nu bij de eerste semenkomst reeds aanstonds beter slagen dan bij vroegere gelegenheden. Het is natuurlijk niet uit te maken of de Prins hier wellicht met opzet de Amsterdamsche Heeren gunstig voor zich heeft willen stemmen, in verband met de plannen, die hij toen reeds voor de toekomst begon te vormen. In elk geval was Witsen daarvan volkomen onbewust en geheel onder den indruk der „minlijkhejt," waarmede zijn optreden in dezen door den Stadhouder werd ontvangen. Het schijnt daarom min of meer zonderling, wanneer wij hem, in zijn Levensbericht, daarover op eenigszins anderen toon hooren

---

[1]) Wagenaar maakt daarbij, (in zijne Vad. Hist. XV. 384) de opmerking „hoe de hooge Overheid, ook onder eene vrije Regeeringe, somtijds gewigtige redenen hebben kan, om zekere regtszaaken den gewoonlijken Regter te onttrekken, en zelve te beoordeelen."

Dit kan volkomen waar zijn; doch kan slechts dan een gunstige uitwerking hebben, wanneer de leden dier regeering eensgezind zijn, zooals hier voor het oogenblik het geval was. Anders toch zou alleen het tooneel van den strijd zijn verplaatst, en de zaak toch niet nader aan hare beslissing gebracht.

spreken. Hij herinnert daar aan zijne herhaalde bemoeijingen tot verzoening tusschen den Prins en de Stad, en geeft tot voorbeeld:

> „Als de hooven tegens elkander stonden, en de Raedsheeren Hop en Bronckhorst reeds vlugtig waaren, uit vreese voor den Prins, die hen met Justitie vervolgde, dog in zeer groote passie [1])."

Wij hebben echter in den straks vermelden brief niets van die „groote passie" kunnen bespeuren; integendeel. Buitendien was het niet de Prins, maar wel het Hof van Holland, dat de beide Raadsheeren wilde vervolgen, en het blijkt dus dat Witsen later, op zijn ouden dag, de zaken wel eens wat verward voorstelde of het rechte beloop vergeten had.

Onder de brieven uit 1684 en 1685, die wij in de Bijlagen hebben opgenomen, komt nu en dan iets voor betreffende Marocco en andere Barbarijsche staten omtrent onderhandelingen over het sluiten van verdragen en het lossen van slaven. Daar de inhoud dier brieven echter al zeer veel gelijkt op die over Algiers, welker strekking wij te zijner tijd hebben medegedeeld, zoo zou de uitvoerige bespreking dier Maroccaansche aangelegenheden minder eigenaardig zijn en aanleiding geven tot gedurige herhalingen. De eenige reden, waarom wij daarvan nu even melding maken, is, dat in Witsen's brieven van 1687 deze zaak nogmaals wordt ter sprake gebracht, De onderhandelingen van vroeger schijnen geen blijvend gevolg te hebben gehad, en dit jaar

---

1) Zie Autobiographie in „Aemstels Oudheid," VI. bl. 48. Dr. Scheltema geeft daarbij een aanteekening, die echter geen betrekking heeft op deze gebeurtenis, maar doelt op het geschil van 1683. Dat er toenmaals „groote passie" in het spel was, zal iedereen gaarne toegeven.

waren door een zeeroover, Bostangi genaamd, weder een groot getal Nederlanders prijs gemaakt. Witsen wekte daarom de Amsterdamsche Regeering op, om nogmaals giften te verzamelen tot lossing van de gevangen Amsterdammers. Wat de vroegere gevangenen betrof, (waarvan intusschen verscheidene tot den Mahomedaanschen Godsdienst waren overgegaan en door onzen Staat niet meer werden geholpen) merkte hij op dat ter Thesaurie te Amsterdam nog vijf of zes dnizend gulden van de vorige inzameling waren overgebleven [1]), die dus nog voor dit doel zouden kunnen gebruikt worden. Even als vroeger, zou de Keizer van Marocco het best zijn over te halen door het aanbod van een zekere hoeveelheid vuurwapenen, waarvan Witsen den prijs opgaf [2]).

Hij was echter zeer ontevreden en ongerust over de wijze waarop men in het algemeen ter Generaliteit deze zaken behandelde. „Ik moet seggen" schrijft hij den 15 Juli 1687, „dat er seer wejnig agt op alle dese saeken wert genomen, so dat sorge, indien men met geen meer applicatie de vrede van Tripoli en Sale handelt als tot nog toe, het geschaepen staet dat ons van die natien gebeuren sal hetselve tgeen ons van Alsiers overgekomen is, waer van derve segge, dat men hier de oorsaak is, en van rupturen en van niet hermaken der vrede, en vant nemen van alle de schepen, so dat indien de zee steden dese opgemelte

---

[1]) Brief 29 Mei 1687.

[2]) Over de aangelegenheden te Salé bevindt zich op het Amsterdamsch Archief een bundel brieven van den consul Smits Heppendorp aan de Amsterdamsche regeering, welker inhoud slechts weinig betrekking heeft op Witsens bemoeiingen in dezen.

saken met geen iver voortsetten, geen goet ejnde daer van te verwagten is." Dezelfde klachten vinden wij nog eenige malen herhaald, en het schijnt dat de inzameling van giften, tot lossing der door Bostangi gemaakte slaven, weinig heeft opgeleverd. Witsen was daarover intusschen minder verwonderd, daar het hem was gebleken, dat onder deze slaven slechts weinig Amsterdammers waren. Hij komt dan ook later daarop niet meer terug.

In het begin van 1688 beginnen Witsen's brieven ook eenige blijken te dragen van de meerdere aandacht, die de Staten (natuurlijk op aansporing van den Stadhouder en Fagel) begonnen te wijden aan een nauwere aansluiting bij Brandenburg. Voor het oogenblik echter zullen wij daarbij nog niet hebben stil te staan, daar dit later bij de bespreking van de buitenlandsche aangelegenheden in dat jaar vanzelf zal moeten te pas komen. Wij vermelden hier nog slechts twee punten, waarin Witsen (blijkens zijne brieven aan Burgemeesteren) eenigszins is betrokken geweest.

Het eerste is de afrekening der kosten van onthaal van het Moscovische gezantschap, dat in het voorjaar in een niet zeer tevreden stemming vertrok, en waaromtrent eenig verschil ontstond, daar de Hofmeester Hesselt wat voorbarig was geweest met het inleveren van zijne rekening. Witsen slaagde er in den Raadpensionaris voldoende opehelderingen te geven, doch was over het gedrag van den hofmeester zoodanig ontsticht [1], dat hij (anders zoo voorkomend en inschikkelijk) ditmaal zelfs den bedoelden ambtenaar een billijke verhooging van zijn inkomen zou hebben willen weigeren!

[1]) Brief van 16 Maart 1688.

Het tweede was voor Amsterdam van meer bijzonder belang, namelijk de maatregelen, die noodig zouden zijn om het sluiken te beletten, in verband met de nieuwe regeling van de verpachting der belastingen. De nieuw-aangestelde „Admodiateur" had het voornemen om in het Y, buiten Amsterdam, eenige uitleggers te doen plaatsen, om op alle sluikerijen een wakend oog te kunnen houden. De Amsterdamsche kooplieden waren door dezen maatregel zeer verschrikt en achtten dit een gevaarlijke beperking van hunne vrijheid. Dientengevolge ontving Witsen de opdracht om daarover met Fagel te spreken en op herstel van deze grieven aan te dringen. Hij toonde hem dan „het gevaer dat er stak tot diversie van den koophandel uit onse stat met de swaere gevolgen van dien, bijaldien de quellingen op den coopman dus wierden gecontinueert, en dat veele waeren om de swaere last en al te naeuwe naersoeking verbannen stonden te werden alhier, tgene de ruine van Staet en stat soude nasleepen [1])." — Fagel sprak daarop met den admodiateur en kon Witsen spoedig daarna geruststellen met de verzekering, dat de gevreesde uitleggers in geen geval op het Y voor Amsterdam, maar alleen buiten Pampus zouden worden gezonden, omdat deze maatregel geenszins tegen Amsterdam, maar uitsluitend tegen het Noorder-kwartier was gericht. Wij zullen echter later zien dat het bestuur van den nieuwen admodiateur (Niepoort) de Amsterdamsche regeering toch niet voldeed en meermalen tot klachten aanleiding gaf.

Omstreeks dezen zelfden tijd vinden wij den naam

---

[1]) Brief van 8 Januari 1688.

van Witsen nog eens terug, en wel op een geheel andere plaats, dan waar wij hem tot dusver hebben werkzaam gezien. Men zal zich herinneren, hoe indertijd de versterking van Naarden een twist-appel was geweest tusschen den Stadhouder en Amsterdam, en dat Witsen destijds moeite deed om 's Prinsen grieven tegen deze stad te verwijderen. Het is daarom eigenaardig, dat, toen eindelijk deze versterking van Naarden werd voltooid, het beleid daarover was opgedragen aan twee Heeren, waarvan de eene Nicolaas Witsen was [1]). Hij zelf vermeldt dit in zijn eigen Levensbericht met de woorden:

> „Dat hij op ordre van den Staat de stad Naarden van fortificatien heeft doen voorsien, kan gelesen worden uitgehouwen op een steen, te zien aan de stadswaterkeering, gelijk mede in het magazijn aldaar."

De steen aan de Stadswaterkeering heb ik niet kunnen vinden [2]); daarentegen wel die aan het maga-

---

[1]) Op het Archief te Amsterdam vond ik ook een verzameling stukken, die betrekking hebben op de versterking van Naarden. Het zijn grootendeels rekeningen, en zij loopen slechts tot 1685. Daaruit blijkt alleen, dat Witsen met zeer veel andere Heeren bij afwisseling het oppertoezicht kan hebben gehad, vooral in de eerste jaren. Uit het straks te vermelden opschrift van den steen te Naarden schijnt echter te blijken, dat hij in de laatste jaren vóór de voltooiing zich meer in het bijzonder daarmede heeft beziggehouden, vermoedelijk juist door zijn ambt in Gecommitteerde Raden, waarin ook Harpert Tromp zitting had.

[2]) Later is mij echter ook dit opschrift medegedeeld; het staat op een moeielijk toegankelijke plek aan de stadswallen:

„Arausionis principe duce fortiter recuperata
Nerda et hoc exemplo Gallos vinci posse
monstrato,

zijn, alwaar nog vrij duidelijk het volgende opschrift is te lezen:

Armamentarium
opere cultuque eximium Patriae cum Urbe
operibus munitionibusque magnificis firmata
ac septa tutamen hostium terrorem ex decreto
Praepotentium Hollandiae Ordinum
Harpertus Trompius et Nicolaus Witsius
Delphensis et Amstelodamensis Reip: Consules
faciundum curaverunt et dedicarunt
1 Aprilis MDCLXXXVIII

Aan weerszijden kan men nog de wapens en de namen van Witsen en Tromp onderscheiden. Laatstgenoemde was in 1688 geen regeerend burgemeester (te Delft); Witsen was het in Februari weder geworden.

Zijn diensttijd in Gecommitteerde Raden eindigde den 30 April 1688, doch zijn verblijf te 's-Gravenhage werd nog eenige dagen verlengd door de ernstige ziekte [1])

---

horrida demum tempestate et irruentibus
undique fluctibus deiectis propugnaculis
Ordines opere lateritio urbem munierunt
curantibus
Theodoro a Leyden a Leeuwen et
Nicolao Witsen.
Opus fundatum jacto primo lapide ab
Adriano Wilhelmo a Leyden a Leeuwen et Cornelio Witsen
ipsis Kalendis Aprilibus a⁰ CIƆIƆLXXV (I?) *grata* posteritas
pertinaci virtute defendat."

De hier genoemde Cornelis Witsen, een zoon van Lambert, is natuurlijk dezelfde, dien wij reeds hebben ontmoet op den gedenksteen aan de Nieuwe Brug te Amsterdam.

[1]) „De ten alderujterste gevaarlijke siekte van mijn hujsvrouw, die nog continueert, met seer veel pericul." (21 April). Den 27sten kon hij echter reeds schrijven: „mijn hujsvrouw begint

en het langzaam herstel van zijn echtgenoot. De omstandigheid, dat deze ziekte juist samenviel met het einde van zijn verblijf in den Haag, is dus oorzaak dat wij daarvan kennis dragen; want andere brieven dan die aan Burgemeesteren bezitten wij uit dit tijdperk niet. Al hetgeen wij uit de voorafgaande jaren hebben medegedeeld, kon dus alleen zijn optreden in staatkundige aangelegenheden betreffen, en wij hebben gezien dat deze hem dikwijls weinig rust lieten.

Al weten wij dus weinig van zijn bijzonder en huiselijk leven in deze jaren, toch kunnen wij ons eenige voorstelling vormen van zijn uiterlijke persoonlijkheid. Het bekende gegraveerde portret van Houbraken [1]) is gevolgd naar een schilderij van Michiel van Musscher uit het jaar 1688, en dus op 47-jarigen leeftijd. Naar die gravure te oordeelen, was hij toen iets gezetter dan elf jaar te voren, en heeft de ernstige trek van het vroegere afbeedsel plaats gemaakt voor een ietwat schalken glimlach. Het los nederhangende haar is nu vervangen door een grooten sierlijken krul-pruik, die aan het geheel een deftiger (wij zouden haast zeggen: burgemeestelijker) aanzien geeft.

De schilder Van Musscher was destijds nog al in trek [2]) en schijnt bij de Heeren Witsen zeer gezien te

---

weder wat te beteren, en is de koorts seer vermindert, edog so bijster swack, dat sij schier niet te bewegen is." Dit was den 3 Mei nog hetzelfde, en ook den 9den van die maand was het hem nog onmogelijk met de herstellende zieke naar Amsterdam terug te komen; hoewel zijne meubelen reeds gepakt en verzonden waren. Hij bleef dus nog in het huis der Amsterdamsche afgevaardigden, doch schijnt spoedig den overtocht te hebben kunnen doen, daar de brief van 9 Mei de laatste is.

[1]) Te vinden in Wagenaar, Vad. Hist. XVI deel.

[2]) Ook het portret van Burgemeester Hudde (in het museum

zijn geweest. De schilderij zelve heb ik niet kunnen vinden; toen Wagenaar zijne Vaderlandsche Historie uitgaf, berustte zij bij den toenmaligen Secretaris N. Witsen. Een zeer fraaie teekening naar deze schilderij, waarschijnlijk door Van Musscher zelven, is thans het eigendom van het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam. Het is een kniestuk van ongeveer dezelfde afmetingen als het portret van Hudde. Men zou zelfs op dien grond kunnen vermoeden, dat de beide schilderijen als tegenhangers bestemd zijn geweest. Hudde en Witsen toch waren neven, vrienden en in 1688 gelijktijdig Burgemeester.

---

van het Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam) is van zijne hand.

VIII.

Wij zijn thans genaderd tot een tijdperk in Witsen's leven, dat wellicht het meest heeft bijgedragen om hem in veler oogen een plaats te geven onder de staatslieden, wier doen en laten van grooten invloed is geweest op het lot van onze Republiek. Zagen wij hem tot dusver, op staatkundig gebied, bijna uitsluitend werkzaam als lasthebber, verslaggever, bemiddelaar, in één woord als tusschenpersoon, als uitvoerder van de wenschen of bevelen zijner ambtgenooten of lastgevers, thans zou dit, althans voor eenigen tijd, veranderen. Zijn eigen oordeel, waarmede hij steeds zoo uiterst voorzichtig was, zou nu worden gevraagd; en zijne medewerking verlangd. Doch ook hier is het noodig vooraf eenigszins den staatkundigen toestand in het jaar 1688 in herinnering te brengen.

De goede verstandhouding, die in de beide laatste jaren tusschen den Prins van Oranje en de Stad Amsterdam had geheerscht, had bij de jaarlijksche regeeringsverandering van Februari 1688 geene wijziging ondergaan. Joannes Hudde was andermaal als Oud-Burgemeester aangebleven, en kreeg tot ambtgenooten Cornelis Geelvinck, Nicolaas Witsen en Jean Appelman [1].

---

[1]) In 1681 had deze met Witsen en Boreel zitting gehad in de

Laatstgenoemde trad voor het eerst als zoodanig op, doch de drie anderen hadden reeds herhaaldelijk, zoo in den Haag als te Amsterdam, als ambtgenooten te zamen gewerkt.

Er was voor Willem den Derde inderdaad veel gelegen aan de goede gezindheid der Amsterdamsche Burgemeesters, want hij had groote plannen in het hoofd. Het is bekend hoe in ditzelfde jaar de staatkundige en kerkelijke verdeeldheden in Engeland een zeer bedenkelijk aanzien begonnen te krijgen; hoe Koning Jacobus de Tweede, die duidelijk te kennen gaf de Katholieken in zijn land boven de anderen te willen begunstigen, daartoe in het eerst naar het wettelijk vaststellen van eene algemeene verdraagzaamheid streefde, waarvan natuurlijk de Katholieken in de eerste plaats voordeel zouden trekken. Men weet ook, hoe deze Koning daarbij niet den gewenschten steun vond bij de Protestanten, die niet tot de Staatskerk behoorden, omdat deze meenden grond te hebben tot eenig wantrouwen. Toen nu het Parlement niet gezind bleek te zijn hem in zijn bedoelingen te gemoet te komen en te volgen, besloot hij, krachtens zijne Koninklijke macht, zonder medehulp van de beide Huizen zijn wil door te zetten en bracht daardoor een groot deel zijner Protestantsche onderdanen in een moeielijken toestand. Doch deze bleven hopen op de toekomst; 's Konings oudste dochter Maria was immers gehuwd met den Prins van Oranje, en deze had reeds

---

commissie ten gunste der Fransche vluchtelingen. Hij behoorde tot de in September 1672 door den Stadhouder aangestelde Raden, en werd in 1673 schepen. Van zijne „Notulen" (op het Amsterdamsch Archief) hebben wij reeds eenige malen gebruik gemaakt.

spoedig [1]) aan zijne talrijke vrienden aan het Engelsche Hof verklaard, dat hij de willekeurige maatregelen van Jacobus ten sterkste afkeurde. Het was een natuurlijk gevolg van deze verhouding, dat vele Engelsche Edelen, en ook enkele hooge Geestelijken, met hem in voortdurende betrekking kwamen en bleven, hetzij dan mondeling of schriftelijk. Zij begonnen er ernstig over te denken of het niet raadzaam zou wezen den Prins tot een krachtige tusschenkomst in de verwarde en zorgwekkende toestanden van hun Vaderland over te halen. De man, die hiertoe reeds vroeger krachtig had bijgedragen, was de bekende Gilbert Burnet, die, uit vrees voor vervolging, reeds in 1686 uit Engeland was overgekomen en in den Haag in groote gunst stond bij Prins Willem en diens gemalin. En toen in 1687 de Heer van Dijkveld door de Algemeene Staten als buitengewoon gezant naar Engeland werd gezonden, had deze buitendien reeds eene bijzondere opdracht van den Prins om zich goed op de hoogte te stellen van den stand der binnenlandsche partijen en over de kansen op krachtdadige medewerking bij Engelands adel en volk, wanneer een overtocht mocht worden in het werk gesteld. Toch had het toen en nog lang daarna allen schijn alsof van deze plannen en wenschen weinig zou tot stand komen, daar Koning Jacobus in den zomer van 1688 zijne binnenlandsche staatkunde eenigszins scheen te willen wijzigen, ten einde te gemoet te komen aan de bezwaren van hen, die hem vijandige voorne-

---

[1]) Toch ook niet al te spoedig; want bij het begin van Jacobus' regeering had Prins Willem een zorgvuldig afwachtende houding aangenomen, zooals kan blijken uit de berichten daaromtrent in Witsen's brieven van 1685.

mens tegen Engelands Staatskerk toedichtten [1]). Intnsschen waren vele der zooeven bedoelde Edelen en hooge Geestelijken van gevoelen, dat dit alles slechts een tijdelijke wending was; de geboorte van een Prins van Wales op 10/20 Juni 1688 sloot immers de Prinses van Oranje van de troonsopvolging uit, en wat men op het oogenblik als blijk van inschikkelijkheid toegaf, kon na verloop van tijd, onder de regeering van dezen zoon van Jacobus, wien zonder twijfel eene geheel Katholieke opvoeding zou ten deel vallen, weder worden ingetrokken. Door dus nu met volle gestrengheid vast te houden aan het beginsel van volstrekte gehoorzaamheid aan den Koninklijken wil, liepen de Engelsche Protestanten gevaar om binnen korter of langer tijd geheel machteloos te worden gemaakt, en het ligt voor de hand dat vele hunner op middelen bedacht waren om dit te voorkomen. Zij richtten zich dus schriftelijk tot den Prins van Oranje en noodigden hem uit tot eene spoedige overkomst, om als beschermer van de wetten en van den Protestantschen godsdienst krachtdadig op te treden; zij verzekerden hem daarbij den steun van een belangrijk en invloedrijk gedeelte der bevolking. Spoedig was de Prins, die zulks blijkbaar had voor-

---

[1]) Juist over dit laatste tijdperk van Jacobus' koningschap zijn de mededeelingen en opmerkingen van Ranke (Engl. Gesch. t. a. p.) hoogst belangrijk. Ook daar echter blijkt niet volkomen duidelijk of het den Koning met deze veranderde houding tegenover de Anglicanen ernst was of niet. Wanneer wij echter tegelijkertijd vernemen, dat dit alles hoofdzakelijk geschiedde op raad van zijn minister Sunderland (die niet wegens beginselvastheid beroemd was), en alleen om de kansen voor Oranje te verminderen, dan is dit niet geschikt om veel vertrouwen te wekken, aangaande 's Konings oprechtheid.

zien, in gewichtige onderhandelingen met sommige Duitsche vorsten (inzonderheid Brandenburg) om ons land van dien kant eene bescherming te verschaffen gedurende den tijd van zijn afwezigheid, en voor het meer dan waarschijnlijke geval van eene oorlogsverklaring door Frankrijk. In ons vaderland hadden belangrijke samentrekkingen van troepen plaats, zoowel te land als ter zee, waaraan intusschen de Stadhouder en de Raadpensionaris Fagel (die in het geheim was) op verschillende wijzen andere verklaringen gaven, om de Fransche en Engelsche gezanten te misleiden.

Het ligt buiten ons bestek hier in een onderzoek te treden naar de beweegredenen, die den Prins tot de uitvoering van dit zoo gewaagde plan moesten brengen. Toch is de onderstelling niet ongewettigd, dat de poging om Engeland's regeering onder zijn invloed te brengen, voor hem niet het *doel*, maar wel een *middel* was. Zoowel uit eigen wil als door den loop der omstandigheden was hij, reeds spoedig na zijn eerste optreden, de leider geworden van al de vorsten en volken, die gevaar zagen in Frankrijks aangroeiende macht over Europa en zich daartegen wilden verzetten. Om een duurzaam tegenwicht tegen Frankrijk te vormen, achtte hij het dringend noodig dat een Protestantsch rijk zich met kracht tegen Lodewijks staatkunde zou weten aan te kanten en, bij de toenmalige gesteldheid van Europa, was Engeland daartoe de aangewezen staat. Zijn streven was dus aanhoudend daarheen gericht om in bondgenootschap met Eugeland te blijven en dit rijk steeds van elke aansluiting aan Frankrijk af te houden. Zonder twijfel was ook zijn huwelijk met de dochter van Jacobus gedeeltelijk met dit doel ontworpen. Doch nu Jacobus zich steeds nauwer aan den Franschen koning verbond, en zelfs in

zijn eigen rijk het Katholicisme openlijk bevoorrechte, had Willem van dezen vorst niets meer te hopen voor het Protestantsche Europa. Een Katholiek Engeland, onder Franschen invloed, was immers een dreigend gevaar voor het geheele Protestantisme, en dit gevaar moest tot elken prijs worden afgewend.

Twee dingen waren in deze omstandigheden dringend noodzakelijk, namelijk hulp en medewerking van alle bondgenooten en eenstemmige samenwerking binnenslands. Het eerste werd betrekkelijk spoedig gevonden, daar Keizer Leopold, hoewel zelf ijverig Katholiek, toch in de toenemende macht van Frankrijk een bedreiging zag van zijn eigen invloed in Midden-Europa en dus lichtelijk was over te halen tot eene aansluiting bij Lodewijks vijanden; te meer nog daar de aanmatigende wijze, waarop de Fransche koning als eerste beschermer van het Katholicisme optrad, ook geen bijval vond bij den Paus, Innocentius den Elfde [1]). Doch van bijna nog meer gewicht moest het nu voor den Prins zijn om zorg te dragen dat zijne plannen naar

---

[1]) Over dit laatste punt heeft Dr. W. J. F. Nuyens in het September-nummer van 1877 van „de Wachter" eenige beschouwingen geleverd, waarin hij vooral de aandacht vestigt op verschillende feiten, waaruit moet blijken, dat de gematigde en vreedzame Katholieken, zoowel in Engeland als daarbuiten, zelven geenszins waren ingenomen met de maatregelen, die door Lodewijk en Jacobus ten gunste van hunne geloofsgenooten werden genomen. De Prins van Oranje verzuimde dan ook niet te Weenen duidelijk te doen verklaren, dat hij, als beschermer van het Protestantisme optredende, volstrekt geene vervolging van de Katholieken bedoelde, en hij won daarmede de goedgezindheid van den Paus en den Keizer. De heftigste leiders der Katholieke staatspartij in Engeland stonden te Rome in geen groote achting.

buiten geene verdeeldheid brachten in de regeering van zijn eigen vaderland.

Behalve Fagel en Dijkveld (en wellicht Bentinck) was nog eigenlijk niemand hier te lande goed ingelicht omtrent Oranje's bedoelingen ten opzichte van Engeland. Zoolang mogelijk, zelfs nà de geboorte van den Prins van Wales, trachtten de Prins en de Prinses van Oranje voor het uiterlijk den schijn te bewaren alsof zij in goede verstandhouding waren met het Engelsche hof. Doch juist omstreeks dienzelfden tijd had de Prins het geraden gevonden eenige mannen van invloed in de Republiek op de hoogte van den werkelijken stand van zaken te brengen, en zoo mogelijk zich van hunne medewerking te verzekeren. Het spreekt van zelf dat hij daarmede in de eerste plaats het oog had op de regeerders van Amsterdam. Hij zag volkomen wel in, dat hunne toestemming hier een dringend vereischte was, en wilde al het mogelijke doen om hun die toestemming niet af te dwingen, maar door goedwillige overreding van hen te verkrijgen. De jaren 1684 en '85 hadden hem doen zien dat op de laatste wijze meer van de Amsterdamsche Heeren te verwachten was dan op de eerste. En te meer kon hij nu op een goeden uitslag hopen, daar de tegenwoordige burgemeesteren van Amsterdam hem persoonlijk welgezind waren.

Hij besloot dus, in het begin van den zomer, de Heeren Hudde, Geelvinck en Witsen in het vertrouwen te nemen en hun gevoelen te vragen. Aan Dijkveld werd opgedragen daartoe de eerste stappen te doen. Bij de verschillende samensprekingen, die daaruit volgden, was de eerste maal Geelvinck, de tweede maal Hudde afwezig, zoodat alleen Witsen alle gesprekken over dit punt heeft medegehouden. Hij heeft van den

loop dezer onderhandelingen een uitvoerig verslag opgeslag opgesteld, dat hier zonder twijfel op een volledige vermelding zou mogen aanspraak maken, omdat wij daaruit stap voor stap zouden kunnen te weten komen, welken voortgang dit werk heeft gemaakt, en hoe de zaak door Witsen is behandeld. Te meer moet dit verslag onze belangstelling opwekken, wanneer wij lezen hoe Witsen zelf daarvan uitdrukkelijk verklaart, dat hij „alles, wat hem voorgekomen was, toen 't hem nog versch in 't geheugen lag, op 't papier gebragt heeft, zo volkomen naar waarheid, als of hij 't met eede zou hebben moeten bevestigen [1]). Doch ons verlangen kan hier slechts ten deele bevredigd worden, want al weder worden wij teleurgesteld door de ontdekking dat dit verslag zelf is verloren gegaan. Een van de weinigen, die het nog hebben gezien, is Wagenaar, die in zijne „Vaderlandsche Historie" daarvan een ruim gebruik heeft gemaakt. Gelukkig voor ons, dat hij telkens daarbij aanwijst wat hij uit Witsen's eigen aanteekeningen ontleende, zoodat, ook al missen wij nu het oorspronkelijke stuk, wij toch vrij wel den inhoud kunnen nagaan [2]). Bij gebrek aan uitvoeriger inlichting, zullen wij dus hier hebben aan te stippen wat Wagenaar heeft medegedeeld.

Wij herinneren ons dan, hoe Witsen in het vorige jaar, en ook in het begin van 1688, voor Amsterdam zitting had in het college van Gecommitteerde Raden.

---

[1]) Wagenaar, Vad. Hist. XV. 425.

[2]) Van dit geschrift van Witsen melding makende, zegt L. von Ranke (Engl. Gesch.) „Ich habe mir das Original nicht verschaffen können; Grovestins V. 429, scheint es in den Händen gehabt zu haben, bringt aber daraus nichts bei, was nicht schon der zuverlässigere Wagenaar mitgetheilt hat."

Het was daar, dat Fagel het eerst eenige uitdrukkingen bezigde, waaruit men kon opmaken, dat de Stadhouder over een tocht naar Engeland dacht. Hoewel dit nog niets had van een duidelijk voorstel of iets van dien aard, begonnen sommige leden toch eenig vermoeden te krijgen, zoodat de Heer Harpert Maartenszoon Tromp (van Delft) Witsen in stilte te kennen gaf „dat de Prins Monmouthje scheen te willen speelen." Kort daarop begon Dijkveld in zeer algemeene termen met Witsen over deze zaak te spreken, en verzocht hem de Prins zelf zijne meening en zijn raad te mogen vernemen.

Deze gesprekken hadden plaats vóór de geboorte van den Prins van Wales, doch Witsen deed den Stadhouder opmerken, dat wanneer het verwachte kind een zoon mocht zijn, de rechten van de Prinses van Oranje op den Engelschen troon zouden vervallen zijn; hij mocht dus niet raden tot eenigen aanval op de tegenwoordige Engelsche regeering. Dit antwoord moest den Prins natuurlijk onaangenaam in de ooren klinken; ook hij had zeer wel de mogelijkheid overdacht, dat de op handen zijnde bevalling der Koningin van Engeland eene groote verandering kon brengen in de aanspraken zijner gemalin, doch wij weten reeds, dat dit juist voor hem een reden te meer was om de uitvoering van zijne voornemens niet op te geven. Hij verzocht Witsen het gesprokene geheim te houden, hetgeen deze beloofde en ook getrouw nakwam. Toch was dit laatste voor den nauwgezetten burgemeester een uiterst moeielijk geval. Hij voorzag natuurlijk, dat wanneer de Prins, met toestemming en medewerking der Amsterdamsche regenten, den voorgenomen tocht ondernam, een oorlog met Frankrijk daarvan het onmiddellijk gevolg zou zijn. En al was nu bij hem en zijne gelijkgezinde ambtgenooten

geen overwegende vrees voor den uitslag van een dergelijken krijg, zoo kon hij toch zeer goed nagaan, dat al de koopvaardijschepen, die nu in zuidelijke richting uitzeilden, bij hunne terugkomst onvermijdelijk in de handen des vijands zouden vallen [1]). Het handelsbelang zijner vaderstad zou Witsen dus hebben moeten nopen de belanghebbenden te waarschuwen, maar daarmede zou het plan natuurlijk zijn uitgelekt en onmogelijk gemaakt. In het belang der vrijheid van Europa mogen wij ons dus verheugen dat Witsen zijn belofte aan den Prins gestand deed, ook al kostte hem dit velerlei gemoedsbezwaren als stads-regent.

Uit al hetgeen wij van de hier bedoelde aanteekeningen van Witsen weten, blijkt duidelijk dat alleen bezorgdheid voor de handelsbelangen van zijne Stad hem weerhield om het groote plan aanstonds te ondersteunen, en men kan daarin niet de minste aanleiding vinden om aan eenige stelselmatige tegenwerking van Oranje's plannen of aan Franschgezindheid te denken. Integendeel, Witsen was veel te ijverig Protestant om niet in te zien, dat de gebeurtenissen in Engeland van

---

[1]) Reeds een jaar te voren had Witsen een dergelijke vrees gekoesterd, doch toenmaals vermoedelijk zonder grond. Den 29 Juli 1687 schreef hij aan Burgemeesteren:

„Voor wejnig dagen is mij een biljet sonder naem toegesonden int frans geschreven tot waerschouwinge dat men op sijn hoede hadde te sijn voor onse Oostindische retourvloot.

Heden wil men mij in secretesse van dese stoffe weder spreeken, als of dat geyaer vermeerderde, en sulckx met veel particularitejten die ik in een brief niet verhalen kan. Wat van de waerhejt is weet Godt. Altoos het kan niet schade dat men op sijn hoede is, en derwaerts soveel magt sent als doenlijk is."

grooten invloed moesten zijn op den toestand zijner geloofsgenooten. Het zou dus wel onze verwondering kunnen opwekken, wanneer wij bij Macaulay [1]) lezen, dat de regenten van Amsterdam tot medewerking ongeneigd waren in een onderneming „die den Franschen koning, dien zij naar de oogen zagen, onaangenaam was, en het huis van Oranje, dat zij verafschuwden, kon verheffen." Deze zelfde beschuldiging vinden wij eenige bladzijden verder in andere bewoordingen nog eens, doch dit alles kan lichtelijk worden opgehelderd uit de omstandigheid, dat Macaulay, bij zijne beschouwingen over de verhouding van Amsterdam tot den Stadhouder, zich hoofdzakelijk houdt aan het verhaal van d'Avaux [2]). En deze, wij weten het reeds van vroeger, had er belang bij zijn koning altijd in dezen geest voor te lichten. Had hij daartoe in 1683 nog eenigen schijn van recht, in de volgende jaren was dat anders geworden; de uitkomst zou het hem spoedig doen zien.

De Prins van Oranje, die door Burnet en ook door verschillende in Engeland achtergebleven geestverwanten voortdurend op de hoogte werd gehouden van hetgeen aldaar omging, kwam tot de gedachte om binnen korten tijd de uitvoering van zijne plannen te beproeven. Dijkveld, die door zijn Engelsch gezantschap van het vorige jaar volkomen op de hoogte was van alles wat met de zaak betrekking had, werd in den loop van Juni in alle stilte naar Amsterdam gezonden om Witsen en zijne twee ambtgenooten nogmaals

---

[1]) History of England, Hoofdstuk IX.

[2]) History of England, Hoofdstuk IX.

„as to the relation in which the Stadtholder and the city of Amsterdam stood towards each other, see Avaux, passim."

te spreken. Geelvinck was niet in de stad, zoodat het gesprek alleen met Hudde en Witsen kon worden gevoerd, en wel bij Hudde aan huis. Dijkveld begon nu, onder diepe geheimhouding, alles mede te deelen wat hem van den toestand in Engeland bekend was. Hij verzuimde niet het groote gevaar te doen uitkomen dat voor onze Republiek zou ontstaan, wanneer Jacobus de Tweede in zijne plannen slaagde. De Engelsche Koning, zoo nauw met den gelijkgezinden Koning van Frankrijk verbonden, kon ieder oogenblik eene herhaling van het jaar 1672 doen in het leven roepen. Wij waren dus verplicht te zorgen dat het zoover niet zou kunnen komen, en de Stad Amsterdam zou dus wèl doen wanneer zij den Prins van Oranje steunde in zijne voornemens ten gunste van den godsdienst en de vrijheid. — De beide burgemeesters waren met hem eenstemmig voor zoover het bedoelde gevaar betrof, doch konden nog niet toegeven dat wij daaraan het recht tot gewapende tusschenkomst moesten ontleenen. Zij geloofden veeleer, dat men op de Voorzienigheid moest blijven vertrouwen, die ook dit gevaar zekerlijk van den Staat zou afwenden. En toen Dijkveld hun vroeg of men, bij de zekerheid van aangevallen te worden, niet beter zou doen den aanvaller te voorkomen, waren Hudde en Witsen van meening dat dit niet geraden was. Vooreerst vonden zij een aanval op dit tijdstip tamelijk voorbarig en zouden in elk geval tot het volgende voorjaar willen wachten. Doch ook konden zij de vrees niet onderdrukken dat een aanval onzerzijds door andere landen zou worden beschouwd als een nieuwen godsdienst-oorlog, ten nadeele van het Katholicisme, en dit zou ons natuurlijk de vijandschap van andere Katholieke vorsten (den Keizer, Spanje, enz.) op den hals halen.

Voor deze zienswijze was inderdaad wel het een en ander te zeggen. Want al weten wij nu, dat de Keizer, door andere overwegingen geleid, zich later bij ons aansloot en bovendien door Frankrijk in een nieuwen oorlog werd gewikkeld, zoo kon men in de eerste dagen van Juni 1688 te Amsterdam niet weten dat zulks zou gebeuren. Behoudens allen ijver voor het Protestantisme hadden de burgemeesters dus nog alle aanleiding om aan eene afwachtende houding de voorkeur te geven. Bleef Jacobus op den ingeslagen weg voortgaan, en begon hij met Frankrijk eenige vijandige aanslagen tegen onzen Staat, eerst dan, meenden zij, waren wij gerechtigd en verplicht geweld met geweld te keer te gaan, en zouden dan ook met meer reden de hulp van andere Mogendheden kunnen inroepen. Zij wezen ook op het gevaar dat onze regeering te wachten stond, wanneer het land plotseling aan een Franschen inval werd blootgesteld door eigen toedoen der Regenten, en vreesden dat wellicht, even als in 1672, binnenlandsche onlusten daarvan het gevolg zouden zijn. Want ook nu was het met de verdedigingsmiddelen zeer onvoldoende gesteld, vooral met de zeemacht, die na den dood van De Ruyter zeer in aanzien en innerlijke kracht was verminderd [1]).

Uit dit alles bleek genoegzaam, dat Hudde en Witsen zich tegenover Dijkveld omtrent de hoofdzaak weinig wilden uitlaten en zich voornamelijk bepaalden tot het breed uitmeten van de bezwaren tegen een spoedige uitvoering der beraamde plannen. Dijkveld gaf dus nog geenszins de hoop op, om de beide burgemeesteren

[1]) „Onse magt te water is ver bekent, og lijder" schreef Witsen reeds in 1682, in den vroeger aangehaalden brief aan Emmius, en het was er sedert dien tijd niet beter op geworden.

voor de zaak te winnen, en toen Witsen hem na afloop der bijeenkomst naar de schuit geleidde, begon hij het gesprek met dezen op nieuw. Wellicht was Dijkveld van meening, dat Witsen, die vooral in de laatste jaren dikwijls en langdurig in den Haag was geweest, beter dan zijne ambtgenooten op de hoogte kon zijn omtrent de gewichtige belangen, die daar behandeld werden. Wij weten niet met zekerheid welken loop dit gesprek heeft genomen, doch vermoeden dat Dijkveld niet geheel onbevredigd de stad verliet, met den indruk dat Witsen niet tegen de zaak zelve was, doch die alleen vooralsnog ontijdig oordeelde. Dit zou althans kunnen worden afgeleid uit de omstandigheid, dat Dijkveld twee dagen later den Burgemeester schriftelijk verzocht in den Haag te komen tot een mondeling onderhoud met den Stadhouder, die verklaard had, dat de zaak nu of nimmer moest worden ondernomen (*aut nunc*, *aut nunquam*).

Men kan zich voorstellen in welk moeielijk geval Witsen zich nu bevond. Hij kende den Prins van Oranje genoeg om te weten dat raadgevingen tot uitstel niets zouden baten. Hij zag dus in, dat hij òf het voornemen moest toejuichen en de ondersteuning van Amsterdam beloven, òf wel stellig verklaren zichzelven en zijne stad buiten de onderneming te zullen houden. Deed hij het eerste, dan wist hij reeds welke groote verantwoordelijkheid hij op zich laadde bij den onvermijdelijken oorlog met Frankrijk en met het oog op de uitzeilende koopvaardijschepen. En wanneer deze bezwaren genoegzaam bij hem zouden wegen om de medewerking van de Amsterdamsche Regeering aan de zaak te onthouden, dan zou dit natuurlijk door den Prins en zijne omgeving worden opgevat als een herhaling der gebeurtenissen van 1683, en als een poging

om de nu bestaande goede verstandhouding tusschen Oranje en Amsterdam wederom te verbreken, met al de bezwarende gevolgen die daaruit weder zouden ontstaan.

Intusschen, de uitnoodiging naar den Haag was dringend, en Witsen mocht dus niet aarzelen om daaraan gevolg te geven. Na zijn aankomst had hij echter eerst een afzonderlijk gesprek met Dijkveld en Bentinck, die hem de meest gunstige inlichtingen gaven omtrent de stemming van den Engelschen Adel ten opzichte van den Prins van Oranje. Inderdaad hadden juist in die weken verscheidene Engelsche staatslieden van grooten invloed zich bij de beweging aangesloten, met name de Lords Shrewsbury en Danby [1]) en de Anglicaansche Bisschop van Londen, Compton, die door den Koning eenigen tijd te voren in zijn ambt was geschorst [2]). Ook had het rechtsgeding tegen zeven Anglicaansche bisschoppen de stemming der Engelsche Protestanten ten opzichte van Jacobus zeer tot diens nadeel gewijzigd. Kortom, de mogelijkheid van welslagen was sinds het vorige gesprek met Witsen eer

---

[1]) Twee andere mannen van naam, Halifax en Nottingham, sloten zich nog wel niet stellig bij hen aan, doch uit de mededeelingen bij Macaulay schijnt te blijken, dat zij toch innerlijk met de zaak instemden en zich alleen door vreesachtigheid lieten terughouden. Hunne latere houding althans pleit voor deze opvatting.

[2]) Men herinnere zich verder, dat Herbert (de latere Lord Torrington) en Churchill (de latere Hertog van Marlborough) ook min of meer in het geheim waren, en dat door den invloed van laatstgenoemden op Prinses Anna, de tweede dochter van Koning Jacobus, de zaken zich voor de Oranjepartij nog gunstiger vertoonden.

vermeerderd dan verminderd. — Toen Witsen nu den volgenden dag in een geheim gesprek trad met den Stadhouder zelven, stelde deze hem wel in zooverre gerust door te verklaren dat hij op het oogenblik nog geen vast besluit had genomen, doch begaf zich in een uitvoeriger toelichting en verdediging van den bedoelden tocht. De Prins meende dat men de bezwaren, zoowel uit een geldelijk als uit een krijgskundig oogpunt, niet moest overschatten, en dat bovendien hij zelf, veel meer dan de Staat, den last en de moeite had te lijden. Hiertegen was Witsen zoo vrij op te komen, met de opmerking dat de Prins en Prinses, door hunne aanspraken op de Engelsche Kroon, zich niet alleen last en moeite behoefden voor te stellen. Het blijkt niet of de Prins dit tegensprak, maar wel dat hij de zaak als een geheel persoonlijke onderneming beschouwde, en niet als een aanval door onzen Staat op Engeland. Het eenige wat hij verlangde was ondersteuning, en over de mogelijkheid daarvan, met het oog op den toestand onzer geldmiddelen, had nu tusschen den Stadhouder en den Burgemeester een langdurige gedachtenwisseling plaats, die den volgenden dag werd hervat. Ten slotte vroeg de Prins of, wanneer de onderneming buiten onze verantwoordelijkheid werd aangevangen, de stad alsdan tot ondersteuning geneigd zou wezen. Het spreekt van zelf, dat Witsen geen volmacht had om daarop een stellig antwoord te geven. Hij verzocht dus tijd om eerst met Geelvinck en Hudde te spreken, en vertrok kort daarop naar Amsterdam.

Eenige dagen later kwam Witsen weder in den Haag terug. Hij had met zijne beide ambtgenooten over de zaak nader gesproken, en kon dus nu een meer stellig antwoord geven, dat hij schriftelijk bij den Stadhouder

indiende [1]. Dit stelliger antwoord was intusschen eigenlijk zeer weinig stellig. Het behelsde, dat de Burgemeesteren zich van raadgevingen wenschten te onthouden; mocht het werk evenwel, buiten hen om, worden ondernomen, dan zouden zij in de Vroedschap de zaak ondersteunen, voor zoover zij zulks plichtmatig oordeelden. Zij durfden echter geenerlei verzekering geven omtrent de mogelijke opvatting in den Raad der Stad, en Witsen zelf was ook niet te bewegen, toen de Prins hem persoonlijk om medewerking vroeg, tot het doen van eenige belofte aangaande zijne houding en stem in de Vroedschap. Inderdaad voorzichtig genoeg; doch het schijnt, dat de Prins, na met Dijkveld hierover te hebben gesproken, met dit antwoord genoegen nam [2]. Hij deed echter nog een poging om Witsen van de noodzakelijkheid der onderneming te overtuigen, door middel van den Raadpensionaris Fagel, die in 's Prinsen tegenwoordigheid met den Burgemeester een langdurig gesprek over dit onderwerp had. Te oordeelen naar hetgeen Wagenaar (uit

---

[1]) Witsen schijnt steeds een groot voorstander te zijn geweest van zwart op wit, namelijk wanneer het anderen betrof. Uit vele zijner vroegere brieven hebben wij kunnen zien, hoe angstig hij was voor het geven of ontvangen van mondelinge toezeggingen, die later somtijds anders konden worden uitgelegd. Vooral in een zaak van zoo groot gewicht als deze, mogen wij hem deze schroomvalligheid niet tot een verwijt maken.

[2]) „Sie drückten sich mit äusserster Vorsicht aus; aber der Prinz sah doch, dass die leitenden Männer in der Stadt, welche wieder den grössten Einfluss auf den Staat ausübte, wenn der Fall eintrete, nicht gegen ihn, sondern für ihn sein würden. Dies war ihm fürs erste genug," enz.

(Ranke, Engl: Gesch:, met verwijzing naar Witsens verbaal).

Witsens verslag) over deze samenkomst heeft medegedeeld, schijnt dit gesprek zich min of meer op godgeleerd gebied te hebben bewogen. Witsen betoogde namelijk, dat wanneer de zaak van Engeland een zaak van Godsdienst was, zij ook wel door God zelven zoude beschermd worden, terwijl de Raadpensionaris beweerde dat men wel degelijk gerechtigd was tot zelfhandelend optreden, hetgeen ook hij met schriftuurlijke voorbeelden poogde toe te lichten, en met een beroep op onzen opstand tegen Spanje. Witsen maakte echter de tegenwerping dat men destijds was gedwongen geworden om tot het zwaard zijn toevlucht te nemen, doch dat het tegenwoordige geval daarmede niet te vergelijken was.

Het moet voor Prins Willem, die zelf ten allen tijde zulk een verklaard voorstander van de leer der Goddelijke Voorbeschikking was, een zonderlinge verhouding zijn geweest, om in zijne tegenwoordigheid zijne eigene plannen op grond van diezelfde leer te hooren bestrijden. Hij was dan ook degene die het gesprek deed eindigen, waarbij hij tevens verklaarde dat hij nog geen stellig besluit had genomen, doch met de noodige toebereidselen zou voortgaan en later aan de Staten zijne voornemens mededeelen. Witsen nam deze mededeeling aan voor kennisgeving. Hij verzocht alleen nog vergunning om het besprokene ook aan zijn jongsten ambtgenoot, den burgemeester Appelman, mede te deelen, en wellicht aan nog een paar anderen. Doch de Prins kon hiertoe niet besluiten, zoodat Appelman buiten het geheim bleef [1]).

[1]) Of de Stadhouder gegronde reden had, om Appelman te wantrouwen, schijnt moeielijk uit te maken. Uit Appelman's Notulen blijkt wel, dat hij zich herhaaldelijk had aangekant

Intusschen had de geboorte van den Prins van Wales een aanmerkelijken invloed gehad op de toestanden in Engeland en op de gevoelens hier te lande. Zij het ook, dat al de nadeelige geruchten die destijds omtrent de echtheid dier geboorte in omloop waren, door de meeste latere geschiedschrijvers als ongegrond zijn aangemerkt, toch was het feitelijk bestaan dier geruchten op het oogenblik zelf een teeken van het groote wantrouwen, dat vrij algemeen in Koning Jacobus en zijne omgeving werd gesteld. Het is niet met zekerheid bekend of Prins Willem en zijne gemalin ten slotte aan die geruchten hebben geloofd of niet, doch het is een feit dat deze gebeurtenis op den Stadhouder geen anderen invloed heeft gehad dan dat hij met verdubbelden ijver aan de uitvoering zijner plannen voortwerkte. De inmenging van Frankrijk in de verkiezing van een Aartsbisschop van Keulen verschafte hem een welkome aanleiding om de Staten-Generaal te bewegen tot het samentrekken eener talrijke troepenmacht, terwijl ook voor het in orde brengen van de vloot (dank zij de medewerking van den Secretaris der Amsterdamsche Admiraliteit, Hiob de Wildt) behoorlijk werd zorg gedragen. Ten einde ook nu van de goede ge-

---

tegen voorstellen, die van den Prins of van Fagel afkomstig waren, en wij vinden daarin van tijd tot tijd eenige scherpe opmerkingen aangaande de partij, die met den Stadhouder meêging. Echter kan men uit dit handschrift niet opmaken, wat hij gedaan of gedacht heeft tijdens zijn burgemeesterschap, want juist het jaar 1688 is geheel door hem overgeslagen. Het blijft dus nog in het onzekere, of Jean Appelman inderdaad heeft behoord tot hen van wie Macaulay herhaaldelijk beweert dat zij in hun hart Franschgezind waren, en waarvan sommigen ten slotte slechts uit vrees voor de opgeruide volksmenigte hunne tegenwerking staakten.

zindheid der Duitsche vorsten verzekerd te zijn, deed Bentinck in 't geheim een tocht naar Brandenburg, Lunenburg-Zell, Wurtemberg, Hessen en Hannover, vanwaar hij de vernieuwde toezegging van medewerking bij een aanstaanden oorlog medebracht. In het begin van Augustus was Bentinck weder terug.

De Stadhouder vond het nu wederom geraden de drie vertrouwde Amsterdamsche Burgemeesters van den tegenwoordigen stand der zaken op de hoogte te brengen en vaardigde daartoe Bentinck af tot een geheim bezoek te Amsterdam. Dit bezoek vond plaats ten huize van Witsen, in tegenwoordigheid van Geelvinck; Hudde was wegens ongesteldheid afwezig [1]. Bentinck deed nu verslag van zijne Duitsche reis, waarvoor Geelvinck en Witsen hem beleefdelijk bedankten; toch vonden zij daarin nog geen aanleiding tot stelliger toezeggingen hunnerzijds en hielden zich alsof zij niet begrepen waartoe die bijzondere mededeeling aan hen moest dienen. Bentinck trachtte nu te betoogen dat door de geboorte van den Prins van Wales de zaak van Engeland had opgehouden een persoonlijke aangelegenheid van den Prins van Oranje

---

[1]) In den Almanak „Holland" van 1865 heeft Mr. J. van Lennep in zijne „Mijmeringen in en over Amsterdam" een hoogst onderhoudende schets van dit bezoek gegeven en daarbij vooral de persoon van Witsen op zeer aantrekkelijke wijze geteekend. Hij laat de komst van Bentinck en de Wildt voorafgaan door een bezoek van Appelman, wiens houding bij dit gesprek duidelijk te kennen geeft dat de schrijver hem min of meer verdacht houdt van verstandhouding met d'Avaux, hetzij dan uit kwaadwilligheid, hetzij uit babbelzucht. Deze laatste opvatting vindt echter slechts een zwakken grond in de mededeelingen uit Witsens Verbaal, zooals die voorkomen bij Wagenaar.

te zijn en wel degelijk het belang van den Protestantschen Godsdienst, dus ook van onzen Staat, betrof. Doch de beide burgemeesteren wachtten zich wel hieromtrent eenig verbindend gevoelen te uiten, en vergenoegden zich met de opmerking, dat de Stadhouder en de Raadpensionaris tot dusver steeds het tegendeel hadden beweerd; iets, dat Bentinck natuurlijk ook wel wist. De onderhandeling kwam dus eigenlijk geen stap verder. Witsen noodigde Bentinck en Geelvinck om bij hem den avondmaaltijd te blijven gebruiken, en zoo Bentinck wellicht nog hoopte bij die gelegenheid de burgemeesterlijke tongen wat losser te krijgen, dan heeft hij zich misrekend, want beiden vermeden zeer zorgvuldig om, naar Bentinck's wensch, op het welslagen der onderneming te drinken. Toen Bentinck nog dienzelfden avond de stad verliet (Witsen had zorg gedragen dat dit in het geheim kon geschieden) was hij nog niet veel wijzer geworden omtrent de plannen der Amsterdamsche Regeering, die zich blijkbaar vrijheid van handelen wenschte voor te behouden.

Het blijkt niet of de Stadhouder of diens vertrouwden nog eenige nadere onderhandelingen met Witsen en zijne ambtgenooten hebben gevoerd. Waarschijnlijk is het niet; trouwens, bij de groote terughoudendheid, die deze tot dusverre steeds hadden in acht genomen, zouden nadere besprekingen toch weinig gevolg hebben gehad.

In den loop van September deed de Prins in 't geheim mededeeling van zijne plannen aan eenige leden der Vergadering van Holland, en zoo kwam dan eindelijk de zaak ter sprake in de Vroedschap van Amsterdam. Zooals gewoonlijk, werd ook nu eene commissie aangewezen, waarin natuurlijk ook Witsen zitting had. Hij gaf toen als zijne meening te kennen, dat de zaak

aan beide zijden groote bezwaren opleverde. Hij zou echter niet ongeneigd zijn tot ondersteuning te raden, „mits men dan den onderstand bepaalde, niet met Engeland brake, en bij goeden uitslag onderstand van daar bedong [1]).” Het is later gebleken, dat dit laatste punt bij Witsen zeer zwaar heeft gewogen. Indien, zoo was zijne opvatting, onze medewerking werkelijk voor Engeland van zoo groot belang is, dan hebben wij ook recht om later van Engeland gelijke ondersteuning te verwachten, wanneer wij door deze daad in oorlog komen met Frankrijk [2]). De meening der Raden bleek zeer verschillend te zijn; zij, die niets van de zaak hadden geweten, waren nu zeer verwonderd en eenigszins gebelgd over de geheimhouding door Burgemeesteren, doch anderen meenden dat, wanneer het geheim niet was bewaard gebleven, ons land in geen mindere moeielijkheden zou geraakt zijn. Intusschen, de zaak was nu eenmaal in gang, en zoo besloot dan de Vroedschap den 26 September 1688, dat zij om die reden bereid was Zijne Hoogheid te ondersteunen. Terwijl men dus eerst aan Witsen zijne houding had verweten, ging men nu zelf verder dan hij had voorgesteld, want de door Witsen gewenschte voorwaarden werden niet in het Raadsbesluit opgenomen.

---

[1]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XV. 440.

[2]) Dit stemt ook overeen met de Aanteekeningen, die Burgemeester Hudde heeft gehouden over het „besogne” van Burgemeesteren, en waarin deze zijn eigen meening met groote uitvoerigheid mededeelt. Wij geven daaraan een plaats in de *Bijlagen*, en vermelden hier alleen, dat het oordeel van Witsen wordt samengevat in deze woorden:

„Pres[t].: aanzien d'assistentie, zo wij in een oorl. raken,

Het verdere verloop der hier besproken onderneming mag als algemeen bekend worden beschouwd. Door de krachtige hulp der Staten, vooral op Fagels aansporing, verliet de vloot den 29 October de Hollandsche haven, en, na eenigen tegenspoed bij het uitzeilen, kon de landing op den 15 November te Torbay geschieden.

Het is hier de plaats niet om uitvoerig te herinneren onder welke aanvankelijk gunstige omstandigheden 's Prinsen tocht naar Londen mocht plaats vinden, en hoe Koning Jacobus spoedig zijn vaderland ontvluchtte om steun te zoeken in Frankrijk. Nog vóór het einde des jaars deed de Prins zijn intocht binnen de hoofdstad en nam hij voorloopig maatregelen tot het bijeenroepen van een buitengewoon Parlement of Conventie, waarin over de toekomst van Engeland moest worden beslist.

Het spreekt van zelf, dat deze voorspoedige gang van zaken bij ons te lande groote vreugde moest wekken. Doch ondertusschen was de vrees der Amsterdamsche burgemeesters gebleken niet ongegrond te zijn geweest, daar Frankrijk ons reeds, om lichtelijk te begrijpen redenen, den 26 November den oorlog had verklaard. De tijdelijke afwezigheid van den Kapitein-Generaal, samenvallende met den dood van den Raadpensionaris Fagel (15 December), maakte dezen plotselingen oorlog voor onze Republiek dubbel gevaarlijk. — Het was dus niet te verwonderen dat de Staten-Generaal gaarne gehoor gaven aan het verlan-

---

dat Engel. bij sùcc. ons weder z. m. assisteren. Determineren de magt van assistentie."

Als voorzittend burgemeester moest hij het eerst zijn meening zeggen; Appelman, Geelvinck en de Hoofdschout Boreel stemden vóór, zonder nadere toelichting.

gen van Zijne Hoogheid om eenige buitengewone afgevaardigden van onzen Staat bij zich te hebben, ten einde met hen de gemeenschappelijke belangen te kunnen bespreken. Het drietal Heeren, dat hij daartoe aanwees, werd reeds in het begin van Januari 1689 door Hunne Hoogmogenden tot deze zending uitgenoodigd; het waren Nicolaas Witsen, Willem van Nassau-Odijk en de reeds genoemde Everard van Weede, heer van Dijkveld. Dat de Prins Dijkveld gaarne in zijne nabijheid wenschte, was vooral te verklaren uit al hetgeen deze reeds vroeger in Engeland in zijn belang had voorbereid, en bij de aanstaande beslissing over de regeering konden Dijkvelds diensten nog van groot nut zijn. Wat Witsen betrof, ligt het voor de hand dat deze meer in zijne hoedanigheid als burgemeester van Amsterdam, dan wel om zijn persoonlijken ijver voor de zaak was gekozen [1]), gelijk wij in het vervolg herhaaldelijk zullen zien. Wij hebben namelijk thans de verrichtingen van het genoemde drietal in bijzonderheden na te gaan, en meer bepaaldelijk op Witsen's aandeel het oog te vestigen, hetgeen eenigs-

---

[1]) In het „Journaal van Constantijn Huygens den Zoon" (uitg. Hist. Genootschap) vinden wij op den 20 December 1688, dat de Prins

> „Schreef oock aen Staten Gnael, om drij heeren uyt H° M° ofte de Gedeputeerden tot de secrete saeken naer hem te werden toegesonden, noemende bij een PS. een regerende Burgemr van Amsterdam, Odijck en Dijckvelt, belovende haer een passeport van Coningh."

Daar Witsen's naam hier niet wordt genoemd, en die van Odijk en Dijkveld wel, zou men daaruit kuunen afleiden, dat het Prins Willem alleen te doen was om een Amsterdamschen burgemeester bij zich te hebben, en hem de keus van de persoon betrekkelijk onverschillig was.

zins gemakkelijker wordt gemaakt, doordien Wagenaar, ook voor het verhaal van deze zending, telkens aanhalingen doet uit het verslag van Witsen zelven. Ook moeten wij daarbij een ruim gebruik maken van Witsen's afzonderlijke brieven aan de burgemeesteren van Amsterdam [1]), die tot op zekere hoogte kunnen dienen als aanvulling van de brieven en het gezamenlijk verslag der drie Afgevaardigden aan de Staten-Generaal [2]).

---

[1]) Te vinden op het Amsterdamsch Archief, en uitgegeven met aanteekeningen door Dr. P. Scheltema, in het vierde deel van „Aemstels Oudheid."

[2]) Te vinden in het Rijks-Archief te 's-Gravenhage.

IX.

Het was niet de eerste maal in Witsen's leven, dat men hem eene zending naar het buitenland had willen opdragen. In een zijner vroegere brieven aan Burgeteren [1]) kan men zien, dat reeds in het begin van 1685, toen de Staten-Generaal een buitengewoon gezantschap naar Engeland zonden om Koning Jacobus den Tweede met zijne troonsbestijging geluk te wenschen, de Amsterdamsche Regeering gewenscht had dat Witsen daarvan deel zou uitmaken. Hij dankt zijne ambtgenooten „voor de eere die sij mij hebben getragt aen te doen, om mede lidt van so aensienlijke gesantschap te sijn," doch bericht tevens dat de meerderheid in de Staten geen lid uit Amsterdam wenschten afgevaardigd te zien [2]).

Raadplegen wij zijn eigen Levensbericht, dan zijn hem later nog andere zendingen aangeboden. Men kan dit afleiden uit de woorden [3]):

„De commissiën van Envoyé bij de koningen van

---

[1]) Brief van W. uit de Staten-Generaal, 3 Maart 1685.

[2]) Het gezantschap werd toen samengesteld uit de Heeren van Duivenvoorde en van Dijkveld, met den gewonen gezant Van Citters. Zie Wagenaar Vad. Hist. XV. 303.

[3]) Autobiographie, in „Aemstels Oudheid" VI, 45.

Denemarken en Pruyssen [1]) afgewesen hebbende, nam hij egter aan die naar Engeland, welke in een ambassade veranderde, op aanradinge en verzoek van Zijn Majesteyt, voor dat de kroon aan hem was gedefereert, van de Staaten van Holland en van burgemeesteren van Amsterdam."

Alzoo hoofdzakelijk „op aanradinge en verzoek," want uit zich zelven gevoelde hij daartoe maar weinig lust. Hij schijnt zelf steeds te hebben ingezien dat zijn eigenlijke kracht niet lag op het gebied der staatkunde, en wij kunnen ons voorstellen dat Witsen, ofschoon steeds bereid om binnenslands, met anderen te zamen, zijn deel te hebben in de zorgen der regeering, toch zich niet als de rechte persoonlijkheid beschouwde om in de lastige verwikkelingen der buitenlandsche staatkunde een zelfstandige rol te vervullen. Daarbij komt natuurlijk ook in aanmerking, dat hij volkomcn wel begreep, dat Oranje's begeerte om een Amsterdamschen burgemeester als afgevaardigde in Engeland te hebben, geen persoonlijke voorkeur was, maar hoofdzakelijk ontstond uit staatkundige overwegingen. Deze zelfde beschouwing vinden wij eenigen tijd te voren vrij duidelijk door hem uitgesproken, toenmaals in betrekking tot het aanwijzen vau onderhandelaars met den nieuwen Keurvorst van Brandenburg, in overleg met den Vorst van Waldeck, welke laatste door Willem den Derde als opperbevelhebber der Staatsche legers was aanbevolen. De Keurvorst had bericht gezonden, dat hij eerstdaags te Wesel zou komen, en wenschte

---

[1]) Het is niet duidelijk of Witsen daarmede den Keurvorst van Brandenburg bedoelt, of dat hij het oog heeft op een veel later tijdvak (na 1700) toen Frederik III den titel van Koning van Pruisen had aangenomen.

daar den Vorst van Waldeck, met eenige Afgevaardigden uit de Staten (waaronder liefst ook Dijkveld) te ontmoeten. In een ongedagteekenden brief, maar die (blijkens den inhoud van een volgenden) den 20 November 1688 moet geschreven zijn, geeft Witsen aan Burgemeesteren daarvan kennis, en zegt daarin tevens dat men hem ook aan deze zending wilde doen deelnemen, „dog sulkx is absolutelijk van mij afgewesen en gedeclineert".... „Men versogt mij instantelijk" (zoo schrijft hij verder) „dat ik mij tot dat groote werk soude laeten gebrujken, dog ik heb sulx afgeslagen en voorgestelt den Hr. Hejnsius, de Hr. van Heemskerk [1]) of wel den Hr. van Voorschoten." Het is aan het slot van dezen zelfden brief, dat Witsen tot zijne Amsterdamsche ambtgenooten zegt: „Ed. Gr. Agt., wij sien wel, dat dese instantien om iemant ujt Amsterdam te hebben, niet en is aen de liefde voor haer, maer sulx geschiet onses eragtens, op dat de werelt soude sien, dat de stat Amsterdam met S. H. en de andere leden eens is en de concert gaet, ten anderen aen dese sijde opdat wanneer jemant ujt onse stat present was op alles, dat de saeken so veel tegensprekingen niet soude vinden in Amsterdam, en dat men te eerder consenten verkrijgen."

Burgemeesteren waren echter van gevoelen, dat het wenschelijk zou zijn indien Witsen de opdracht aannam, met dien verstande dat hij volkomen vrijheid van handelen zou hebben, zoo hij slechts in niets van de vroeger genomen besluiten der Vroedschap afweek.

---

[1]) Uit de namen der beide eerstgenoemden kan blijken, dat Witsen, bij het bewustzijn zijner mindere geschiktheid, toch een goed oog had in het beoordeelen van de bekwaamheid van anderen.

Doch juist deze bijvoeging maakte nu voor Witsen de zaak geheel onaannemelijk, en in zijn brief van den 2 December [1]) geeft hij in overweging „hoe ik in dese schabreuse tijt, daer men so licht op de tong van het volk raekt, soude derven aennemen te expliceeren, of een instructie, die in de vroetschap niet is geweest, het raetbeslot excedeere of niet." Hij vond hierin dus voldoende aanleiding om bij zijne weigering te volharden [2]), en heeft zich ook later met de Brandenburgsche onderhandelingen niet meer beziggehouden. Alleen vinden wij zijn naam nog terug bij de komst van den Keurvorst en de Keurvorstin, toen deze op Nieuwjaarsdag 1689 te Rotterdam aankwamen en door de Heeren van Obdam, van den Honert, Witsen en Brand werden ontvangen en naar 's-Gravenhage geleid [3]). Witsen kon zich deze opdracht toen gerustelijk laten welgevallen, daar hij wist, dat hieraan geen gevolgen konden verbonden zijn. Zijne verkiezing tot afgevaardigde naar Engeland was toen reeds bepaald.

Wij hebben hier met opzet eenigszins uitvoerig stilgestaan bij Witsen's mededeelingen, omdat zij ons onwillekeurig doen begrijpen hoeveel moeite het zal hebben gekost om hem tot de Engelsche zending over te halen. In deze opvatting worden wij bevestigd,

---

[1]) Er staat eigenlijk 2 November, hetgeen blijkbaar een schrijffout is.

[2]) Aan het einde van dezen brief schrijft hij nog:

„Ik hebbe den Hr. van Diest dees naermiddag begroet, en versogt de saak ten beste bij de Hr. keurvorst te willen excuseeren, tgene sy Ed heeft aengenomen."

De benoeming van drie Heeren geschiedde den 30 Nov., Zie Res. St. Gen.

[3]) Zie Sylvius, Vervolg op Aitzema, III, boek 27 bl. 13.

wanneer wij kennis nemen van den brief[1]), dien Witsen aan zijne Amsterdamsche mederegeerders richtte over het bedoelde verzoek van den Stadhouder. De inhoud is wel de moeite waard om hier in zijn geheel te worden overgenomen.

„*Edele groot agtbaere Heeren*

De missive van Sȳ Hooghejt met het postschriptum[2]) is heden ter vergadering gelesen, met de naemen van de bewuste Heeren, die S. Hooghejt ejst.

Ik hebbe opgestaen, so als de stat Dordregt iemant ujt burgemeesteren van Amsterdam, en specialim mij of imant anders die ujt de kamer van burgemeesteren te disponeeren was[3]), nomineerde, en voor mȳ particulier de twe leden bedankt voor de eer van de nominatie en bede dat de volgende leden mȳ geliefde te sparen van te nomineeren, excuserende op mȳ onverstant en onbequaemhejt,

---

[1]) Deze brief draagt geen dagteekening, doch kan niet anders dan in de laatste dagen van December 1688 geschreven zijn, In den bundel brieven, waarvan wij over deze jaren gebruik maken, komt dit schrijven niet voor, doch is verdwaald geraakt naar een andere verzameling „Missiven," ook aanwezig op het Stedelijk Archief.

[2]) Dit „postschriptum" is natuurlijk hetzelfde, waarop Huyghens doelt in onze straksgenoemde aanhaling uit zijn „Journaal" op 20 December 1688.

[3]) „Te disponeeren was." Wij zullen het er maar voor houden, dat hier de bedoeling niet is: degeen, die het best gemist kon worden. Trouwens, het is Witsen zelf die de woorden zoo overbrengt, en wij weten nu eenmaal dat hij zich, ook tegenover zijne ambtgenooten, zoo min mogelijk op den voorgrond plaatste.

ook indispositie en swakheijt van lighaem, en sulx so iverig als ik konde, maer het hielep niet. Op ons tourbeurt dede seggen, dat de stat nog ongereet was, en alvorens de instructie moest sien; egter de conclusie is op mij gevallen, en na de selve of het concludeeren, heb ik weder gebeden dat mogt geexcuseert werden, bedankende egter de leden voor de eer, en gesegt dat dit gepasseerde soude raporteeren en verstaen wat de begeert van UEd: Gr: Agt: en den raet was, waer na mij soude verklaeren. Ik gedenke dan op Sondag over te komen, om op dese considerabele saek en haere consequentie UEd: Gr: Agt: bevelen te verstaen.

Waermede verblijve

UEd: Groot Agt:
gants ootmoedigen
dinaer

N. Witsen.

Hage, donderdag
met haast."

Indien Witsen werkelijk op dien bedoelden Zondag [1]) naar Amsterdam is overgekomen, dan is het bij die gelegenheid geweest, dat zijne ambtgenooten hem hebben overgehaald om de opdracht aan te nemen, en is dat tevens de reden waarom wij verder geene brieven daarover hebben kunnen vinden. Nu het eenmaal vaststond dat een der Amsterdamsche burgemeesters zou worden verkozen, lag het voor de hand dat dit niemand anders kon zijn dan Nicolaas Witsen.

[1]) Dat zou dan de 26 December zijn geweest.

Appelman, wien de Prins niet welgezind was, kon natuurlijk niet in aanmerking komen; Geelvinck was bestemd om in Februari 1689 als oud-burgemeester aan te blijven, en wij kunnen ons voorstellen dat Hudde, de eigenlijke leider der partij die tegenwoordig de bovenhand had, moeielijk uit Amsterdam kon worden gemist.

Ongeveer half Januari waren de drie Heeren tot den overtocht gereed, en reeds den 16 Januari berichtte Witsen aan Burgemeesteren hunne behouden aankomst te Harwich. Wel mocht hij van behouden aankomst spreken, want zijn brief doet ons zien [1]), dat de reis, door grooten storm en onbekwaamheid der stuurlieden, zeer gevaarlijk was geweest [2]). Acht of tienmaal hadden zij op zandbanken gestooten, zoodat zij ieder oogenblik den dood voor oogen hadden. „Het scheepsvolk was alle de tramontanen quijt;" Witsen en Dijkveld echter niet. Zij gelastten het anker uit te werpen, en werden daardoor bewaard tegen het stooten op een nog grootere bank, die het schip reddeloos zou hebben doen verloren gaan. Het was zeker geen aangenaam voorteeken, en Witsen hoopt dan ook „dat de voortgang en eijnde van onse reijse beter sal afgaen als het begin." Hij zelf was bovendien in het bijzonder nog in levensgevaar geweest, toen hij uit de sloep in het schip was overgegaan, en had dus dubbele reden tot dankbaarheid nu hij behouden op Engelschen bodem stond.

---

[1]) Zie Amstels Oudheid IV 93, brief 16 Januari 1689.

[2]) De tocht zou drie dagen geduurd hebben, want uit het „Verbaal" der gezamenlijke afgevaardigden (Rijks-Archief) blijkt, dat zij reeds den 13 Januari waren ingescheept op de „Provincie van Utreght," Kapitein Snell, ten anker liggende voor Scheveningen.

De Heeren hadden nu voor het oogenblik genoeg van de zeereis, en daar zij bericht ontvingen, dat de Theems door het ijs onbevaarbaar zijn [1]), was dit voor hen een welkome aanleiding om het overige gedeelte van de reis per as af te doen. Den 18den kwamen zij te Londen aan [2]), en haastten zich om nog dienzelfden avond een bezoek te brengen aan Zijne Hoogheid. Natuurlijk was dit hoofdzakelijk een beleefdheidsbezoek, en konden nog geene staatszaken behandeld worden. De Prins had het daartoe nog te druk, en hun eerste gehoor daaromtrent kon eerst den 22 Januari plaats vinden. Intusschen ontvingen zij talrijke bezoeken van Engelsche Grooten, die alle geneigdheid schenen te hebben om onzen Staat met hulptroepen bij te springen in den oorlog tegen Frankrijk [3]). In het algemeen was dan ook de indruk, dien Witsen in de eerste dagen verkreeg, boven verwachting gunstig. De Prins had hun, bij hun eerste bezoek, reeds verzekerd, dat Willem Bastiaansze en Cornelis Evertsen gereed lagen of verwacht werden, om met „1000 paerden en 6000 voetknechten" naar Holland over te steken [4]). „Het is ongelovelijk," schrijft Witsen, „hoe groote liefde men

---

[1]) Zie Verbaal Rijks-Archief, 16 Januari.

[2]) In het „Journaal" van Huyghens lezen wij op den 17 Januari:

> „De Heer van Odijck arriveerde, zijnde overgekomen met de hren van Dijckvelt en Witsen."

Moet dit beteekenen, dat op dien dag het bericht van hunne komst te Harwich te Londen werd ontvangen, of was Odijck wellicht vooruitgereisd? Dit laatste, hoewel onwaarschijnlijk, is toch niet onmogelijk, daar Witsen in zijn eersten brief wel van Dijkveld, maar niet van Odijk spreekt.

[3]) Zie brief van W. in Aemstels Oudheid IV. 94.

[4]) Zie Verbaal Rijks-archief, op 19 Januari.

hier voor Sijn Hoogheijt vint, en na het sig laet aensien, sal hem nog gelt nog volk nog scheepen ontbreeken [1]." Geheel in overeenstemming daarmede is het bekende gezegde van Willem den Derde tot Witsen: „Is 't nu wel, dat gij mij dit werk geraaden hebt? Had men 't zoo goed wel genomen [2])?" Toch liet de Prins zich door den schijn van het oogenblik niet verblinden, en Witsen herinnerde zich later, dat de Prins hem bij diezelfde gelegenheid had gezegd: „Nu is 't hier Hosanna, maar weldra zal het Kruis Hem zijn!" Vermoedelijk was de eerste opwinding reeds bij sommigen wat aan het bekoelen, en Witsen vernam al spoedig, dat vele Engelschen teleurgesteld waren door het weinig spraakzame of gemeenzame van dezen Prins, hierin zoo geheel verschillend van de beide laatste Stuarts. Zij hoopten zelfs dat Witsen den Prins daarover zou aanspreken, hetgeen hij natuurlijk wel zal hebben nagelaten.

Trouwens, er waren andere belangen, waarover hij met Prins Willem had te spreken, en zelfs voor deze kostte het hem moeite de geschikte gelegenheid te

---

[1]) Deze brief aan Burgemeesteren draagt de dagteekening van den 14 Januari, doch Dr. Scheltema heeft terecht aangeteekend, dat dit een fout moet zijn en 21 Januari wordt bedoeld.

[2]) Zie het uittreksel van Jacobus Scheltema uit Witsen's Bijzonder Verbaal (hetzelfde dat Wagenaar heeft gebruikt) in zijn Geschied- en Letterkundig Mengelwerk, deel III, 2 stuk, bl. 131 en volg.

Dit uittreksel was „in April en Mei 1756 gemaakt door Mr. Johannes Staal, pensionaris van Amsterdam, aan wien het oorspronkelijke handschrift door den Secretaris Mr. Nicolaas Witsen was geleend." Het oorspronkelijke handschrift zelf heeft Jacobus Scheltema niet gezien.

vinden, daar Zijne Hoogheid het bestuur over het Rijk tot aan de bijeenkomst der conventie had te voeren [1]) en dus weinig tijd voor andere aangelegenheden beschikbaar had. Het betrof de zaak der „Admodiatie," waarvan wij reeds te voren met een enkel woord hebben melding gemaakt. De Staten-Generaal hadden namelijk twee jaren geleden besloten [2]), dat de gezamenlijke „middelen te water" (convooyen en licenten) voor drie achtereenvolgende jaren zouden worden „in admodiatie" gegeven, of verpacht, doch dat Hunne Hoogmogenden na verloop van het eerste jaar het recht zouden hebben om daarop terug te komen, wanneer mocht gebleken zijn dat de opbrengst de vroegere wijze van inning (bij collecte) niet overtrof. Dat eerste jaar was met 1 Juli 1688 verstreken, en de meerderheid der Staten vond goed op de nieuwe wijze voort te gaan. Doch Amsterdam had zich steeds sterk aangekant tegen dezen maatregel, en wij hebben reeds gezien dat zij daarin een zeer hinderlijke belemmering voor haren handel zag, ondanks de geruststellende verzekeringen der Hooge Regeering. Toen Witsen dus naar Engeland ging, achtten de Amsterdamsche Burgemeesters dit een geschikte gelegenheid om hem tot tolk hunner klachten bij den Stadhouder te maken [3]). Bij het eerste gehoor der Afgevaardigden („onse gemene visite") kwam Witsen even met dit punt voor den dag, maar kon er toen nog niet veel van zeggen,

---

[1]) Brief aan Burgemeesteren, 24 Januari, Aemstels Oudheid IV. 95.

[2]) Zie Res. St. Gen. van 4 Maart, 5 en 12 Juni 1687.

[3]) Zij zonden Witsen schriftelijk hunne bezwaren in een stuk van den 9 Januari 1689, dus zeer kort vóór zijn overtocht. Zie A. O. IV. 142.

daar hij nog verschillende toelichtende stukken uit Amsterdam verwachtte. De Prins sprak dus daarover zijnerzijds ook nog niet, maar spoorde de Heeren aan om bij onze Republiek te bewerken dat de wapening te water en te land bij ons met kracht werd voortgezet en de noodige verbindtenissen met buitenlandsche vorsten gesloten en ten uitvoer gebracht. Hij zou alle moeite doen om krachtige hulp uit Engeland te zenden [1]). Eenige dagen later (den 27 Januari) vond Witsen gelegenheid den Prins afzonderlijk te spreken en de belangen van Amsterdam voor te dragen [2]). Hij wees op de groote schade, die Amsterdam van den vijand had geleden door gebrek aan bescherming [3]) en door „de hardigheyt, die sig in de executie van de Amodiatie opdede, tot groot nadeel van 't gemeen en onse ingesetenen in 't particulier." Hij verzocht den Prins zijn invloed te willen gebruiken om dit alles te herstellen, hetgeen door dezen „seer minlijk" werd beantwoord, met de verzekering, dat hij al het mogelijke zou doen om onzen handel te gemoet te komen en om de Admodiatie te „helpen stellen op een redelijke en dragelijke voet." Het spreekt van zelf, dat Witsen over deze eerste poging nog al voldaan was, en in deze stemming schreef hij: „Ik sal niet onder-

---

[1]) Zie Verbaal der 3 Gedeputeerden (Rijk-archief), op 22 Januari.

[2]) Brief aan Burgemeesteren, 27 Januari A. O. IV. 96.

[3]) Reeds dadelijk na zijn komst in Engeland, had Witsen zich bij anderen daarover beklaagd. In Huyghens' Journaal lezen wij op den 20 Januari:

„Dat Witsen veel gesproken hadde van groote schade, door Fransche capers gedaen, en dat soo veel emporteerde als de geheele onkosten van Staet van Oorlogh voor een jaer."

laeten Sijn Hoogheyt in die goede sentimenten trachten te onderhouden, opdat er eijndelijk enige verlichtinge werde uitgewerkt in so een hart en schier ondragelijk middel, als is dat van de Amodiatie, geheven der wijse, als heden werdt gedaen."

Voor zooverre men kan opmaken uit de woorden van Witsen's bijzonder Verbaal [1]), zou hij bij deze zelfde gelegenheid met den Prins hebben gesproken over de wenschelijkheid van intrekking der Engelsche scheepvaart-wetten van 1651, hetgeen natuurlijk geen ingang vond. In zijne brieven aan Burgemeesteren vinden wij daarover niets, en wij zouden wellicht geen aanleiding hebben om daarvan melding te maken, zoo niet juist deze poging wel eens als een bewijs van „kleingeestigheid" was aangemerkt [2]). Die verklaring komt mij echter ongegrond voor. Ook al zal iedereen gaarne toegeven, dat het voor den Prins onmogelijk moest zijn in de tegenwoordige omstandigheden een dergelijke daad te volbrengen, toch moest een Amster-

---

[1]) Zie het uittreksel bij J. Scheltema.

[2]) B. v. door Mr. N. J. den Tex, in zijn „Jacob Hop" bl. 18. Uit het Gezamenlijk Verbaal der Gezanten (Rijks-archief) kan men zien, dat Witsen in zijne pogingen tot intrekkiug der bedoelde scheepvaartwetten niet alleen stond. Den 7 Juli vertoonden onze Gezanten den Koning op Hamtoncourt een brief van Hunne Hoogmogenden (van den 28 Juni), waarin om deze intrekking werd verzocht, „waerop Sijn Maj[t] ons heeft laten blijken, dat ondienstig oordeelde die saak als nogh te proponeren." In Witsen's brief van 8 Juli lezen wij hetzelfde, met de opmerking: „zo als ik reets in mijn particulier, al voor eenige maanden, heb gedaan. Edog Zijn Majesteit heeft ons, als mij voor desen geantwoord, daartoe wijnig kans te zien." Aemstels Oudheid V. 104, hetgeen alzoo overeenstemt met de mededeeling in zijn Bijzonder Verbaal.

damsch Burgemeester, die wist hoezeer die Scheepvaart-wet onzen handel had benadeeld, al het mogelijke doen om voor hare intrekking te ijveren, ook waar hij wist dat zijne pogingen weinig of geen kans van slagen hadden. Indien de woorden van het Verbaal met onze opvatting overeenstemmen, dan zien wij in deze bemoeiingen geen bewijs van kleingeestigheid, maar een daad van eenvoudige plichtsbetrachting.

Het bedoelde Verbaal is echter (in zijn tegenwoordigen vorm) dikwijls ver van duidelijk en meermalen in lijnrechten tegenspraak met Witsen's brieven aan Burgemeesteren. Zoo ook bij de bespreking der Admodiatie-verschillen, waarbij de Prins meer op de zijde van den Admodiateur zou zijn geweest dan de Brieven doen vermoeden. Witsen zou zich dan ook zeer daartegen hebben verzet en den ondergang van Amsterdam's handel als gevolg hebben voorspeld.

Het komt mij voor, dat dit verschil van toon niet anders te verklaren is dan wanneer wij in het oog houden, dat het bedoelde Bijzonder Verbaal geen geregeld bijgehouden dagboek is, maar vermoedelijk eerst (uit vroegere aanteekeningen) na zijne terugkomst in het vaderland is opgesteld. Hij had dus toen het geheele overzicht over al de handelingen van het gezantschap en wist hoeveel aanvankelijke verwachtingen niet waren verwezenlijkt. Het ligt voor de hand dat dit van invloed moet geweest zijn op den toon van dit geschrift, dat in den regel van groote mismoedigheid getuigt. In de brieven, die hij onmiddellijk na de gebeurtenissen zelven naar Amsterdam schreef, kon hij voor zich nog allerlei hoop koesteren, waartoe ook in den eersten tijd genoegzame grond aanwezig was. Later, toen die hoop grootendeels vervlogen was, heeft hij zich waarschijnlijk juist meer die feiten en gezegden herinnerd,

waarop hij eerst het minste had gelet. Wij zagen daarvan immers reeds een voorbeeld in het Verbaal zelf, waar hij spreekt van 's Prinsen woorden bij hun eerste samenkomst. Die Bijbelsche toespeling op het „Hosanna" en het „Kruis hem" herinnerde hij zich vooral „toen het hot ging in de conventie," met andere woorden, toen de stemming bij vele Engelsche machthebbenden werkelijk veranderd bleek te zijn.

Intusschen schijnt het wel, dat hij al zeer spoedig de onaangename zijden van deze geheele zending heeft ingezien. Dit blijkt uit allerlei kleinigheden. Zoo werd b. v. door Odijk (op 's Prinsen begeerte) doorgedreven dat ook de Admiraliteiten hare eigene Afgevaardigden naar Engeland zouden zenden, terwijl Witsen meende dat de aanwezigheid van den Secretaris De Wildt zulks overbodig maakte [1]. Toch was het niet zoozeer Odijk als wel Dijkveld, die zich den hoogsten toon in het gezantschap aanmatigde [2]. Everard van Weede van Dijkveld, als staatsman ontegenzeggelijk de bekwaamste van het drietal, was vooral bij deze zending de aangewezen persoon om van alles op de hoogte te zijn en door den Prins in alles geraadpleegd te wor-

---

[1]) Zie Bijzonder Verbaal, uittreksel J. Scheltema.

[2]) Niet alleen Witsen, maar ook Odijk was daarover ontevreden. Huyghens schrijft in zijn „Journaal" op den 18 Januari:

> „Odijck savonts in mijn camer komende, klaeghde seer over de manieren van doen in vergaderingh van Dijckvelt, en daer over, dat hij pretendeerde sigh al de directie van de affaires aen te matigen, en vertelde eenige scherpe woorden, daerover tusschen henluijden gepasseert in de vergaderinghe."

Nu, op het punt van „scherpe woorden" waren Odijk en Dijkveld aan elkâar gewaagd. Witsen minder, en hij bewaarde daarom zijn klachten alleen voor zijn Bijzonder Verbaal.

den. Zijn vroeger verblijf in Engeland en al zijne voorbereidende maatregelen tot 's Prinsen overtocht gaven hem daartoe ook wel eenig recht. Natuurlijk is in Witsen's brieven niets daarover te vinden, maar is juist het Bijzonder Verbaal de plaats om herhaaldelijk zijn ergernis lucht te geven over de handelwijze van Dijkveld tegenover zijne mede-afgevaardigden. Dijkveld, die in zijn vorig gezantschap „de nooten van het geheele werk gesteld had," werd ook door Dr. Burnet hemelhoog verheven, die verklaarde dat men dezen gezant gerust een standbeeld mocht oprichten!

Vooral in de maand Februari kwam de beteekenis van Dijkveld's tegenwoordigheid hoe langer hoe meer aan het licht. Gedurende de beraadslagingen der Conventie liet de Prins zelf weinig van zich hooren, maar was Dijkveld degene, die aanhoudend voor hem werkte en met verschillende Lords ging spreken. De samensprekingen met onze afgevaardigden moesten natuurlijk daaronder lijden. Ook schijnt het langdurig talmen in de Conventie den Prins in een onaangename stemming te hebben gebracht, en Witsen moest daarvan van tijd tot tijd enkele gevolgen ondervinden. Den 12 Februari waren Witsen en Dijkveld bij hem, en eerstgenoemde achtte deze gelegenheid gunstig om den Prins te polsen over de vraag of deze het goed zou vinden indien de Staten-Generaal hem zouden „sommeren tot praesteringe van den inhout der tractaten." — Doch dit werd niet vriendelijk opgenomen; de Prins achtte het onnoodig, „also hij de sommatie aennam en deselve hielde voor gedaen [1])." En den 17 Februari moest Witsen een persoonlijken uitval van den Prins hooren,

---

[1]) Zie het gezamenlijk Verbaal (Rijks-Archief).

toen zij in gevoelen verschilden over de vraag of teer oorlogs-contrabande was of niet. Witsen beweerde van neen, doch de Prins noemde deze meening *zot* en zeide: „de zeelieden verstaen geen politie [1]." Witsen vermeldt zijn eigen wederantwoord niet, maar verklaart alleen, dat hij zich door dit gezegde zeer gekrenkt had gevoeld.

Zijne brieven zijn overigens, gedurende den zittingstijd der Conventie, van weinig belang, dan alleen voor zooverre zij telkens bericht geven aangaande den stand der kansen van Prins Willem op den Engelschen troon. Nu eenmaal Dijkveld in deze zaak als hoofdleider optrad, wilde Witsen zich ook zoo weinig mogelijk daarmede inlaten. Wel wilde men ook zijne tusschenkomst inroepen om den Prins tot toegeven op sommige punten te bewegen, doch hij vond het geraden te weigeren, „weetende hoe pointilleus hij is [2]." Nu het hem eenmaal bekend was dat bij welslagen toch de eer alleen aan Dijkveld zou ten deel vallen, had hij weinig lust om zich met Engelands binnenlandsche aangelegenheden te bemoeien.

---

1) Zie Bijzonder Verbaal, t a. p

2) Zie Bijzonder Verbaal, t. a p.

„Die Verbaals von Witsen, ein früheres von 1688 und dieses von 1689, verdienen aufgesucht und vollständig gedruckt zu werden," zegt Ranke in zijn Englische Geschichte. Er bestaat echter slechts weinig hoop, dat die rechtmatige wensch ooit zal worden vervuld. Toen Jacobus Scheltema in 1817 bij de toenmalige Heeren Witsen naar dit en andere stukken onderzoek deed, ontving hij het bericht „dat alle deze geschriften verloren zijn gegaan!" — Op het Stedelijk Archief te Amsterdam, waar betrekkelijk nog het meeste van Witsen bewaard wordt, is van deze beide Verbalen geen spoor te vinden.

Zijn verblijf in Engeland verschafte hem daardoor ook weinig genoegen. In zijn Bijzonder Verbaal erkent hij rondweg dat hij zich verveelde. Hij wist zeer goed dat hij geen hoveling was, en daar hij weinig of geen Engelsch en slechts gebrekkig Fransch sprak, maakte dit zijne omgang met de Engelschen ook niet zeer aangenaam. Hoofdzakelijk echter is het bewustzijn van slechts in zijn hoedanigheid als Amsterdamsch Burgemeester te zijn gekozen, de voorname reden van zijn ontevredenheid. Toch verhinderde deze stemming hem niet om met groote stiptheid datgene ten uitvoer te brengen, wat hem door zijne Amsterdamsche lastgevers werd opgedragen. Zoo zien wij hem b. v. werkzaam om den Prins in te lichten over de houding van Amsterdam bij het voordragen van dubbeltallen voor nieuwe schepenen, welke voordracht, bij 's Prinsen afwezigheid, aan het Hof van Holland was opgezonden. Ook hier echter had hij weinig geluk. Op al zijne toelichtende vertoogen antwoordde Prins Willem alleen, dat hij een keuze zou doen, doch zeide niet wie hij zou kiezen, en wilde ook verder over het onderwerp niet spreken [1]).

Wij moeten echter in het oog houden dat dit gesprek min of meer in haast moet hebben plaats gevonden. Het was den 25 Februari, en dus eerst twee dagen na de uitroeping van Willem en Maria tot Koning en Koningin van Engeland. Het was dus bij

---

[1]) Brief aan Burgemeesteren, 25 Februari, A. O. IV 104. In zijn Bijzonder Verbaal beklaagt Witsen zich, dat men in Engeland reeds van de zaak der schepenen-verkiezing was ingelicht, en met hem aan tafel daarover „railleerde." Hij schijnt echter niemand bepaald als schuldig aan deze onbescheidenheid te kunnen of willen aanwijzen.

gelegenheid van een gezamenlijk gehoor der Afgevaardigden, en dus geen geschikt oogenblik om bijzondere Amsterdamsche belangen te bespreken. Den vorigen dag (24 Februari) had Witsen reeds den Koning zijne gelukwenschen aangeboden, en (volgens zijn Bijzonder Verbaal) hem toegewenscht: „de wijsheid van Salomo, het geluk van David, en de jaaren van Methusalem."

Het bezoek der drie afgevaardigden op den 25 Februari geschiedde niet uit eigen beweging. De Koning had hen laten roepen, en sprak nu zijn wensch uit dat de Staten-Generaal aan deze drie Heeren geloofsbrieven als Gezanten zouden geven, daar de aanvaarding van zijne Koninklijke waardigheid dit noodzakelijk maakte [1]. Witsen geeft daarvan kennis aan de Amsterdamsche Burgemeesters, doch voegt er onmiddellijk bij: „En gelijk ik seer node tot dese commissie te persuadeeren ben geweest, so bevinde nu voor mij den last nog swaerder, en ik waerlijk te swak om die te dragen [2]." Geen wonder. Als Afgevaardigde wegens Holland had hij den voorrang boven de twee andere Heeren, en zou hij dus, als Gezant, bij alle gelegenheden, zoowel bij openbare plechtigheden als bij staatkundige besprekingen, als woordvoerder moeten optreden. En daar dit geheel buiten zijn ge-

---

[1]) Zie denzelfden brief 25 Februari A. O. IV 103.

[2]) Ook in het Bijzonder Verbaal spreekt hij in denzelfden geest. Een paar maanden later (den 12 Mei) schreef hij aan zijn vriend en ambtgenoot Hudde:

> „Kom ik eens ujt de galej, nimant krijgt er mij weder in. UEd. erinnere sig hoe men mij heeft belesen om dese last op den hals te nemen. Nu ben ik hier, en waarom, etc. wat rigt ik ujt, etc."
>
> (te vinden in een bundel verschillende brieven aan Hudde, op het Amsterdamsch Archief.)

wonen werkkring lag, en vermoedelijk ook omdat hij toch niet bij voortduring een werktuig in de hand van Dijkveld wilde zijn, was het zeer verklaarbaar, dat hij liefst van dit Gezantschap wilde ontheven worden. — Men zou zelfs kunnen vermoeden, dat de Koning ook niet op Witsen's voortdurende tegenwoordigheid gesteld scheen te zijn; volgens het Bijzonder Verbaal zou hij hem in den loop van Maart hebben voorgesteld een overtocht naar Holland te doen om de Amsterdamsche Heeren, wier stemming tegenover den Koning door de geschillen van Februari aanmerkelijk was gewijzigd, weder op het rechte spoor te brengen [1]. Doch Witsen durfde hieraan geen gevolg geven, zonder uitdrukkelijk goedvinden van Burgemeesteren zelven; hij bleef dus voorloopig te Londen, in afwachting van hetgeen men in Holland daaromtrent zou beslissen.

De Staten-Generaal achtten het intusschen wenschelijk, dat de drie gezonden Heeren in Engeland zouden blijven en met Geloofs-brieven als Extraordinaris-Ambassadeurs worden voorzien [2]. Deze nieuwe taak zouden zij hebben te deelen met den gewonen Gezant in Engeland, Aernout van Citters, en met een ander lid van Hunne Hoogmogenden, namelijk Alexander Schimmel-

---

[1]) Den 11 Maart (zie Bijzonder Verbaal) zeide Bentinck tot Witsen, dat het op deze wijze wijze, als halve vrienden, met Amsterdam niet kon blijven gaan. Waarschijnlijk stond dit gezegde in verband met 's Konings verlangen naar persoonlijke tusschenkomst. Ook verhaalt Huyghens in zijn „Journaal" (14 Maart) van Dijkveld vernomen te hebben „dat de Con. noch al gesproken hadde van naer Hollandt te gaen, maer dat seijde, dat eerst most gecroont wesen." Het is bekend dat van 's Konings overkomst naar Holland in dat jaar niets is gekomen, hoewel hij dikwijls hartelijk daarnaar verlangde.

[2]) Zie Res. St. Gen. op 7 Maart 1689.

penningh van der Oije, heer van Engelenburg, die zich reeds vroeger in de Staten-Generaal veel met buitenlandsche aangelegenheden had bezig gehouden. De benoeming van dezen laatsten geeft aanleiding tot het vermoeden, dat men heeft acht gegeven op Witsen's persoonlijke bezwaren om als Eerste Lid van het Gezantschap op te treden [1]. Als afgevaardigde van Gelderland, had Engelenburg (volgens de rangorde ter Generaliteit) den voorrang boven Holland en kon dus als Eerste Lid worden beschouwd. Het blijkt niet, dat Witsen zich na deze schikking verder tegen zijn voorloopig verblijf in Engeland heeft verzet. — Hij had dan ook gegronde redenen om de aanwezigheid van een lid der Amsterdamsche regeering niet overbodig te achten. De twee voorname punten, waarover de Gezanten met den Koning zouden handelen, waren (behalve de plechtige begroeting en gelukwenschingen) het regelen van de verhouding der Engelsche en Nederlandsche vloten en het sluiten van een onderling Verbond tusschen de beide staten. Voor de zaak der Admodiatie kon Witsen weinig meer uitrichten, daar de koning hem had opgedragen de daarop betrekking hebbende stukken aan den Secretaris De Wildt over te geven, die deze aangelegenheid verder zou behandelen. Witsen maakt in zijne volgende brieven dan ook weinig melding meer van dit onderwerp [2].

---

[1]) Dit blijkt ook uit Witsen's Bijzonder Verbaal, uittreksel J. Scheltema t. a. p.

[2]) Zie den brief aan Burgemeesteren 22 Maart A. O. IV 110. Gelukkig voor Witsen, dat hij zich verder daarbuiten kon houden, daar in het algemeen de Admodiatie goed schijnt te hebben voldaan. Uit een Besluit der Staten-Generaal van 1 October 1689 blijkt, dat de middelen te water door deze

Hoewel het tijdstip van de openlijke intrede en plechtige ontvangst der Gezanten nog niet was vastgesteld, werd het eerste der beide straksgenoemde punten reeds spoedig in behandeling genomen, met eenige daartoe door den Koning aangestelde commissarissen [1]). Natuurlijk stond dit in verband met de toegezegde hulp uit Engeland aan onzen Staat, uit aanmerking van de diensten door de Republiek aan dat Rijk bewezen, met opoffering van eigen belangen. De Koning, en ook de Commissarissen, gaven herhaaldelijk blijken van hunne goede gezindheid te dien opzichte, maar werden daarin belemmerd door het Parlement, dat deze zaak tot in het oneindige uitstelde [2]). De onderhandeling met Commissarissen liep tamelijk vlug, voor zoover het aantal schepen betrof, doch men stuitte op een lastig bezwaar bij het vaststellen van de rangorde der wederzijdsche Hoofd-officieren in den Scheeps-raad, waarbij de Engelschen niet alleen het opperbevel voor hunnen admiraal eischten, maar zelfs voor al hunne officieren den voorrang bovcn de onzen verlangden. De pogingen om daarover tot eenstemmigheid te komen, vullen een groot gedeelte der brieven die, zoowel Witsen aan Burgemeesteren, als de gezamenlijke

---

wijze van heffing, ondanks den oorlog, meer hadden opgebracht dan eenige jaren te voren in vredestijd. Het spreekt echter van zelf, dat deze verblijdende uitslag de bezwaren van Amsterdam niet ontzenuwde, maar veeleer bevestigde.

[1]) Nottingham, Herbert (Lord Torrington) en Russell; zie gezamenlijk Verbaal 19 Maart.

[2]) Dit stemt overeen met de mededeeling van Huyghens (Journaal 22 Maart), die vernomen had „dat die commissarissen wel genoegh waren, maar dat men soude sien moeten wat int Parlement, dat dese maend daervoor vergaderde, soude passeeren."

Gezanten aan Hunne Hoogmogenden schreven in de eerstvolgende weken. „Het is ongelovelijk," schrijft Witsen den 26 April, „hoe zij, de Heeren Engelsen, op dit point van eer blijven staan en hoe iverig daarover spreken." De zaak werd zoo lang mogelijk slepende gehouden, eerst met de Heeren Afgevaardigden uit de Admiraliteit. En toen deze weder naar Holland waren vertrokken [1]), duurde het geruimen tijd eer de onderhandelingen werden hervat, zeer tot wederzijdsche ontevredenheid, daar beide staten elkanders hulp noodig hadden [2]). Eindelijk, den 26 Mei, werd men het eens, en wel door een bemiddelend voorstel van Witsen. Vooral na het vertrek der Admiraliteits-Heeren had men Witsen grootendeels met deze onderhandeling belast, „want" (zoo verklaart hij in zijn brief van 26 Mei aan Burgemeestren) „men heeft die saak op mijn spil, als een Hollander en van een plaats, daar de meeste

---

[1]) Op den 23 April, zie Gezamenlijk Verbaal (Rijks-Archief).

[2]) Wat de voorrang der Engelschen betreft, schijnt Witsen zich niet daartegen te hebben verklaard, maar hij wilde alleen dat het niet zou voorkomen als iets dat van zelf sprak. Van daar zijn verzet tegen de uitdrukking: „Puisque le rang est du aux Anglois," die ook ten slotte door de Engelschen werd teruggenomen. — Hij achtte dit voor onze Republiek een pnnt van zoodanig gewicht, dat hierbij aan geen toegeven mocht worden gedacht. Zoo lezen wij in zijn eigen Levensbericht:

> „Op het artikel van den Scheepsrang hadde hij tot Londen gesegt, eerder zijn hand te willen doen afkappen, als sulks buiten bevele teekenen, tgeen evenwel zijn andere confraters deeden, en dat, als hij te huijs soude koomen, de gemeente hem met rottige appelen soude werpen. Waarover de Koning op hem was vertoornt, zijnde de eenigste maal, dat hij op hem te onvreden was." Zie Aemstels Oudheid VI, 46.)

navigatie valt, willen doen drajen." Zijn voorstel kwam hierop neêr, om, bij de gebleken ongezindheid der Engelschen om iets te willen toegeven, ook onzerzijds niet geheel het hoofd in den schoot te leggen, daar dit voor latere verdragen met andere volken een gevaarlijk voorbeeld zou zijn; doch daarentegen het punt der rangorde in het verdrag eenvoudig met stilzwijgen voorbij te gaan. Dit denkbeeld vond ook ingang bij den Koning [1]), die tevens beloofde te zullen zorg dragen, dat, bij vereeniging der vloten, nooit een Nederlandsch vlag-officier beneden een Engelschen officier van minderen rang zou behoeven te staan, en wanneer het tijdelijk niet anders kon, aan laatstgenoemden zoo lang een hoogeren titel zou gegeven worden [2]).

Uit deze laatste mededeelingen mag men afleiden, dat, in aangelegenheden als deze, waar het zee-zaken betrof, aan het oordeel van Witsen meer waarde werd toegekend dan anders [3]). Buitendien waren zoowel de Koning als zijne omgeving nu weer wat Amsterdamschgezinder dan eenigen tijd geleden. Zoo lezen wij b. v. in Witsen's brief van den 26 April:

„De Koning heeft mij gezegt, dat hij wenste te mogen betuigen, hoe zeer hem de vrindschap van de regering der stad behaagde, en hoe hij tragte, de stad dienst te doen, met last, dat ik UEd: Gr: Agtb: zoude schrijven, dat hij verlangde eclatante

---

[1]) Zie Brief aan Burgemeesteren 26 Mei A. O. IV. 135.

[2]) Zie Gezamenlijk Verbaal (Rijks-Arehief).

[3]) Dit was ook de reden, waarom Witsen aan het verschil over den rang meer waarde hechtte dan b. v. Bentinck, die het gewicht daarvan niet inzag of wilde inzien en weigerde met den Koning over zulke „vodderijen" te spreken. Zie Bijzonder Verbaal t. a p.

preuven van zijn vrindschap en affectie te mogen geven, en dit als Koning van Engeland. Men zoude maar iets uitdenken, wat men wilde, dat hij ten beste van de stad dede."

Zijne Majesteit was dus wel gunstig gestemd, hetgeen ook blijkt uit hetgeen Witsen kort daarna laat volgen:

„De Koning, die mij nog nooit zo lang en familiaar acces hadde gegeven als nu (want men zeer difficiel, vermits de veelheid van saaken, ten gehoor komen kan) was gisteren vrolijk en scheen welgemoets te zijn [1])."

Wij moeten er echter bijvoegen, dat deze voorkomende vriendelijkheid waarschijnlijk niet zonder doel was. Wij lezen namelijk in dezen zelfden brief, alsmede in een vroegeren van den 8 April, dat men in Engeland groot gebrek aan wapenen had en dat Herbert (Torrington) Witsen's tusschenkomst had ingeroepen om zoo spoedig mogelijk eenige duizenden pieken en musketten uit Amsterdam te doen overzenden, natuurlijk tegen betaling. „Het is bijsonder, dat er in dit magtig koninkrijk schier gants geen schietgeweer werd gevonden," schrijft Witsen, en laat daarop volgen wat Herbert hem nog daarbij ter aansporing had gezegd, namelijk: „Wij konnen Yrland sonder dat

---

[1]) Men zou kunnen meenen, dat Witsen tegenover Burgemeesteren de gemoedsstemming des Konings wellicht wat gunstig wilde afteekenen, doch ook uit zijn Bijzonder Verbaal blijkt, dat Koning Willem hem dienzelfden 25 April zeer minzaam bejegende. Hij had zelfs met Witsen geschertst over de plechtigheden der krooning, en hem gevraagd „of hij de komedie van de krooning gezien had, en wat hem van die zotte, oude Paapsche ceremoniën dagt, enz:"

geweer niet winnen; verdienen wij dan zoo veel bij UEd: niet, daar wij Vrankrijk om uwentwil den oorlog zullen aandoen?" Die laatste drangreden moest onzen Gezant vreemd in de ooren klinken. Wanneer Engeland om onzentwil Frankrijk den oorlog verklaarde, dan was dit een eenvoudige vergelding voor het gevaar, waarin onze Republiek zich had begeven tegenover Frankrijk ten bate van Engeland. Intusschen, Witsen zag in, dat de gevraagde toezending van wapenen in het wederzijdsch belang wenschelijk was, en (zooals hij later aanteekende in zijn Levensbericht) „hij werkte uit, dat zij binnen veertien dagen na het gedaan verzoek in Londen waaren [1])." — Zijn voorstel was in Amsterdam gunstig opgenomen, en reeds denzelfden 26 April kon Witsen zich andermaal naar Hamtoncourt begeven om den Koning daarvan kennis le geven, „die de presentatie van drie dusent snaphanen en twee dusent musquetten voor seer aengenaem heeft opgenomen, en mij gelast, dat ik UEd: Gr: Agtb: sijnentwege hoogelijk daerover soude bedanken. Hij seyde mij, dat selve daerover wilde schrijven en UEd: Gr: Agtb: selve bedanken, en nog nader versoeken, so de stat hem voor goet gelt nog een dusent of drie meerder wist te bestellen, dat hem sulx seer dienstig soude sijn, tsij uijt haer Magesijn, of van elders. Want in dit lant groot gebrek van geweer is [2])." — Hoewel men

---

[1]) Zie Autobiographie, in Aemstels Oudheid VI. 47.

[2]) Zie den tweeden (eigenhandigen) brief van 26 April. Het zal wellicht de aandacht trekken, dat in sommige der aangehaalde brieven de spelling volgens een nieuwere schrijfwijze is, en in andere, (b. v. in dezen) weêr niet. Dit komt doordien Witsen wel al zijne brieven opstelde, maar ze niet allen zelf schreef. De hierbedoelde is echter van zijn eigen hand.

nu, te midden van den oorlog, te Amsterdam ongaarne wapenen wegzond, werd toch ten tweedenmale besloten 's Konings wensch in te willigen door het beschikbaar stellen van nog 5000 geweren, en zoo ontmoeten wij dan in Witsen's brief van den 13 Mei, in bijna dezelfde bewoordingen, de uitdrukking van 's Konings hooge tevredenheid over deze bereidwilligheid. De maarschalk Schomberg en andere legerhoofden waren ook zeer ingenomen met de hoedanigheid der gezonden wapenen en verklaarden die „nooit zo goed in dit rijk te hebben gezien [1]." Het is een der weinige gelegenheden gedurende Witsen's verblijf in Engeland, dat zijne pogingen erkend en gewaardeerd werden.

Voor het overige zag of hoorde hij van den Koning weinig [2]. In zijn Bijzonder Verbaal komt hij herhaaldelijk terug met de klacht, dat Dijkveld de eenige is, met wien de Koning over onze Staatszaken spreekt. En de Koningin betoonde zich zoo mogelijk nog meer terughoudend, hoewel met inachtneming der beleefheidsvormen. Toen Witsen haar den 8 April in „particuliere audientie" begroette, om haar uit naam der Staten van Holland met de troonsbestijging geluk te wenschen, was de ontvangst beleefd genoeg, doch (schrijft hij aan Burgemeesteren): „als ik in discussie van saeken met haer wilde komen, so geliefde het haer te seggen, dat sij

---

[1]) Zie Brief 31 Mei. A. O. IV. 138.

Toch möest Witsen later van sommige Engelschen de beschuldiging hooren, alsof Amsterdam daarbij alleen uit eigenbelang had gehandeld en de geweeren boven de waarde verkocht. Zie Bijzonder Verbaal t. a. p.

[2]) „Mij bejegenen nu hier zeer veel onzoete rencontres" (naar het blijkt van Dijkveld) „en credit of gehoor bij Zijne Majesteit heb ik weinig," schrijft Witsen in zijn Bijzonder Verbaal.

geen kennis van saeken hadde." De bedoeling zal wel geweest zijn, dat zij zich niet over staatszaken wilde uitlaten, omdat zij de leiding daarvan geheel aan haren Koninklijken Gemaal had overgegeven.

Door de overkomst van Schimmelpenningh van der Oije was nu het Gezantschap in staat gesteld om de noodige toebereidselen te maken tot de gezamenlijke plechtige intrede. Het duurde echter nog eenige weken eer men zoover kwam. Naar Witsen's brieven te oordeelen, lag de aanleiding tot dit oponthoud ditmaal bij den heer van Odijk [1]). Het verwondert ons niet, dat deze voor deze plechtigheid een grooteren omslag noodzakelijk achtte, daar hij als bloedverwant des Konings en door de huwelijken zijner drie zusters met aanzienlijke Lords, dubbele reden vond tot eenig praalvertoon, hetgeen buitendien toch wel in zijn gewonen aard schijnt te hebben gelegen. Gedurende het geheele Gezantschap had Witsen met dezen mede-afgevaardigde weinig te doen gehad, daar zij slechts op één punt in denkwijze overeenstemden, namelijk in ontevredenheid over de aanmatigingen van Dijkveld. Overigens zagen zij elkander weinig, daar Odijk, reeds spoedig na hunne aankomst, aan de anderen had gezegd „te zullen blijven in een aparte mesnage met zijne familie [2])." Van Citters

---

[1]) Zie Brief 27 Mei A. O. IV. 137.

„Vermits dat de Heer van Odijk zijn equipage nog niet gereet heeft, zo zijn wij genootsaekt onze intrede agt dagen uit te stellen, die anders op aanstaande maandag zijn voortgang zoude hebben gehad."

[2]) Zie den Gezamenlijken Brief van 23 Maart aan de Staten-Generaal, ditmaal geteekend door Engelenburg, Witsen en Dijkveld. Wij zien daaruit te gelijkertijd, dat de Heer van Engelenburg dus toen reeds te Londen was aangekomen. — In denzelfden brief lezen wij nog:

bleef in het huis, dat hij reeds als Gewoon Gezant bewoonde, zoodat de drie overigen (Engelenburg, Witsen en Dijkveld) „in gemeenschap van huijshoudingen" waren getreden. Waar deze gemeenschappelijke woning stond en hoe zij voor de Gezanten was ingericht, vernemen wij uit Witsen's brieven niet, en het Verbaal bevat ook niets daaromtrent. De eenige aanwijzing vinden wij in Huijghens' „Journaal," waar deze op Woensdag 25 Mei schrijft:

> „Gingh met de Dijckvelt en andere Ambassadeurs eten, logerende in 't huijs van overleden chancelier Geffreis [1]), dat groot en goedt was, meest overall beschoten met wageschot; komt achter met een groote trap in 't parck van St. James uijt."

De zoo lang uitgestelde Intrede der Gezanten werd eindelijk bepaald op den 6 Juni, waartoe het vijftal Heeren zich vooraf naar Greenwich begaf [2]), om van daar in de Koninklijke Barge den tocht over de Thames naar Londen te doen. Aan den Tower gekomen, werden zij verwelkomd door den Gouverneur, Lord Lucas, en naar de Koninklijke koetsen geleid. In de eerste karos namen de Heeren van Engelenburg en Witsen plaats,

---

> „Wij zullen ten eersten, na dien de tijd niet kan toelaten nader ordre van U. Ho. Mo. af te wagten, doen vervaardigen onzen trijn, en ons versien van koetsen, paarden, huis en meubelen, en in alles so veel betragten de mesnage zo veel met het respect van den Staat eenigsints zal konnen bestaan"

[1]) De beruchte Jeffreys (opperrechter en later kanselier onder Jacobus den Tweede) was, gedurende zijne gevangenschap in den Tower, den 18 April 1689 gestorven.

[2]) Dit alles is te vinden in het Verbaal der Gezanten aan de Staten-Generaal (Rijks-Archief).

in de tweede de Heeren van Odijk, van Citters en van Dijkveld. Dan volgde de karos van den Staat ledig, voorts nog 5 karossen van het Gezantschap en 80 anderen. Onder algemeene toejuichingen en zegenwenschen van het volk [1]) trok nu de stoet naar Cleveland-house [2]), waar de ontvangst, namens den Koning en de Koningin en den Prins en de Prinses van Denemarken, door vijf Engelsche Edellieden plaats vond. In dit gebouw werd drie dagen achtereen een groot festijn gegeven te hunner eere, waarbij de Gezanten onder een verhemelte waren gezeten en de bezoeken van tal van Engelsche Grooten ontvingen, alles begeleid door muziek van trommen, trompetten en schalmeien!

Voorzeker plechtig en schitterend genoeg. Odijk bij voorbeeld zal genoten hebben, doch Witsen was met dergelijk praalvertoon minder ingenomen en „belachte (zoo staat er in zijn Bijzonder Verbaal) in zijn geest dese ijdelheid."

Den vierden dag, Donderdag den 9 Juni, kwam de Graaf van Pembroke, (die door den Koning bestemd was om als Engelsch gezant naar den Haag te vertrekken) de vijf Heeren afhalen uit Cleveland-house en geleidde hen, ongeveer op dezelfde wijze als bij hunnen intocht, naar het Koninklijk paleis in Whitehall, waar zij door den Hof-Maarschalk Villers, na eenig

---

[1]) „Die gedurige exklamatie en uitroepinge maakten," schrijft Witsen aan Burgemeesteren, „na de wijs hier, als men iemand ontfangt, die aangenaam is. Het is een irreguliere klank, hoewel de sommige egter riepen: Uit paperij, uit paperij! God bewaar King William en Queen Marij, dit zijn de regte vrinden van Engeland, nu is de dag gekomen, God zegen de protestantse religie, etc. etc." Zie brief 7 Juni. Aemstels Oudheid V. 88.

[2]) Volgens Witsen „een aanzienlijk paleis, daar de Hertoginne van Kleefland laatst heeft gewoond."

toeven in de Raadkamer, tot aan den ingang der groote Hofzaal werden geleid. Hunne komst in de zaal, waar de Koning en de Koningin op een troon gezeten waren, geschiedde in alle deftigheid, onder geleide van den Groot-Kamerling, den Graaf van Dorset. Bij het binnentreden groetten zij den Koning, die dezen groet beantwoordde; in het midden der zaal werd dit herhaald, waarna Hunne Majesteiten van hunne zetels oprezen en de Koning even den hoed afnam. Bij den derden groet zette de Koning den hoed weder op, even als ook de Gezanten.

De aanspraak namens de Staten-Generaal geschiedde nu (in het Fransch) door den Heer van Engelenburg. Voor alle zekerheid had Witsen, die naast hem stond, de geheele rede op een papier, om den woordvoerder terecht te helpen indien deze door zijn geheugen werd in den steek gelaten, hetgeen (volgens Witsen's Bijzonder Verbaal) een oogenblik het geval was. — De toespraak werd door Koning Willem met beleefdheid aangehoord, en „telckens als U Ho. Mo. wierden genoemt, sijn hooft heeft ontdeckt [1]." Hij antwoordde daarop, ook namens de Koningin „zeer minlijk en zeide dat hij, nog de Koningin, noit vergeten zouden de weldaet, die de republicq aan hun hadden gedaan met het verleenen van de assistentie ter tijd als dese natie, na alle apparentie, stond onderdrukt te werden, zodat de Staat naast God de oorzaak was van de reddering, hier gedaan. Hij wilde de tractaten vernieuwen en bondiger maken, en waren hun onze personen aangenaam" [2]. Nadat de Gezanten met dezelfde plechtigheden weder uit de zaal waren geleid, werden zij „met

---

[1]) Zie Gezamenlijk Verbaal (Rijks-Archief)

[2]) Zie Brief van Witsen aan Burgemeesteren 10 Juni A. O. V. 90.

groote statie en sleep" naar hun verblijf teruggebracht, waar zij „de assisteerende Heeren van het ceremonieël meerendeels splendied hebben geregaleerd [1])."

Nu al die feestelijkheden waren afgeloopen, werd het tijd om de voorgestelde verdragen van bondgenootschap op grondige wijze met 's Konings Commissarissen [2]) in behandeling te nemen. Niemand die er ernstiger naar verlangde dan Witsen, die ook hoopte dat de besprekingen spoedig mochten afloopen, „om dus van dezen omslag ontdaan te werden en heimwaart te keeren." Hij had intusschen weinig vertrouwen op een bevredigenden uitslag van deze onderhandelingen. De vroeger opgedane ondervinding, toen de zaak der vereeniging van de vloten aan de orde was, had hem op dit punt weinig vertrouwen gegeven, en de „tenaciteit der Heeren Engelse Commissarissen" deed hem vreezen dat zij ook hier uitsluitend op hun eigen belang zouden letten. In het algemeen was de liefde voor de nauwere aansluiting aan onze Republiek „in Engeland merkbaar aan het verkoelen." Wel deed de Koning moeite om in het Parlement de oorlogsverklaring aan Frankrijk gedaan te krijgen, doch de kooplieden beijverden zich uit alle macht om zulks te beletten „tot dat zij haare meeste schepen uit de straat te huis mogten hebben [3])." Dat dit Witsen vooral in

---

[1]) Zie Gezamenlijk Verbaal (Rijks-Archief).

[2]) In zijn brief van 5 April (A. O. IV. 115) schreef Witsen aan Burgemeesteren:

„De Koning heeft vier commissarissen genomineert, als Halifax, Danbi, Nottingam en N. om met Haer Ho. Mo. ambassadeurs over tractaeten te spreeken. Edog dat ten besten van onse commercie in dese landen veel te bedingen soude sijn, ben ik bedugt van neen"

[3]) Brief van W. aan Burgemeesteren 26 April A. O. IV. 121.

hooge mate ergerde, is licht te begrijpen. Men herinnert zich hoe in het vorig jaar onze Staat een deel der handelsvloot aan het algemeen belang had opgeofferd, maar nu het er op aan kwam, bleken de Engelschen, ter wille van wien dit alles was geschied, tot het brengen van een dergelijk offer ongezind. Zij wilden liefst het nuttige met het aangename vereenigen; de vrijheid van godsdienst hadden zij gaarne uit Oranje's hand aanvaard, maar boven alles wenschten zij aan hunne koopvaardijschepen een behouden tehuiskomst te verzekeren.

Onder dergelijke omstandigheden begonnen nu de onderhandelingen met de Koninklijke Commissarissen over het Verdrag tusschen Engeland en onzen Staat [1]). Allerlei beletselen verhinderden onophoudelijk den geregelden voortgang der besprekingen. Nu eens was Danby ziek, dan weder had Halifax het te druk, en een andermaal kon Nottingham (die nog het meeste op onze hand scheen te zijn) het met zijn eigen ambtgenooten niet eens worden. Daarbij kwam nog, dat onze Gezanten onderling verre van eenstemmig waren. Odijk, voor wien 's Konings wil een wet was [2]), en Dijkveld (en vermoedelijk ook Engelenburg) waren min

---

[1]) Behalve de tot dusver door ons gebruikte bronnen, kan men over den loop dezer onderhandelingen nog het een en ander vinden, in de brieven die Witsen aan Heinsius schreef, voorkomende in het Eerste Deel van „het Archief van den Raadpensionaris Antonie Heinsius," uitgegeven door Mr. H. J. van der Heim, bl. 13—23. De inhoud, voor zoover die op ons onderwerp betrekking heeft, stemt veelal volkomen (nu en dan zelfs letterlijk) overeen met hetgeen wij in Witsen's brieven aan Burgemeesteren of in die der gezamenlijke gezanten hebben gevonden.

[2]) Zie Bijzonder Verbaal t. a. p.

of meer geneigd om alles goed te keuren wat hun door 's Konings commissarissen werd voorgelegd. Alleen Van Citters schijnt meer op de hand van Witsen te zijn geweest. Uit het Bijzonder Verbaal van laatstgenoemden kan men zien, dat Bentinck (van 's Koningswege) Witsen omstreeks dezen tijd het Curatorschap der Leidsche Hoogeschool aanbood, in plaats van Van Beuningen, die door zijne krankzinnigheid buiten staat was zijne betrekking waar te nemen. Witsen schijnt eehter zeer goed te hebben bemerkt welke bedoeling men met dit vereerend aanbod had, en vond het daarom geraden te weigeren, als reden opgevende, dat hij zulks tijdens het leven van Van Beuningen niet mocht aanvaarden [1]).

Bij de onderhandelingen over de verdragen waren er twee hoofdpunten waaromtrent de meeningen grootelijks verschilden en die de afdoening zeer moesten vertragen. De Engelschen hadden voorgesteld, dat de woorden „offensief en defensief" daarin zouden worden opgenomen, en voorts „of wij niet souden kunnen accorderen geen vrede of treves als *conjunctim* te zijnertijd te maken [2])." De toeleg was duidelijk. De Engelschen wilden, ondanks hunne weinige inschikkelijkheid ten onzen opzichte, zich toch van onze hulp

---

[1]) Het verdient onze aandacht, dat Witsen daarbij als Voetiaan werd aangemerkt, om als tegenwicht te dienen tegen de Coccejaansche neigingen van Beverningk. Na Witsen's weigering is men later nooit weer bij hem daarop teruggekomen. Zoowel na den dood van Beverningk als van Van Beuningen, zijn anderen tot hunne opvolgers gekozen. Wel eenige grond dus om te meenen, dat de bedoelde opdracht slechts met een staatkundige bijbedoeling was ontworpen.

[2]) Brief van W. aan Burgemeesteren 21 Juni A. O. V. 95.

verzekeren gedurende den geheelen oorlog. Ofschoon Witsen zich de groote bezwaren daartegen niet ontveinsde, besloot hij ditmaal toch aan den drang der Engelsche Commissarissen toe te geven, „te meer omdat UEd. Groot Agtb. mij in hare hooggeëerde missive de dato 5 April seggen, dat daar henen zal tragten de sake te leiden, dat de alliantie tussen Engeland en den Staet offensive en defensive werde gesloten, dat dan in effect gezegt is, conjunctim te oorlogen, conjunctim vrede of treves te maken." De meerderheid der Gezanten was het hieromtrent dus spoedig met de Engelschen eens [1]).

Een ander punt, dat in deze samenkomst werd behandeld, leverde echter de stof tot ernstiger bedenkingen, vooral van Witsen. De Engelschen verlangden namelijk dat men aan alle mogendheden zou kennis geven, dat men geen handel op Frankrijk zou dulden, en dat *alle* schepen, die na een bepaalden dag mochten worden genomen, zouden worden prijs gemaakt. Wanneer men het Gezamenlijk Verbaal der Gezanten (Rijks-Archief) over dit onderwerp raadpleegt, schijnt het alsof daarover weinig is gesproken. Zij vermelden de dagen, waarop over deze zaak is beraadslaagd, en berichten dan op den 23 Augustus, dat de overeenkomst op dien voet is geteekend. Het tijdsverloop van

[1]) „Een van ons was egter van dat sentiment niet" schrijft Witsen in denzelfden brief van 21 Juni, en uit zijn Bijzonder Verbaal blijkt dat dit Van Citters was. Dit wordt ook bevestigd door een nauwkeurige beschouwing van den brief zelven, waar de woorden „een van ons" over iets anders, dat er vroeger stond, zijn heengeschreven. Men kan dan vrij duidelijk zien, dat er oorspronkelijk moet hebben gestaan: „den Hr. van Citters" Vermoedelijk heeft hij voorzichtigheidshalve geen namen willen noemen en het geschrevene daarom veranderd.

twee maanden doet echter reeds vermoeden, dat dit niet zoo gemakkelijk is gegaan, en Witsen's bijzondere mededeelingen doen ons zien dat dit vermoeden niet ongegrond is.

In zijn eigen Levensbericht [1]) is Witsen over dit punt nog al uitvoerig en verhaalt hoe hij om die reden het verdrag „zeer lange heeft tegengehouden en geweigert te teekenen." Hij achtte zich daartoe verplicht:

> „omdat hij wiste, hoe qualijk het den Staat zoude bekomen dat men resolveerde alle neutrale scheepen, na Vrankrijk willende, terug te houden, of daar uytkomende te doen keeren, want sulks te sijner tijd ons zoude kunnen hinderen, wanneer bij voorbeeld, Sweden en Denemarken in oorlog waaren, en dat men dan ter wederzijde van hier wilde vaaren, de scheepen na dit voorbeeld van beide Partijen zouden worden opgebragt (gelijk nu geschied), wesende bij onse voorouders altijd gepractiseert: *Vrij schip, vrij goed.* Waartegen wij hier nu baarblijkelijk tractaten maakten......
>
> Waarom dezelve ook niet geteekent heeft voor en aleer door de Staaten van Holland, door handen van den Heer Raadpensionaris Heynsius, bevel tot teekenen kreeg."

Ziedaar in korte woorden de reden van Witsen's weigering toegelicht. In zijne brieven aan Burgemeesteren spreekt hij die niet zoo stellig en duidelijk uit, daar hij toen nog in afwachting was van hetgeen de Staten zelven zouden beslissen. Daarbij komt, dat hij aanvankelijk nog de hoop koesterde, dat de Koning

---

[1]) Zie Autobiographie in „Aemstels Oudheid VI 45—47.

hem in zijne inzichten zou steunen[1]), hoewel hij spoedig moest ontwaren, dat Willem de Derde zich zoover mogelijk van deze onderhandelingen verwijderd hield om den Engelschen geen aanstoot te geven. Het ontworpen verdrag behelsde namelijk nog andere bepalingen. Zoo verlangden b. v. de Engelschen dat het juiste getal hulptroepen en schepen, dat door onze Republiek zou worden gezonden, in het Verdrag zou worden vastgesteld. Ook dit was tegen Witsen's opvatting. Hij wilde wel dat de Staat in het algemeen belang al het mogelijke zou doen, doch, met het oog op de vele schade, die onzerzijds reeds was geleden en onze groote opofferingen, wenschte hij dat de Republiek daaromtrent niet aan banden mocht worden gelegd. En nevens en boven dit alles was het hem een voortdurende ergernis, dat de Engelschen over de prijsgemaakte schepen (ook die, welke vroeger aan Hollanders hadden behoord) geheel eigendunkelijk beschikten, natuurlijk steeds ten hunnen voordeele[2]). Tal van rechtsgedingen waren daaruit reeds voortgekomen, doch de wijze waarop daarin meestal uitspraak werd gedaan, gaf aanleiding dat de Hollandsche belanghebbenden ten slotte dikwijls liever toegaven dan de kosten van een hoogst onzekere kans bij de rechtbanken te wagen. Maakte Witsen nu en dan de opmerking, dat deze handelwijze streed met vroegere toezeggingen des Konings, dan werd hem door Engelsche staatslieden geantwoord: „de wetten hier zijn boven

---

[2]) „Van den Koning is alles goets te verwagten" schrijft hij den 28 Juni A. O. V. 99.

[1]) Witsen's brieven (Aemstels Oudheid V) maken onophoudelijk melding van dergelijke gevallen, waarbij dan meestal zijn voorspraak werd ingeroepen.

de Tractaten; de Koning maakt de Tractaten, doch hij kan ze niet tegen de wetten maken; en hier is een wet, dat wij alle schepen, die wij in onze havens vinden, aldaar konnen aanhouden en te regt stellen [1])."

Een aangename troost voor Witsen, en niet minder voor den Koning zelven. Het blijkt trouwens van alle kanten, gelijk ook reeds van elders bekend is, dat Willem de Derde zich in zijne nieuwe waardigheid niet bijzonder op zijn gemak voelde. Hij had die dan ook niet begeerd voor zijn genoegen of uit persoonlijke eerzucht, maar omdat hij daarin het eenige middel zag om een blijvenden invloed uit te oefenen op de staatkunde van Europa tegenover Lodewijk den Veertiende. De binnenlandsche aangelegenheden van Engeland genoten slechts in zeer geringe mate zijne belangstelling. Hij miste hier geheel wat hij vroeger in Holland altijd had gehad, namelijk een getrouwe rechterhand als Fagel, wien hij slechts zijne denkbeelden in het algemeen behoefde mede te deelen en aan wien hij de uitvoering in bijzonderheden gerust kon overlaten. Niet alleen Witsen, maar zelfs Dijkveld, bemerkte spoedig dat de Koning door dit gemis veel van zijne vroegere voortvarendheid had verloren [2]). Zijn eigen vertrouwelingen (zooals Bentinck) waren in Engeland weinig gezien, en onder hen, die daar den boventoon voerden, was niemand die zijn volkomen vertrouwen genoot. Neemt men daarbij in aanmerking, dat de Koning en zijn volk elkander weinig begrepen of waardeerden [3]),

---

[1]) Zie Bijzonder Verbaal t. a. p.

[2]) Zie Bijzonder Verbaal t. a. p.

[3]) Dijkveld verhaalde later aan Huyghens (Journaal, 23 October 1689):

„Dat de Con. hem dickwijls geseght hadde: Ick sie wel

dan kunnen wij ons zeer goed verklaren dat Willem's gemoedsstemming dikwerf hoogst onaangenaam moest zijn voor zijne naaste omgeving, en dat onze Gezanten meermalen daarvan de gevolgen moesten ondervinden. Natuurlijk was dit niet altijd in dezelfde mate het geval, en Witsen had ook somwijlen een vriendelijker bejegening ondervonden. Zoo schrijft hij b. v. in zijn Bijzonder Verbaal, dat de Koning hem den 28 Juli weder vrijer en minzamer toesprak, even als vroeger in den Haag; hij klaagde toen aan onzen Gezant, hoe vele dingen hem hier waren tegengeloopen, en dat, wanneer Fagel nog leefde, deze zich stellig nog meer dan hij zelf daarover zoude bedroeven! Doch deze vertrouwelijkheid duurde alleen zoo lang het gesprek in algemeenheden bleef. Telkens wanneer Witsen met een bepaalde klacht of eenig verzoek voor den dag kwam. met name over het dralen in het zenden van de hulptroepen naar het vaste land, of van de stellig beloofde onderstandsgelden tot terugbetaling onzer vroegere voorschotten, dan moest hij zich steeds met zeer algemeene beloften en dikwijls wrevelige antwoorden tevreden stellen. De Koning wilde over onze staatszaken liever niet met Witsen spreken en behandelde die alleen met Dijkveld, die zelfs een groot deel der briefwisseling met den Raadpensionaris Antonie Heinsius voerde, „zodat ik," schrijft Witsen in zijn Bijzonder Verbaal „hier een o in het cijfer schijnt te zijn, zo als ook de andere gezanten, buiten gemelden Heer [1])."

---

dat dit volck niet voor mij, noch ick voor dit volck niet gemaeckt zijn."

[1]) Hetzelfde misnoegen, om dezelfde reden, bestond ook bij Odijk. In Huyghens' Journaal lezen wij op 1 Juli:

„Odijck quam naermiddach bij mij, en seijde: ick wouw dat ick al weder thuys was."

Intusschen gingen de onderhandelingen nog steeds „den schildpadde-tred," waartoe de „ongefundeerde jalousie" van vele Engelschen aanmerkelijk bijdroeg. Deze wilden namelijk niet gelooven dat onze handel door den oorlog zoo groot schade had geleden, en spraken en handelden steeds „als of wij in de negotie voordeel hadden [1])." Zij bleven daarom ook onveranderlijk in hunnen eisch, dat de rechtsspraak over alle genomen schepen, die in Engelsche havens binnenvielen en waarbij iemand in Engeland belang had, ook geheel aan hen moest verblijven. — In de samenkomst van den 23 Juli kwam dit punt op nieuw ter sprake, doch werden onze vertoogen met hetzelfde beroep op de Engelsche wetten beantwoord; en hoewel daarbij vele „onoplosbare argumenten" waren, konden de Gezanten na lang redeneeren alleen verkrijgen dat die schepen werden vrijgelaten „waarin geen Engelsman is geintresseert [2])." Dat was de eenige inschikkelijkheid waartoe de Engelsche Commissarissen bereid waren, en die hun dan ook zeer gemakkelijk kon vallen!

Op deze wijze ging het in de meeste samenkomsten, die buitendien, wegens groote drukte van Danby en

---

Bij Odijk werkte persoonlijke ijdelheid daartoe mede, daar hij meende dat de Koning hem voorbijging in zijne gunstbewijzen, zooals opneming in den Engelschen Adel. Den 26 Augustus zeide hij daarom tot Huijghens: „Wel, sal de Con. voor mij nu oock niet eens wat doen? Ick heb altijt bij hem geweest, als 't voor de windt en tegen is geweest."

Deze grief nu bestond bij Witsen niet; het is zelfs bekend dat hij den titel van Baron, dien de Koning hem aanbood, heeft geweigerd. Zijn misnoegen had dus een onbaatzuchtiger grond dan bij Odijk.

[1]) Zie Brief aan Burgemeesteren 12 Juli A. O. V. 108.

[2]) Zie Gezamenlijk Verbaal (Rijks-Archief).

Halifax, slechts éèns in de veertien dagen konden gehouden worden. Het verwondert ons niet wanneer wij in Witsen's zooëven aangehaalden brief de verzuchting lezen: „Wat belangt mij in 't particulier, ik ben node tot dese deputatie gekomen, heb in 't verblijf nog minder behagen, dog maar verdriet gehad, en dese lankwijligheid verveelt mij zeer." — Zoo ooit, dan kwam hij nu tot de overtuiging „dat men dingen, die de wetten van het rijk raken of iets het minste intrest van de natie belangen, gants niet met vrugt kan bewegen. Hoe zeer men onze natie beminde, zo jelours is men nu, en schijnt de liefde verwandelt te zijn, zoo niet verwisselt. Waarvan te particulariseren spare, om de hatelijkheid van de stoffen en personen, en de onzekerheid der brieven [1]), tot dat de eer sal genieten van UEd. Groot Agtb. presentie, daarna bijster verlange [2])."

In het Bijzonder Verbaal gaat hij op dezelfde wijze voort, en hier zijn het niet alleen de Engelschen, over wie hij zich heeft te beklagen. Het is de heerschzucht van Dijkveld, die hem zijn ambtsvervulling steeds onaangenamer maakt. Terwijl, zooals wij zagen, Dijkveld zelf namens den Koning allerlei brieven aan Heinsius schreef, nam hij het Witsen kwalijk dat deze den Raadpensionaris over de bepalingen van het Verdrag had geschreven en gaf hem zijn misnoegen in hevige bewoordingen te kennen. „Ik verdraag hier meer," zoo lezen wij „als ik ooit ter schoole of van mijne ouders hebbe geleeden. Correctien krijge ik dage-

[1]) De ongeregeldheid in de overkomst der brieven gaf ook meermalen stof tot klachten. Wij kunnen dus nagaan, dat Witsen over dergelijke dingen eer te weinig dan te veel schreef.

[2]) Zie Brief aan Burgemeesteren 19 Augustus A. O. V. 127.

lijks, en vervloek de uur, dat ik herwaards kwam, en nog meer die, dat men het eerst van deeze zaake sprak. Och! of ik nooit was gevraagd, zo zoude ik zoo groot hartzeer over schade niet hebben, die onze ingezetenen en mij zelven overkomen!"

In verband met al hetgeen wij over de verrichtingen van Witsen in het gezantschap hebben medegedeeld, is deze bekentenis zeer zeker dubbel merkwaardig en geeft ons een eigenaardig inzicht in zijn karakter en opvattingen. Zoo iemand, dan was immers Witsen juist de man, die nagenoeg een jaar lang over niets anders had gepeinsd dan over de middelen om zijne stadgenooten zooveel mogelijk voor schade te behoeden, en toch is hij degene die zichzelven verwijten doet alsof die schade door zijn toedoen aan Amsterdam is toegebracht. Het mislukken van al zijne pogingen te dien opzichte is zonder twijfel de reden van zijne onvoldaanheid en van zijn verlangen naar huis. Men zou zich, dunkt mij, vergissen door te meenen, dat de vele drukten, die deze zending ten gevolge had, hem tegenstonden. Neen, maar wel het vergeefsche van al zijn werk, en voorts de miskenning waaraan hij ten doel stond, zoowel bij de Engelschen als bij zijn eigen landgenooten. Door grooter meêgaandheid (zooals Odijk en de anderen) had hij zich zijne taak veel gemakkelijker kunnen maken, indien het hem daarom was te doen geweest. Maar zijn gedurig verzet ontstond alleen uit ernstig plichtbesef, en daarom bleef hij zijne medewerking, in zake het nemen van onzijdige schepen, weigeren tot dat hij uit Holland, door middel van Heinsius, een stellig voorschrift tot teekenen had ontvangen [1]).

---

[1]) E. v. Laspeyres, in zijn „Geschichte der volkswirthschaft-

Toen Witsen dus eindelijk zijne toestemming had gegeven, was hiermede het grootste deel der werkzaamheden van het Gezantschap afgedaan. Zij verzochten den Koning vergunning om naar Holland te schrijven over hunne terugkomst, hetgeen werd toegestaan. Intusschen zouden zij voorloopig nog in Engeland blijven tot afdoening van nog enkele hangende zaken [1]), en ook om te wachten tot dat de nieuw gemaakte verdragen behoorlijk geteekend zouden zijn.

Eenige dagen na de bedoelde overeenkomst, den 26 Augustus, was Witsen bij den Koning ter middagmaaltijd en nam deze gelegenheid te baat om Zijne

---

lichen Anschauungen der Niederländer" bl. 170, zegt over de bedoelde verbodsbepaling:

> „Amsterdam protestirte durch seinen freihändlerisch gesonnenen Bürgermeister Wittsen, allein vergeblich; die Vereinbarung wurde geschlossen."

Wij hebben natuurlijk niets tegen de aanduiding van Witsen als „freihändlerisch gesonnen," mits men daarbij niet denke aan het woord „free-trader" volgens negentiende-eeuwsche opvatting. Voor zoover Witsen's bezwaren tegen dit verdrag overeenstemmen met onze begrippen van vrijen handel, kwam zulks niet voort uit eenig algemeen beginsel, maar werd dit door hem bedoeld uitsluitend in het belang van zijn land, en vooral van zijn geboortestad.

[1]) Voornamelijk nog over de „reprises" en de rechtspraak daaromtrent. Ook hierin viel ten slotte de beslissing niet naar Witsen's wenschen uit. Wij lezen daarover in zijn eigen Levensbericht:

> „Men reguleerde ook te dier tijd een onderhandeling over de hernomen scheepen, waaromtrent is goedgevonden, dat door het nemen der schepen de eijgendom was verandert, en bijgevolg de eijgendom aan de hernemer zoude blijven." Zie „Aemstels Oudheid" VI. 46.

De onderteekening van laatstgemeld verdrag geschiedde den 22 October 1689.

Majesteit nog eens aan te spreken over de nalatigheid der Engelschen in het volbrengen hunner verplichtingen tot het zenden van kruisers in de Noordzee en tot het overmaken van de betalingsgelden.

De Koning trachtte hem op beide punten gerust te stellen en zeide dat het Parlement nu zijne toestemming had gegeven, zoodat hij hoopte spoedig in staat te zijn de noodige gelden te kunnen opnemen. Het duurde echter nog geruimen tijd eer daarvan iets kwam, en het was daarom voor Witsen zeer lastig dat de Gezanten den Koning slechts zoo zelden konden spreken. Willem de Derde was meestal zeer korten tijd in London en vertoefde overigens steeds op Hamtoncourt, „daer hem de lucht best bevalt [1]." Whitehall, het paleis der vorige koningen, werd door hem slechts zelden bewoond, dan alleen wanneer hij voor staatszaken noodzakelijk te London moest zijn. Somtijds vernamen de Gezanten dat de Koning op Whitehall zou komen, en haastten zich dan om hem hunne opwachting te maken; meestal echter werden zij teleurgesteld en verscheen de Koning niet.

Den 3 September [2]) werd het Verdrag, met de bepalingen tegen den handel op Frankrijk, door Witsen geteekend, en na al hetgeen wij daarover hebben medegedeeld, kan het niemand verbazen wanneer hij in zijn Bijzonder Verbaal verhaalt, dat hij dit niet zonder ontroering heeft gedaan, „zo als mijne beevende hand kan getuigen." — Nu wij van onzen kant ongeveer alles hadden toegegeven, wilden de Engelschen op hunne beurt ook eenigen schijn van inschikkelijkheid

---

[1]) Brief 25 Maart, A. O. IV. 112.

[2]) Zie Brief aan Burgemeesteren 6 September, A. O. V. 136, 137.

aannemen, en Nottingham verklaarde nu, dat de Koning bereid was ook in het verdrag met den Keizer te treden. Dit was een zaak, die reeds verscheidene maanden was hangende gebleven, daar de Keizer aanvankelijk niet met Koning Willem had willen onderhandelen, alvorens deze aan Frankrijk den oorlog had verklaard, welk bezwaar nu was opgeheven. De onderhandelingen daarover waren gevoerd door tusschenkomst van Jacob Hop, die als buitengewoon Gezant der Staten-Generaal te Weenen vertoefde. Witsen bemerkte spoedig dat het voorstel van Nottingham reeds vooraf met Dijkveld was besproken, en daar toch het voornemen bestond dat Hop naar Engeland zou overkomen, lag het voor de hand, dat deze beter dan iemand zou geschikt zijn om deze zaak tot een goed einde te brengen. Trouwens, Witsen had ook al ruim genoeg van alle staatkundige onderhandelingen met Engelschen en wilde zich derhalve niet op nieuw daarin begeven, tenzij op uitdrukkelijk voorschrift van zijne lastgevers.

Hetzelfde blijkt ons ook uit een brief van Witsen aan Heinsius van den 23 September, waarvan hij een afschrift zond aan Burgemeesteren [1]). De Engelsche Commissarissen hadden dien dag, toen de gewone besprekingen waren afgeloopen, plotseling een ontwerp van een verdrag tusschen Engeland en Denemarken ter tafel gebracht, en gevraagd of onze Staat daarbij ook zou willen toetreden. Toevallig was Engelenburg door ongesteldheid afwezig, en moest Witsen dus, namens de Gezanten, het woord doen. Hij verklaarde

---

[1]) Zie Aemstels Oudheid V. 164. (Aanteekeningen van Dr. P. Scheltema).

toen dat hij in de zaak zelve geen bezwaar zag, maar dat de zaak hun geheel onvoorbereid werd voorgelegd, en dat hij dus niets zou doen of zeggen alvorens stelligen last uit Holland te hebben ontvangen; hij beloofde echter mededeeling te doen aan de Staten-Generaal.

Het is zeer verklaarbaar dat Witsen's begeerte om spoedig weêr in Amsterdam te zijn, nu meer dan ooit in zijne brieven aan Burgemeesteren wordt besproken. Hij wilde echter den tijd, dien hij nog zou moeten verblijven, zooveel mogelijk besteden in het belang zijner Vaderstad, en verzocht Burgemeesteren dringend om in al dergelijke zaken vrijelijk over zijn persoon te beschikken, „konnende ik hun versekeren, dat glorie sal maken van met hunne bevelen te mogen werden gehonoreert [1].” Hij ontving daarop spoedig hun antwoord in zeer vereerende bewoordingen [2], met dankbetuiging voor zijne gedurige schriftelijke mededeelingen. Witsen schreef toen den 27 September dat deze betuiging hem bijzonder aangenaam was geweest. „Ik danke haar voor die eer, en sal mij des trachten waardig te maken. Niets deert mij meer, als dat ik zo onbequaam ben geweest van reële dienst te konnen doen [3].” De dag van hun vertrek was toen nog niet vastgesteld, daar het afscheidsgehoor bij den Koning nog niet had plaats gehad. Het deed Witsen daarom leed „dat Haar Ho. Mog. hebben konnen resolveren, den Heer Schei met zo veel schepen te konnen gelasten van aan de Teems te komen om ons af te halen en voor dien tijd met zo aansienlijke magt als hij onder sig heeft, de

---

[1]) Zie Brief 13 September, A. O. V. 141.

[2]) Te vinden in „Aemstels Oudheid,” V. 163. (Aanteekeningen).

[3]) Zie Brief, 27 September, A. O. V. 146.

zee aan de kapers te ruimen en vervolgens den armen visscher en koopman zo veel schade toe te brengen, en sulx op zo onseker van ons vertrek." — Zijn zorg voor het welzijn van handel en scheepvaart deed hem daarom besluiten de bedoelde schepen bij aankomst weder terug te zenden „om den Lande meerder dienst te doen." — Hij hoopte dat hunne overtocht zou kunnen geschieden met dezelfde schepen, waarmede Hop naar Engeland werd geleid.

Voorloópig zou daarvan echter nog niets komen. Vooreerst geschiedde het afscheidsgehoor niet voor den 5 October. Het is overbodig daaromtrent in nadere bijzonderheden te treden, daar het geheel met dezelfde plechtigheden plaats had als hun eerste gehoor op den 9 Juni. Ook nu weder deed de Heer van Engelenburg het woord, met een rede vol beleefdheidsbetuigingen, die door den Koning op dezelfde wijze werden beantwoord.

Vier dagen later namen de Gezanten hun afscheid bij den Prins en de Prinses van Denemarken en zouden nu gereed zijn geweest tot hun vertrek, indien niet de Koning, die voor eenige dagen naar New-Market was vertrokken, had verlangd dat Dijkveld daar nog eenigen tijd bij hem zoude blijven. Het vertrek werd daardoor op nieuw vertraagd, en daar Witsen toch niets anders te doen had, besloot hij evenzeer naar New-Market te gaan [1], waar het Hof en de Adel de wedrennen. en andere feestelijkheden bijwoonden. Hij vertrok dan den 12 October daarheen, en woonde, met de overige gezanten, den deftigen feestmaaltijd bij, dien de Hoogeschool van Cambridge den Koning aan-

---

[1]) Zie Brief 11 October, A. O. V. 155.

bood. Den 21 October was de Koning weder op Hamtoncourt terug, en de Gezanten weêr in London. Naar Witsen's Bijzonder Verbaal te oordeelen, schijnt de Koning in die dagen van zijne gewoonten te zijn afgeweken wat den gemeenzamen vroolijken omgang met de Engelsche Grooten betrof. „De Koning nam, te New-Market, een avond zijn vermaak met drinken, dat anders zijn gewoonte niet is, en kreeg een knip weg. Dit in het bijzonder, en de gantsche reis naar New-Market hadt hem veel gunst doen winnen bij de Lords [1]." Ter verontschuldiging van dezen zonderlingen smaak der Lords moeten wij ons herinneren dat zij door de vorige Koningen niet aan grooten ernst en ingetogenheid gewend waren. Het was voor hen een ware verademing nu zij zagen dat ook deze Koning, al was het ook slechts bij uitzondering, zich ook wel aan spel [2]) en wijn kon overgeven.

De ingenomenheid dezer Heeren met den Koning schijnt echter maar kort geduurd te hebben, en zij beklagen zich zelfs daarover bij Witsen [3]). Wij vermoeden dat deze hun niet veel troost zal hebben gegeven; de aard der verhouding, waarin hij tot den Koning stond, was immers een geheel andere. De zaken die hij met Koning Willem besprak, ook zelfs wanneer het geen staatkundige aangelegenheden betrof, waren meestal van ernstigen aard. Zoo verhaalt

---

1) Zie Bijzonder Verbaal, t. a. p.

2) Op den 21 October schrijft Huyghens (die den tocht naar Newmarket niet had meegemaakt) in zijn Journaal:

„De Con. was savonts te voren daer (te Hamtoncourt) gekomen, hebbende te Newmarket wel 4 a 5000 guinys verloren."

3) Zie Bijzonder Verbaal, t. a. p.

hij, dat bij een bezoek op den 7 October de Koning met hem een uitvoerig godgeleerd gesprek hield, namelijk over de Goddelijke Voorbeschikking en den Vrijen Wil [1]. Men weet dat Willem de Derde daaromtrent een onwankelbare overtuiging bezat, en wij zagen reeds bij vroegere gelegenheden dat diezelfde overtuiging steeds een beslissenden invloed had op zijne staatkundige handelingen. Zonder dat Witsen daaromtrent in nadere bijzonderheden treedt, kunnen wij wel begrijpen in welken zin dit gesprek is gevoerd geworden, wanneer wij ons herinneren hoe Witsen in der tijd met Fagel en hem ditzelfde punt had besproken, toen de overtocht naar Engeland werd beraamd. Toch kan dit onderhoud nog met iets anders in verband hebben gestaan. De Koning, hoewel in zijn hart Presbyteriaan [2], was echter ambtshalve Hoofd der Episcopale Staatskerk geworden, en het is duidelijk dat dit voor hem nu en dan groote moeielijkheden moest opleveren [3]. Het is niet onmogelijk dat in dezen tijd een plan tot hervorming van de Episcopale Staatskerk in Presbyteriaanschen zin door hem werd overdacht, want in hetzelfde Verbaal van Witsen lezen wij ook, dat deze door Bentinck werd uitgenoodigd om bij zijne terugkomst te Amsterdam door eenige Coccejaansche Godgeleerden „een ontwerp van vereeniging tusschen de Episcopalen en Presbyterianen" te doen opstellen.

---

[1]) Zie Bijzonder Verbaal, t. a. p

[2]) „Kwaadaartigen noemen den Koning: der Presbyteriaanen Messias," zegt Witsen ergens in zijn Bijzonder Verbaal.

[3]) Van tijd tot tijd lezen wij in Witsen's Verbaal, dat de Koning de voorschriften der Episcopale Kerk slechts noode in acht nam, en zelfs op Goeden Vrijdag in 't geheim, met Bentinck, van de vasten afweek.

Het blijkt niet of daarvan later nog iets is gekomen; zoo ja, dan heeft dit ontwerp toch geene gevolgen gehad.

Eindelijk was intusschen het tijdstip van het vertrek onzer Gezanten bepaald: Hunne laatste verrichtingen betroffen het overmaken van het eerste gedeelte, namelijk £st 100.000. — (van de toegezegde £st 600.000.—) voor terugbetaling van kosten aan onzen Staat. Uit hun Gezamenlijk Verbaal blijkt dat zij twee wissels, (elk van £st 25.000,—) op 8 en 14 dagen zicht ontvingen, en dat de overige £st 50.000.— aan Van Citters werden uitbetaald.

De Gezanten ontvingen den 12 November de „recredentialen" van den Koning en de Koningin bij de Staten-Generaal, nadat zij vooraf, den 23 October, door den Opperceremoniemeester ieder een portret van Hunne Majesteiten hadden ontvangen, omzet met diamanten „van grootere waerdije als voor desen is geweest, singulier uijt consideratie voor den Staat [1])." Nu zij toch zouden vertrekken, ondervonden zij van vele kanten allerlei beleefdheid, ook van den Koning. Witsen schijnt niet te hebben kunnen gelooven, dat dit geheel van harte ging, en schrijft in zijn Bijzonder Verbaal: „De Koning veinst zeer. Hij prees mijne conduites, in het afscheid neemen." Wij behoeven daarbij echter nog niet aan wezenlijke veinzerij te denken; het is volstrekt niet onmogelijk dat Willem de Derde, hoewel dikwerf met Witsen in meening verschillende, toch eerbied gevoelde voor zijn eerlijk karakter en hem daarom kon prijzen [2]).

---

[1]) Zie Gezamenlijk Verbaal, (Rijks Archief).

[2]) Dat bij Witsen somtijds hard bejegende, kan ook worden toegeschreven aan inblazingen van anderen. Bij gelegenheid van het afscheidsgehoor had de Koning dit zelf aan Dijkveld

Den 23 November was het uur van vertrek geslagen. Daar Van Citters als gewoon Gezant nog in Engeland bleef, waren het alleen Engelenburg, Witsen, Odijk en Dijkveld, die zich te Gravesend aan boord begaven van 's lands schip „de Briel." Mist en wind waren oorzaak, dat zij niet voor den volgenden dag konden uitzeilen [1]).

De overtocht ging sneller en gelukkiger dan indertijd de heenreis, doch den 26 November met een sterken W. Z. W. wind en „dick weer" nabij de Hollandsche kust zijnde, vonden zij het geraden om te Goeree binnen te loopen. Zij hadden de reis onmiddellijk willen voortzetten, doch „also geen zeylbaer weer was" moesten zij dit uitstellen tot den volgenden dag. Den 27sten kwamen zij door tegenwind niet verder dan tot Vlaardingen, alwaar zij overnachtten, zoodat zij eerst den 28 November in den Haag aankwamen. Spoedig daarna deden zij hun uitvoerig verslag in de Vergadering van Hunne Hoogmogenden, waarschijnlijk bij monde van Schimmelpenningh van der Oije, als Eerste in het Gezantschap.

In de zitting der Staten van Holland was dit natuurlijk de taak van Witsen, en het is met de vermelding daarvan, dat Witsen zijn Bijzonder Verbaal besluit met de woorden:

---

medegedeeld, die het vermoedelijk aan Witsen zal hebben overgebracht.

Zie Bijzonder Verbaal, t. a. p.

[1]) De Admiraal Torrington had aan een Engelschen Kapitein (Falmuth) last gegeven, om met zijn schip „Berckley Kastle" de Hollandsche schepen te geleiden, „edog en heeft hij niet geobedieert en ons alleen laeten zejlen."

Zie Gezamenlijk Verbaal (Rijks-Archief).

„Gedurende meer als een uur deed ik raport, en dus is deeze Deputatie en Ambassade naar Engeland ten einde, in welke ik veele bijzondere voorvallen heb gezien, veele wederwaardigheden bejegend, veel zuur en zoet ontvangen, wisselvalligheden en ijdelheid van het Hof bespeurd, en zelfs in mijn persoon klaar gezien dat een vergeeten burger best is."

X.

Na een gedwongen afwezigheid van bijna een jaar was Witsen bij het begin van 1690 weder in Amsterdam teruggekeerd en kon dus nu zijne bezigheden in de Regeering dezer stad hervatten. In het vorige jaar had men hem, waarschijnlijk niet vermoedende dat zijne afwezigheid zoo lang zou duren, het ambt van Thesaurier opgedragen; doch zooals van zelf spreekt, had hij als zoodanig niets kunnen uitrichten. Kort na zijn terugkomst, bij de regeeringsverandering van Februari 1690, werd hij op nieuw tot regeerend Burgemeester gekozen.

Hoewel het niet als een stellig bewijs mag worden aangemerkt, zoo hebben wij toch hieruit wel eenig recht tot de gissing dat de Regeering van Amsterdam over zijne verrichtingen in Engeland tevreden was. Zijne brieven aan Burgemeesteren moeten ook wel de overtuiging hebben gevestigd dat de weinig bevredigende afloop der Engelsche onderhandelingen niet aan Witsen was te wijten, en dat hij integendeel steeds op zijn post was geweest, waar het de belangen van Amsterdam gold. Dat men echter over dien afloop te Amsterdam zeer ontstemd was, is te begrijpen, en het bleek spoedig dat de Amsterdamsche regeerders de eerste gelegenheid wilden aangrijpen om die ontevredenheid te uiten.

De gelegenheid en de vorm, dien zij daartoe uitkozen, waren intusschen niet van de gelukkigste. Men herinnert zich hoe ten vorigen jare, tijdens Witsen's verblijf in Engeland, eenig verschil was gerezen over de wijze van aanstelling der nieuwe schepenen. Nu de tijd naderde, dat wederom de veertienen zouden worden gekozen, was de Vroedschap van meening, dat men ditmaal wat strenger dan te voren op zijn stuk kon blijven staan. De houding van Willem den Derde had aanleiding gegeven, dat Amsterdam op nieuw besloot hem zijne eischen niet toe te geven. De lijst der veertienen werd daarom niet naar Engeland opgezonden, maar aan het Hof van Holland. De Vroedschap beriep zich daarbij op de verschillende bepalingen, waarin over afwezigheid van den Stadhouder werd gesproken, en bleef volharden in het verlangen dat het Hof de keuze van zeven schepenen zou doen.

Wij behoeven den loop van dit geschil hier niet in alle bijzonderheden na te gaan; Wagenaar heeft er voor gezorgd, dat men bij hem genoeg over dat onderwerp kan vinden [1]), met al de „wijdluftige" vertoogen, die daarover zijn gewisseld. De Vroedschap had den 4 Januari 1690 besloten hare opvatting aan de Staten van Holland mede te deelen, en toen zulks aldaar tegenstand ontmoette, bij besluit van den 16 Januari in hare meening volhard; tevens verklarende, dat, zoo-

[1]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XVI, 54—96. Hij verklaart daarbij, dat hij deze twisten met opzet zoo breedvoerig heeft behandeld, om zijne lezers grondiger omtrent „den inwendigen staat van 's Lands Regeeringe" in te lichten, „welke kennis regtschaapen Liefhebbers des Vaderlands altoos gehouden hebben voor eene der nuttigsten, die uit 's Lands Historie te haalen zijn." Zie bl. 96.

lang hare eischen niet werden ingewilligd, zij geene Afgevaardigden ter dagvaart zou zenden om mede te stemmen over de middelen, en slechts den Pensionaris en een Secretaris daar achterlaten „om te hooren en te zien." Toen dit besluit te Amsterdam werd genomen, was Witsen in den Haag, en dus afwezig [1]). Wij vermoeden daarom, dat hij ook niet zal hebben medegewerkt tot een ander besluit, dat zes dagen vroeger was genomen, en zoo mogelijk nog meer geschikt was om Willem den Derde te krenken. Het betrof de niettoelating van Bentinck ter Statenvergadering, na diens verheffing tot Graaf van Portland en lid van het Engelsche Hoogerhuis. Natuurlijk was de Regeering van Amsterdam ook hier tot op zekere hoogte in haar recht, doch het is duidelijk, dat zij vooral van dit recht gebruik maakte, nu het 's Konings meest bevoorrechten gunsteling raakte. Dien indruk moest deze houding althans geven, nu de zaak van Bentinck gelijktijdig met de verkiezing der schepenen werd behandeld; zeker is het, dat zij door den Koning als zoodanig werd opgenomen. „De kwelling, die de Heeren van Amsterdam u willen aandoen," schreef hij den 20 Januari aan Bentinck, „ontstaat alleen uit het kwaad hert, welk zij mij toedraagen, en valt mij ten hoogste verdrietig [2])."

Na veel over en weder praten tusschen Heinsius en de Amsterdamsche Afgevaardigden [3]), werd in de Statenvergadering voorgesteld dat Amsterdam de voordracht der veertienen ditmaal aan de Staten van Holland

---

[1]) Zie Notulen Appelman, 16 Januari 1690.

[2]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XVI. 67.

[3]) Boreel, de Vries, de Vicq, Cloeck en de Pensionaris Bors van Waveren.

zou inleveren, en dat deze dan volkomen vrijheid van handelen zouden hebben. Iedereen begreep terstond dat de Staten alsdan de voordracht aan den Koning zouden opzenden, en deze dus toch zijn zin zou krijgen. De Amsterdammers zochten derhalve naar middelen om een gunstiger beslissing te verkrijgen en deden allerlei tegenvoorstellen, die echter geen van allen ingang vonden bij de Staten. Het werd intusschen hoe langer hoe moeielijker om deze zaak sleepende te houden, omdat de meerderheid der Staten de meening was toegedaan dat al hetgeen de vorige schepenen nà 2 Februari zouden doen of rechtspreken, als onwettig moest worden beschouwd, hetgeen natuurlijk tot allerlei onoverkomelijke zwarigheden zou kunnen aanleiding geven.

De Amsterdamsche Vroedschap zag ten slotte in dat zij zou moeten eindigen met het hoofd in den schoot te leggen, en in hare zitting van den 2 Maart werd daarover ernstig beraadslaagd. Het zijn Appelman's Notulen, die ons eenig bericht kunnen geven aangaande de gezindheid der vier regeerende Burgemeesters in deze aangelegenheid. Het blijkt dan, dat Witsen reeds vroeger tot inschikkelijkheid was gezind geweest [1]), en

---

[1]) „N.B. in 't begin:
de Burgem. Witsz socht de Stathouder te behagen,
Huydecoper, seer hart om de privileges te mainteneeren,
Hudde, seer slap,
de Vries, seer vigoreus tot maintien,
maer naderhant, nu 2 Meert.
Huydecoper, slap.
Hudde, t selve.
Witsz, t selve.
de Vries, persisteere vigoreus.

daarin door Hudde werd gesteund, doch dat toenmaals Huydecoper en De Vries wilden volharden in den tegenstand. Doch allengs was Huydecoper van gevoelen veranderd, zoodat de meerderheid van Burgemeesteren den 2 Maart toegeefelijker was gestemd dan vroeger. Deze zelfde gezindheid had ook reeds eenigen ingang gevonden bij velen onder de raadsleden, wien dit langdurig oponthoud begon te vervelen [1]), en zoo werd dan het voorstel van Burgemeesteren met vrij groote meerderheid aangenomen [2]).

Het was nu zaak dit besluit spoedig op geschikte wijze in den Haag bekend te maken, en aan Burgemeester Witsen werd de taak opgedragen zulks persoonlijk te doen en alle gerezen geschillen bij te leggen. De Raad had blijkbaar niet vergeten, dat de rol van vredestichter aan geen beter handen kon worden toevertrouwd. Waar anderen door halstarrige vasthoudendheid ter wederzijden de goede verstandhouding hadden verbroken, moest men ten slotte altoos bij Witsen terecht komen. Men wist nu eenmaal, dat het hem nooit te doen was om tot elken prijs zijn eigen persoonlijke meening door te drijven, en dat, waar

---

In de Raet 7 a 8 stemmen om vigoreus te persisteren, 16 a 17 stemm. om toe te geven."

[1]) In het Journaal van Huyghens vinden wij den 7 Maart 1690, dat de Secretaris De Wildt hem een brief liet zien van „een Regent van Amsterdam, daer hij uijt verstondt, dat die van Amsterdam het werck van questie eenighsins moede begonnen te werden, en dat Burgem. Corver, dewelcke een particuliere recommandatie aen Con. dede doen, hem van cabale wel soude separeren."

[2]) „1690 is is op 2 Meert geconcludeert, dat men dit punt sal soecken bij te leggen sonder prejuditien de privilegie." Zie Notulen Appelman.

eenig vergelijk mogelijk was, hij steeds den rechten vorm daartoe wist te vinden. Dat Witsen echter ook ditmaal daartoe bereid werd bevonden, geeft, dunkt mij, een gunstige getuigenis omtrent zijn karakter, nu wij weten, dat hij zelf in den laatsten tijd van den Koning, en ook van Bentinck, menige onaangename bejegening had ondervonden. Hij stelde echter, in 's lands belang, al zijn persoonlijke grieven ter zijde en begaf zich zoo spoedig mogelijk naar den Haag [1]), om met Heinsius en Bentinck te spreken. De zaak liep nu vlug van stapel, en reeds den 5 Maart (dus drie dagen na het raadsbesluit) schreef hij aan den voorzittenden Burgemeester Huydecoper den volgenden brief:

„*WelEdele Gestrenge Heer*
en Medcbroeder.

„Ik hebbe de eer gehad van haer Ed: Gr: Agt: missivens dese morgen te ontfangen en mij naer den inhoud volkomentlijk gedragen. Hebbe heden weder occasie gehadt van den Heer R. pens: te spreken, ook de Graef van Poortlant. Vermejne morgen den Hr van Blejswijk [2]) te gaen sien en op maendag naer de middag ten vijf uren op het Stathujs raport te komen doen van mȳ wedervaeren.

„Ik ben niet bequaem om te schrijven, vermits een schier onlijdelijke pijn in mȳ schouder, en dat

---

[1]) Zie Wagenaar, Vad Hist XVI. 93.

[2]) Een afgevaardigde ter Statenvergadering, uit Delft, die reeds vroeger met de Amsterdamsche Heeren over deze verschilpunten had gesproken.

vermits nu tien uren is gewerden, terwijl eerst van de Hr Raetpensionaris ben gekomen.

Waer mede verblijve

U WelEdele
Gestrenge gants
ootmoedigen
dinaer

HAGE
Sondag [1]).

N. Witsen.

Vorm en inhoud doen ons zien, dat Witsen, ondanks zijne ongesteldheid, de hem opgedragen taak met voorbeeldigen spoed heeft volbracht. Zijne pogingen bleven niet zonder gevolg. Wel schijnt Heinsius vasthou-

---

[1]) De brief draagt geen dagteekening, en is vermoedelijk daardoor verdwaald geraakt in de verzameling van Witsen's brieven uit Gecommitteerde Raden, in het begin van 1688. Uit alles evenwel blijkt, dat dit schrijven alleen op de hierbesproken zaak kan betrekking hebben; Huydecoper was destijds voorzittend Burgemeester.

De 5de Maart was de eenige Zondag tusschen den 2 en 11 Maart 1690, en de brief kan dus alleen dien dag geschreven zijn.

Om dezelfde reden wensch ik den 4 Maart 1690 aan te wijzen als de dagteekening van een brief aan Hudde „Saturdag Hage," waarin hij schrijft:

„Heden heb ik den Hr. Hejnsius begroet, beneffens verscheijde andere Heren, die gemejnt hebbe dat hadde te spreeken op het bewuste subject, en alles so gevonden, dat UEd. Gr. Agt. contentement sullen hebben.

„En also geen vergadering sal sȳ als aenstaande dingsdag, en dat niet compleet voor donderdag, behalven dat de raet van Staeten absent is, so heb geoordeelt geen dienst hier meer te konnen doen, wes op morgen gedenke over te komen, om overmorgen van alles raport te doen."

Wij zagen echter, dat hij nog een dag langer in den Haag is gebleven.

dender te zijn geweest dan men te Amsterdam had verwacht, doch men was nu reeds te ver op den goeden weg, dan dat zulks den afloop zou benadeelen. Het verschil betrof nu nog slechts de vraag, of de zaak van de schepenen onafscheidelijk van die over de toelating van Bentinck moest worden behandeld en geregeld. Heinsius meende van ja, Witsen daarentegen wilde de zaak van Bentinck liefst bespreken wanneer al het overige was afgedaan. Intusschen doen de mededeelingen der Amsterdamsche afgevaardigden (te vinden in den tweeden bundel van Hudde's papieren, N°. 40) duidelijk zien, dat de geheele onderhandeling tusschen Heinsius en Witsen, soms in tegenwoordigheid van den Secretaris Munter, op zeer vriendschappelijke en voorkomende wijze voortging. Wij zien daaruit tevens, dat Witsen's ongesteldheid in geenerlei opzicht een voorwendsel was, maar dat Heinsius zelfs, in plaats van Witsen's bezoek af te wachten, persoonlijk naar het verblijf der Amsterdamsche Afgevaardigden reed, om zoodoende Witsen het werk gemakkelijker te maken. Het is bijkans overbodig te zeggen, dat onze Burgemeester den Raadpensionaris voor deze beleefdheid zeer dankbaar was, en het verwondert ons niet, dat deze gezindheid der onderhandelende personen een gunstigen invloed had op eene spoedige schikking, waarmede zooveel mogelijk alle partijen tevreden konden zijn.

Amsterdam leverde de voordracht der veertienen in, die door de Staten aan den Koning naar Engeland werd opgezonden. Alleen had de stad bedongen, dat dit bij de inlevering der voordracht niet zou worden vermeld, „en is sulckx," zegt Appelman, „bij State van hollant ingeschikt, en de gedeputeerde wederom in de vergaderingh verschenen en op alle andere voorval-

lende saecke mede geadviseert (en het point van de graeff van Poortlant met stilswijgen voorbijgegaen)."

Dit geschiedde den 12 Maart 1690, nadat den vorigen dag de Burgemeester Huydecoper en de Pensionaris Cornelis Bors van Waveren verklaard hadden dat zij deze schikking goedkeurden, mits al de vroegere besluiten en aanteekeningen uit de Notulen der Statenvergadering werden gelicht. Willem de Derde was tevreden met dezen afloop der zaak [1]) en deed kort daarna de benoeming uit de voorgedragen veertienen. De Amsterdamsche Afgevaardigden, waaronder Witsen, namen deel aan de zitting der Staten van Holland op den 27 Maart, die ook door Bentinck werd bijgewoond. Deze keerde echter kort daarop naar Engeland terug [2]).

De zaak, die een maand lang zooveel beroering had verwekt en zooveel pennen in beweging gebracht (men denke aan de menigte blauwboekjes, enz., over dit onderwerp), was hiermede op bevredigende wijze ten einde gebracht, en het zal ons thans gebleken zijn dat Witsen zich niet aan grootspraak schuldig maakte, toen hij in zijn Levensbericht deze woorden schreef:

> „Het verschil tusschen de stad en den stadhouder over de electie van scheepenen is door hem bijgelegt."

---

[1]) In Huyghens' Journaal vinden wij op den 12 Maart 1690:

> „De tydingh quam, dat de questien van Amsterdam wel voor de Coning waren afgedaen."

en op den 14 Maart:

> „Ontboden zijnde, gingh smergens naer Kinsinghton, en sprack voormiddags met de Con. die in seer goedt humeur was, apparentel. over het afdoen van saeck van Amsterdam."

[2]) Zie Wagenaar, Vad. Hist. XVI. 96.

Mag men Wagenaar gelooven, dan zou de strijd over deze zaak nog lastiger zijn gemaakt, doordien in denzelfden tijd het rechtsgeding van Jan Hol voorviel, waarin aanvankelijk sommige Amsterdamsche Regenten (met name Appelman) schenen betrokken te wezen [1]). De papieren van Hudde, waaruit Wagenaar zijn verhaal heeft geput, zullen wel dezelfde zijn, die thans op het Amsterdamsch Archief berusten en grootendeels over dit onderwerp handelen [2]). Het komt mij echter voor, dat Wagenaar het gewicht daarvan wel eenigszins heeft overdreven, en dat ook zelfs de toenmalige tegenstanders der Amsterdamsche Regeering aan de beschuldigingen van Jan Hol geen geloof hebben geslagen. Deze had intusschen al hetgeen hij den Amsterdamschen Heeren had ten laste gelegd, achtereenvolgens herroepen, zoodat, toen hij eindelijk veroordeeld werd, de Stad Amsterdam geheel buiten het geding kon blijven. Wij zouden zelfs dit punt met stilzwijgen hebben kunnen voorbijgaan, doch vinden nu gelegenheid tot de mededeeling van een brief [3]), dien Witsen uit Amsterdam daarover schreef aan Hudde, die op dat oogenblik niet in de stad was.

„*WelEdele Heer en*
Medebroeder.

Dese dient om U welEdele te seggen, dat ik gisteren en heden met de H^r^ van Amerongen heb gesproken, die mij al het werk van Jan Hol heeft

---

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II deel XXI boek.

[2]) Zijnde een andere verzameling dan de drie bundels van Hudde, die wij reeds verscheidene malen gebruikten.

[3]) Te vinden in de straksgenoemde verzameling brieven aan Hudde, Amsterd. Archief.

ontdekt. Hij Jan Hol heeft dan tot vier of vijfmael so voor het pijnigen, in het pijnigen en na het pijnigen, de Hr Appelman en alle andere regenten ontschuldigt, bekent dat hij 't alles heeft versonnen en versiert; hier bij persisteert hij, dies staet men hem in costen te oordelen; de raet van Staeten sal ter meester eere van onse stat alles publiek maken en in druk geven [1]).

Dese ontkenning of weder inroeping is al voor een gerujme tijt naer Engelant aen de Hr Benting overgeschreven; de reden dat op voorleede maendag hij niet is gecondemneert, is omdat de Heeren niet sȳ verschenen op de aenschrijving, maar sal in corten geschiden, dies komt dese tot besluit te seggen dat alles wel is.

De Hr Van Agtienhoven is present geweest, so dat mij verwondere waerom hij niet aengemelt heeft. De Hr de Vries groet UEd: seer.

Waermede, Hr en neef
verblijve

met groote haast

Vrijdag

AMST:

UEd. dinaer en neef

N. Witsen.

---

[1]) Een dergelijke verklaring schijnt noodig geweest te zijn, omdat men van verschillende zijden de Amsterdamsche regenten verdacht hield. Dit kan ons blijken uit een brief van Witsen aan Cuper (Zie Bijlagen) van den 16 Juni 1690, waar hij schrijft: „Onujtsprekelijk egter, om de waerhejt te seggen, is het ongelijk dat aen regenten deser stat werdt aengedaen. Waer men ons voor ujtgekreten heeft en vertoont, is bekent; hoe die quade menschen sijn opgeset en aengestookt, so niet meer schrijve, is ons al te wel bekent. Hoe wejnig dank men hebbe van vlijt, arbijt, onvermoejde sorg, etc. soude in presentie bredelijk konnen werden ontleet."

De dagteekening staat niet vermeld, en daar het vonnis tegen Jan Hol eerst in December is uitgesproken geworden, is de juiste dag moeielijk te bepalen. Op grond van enkele andere aanteekeningen van Hudde, meen ik echter te mogen denken aan Vrijdag den 14 Juli 1690, toen Hudde juist twee dagen te voren naar zijne heerlijkheid Waveren was gegaan, en Witsen zoo lang het voorzitterschap in Burgemeesterskamer voor hem waarnam [1]).

Het jaar 1690, voor de geschiedenis van Europa en van de met Frankrijk oorlogvoerende staten van zooveel belang, levert voor het overige weinig of geen stof voor de geschiedenis van Witsen's staatkundig of bijzonder leven. Wellicht is het ook daaraan toe te schrijven, dat de Burgemeesterlijke waardigheid, die nu niet meer onafscheidelijk verbonden was aan een onophoudelijken strijd met den Stadhouder, voor Witsen meer aantrekkelijkheid begon te verkrijgen. Hij zelf heeft dit wel nergens schriftelijk uitgesproken, maar zijn vriend en ambtgenoot Hudde geeft bij de vermelding der Regeeringsverandering van Februari 1691 een aanteekening, die ons vermoeden eenigszins schijnt te wettigen. Witsen was toen als Burgemeester afgetreden, en den 9 Februari door de Vroedschap in Gecommitteerde Raden afgevaardigd. Naar aanleiding daarvan zegt Hudde:

Na. De Hr Witsz zeide in Burg: kr, nadat zijn Ed: ieder Burgemeester [2]) apart (uitgenomen Bo-

[1]) Zie Notulen van Hudde, in zijne nagelaten papieren op het Stedelijk Archief te Amsterdam.

[2]) Den 2 Februari waren Opmeer, Six en Boreel gekozen, en Hudde als oud-burgemeester aangebleven. — Jan Six was dit jaar voor het eerst burgemeester, en tevens voor het laatst;

reel die in den Haag was) hadde gesproken, dat Hij de plaats van de G.-R. aannam, op die conditien als Hem de H[ren] hadde belooft.

Hier op wierd geswegen, maer moet hier aantekenen, dat hij mij wel heeft voorgesteld, dat Hij ze wel wilde aanneemen voor 2 Jaaren, mits dat hij dan als Burgem[r] thuijs geroepen wierd, waar op ik hem antwoorde, dat ik Hem dat niet konde belooven, dewijl dat niet aan mij stond, maar staan zou aan die H[ren], die alsdan daarover zouden te zeggen hebben; voorts dat hij wist dat wij vrienden waaren.

Wat nu d' H[r] Opmeer en d' H[r] Six, die Hij naderhant ieder apart sprak, op zijn voorstel geantwoort hebben, weet ik niet, dewijl zij mij daar van tot nog (zijnde 28 Feb:) geen kennis hebben gegeven."

Natuurlijk weten wij het ook niet, daar wij in hetzelfde geval verkeeren, doch meer dan waarschijnlijk was ook hun antwoord eenigszins gelijkluidend aan dat van Hudde. De uitslag is ten minste geweest zooals Witsen had gewenscht. Twee jaren hield hij zitting in Gecommitteerde Raden en trad in Februari 1693, wederom te zamen met Hudde, als regeerend Burgemeester op.

De brieven, die hij gedurende die twee jaren aan Burgemeesteren heeft geschreven, bevatten niet veel belangrijks, waarin hij zelf een handelende rol behoefde te vervullen. Wij geven daarvan enkele in de Bijlagen, omdat zij eenigszins doen zien welke punten, be-

---

al de volgende jaren tot aan zijn dood (28 Mei 1700), vinden wij hem in de Thesaurie. — Toch wordt hij gewoonlijk, vooral in betrekking tot Rembrandt, aangeduid als „Burgemeester Six."

halve de buitenlandsche oorlog, destijds aan de orde waren. Omtrent den oorlog zelven en de buitenlandsche staatkunde der Republiek vernemen wij echter weinig of niets, wanneer men daarvan uitzondert hetgeen beraamd werd tot wering van den uitvoer van granen. Deze maatregelen, die voor den Amsterdamschen handel nog al hinderlijk waren, alsmede eenige munt-aangelegenheden, vormen den inhoud der brieven van Maart en April 1693, toen Witsen reeds weder regeerend Burgemeester was. Evenals vroeger bij dergelijke gelegenheden, bleef hij toch zijn zittingstijd in Gecommitteerde Raden tot het einde van April uitdienen en kwam eerst ongeveer half Mei in Amsterdam terug.

In den zomer van dit jaar was Koning Willem uit Engeland overgekomen om zelf den oorlog in de Spaansche Nederlanden te leiden. De Amsterdamsche Burgemeesteren, die altijd nog reden van klagen hadden over de wijze waarop Engeland zijne veplichtingen nakwam ten opzichte der vereenigde vloten, maakten van die gelegenheid gebruik om den Raadpensionaris Heinsius dringend te verzoeken bij den Koning op herstel dier grieven aan te houden. Het was Witsen, aan wien zulks werd opgedragen, en hij kweet zich van deze taak door een persoonlijk bezoek bij Heinsius op den 19 September [1]. De uitslag van hun gesprek was voor Witsen niet onbevredigend, daar Heinsius hem verzekerde dat de vastgestelde evenredigheid zou worden in acht genomen; „was het niet juist in het tal der schepen, het soude sijn gewislijk in de groote en monsteringh." Ook besprak Witsen zeer uitvoerig de

[1]) Zie den Brief van Witsen aan Burgemeesteren, 19 Sept. 1693.

mogelijkheid van eene nieuwe nalatigheid van den kant der Engelschen, waaromtrent Heinsius zich niet tot een bepaald antwoord durfde verbinden [1]), zoo lang hij den Koning zelven niet had gesproken, die door het beleg van Charleroi nog werd opgehouden, doch spoedig hier zou zijn. Intusschen kon Witsen duidelijk opmerken, dat Willem de Derde in zee-zaken voornamelijk de inzichten volgde van den Secretaris der Admiraliteit, den Heer De Wildt [2]).

Ook de beide volgende jaren leveren weinig of geen stof voor belangrijke mededeelingen uit Witsen's leven. In 1694 was hij nogmaals Thesaurier-Ordinaris en in 1695 wederom regeerend Burgemeester. In Februari 1696 werd hij als oud-burgemeester gekozen om ook het volgende jaar aan te blijven. Toevallig viel deze verkiezing samen met eenige dagen van spanning en onrust, waaraan Witsen wel geen schuld of aandeel had, maar die hem toch veel last en moeite hebben gegeven. Wij bedoelen het bekende zoogenaamde Aansprekers-oproer, dat om verschillende redenen een eigenaardige plaats inneemt in de rij der oproeren en oproertjes, waarvan de geschiedenis van Amsterdam melding maakt.

In Witsen's Levensbericht vinden wij daarover geene bijzonderheden; hij zegt daarin alleen:

> „Ten tijde van het Amsterdamsche Tumult was hij Praesident Burgemeester."

---

[1]) „Die saak was see-manschap, hij konde daer niet over oordeelen."

[2]) „..... ik wel bespeure dat alle het gene in desen sal werden gedaen, ujt de boesem van de Hr. de Wildt sal moeten voortkomen, en dat den koning sonder het advis van dien heere daer inne niets sal doen."

hetgeen ons doet zien, dat met „het Amsterdamsche Tumult" geen ander dan dit Aansprekers-oproer wordt bedoeld. Juist in de dagen dat Witsen het voorzitterschap aanvaardde, barste het oproer los. Het begon den 31 Januari en duurde eenige dagen. Het was echter volstrekt niet tegen hem bedoeld, maar, voor zoover het bepaalde personen betrof, meer tegen Burgemeester Boreel gericht. De omstandigheid dat de naam van laatstgenoemde (en van diens zoon als Secretaris) voorkwam in de nieuwe „Keur op het Begraven" van 10 Januari 1696, had tengevolge dat het opgehitste gepeupel al spoedig trok naar de Heerengracht bij de Leidsche Straat, en zich eerst vóór, later in het huis des Heeren Boreel aan allerlei baldadigheden overgaf [1]). Na dezen Regent moesten nog enkele anderen de woede van het volk ondervinden, terwijl ten slotte de plunderzucht der bende het huis van een vermogenden Israeliet, Pinto, op de St. Anthoniesbreêstraat bedreigde. Deze had natuurlijk met de gewraakte Begravings-Keur niets te maken gehad, en de aanranding van zijn huis bewees vrij duidelijk, dat deze oogenblikkelijke uitbarsting der volkswoede slechts gedeeltelijk met die Keur in betrekking stond [2]), en daarin meer hare aanleiding dan hare eerste oorzaak vond. De krachtige maatregelen der Stads-Regeering, met

---

[1]) Bijzonderheden over dit oproer en de daarbij gepleegde baldadigheden zijn te vinden, behalve bij Wagenaar, in een „Beknopt verhaal van de oproer binnen de Stad Amsterdam" enz. „met Inlassing der Plakkaten daartoe behoorende," en ook grootendeels of geheel overgenomen bij Sylvius.

[2]) Vooral ook, omdat de nieuwe Verordening door Mijne Heeren van den Gerechte reeds was ingetrokken en buiten werking gesteld.

de hulp van zeer velen uit de burgerij, hadden het eigenlijke oproer spoedig gedempt, doch de wezenlijke oorzaak, de ontevredenheid der lagere volksklassen, was daarmede niet geweken.

Gewoonlijk wordt deze oproerige gezindheid van de volksmenigte op weinig verschoonende wijze besproken, en slechts aan de ophitsing van enkele kwaadwilligen toegeschreven [1]). Doch er zijn bewijzen, dat Burgemeesteren er anders over dachten, en vandaar ook betrekkelijk verzoenend te werk gingen, slechts de voornaamste belhamels straften en aan de overigen vergiffenis toestonden [2]). Wel wordt dit door Wagenaar beschouwd als zijnde hoofdzakelijk een maatregel van voorzichtigheid, om de stad niet te berooven van zoovelen die wellicht op de oorlogsvloot zouden kunnen dienst doen, doch dit kan in geen geval de hoofdreden zijn geweest. Wij kunnen ons duidelijker rekenschap geven van de ware inzichten van Burgemeesteren, wanneer wij kennis nemen van een paar brieven, die zij aan hunnen Oud-Ambtgenoot Boreel richtten, toen deze zich in April te 's-Gravenhage bevond [3]).

Deze brieven doen ons zien, dat de Regeering nog

---

[1]) Zie b. v. Wagenaar, Amsterdam II deel XXII boek, die de opstokers schijnt te verdenken van pogingen tot verandering in de Regeering. — In dat geval is het toch zonderling, dat juist geen der nieuwe optredende burgemeesteren (Witsen, Hudde, C. Valckenier en D. Bas) eenige schade heeft geleden!

[2]) Zie Res. Vroedschap, 7 Februari 1696.

[3]) Voorkomende in een verzameling brieven van Burgemeesteren aan Boreel in 1696, gedeeltelijk handelende over de voorwaarden van een mogelijken vrede met Frankrijk. — Aanwezig op het Archief te Amsterdam, L. R. 4. 9

De beide hier aangehaalde brieven geven wij een plaats in de Bijlagen; de eerste is van Witsen's eigen hand, de tweede niet.

steeds voortging met het opsporen van de belhamels, maar tevens dat de uitgeloofde prijzen voor de aangifte van schuldigen nu en dan lieden voor het Gerecht brachten, wier schuld nog al twijfelachtig was. Dit was bij voorbeeld het geval geweest met zekeren Dirk Dirksz., een Amsterdammer, wien twee personen hadden beschuldigd dat hij voor het huis van Boreel een lantaarnpaal had uitgerukt en daarmede de deur opengeramd, waardoor het volk was naar binnen gedrongen. Bij zijn verhoor erkende hij wel baldadigheden te hebben gepleegd bij Kapitein Spaaroog en bij Burgemeester De Vries, maar van de lantaarnpaal zeide hij niets te weten. De uitspraak werd nog eenige dagen uitgesteld. Van dien tusschentijd maakte een menigte zijner buurtgenooten en bekenden gebruik, om uit alle macht zijn onschuld bij Burgemeesteren en Schepenen te bepleiten. Deze lieden, wonende „in het gedeelte agter de Westerkerk" of (zooals wij iets verder lezen) „op het so genoemde niw werk agter de Westerkerk [1])", zonden ongeveer een twaalftal uit hun midden naar Schepenskamer, waar zij op heftigen toon de vrijheid voor den beschuldigde eischten, die, volgens hunne verklaring, tijdens het oproer was thuis gebleven en bij zijn baas had gewerkt, hetgeen ondertusschen niet strookte met 's mans eigen bekentenis. Een paar dagen later waren 400 menschen op de Westermarkt bijeengekomen en hadden zich met groot geweld naar de beide Voorzitters van Schepenen begeven, om

[1]) Wij zouden tegenwoordig zeggen: de Jordaan. Deze min of meer raadselachtige naam schijnt toen nog niet zoo algemeen gebruikelijk te zijn geweest, doch wij moeten in het oog houden, dat wij hier een brief van Burgemeesteren voor ons hebben, die wellicht dezen bijnaam met opzet niet wilden gebruiken.

de bevrijding te eischen, te midden van allerlei bedreigingen. Dien geheelen dag bleef zoowel de Dam, als een gedeelte van den Jordaan (bepaaldelijk de Nieuwe Leliestraat) met menschen gevuld, doch het kwam niet tot verdere feitelijkheden.

Het geval werd nu voor Burgemeesteren eenigszins moeielijk. Zij hadden de beschuldiging wegens de lantarenpaal niet genoegzaam bewezen gevonden, en toch zou alleen deze (als openbare aanranding van het eigendom eens Burgemeesters) tot de doodstraf kunnen leiden. Werd deze echter niet uitgesproken, dan had het nu den schijn, alsof de Regeering was bevreesd geworden voor dezen nieuwen volksoploop, welks leiders op den Dam, gedurende de zitting, steeds voortgingen met hunne bedreigingen. — Burgemeesteren kwamen tot het besluit de keuze van straf geheel over te laten aan Schepenen, doch gelastten dat de pijnbank niet zou mogen worden gebruikt. Dit gaf eenigszins te verstaan hoe Burgemeesteren de zaak begrepen, en het vonnis van Schepenen luidde dan ook, dat de bedoelde Dirk Dirksz., „dit booswigt en ondankbaer stats weeskint [1]), voor agt jaer is gebannen, vindende de Heeren Schepenen goet hem aenstonts los te laeten." — Het spreekt van zelf dat de menigte hem met uitbundig gejuich ontving, en deze uitspraak aan hare tusschenkomst toeschreef, en wij vernemen tevens dat Dirk Dirksz., in plaats van aanstonds de stad te verlaten, nog verscheidene dagen in zijn winkel bleef, waar hij zijne vrienden allerlei verhalen deed van het door hem uitgestane levensgevaar, met dankbetuigingen voor hunne krachtige hulp en voorspraak.

[1]) Hij was opgevoed in het Aalmoezeniers Weeshuis.

Dit alles maakte natuurlijk bij de meer gegoeden een minder aangenamen indruk. „Genogsaem de gehele beurs" en ook velen in andere steden waren inderdaad van meening, dat het Gerecht zich uit vrees had laten verleiden tot te groote toegevendheid. Tegen deze opvatting meenden Burgemeesteren zich bij hunnen ambtgenoot Boreel (wien het geval ook persoonlijk betrof) te moeten verdedigen. In beide brieven wordt door hen op eenvoudige gronden aangetoond, dat nu het feit van den lantarenpaal niet voldoende was bewezen, geen zwaardere straf mocht worden uitgesproken. Toch zagen zij zeer goed in, dat deze gebeurtenissen nog een lastigen nasleep konden hebben en voorzagen dat het heffen der belastingen in de geringere buurten met groote moeielijkheden zou gepaard gaan [1]). Een grootere gestrengheid zou alleen door zeer harde middelen kunnen worden ten uitvoer gebracht, en dit konden Burgemeesteren niet van zich verkrijgen. „Wij konnen," zoo schrijven zij aan Boreel, „geen andere reden ujtdenken, waerom het volk dus is verhit en opgeset, als om de so seer swaere lasten en neringlooshejt. Den koopman verliest vast dagelijx sijn effecten op see, de renteniers trecken seer wejnig van hun middelen, en gevolgelijk krijgt de gemene man niet te werken of te winnen, en dus verwecken beroejden hoofden beroejde sinnen."

Het is voor ons onderwerp van belang, dat deze brief [2]) eigenhandig door Witsen is geschreven, en door zijn drie ambtgenooten medeonderteekend. Al vinden wij dus daarin het algemeen gevoelen van Burgemees-

[1]) „Vele seggen, laet men komen in ons quartier, om lasten te executeeren, wij sullen sien wat te doen" enz.

[2]) Van den 5 April 1696.

teren terug, zoo ligt het toch voor de hand, dat de wijze van voorstelling meer in het bijzonder die van Witsen moest zijn. Het verwondert ons niet, dat hij, die reeds vóór het begin van den oorlog, zulk een zwaar hoofd had over de gevolgen voor den Amsterdamschen handel, nu vooral een open oog moest hebben voor al de schade, die ons door het voortduren van den krijg werd berokkend [1]). Het was dus niet alleen een poging tot verontschuldiging van de volksontevredenheid, maar ook een middel om de aandacht bij vernieuwing te vestigen op het wenschelijke van een spoedigen vrede, in het belang van den handel. Daarom hoopten Burgemeesteren dan ook, dat Boreel dit alles zou mededeelen aan Heinsius, en het is niet zonder beteekenis, dat hun tweede brief (16 April) met deze woorden eindigt:

„Niettemin zijn deeze voorgevallene oproerigheeden, en het quaade debit van de zelve, gantsch niet te negligeeren, maar wij oordeelen dat daar op wel ter deegen behoorde reflexie genoomen te werden, en vooral omtrent het groote werk. Van wat hooge nootzakelijkheid, nevens andere gewichtige consideratien meer, dit is, zullen wij hier voorbij gaen, dewijl U WelEd: dat niet onbewust kan zijn."

---

[1]) Den 3 Augustus 1693 schreef Witsen aan zijn vriend Cuper. o. a.:

„Live Godt, hoe ellendig is onse beurs gehavent, hoe menig eerlijke en welhebbende familie geruineert. Het is nu mijn beurt het presidie waer te nemen, en daerom so als alles door mij moet werden gesproken, so moet het ook werden gehoort. Oneijndelijk sijn de lamentatien van de lujden, daer het quaet spreken dan somtijds onder vermengt gaet. Kunst is het de gemoederen neder te setten, en wie weet wat het ejnde deser onhejlen sal sijn."

Het is niet twijfelachtig wat Burgemeesteren hier met het „groote werk" bedoelen; natuurlijk de onderhandelingen over een voordeeligen vrede met Frankrijk. Inderdaad vormden deze in den zomer van 1696 te 's-Gravenhage een ernstig punt van overweging, en de tegenwoordigheid van Boreel kon daarop van grooten invloed zijn. De Fransche Koning had, door tusschenkomst van zekeren François Mollo [1]), de eerste onderhandelingen doen plaats hebben door den Heer Van Collières (later een der Franschc Gevolmachtigden voor den vredehandel), en deze trad spoedig daarop in nader besprek met den Heer Van Dijkveld. Laatstgenoemde kreeg daardoor een groot deel van de leiding in handen en kon daarover met Koning Willem in gedachtenwisseling treden. De Franschen waren voornemens Willem den Derde als Koning van Engeland te erkennen, doch verlangden dit nog niet dadelijk te kennen te geven, om eerst betere voorwaarden te bedingen; de genomen plaatsen, zooals b. v. Straatsburg, wenschten zij te behouden.

In de papieren van Hudde [2]), op het Amsterdamsch Archief, vond ik een uitvoerig verhaal van Witsen's hand, dat van groot gewicht is om nadere inlichtingen te verkrijgen over den toestand van dat oogenblik en over de meeningen en bedoelingen van sommigen der handelende personen [3]).

---

[1]) „Een koopman te Amsterdam, en Resident van Polen, schrander en bekwaam tot bedekte handeling." Zie Wagenaar, Vad. Hist. XVI 321.

[2]) Band I N°. 31.

[3]) Het bedoelde verhaal heb ik om die reden opgenomen in de Bijlagen; den inhoud deel ik hier kortelijk mede.

De Heer Van Dijkveld was namelijk door Koning Willem afgezonden naar Amsterdam, en bepaaldelijk aan Hudde, om het oordeel der Amsterdamsche Burgemeesteren over den tegenwoordigen stand van zaken te vernemen. Dit geschiedde ongeveer half Juli (den juisten dag vermeldt Witsen niet), en Dijkveld bracht toen een bezoek aan Burgemeester Hudde, wien hij als 's Konings meening overbracht, dat men geen vrede moest sluiten, waarbij Straatsburg niet aan het Rijk werd teruggegeven. Hij zelf, Dijkveld, verklaarde dat dit ook zijne opvatting was, en dat alleen een krachtig vasthouden aan deze voorwaarde, zoowel hier te lande als bij de bondgenooten, een voordeeligen vrede zou kunnen tengevolge hebben.

Hudde was in die dagen juist ongesteld en gaf daarom aan Dijkveld in overweging, deze zaak liever met Burgemeester Witsen te bespreken; de beide andere ambtgenooten zouden het dan wel door hunne tusschenkomst vernemen. Witsen begaf zich nu spoedig naar Dijkveld, om dezen de moeite van een tweede bezoek te besparen. Dijkveld's toespraak was ongeveer dezelfde als die aan Hudde, alleen met dit onderscheid, dat hij nu meer uit zijn eigen naam sprak. Hij spoorde Witsen aan om bij de Amsterdamsche Regeering te bewerken dat Frankrijk toch volstrekt geen kennis zou krijgen van onze geneigdheid tot den vrede, en dat men deze ook tegenover de bondgenooten zooveel mogelijk moest verborgen houden. De geschiedenis der laatste vijf en twintig jaren had immers bewezen hoe weinig men op Frankrijk's vriendschappelijke betuigingen kon rekenen, en dat het steeds het streven der Fransche ministers was geweest de verschillende bondgenooten door dergelijke voorspiegelingen van elkander te verwijderen. Alleen een krachtig en onbevreesd optreden tegen deze

richting der Fransche staatkunde had ons vroeger geholpen en zou ons ook nu kunnen helpen. „Sij Ed. wist op te haelen," schrijft Witsen, „onse conduite van voor agt jaer, omtrent het overgaen van Sӯ Hooghejt nae Engelant, en hoe cordaete demarches ons het voordeligst waeren geweest; hoe hij ons het hart toen onder de riem hadde gestoken, wanneer wij op dat groote werk wel souden hebben geaerselt [1])." Hij waarschuwde Witsen ook tegen Collières, die zeker alle moeite zou doen om de onderhandeling gaande te houden en zich intusschen gedurende zijn verblijf in ons land van alles op de hoogte stellen, hetgeen niet in ons belang kon zijn.

Dijkveld wenschte vooral duidelijk te doen uitkomen, dat de Koning, evenmin als hijzelf, tegen het spoedig tot stand komen van den vrede waren, doch dat men dit niet moest laten blijken, en „doen gelijk de lujden die vaeren, welcke met de rug staen naar de sijde daer sij wesen moeten." Men zal moeten erkennen, dat dit beeld de staatkundige opvatting van Willem den Derde volkomen wel uitdrukt. Dijkveld had ook voor het oogenblik weinig daarbij te voegen, doch, waar hij straks had gezinspeeld op de vroegere verschillen tusschen den Koning en deze stad, verzuimde

---

[1]) „So hij sejde," voegt Witsen tusschen twee haakjes daarbij. Blijkbaar wilde hij dus niet al de eer van dat werk aan Dijkveld toekennen. Deze aanhaling uit Witsen's geschrift is voor ons ook in zooverre van belang, omdat zij eenigszins bevestigt wat wij, bij de behandeling van 1688, omtrent de houding van Dijkveld en Witsen hebben aangewezen. Moesten wij toen onze mededeelingen van Witsen uit de tweede hand ontvangen, hier hebben wij zijne eigenhandige verklaring, de eenige die ons over de voorbereidingen van Prins Willem's tocht naar Engeland is bewaard gebleven.

hij niet met nadruk te wijzen op het groote vertrouwen, dat de Koning nu in de Regeering van Amsterdam stelde, wier oordeel hij wilde vernemen, „metende seer breet ujt so een groote eer als ons geschag."

Den volgenden dag vergaderden de Burgemeesteren ten huize van Hudde om het antwoord vast te stellen, dat aan Dijkveld zou worden gegeven. Intusschen was Boreel uit den Haag overgekomen (waar hij zitting had in Gecommitteerde Raden), om de bijeenkomst bij te wonen. Hudde had reeds vooraf een schriftelijk antwoord opgesteld, dat na een korte bespreking werd goedgekeurd, waarna Witsen zich weder naar Dijkveld begaf, terwijl de andere Heeren zoolang bij Hudde bleven wachten.

Hij vond den Heer Van Dijkveld in een minder aangename stemming dan den vorigen dag. Deze Heer had namelijk reeds den geheelen dag op antwoord zitten wachten en al eenige malen boodschappen naar het huis van den Voorzitter Hudde gezonden. Onder deze omstandigheden vond Witsen het beter Dijkveld's ongeduld niet door lange inleidingen nog meer op de proef te stellen, doch las hem het bedoelde geschrift voor, behelzende in het algemeen een aansluiting aan 's Konings gevoelens voor zoover het de houding tegenover den vijand betrof. Tegenover de bondgenooten (den Keizer en Spanje) wenschten Burgemeesteren echter dat men moeite zou doen om deze tot grooter inschikkelijkheid te bewegen en wilden ook de onderhandelingen met Collières voorloopig niet afgebroken zien.

Dit antwoord kon Dijkveld slechts ten halve bevredigen. Hij geloofde niet dat Burgemeesteren volkomen oprecht waren, en meende dat Collières aan hen sommige punten anders had voorgesteld dan aan Boreel in den Haag, waarover hij zich tegenover Witsen nog al scherp

uitliet. Tegenover de groote eer, die de Koning aan Amsterdam bewees, kon hij met dit „droog antwoordt" geen genoegen nemen, en zeide dat hij straks zelf bij Hudde zou komen om de Heeren nog eens gezamenlijk te spreken.

Witsen haastte zich nu om spoedig bij Hudde terug te wezen, vóór dat Dijkveld zou komen; doch nauwelijks was hij daar, of ook Dijkveld trad binnen [1]) en herhaalde hier zijn betuiging van ongenoegen over het antwoord van Burgemeesteren, als „niet passende op so veel eer als de koning ons dede, met hem herwaerts tot ons te senden. Het waeren maer generalia, en daer was niet essentieel in," zoodat hij met aandrang om een ander antwoord verzocht. Hij verwachtte niet alleen, dat Amsterdam 's Konings inzichten zou volgen, maar die zienswijze ook bij de andere leden van Holland doen ingang vinden. „Een vrede sonder geallieerden te maken, waere de ruine van de republiek; die dwaling was eens gedaen [2]), en men moest sig daer voor de twede mael wagten." Niet zoozeer de toespraak van Dijkveld, als wel de vorm waarin die werd gehouden, maakte een onaangenamen indruk op de burgemeesteren, al waren zij het met de zaak zelve grootendeels eens. Witsen heeft in zijn Verslag een

---

[1]) Hudde woonde op het „Cingel over de Swaens-Brouwerij." (Zie verschillende „Naemwijsers" uit die jaren), dus tusschen de Gasthuismolen- en Romeinsarmsteeg. Het „Logement" van Dijkveld zal wel het Oudezijds-Heerenlogement zijn geweest, dus was de afstand niet groot.

[2]) In 1678. Hier althans geeft Dijkveld volkomen de beschouwing van Willem den Derde zelven; men herinnere zich, hoe deze daarover met Witsen had gesproken, in het begin van 1682.

paar regels doorgehaald, waarin hij dien indruk wêergaf; hij had namelijk eerst geschreven:

„Sȳ toedragt van aenspreken was niet so modest of betaemelijk als men aen burgemeesteren van so een stat als dese is, soude verwagten, maer scheen seer autoritative te spreken volgens sȳ gewoonte int Stigt."

doch vond deze uitdrukking vermoedelijk wat al te kras, en veranderde die toen in:

„Sȳ toedragt van aenspreken was vrij iverig, en sprak seer autoritative."

Echter verzwijgt hij niet dat de tegenspraak van Burgemeesteren daaraan wellicht eenige schuld had en „sulx hem sensibel scheen te sijn." De Amsterdamsche Heeren beloofden nu, dat zij hun geschrift nog eens zouden overlezen, en beproeven of sommige uitdrukkingen niet konden veranderd worden, doch dat dit geen invloed zou hebben op den inhoud. De bijeenkomst duurde tot 's avond laat, en Dijkveld vertrok „maer met tamelijke vergenoeging" naar den Haag.

Burgemeesteren deden zooals zij beloofd hadden. Zij veranderden en „versagten" enkele woorden en zegswijzen, doch lieten den inhoud [1]) voor het overige geheel volgens Hudde's eerste opstel bestaan. Met dit geschrift vertrok Boreel weder naar zijn post in den Haag, om het aan Dijkveld mede te deelen. Tegen alle verwachting was deze nu zeer voorkomend, en scheen „ten uȳtterste voldaan" over het antwoord der Amster-

---

[1]) In de reeds genoemde verzameling brieven van Burgemeesteren aan Boreel in 1696 vond ik het opstel voor het gewijzigde antwoord. Het is van Witsen's hand, en wellicht is dit de oorzaak dat de bewoordingen nu en dan iets zachter zijn dan in het eerste ontwerp van Hudde.

damsche Regeering, „zodat" schrijft Boreel in zijn brief aan Burgemeesteren [1]), „de Hr van Dijkveld tot Amsterdam met den hr van Dijkveld in den Haag gantsch ongelijk den anderen zijn geweest!"

Dit is de eerste en de laatstè maal dat wij Witsen's persoon in betrekking zien tot den vrede met Frankrijk. Gelijk bekend is, werd die in het volgende jaar te Rijswijk gesloten. Boreel, die door de Staten-Generaal tot den vredehandel was afgevaardigd, overleed vóór dat de onderhandelingen waren afgeloopen, en voor het overige zien wij Amsterdam daarbij weinig op den voorgrond treden. Wat de zooeven gemelde gesprekken betreft, is het duidelijk, dat die op den loop der gebeurtenissen slechts zeer geringen invloed hebben gehad. Toch was de mededeeling voor ons onderwerp niet zonder belang, daar deze ons eenig licht geeft omtrent de toenmalige verhouding tusschen Koning Willem en de Amsterdamsche Regeering, bepaaldelijk Hudde en Witsen, en wij hebben kunnen zien, hoe die verhouding sedert de tijdelijke spanning van 1690 weder naar wensch was hersteld. De eenige, die zich ontevreden betoonde, was noch de Koning, noch het Amsterdamsche viertal, maar alleen de Heer Van Dijkveld.

In 1697 was Witsen geen regeerend Burgemeester; en was hij andermaal afgevaardigd in Gecommitteerde Raden, waar hij tot den laatsten April 1698 zitting hield. Ook uit dit tijdperk hebben wij eenige brieven

---

[1]) Zie „Extract uit een brief van den hr Boreel, ges. aen de Hr burgem. van Amsterdam uijt den Hage, den 25 July 1696," in de papieren van Hudde (Amst. Archief).

van hem aan Burgemeesteren, die, hoewel de inhoud niet geheel onbelangrijk is, toch weinig zijn eigen persoonlijkheid op den voorgrond doen treden. Toch zijn er twee of drie, die wij eenigszins nader zullen moeten bespreken, omdat zij in verband staan met het verblijf van Czar Peter den Groote in ons land, en bepaaldelijk te Amsterdam.

Wij hebben den naam van dezen Vorst slechts te noemen, om ons aanstonds te herinneren hoe zijn bezoek aan ons Vaderland hem in betrekking heeft gebracht tot onzen Nicolaas Witsen, en welken grooten invloed dit heeft gehad op de vermaardheid van dezen Burgemeester. Inderdaad, ik geloof dat deze betrekking tot Peter den Groote het meest algemeen bekende feit uit Witsen's levensgeschiedenis is. Men zou daarom met recht mogen verwachten, dat in een levensbeschrijving van Witsen de jaren 1697 en 1698 met groote uitvoerigheid zullen worden behandeld, en de juiste aard der verhouding tusschen beide mannen aan het licht worden gebracht.

Toch zal ik aan die verwachting niet kunnen beantwoorden. Indien ik mij ten taak had gesteld om alles wat door vroegere schrijvers over dit onderwerp is gezegd, nog eens over te schrijven of om te werken, dan zouden stellig tal van bladzijden daarmede kunnen gevuld worden. De twee bekende werken van Mr. Jacobus Scheltema, „Rusland en de Nederlanden" en „Peter de Groote in Nederland" zouden dan een rijke bron kunnen zijn. Doch ik vind geene vrijheid om in hoofdzaak af te wijken van mijn aangenomen stelregel, om bij voorkeur datgene mede te deelen, wat uit echte (en veelal onuitgegeven) bronnen is geput. En dan is het onmogelijk, den inhoud van het werk van Jacobus Scheltema, voor zoover die op Witsen betrek-

king heeft, in zijn geheel over te nemen [1]). Ofschoon ik gaarne wil gelooven, dat deze schrijver ook hier uit vertrouwbare bronnen heeft geput, zoo hebben wij toch daarvoor geen voldoende bewijzen, daar hij zelden zijne bronnen aanwijst, en waar hij het doet, zich beroept op stukken, die later zijn verloren gegaan [2]). Natuurlijk maken wij hem van dit laatste geen verwijt, maar het is toch een aansporing om zijn boek met groote omzichtigheid te gebruiken. Het is ons immers reeds gebleken, bij de bespreking van Witsen's reis naar Moskou in 1664, dat vele der voorstellingen van Jacobus Scheltema in strijd zijn met hetgeen wij uit andere bronnen hebben aangetoond. Dit alles neemt intusschen niet weg, dat het bedoelde werk van Jacobus Scheltema zeer veel heeft bijgedragen om de aandacht zijner tijdgenooten te vestigen op Witsen's veelzijdige betrekkingen tot Rusland, vooral in verband tot zijne wetenschappelijke studiën. Het zal ook wel

[1]) Dit neemt intusschen niet weg, dat de lezing van J. Scheltema's mededeelingen op zich zelf zeer belangrijk kan geacht worden. Zij zijn grootendeels te vinden in het tweede Deel van zijn „Rusland en de Nederlanden," en ik heb daarbij vooral het oog op het hoofdstuk „Vroegere diensten van Mr. Nicolaas Witsen aan Rusland", bl. 66 en volg. — Ik neem dus de vrijheid den lezer met aandrang daarheen te verwijzen, ten einde kennis te nemen van tal van bijzonderheden, die ik, om de bovenvermelde reden, hier met stilzwijgen moet voorbijgaan.

[2]) Wij hebben reeds vroeger gezien, dat, toen Jacobus Scheltema zijn onderzoek begon, verscheidene kisten met papieren van Witsen reeds waren verdwenen. Toch moet hij nog veel belangrijks van dien aard zelf onder de oogen hebben gehad, of zou hij al zijne berichten over Witsen slechts bij overlevering hebben vernomen? Zoo niet, dan zijn de papieren, die hij heeft gebruikt, daarna ook al verloren geraakt, want zij zijn niet bij de Amsterdamsche Heeren Witsen teruggekomen.

daaraan zijn toe te schrijven, dat Witsen bij velen niet zoozeer als Staatsman en Regent, dan wel als Geleerde wordt genoemd en geprezen. Eer wij dus van zijne persoonlijke kennismaking met Peter den Groote gewagen, moeten wij trachten na te gaan wat hij op dit gebied had geleverd. Dit zal ons ook van dienst kunnen zijn, wanneer wij daarna zijne verdere betrekkingen met dezen Vorst kortelijk bespreken.

XI.

In de eerste hoofdstukken van deze Levensbeschrijving hebben wij reeds verschillende bijzonderheden medegedeeld aangaande Witsen's wetenschappelijke studiën en liefhebberijën in de jaren, toen hij op staatkundig gebied nog niets had kunnen uitrichten. Wij hebben echter, na de bespreking van zijn boek over den Scheepsbouw (in 1671), dit punt schijnbaar geheel uit het oog verloren en hem sedert bijna uitsluitend in staatkundige aangelegenheden werkzaam gezien. Het is hier de plaats om te onderzoeken of en in hoeverre hij met zijne studiën sedert dien tijd is voortgegaan of niet.

Wij herinneren dan, dat Witsen, gedurende zijn verblijf te Moscou in den winter van 1664 op 1665, volgens zijn eigen verklaring in zijn Levensbericht, persoonlijken omgang had „met Samojeden, Tartaren, Persianen, enz: 't geen de grond gelegt heeft tot het maken van de kaart van Tartarije en de daarop gevolgde Historie van Noord- en Oost-Tartarije."

Het ontwerpen en bewerken van die kaart en van dat boek hebben hem ruim 25 jaar beziggehouden, en nagenoeg al de tijd, dien hij van zijne staatsbemoeiingen kon afzonderen, werd besteed aan dat groote en omvangrijke werk.

Het is niet volkomen duidelijk of deze studiën aanvankelijk alleen met een wetenschappelijk doel werden ondernomen, dan wel of wellicht handelsbelangen destijds daarbij in het spel waren. Jacobus Scheltema laat zich daarover nog al zeer beslist uit; van Witsen's hoofddoel sprekende, zegt hij: „hetzelve was geen ander dan om te onderzoeken, of er mogelijkheid ware de vaart naar Indiën door het Noorden, of liever de Ys- of Tartaarsche Zee te volbrengen [1])," en verklaart tevens iets verder: „Op zeer vele plaatsen van het groote werk zijn hiervan duidelijke bewijzen."

Ik moet erkennen, dat ik die duidelijke bewijzen in Witsen's „Tartarije" niet heb kunnen vinden. Wel vond ik, dat hij over de mogelijkheid dier doorvaart veel en gaarne spreekt, maar nergens dat dit het *hoofddoel* zijner onderzoekingen was. Jacobus Scheltema zal vermoedelijk op dit denkbeeld zijn gekomen, omdat Witsen's eerste onderzoekingen dat onderwerp betroffen, gelijk hem uit een „eigenhandig geschrift van Witsen" (welk? en waar te vinden?) was gebleken. Uit een ander geschrift van Witsen, dat Scheltema waarschijnlijk niet heeft gekend, kan men zien, dat zijne meeningen daaromtrent in den loop der jaren veranderd zijn. In de „Philosophical Transactions" van de „Royal Society" te Londen, komen eenige korte opstellen voor van Witsen's hand, meest in den vorm van brieven aan sommige leden van dat geleerd Genootschap [2]).

---

[1]) Zie „Rusland en de Nederlanden" II t. a. p.

[2]) De nummers dezer opstellen worden genoemd in de Redevoering, waarmede de Hoogleeraar J. H. van Swinden den 31 October 1788 het tegenwoordige gebouw van „Felix Meritis" te Amsterdam inwijdde (uitg. G. Warnars 1789). Op bl. 69 en 70 brengt deze geleerde hulde aan de verdiensten van

Het eerste daarvan dagteekent uit 1674 en is een uittreksel van een brief aan den bekenden Oldenburg, Spinoza's tijdgenoot en een tijdlang zijn vriend [1]), aan wien Witsen zijne toenmalige meeningen omtrent de mogelijkheid van een doortocht bezuiden Nova-Zembla mededeelde. Hij was toen tot het besluit gekomen, dat Nova-Zembla geen eiland, maar aan de oostzijde aan het vasteland verbond was, en helderde dit op door een kaartje [2]). Wanneer dus een tocht door de IJszee mogelijk was, zou die benoorden Nova-Zembla moeten geschieden. Later echter veranderde hij daaromtrent van meening, en deelt zulks mede in een nummer van hetzelfde tijdschrift in 1691, waarin zijn brief aan den Voorzitter der „Royal Society" is opgenomen. Het is uit dezen brief, dat wij ons kunnen overtuigen dat ook de vorige van hem afkomstig is en aan Oldenburg gericht was, hoewel de naam van den schrijver toen slechts werd aangeduid als van een „experienced person residing at Amsterdam." In den

---

Witsen, die zich „door alle de tijdperken van zijn leeven, in het midden zijner gewigtige bezigheden, op Mathematische weetenschappen, doch vooral op Scheepsbouw en Aardrijkskunde had toegelegd, waarover hij, reeds Raad, reeds Burgemeester zijnde, geheele werken schreef, en waaraan hij altoos al den tijd, dien hij van het bewind kon afsnipperen, besteedde."

De aangehaalde nummers zijn 101, 193, 203, 210, 218 en 245.

[1]) Hendrik Oldenburg „die van Bremen herkomstig, maar als vertegenwoordiger van den Neder-Saxischen kreits te Londen woonachtig was, en zich daar met natuurstudie en wijsbegeerte inliet."

Zie Dr. J. van Vloten „Spinoza" 2e druk, bl. 25.

[2]) Dit kaartje was hem uit Moskou toegezonden, „drawn by a Painter, called Panelapoetski," volgens de jongste ontdekkingen.

brief van 1691 komt Witsen terug op zijne vroegere opvatting omtrent Nova-Zembla, en is nu tot het besluit gekomen dat het werkelijk een eiland is. Toch bestrijdt hij de meening, dat daarom een doorvaart mogelijk zou zijn. Volgens hem nam de noordkust van Siberië, ten oosten van Nova-Zembla, geen zuidelijker, maar wel een noordelijker richting, en hij geloofde daarom destijds, dat wie in deze richting wilde doorzeilen, een stelligen dood te gemoet ging.

Deze gevolgtrekking stond echter niet op zichzelve, maar was een der vele, waartoe zijne aardrijkskundige studiën over deze streken hem hadden geleid. Het groote werk, waaraan hij zooveel jaren het meeste van zijne vrije uren had toegewijd, een volledige kaart van Noord- en Oost-Tartarije (met andere woorden: geheel Noordelijk-Azië), was kort te voren gereed gekomen, en hij had eenige afdrukken daarvan aan het Geleerde Genootschap te Londen toegezonden.

De toenmalige voorzitter, Sir Robert Southwell, geeft daarvan een verslag in de „Philosophical Transactions N°. 193," en bleek ten hoogste met dit werk ingenomen, hetwelk hij vergeleek met dat van Columbus, als zijnde „de ontdekking eener nieuwe wereld!" Het was hem onbegrijpelijk, hoe Witsen zich de noodige feitenkennis daartoe had kunnen verschaffen, uit landen die steeds tot volstrekte onbekendheid en ontoegankelijkheid waren veroordeeld geweest. Bijzonder aangenaam waren hem dus de inlichtingen, die Witsen hem schriftelijk deed toekomen omtrent de wijze hoe hij daarbij was te werk gegaan.

In dit antwoord herinnert Witsen in de eerste plaats (hetgeen ons reeds bekend was), dat zijn vroeger verblijf in Rusland hem met verschillende bewoners der Tartaarsche landen in betrekking had gebracht, en hoe

hunne mededeelingen voor hem de eerste aanleiding waren geweest om zijne aandacht aan dit onderwerp te wijden. Later had hij onophoudelijk gestreefd om door aanhoudende briefwisseling met Moscou, Astracan, Georgië, Perzië, Constantinopel, enz. nadere berichten te verkrijgen, die hij aanvulde en vergeleek met de mededeelingen, die hij uit reisverhalen over China, enz. had ontvangen. Echter moest hij erkennen, dat, hoewel hij meende de ligging der verschillende steden met tamelijke nauwkeurigheid te kunnen bepalen, toch de afteekening van de zee-kusten steeds een groot bezwaar was gebleven, en dikwijls volgens gissing had moeten plaats vinden.

Het is van belang hierbij indachtig te zijn, dat Witsen's persoonlijke bekendheid met den Resident Van Keller als ook met enkele Russische geleerden, zooals Winius, hem daarbij van grooten dienst moest zijn, en het ligt voor de hand, dat de tusschenkomst van Van Keller zeer bevorderlijk is geweest aan de mogelijkheid eener geregelde briefwisseling met de weinig bereisde streken van Rusland en Noordelijk Azië.

Wij weten reeds uit het werk van Jacobus Scheltema dat de kaart in 1687 voorloopig gereed kwam, en door Witsen werd opgedragen aan de beide Czaren, die zulks met groote ingenomenheid en belangstelling aanvaardden [1]).

Deze kaart is tegenwoordig zeer zeldzaam geworden. In de bibliotheek der Universiteit te Leiden vindt men één volledig exemplaar, benevens nog een ander waar-

---

[1]) De brief der beide Czaren Iwan en Peter (van den 15 Mei 1690), waarbij zij hunnen dank betuigden voor deze opdracht, is opgenomen in de bijlagen van Jacobus Scheltema's „Rusland en de Nederlanden," II. 331.

van alleen de twee middelste, de twee halve oostelijke en de drie bovenste stukken aanwezig zijn. Zij dragen beiden het jaartal 1687; alleen het volledige exemplaar vertoont ook den naam van den maker, Nicolaas Witsen.

Wat deze kaart betreft, verdient het opmerking, dat de meridiaan van het midden der kaart, die gewoonlijk de richting van Noord naar Zuid heeft, m. a. w. evenwijdig met de twee zijkanten getrokken wordt, bij deze kaart op het midden der twee westelijke bladen staat. Waarschijnlijk heeft Witsen dus eerst het plan gehad slechts dat gedeelte te geven en heeft hij het later meer oost- en noordwaarts uitgebreid, hetgeen ook bevestigd wordt door den rand met de graden aan den kant der middelste bladen.

Op 70 gr. N. Br. en 64 gr. O. L. staat aangewezen, dat op den 28 Juli 1688 door den schipper De Vlaming een eiland is ontdekt, dat naar Witsen is genoemd. Dat eiland is echter later nooit teruggevonden!

Een blijk van voorzichtigheid gaf Witsen bij deze uitgave, door op de kaart zelve eenige plekken aan te duiden, die hij, bij gebrek aan betrouwbare mededeelingen, alleen bij gissing kon afteekenen. Zoo vinden wij ergens aan de noordkust van Siberië de volgende opmerkingen:

> „Caep Tabin. Vermits dese en de Yskaep noyt omgevaren werden, is onbekent hoe verre sy sig uytstrecken,"

en nog iets verder oostelijk:

> „N. B. Dese flaauw verbeelde Kusten sijn nooit te regt omgevaren, dierhalven werden sij om dese reden bij ons twijfelagtig gestelt."

De uitgaaf van 1687 werd dan ook door Witsen zelven slechts aangemerkt als een voorloopige mededeeling; hij beschouwde het werk nog volstrekt niet als geëindigd.

Dit wordt ook bevestigd door een aanteekening van Huyghens in zijn „Journaal" op den 25 Mei 1689. Witsen had natuurlijk op zijne reis naar Engeland zijn lievelings-arbeid meêgenomen, en zoo lezen wij dan bij Huyghens:

> „Naer de middagh thoonde mij de Hr Witsen sijn nieuwe caert van Tartariën, daer seyde twintich jaer mede besigh geweest te zijn. Was noch niet heel gedaen."

Huyghens, die zelf eenigen smaak voor wetenschappelijke onderzoekingen had (zonder echter zijn vermaarden broeder Christiaan in de verte nabij te komen), was blijkbaar met dit werk zeer ingenomen en bracht later ook anderen bij Witsen om het te beschouwen [1]). Hij kreeg er een van Witsen, kort voor diens terugkeer naar het vaderland [2]), en het is niet onwaarschijnlijk dat zulks den vervaardiger bij vele Engelsche geleerden heeft bekend gemaakt, want in het zooëven aangehaalde opstel in de „Philosophical Transactions" spreekt Southwell van hem als van een bekend persoon.

Witsen was intusschen, voor zooverre zijn ambtsbezigheden hem dit veroorloofden, reeds ijverig bezig aan een tweede bewerking, die in nauw verband stond met zijn boek over de door hem in kaart gebrachte

---

1) 19 Juli. „Was smergens met Dr. Stanley, om caerten te soecken bij St. Paul's. Bracht hem oock bij de Hr. Witzen, om sijn caert van Tartarië te sien." Zie Journaal I bl. 154.

2) Den 4 October 1689 schrijft Huyghens:

> „Was naermiddagh bij mijn Heer Witzen, om hem van sijne caerten van Tartaryen te eysschen voor Stanley en my selve;"

en op den 3 November:

> „Was langh besigh met de caert van Witsen van Tartarijen te placken."

landen, waarin hij zooveel mogelijk alle ontvangen mededeelingen, na zorgvuldige vergelijking, wilde opnemen. In een niet gedagteekenden brief aan zijn vriend Cuper, die van zijne kaarten had willen verslag geven in een Fransch wetenschappelijk tijdschrift, verzocht hij dezen, daarbij tevens mede te deelen „dat den Autheur deselve in een twede forme, daerover arbijt, sal tragten te corrigeren;" en ook in zijn brief van 1691 aan de „Royal Society" spreekt hij reeds van zijn voornemen, om afzonderlijke beschrijvingen te geven van de landen, welker ligging hij had afgeteekend.

Wij hebben reeds een en andermaal den naam genoemd van Witsen's vriend den Deventerschen Burgemeester Gijsbert Cuper. Hunne kennismaking zal waarschijnlijk hebben plaats gehad in den tijd toen beiden zitting hadden in de Vergadering der Staten-Generaal, in de jaren 1683 tot 1685. Wij vinden althans den naam van Cuper als een der onderteekenaars van het Twintigjarig Bestand van 1684, en hunne eerste brieven dagteekenen uit datzelfde tijdperk. Cuper was herhaaldelijk in diezelfde Vergadering op nieuw afgevaardigd en schijnt meer in het bijzonder met de buitenlandsche aangelegenheden te zijn belast geweest, daar zijn naam dikwijls als zoodanig voorkomt in de Besluiten der Staten-Generaal. Zijne betrekking tot Witsen was echter minder van staatkundigen aard, doch beiden hadden dezelfde liefhebberij voor wetenschappelijke onderzoekingen, en dit was voor beiden een punt van aanraking, waaruit een levendig verkeer ontstond. Het spreekt van zelf, dat, zoolang beide mannen elkander aanhoudend in den Haag ontmoetten, zij elkander hunne ontdekkingen en opmerkingen mondeling konden mededeelen. Eerst later, toen dit niet meer het geval was, begon hunne briefwisseling een

aanmerkelijker omvang te verkrijgen. Wij kunnen ons daarvan een denkbeeld vormen uit de vier dikke banden, die, uit Cuper's nalatenschap, tegenwoordig op de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam berusten. Men vindt daarin de eigenhandige brieven van Witsen aan Cuper, benevens de opstellen of afschriften der brieven van Cuper aan Witsen. Voor ons hebben natuurlijk de brieven van Witsen het meeste belang, en wij hebben daarin aanleiding gevonden om een groot deel daarvan in de Bijlagen op te nemen. Bij al hetgeen men op verschillende plaatsen omtrent Witsen's wetenschappelijke studiën heeft geschreven, zijn deze brieven, mijns inziens, de eenige oorspronkelijke bewijsstukken, waaruit te zien is in welke richting die onderzoekingen zich bij voorkeur hebben bewogen. De brieven behandelen de meest uiteenloopende onderwerpen, doch komen telkens terug op mededeelingen op het gebied der land- en volkenkunde van Azië en Oostelijk Europa De aard en de vorm dier mededeelingen maken het echter uiterst moeielijk daarvan hier eenig verslag te geven. Uit de lezing van de brieven zelven zal men spoedig opmerken, dat Witsen steeds de aandacht gevestigd hield op zijn hoofdwerk over Tartarije, ook zelfs nadat de tweede druk reeds was verschenen.

Die tweede druk draagt het jaartal 1705; de eerste was van 1692. Beide waren opgedragen aan Czaar Peter den Groote [1]). In de voorrede van den tweeden druk verklaart hij in breede trekken het doel van zijn arbeid, alsmede de keuze van de landstreken, die hij

[1]) De eerste druk van Witsen's „Tartarye" is hoogst zeldzaam. Een exemplaar daarvan berust op de bibliotheek te Leiden. De tweede druk is iets gemakkelijker te vinden, o. a. ook op de Bibliotheek der Amsterdamsche Universiteit.

bij voorkeur wenschte te onderzoeken. Juist de groote schaarschte van betrouwbare berichten was hem eene aanleiding geweest om de aandacht te vestigen op deze landen, welker beheerschers in de Middeleeuwen meermalen zulk een grooten invloed op het lot van Europa hadden uitgeoefend. De wijze, waarop hij zijne berichten verkreeg, is reeds eenigszins aangewezen in zijne vroeger aangehaalde brieven aan Southwell en aan Cuper. Witsen noemt hier ook de namen van velen dergenen, die hem daarbij behulpzaam zijn geweest.

Ofschoon een stellig bewijs ontbreekt, acht ik het toch niet onwaarschijnlijk, dat de beide uitgaven van 1692 en 1705 slechts voor een beperkt aantal lezers zijn bestemd geweest en nog niet aanstonds ter kennis van het algemeen zijn gekomen. Witsen heeft blijkbaar de voltooiing van zijn werk steeds verder uitgesteld. om zoo volledig mogelijk te kunnen zijn. Meer dan eens drukt Cuper in zijne brieven den wensch uit, dat Witsen toch eindelijk moge besluiten zijn werk aan de geleerde wereld over te geven, die (volgens zijne verzekering) met verlangen daarnaar uitziet. Steeds echter had Witsen allerlei bezwaren, die zulks beletten. Nu eens was het de drukker, dan weder de plaatsnijder, die hem ophield, en een andermaal had hij weder de een of andere onnauwkeurigheid ontdekt, die hij nog wilde verbeteren; en zoo schijnt het, dat van die derde uitgave tijdens zijn leven niets is gekomen. Intusschen gebeurde het enkele malen, dat buitenlandsche schrijvers reeds bij voorbaat van zijne ontdekkingen gebruik maakten, zonder zijn naam te noemen, waartegen hij natuurlijk niets kon uitrichten, doch waarover hij zich bij Cuper bitter beklaagt.

Toch zijn er ook enkele voorbeelden, waaruit blijkt

dat zijn werk door sommige reizigers zeer werd gewaardeerd en als bouwstof voor verdere onderzoekingen gebruikt. Ik denk hierbij aan het bekende boek van den Moscovischen Gezant Evert IJsbrants Ides (van Glückstad), de „Driejaarige Reize naar China," dat door Witsen's bemiddeling en medewerking voor de uitgave schijnt gereed gemaakt te zijn. Men kan dit ten minste afleiden uit het voorbericht van F. Halma, en uit de verschillende lofdichten, die het werk inleiden. Doch afgescheiden daarvan, erkent Ides zelf in een afzonderlijken brief aan Witsen (in het voorbericht van Halma opgenomen), dat hij zijne geheele reis heeft volbracht volgens de kaart van Witsen, en gewaagt hij daarvan met grooten lof, ook waar hij op enkele punten iets heeft moeten verbeteren. Hij verhaalt daarbij tevens, dat diezelfde kaart voor hem de eerste aanleiding is geweest om aan een reis door die streken te denken, welke zonder dat onmogelijk zou zijn geweest. In het werk zelf (op blz. 115 tot 119) komt hij nog eens uitvoerig daarop terug.

Het boek van Ides is, blijkens den titel, gedrukt in 1710, doch uit sommige opmerkingen in het voorbericht kan men opmaken dat het reeds eenige jaren te voren moet geschreven zijn; de reis zelf vond plaats in de jaren 1692 tot 1695, en de straksgenoemde brief van Ides aan Witsen draagt de dagteekening van 24 Mei 1695, uit Moskou.

Moge ook veel van hetgeen wij hier over dit onderwerp hebben medegedeeld, reeds algemeen bekend zijn, zoo hebben wij het slechts willen aanstippen om in herinnering te brengen hoe Witsen's wetenschappelijke bemoeiingen voor het grootste gedeelte die landen betrof, die voor den Czar van Moscovië van bijzonder belang waren. Peter de Groote had dan ook reeds

meermalen den raad van dezen Amsterdamschen burgemeester ingewonnen, gewoonlijk door tusschenkomst van zijnen gunsteling Lefort. Deze vragen betroffen aanvankelijk meer den scheepsbouw, en in de jaren 1693 en 1694 werd daarover tusschen Witsen en Lefort een drukke briefwisseling gevoerd, die tot wederzijdsche bevrediging schijnt te zijn afgeloopen. Toen de zoon van Lefort in 1694 ons land bezocht, overhandigde hij Witsen een portret van Czar Peter, met diamanten omzet, hetwelk op eene waarde van 1600 Thaler werd geschat [1]).

Het is dan ook bijkans overbodig om nog eens in het licht te stellen hoe Peter de Groote, toen deze ter wille zijner hervormingsplannen een tijd lang in Nederland vertoefde, als van zelf in aanraking moest komen met Witsen. Reeds meermalen werd betoogd hoe bijna alles daartoe samenwerkte. Witsen, de schrijver van den „Scheepsbouw" en van „Noord- en Oost-Tartarije," was eenige jaren te voren (1 December 1693) tot Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie verkozen, en was dus in dubbel opzicht de aangewezen persoon, om Peter van dienst te zijn bij zijne bemoeiingen in het belang der Russische vloot.

Toen het voornemen van Czar Peter, om zich persoonlijk te voegen bij het gezantschap dat hij in den zomer van 1697 naar Hunne Hoogmogenden zond, bekend werd, was men in den Haag nog niet ten volle ingelicht aangaande 's Vorsten bedoelingen met betrekking tot de plaats, waar hij dacht verblijf te houden. Het schijnt dat men aanvankelijk heeft gedacht, dat

---

[1]) Zie hierover het opstel van A. Brückner in de *Russische Revue* van 1879, bl. 97 en volg: onder den titel: „Die Reise Peters des Grossen in's Ausland in 1697 und 1698."

hij met de Gezanten, in den Haag zou komen, en men zag dus uit naar een geschikte woning om hem te ontvangen en te huisvesten. Witsen was toenmaals in den Haag, en schreef (6 Juli) aan Burgemeesteren, dat de Staten-Generaal voor „den groten aankomenden Ambassadeur" wel zouden wenschen dat Koning Willem zijn huis aan het Noordeinde (het tegenwoordig Koninklijk Paleis?) had willen beschikbaar stellen, doch dat zij het den Koning, die afwezig was, niet durfden vragen, omdat deze het aan zijne eigene gezanten, die voor den vredehandel waren overgekomen, had geweigerd. Men was dus nog in onderhandeling met den waard in de Nieuwe Doelen, terwijl de Voorzitter van Hunne Hoogmogenden tevens bij Witsen aandrong om zijn invloed te gebruiken opdat het huis van de Oost-Indische Compagnie in den Haag zou kunnen worden afgestaan, „vermits geen logement alhier daer toe so bequaem en heerlijk werdt gevonden [1])."

Ook omtrent de wijze van ontvangst was toen nog niets bepaald, en de zaak in handen eener Commissie gesteld. Witsen meende echter, dat men in elk geval den hofmeester Hesselt naar de grenzen zou kunnen zenden, om het gezantschap, volgens oude gewoonte, naar den Haag te geleiden. — Bij besluit van de Staten-Generaal op den 8 Augustus werd ook werkelijk in dien zin besloten [2]).

Toch hadden de Staten-Generaal zich vergist. Peter kwam wel met het gezantschap tot aan de grenzen, doch scheidde zich toen van de overigen en trok over Amsterdam naar Zaandam. Bijna iedereen weet dat

---

[1]) Zie Brief van Witsen aan Burgemeesteren, 6 Juli 1697.
[2]) Zie Res. St. Gen. 8 Aug. 1697.

hij daar als scheepstimmerman heeft gewerkt, en waar hij heeft gewoond. Doch eerst in latere jaren is het boven allen twijfel verheven dat dit verblijf te Zaandam hoogstens acht dagen heeft geduurd, en dat Peter zich toen naar Amsterdam begaf, waar hij eerst zijn intrek nam in het Oude-Zijds-Heerenlogement en kort daarna in een kleine woning op de werf der Oost-Indische Compagnie. Dáár heeft hij inderdaad het belangrijkste gedeelte van zijn Hollandschen leertijd doorgebracht, slechts nu en dan afgewisseld door de openbare ontvangst van de gezanten en door de feestelijkheden, die Burgemeesteren te zijner eere deden geven. Dit alles kan men op korte en duidelijke wijze beschreven vinden in een opstel van Dr. P. Scheltema in het Zesde Deel van „Aemstel's Oudheid." De schrijver heeft daarbij veel gebruik gemaakt van de vroegere mededeelingen van Jacobus Scheltema, en, hetgeen deze zeer verspreid had opgegeven, op aangename wijze bijeenverzameld. Ook daarin komt duidelijk uit, dat Witsen herhaaldelijk in Peter's nabijheid was, en dat de Czar zich bij voorkeur door hem liet raden, vooral waar het de keuze betrof van mannen, die hij met zich naar Rusland wenschte mede te nemen. — Wij hebben hier dus slechts in herinnering te brengen dat, voornamelijk door Witsen's bemoeiingen als Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, de Czar vergunning verkreeg om zich op de werf geheel naar welgevallen in te richten [1]), en dat het schip, aan

[1]) Jacobus Scheltema geeft in de Bijlagen van het Tweede Deel van „Rusland en de Nederlanden" bl. 365 den tekst van het besluit, waarbij Bewindhebberen den 29 Augustus 1697 deze vergunning verleenden, en waarbij aan Witsen werd opgedragen alle bijzonderheden betreffende het te bouwen fregat

welks bouw hij van den beginne af had medegewerkt, hem ten slotte door Witsen, namens de Stad, ten geschenke werd aangeboden. Peter beantwoordde deze beleefdheid, door aan het nieuwe schip den naam van „Amsterdam" te geven en heeft het steeds in Rusland in hooge eere gehouden.

Bij zijne reizen naar den Haag, Utrecht, enz. werd de Czar steeds door Witsen vergezeld, en deze hield gewoonlijk, wanneer zijne andere bezigheden hem daarin niet verhinderden, elke week den Maandag geheel beschikbaar voor zijn vorstelijken vriend. Het lag dan ook voor de hand, dat de Czar bij het openbaar gehoor der Gezanten [1]) en bij de daaropvolgende feestelijkheden zich bij voorkeur in het gezelschap van Witsen bevond. In verband daarmede mogen wij hier de aandacht vestigen op een brief, dien Witsen uit den Haag aan de Amsterdamsche burgemeesteren richtte.

„*Edele Groot Agtbaere Heeren*

Dese ingelejde onder mijn couvert overgekomen, geve ik mij de eer UEd: Gr: Agt: toe te senden.

Haere Zaerze Majestejt eergisteren [2]) snagts ten

---

met de bedoelde „Hooge Personagie" te regelen. Op den kant van het oorspronkelijke stuk stond (hetzij toen of later geschreven): „Czaar Peter I."

[1]) Op den 5 October 1697. Zie Res. St. Gen. van dien dag.

[2]) Hij was met Stads-jachten uit Amsterdam gekomen, zoo als te zien is uit twee uitgaafposten, (Zie „Aemstels Oudheid" VI 244 en 245):

„Aen Jurriaen Claesz, over jaegloon van de Stadsjachten naer 's Gravenhage op den 5den Novembris, met het Muscovische gesantschap . . . . ƒ 34.7.

Voor de koude-keukens, enz. in de Stadsjachten, mede-

twe uren ten mijnen hujse secretelijk gekomen sijnde, heeft gisteren met veel vermaek de vuerwerken gesien en is voldaen van Hier vertrocken, werdende dees avont van sijne Ambassadeurs gevolgt.

Voor de hospita int Heerenlogement heb ik heden de betaling van ses dusent gulden provisioneel besorgt.

Haere Zaerze Majestejt heeft mij ejgenmondig naer de bijeenkomst gevraegt, die er soude sijn tussen Haer en Sijn Majestejt van Engelant, so als ik overkomende de eer hoop te hebben U Edele Gr: Agt: te verhalen, en wat hier wijders is gepasseert.

Waermede, naer toewensch van alle hejl verblijve

U Edele Groot
Agt: gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE,
donderdag. den 7 Nove.

Het blijkt niet of deze vuurwerken ook ter eere van de Russische vreemdelingen waren ontstoken, dan wel ter viering van den Rijswijkschen vrede dienden [1]. Doch meer dan dit, trekt Witsen's mededeeling onze aandacht, waar hij schrijft, dat de Czar des nachts bij hem is gekomen. In zijn eigen levensbericht schrijft Witsen, over Peter's bezoek aan Holland, slechts deze woorden:

---

genomen voor Sijne Czaerze Majesteit en gevolg, op den 5den Novembris naer den Hage, en op den 7den deser naer Maeslandsluys . . . . ƒ 274.5."

[1]) In de Res. Staten-Generaal van 15 October wordt melding gemaakt van een vuurwerk, ter eere van dien vrede.

„De Czar van Moscoviën, hier te lande komende,
heeft aan Zijn huys gelogeert."

en daaruit zou men kunnen lezen, dat Peter de Groote in Witsen's huis te Amsterdam door hem is ontvangen en bij hem heeft gewoond. Dit zou dan moeten geweest zijn gedurende den éénen dag, dat de Czar, voor het eerst te Amsterdam komende, zich onmiddellijk naar Zaandam begaf; want toen hij acht dagen later van daar terugkeerde, nam hij zijn intrek in het Oudezijdsheerenlogement, en betrok hij kort daarop de kleine woning op de werf op Oostenburg. Het verhaal van Peter's verblijf ten huize van Witsen schijnt echter hoofdzakelijk te berusten op eene mondelinge overlevering, die slechts ten deele door de aanteekening in zijn Levensbericht wordt bevestigd. Want wij mogen niet voorbijzien, dat Witsen niet zegt „*hier te Amsterdam*," maar alleen „*hier te lande*," en wij zagen uit den straks aangehaalden brief, dat hij zijne woning als Gecommitteerde Raad in den Haag evenzeer als „ten mijnen huijse" aanduidde. Het komt mij daarom eenigszins waarschijnlijk voor, dat Witsen, bij het stellen van zijn levensbericht, ook het oog had op dat Haagsche bezoek. In den Haag, waar Peter slechts een paar dagen achtereen vertoefde, was het zeer natuurlijk dat hij, vooral om onbekend te blijven, „secretelijk" zijn intrek nam bij den Heer Witsen. Ofschoon ik dus hier geen stellige bewijzen kan aanvoeren, dunkt het mij toch niet al te gewaagd, wanneer wij de zoo even bedoelde overlevering verplaatsen van Amsterdam naar den Haag.

De bijeenkomst met Willem den Derde, waarover de Czar met Witsen had gesproken, had twee dagen later werkelijk plaats (9 November), en het schijnt dat toen het voornemen is opgevat tot een bezoek, dat

Peter onzen Stadhouder in zijn Engelsch Koningrijk wilde brengen. Hij scheepte zich den 18 Januari 1698 in naar Londen, en kwam eerst in Mei binnen Holland terug. — Zijn tweede verblijf te Amsterdam was slechts van korten duur; reeds den 3 Juni 1698 vertrok hij naar zijn vaderland, voorafgegaan en gevolgd door tal van Nederlanders, die hij tot den Russischen dienst had overgehaald.

De Heer Dr. P. Scheltema heeft aan het slot van zijn opstel eene opgave gedaan van de buitengewone kosten, die de Stad Amsterdam ter eere van den vorstelijken vreemdeling en zijn gevolg hadden gemaakt. Het gezamenlijk bedrag van *alle* kosten is natuurlijk nog veel grooter geweest, en het verwondert ons niet, dat Witsen, zooals wij hebben gezien, de terugbetaling voor een gedeelte van 's lands rekening trachtte te verkrijgen. Later zien wij hem nogmaals met datzefde doel werkzaam; een brief aan Burgemeesteren van den 17 April 1698 toont aan, dat de Russen vele onbetaalde schulden op de Compagnie-werf hadden achtergelaten, en Witsen meende dat deze aan den Hofmeester Hesselt moesten worden opgegeven. De Raadpensionaris Heinsius had hem beloofd, dat die voor landsrekening zouden worden overgenomen.

Alvorens van Peter's verblijf in Nederland af te stappen, moeten wij nog even stilstaan bij onze vroegere opmerking dat dit tijdperk tot de meest bekend geworden gedeelten van Witsen's leven behoort. Onno Zwier Van Haren heeft hem in zijn beroemd gedicht „de Geuzen" juist in dat opzicht herdacht. Men denke aan de regels aan het slot van den Achtsten Zang, waar Prins Willem de Eerste in een droom de toekomstige grootheid van zijn land aanschouwt, en door de Hoop die toekomst hoort verklaren. Hij ziet zich

dan verplaatst in een statige Amsterdamsche woning, en daar

„Is 't eerste, dat hij gadeslaat,
Een welgeschilderd deftig wezen,
Daar eer bij kunde in is te lezen,
In 't burgemeesterlijk gewaad.

De kaart van de aarde ligt voor de oogen,
't Kompas is in de rechterhand.
Hij zoekt, of Maalson is bedrogen,
Of wist den loop van 't Noorderstrand.

Een Vorst, gekleed in Lena's vellen,
Schijnt nieuwe wegen voor te stellen
En wijst de kust tot Kolyma!"

En wanneer dan Oranje in blijde verrukking vraagt, wien hij voor zich ziet, is het antwoord:

„Hij is Witsen (zegt de Hoop) geheeten,
Vermaard in stads- en Staatsbewind;
De jonge Vorst, bij hem gezeten,
Een wonder 't geen men zelden vindt,
Dien, onder Arctos domme Noorden
Europa's kennissen bekoorden,
Die weg door 't nutte zocht naar Faam,
Die vroeg: Hoe doet men handel bloeien,
Hoe 's werelds einden samenvloeien?
Tot dit was Witsen's geest bekwaam."

Men moge over de schoonheid van deze dichtregels op zich zelven van gevoelen verschillen, toch blijkt daaruit voldoende hoe hoog Witsen bij dezen dichter stond aangeschreven. Het is eenigszins kenmerkend voor het tijdvak, waarin Van Haren leefde, dat hij zich voor deze voorstelling niet op vaderlandsche geschiedschrijvers of op oorspronkelijke mededeelingen beroept,

doch alleen op Voltaire, die in zijn Leven van Peter den Groote eenige regels aan den lof van Witsen wijdde [1]). Of Voltaire in dezen betrouwbare bronnen had geraadpleegd, dan wel of hij slechts de algemeen verspreide overlevering volgde, is mij niet gebleken.

Niet alleen dichters, maar ook schilders hebben hunne aandacht gewijd aan Witsen's betrekking met den Russischen Czar. In de verzameling van den Heer Joh. Wesselhoeft te Hamburg bevindt zich een schilderij, voorstellende (volgens de beschrijving) een kamer in het huis van Burgemeester Witsen, waarin deze met zijn ambtgenoot Hudde en Czaar Peter in gesprek is, naar aanleiding van een wereldbol en eenige kaarten, die op de tafel liggen. Hudde zit met den rug naar den toeschouwer gekeerd, doch zijn gelaat is in den daartegenover hangenden spiegel te zien. Witsen staat naast hem, en houdt de hand op den wereldbol, terwijl de Czar aan zijne andere zijde (het hoofd door een muts bedekt) op de tafel leunt en de anderen min of meer glimlachend aanziet. De schrijver van den catalogus, die ook de kamer in bijzonderheden beschrijft, meent dat dit stuk, hetwelk geen naamteekening draagt, zou geschilderd zijn door Samuel van Hoogstraten.

---

[1]) „Pierre le Grand s'instruisoit dans la Maison du Bourguemaître Witsen, citoien recommandable à jamais par son Patriotisme et par l'emploi de ses richesses, qu'il prodiguait en Citoien du Monde, envoiant à grands frais des hommes habiles chercher ce qu'il y avait de plus rare dans toutes les Parties de l'Univers, et frêtant des vaisseaux à ses dépens pour découvrir de nouvelles Terres."

Deze aanhaling is te vinden in Van Haren's Aanteekeningen op „de Geuzen." Zie bl. 411 in de uitgave van Dr. J. van Vloten.

Daar deze echter als reeds in 1678 overleden wordt vermeld, is deze gissing meer dan waarschijnlijk onjuist. De bedoelde schilderij was vroeger het eigendom van den Heer Moyet te Amsterdam, en werd destijds toegeschreven aan Koedijk. Deze schilder, waarschijnlijk van de Zaan afkomstig (zie Immerzeel en Kramm), leefde in het laatste gedeelte der zeventiende eeuw en kan dus dit onderwerp wel hebben behandeld. Immerzeel vermeldt, dat Koedijk door Peter den Groote zeer werd begunstigd. Het verdient echter opmerking dat in de Beschrijving van de veiling-Moyet (1859) slechts melding wordt gemaakt van *twee* personen, terwijl volgens de Hamburgsche beschrijving *drie* zijn voorgesteld, en met namen genoemd.

Ziedaar het een en ander over de persoonlijke kennismaking tusschen Witsen en den Czar. Het is licht te begrijpen dat deze betrekking later heeft aanleiding gegeven tot briefwisseling, en Witsen noemt ook inderdaad in zijn Levensbericht den Czar als een der mannen van wie hij brieven heeft ontvangen en bewaard. Toch zijn zij niet tot ons gekomen, hetgeen echter wel het geval is met een drietal brieven, die Witsen aan Peter heeft geschreven.

Door tusschenkomst van een mijner vrienden ontving ik van den Hoogleeraar Batalin te St. Petersburg afschrift van eenige stukken uit het Bijzonder Archief der Russische keizers, als ook de mededeeling dat vermoedelijk te Moskou nog een paar andere brieven van Witsen zouden te vinden zijn. Het is mij echter gebleken, dat deze grootendeels niet aan den Czar zelven, maar aan Andreas Winius zijn gericht, en tot heden ben ik nog niet kunnen slagen in mijne pogingen,

om ook hiervan afschrift te krijgen [1]). Voorloopig zijn het dus alleen de drie straksgenoemde brieven aan Peter den Groote, die ik hier kan overnemen. De inhoud vereischt weinig of geen toelichting.

De eerste is in het Hollandsch geschreven [2]), en luidt aldus:

„*Doorluchtigste Grootmachtigste Monarch.*

Het ware mij schuldig te maken aan de aldergrootste ondankbaarheit, indien ik niet bij alle occasien trachted mijnen geringen dienst Uwe

---

[1]) Uit een schrijven van den Directeur van het Archief te Moscou (Baron von Bühler) bleek mij dat de ambtenaren aldaar géen afschriften of uittreksels mogen geven. „D'ailleurs, parmi le personnel des Archives de St. Petersbourg, comme dans ceux de Moscou, il n'y a pas un seul employé, qui sache le Hollandais. De plus, les 10 lettres de Witsen, qui se trouvent aux Archives de Moscou, et surtout leurs annexes, sont écrites de manière à ne pouvoir être déchiffrées que par une personne, qui connaisse cette langue à fond, y compris les tournures de phrases qui étaient usitées au commencement du XVIIIme sciècle."

Het bedoelde tiental bestaat uit:

„3 adressées à Pierre le Grand, 3 au Chancelier Cte Golovine (1703 et 1704) et pour les années 1710—1716, 4 au Diak (Sécrétaire d'Etat) Winius; à ces dernières sont annexés 4 mémoires assez étendus."

[2]) Boven het afschrift staat in het Russisch: 6 April 1699, hetgeen niet overeenstemt met de Hollandsche dagteekening Juli 1699. Met eerstgenoemde dag-aanwijzing zal wel bedoeld zijn 16 April 1700, daar de Russische tijdrekening toen 10 dagen verschilde, en het jaar in Rusland op den 1 September begon. Het zou dan de dag kunnen zijn, waarop de brief in het Keizerlijk Kabinet is ingeschreven. Afd. II boek N^{0}. 1, pag. 54. Het blijft intusschen vreemd, dat dit verschil alleen bestaat bij dezen brief, en niet bij de twee volgende.

Zaarse Majesteiten aan te bieden: gelijk dan bij overkomst van Toonder dezes gants demoedelijk kome te doen, die uit mijnen... Hem de behoorlijke eerbiedigheit zal bewijzen e. dankzeggingen doen voor zo vele genoten...... die ik zo lange als mij den Almachti... bij leve late zal trachten te erkennen. Hem feliciterende met Lijfsgezondheit, heilzame terugkomst van Zijne zo glorieuse expeditie naar Asof en verrichtingen, die zijne onverwelkbare Eer, de gantsche Werelt door, roemruchtig maken.

Ik bidde den Godt des Hemels, dat hij de loflijke ondernemingen Uwer Zaarse Majesteiten ten besten van den Christen Naam en Sijne Grootmachtigste Zaarschappen en Rijken zegene, en voorspoedig make, Hem beware tot in lankheit van dagen, Hem gunne de Wijsheit van Salomon, de jaaren van Metusalem en de overwinningen van David [1]).

Waarmede verblijve

Doorluchtigste Grootmachtigste Monarch
Uwer Zaarse Majesteiten
gants demoedigen dienaer

Julii 1699.

N. Witsen.

De beide andere brieven, hoewel door Witsen in het Hollandsch geschreven, zijn in het Keizerlijk kabinet in het Russisch vertaald, en zoo bewaard gebleven.

---

[1]) Witsen schijnt zich bij zijne gelukwenschingen gaarne van deze uitdrukkingen te hebben bediend. In 1689 had hij Willem den Derde, bij diens troonsbestijging, juist hetzelfde toegewenscht.

Een mijner vrienden heeft de bereidwilligheid gehad, die weder in het Hollandsch over te brengen, zoodat ik ze hier in onze taal kan laten volgen.

„Vertaling van den brief aan den Grooten Vorst geschreven door Nicolaas Witsen, Burgemeester der Stad Amsterdam, met de Rigasche post, den 16 October van dit jaar 208 [1]).

Doorluchtigste en Allervoornaamste Monarch!

Toen op bevel van Uwe Tsaarsche Majesteit mij de eer te beurt viel, dat mij Uwe twee vorstelijke brieven gegeven werden, de een voor den Koning van Engeland, de tweede voor de Hoogmogende Heeren, heb ik ze terstond, zonder uitstel, ter hand gesteld daar waar het behoorde, en heb ik niet opgehouden, vóór ik een behoorlijk besluit ontving van de Heeren Staten, waarover die hierbijgaande brief handelt, ik twijfel niet of hij is in handen van Uwe Tsaarsche Majesteit gekomen.
Ik heb deze allerhoogste eer aangenomen als een gelegenheid, waarbij mijn ijver gewaardeerd wordt om in de zaken, tot den dienst van Uwe Tsaarsche Majesteit behoorende, mijne diensten te toonen.

Ik bid hierbij nederig, dat het uwe Tsaarsche

---

[1]) Deze vorm van tijdrekening schijnt eenigszins zonderling, doch is wel te verklaren. Wanneer men 208 aftrekt van 1699, vindt men 1491, en in dat jaar (anno 7000 na de schepping der wereld, volgens de kerkelijke tijdrekening) verwachtte men het vergaan der wereld en de wederkomst van Christus. Toen dit in 1492 niet gebeurde, begon men dat tijdstip aan te nemen als het begin eener nieuwe tijdrekening. Zie Philaret „Geschichte der Kirche Russlands," Frankfurt a/m. 1872, deel I, bl. 290 en 291.

Majesteit blijve behagen de Hollandsche natie in Uwe genadige vorstelijke zorg aan te nemen, en haar voordeelen te schenken, veel meer dan aan anderen [1]).

Maar als allerhoogst geluk reken ik, wanneer ik in de gunst van Uwe Tsaarsche Majesteit zal verblijven, en voortaan zooveel mogelijk mijne diensten kan bewijzen, als onderdanige dankzegging voor de weldaden, die ik van Uwe Tsaarsche Majesteit heb ontvangen.

Voorts wensch ik, dat de Almachtige God aan Uwe heilige vorstelijke persoon geluk en elken zegen en welvaart schenke voor zoo vele jaren, met overwinningen op Uwe vijanden als aan Alexander, en alwijsheid als aan Salomo.

En met deze onderdanige aanbieding van mijne schuldige diensten, verblijf ik

Doorluchtigste en Allervoornaamste Monarch
Van Uwe Tsaarsche Majesteit
de zeer onderdanigste en te dienen
bereidwilligste en gehoorzame dienaar
Nicolaes Witsen."

Te Amsterdam
den 1 October 1699.

Hoewel ook deze brief eigenlijk geene feiten van

---

[1]) Ik weet niet in hoeverre dit verzoek moet in verband gebracht worden met de mededeeling van Jacobus Scheltema (Rusland en de Nederlanden III bl. 68), volgens welke Witsen omstreeks 1700 met andere staatslieden in den Haag ijverig werkzaam zou zijn geweest, om de in Rusland gevestigde Hollanders te beschermen tegen de mogelijke gevaren gedurende den verwachten oorlog tusschen den Czaar en onzen ouden bondgenoot Zweden. De Staten-Generaal hadden getracht als bemiddelaars op te treden.

belang bevat, die als bouwstoffen voor Witsen's levensgeschiedenis zouden kunnen dienen, zoo vinden wij toch wel het een en ander, wat voor de persoonlijkheid des schrijvers eenigszins kenmerkend is. Ik bedoel hier bepaaldelijk zijn streven om de Hollanders in 's Vorsten gunst aan te bevelen. Voor hen, en niet voor zich zelven, wenscht hij „voordeelen boven anderen," en is voor zich tevreden met de voortduring van Peter's vriendschappelijke gezindheid. Dat deze hem niet werd onttrokken, kunnen wij opmaken uit den volgenden brief, waarvan ik de vertaling uit het Russisch op dezelfde wijze heb ontvangen.

„*Doorluchtigste en Grootmachtigste Monarch!*

Bij aankomst van den Heer Kinsius [1]) ontving ik wederom bewijzen van de gunstige gezindheid van Uwe Tsaarsche Majesteit jegens mij; Uw eigenhandig geschreven brief namelijk is mij een allerhoogst sieraad, veelmeer dan eenig ander, dat mij door wien ook kan geschonken worden. Ik zal hem geheel mijn leven bewaren als den appel van mijn oog, en dat handschrift liefhebben als mijn eigen hart.

Maar bovendien ontving ik nog een zoo kostbaar hooggeschat kleedingstuk, hetwelk de vrijgevige hand van Uwe Tsaarsche Majesteit mij, zonder dat ik het verdien, schenkt en ter hand stelt, en waarvoor ik U allertoegenegenst dank zeg, terwijl ik den Almachtigen God bid, dat hij

---

[1]) Aldus staat er in het Russisch. Het zou mij niet verwonderen, indien de maker van het afschrift te St. Petersburg zich had vergist, en dat Winius bedoeld wordt.

de gewijde persoon van Uwe Tsaarsche Majesteit beware in lengte van dagen, beloone met zegen en hulp, en U make dèn meest gevreesde door al Uwe vijanden.

Dit bidt en wenscht

Doorluchtigste en Grootmachtigste Monarch
Uwer Tsaarsche Majesteit gehoorzame
en onderdanige dienaar
N. Witsen."

AMSTERDAM
6 April 1700.

Mij dunkt, dezelfde eigenschappen, die Witsen's gewonen briefstijl kenmerken, zijn hier, ondanks de dubbele vertaling, duidelijk terug te vinden. Het is natuurlijk dat hij tegenover Peter wel wat onderdanig in den vorm moest zijn, doch bij vergelijking met zijne overige brieven zien wij dat dezelfde uitdrukkingen van dankbetuiging, enz. ook tegenover anderen veel door hem werden gebruikt, en hij zich dus tegenover zijn vorstelijken vriend niet nederiger behoefde voor te doen dan hij gewoon was te zijn.

Deze brieven vormen, voor zoover mij bekend is, het eenige overblijfsel van de „onafgebroken wisseling van brieven," van welker bestaan Jacobus Scheltema door „eenen zamenloop van omstandigheden" is overtuigd geworden. De hier genoemde kende hij niet, en degene, die door hem stuksgewijze zijn vermeld, zijn sedert geheel verloren geraakt. Wel gaf hij zich alle moeite om nog meer te vinden, plaatste „eene eenigszins ontwikkelde uitnoodiging in de dagbladen" en deed ook bij de toenmalige Heeren Witsen persoonlijk onderzoek, doch alles te vergeefs. Het was bij die gelegenheid, dat hij het verdwijnen van de vroeger reeds genoemde „drie kisten met papieren" moest vernemen!

Uit hetgeen Jacobus Scheltema nog onder de oogen heeft kunnen krijgen, moet hem zijn gebleken dat Witsen het denkbeeld van een mogelijken doortocht door de IJszee ten noorden van Siberië niet heeft opgegeven en meermalen krachtige pogingen heeft gedaan om scheepstochten in die richting te doen plaats vinden, die echter telkens door onbekwaamheid der schippers of door andere oorzaken mislukten [1]). De belangstelling in dergelijke ondernemingen verminderde langzamerhand. Het was voor onzen leeftijd bewaard die zaak op nieuw en met betere hulpmiddelen opgevat te zien. Op het oogenblik dat ik dit schrijf (October 1879) bevatten de dagbladen het bericht, dat de Zweedsche natuuronderzoeker Prof. Nordenskjöld den tocht door de IJszee heeft volbracht, en behouden te Yokohama is aangekomen. Witsen's langgekoesterde wensch is dus nu in vervulling gekomen!

Hebben wij ook geene schriftelijke bewijzen voor den aard der latere betrekkingen tusschen Witsen en Czar Peter, toch bestaat er nog een geschrift, waaruit blijkt dat laatstgenoemde steeds gaarne van Witsen's goede diensten bleef gebruik maken.

Terwijl wij dus Peter's aanbevelingen aan Witsen ten gunste van Posnicoff en van Amicurow, die voor wetenschappelijke onderzoekingen in 1704 en 1705 hier te

---

[1]) In het algemeen was Witsen niet gelukkig in zijne pogingen tot het aanmoedigen van ontdekkingsreizen. Men kan daarvan nog meer bewijzen vinden in sommige brieven aan Cuper (zie onze Bijlagen), waarin hij den weinig beteekenenden afloop van een tocht naar Australië („het Suytlant") beschrijft. Het schijnt in die dagen moeielijk geweest te zijn schippers te vinden, die daartoe bereid en geschikt waren; meestal maakten zij zich schuldig aan dronkenschap en richtten daardoor weinig uit.

lande vertoefden[1]), met stilzwijgen voorbijgaan, wenschen wij even stil te staan bij de aanwezigheid van Andreas Winius hier te lande in 1706 [2]). De aanleiding tot zijne komst betrof eenige godgeleerde verschillen, waaromtrent Czar Peter nadere inlichtingen verlangde. Het is van elders gebleken, dat de Czar omstreeks dezen tijd gedacht heeft over de mogelijkheid van eene samensmelting der Grieksche Kerk met de Gereformeerde Geloofsbelijdenissen. Winius wendde zich toen al spoedig tot Witsen, en deze, zelf geen godgeleerde zijnde, achtte het wenschelijk de meening te hooren van den Amsterdamschen Predikant Taco Hajo van den Honert. Laatstgenoemde heeft de antwoorden op de aan hem gerichte vragen opgesteld in eenige brieven aan den Burgemeester zelven, en deze brieven zijn later (in 1744) uitgegeven door den zoon van Van den Honert [3]). In zijne opdracht aan de Heeren Lambert Witsen en Nicolaas Witsen (beide neven van den toen reeds overleden Burgemeester) verhaalt Joan Van den Honert met groote uitvoerigheid den aard der betrekking van zijn vader met Burgemeester Witsen, alsmede de aanleiding tot het ontwerpen van deze brieven.

---

[1]) Zie J. Scheltema „Rusland en de Nederlanden" deel III, hoofdstuk: „voortdurende betrekkingen met Mr. Nicolaas Witsen."

[2]) Dit kan natuurlijk niet dezelfde zijn, die reeds in het midden der zeventiende eeuw ons land bezocht en vroeger door ons is genoemd. Jac. Scheltema heeft dit later ingezien, en zulks aan het slot van zijn vierde deel, bl. 381 en 382, doen opmerken. Hij houdt hem voor een zoon. misschien wel kleinzoon, van den vorigen.

[3]) Joan van den Honert, hoogleeraar te Leiden (hetgeen zijn vader ook is geweest). Het boekje, waarin ook nog andere opstellen zijn opgenomen, is uitgegeven te Leiden bij Abraham Kallewier.

De lezing van die brieven zelven zou voor ons weinig belang hebben. Zij bevatten doorgaans zeer breedsprakige vertoogen ten gunste van de waarheid der Gereformeerde leerstukken, en zoo Peter en Winius hadden gehoopt dat de inlichtingen uit Amsterdam eenige middelen tot toenadering tusschen de beide Kerken zouden kunnen aan de hand geven, dan zullen zij zeer zeker teleurgesteld zijn geweest. De eenig mogelijke gevolgtrekking was, dat alle Grieken Gereformeerd moesten worden, en men gevoelt wel dat dit 's Vorsten bedoeling niet kon zijn. Het geheele onderzoek, ondanks de moeite van den Amsterdamschen predikant, heeft dan ook geen enkel blijvend gevolg gehad. De rol, die Witsen daarbij had te vervullen, was slechts die van tusschenpersoon, en Joan Van den Honert vermeldt alleen dat Winius deze tusschenkomst zelf had verlangd. Persoonlijk schijnt Witsen over deze zaak niets ten papiere te hebben gesteld, daar de uitgave alleen vier brieven van Taco Hajo Van den Honert en één van Winius bevat, die allen aan Witsen zijn gericht. — In aanmerking nemende, dat de voorrede eenige (zij het ook wellicht wat overdreven) waardeering van Witsen's persoonlijkheid bevat, heb ik gemeend die geheele opdracht te mogen opnemen in de Bijlagen. De hoofdinhoud der vijf brieven heb ik daarbij met enkele woorden aangeduid.

Deze laatste mededeelingen, die inderdaad in nauw verband staan met het verblijf van Peter den Groote in ons land, hebben ons onwillekeurig eenige jaren te ver doen vooruitgaan. Om dus weer in de geregelde volgorde der gebeurtenissen te komen, moeten wij thans teruggaan tot het jaar 1700.

Het is met zeker leedgevoel dat ik dat jaartal nederschrijf, omdat het ons doet overgaan van de (ondanks

hare vele schaduwzijden) zoo roemrijke zeventiende eeuw tot hare opvolgster, de achttiende, die in zoo menig opzicht haar tegenbeeld is. Moge ook in het algemeen het kenmerkend onderscheid tusschen twee eeuwen niet aanstonds bij de eerste jaren der nieuwe in het oog springen, toch komt het mij voor, dat dit met de achttiende eeuw (althans voor zoover ons Vaderland aangaat) wèl het geval is. Reeds in de eerste tientallen jaren treedt dit onderscheid vrij duidelijk aan het licht, en men voelt zich al spoedig te midden van eene gansch andere omgeving en toestanden dan weinige jaren te voren. Dezen indruk krijgen wij ook bij het nagaan van Witsen's verdere loopbaan. Hij althans heeft dien overgang levendig gevoeld en daarvan ook de gevolgen ondervonden.

XII.

De plotselinge en onverwachte dood van Willem den Derde [1]), juist op het tijdstip dat de Spaansche Successie-oorlog, die door hem was voorbereid, een feitelijken aanvang zou nemen, vormt een belangrijk keerpunt in de geschiedenis onzer Republiek. Misschien is dit voor het uiterlijke niet aanstonds zichtbaar geweest. In de meeste handboeken kan men vinden, dat de dood des Konings geen invloed heeft gehad op de leiding van den oorlog, en dat, wat ons vaderland betreft, de Raadpensionaris Heinsius de buitenlandsche staatkunde van Willem den Derde met groote getrouwheid heeft voortgezet. Dit alles kan waar zijn; Heinsius heeft zeer zeker de plannen van Koning Willem naar zijn beste weten ten uitvoer gebracht. Toch is, in het algemeen, een nauwgezet uitvoerder van iemands uiterste wilsbeschikkingen nog geen volledige vergoeding voor het gemis, dat een betreurde overledene doet ontstaan. Het komt mij voor, dat de vergelijking ook hier doorgaat. Hierin zal ieder het moeten eens zijn, dat de bezielende geest, die bijna dertig jaar Europa had behoed voor de Fransche alleen-

---

[1]) Den 19 Maart 1702, in Kensington.

heerschappij en die al zijne handelingen op dat ééne doel had gericht, ook ondanks veler miskenning en tegenwerking, dat die bezielende en vervooruitziende geest aan zijne grootsche taak voor goed was ontrukt. In ons vaderland, waar zijn invloed en gezag in latere jaren steeds klimmende waren geweest (veel grooter dan in Engeland), werd deze plotselinge overgang door de regeerende machten spoedig gevoeld, en velen onder hen verzuimden niet daarvan aanstonds partij te trekken.

Het maakt een alleronaangenaamsten en stuitenden indruk, wanneer wij zien, hoe, onmiddellijk na den dood van den Stadhouder, de overgeblevenen der oude Staatsche partij, of wel hunne opvolgers, de gelegenheid aangrepen om zich langs allerlei wegen weêr in het gezag van vóór 1672 te herstellen. Indien dat bij voorkeur het werk was geweest van hen, die den Koning tijdens zijn leven openlijk hadden bestreden, dan zou deze handeling natuurlijk zeer goed te verdedigen zijn. Doch ieder, die de geschiedenissen der verschillende regeeringsveranderingen in het jaar 1702 leest [1]), zal hebben opgemerkt dat bijna al de helden dezer nieuwe beweging òf geheel onbekende grootheden, of meerendeels groote middelmatigheden moeten geweest zijn. De eigenlijke mannen der oude „Loevesteinsche Factie" (met al haar deugden en gebreken) waren reeds lang gestorven, en zij, die nu hunne taak schenen te willen opvatten, moesten nog het eerste bewijs leveren dat zij daartoe eenig recht hadden.

In het jaar 1702 bestond de Regeering te Amsterdam uit de Heeren Witsen, Hudde, Bas en G. Pancras.

---

[1]) Zie b. v. Wagenaar, Vad. Hist. XVII 134—152.

Het behoeft nauwelijks te worden opgemerkt, ook al weten wij weinig van de gezindheid der twee laatsten, dat de namen der beide eerstgenoemden een genoegzamen waarborg opleverden, dat althans in het eerste jaar te Amsterdam geene daden zouden worden verricht als in zooveel andere steden. Zoowel Witsen als Hudde hadden meermalen den Koning moeten tegenwerken en waren dikwerf slechts noode met hem samengegaan (men denke aan 1683 en 1688), doch hunne bestrijding was altijd openlijk en ridderlijk geweest. Geheel in overeenstemming met deze gevoelens is dan ook de brief, waarin Witsen zich over de tijdsomstandigheden uitliet aan zijn vriend Cuper, den 21 Juli 1702:

„Wat oceaen van discoers souw er sijn als wij van Staets saeken souden spreken, live Godt wat verandering! Wel, wat veranderde gemoederen! Is het nu niet waer tgunt ik so menigmaal heb gesegt, dat het de beste vrinden van den koning waeren die hem somtijts tegen spraeken? — Wat verandering tot Nimwegen, wat in Selant. God Almagtig helpe de republiek."

Wagenaar [1]) verhaalt ter loops, dat het Fransche hof omstreeks dezen tijd weder pogingen deed om de Amsterdamsche regeering tot de Fransche belangen over te halen, doch voegt er aanstonds bij dat zulks mislukte. Wij hebben geen aanleiding om ons daarover te verwonderen; noch over de poging, noch over den uitslag. Bij Witsen en Hudde moest men met zulke voorstellen niet aankomen.

Een der eerste gevolgen van den dood van Willem den Derde was de strijd, die spoedig ontstond tusschen

---

[1]) Vad. Hist. XVII 127.

de verschillende rechthebbenden op zijne nalatenschap. Ik bedoel hier niet de opvolging in zijne ambten, want de patricische Heeren hadden zorggedragen zijnen wensch, dat het Stadhouderschap aan zijn jongen neef Joan Willem Friso [1]) zou overgaan, niet te vervullen; de plaats van Stadhouder van Holland enz. werd dan ook niet bezet. Doch de regeling van zijn bijzondere nalatenschap, met de rechten op het Prinsdom Oranje en verschillende heerlijkheden binnen en buiten het gebied der Vereenigde Nederlanden, was minder spoedig afgedaan. Op grond van verschillende testamenten van Willem den Derde en zijne voorouders, waren er twee partijen, die daarop aanspraak maakten: de Prinses-Weduwe van Nassau (voor haren minderjarigen zoon), en de Koning van Pruisen, Frederik de Eerste, die, als zoon van Frederik Hendrik's oudste dochter, de naaste rechthebbende beweerde te zijn. Gelukkig behoef ik den loop van dit geding, dat jaren heeft geduurd, niet in bijzonderheden na te gaan [2]). Alleen heb ik hier te vermelden dat Koning Frederik, die met de Staten-Generaal in bondgenootschap was, meermalen ons land heeft bezocht om zijne rechten op de nalatenschap van Oranje te doen gelden. Zijn eerste

---

[1]) Den minderjarigen zoon van Hendrik Casimir den Tweede.

[2]) Veel belangrijks kan men daarover vinden in het Akademisch proefschrift van Mr. G. J. Rive, over de Staatkundige betrekkingen tusschen Pruisen en onze Republiek in de eerste helft der achttiende eeuw, en aldaar in het Eerste Hoofdstuk.

Men herinnere zich daarbij, dat deze strijd in zekeren zin den jongen Prins van Nassau het leven heeft gekost. Zijn tocht naar den Haag, over de Moerdijk (1711), geschiedde met het doel om een mondelinge samenspreking met Koning Frederik te houden.

bezoek vond plaats in Juli 1702, en Wagenaar [1]) verhaalt, dat hij toen in persoon bezit nam van het zoogenaamde Oude Hof, te 's-Gravenhage (het tegenwoordig Paleis aan het Noordeinde). Deze handelwijze werd door de tegenpartij als „geweldig" gewraakt en scheen ook niet naar den zin der Staten van Holland te wezen. Het blijkt niet of, ondanks het verzet van dezen, 's Lands Regeering den Pruissischen Koning daarin met genoegzame kracht is te keer gegaan. Het is zeer mogelijk, dat men te midden van den oorlog zich niet in moeielijkheden met dezen bondgenoot wilde begeven, en zoo bleef dan Joan Willem Friso de lijdende partij.

Intusschen scheen Koning Frederik dit alles als volstrekt niet vijandig te willen beschouwen, en bleef zelfs langer hier te lande dan schijnbaar noodzakelijk was. Den 26 Juli vertrok hij uit den Haag naar Amsterdam [2]), om aldaar twee of drie dagen te vertoeven. Eenige bijzonderheden van 's Konings komst te Amsterdam kan men vinden op een ets uit dien tijd, waaronder het volgende bijschrift is te lezen:

---

[1]) Wagenaar, Vad. Hist. XVII 132.

[2]) Zie de Amsterdamsche Courant van dien dag. Het volgende nummer vermeldt, dat de Pruisische gezant den Koning nog te Amsterdam kwam bezoeken, alvorens naar Duitschland te vertrekken. Uit de voorgaande nummers blijkt, dat de Koning de vorige dagen beurtelings op Honselaarsdijk en in den Haag doorbracht. De wederzijdsche gevolmachtigden der belanghebbenden vergaderden in de Trèves-kamer van het Binnenhof.

„Ter Intreede
van den doorlugtigste en grootmagtigste Vorst
FREDERIK DE EERSTE,
Koning van Pruyssen, Keurvorst van Brandenburg,
etc. etc. etc.
Binnen Amsterdam, den 26 July 1702.

„Vorst Fred'rik, die de Troon van Pruyssen nu betreed,
Europaas Koorenschuur, daar weelige Landsdouwen
En vrugtbaar' Akkers zijn met goudgeel graan bekleed,
Schept lust om Amstels stad en 't scheeprijk Y t'aanschouwen.

Des zet hij voet aan land, begroet en ingehaald
Door Staadsgezanten, die 's Lands welzijn onderschraagen,
Daar Dordregt, Amsterdam en Alkmaar roem op draagen,
Wijl ijder Hoofd voor Hoofd met zulk een Stadszuyl praalt.

De Roover, Witsen en van Tylingen, all' Vaad'ren
Des Vaaderlands, te zaam drie pijlers van den Staat,
Doorlugte Bataviers en Catoos in den Raad,
Voorstanders van 't gemeen, 's Lands zenuwen en aad'ren.

't Zijn deze, die den Vorst alom hun dienst aanbiên
En laaten Amstels magt en pragt en Luyster zien."

A. Alewijn [1]).

De prent zelve geeft ons het oogenblik te zien, waarop de Koning, uit zijn jacht gekomen zijnde, voor de stoep van het Oudezijds-Heerenlogement [2]) door de drie Heeren

---

[1]) Deze Alewijn heeft eenige tooneelspelen geschreven en schijnt in zijn tijd eenigen naam te hebben gehad. Het is te hopen dat zijne overige werken beter zijn dan dit gedicht.

[2]) Na een nauwkeurige beschouwing van de brug op den achtergrond, in verband met de stoeptreden op den voorgrond, kan men gemakkelijk zien dat hier geen andere plek wordt bedoeld. De voorstelling komt geheel overeen met de toenmalige ligging van het O. Z. Heerenlogement.

wordt ontvangen. Zoowel dezen als de Koning zelf, worden omstuwd door een talrijk gevolg. Op den achtergrond ziet men de brug over den O. Z. Voorburgwal geheel bezet door een menigte toeschouwers.

De middelste der drie personen, die Koning Frederik met alle deftigheid begroeten, is (zooals wij uit het bijschrift hebben gezien) niemand anders dan Nicolaas Witsen. Voor ons is dit natuurlijk de grootste belangrijkheid van prent en bijschrift beiden, omdat wij hier, voor zoover mij bekend is, de eenige afbeelding hebben, waarop Witsen geheel ten voeten uit wordt voorgesteld. Wij zien hem dan als een slanke en rijzige figuur, met deftige bewegingen; zijne wijze van begroeting is veel sierlijker dan die zijner twee buren. Witsen's gelaatstrekken staan ernstig en strak, geheel anders dan op de beide portretten, die wij vroeger bespraken. Wellicht moet dit gedeeltelijk aan de wijze van uitvoering dezer gravure worden toegeschreven [1]). Doch ook een ander portret uit omstreeks denzelfden tijd doet vermoeden, dat Witsen op zijn lateren leeftijd ernstiger kan hebben uitgezien dan vroeger. Ik bedoel de prenten in zwarte kunst van P. Schenk, die het jaartal 1701 dragen, en Witsen's beeldtenis op zestigjarigen leeftijd doen aanschouwen. Deze vereischen echter eenige toelichting, omdat zij, hoewel uit eenzelfde jaar afkomstig, en bij veel overeenkomst in de kleeding, houding, enz., toch onderling zeer verschillen in de uitdrukking der gelaatstrekken, en om deze is het ons toch voornamelijk te doen.

---

[1]) Onder aan de prent staat:

„P. v. d. Berge Invent. et Fecit, cum Privil."

Men kan ze vinden in den Amsterdamschen Atlas van het Kon. Oudheidkundig Genootschap.

In de eerste plaats zijn er drie prenten, met de aanduiding „Petrus Schenk ad vivum pinxit et sculpsit 1701." Er is dus een schilderij geweest, waarnaar deze prenten door Schenk zelven zijn gevolgd. Die schilderij schijnt (even als de vroegere van Van Musscher) verdwenen te zijn, zoodat wij niet kunnen nagaan welke van de drie prenten het meest daarmede overeenstemt. Het zijn drie staten van dezelfde prent, waarbij de voornaamste veranderingen in het gelaat zijn aangebracht. De eerste vertoont den Burgemeester ten halven lijve en links gewend, in een deftige houding, eenigszins geplooiden bef, en met de rechterhand de plooien van zijn mantel samenhoudende. Onderaan ziet men de burgemeesterlijke teekenen (bijl en stokbundel) en in het midden het geslachtswapen van Witsen. Zijn gelaat is ditmaal veel breeder dan op de portretten uit 1677 en 1688, en met een beetje onderkin. Op de tweede staat is deze laatste niet meer te zien, en het gelaat is veel krachtiger en scherper geteekend. Witsen ziet nu zeer ernstig, men zou haast zeggen al te ernstig, waartoe intusschen de donkere tint van het geheel veel bijdraagt. Bij den pijlbundel is nu ook een Romeinsch adelaar-veldteeken gekomen, en deze zijn gedeeltelijk omwonden door een lint, met de spreuk: *„Per Fasces et Aquilas."* De derde staat wijkt slechts weinig van deze af; alleen is de uitdrukking der gelaatstrekken hier aanmerkelijk verzacht, hoewel die nochtans ernstig blijft. Op alle drie draagt hij een bijzonder groote pruik, waarvan de linkerhelft over den schouder is gelegd, en dus slechts half zichtbaar wordt.

Behalve deze drie, bestaat er een andere prent, die, oppervlakkig gezien, veel overeenkomst daarmede heeft. Toch zal men spoedig eenige punten van verschil opmerken; vooreerst is het geheel kleiner en de rechterhand

niet zichtbaar; voorts is de bef niet geplooid, maar breed en gladgestreken, en hangt de pruik aan beide zijden naar voren. De uitdrukking van het gezicht, hoewel vrij wel op de beide laatstgenoemde gelijkende, is hier ietwat pijnlijk en gedrukt. Het onderschrift is hetzelfde als op de twee vorige, dus met de Latijnsche spreuk. Deze prent is gemerkt „Schenck ft. Amst. C. P.” en schijnt dus niet naar eene schilderij te zijn vervaardigd.

Hetzelfde is blijkbaar het geval met een andere, die geheel afwijkt van de vier genoemde en alleen een borstbeeld vertoont. Hier zou men gelooven een gansch anderen persoon voor zich te zien, indien niet alle overige omstandigheden voldoende aantoonden, dat toch Witsen wordt bedoeld. Men ziet hem hier naar rechts gewend, doch het gelaat bijna geheel van voren. De prent is gemerkt „P. Schenck fec. et exc. Amstell. C. P.,” en bevat voorts nog als onderschrift het volgende gedicht:

„Ecce Virum, toties cui detulit Amstela fasces
Et Consulum purpuram,
Quem plus quam tituli, quam nobile nomen avorum
Et sanguinis clari decus,
Commendat virtus nullo non cognita casu,
Et civium constans amor.

D. Hoogstratanus.”

Dit gedicht van Hoogstraten schijnt niet in zijne werken te zijn uitgegeven. Ten slotte doen wij nog opmerken, dat op al de vijf hiergenoemde prenten in den ovalen rand als omschrift te lezen is: „Nicolaus Witsen, consul amstelodamensis aetatis LX.”

Terwijl de Koning van Pruisen in ons land ver-

toefde, was de Spaansche Successie-oorlog reeds eenigen tijd aangevangen, en gelijk wel te voorzien was, werd ook nu het tooneel van den strijd voor een aanmerkelijk gedeelte in de Zuidelijke Nederlanden geplaatst. Toen nu in den zomer van het jaar 1703 de veldtocht werd heropend, vonden de Staten-Generaal aanleiding om Burgemeester Witsen (op voordracht van Holland) als een der Gedeputeerden te Velde naar het leger af te vaardigen. Het was meer dan zes en twintig jaren geleden dat hij diezelfde betrekking nog eens had vervuld, doch hoe waren sedert dien tijd de omstandigheden veranderd! De destijds nog jeugdige veldheer, wiens leiding alles bestierde, was nu gestorven, en voor het eerst zouden de verbonden legers het zonder Willem den Derde moeten stellen. Het was te verwachten, dat het ambt van Gedeputeerde te Velde, nu de Staten wêer als vroeger de leiding der zaken zelven in handen hadden genomen, ook moeielijker en van grooter verantwoordelijkheid zou zijn dan in de jaren toen deze Heeren meer als verslaggevers dan wel als leiders van den veldtocht behoefden op te treden. Wij behoeven ons nauwelijks af te vragen of deze overweging het ambt voor Witsen begeerlijker maakte dan voorheen. Men zal wel begrijpen, dat dit niet het geval was, zelfs al denkt men nog niet eens aan zijn gevorderden leeftijd. Toch woog ook dit bezwaar wel degelijk bij den nu reeds 62-jarigen Burgemeester. Zoo vinden wij dan ook in een brief, dien hij den 12 Augustus 1703 uit het leger bij Tongeren, aan zijn vriend Cuper richtte, de volgende ontboezeming:

„Ik ben tegen mijn wil en genegenhejt in mijn ouden dag gesonden als gedeputeerde te velde, en wat ik gebeden hebbe, konde niet ontslagen sijn."

Wij weten niet wat de Staten van Holland heeft

bewogen om juist Witsen, tegen zijn eigen begeerte, voor te dragen. De benoeming zelve geschiedde in de vergadering der Staten-Generaal op den 28 Juni, gelijk met die der Heeren van Randwijk, van Reede van Renswoude, en Aylva [1]).

Wagenaar heeft voor zijne beschrijving van dezen veldtocht veel gebruik gemaakt van het „Verbaal" en de „Missiven" der gezamenlijke gedeputeerden [2]), welk handschrift thans op het Rijks-Archief aanwezig is. Er bestaat echter nog een andere bron, die voor ons meer aantrekkelijkheid heeft, daar zij van Witsen zelven afkomstig is. Ik bedoel de brieven, die hij uit het leger schreef aan Burgemeesteren van Amsterdam en die op het Amsterdamsche Archief bewaard worden. Het is deze verzameling, die reeds vroeger door Mr. C. A. Chais van Buren is uitgegeven, in de „Berigten" van het Historisch Genootschap [3]), met een inleiding en enkele aanteekeningen. Deze uitgave maakt het natuurlijk overbodig die brieven nogmaals over te nemen. Toch komt het mij wenschelijk voor op enkele daarvan in het bijzonder de aandacht te vestigen, die meer de persoonlijke inzichten van Witsen zelven doen kennen, en die dus als aanvulling kunnen dienen van Wagenaar's verslag uit het Verbaal der gezamenlijke Gedeputeerden.

Een algemeene opmerking, die op de meeste dezer brieven betrekking heeft, is, dat Witsen zich aanhoudend beklaagt over de groote verdeeldheid die voortdurend tusschen de veldheeren der verschillende bondgenooten, ja zelfs tusschen de Nederlandsche generaals

---

1) Zie Res. Staten-Generaal 28 Juni 1703.

2) Wagenaar, Vad. Hist. XVII, 191 en volg.

3) 2e Serie, 2 Dl 2 stuk. „Eene bladzijde uit het leven van Mr. Nicolaas Witsen, burgemeester van Amsterdam."

onderling, schijnt geheerscht te hebben. Het is niet alleen aan Burgemeesteren, dat hij daarover klaagde. In den straksgemelden brief aan Cuper schrijft hij nog, onmiddellijk na onze vorige aanhaling:

> „Nu hebbe dien trijn enige weken gevolgt, en sie wel klaer dat er seer vele avantagien sijn versuymt, die men op den vijant had konnen behaelen. God betert de jalousije ent quaet verstant heerst seer onder onse officieren, en men heeft niet gedagt op 't oude spreekwoort: versint eer gij begint. — Oneyndel... veel saeken soude konnen seggen, maer de tijt laet sulx niet toe, en derve ook de pen niet betrouwen."

Een brief aan Burgemeesteren van den 25 Juli doet ons zien waarom hij zich daarover niet uitvoeriger wil uitlaten. „Vermits dese over waeter gaet," zoo schrijft hij, „sal een weinig uitborstiger de vrijheid nemen te spreken." Hij vreesde bij zijne overige brieven natuurlijk, dat die in handen konden komen van hen wier handelwijze hij beoordeelde. Doch ditmaal kon hij vrijuit zijne meening zeggen. „Met beklemtheit en droefheit van mijn hart bespeur ik de oppositien der opinien onser generaels, en dorst ik het seggen (het blijve onder UEd: Gr: Agtb:), het gelijkt de toorn van Babel in confusie en verscheidenheit van sentimenten." In het bijzonder schijnt Coehoorn het bij hem te moeten misgelden; hij gelooft dat deze zich door overwegingen van eigenbelang laat leiden, doch laat daarop volgen: „Ik laete mij te verre uit; de iver soude mij meer doen seggen, maer ik valle verdrietig, daerom breke af." Vermoedelijk vond hijzelf de beschuldiging tegen Coehoorn wat al te sterk; althans in zijn brief van den 1 Augustus verzacht hij die met de woorden: „Dien heer schijnt al wat eigensinnig te sijn, dog ik hoorde

hij enigsins onpasselijk is, wes ment verschonen kan." Zijne klachten over de oneenigheid der hoogere officieren blijft hij intusschen volhouden. Sommigen hunner dreigen met ontslag, zoo hunne inzichten niet worden gevolgd; „wij doen alles wat in ons vermogen, dese Heeren in gerustig gedrag te brengen."

De belegering en inneming van de vesting Huy [1]) had aan deze onderlinge geschillen tijdelijk eenige afleiding gegeven; doch nauwelijks was men hiermede gereed, of de verdeeldheid begon op nieuw. De Hertog van Marlborough, die het opperbevel had, wenschte den veldtocht met kracht voort te zetten, doch vele der Nederlandsche generaals waren van een ander gevoelen. Het is deze verdeeldheid, die door Witsen noch nader wordt besproken in zijn Levensbericht, waar hij omtrent dezen veldtocht het volgende schrijft:

> „Men tragtede ook Antwerpen aan te tasten, en de linie van de vijand te forceeren, waartoe de Hertog van Marlboroug en alle onse geallieerden genegen waaren, maar de Heer van Ouerkerk en alle onse officieren waaren daar tegen, seggende de Heer van Ouerkerk tegen hem: Indien dit geschiedt, is tot Uwe verantwoordinge het dooden van 6 à 7000 mannen, zonder dat wij versekert zijn de linie te krijgen, en zo wij de nederlaag krijgen, kunnen de vijanden overmorgen voor de poorten staan van Nimwegen; waarop deese saak agter bleef."

Het is natuurlijk niet onze taak om over het gelijk of ongelijk in deze krijgskundige meeningsverschillen te beslissen. Toch kunnen wij de opmerking niet

---

[1]) Van den 16 tot 26 Augustus 1703.

achterwege houden, dat de Nederlandsche officieren vermoedelijk hunne opvattingen niet enkel op krijgskundige overwegingen grondden, maar wellicht wat meer het oor leenden aan hetgeen de regeerders der Republiek en hare burgerijen over de voortzetting van den oorlog dachten. Witsen heeft in zijn brief aan Burgemeesteren op den 3 September deze meening in de volgende woorden omschreven:

> „Het gemenbest is op eersucht, anders glorie der wapenen genaemt, niet geneigt, en sij behoeft uit kracht van overzeesche bijsondere belangen geen eer in te leggen als er geen bestendig gewin van voor hen te wachten is."

Hij is zelf van meening, dat dit inderdaad de algemeene overtuiging in het land was. „Kost men der lantsluiden raet niet volgen? Mij dunkt, ik hoor de beurs so spreken," zegt hij een paar regels verder en wilde daarom ook namens den Staat geene beslissing geven, alvorens hij stellige voorschriften had ontvangen.

Dit alles wordt echter door Witsen slechts aangevoerd ter verklaring, geenszins ter verdediging van de handelwijze der Nederlandsche veld-oversten. Hij blijft die betreuren en komt onophoudelijk daarop terug. „Nog slapeloosheit, nog gantsche dagen te paert hangen, nog angst voor den vijant of schrik voor geschutkogels, nog onordentlijk spijsen, dat alle in een krijgsleger voorkomt, hindert mij. Maer om ront te spreken, de verschijdenheit der gevoelens onser Generaels, de oorsaek van twalef dagen stilleggens hindert mij niet alleen, maer bedroeft mijn siel [1]."

---

[1]) Zie den Brief van 5 September, uit St. Truijen.

Deze brief en de vorige (van 3 September) zijn met groote uitvoerigheid geschreven en bevatten vele belangrijke bijzonderheden.

Over den Hertog van Marlborough laat Witsen zich telkens in zijne brieven zeer gunstig uit. In tegenstelling met zijn oordeel over de andere generaals, kan hij „niet voorbijgaen hooglijk te roemen de conduite in dese en vele andere voorvallen van den H^r Hertog van Malburg [1].” In een lateren brief [2]) lezen wij van „den H^r Hertog, wiens kloekmoedigheit en heusheit ik niet genoeg prijsen kan” en verder „van dese groote dapperheit van dien H^r, met wien ik in groote vrintschap ben.” — Het is eenigszins twijfelachtig of deze ingenomenheid met den Engelschen veldheer (die steeds op krachtige oorlogvoering aandrong) den Amsterdamschen Heeren wel aangenaam zal zijn geweest, doch Witsen had nu eenmaal een eigene overtuiging in dezen, en achtte het beter die voor Burgemeesteren niet te verbergen of te verzwijgen.

Even als een maand te voren de belegering van Huy, leidde ook nu (in het laatst van September) de poging om de stad Limburg te vermeesteren de aandacht af van de onderlinge oneenigheden. En toen deze plaats den 27 September bij verdrag aan de onzen was overgegaan, waren de krijgsbedrijven voor dit jaar spoedig ten einde. Het natte najaar, waarover Witsen in zijne laatste brieven telkens klaagt, moet daartoe veel hebben bijgedragen, en hield ook de Franschen van verdere aanvallen terug. Voor onzen Burgemeester was dit alles in zooverre welkom, omdat hij nu spoediger gelegenheid vond om van deze lastige en onaangename zending te worden ontheven. Reeds den 17 September had hij geschreven: „ik verlange

---

[1]) Zie Brief 1 Augustus.
[2]) Zie Brief 5 September.

van desen omslag ontslagen te sӯ," en berichtte later (den 18 October): „Ik hebbe al voor enige tijt om verlof geschreven tot repatrieeren, daer na verlange." Zooals hij echter reeds te voren had vermoed [1]), kon dit eerst in het begin van November geschieden, toen gebrek aan leeftocht en het slechte weder het betrekken der winterkwartieren aanmerkelijk verhaastten. Den 2 November schreef hij uit Maastricht, dat zijne mede-afgevaardigden en hij den volgenden dag over Maastricht naar den Haag zouden vertrekken. Het verslag in de Staten-Generaal op den 16 November werd gegeven door Randwijck, dat in de Staten van Holland op den 21 dier maand door Witsen.

Vergelijken wij het verslag van deze zending met dat van Witsen's vroegere afvaardiging in 1676, dan trekt het bij alle overige verschillen onze aandacht dat zijne verrichtingen nu van geheel anderen aard schijnen geweest te zijn. Wij vernemen nu althans weinig of niets van zijne zorgen voor het geldelijk beheer of van het opzicht over zieken en gekwetsten, hetgeen den vorigen keer een zijner hoofdbezigheden was geweest. Doch, zooals wij reeds hebben opgemerkt, het ambt van Gedeputeerde te Velde was in de laatste jaren min of meer van karakter veranderd. De Heeren traden nu eenigszins meer op als medewerkers bij het beramen van de krijgsverrichtingen zelven. Wanneer men nu in aanmerking neemt hoe Witsen in dat opzicht doorgaans met zijne ambtgenooten in meening ver-

---

[1]) Zie Brief 11 October:

„Ik gisse dat de maent sal ten ende loopen, eer wij de wintergewesten betrecken, als wanneer ik de eere hoope te hebben UEd. Groot Agt. te begroeten en hen in volslaegen gesontheit aen te treffen."

schilde en hij meer dan waarschijnlijk de eenige van het viertal was, die de inzichten van Marlborough was toegedaan [1]), dan kunnen wij lichtelijk begrijpen dat hij hartelijk verlangde naar het einde van deze zending, die hem buitendien reeds van den aanvang af tegen wil en dank was opgedrongen.

In zijn Levensbericht kan men lezen: „A° 1604 is hem deselve commissie weder geoffereert." Hij zegt ons niet, of hij zich toen heeft laten overhalen of niet. Het blijkt echter uit de Besluiten der Staten-Generaal, dat Witsen in 1704 *niet* is benoemd geworden [2]), zoodat wij alle reden hebben om te vermoeden dat hij het aanbod heeft afgeslagen. Het is echter vreemd, dat wij eenige regels verder bij Witsen zelven lezen:

> „A° 1703 en 1704 uit de campagne terug gekomen zijnde, is hij met een Latijnsch gedigt van de Poëet Francius, en een Nederduytsch van de Predikant Vollenhove vereert."

Zou hij dan toch in 1704 in het leger zijn geweest? Het komt mij waarschijnlijk voor, dat hij wellicht een buitengewone zending naar het hoofdkwartier heeft vervuld in het belang der staatkundige onderhandelingen, maar dan schijnt het toch zonderling dat hij, na een dergelijken tocht, met „vaerzen" zou zijn verwelkomd.

---

[1]) In latere jaren, toen Witsen niet meer in het leger was, kwam het wel eens tot openlijken strijd tusschen Marlborough en de Afgevaardigden te Velde. Zoo b. v. in 1705, toen beide partijen hunne verschillende opvattingen door geschriften openbaar maakten. — Wagenaar (Vad. Hist. XVII 261) verhaalt zelfs, dat te Amsterdam het volk naar het stadhuis trok om zich over de beperking vau Marlborough's gezag te beklagen.

[2]) Ditmaal waren het de Heeren van Heemskerck, van Welderen, van Sallick en van Schaagen.

Het gedicht van den Amsterdamschen Hoogleeraar Francius zal wel hetzelfde zijn, dat reeds door den Heer Bodel Nijenhuis als toevoegsel aan zijne „Verspreide Bijzonderheden" is opgenomen [1]). Daar Francius den 19 Augustus 1704 overleed, kan dit gedicht niet anders dan na den veldtocht van 1703 zijn geschreven. Op grond der beide voorlaatste regels vermoed ik, dat het moet worden in verband gebracht met Witsen's herkiezing als regeerend burgemeester in het begin van 1704.

„Amplissimo et variis legationibus
Illustro Viro
Nicolao Witsen, Consuli.

Pro rebus bello gestis, et rite peractis
Mavortiis negotiis,
Roma vetus multa reduces cum laude Quirites
Creabat olim Consules.
Illud idem Tibi, Witseni, nunc obtigit; idem
Confertur in Te nunc honos.
Tu veterum factus Consul de more Quiritum,
Tu bellicis laboribus,
Functus, honoratos, quos porrigit Amstela, fasces
Belli reportas praemium."'

Het andere gedicht, van Joannes Vollenhove, heb ik tot dusver niet kunnen vinden. Ik weet ook niet of het ooit is uitgegeven; in Witsen's papieren (op het Amsterdamsch Archief) heb ik het te vergeefs gezocht.

Zij het ook, dat Witsen aan den veldtocht van 1704

---

[1]) Volgens Mr. Bodel Nijenhuis is het te vinden in „Francii Posthuma" Amst. 1706. 8°. (Silvarum libro III. p. 284).

(die grootendeels buiten de Zuidelijke Nederlanden plaats had) persoonlijk geen deel heeft genomen, zoo bleef zijne vriendschappelijke gezindheid ten opzichte van Marlborough ook na dien tijd voortduren. Deze veldheer begreep zeer goed dat het krachtige voortzetten van den oorlog onzerzijds voor een groot deel afhing van de Regeering van Amsterdam, en dat het dus voor hem van gewicht was om met de Amsterdamsche Heeren in goede verstandhouding te blijven. Van daar zijne jaarlijksche tochten naar den Haag en enkele malen naar Amsterdam zelf. Witsen maakt van een dezer bezoeken melding in zijn Levensbericht, waar hij schrijft:

„De Hertog van Marlboroug heeft ook twee à drie dagen bij hem gelogeert."

Hij geeft daarbij niet op wanneer dit heeft plaats gehad, doch uit Wagenaar's „Amsterdam [1])" weten wij, dat dit is geschied den 10den December 1704, toen Marlborough „met een aanzienlijk gevolg, in twee jagten, te Amsterdam" aankwam, „daar hij, door Burgemeesteren ingehaald zijnde, zijnen intrek nam in 't huis van Burgemeester Witsen, en op 't Oudezijds-Heerenlogement pragtig ter middagmaaltijd onthaald werdt." Hij is toen twee dagen in Amsterdam gebleven, en keerde daarna naar den Haag terug.

Bij het bespreken van Czar Peter's verblijf ten huize van Witsen, moesten wij het twijfelachtig laten of dit te Amsterdam of in den Haag was geweest. Ditmaal blijkt ons echter, dat althans het verblijf van Marlborough wel degelijk bij Witsen te Amsterdam moet worden gesteld. Wagenaar's uitdrukking „'t huis van

---

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, II Deel, XXII boek.

Burgemeester Witsen" brengt ons intusschen onwillekeurig tot de vraag welk huis daarmede wordt bedoeld.

De schrijvers, die tot dusver Witsen's woonplaats hebben willen aanduiden, noemen gewoonlijk het huis op den hoek van de Keizersgracht en het Molenpad, dat later geheel verbouwd is en thans door den Heer E. Fuld wordt bewoond [1]), of wel een der huizen op de Keizersgracht tegenover den voormaligen Schouwburg. Het is mij niet duidelijk geworden, waarop de eerstgenoemde aanwijzing rust. Van de tweede is de bron zeer gemakkelijk te vinden. Zooals bekend is, deed Dr. Cornelis Witsen in 1661 een huis bouwen op de Keizersgracht tegenover den Schouwburg [2]), en zoo zal men op het denkbeeld zijn gekomen dat later zijn zoon Nicolaas datzelfde huis moet hebben bewoond. Deze gevolgtrekking blijkt echter onjuist te zijn. Niet alleen, dat de weduwe van Cornelis Witsen (de moeder van Nicolaas) na het overlijden van haren echtgenoot daar is blijven wonen [3]), maar in latere jaren komt de aanduiding van „Keisergracht over 't Schouwburg" meermalen voor als woonplaats van Nicolaas' broeders, in het bijzonder van Lambert Witsen en diens nakome-

---

[1]) Zie b. v. Mr. Bodel Nijenhuis, en ook Dr. P. Scheltema in „Aemst. Oudh." VI. 57.

[2]) Zie Filips von Zesen, aan wiens werk wij onze aanhaling in Hoofdstuk I hebben ontleend.

[3]) In de verpondingsboeken van 1677 vond ik het twaalfde huis benoorden het Weeshuis der Collegianten (de Oranje-appel) aangeduid als van „Wed. van de heer Cornelis Witsz burgem. 1663 volbout." Daar echter het tegenwoordige aantal huizen op die gracht niet meer overeenstemt met het toenmalige, is het moeielijk aan te wijzen welk huis bedoeld wordt.

lingen. De waarheid zal dus wel zijn dat Nicolaas Witsen na zijn huwelijk (1674) het ouderlijk huis heeft verlaten, en dat zijne moeder is blijven samenwonen met de andere zonen. Na haar overlijden, in November 1698 [1]), is dan het huis overgegaan aan Lambert, die na den dood van den Secretaris Jan Witsen, de oudste stamhouder was.

Wij zagen reeds dat Witsen in 1681 en 1682 moet hebben gewoond op de Heerengracht tusschen de Utrechtsche Straat en den Amstel. Het is jammer dat de „Naemwijsers" der daarop volgende jaren niet volledig op het Stedelijk Archief zijn te vinden. De enkele jaren, die aanwezig zijn, zijn juist die waarin Witsen niet te Amsterdam woonde. Eerst in het boekje van 1701 komt zijn naam weer voor, en blijft dan tot en met 1710 onveranderd met dezelfde aanduiding van woonplaats, namelijk „op de Heeregraft, over de nieuwe Spiegelstraat." — Het is mij niet mogen gelukken uit de verpondingsboeken dier jaren (en iets vroeger) het bedoelde huis terug te vinden. In de aanwezig zijnde boeken heb ik de geheele rij huizen van het Koningsplein tot aan de Vijzelstraat nagegaan, doch vond nergens zijn naam als eigenaar van een dier huizen. Ik houd het daarom voor waarschijnlijk, dat hij in een gehuurd huis woonde [2]), want dàt hij op *die*

---

[1]) In het Begrafenisboek der Nieuwe Kerk staat op den 15 November 1698:

„Catharina Optiė, wed$_e$ Cornelis Witsen, beurgem^r in sijn leve, keysgrft . . . . *f* 8 —.—."

[2]) De verpondingsboeken nà ongeveer 1680 vermelden alléén den *eigenaar*, en niet den *bewoner*. In vorige jaren werden beide steeds aangewezen, en dit maakt het gebruiken dier vroegere jaren veel belangwekkender dan de latere.

gracht heeft gewoond, is door de herhaalde aanwijzing in den „Naemwijser" boven twijfel.

Na het einde van 1704 werd Witsen in Februari 1705 andermaal als oud-burgemeester herkozen. Dit was zijn dertiende burgemeesterschap [1]) en het is ook zijn laatste geweest. Wellicht heeft hij omstreeks dien tijd te kennen gegeven dat hij voor het vervolg van de staatszorgen wenschte ontslagen te worden; althans uit enkele uitdrukkingen in zijne brieven uit dit tijdperk blijkt dat hij naar rust begon te verlangen, bepaaldelijk met het doel om zich meer aan zijne studiën te kunnen wijden. Zoo lezen wij in een brief aan Cuper van den 8 December 1704, alzoo juist in de dagen kort voor het bezoek van Marlborough:

> „De regering overstolpt mij so seer, dat ik qualijk een uer tijt hebbe aen onse studie te gedenken, en het verveelt mij langer so, dat ik wensche met Tomas a Kempis *in angello cum libello* en in rust mӯ vorderen tijt te passeeren. De lasten vant lant sijn te bijster hoog, de armoede wert hier groot, en onse rijkdommen werden ter zee dagelijx tot so veel tonne gouts weggesleept.
>
> „Onse vrinden doen niet wat sij souden doen, onse admiraliteyt krijgt geen betalinge, en dus kan men de vaert niet beschermen. De onlusten in Gelderlant en Zeelant [2]) hinderen het gemeen seer, en men brengt geen consenten voldoenent op."

---

[1]) Hij is als regeerend burgemeester werkzaam geweest in de jaren 1682, 1685, 1688, 1690, 1693, 1695, 1696, 1698, 1699, 1701, 1702, 1704 en 1705.

[2]) Zie daarover o. a. Wagenaar Vad. Hist. XVII 231—250.

Zeker geen aangename schildering van de toenmalige toestanden. Het was echter geen vermindering van belangstelling voor land en stad, die Witsen deed verlangen naar het ambteloos leven. Integendeel; nog geen jaar te voren [1]) schreef hij aan denzelfden vriend:

> „De saeken van 't gemeen gaan mij seer ter harten, *mera ubique est confusio*, en gebrek van middelen en ordre, waer van seer veel kan melden."

De reden van Witsen's toenemenden weerzin tegen het regeerders-ambt moet dus hoofdzakelijk gezocht worden in de wijze, waarop zijne medeleden het landsbelang begrepen en behartigden, of niet behartigden. Witsen begon te gevoelen dat de thans bovendrijvende partij, ook al volgde zij nog schijnbaar de staatkunde van Willem den Derde, toch inderdaad van diens beginselen ten eenenmale afweek. Zij wilden wel den oorlog voortzetten, vooral zoolang die voorspoedig ging, doch wenschten zoo weinig mogelijk van de lasten te dragen. Zoodoende werd uit zuinigheid het belang der vloot verwaarloosd, en daardoor aan den koophandel onberekenbare schade toegebracht. Wij kunnen ons voorstellen hoe deze gang van zaken Witsen, en wellicht enkele gelijkgezinden, moest ergeren, maar evenzeer hoe de anderen hem op min of meer bedekte wijze zullen hebben doen verstaan dat men zijn tijd als voorbij beschouwde. Dat dit vermoeden niet uit de lucht is gegrepen, kunnen wij zien uit het slot van zijn brief van den 4 November 1705 (aan Cuper):

---

[1]) Brief aan Cuper, 8 Maart 1704.

„God bewaer U WelEd., en laete hem niet overkomen dat mij bejegent *post tantos labores*."

Juist door het bestaan dier onaangename verhouding tusschen Witsen en vele andere regenten, kunnen wij moeielijk bepalen welke waarde wij hebben te hechten aan Wagenaar's mededeeling [1]), dat een voorloopig ontwerp van een vredesverdrag (waarvan echter niets is gekomen) in September 1705 de instemming had van de regeerende burgemeesteren Pancras, Graafland, Witsen en de Haaze. Het is immers zeer licht mogelijk dat hij ook hierbij in de minderheid was en door zijne ambtgenooten werd overstemd.

Moeten wij het jaar 1705 dus beschouwen als dat van Witsen's laatste burgemeesterschap, zoo hielden toch zijne bemoeiingen op staatkundig gebied niet aanstonds geheel op. In een brief van den 7 Augustus 1706, uit den Haag geschreven, meldt hij aan Cuper, dat hij in dien tijd slechts weinig te Amsterdam kon tegenwoordig zijn, „vermits voor dit gehele jaar ter vergadering van Hollant gedeputeert ben." Was dit werkelijk een eerbewijs, of wellicht een middel om een geheel jaar te Amsterdam van hem ontslagen te zijn? Vermoedelijk het tweede, in den vorm van het eerste; want vroeger werden de afgevaardigden naar de Staten gewoonlijk slechts voor ééne dagvaart aangewezen [2]).

---

[1]) Zie Wagenaar Vad. Hist. XVII 288. Het bedoelde ontwerp was opgesteld door den Amsterdamschen pensionaris Willem Buys.

[2]) Uit de „Missiven" van de Gedeputeerden ter Dagvaart over de jaren 1705 tot 1707 kan men zien, dat Witsen van 10 Februari 1706 tot den 21 Januari 1707 alle gezamenlijke brieven (op drie na) heeft medegeteekend. Den 1 October

Van zijne werkzaamheden in dat jaar heb ik weinig bijzonders kunnen vinden, dan alleen hetgeen hij schrijft in zijn eigen Levensbericht:

„A⁰ 1706 is hij gecommitteert geweest, om de koning van Pruyssen op te wagten en gedurende zijn verblijf in deese landen te versellen."

Uit de besluiten der Staten van Holland van den 13 Juli 1706 blijkt, dat Witsen, met den Graaf van Portland en de Heeren Van den Honert en Baert, werd afgevaardigd om Koning Frederik andermaal te ontvangen [1]). Het is in verband daarmede, dat wij nog iets kunnen mededeelen uit enkele brieven van Witsen's hand, die uit dat jaar op het Amsterdamsch Archief aanwezig zijn [2]).

Het was weder op Honselaarsdijk dat Koning Frederik het eerst zijn intrek nam, een paar dagen na het bovengenoemde besluit der Staten van Holland. De Heeren Van den Honert en Baert waren om andere werkzaamheden afwezig, zoodat Bentinck en Witsen nog meer met den Koning moesten in aanraking komen, zoowel daar als te 's-Gravenhage. De Koning nam vooral ditmaal den schijn aan, alsof hij alleen was

---

1706 moest hij noodzakelijk te Amsterdam zijn voor de vergadering der Oost-Indische Compagnie, doch was spoedig weêr op zijn post terug. Ook in het vorige jaar 1705 was hij gedurende de zomermaanden veel in den Haag; den 25 Juli 1705 schreef de Pensionaris de la Bassecour, dat de Afgevaardigden, wegens het scheiden der vergadering, naar huis vertrokken, „de h[r] Burgem[r] Witsen noghtans genoodsaakt werdende alhier te blijven."

1) Zie ook „Aemstels Oudheid" VI. 55.

2) Men kan ze vinden in de straksgenoemde „Missiven van Gedeputeerden ter Dagvaart."

gekomen „tot sijn vermaek en om sig wat te diververteeren [1])" en sprak daarom ook weinig of niet over zaken, hoewel iedereen zeer goed wist dat zijn komst met de nog altijd hangende zaak der Oranje-nalatenschap in verband stond. Een zijner ministers, de Graaf von Wartenburg, die Witsen reeds vroeger schijnt te hebben gekend, sprak daarentegen met dezen enkele malen zeer uitvoerig over deze aangelegenheid, en drong zeer sterk aan op de tusschenkomst van Amsterdam in de Staten om een spoedige afdoening te verkrijgen [2]). In dien tusschentijd hield de Koning zich voornamelijk bezig met de jacht. Witsen verhaalt [3]) dat Zijne Majesteit bij die gelegenheid vijf of zes herten schoot, en voegt daarbij: „Het beliefde hem mede een aen mij te vereeren, 't gene ik de vrijhejt neme UEd. gr. agt. toe te senden, dien ik mejne dat het eigen is, also ik harentwege dese commissie ben waernemende." Het is te hopen, dat Burgemeesteren hunnen vroegeren ambtgenoot voor deze overgroote kieschheid dankbaar zullen zijn geweest; zij dunkt mij intusschen wel wat al te ver getrokken.

Even als de meeste vreemdelingen die ons Vaderland bezochten, betoonde ook de Pruisische Koning eene groote belangstelling in alles wat betrekking had op onze Indische bezittingen. „Het inkomen onser schepen ujt Indiën" schrijft Witsen den 28 Juli, „behaagde de konink, en las hij de carga, die ik hem presenteerde, met opmerking." Dit gaf hem zelfs aanleiding om nog eens naar Amsterdam te willem over-

---

1) Brief van Witsen, 28 Juli 1706.
2) Brief van Witsen, 29 Juli 1706.
3) Brief van Witsen, 28 Juli 1706.

komen, doch hij wilde liever niet volgens zijne Koninklijke waardigheid worden ontvangen, maar „gants gants incognito," zooals hij aan Witsen te kennen gaf op een oogenblik dat hij dezen in een hoek der zaal vertrouwelijk kon aanspreken. Witsen begreep al spoedig de reden dezer geheimzinnigheid. „Het schijnt hij genegen enige inkoop te willen doen van frayigheden, so nu met de vloot ujt Oost Indien sijn gekomen," doch een oogenblik later maakte Bentinck de opmerking, dat 's Konings overkomst met dat doel nu nog wat te vroeg zou wezen, omdat de aangebrachte goederen immers nog niet waren gelost en ook nog niet zoo spoedig zouden worden geveild. Witsen wist op dat oogenblik dus nog niet met zekerheid of 's Konings plan om „enige curieusheden ujt Oost-Indiën te willen koopen" nog zou kunnen worden ten uitvoer gebracht. De latere brieven der gezamenlijke afgevaardigden en van den Pensionaris maken daarvan ook geen bijzondere melding, zoodat ik vermoed dat het voorgenomen bezoek, ingevolge Bentincks raad, is achterwege gebleven.

Het overige gedeelte van datzelfde jaar ontmoeten wij Witsen's naam nog geregeld (met een paar uitzonderingen) onder alle brieven der Amsterdamsche afgevaardigden aan Burgemeesteren, tot op den 21 Januari 1707. Met dien dag eindigt zijne werkzaamheid als vertegenwoordiger der Amsterdamsche Regeering in den Haag. Volgens zijn eigen berekening in zijn Levensbericht [1]) had hij nu in het geheel „veertien a vijftien jaaren in den Hage gevaceert." Hij rekende hieronder vooral zijne zitting in Gecommitteerde Raden en in de Staten-Generaal.

[1]) Zie „Aemstels Oudheid" VI 45.

Witsen's staatkundige loopbaan kan hiermede als afgeloopen worden beschouwd. De enkele ambten en bedieningen, die hij ook later nog bleef waarnemen en waarover wij nog nader zullen hebben te spreken, betroffen meer Amsterdam alleen en verschaften hem geen staatkundigen invloed.

XIII.

Wij hebben in het vorige hoofdstuk een oogenblik stilgestaan bij de redenen, die Witsen kunnen genoopt hebben om zich na het jaar 1705 aan de regeering te onttrekken. Het is echter zeer de vraag of hij daarmede toen heeft bedoeld, dat hij ook later niet meer in aanmerking wilde komen, doch het schijnt dat men het als zoodanig heeft opgevat, of zich althans heeft gehouden alsof men het zoo opvatte. In zijn Levensbericht meent hij dit te moeten in verband brengen met den dood van zijn vriend en veeljarigen ambtgenoot Joannes Hudde. Deze was in het jaar 1704 [1]) gestorven, en wanneer wij ons herinneren dat Hudde in 1681 en 1682 zeer voor Witsen's verheffing had geijverd en dat beiden in de staatkunde doorgaans dezelfde richting volgden, dan is het lichtelijk te begrijpen dat zijn gemis veel nadeel moest toebrengen aan Witsen's invloed in de Regeering van Amsterdam. Als oudste der drie gekozen burgemeesters van 1704 kon hij echter nog één jaar aanblijven, en zoo heeft hij dan ook werkelijk nog in 1705 het Burgemeesterlijk ambt waargenomen.

[1]) In het Woordenboek van Van der Aa staat de 16 April 1704 genoemd als de sterfdag van Hudde.

Witsen is dus niet volkomen nauwkeurig, wanneer hij in zijn levensbericht verhaalt, dat hij

„dertien malen de regeringe, als burgemeester, op zijn beurt (heeft) waargenomen tot de dood van de heer Hudde, waarna niet wederom tot die waardigheijd is verkoozen, maar tot zijn dood geplaatst in de Thesaurie."

Is dus de eerste helft van deze mededeeling niet geheel in overeenstemming met de feiten, zoo is daarentegen het laatste gedeelte volkomen juist, en waarschijnlijker juister nog dan hijzelf kon vermoeden op het oogenblik dat hij dit schreef. Het klinkt immers vreemd, dat hij reeds in 1711 (toen hij zijn Levensbericht schreef) met zekerheid wist dat hij „tot zijn dood" Thesaurier zou blijven. Doch het zal hem toen wel reeds ten volle duidelijk zijn geworden, dat zijn oude plaats in het burgemeesterlijk gestoelte hem niet weder zou worden aangeboden. En dit is ook werkelijk zoo geschied. Toen Witsen in het laatst van Januari 1707 uit den Haag terugkwam, werd hij tot Thesaurier-Ordinaris aangesteld, en heeft hij sedert die betrekking onafgebroken tot aan zijn dood vervuld. Van het bijwonen der Dagvaart was hij nu ook ontheven, en van dat oogenblik af wordt zijn naam in de Missiven der Afgevaardigden niet meer gevonden.

Men meene echter niet dat hij daarom zijn verdere levensjaren in geheele werkeloosheid heeft doorgebracht. Nog in de vorige eeuw was hij benoemd geworden tot Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie (1 December 1693) en later tot Commissaris van de Pilotage (2 Maart 1696), „welk collegie bestaat uit vier leden, een van Amsterdam, een van Hoorn, een van Enkhuysen en een van Medemblik, en waarin hij veel dienst heeft gedaan met het besorgen van drie

vuur- en licht-toorens aan de Zuiderzee en ook uit te werken dat de uitspraak over de geborgene goederen gebragt wierd aan dit collegie, 'tgeen te voren in den Hage bij de rekenkamer geschiede [1])." Ik vermoed intusschen, hoewel Witsen het niet uitdrukkelijk zegt, dat deze pogingen wel zullen dagteekenen uit de eerste jaren van zijn lidmaatschap in die vergadering, toen hij ook nog werkelijken invloed in den Haag kon uitoefenen. Behalve dit, behoorde ook het aannemen van loodsen en in het algemeen het toezicht op het loodswezen tot den werkkring dezer Commissie. In Witsen's geschreven aanmerkingen op Commelin komt hij ook daarop terug, en voegt bij Commelin's beschrijving van den Haringpakkerstoren nog de volgende mededeelingen:

„De knegt van het lootsmansgild heeft een woning agter tegen dese toren, die door de burgemeester Witsen als commissaris van de pilotage is doen bouwen.

Lootsen worden aangenomen van de Commissarissen van pilotage binnen dese stad, 'tgeen jeegenwoordigh is N. Witsen, dogh werden sij, eer dat sij aangenomen, door de overlujden geexamineert en moeten hare proefreyse doen, so na Texel als na het Vlie, etc."

Dit Commissarisschap, hoe belangrijk ook, zal echter in gewone tijden niet veel gewichtige werkzaamheden hebben gevorderd. Dit kan intusschen niet worden gezegd van het Bewindhebberschap der Oost-Indische Compagnie, hetwelk ook aan Witsen was opgedragen. Het is overbekend welk een ingrijpende rol dit handelslichaam heeft vervuld in de geschiedenis onzer Repu-

---

[1]) Zie Levensbericht in „Aemstels Oudheid" VI 45.

bliek, en hoe het in zekeren zin als een staat in den staat kan worden aangemerkt. Zij het ook, dat een groot deel van het eigenlijke bestuur niet hier, maar te Batavia werd gevoerd, zoo bleef toch het ambt van Bewindhebber een post van groot gewicht en van groote verantwoordelijkheid. Deze verantwoordelijkheid betrof echter meer de vergadering van Bewindhebbers in haar geheel dan wel ieder lid afzonderlijk, en, evenals in verreweg de meeste besturen van toen (misschien ook wel van later) waren het hoofdzakelijk enkele leden, die de hoofdleiding hadden en inderdaad de maatschappij bestuurden. In den regel behoorde Witsen tot deze laatsten niet, en dit vindt zijne verklaring grootendeels in het feit, dat hij, hoewel aan handelsfamiliën nauw verwant, zelf geen eigenlijk handelsman was. Alleen waar de staatkunde, en vooral waar de wetenschap daarbij betrokken waren, zien wij Witsen nu en dan in zijne hoedanigheid als Bewindhebber op den voorgrond treden. Dit was bij voorbeeld het geval geweest tijdens het bezoek van Peter den Groote, toen hij de tusschenpersoon was door wien Peter's wenschen aan de Compagnie werden overgebracht en door deze ingewilligd. En wanneer wij zijne talrijke brieven aan Gysbert Cuper doorlezen, dan vinden wij meer dan eens gewag gemaakt van zijne pogingen om jeugdige geleerden (predikanten en anderen) in dienst der Compagnie naar Indië te doen vertrekken, om daar in het belang der wetenschap en der Christelijke beschaving werkzaam te zijn. Wij moeten echter aanstonds hier de opmerking bijvoegen, dat, hoe verder men in deze brieven komt, de uitslag dier pogingen hoe langer hoe ongunstiger wordt. Even als op staatkundig gebied, begon het Witsen ook hier telkens meer te ontbreken aan gelijkgezinde ambtgenooten.

Had men in de vorige eeuw nog ernstig moeite gedaan om de belangen der wetenschap zooveel mogelijk met het handelsbelang te doen samengaan, in de latere jaren werd dit anders. Alleen geldelijk voordeel, onmiddellijk winstbejag werd meer en meer de hoofdgedachte van allen die eenigszins op Indische zaken invloed hadden, en zelfs zij die naar Indië trokken met het voornemen om daar de volken te bestudeeren en te ontwikkelen, werden reeds spoedig na hunne aankomst door dezelfde geldzucht medegesleept en dachten veelal niet meer om hunne vroegere voornemens. Is het wonder dat Witsen, wanneer hij over deze dingen schrijft, zeer dikwijls een klaagtoon moet aanheffen? Vooral zijn brief van den 1 Augustus 1712 aan Cuper [1]) is in dat opzicht belangrijk. Zijn vriend had hem naar eenige bijzonderheden omtrent Indië gevraagd, in de hoop dat Witsen hem daarover zou kunnen inlichten, en nu lezen wij aan het slot van Witsen's brief:

„Wat vraegt UwelEd: na geleerde curieushejt van Indiën. Neen Heer, het is alleen gelt en geen wetenschap die onse luyden soeken aldaer, 't gunt is te beklagen [2])."

En dit was geen uiting van tijdelijke moedeloosheid. Meer dan een jaar later (14 December 1713) vernemen wij dezelfde klacht:

---

[1]) Dezelfde, waaruit Mr. Chais van Buren een gedeelte heeft aangehaald. Zie „Een bladzijde uit het leven van Mr. Nicolaas Witsen" t. a. p.

[2]) Elders lezen wij bij hem (17 September 1713):

„Mijn Hr ik barst schier ujt in klagten over de iverlooshejt, die mij ontmoet tot ondersoek diergelijker saeke, en traeghejt tot voortsetting in die landen van de Godsdienst, schamende mij sulx te melden."

„Wetenschap is bij ons van diergelijke saeken balling. Dog mijn jaeren sijn hoog, en de lust is mij door wederwaardigheden verflauwt."

Ook met de op Witsen's aansporing ondernomen ontdekkingstochten was het steeds treurig afgeloopen, zooals wij reeds vroeger hebben aangestipt. In het begin van 1696 had hij zich nog groote voorstellingen gemaakt van een dergelijken tocht naar „het Suytlant" (Australië), en schreef hij daarover den 12 Maart met groote ingenomenheid aan Cuper, wien hij vroeg om hem toch vooral alles te willen opgeven wat hem wetenswaardig toescheen. „Wij doen de vaertuijgen bemannen meest met ongetrouwde en geresolveerde manschap; ik geve een schilder mede om alles af te maelen wat sij seltsaems bejegenen." Blijkens een volgenden brief (van 7 April) had hij zelfs „twe schilders te scheep bestelt; gunt Godt behouden rijs, en ons het leven, so sullen wij gewislijk veel bijsonderheden te weten komen."

Ondanks al deze voorzorgen kon Witsen later slechts een uiterst mager verslag van deze reis geven. De reizigers hadden zich zeer oppervlakkig en slechts ten halve van hunne taak gekweten, „in kort daer is niet veel opgedaen, omdat de commandeur, te veel tot den dronk geslagen, de kusten wel af heeft gepeilt, maer te lande niet veel besogt; is nergens langer dan dri dagen stil geweest, tegen sȳ instructie die ik selve heb ter neder gestelt en hem belast lange op een plaets te blijven. Dog hij had sijn tijt aen de kaep verlegen met gasterijen en vrolijk maeken, dat mij leet is."

Ondanks de eenvoudige bewoordingen waarin hij zijn beklag uitspreekt, kunnen wij toch duidelijk zien hoe dergelijke achteloosheden Witsen moeten hebben gegriefd. En waren het nog maar alleen dronken schip-

pers geweest, die het gewicht hunner roeping zoo weinig begrepen! Doch van tijd tot tijd vernemen wij dat het ook met de hoogstgeplaatste ambtenaren dikwijls moeielijk was om voort te komen. Waar dit echter wèl gelukte, bleven de verblijdende gevolgen meestal niet uit, en hebben latere geslachten daarvan de vruchten geplukt. Ik denk hierbij aan Witsen's pogingen tot aankweeking van de koffieplant op Java. Hierover is reeds vroeger het een en ander bekend geworden [1]), doch volledigheidshalve wensch ik het hier nog even in herinnering te brengen.

In het bekende werk van den Heer De Jonge [2]) kan men vinden, dat de Directeur-Generaal van Hoorn reeds vóór 1696 met den Resident van Suratte, Adriaan van Ommeren, in onderhandeling was over de mogelijkheid om de aldaar gekweekte koffie ook naar Java over te planten. Inderdaad werden kort daarop eenige plantjes naar Java overgebracht, die echter door de aardbeving en de overstroomingen van 1699 geheel werden vernield. Later bracht Zwaardekroon eenige plantjes uit Malabar mede, die door Van Hoorn in zijn tuin werden aangekweekt. In 1706 kon hij reeds eenige stekjes overzenden aan sommige liefhebbers in het vaderland, en onder dezen natuurlijk ook aan Witsen. Spoedig werd nu de aandacht der Compagnie op deze nieuwe

---

[1]) Mr. Chais van Buren heeft in zijn meermalen door mij aangehaald geschrift daarover reeds het een en ander medegedeeld. De brief aan Cuper, dien hij daarbij heeft gebruikt, is reeds vroeger uitgegeven in den „Navorscher" van 1854.

[2]) Zie J. K. J. de Jonge, de Opkomst van het Nederlandsch gezag in Ned. Indië." deel VIII, bl. 134 en volg., waarin verwezen wordt naar de vroegere mededeelingen van den Heer P. A. Leupe over ditzelfde onderwerp in de „Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië."

aanplantingen gevestigd, en werden de hoofden in verschillende afdeelingen van Java daartoe gelast. In 1711 ontving men reeds 894 pond koffie, die met 8 tot 15 stuivers per pond mochten betaald worden. Tusschen Februari 1714 en September 1715 werden 2839 pond aan de Compagnie geleverd; in November 1716 bedroeg de opbrengst 8116 pond, in November 1717 13279 pond, en in de volgende jaren is zij bijna telkens vermeerderd.

Uit Witsen's brieven blijkt ons echter dat hij tot de aanvankelijke invoering van de koffie-aanplanting in nauwer betrekking heeft gestaan dan men uit deze mededeelingen zou vermoeden. Tot tweemalen toe [1]) verhaalt hij aan Cuper, dat hij het is geweest, die van den beginne af den Heer Van Hoorn tot deze aanplantingen heeft „geport," en dat de overzending van een plantje van Suratte (uit Arabië afkomstig) naar Java op zijn aanraden is geschied. Het was dus zeer natuurlijk, dat het eerste boompje uit Java aan hem werd gezonden, doch evenmin kan het ons van Witsen verwonderen, dat hij dit niet voor zich zelven behield, maar het deed plaatsen in den Amsterdamschen Hortus Medicus. Dit eerste boompje was in 1714 „een redelijk hogen boom, als hier de kersenboomen sijn." Den 21 Juli 1716 was het „reets so groot als een groote kerseboom, en geeft nu rijpe vrugten, en de Heeren burgemeesteren hebben daer van reets de proef en smaek gehadt, dog ofschoon de boom van mij aen de stat geschonken was, so hebbe ik de proef niet gehadt." De Heeren Burgemeesteren [2]) hadden natuurlijk al lang vergeten

---

[1]) Den 17 September 1713 en den 18 September 1714.

[2]) In 1716 waren het Jan Trip, A. Velters, G. Hooft en N. van Bambeeck.

wat Witsen ook hierin ten nutte van zijn vaderland had verricht. Hij zelf vond echter het middel om zich ook over deze miskenning te troosten. „*Sic vos non vobis*, etc." schrijft hij verder aan Cuper, „dog ik hoore dat er so veel kracht in dese javaense koffiboonen niet is als in die van Mocha." — Toch was het geen leedvermaak dat hem zoo deed spreken. Integendeel, oprecht gemeend schijnt ons de klacht, waarmede hij van dit onderwerp afstapt:

> „Maer ten ongelucke, die jegenwoordig het oppergesag hebben in Batavia [1]), sijn geen liefhebbers van de botanie of aenplantingen van gewassen, so als de Hr van Hoorn was, *et regis ad exemplum*, etc. Hierom begint men nu te schrijven, dat veel boomen aldaer ujt sijn gegaen, en dor geworden."

De zaak zelve bleef hem dus ernstig ter harte gaan, al zag hij geen kans daarin verbetering te brengen.

Mocht Witsen zich van tijd tot tijd teleurstellingen bereid zien door de gebrekkige medewerking van anderen, toch kon hij nog de bewijzen leveren dat hij nog in staat was iets goeds tot stand te brengen. Ik bedoel hiermede vooral de beide kaarten, die hij nog op gevorderden leeftijd ontwierp, betreffende de uitgangen van de Zuiderzee. Meer dan eens was hij persoonlijk daarvoor werkzaam geweest, en „selve in loco de gronden gepijlt en in mijn bijsijn doen pejlen [2])." „De gronden en dieptens verlopen aldaer dagelijx," schreef hij verder, zoodat het een uiterst lastig werk

---

[1]) De Gouverneur-Generaal Joan van Hoorn was in 1719 opgevolgd door Abraham van Riebeek, en deze in 1712 door Christoffel van Zwol.

Zwaardekroon kwam eerst in 1718 aan het bestuur.

[2]) Brief aan Cuper, 6 December 1709.

moet geweest zijn om tot eenige oplossing te komen, die voor de zeevarenden van nut kon zijn, „moetende diergelijk werk langsaem en door veelvuldige ondervindinge ter neder werden gestelt [1]." Het is alzoo licht mogelijk dat de beide hierbedoelde kaarten voor de tegenwoordige toestanden volstrekt geen waarde meer bezitten, doch voor ons zijn zij van groot gewicht als bewijsstukken voor den onverflauwden ijver van den nu reeds acht-en-zestigjarigen burgemeester. Men kan ze vinden in de verzameling brieven aan Cuper, op de Amsterdamsche Bibliotheek, met deze opschriften:

„*Flie en Schellinger Stroom*,

aldus gepijlt in 't nieuw gat na Zangerzandt
op den 8 July 1708, in presentie van de heeren
commissarissen van de pilotagi.

De H^r en Mr Nicolaas Witsen, Burgem^r
en Raad der Stad Amsterdam,
De H^r en Mr Dirk van Foreest, Burgem^r
der Stad Hoorn,
De H^r Joan Verbruggen, Raad en Burgem^r
der Stad Enchuysen,
De H^r Joan Spiegelmaker, Raad en Burgem^r
der Stad Medemblik."

Wellicht zal men zeggen, dat uit dit opschrift niet behoeft te worden afgeleid, dat Witsen zelf de ontwerper van deze kaart is geweest. Dit blijkt echter duidelijk uit den straks aangehaalden brief van 1709,

---

[1]) Brief aan Cuper, 20 Augustus 1710.

waar hij zegt: „Ik hebbe voorlede somer een kaert gemaekt van de Vlie en Schellinger Stroom, ... dese gelijkt gants niet na de kaerten voor desen daer van gemaekt." En van de latere kaart zegt hij het even duidelijk in zijn brief van den 20 Augustus 1710: „Ben besig om een van Texel en de gantsche Suyder Zee te berijden, en hebbe van dees somer reets pijling gedaen." — Ten overvloede blijkt het ditmaal ook uit het opschrift van de kaart zelve, aldus luidende:

„*Texel en Vlie Stroom.*

bij eijgén herhaalde pijlingen en lange ondervindingh, mitsgaders uijt mondeling verslag, en aanwijsinge van verschijden ervarene Lootsluyden, ontworpen en ter nedergestelt door

N. Witsen, cons: Amst:

in het Jaar MDCCXII, getekent van

Isaak de Graaf,

alles gelegt na de wijsing der hedendaagze compassen, welke bevonden zijn genoegsaam een streek noteering te hebben."

Onze waardeering van Witsen's zorgvollen ijver op dit gebied wordt vooral niet minder, wanneer wij weten dat hij nu en dan met allerlei ziekte had te worstelen en dat zijne lichaamskrachten aanmerkelijk begonnen te verzwakken. Van tijd tot tijd maakt hij daarvan melding in zijne brieven aan Cuper. Den 4 November 1705 schrijft hij aan dezen: „De koorts en langdurige siekte hout mij nog buiten affaires en binnenshuis;" en eenige jaren later (20 Augustus 1710): „Ik ben weder

seer krank geweest, dog nu hersteld, hoewel seer swack. Hadde een heete en gevaerlijke koorts." Ook zijn brief van den 15 Februari 1713 (?) begint met deze woorden: „Ten waere een swaere siekte van vier weeken aen koorts en peuris, so soude eerder aen UEd. hebben geschreven. Men dagte hier dat mijn eijnde daer was, dog Godt heeft het weder voorsien, en mij beterschap gegeven, hoewel niet geheel herstelt."

Niet alleen zijne eigene ziekten, maar ook die zijner echtgenoot vinden wij enkele malen in zijne brieven vermeld. Vooral in den zomer van 1712 schijnt zij zeer ernstig ziek te zijn geweest „so dat ik alle uer de doot verwagte [1])," en ook na hare herstelling namen hare krachten slechts zeer langzaam toe. Witsen beproefde daarom den volgenden zomer of de buitenlucht haar wellicht zou kunnen versterken, en trok daarom een gedeelte van den zomer van 1713 naar het dorp Amstelveen. Den vorigen zomer hadden zij daar ook eenigen tijd doorgebracht, doch toenmaals was het meer zijne bedoeling geweest om eenige rust te nemen „daer buijten gewoel van de stat ben [2])." Hij had toen zelfs het voornemen gehad om met zijn vrouw een tochtje naar Deventer te doen, en zijn vriend persoonlijk te bezoeken, „maer haer siekte en mijn omslag hebben sulx belet, daer den ouden dag bijkomt [3])."

De keuze van Amstelveen als tijdelijk buitenverblijf was niet geheel toevallig; sedert eenige jaren stond Witsen met dat dorp in eenigszins nauwere betrekking. Gelijk bekend is, behoorde Amstelveen onder de Ambachtsheerlijkheden van Amsterdam, en sinds het laatst

---

[1]) Brief aan Cuper, 13 September 1712.
[2]) Brief aan Cuper, 22 Augustus 1712.
[3]) Brief aan Cuper, 12 October 1712.

der zeventiende eeuw was steeds een Amsterdamsch Burgemeester, wegens de Stad, tot Ambachtsheer benoemd. Den 22 Juli 1704 viel deze eer te beurt aan Witsen, als opvolger van zijn vriend Hudde. Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat hierin de reden moet worden gezocht van zijn herhaald verblijf in dat dorp.

Dezelfde waardigheid van Ambachtsheer wegens de Stad werd hem den 23 April 1705 opgedragen met betrekking tot de eilanden Urk en Emmeloord [1]. Deze waren in het laatst der zeventiende eeuw door Amsterdam gekocht, en zoodoende onder het beheer der stad gekomen [2]. Het was in zeker opzicht eigenaardig, dat juist Nicolaas Witsen in dat ambt werd aangesteld, omdat de naam van Witsen nog eenigszins in betrekking stond tot de geschiedenis van het eiland Urk. Het was namelijk in 1617, dat Burgemeester Gerrit Jacobsz. Witsen (destijds Lid van Gecommitteerde Raden) op last der Staten van Holland aldaar een vuurbaak deed oprichten, zeer dicht bij de zee, aan het Zuid-Westen van het eiland [3]. Deze vuurbaak had natuurlijk steeds veel van de stormen te lijden, en Wagenaar vermeldt, dat zij eenige malen meer landwaarts in is moeten verplaatst worden. Dit moet ook geschied zijn

---

[1]) Namelijk in de plaats van den Oud-Burgemeester Jacob Jacobsz. Hinlopen, die den 14 Maart 1705 was overleden.

[2]) Reeds in 1659 waren daartoe pogingen gedaan en Burgemeesteren gemachtigd om het eiland Urk voor een geringen prijs van den toenmaligen Heer af te koopen, ten einde beter zorg te kunnen dragen voor het onderhoud der zeeweeringen.

Zie het „Extract uit eene Resolutie" van 30 September 1659, te vinden in het Eerste Deel van Witsen's papieren (Amst. Archief).

[3]) Zie Commelin II 881ci.

tijdens het bestuur van Witsen; hij zelf zegt daaromtrent in zijn Levensbericht, dat hij

> „de vuurtooren tegens de zee bestendig gemaakt heeft en de regeringe in goede ordre gebragt en ten voordeele van dat eyland een loterije uitgewerkt."

Dit gebeurde in het jaar 1710, toen een hevige storm het eiland aanmerkelijke schade had toegebracht en vele gebouwen vernield. Amsterdam had steeds groote waarde gehecht aan het bestaan dier beide eilanden en aan den goeden toestand hunner zeeweringen, en daaraan ook reeds veel ten koste gelegd. De provincie Holland besloot nu den 15 Juni van dat jaar vergunning te geven tot de oprichting van eene loterij ten bedrage van *f* 600,000.—, waaruit de kosten van herstelling konden worden bestreden [1]. De bovengenoemde aanhaling uit Witsen's Levensbericht doet ons zien, dat zulks door zijne tusschenkomst is geschied.

„De regeringe in goede ordre gebragt" te hebben, verklaart hij evenzeer een van zijne bestuursdaden te zijn geweest. Tot toelichting diene, dat dit waarschijnlijk doelt op het feit, dat hij den Lastbrief en den Eed der Burgemeesters van Urk heeft geregeld. Een dergelijke eed in voorgeschreven bewoordingen bestond vóór dien tijd niet, en werd door Witsen opgesteld in een vorm, die groote overeenkomst vertoont met den gewonen Schepens-eed [2].

---

[1]) Zie „Aemstels Oudheid" VI 56.

[2]) „Ghij sweert dat ghij goede reghters sult zijn, goet regt doen tusschen den Heere ende knegt, tusschen armen en rijken, en dat gij sulkx niet sult laten nogh om maegschap nogh om goet, nogh uyt vreese van U leven nog te bloeden, nogh uyt

De straks besproken storm van 1710 had onder anderen ook de kerk vernield, en deze moest dus worden hersteld. Reeds in 1716 was dit werk voltooid, en Witsen schrijft in zijne „Aenmerkingen” dat een opschrift in marmersteen aan den toren dier kerk zulks in deze woorden vermeldt:

„Als de swaere stormwinde dese kerk hadde doen nederstorten, is deselve herbouwt ter tijt als den burgemeester N. Witsen wegens de stat Amsterdam Ambagtsheer was in 't jaer 1716.”

Ook deze kerk bestaat thans niet meer; de tegenwoordige is gebouwd in 1786. — Van de kerk sprekende, kunnen wij hier nog herinneren, dat, hoewel het eiland aan Amsterdam behoorde, de kerkelijke gemeente min of meer ondergeschikt bleef aan Enkhuizen. Ik zeg met opzet „min of meer,” omdat uit Witsen's aanteekeningen blijkt, dat hij zelf daaromtrent in het onzekere was. Ziehier wat hij over dit punt heeft aangeteekend:

„Naer dat den predicant Canter de predikdienst op Urk had afgelegdt, is aldaer weder beroepen de Heer van Diepe, en vermits van vorige beroepingen aldaer geen aenteekening was gehouden, so hebben gedeputeerden vant classis tot Enkhuysen dies aengaende resolutie genomen en int ker-

---

vrintschap of haet, maer alles doen tgeen een goet regter toestaet.

Soo waarlijk moet mij God Almagtig helpen.”

„Den 10 Oct. 1709 aldus opgesteld.”

Dit is te vinden in Witsen's aanmerkingen op Commelin. Wagenaar heeft deze aanteekening gekend, en daarnaar verwezen. Vreemd is het dat hij het ditmaal doet, terwijl hij daarentegen andere uit dezelfde verzameling geheel ongebruikt heeft gelaten.

keboek ter nedergestelt als hier onder is te sien [1]), tgunt wel bij mij als Ambagtsheer wegens de stat sijn approbatie vint, edog behoudens dat haer eerwaerde seggen dat de approbatie van de Magistraet daer over hebbe te gaen, tgene niet vinden kan met de oude gewoonten over een te komen, dies sulx als ongedecideert ter neder stelle."

Wij hebben ons natuurlijk met dit vraagstuk niet verder bezig te houden, doch wenschen daarentegen nog een plaats te geven aan een andere aanteekcning van Witsen, betreffende sommige eigenaardigheden van den bodem van dit eiland.

„Het is notabel dat op Urk een van de gemeene waterputten geeft wit of blank water; welk water reyst en daelt na dat de Ysel hoogh of laegh is, en de vissers sien daer in of sij met haer schuytjes op de Yssel konnen vlotten of niet, wanneer sy na Deventer of Sutphen met vis te koop willen vaeren. Het water in de andere putten is gelagtigh en bruijn, en niet so wit als dat van de put boven gemelt.

„Het sijne opmerkingh seer waerdigh dat men op dit Eylant veel Barnsteen ontdekt, van allerhande slagh, wit, geel, helder, doncker, ja sommige stucken daer men gewassen veselties van gras en kruijden insiet, soo als een groote quantiteijt daer van bij lankheijt van tijt, terwijl ik Ambagtsheer ben geweest, aldaer hebbe versamelt. Men vint het meest als de zee den oever, alwaer het hooge

[1]) Er is namelijk bijgevoegd een afschrift van een stuk betreffende het beroep van een predikant op Urk, in het jaar 1712. Dit stuk is onderteekend door den koster Antoni van Dompselaer.

lant is, afspoelt, na een groote storm. De aerde is aldaer leemagtigh, dogh diep gravende, wert mede gevonden. De Inwoonders plagten het te gebruijken, als er een kraemvrouw was, om te branden, beeldende sij sigh in, sulx gesontheijt en sterkte toe te brengen, dogh nu wijser geworden, verkopen sij het in de steden aen de vaste kust."

Meer dergelijke bijzonderheden kan men vinden in sommige van Witsen's brieven aan Cuper, die wij in de Bijlagen hebben opgenomen [1]).

Het andere gedeelte der Ambachtsheerlijkheid was de eene helft van het eiland Schokland, Emmeloord genaamd. Dit eiland, dat thans nagenoeg geheel onbewoond is, had destijds reeds veel van de zee te lijden gehad, die telkens meer daarvan verzwolg. Wij vinden dit bevestigd door eene aanteekening van Witsen, uit dezelfde verzameling.

„Op den 29 July 1712 op Emeloort sijnde, en

---

[1]) Over den bodem van Urk raadplege men het geschrift van den Hoogleeraar Dr. P. Harting „Het eiland Urk, zijn bodem, voortbrengselen en bewoners," (Utrecht, van Paddenburg en C^{0}. 1853). Deze schrijver komt tot het besluit, dat het rijzen en dalen van het water in den bedoelden put in geenerlei verband staat met den Gelderschen IJsel (bl. 53). Aangaande het gevonden barnsteen (dat tegenwoordig echter niet meer voorkomt), is hij van meening, dat dit door de zee zal zijn aangespoeld. (bl. 33). Dit stemt ook eenigszins overeen met Witsen's mededeeling dat dit barnsteen het meest werd aangetroffen „als de zee den oever.... afspoelt." De Heer Harting ontleent zijne aanhalingen uit Witsen's brieven aan een afschrift uit de nagelaten papieren van Jac. Scheltema, destijds in het bezit van den Hoogleeraar C. A. Bergsma.

Zie ook W. C. H. Staring. „Het eiland Urk en het Nederlandsch Diluvium" (Haarlem, Kruseman).

nader ondersoek hebbende gedaen waer dat de kerklanden en armlanden waeren gebleven, vereijsende dat de regeringe aen mij aenwijsinge van deselve soude doen, so hebben sij eijndelijk naer veel bevragens mij verklaert, dat deselve meest door de zee waeren weggedreven, dog echter dat de overige kerklanden nog jaerlijx opbragten een en dertig gulden veertien stuijvers en agt penningen, en dat de armlanden jegenwoordig opbragten seven en veertig gulden en agt stuijvers. Dies hebbe ik haer gelast jaerlijx aen den Ambagtsheer rekening te sullen doen waertoe deselve wierden bekeert."

Het bedrag der kerkelijke inkomsten was dus niet groot, maar de uitgaven waren het evenmin. Witsen althans verzekert, dat de bewoners allen Katholiek waren, „en niemant als de koster en sijn wijff gereformeert, ofschoon de predikant van Ens om de veertien dagen daer eens komt prediken, waer voor hij Tractement van deese stad geniet."

Wij weten niet, hoe groot dit "tractement" is geweest, doch in elk geval heeft deze Protestantsche leeraar weinig Emmeloorders tot zijne kerk kunnen toebrengen. Zij waren en bleven Katholiek, en wellicht was dit voor Commelin een aanleiding om waar hij van hun verzet tegen de Protestantsche leer melding maakt, zich minder gunstig over hen uit te laten en te verklaren, dat de Emmeloorders „weynig van hun oprechtigheijd bij andere geprezen zijn [1])." Doch Witsen, die hen beter moet hebben gekend, daar hij het eiland jaarlijks bezocht, komt tegen dit oordeel op, en zegt

1) Zie Commelin II 882c2.

in zijne „Aenmerkingen" woordelijk: „N.B. deese woorden uijt te haelen; want sijn wel roomse, maer opregte luijden."

En hiermede zouden wij van dit onderwerp kunnen afstappen, doch willen nog volledigheidshalve herinneren, dat Wagenaar, waar hij over de vroegere geschiedenis van Urk spreekt [1]), ook gewag gemaakt van een brief van zekeren Herman van Kuinder, van den 8 Februari 1415 (1416), waarin deze verklaart het slot van Urk altoos tot een open huis voor den Graaf van Holland te zullen houden. Dezen brief „berustende ter Registerkamer van Holland" heeft Wagenaar leeren kennen uit een afschrift in de Aanteekeningen van Burgemeester Witsen [2]). Vermoedelijk heeft Witsen het uit belangstelling in het verleden van dit eiland bewaard; overigens had de brief natuurlijk geen gewicht meer voor de toestanden in zijn eigen tijd.

Wij hebben reeds verscheidene malen het een en ander overgenomen uit Witsen's brieven aan Cuper, en zullen dit ook nog enkele malen moeten doen. Toch

---

[1]) Zie Wagenaar, Amsterdam, V deel II boek.

[2]) In de papieren van Witsen (Amsterdamsch Archief) Eerste Band, vond ik ook inderdaad het

„Opschrift van sekeren brief, alsnog in Hollants rekenkamer bewaert, aengaende 't Huijs te Urck, bij mij aldaer afgeschreven. N. Witsen. Eenen brief, waermede Herman van Kuynre, Heer van Urke end van Emelwaerde, gelooft dat Sloth van Urck of van Emelwaerde tot eeuwigen dagen 't 's graven openhuis te wesen, en nimmermeer des graeven ondersaeten of andere cooplieden daer uyt te beschadigen ofte te laten doen, datum duysent vierhondert vijftien, agsten February."

zou het hier minder eigenaardig zijn die geheele briefwisseling op den voet te volgen. Daartoe behandelen zij veel te veel uiteenloopende onderwerpen, en daaronder verscheidene, die den tegenwoordigen lezer waarschijnlijk weinig belang zouden inboezemen. Zoo worden bijvoorbeeld door Witsen bij herhaling vele bladzijden gewijd aan de vraag of er werkelijk „eenhoornen" bestaan. Hij zelf schijnt daaraan niet te gelooven, doch zijn vriend Cuper komt telkens aan met aanhalingen uit berichten van Oostersche reizigers, die daarvan spreken en wier geloofwaardigheid Witsen meent te moeten bestrijden. Van zijn kant spreekt hij daarentegen meermalen over *visschen* met een scherpen horen, hetgeen (dunkt mij) de zaak veeleer verwart dan opheldert. — Een ander punt, waarop hij (vooral in de latere brieven) aanhoudend terugkomt, is de vraag of er „witte mooren" zijn, met andere woorden: of de zwarte kleur der zwarte volksstammen hun zonder uitzondering en van de geboorte af eigen is, dan wel of zij die eerst langzamerhand verkrijgen.

Belangrijker echter zijn Witsen's brieven, wanneer hij spreekt over die onderwerpen, die meer in betrekking stonden tot zijne studiën over Tartarije, als ook over zijne berichten uit Indië, bepaaldelijk over het eiland Ceilon. In zeker opzicht zijn deze brieven te beschouwen als een merkwaardige aanvulling van verscheidene gedeelten uit zijn boek over Tartarije, en verdienen daarom ten zeerste met het werk zelf te worden vergeleken.

Somtijds moet hij zich verdedigen tegen verkeerde gevolgtrekkingen, die anderen uit zijne vroegere mededeelingen hadden gemaakt. Ik spreek hier niet van de talrijke malen, dat hij zich beklaagt over binnen- en buitenlandsche schrijvers, die zijne onuitgegeven

studiën reeds bij voorbaat hadden overgenomen, zonder vermelding van zijn naam, doch denk hier meer in het bijzonder aan zijne klachten over de geheel onjuiste voorstellingen van onzen landgenoot Vossius [1]). Deze had, naar het schijnt, Witsen's berichten herhaaldelijk verkeerd overgebracht en daardoor de Engelsche geleerden op een verkeerd spoor geleid. Het blijkt niet duidelijk of Witsen deze fouten aan oppervlakkigheid of aan stellig opzet toeschrijft. Zijn brief van den 8 Februari 1714 aan Cuper doet eenigszins het laatste vermoeden.

„Gelooft dog, mijn H^r, die leugenagtige Vossius niet. Ik heb er preuve van. Hij had voor seer vele jaeren uijt mij van het Noorden iets verstaen [2]), maer heeft sulx qualijk uijtgelegt bij Konink Karel in Engelant. Deze, bijsonder curieus in ontdecking van landen, sent er twe schepen op uijt, boven Nova Sembla heen. Een quam te vergaen, en het volk bleef."

Witsen had dus wel eenige reden om op Vossius verstoord te zijn. Wie weet of hij zichzelven niet in stilte heeft beschuldigd den dood dier schepelingen op zijn geweten te hebben!

---

[1]) Deze Isaac Vossius (geb. 1618) was een zoon van den vermaarden Amsterdamschen Hoogleeraar Gerardus Vossius. Hij vestigde zich in 1670 te Londen, en stierf aldaar den 21 Februari 1689.

[2]) In een brief van 1715 komt Witsen nog eens op deze zaak terug. Het blijkt daar nog duidelijker, dat hij het oog heeft op zijn eerste stuk in de „Philosophical Transactions" (Zie Bijlagen). Nu had hij daarin wel gemeend dat Nova Zemla een schiereiland was, maar niet verzekerd dat daarom een tocht benoorden dit land zou mogelijk zijn. Deze laatste gevolgtrekking werd echter door Vossius daaruit afgeleid, tegen Witsen's bedoeling.

Hetgeen wij hier betreffende Vossius hebben medegedeeld, brengt ons van zelf nogmaals tot de bespreking van Witsen's betrekkingen tot de Engelsche geleerden en tot de „Royal Society." In het laatste van hem afkomstige opstel [1]) in de „Philosophical Transactions" vindt men achter zijn naam de letters: F. R. S. (*Fellow Roÿal Society*). Hij is dus ook lid van dat Genootschap geweest, doch ik heb niet kunnen vinden, wanneer hij daartoe is benoemd geworden. Vermoedelijk gedurende of kort na zijn Engelsch gezantschap; er bestaat namelijk een boek, waarin de handelingen der *Royal Soeiety* en het besprokene in de vergaderingen kortelijk is vermeld [2]), doch het gedeelte, dat ik daarvan heb in handen gehad, loopt niet verder dan tot ongeveer 1687. Ik heb daarin Witsen's opneming niet gevonden, en ben daarom geneigd te denken, dat hij eerst in 1689 of iets later zal zijn benoemd geworden. Te meer nog kunnen wij dit met eenigen grond aannemen, omdat zijn opstel in de „Transactions" van 1691 bij de lezers wordt ingeleid als van den hun welbekenden Burgemeester, die kort te voren als Gezant in Engeland was geweest.

Het is intusschen vrij zeker, dat dit Lidmaatschap van niet later dan van het begin van 1696 kan dagteekenen. — Dit kan worden aangetoond uit het opschrift van een brief van den beroemden natuurkundige Antonie Leeuwenhoek, van den 8 Maart 1696 [3]). Deze

---

[1]) Zijnde N°. 245, uit het jaar 1698.

[2]) The Historie of the Royal Society of London, etc. as a Supplement to the philosophical Transactions, by Thomas Birch D.D. Secretary to the Royal Society, Vol. I—IV, London, A. Miller 1757.

[3]) Zie de „Brieven" van Leeuwenhoek, Zesde Vervolg, uit-

brief was niet aan Witsen persoonlijk gericht, maar aan Heeren Bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie „ende gesonden aen den Wel Edelen Gestrengen Heere d' H[r] Nicolaas Witsen, President Burgemeester der Stad Amsterdam, Bewinthebber der Oost-Indische Compagnie, Lid van de Koninklijke Societeit in London, etc. etc." De inhoud bevat zeer uitvoerige beschouwingen over de witte Foelie, en was dus van rechtstreeksch belang voor de Compagnie zelve. De beide volgende brieven echter zijn voor Witsen persoonlijk bestemd. Ik vermoed, dat de brief van 8 Maart Witsen heeft aanleiding gegeven om in nadere betrekking tot Leeuwenhoek te treden, door hem een afdruk van zijn kaart van Tartarije te zenden, alsmede een stuk erts, dat bij de bronnen der rivier Amur gevonden was. Leeuwenhoek's brief van den 6 Juli 1696 begint met een dankbetuiging voor het gezondene, en bespreekt daarna de uitkomsten van zijn onderzoek naar dit stuk erts, waarin hij lood heeft aangetroffen. In verband met hetgeen wij reeds vroeger hebben aangehaald van Witsen's klachten over gebrek aan belangstelling voor wetenschap in Indië, is het eigenaardig uit Leeuwenhoek's pen nagenoeg hetzelfde te vernemen. Aan het slot van dezen brief schrijft hij namelijk:

> „We zouden wel wat mooijs uyt Indien bekomen, waren daar Menschen, die curieus waren om de verborgentheden te ontdekken: maar het is te beklagen, dat in een lant zoo veel te zien is, en zoo veel menschen van daan komen, die ons zoo weijnig weten te verhaalen, het geene een naeuw-

---

gegeven te Delft, bij Henrik van Krooneveld, 1696. De hier aangehaalde brieven komen daarin voor als N°. 99, 100 en 101.

keurig mens behoort te weten, want als ze al wat besonders hebben gesien, en weten ze het regte wesen niet te seggen; in 't kort, het schijnt, dat de meeste luijden geen zaken doorgronden als die met haar interest over een komen."

Wij zien dus, dat Witsen in zijne beschouwingen daaromtrent niet alleen stond, en het komt mij voor dat de waarde zijner opmerkingen alzoo niet weinig versterkt wordt door het gezag van een man als Leeuwenhoek.

De andere brief is van den 10 Juli 1696 [1]), dus weinige dagen later dan de vorige geschreven. Men vindt daarin de beschrijving van eene aanschouwelijke voorstelling van de beweging der Aarde, waarover Leeuwenhoek vroeger met Christiaan Huyghens had gesproken. Uit dezen brief blijkt niet of Witsen hem ook daarover inlichtingen had gevraagd; het opstel had vermoedelijk zijn ontstaan alleen te danken aan de bestrijding, die Leeuwenhoek's meening over deze zaak kort te voren van een buitenlandsch Hoogleeraar had ondervonden. Met dezen wilde hij echter niet in nadere bespreking treden, evenmin als in het algemeen met „menschen, die niet verder sien als haar neus lang is, of ook met luijden, die het haar interest niet en is, toe te stemmen des Aartkloots beweginge." Ik denk,

---

[1]) Het opschrift der beide brieven van 6 en 10 Juli vermeldt den naam van Witsen als „President Burgemeester." Hij was dit echter slechts van Februari tot Mei van dat jaar geweest. Het is natuurlijk den Delftschen geleerde niet kwalijk te nemen, dat hij met de bijzonderheden der Amsterdamsche Regeering niet volkomen bekend was. Den 8 Maart, toen Leeuwenhoek zijn eersten brief schreef, was Witsen werkelijk Voorzitter; vandaar dat eerstgenoemde dien titel ook bij de andere brieven zal hebben behouden.

dat hij daarom zijn geschrift liever richtte aan een geheel onpartijdig persoon, en daartoe Witsen heeft uitgekozen.

De Heer Mr. Bodel Nijenhuis heeft in zijne „Verspreide Bijzonderheden," ten bewijze van Witsen's veelzijdige belangstelling in kunst en wetenschap, de namen opgegeven van tal van wetenschappelijke werken, kaarten, dichtbundels, enz., die door de schrijvers of door de uitgevers aan hem werden opgedragen. Het zou dus overtollig zijn ze hier nogmaals te noemen; de lezer weet nu, waar hij ze kan vinden. Toch hecht ik in het algemeen aan al die opdrachten niet bijzonder veel, daar het overbekend is, hoe bijna elk boek van eenige beteekenis destijds aan den een of anderen man van invloed werd opgedragen, dikwijls met het doel om zich door diens tusschenkomst een ruimer kring van lezers te verschaffen. De betrekkelijke talrijkheid dier opdrachten aan Witsen bewijst dus alleen, dat zeer velen hem tot die mannen van invloed rekenden, doch volstrekt niet dat zij hem daarom als een bevoegd rechter beschouwden in de zaken waarover zij schreven.

Van meer gewicht zou het zijn, wanneer wij een eenigszins voldoend gedeelte bezaten van zijne talrijke briefwisselingen over geleerde onderwerpen, zooals dit b. v. het geval is met die, welke hij met Gijsbert Cuper onderhield. Wij weten immers uit zijn Levensbericht, dat hij de brieven van verschillende mannen van beteekenis getrouw heeft bewaard.

„Wegens zijne menigvuldige correspondentiën kan blijken uit de nog overig zijnde brieven, waaronder van den Czaar van Moscoviën, koning van Enge-

land, hertogen van Florencen en Coerland, landgraaf van Hessen, bisschop van Munster, spreker van het Parlement Mr. Harley, Ludolfi en anderen."

Die brieven zijn echter (op ééne uitzondering na, waarover straks) geen van allen tot ons gekomen. Daarentegen heb ik in Witsen's papieren een brief gevonden van een bekend natuuronderzoeker uit de zeventiende eeuw, den Noordhollandschen wis- en sterrekundige Dirk Rembrandsz. van Nierop [1]. — De toon van dezen brief doet vermoeden dat Witsen destijds (in 1681) met hem op vrij gemeenzamen voet schijnt te hebben verkeerd. Wij zullen dien brief hier mededeelen, omdat de inhoud min of meer in verband staat met Witsen's studiën over Tartarije.

„*Eerwaerde heer en vrient.*

Het was nu de twede mael dat ik aen U huis geweest ben, want in het verleden jaer 1680, int begin van julius, en mij worde doen van de mait bereght dat je waert na s gravenhage. Dogh om

---

[1]) Dirk Rembrandsz werd in 1610 geboren te Nieuwe Niedorp, en stierf aldaar den 5 November 1682. Zijn graf in de Hervormde Kerk vertoont een gebeitelde hemelglobe, met een lofdicht, waarin o. a. wordt gezegd:

„Hij toont ons dat de Zon
Stil stond, d'aardkloot draaide."

Zie Van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek, waar ook een korte levensbeschrijving van hem voorkomt. Hij was oorspronkelijk schoenmaker geweest en had zich „door zelfsoefening" zoodanig met de sterrekunde en aanverwante wetenschappen vertrouwd gemaakt, dat hij in lateren leeftijd ook daarin een bron van bestaan kon vinden, en daardoor niet meer „zoo dag op dag behoefde schoenen te maken."

mijn begeeren hier nu uit te drukken, dat was om te sien UE. kaert die gij uit Moskovia hebt gebraght, welke gij aen den heer professor de Bije [1]) getoont hadde, daer ik als doen enige reden me hadde, doen ik van u huis afkwam, en dit vermeert nogh mijn begeeren, omdat je nu schrijft meer in ervaring van de selfde landen gekomen te wesen om met kennisse van de selve te oordeelen. Wat aengaet om van de riviere Tanais door te graven tot de Wolga: waerop dat ik ontrent den jaere 1673 bekomen hadde een kleen blauw boekje, genaemt de franse goutmijn geopent en gestopt: het seggen was dat men de waeren te veel uit Vrankrijk dede haelen, twelk een grooten sghat aen dese konink toebreghte, en om desen goutmijn te stoppen, so was den raet, men soude den Rijn doorgraven, tot in de Bodensee en voort tot in de riviere Donauw, om als dan de waeren uit het oost van den kaiser of de landen daer ontrent van daen te haelen: en om dit door te graven, worde heel light om te doen gestelt, en hier worde ook bij gehaelt het doorgraven van de riviere Tanais tot de Wolga. Deser gelijke hebbe ik ook over eenige jaeren verstaen, dat men in Vrankrijk doende was om de riviere loopende door Bordeus te graven door de provintie Langedouk, om also te vaeren uit de groote Spaense see door Vrankrijk tot in de middelantse See! Maer of den konink tot sijn voornemen gekomen is, en hebbe ik tot nogh toe niet van gehoort.

---

[1]) Alexander de Bie, Hoogleeraar aan het Amsterdamsche Athenaeum, was ook een van Witsen's leermeesters geweest.

Wat aengaet het graven van de riviere Tanais tot de Wolga, dat soude konnen gaen, indien het volk niet te woest en het lant niet te rouw en is: maer met oogetuigh bewesen sijnde, men moet het aennemen,

Eijndelijk, waerom dat bij mij geoordeelt wort tushen Nova Sembla en Tartaria een doorgank te wesen, dat kont gij sien in het twede deel mijnder Oeffeninge p[a] 45. 46. 47. en 48, als ook waerom dat men geen reden heeft om de noord-oost hoek van Tartaria so veer int noord te laeten oploopen, siet p[a] 45 en 46, en een kaertje hier op gemaekt p[a] 58, twelk aldaer int brede te sien is. Waer op dat ik met verlangen te gemoet sie wat bij UE. en hier op in ervaring van dese, of de Ys see of de kaspische see bekomen is, twelk ik verwaghte.

En beveele UE. de genade Gods, die UE: een langdurige en voorspoedige regiering gelieve te geven.

En blijve uw gants toegenegen

NIEUW-NIEROP de 9 augusti 1681.

dienaer en vrient

Dirk Rembrandtz.

Als je aen mij sghrijft, set dan port op de brief, gelijk ik hier doe."

Wij hebben hier nogmaals gelegenheid om op te merken, dat de vraag omtrent den doortocht bezuiden Nova-Zembla Witsen steeds in hooge mate heeft bezig-gehouden. Voor ons onderwerp is het jammer, dat Dirk Rembrandsz. reeds in het volgende jaar is gestorven, zoodat zij slechts korten tijd gelegenheid hebben gehad om elkanders gedachten daaromtrent te vernemen.

Onder de namen dergenen, wier brieven aan Witsen zijn verloren geraakt, was ook die van den Hertog van Florence, namelijk Cosmo de Medici. Deze (de derde van dien naam) staat bekend als een ijverig voorstander van kunst en wetenschap, en het is dus zeer verklaarbaar dat Witsen, wellicht ook uit oude herinnering van zijn bezoek aan Italië, den Vorst een afdruk zijner kaart van Tartarije had toegezonden. Cosmo had daarop in beleefde bewoordingen geantwoord, en vermoedelijk naar sommige bijzonderheden gevraagd. Dit gaf Witsen aanleiding tot het schrijven van den volgenden brief, dien ik hier in de oorspronkelijke taal geef, zooals mij door de welwillendheid van den Directeur van het Florentijnsche Archief een afschrift daarvan werd toegezonden [1]). Zoowel de brief van Witsen, als het latere antwoord van den Groothertog zijn geschreven in het laatst van 1697, alzoo in den tijd toen Peter de Groote hier te lande vertoefde en Witsen druk bezig was om nieuwe bouwstoffen te verzamelen voor zijne tweede bewerking van het boek over Noord- en Oost-Tartarije.

---

1) In den Nederlandschen Spectator van Juli 1878 had de Heer W. M. de Jongh de aandacht gevestigd op den rijken inhoud van het Archief te Florence, bepaaldelijk in betrekking tot de talrijke brieven van zeventiende-eeuwsche Nederlanders aan de Groothertogen Fernando den Tweede en Cosmo den Derde. Op grond van Witsen's aanteekening in zijn Levensbericht schreef ik toen aan den Directeur van het Archief, of daarbij wellicht ook iets van Witsen was, en ontving kort daarna een zeer vriendelijk antwoord met een afschrift der beide brieven, die ik hier laat volgen. De Heer Guasti voegde daarbij de opmerking, dat een verder onderzoek misschien nog meer zou kunnen opleveren. Tot heden had ik geen gelegenheid om daaraan gevolg te geven.

„*Al Granduca di Toscana Cosimo III de' Medici.*

Serenissimo Signore

Non ho parole habile per exprimere a V. A. Serenissima, quanto grande è stata la mia gioia e sodisfazione quando ho havuto l'honore non solo di ricevere la cortesissima sua lettera, ma in oltre d'intendere da essa che la mia gran carta delle parti settentrionali et orientali d'Asia e d'Europa ha havuto la fortuna d'incontrare il suo gusto; della qual cosa non poteva succedermi si cara [1]). Et mentre m' accorgo che V. A. Serenissima ha si gran desiderio di sapere le particolarità di tutti quelli paesi vasti, io non mancherò di servirla d'un libro mio, che le contiene tutte, subito che sarà stampato. In tanto le rendo sempiterne grazie delle offerte obbligantissime che con tanta gentilezza s'è compiacuta farmi, e di tutto cuore la supplico di comandarmi con ogni assolutezza, quando l'occasione si presenterà di poter renderle servizio alcuno e sodisfare la sua curiosità grande; già che ambisco sommamente farle conoscere che veramente con ogni dovuto rispetto sono e sarò sempre

Di V. A. Serenissima.

D'Amsterdam
li 4 di dicembre 1697.

devotissimo, obligatissimo
et humilissimo servitore

N. Witsen."

---

[1]) De drie laatste woorden zijn mij in dit verband niet duidelijk. Toch verzekert de Heer Guasti, dat het in den brief werkelijk zoo staat.

Het antwoord [1]) van den Groothertog bleef niet lang uit, en was van den volgenden inhoud:

„*S. Altezza al Signor Borgomastro Witzen, Amsterdam.*

Li 31 dicembre 1697.

Essendo proprio di chi benefica il sentirne la maggior compiacenza, non mi arriva punto nuovo il vedere nella favorita replica di V. Illm̃a, ch' Ell' abbia non poco goduto del dono fattomi della sua gran carta delle parte settentrionali ec. e del riconoscimento gratissimo con che venne da me ricevuta. E poi che questo mio atto di gratitudine ha potuto 'fruttarmi un nuovo favore, che V. S. Illm̃a per sua bontà mi destina, nell' altro dono che Ella mi fa sperare a suo tempo, del suo libro (esistente tuttavia sotto il torchio), ove si trattano le cose piu curiose delle vaste provincie dell' Oriente e del Nort; io non devo lasciare di significarle fin da ora il singolarissimo prezio in che sarò per tenere anche questo nuovo travaglio delle sue nobili applicazioni. Con che pieno sempre più di stima e di parzialità per il merito di V. S. Illm̃a, et non men di prontezza per tutti le cose di suo servitio, resto augarandole di' cuore ogni più vera felicità."

Daar wij hier slechts een afschrift of een ontwerp van den brief des Groothertogs hebben, ontbreekt natuurlijk de naamteekening. Wij hebben intusschen

[1]) Blijkens den titel van het afschrift zijn deze beide brieven bewaard in het „R. Archivio di Stato in Firenze, — Mediceo, Legazione di Fiandra e Olanda, f: 4265. d: 58 et 59.

kunnen zien, dat Cosmo de Medici voor Witsen niet behoefde onder te doen in het vinden van de meest uitgezochte beleefdheidsvormen. Van een Medici kon dit trouwens ook worden verwacht.

Men zal wellicht de opmerking maken, dat het drietal medegedeelde brieven eigenlijk niet in dit tijdperk behoort, maar veel vroeger had moeten vermeld worden. Ik heb echter gemeend hier van de tijdsorde te mogen afwijken, omdat dit hoofdstuk van zelf meer de geschikte plaats was om datgene op te nemen, wat in verband staat met Witsen's studiën buiten het staatkundig gebied.

Wanneer wij dit laatste tijdperk van Witsen's leven nog eens overzien, dan bemerken wij, dat hij zich inderdaad op steeds grooteren afstand van het gebied der eigenlijke staatkunde geplaatst zag. Het is ook slechts nu en dan, en zeer bij uitzondering, dat hij zich nog daarover uitlaat. Wanneer hij het doet, geschiedt het echter met de grootste voorzichtigheid. Zoo lezen wij b. v. in zijn brief van den 17 Januari 1711 aan Cuper:

> „De toestant der saeken in Europa komen aen mij insgelijx als aen UwelEd. vrij becommerlijk voor, dog derve daer over niet resonneeren, also int hart der saeken, belangende de bestiering des lants, nu niet en sie."

Zeer voorzichtig gesproken. En toch had hij reden voor zijne bekommering. Het krijgsgeluk had na de afgebroken onderhandelingen van 1709 en na den slag bij Malplaquet, den Bondgenooten voor goed den rug toegekeerd. En in den loop van datzelfde jaar 1711 bleek het, dat Engeland zich aan de algemeene zaak

ging onttrekken, en daarvan de eerste blijken gaf door het terugroepen van Marlborough. Ondanks Witsen's verklaring, dat hij niet meer „int hart der saeken" kon zien, komt het mij voor, dat hij beter den werkelijken toestand inzag dan de toenmalige machthebbenden in de Republiek. Wij lezen immers in zijn brief van den 14 November 1712 aan Cuper:

> „Engelant valt ons af, besit Duinkerken, Gibraltar en Mahon, en Godt weet wat men nog van die kant te vresen heeft. Ik beken gaeren dat er veel is versuijmt mijns oordeels int jaer 1709, toen de vrede so schoon wiert geset. Dog ik oordeel liever niet van saeken, daer in ik tot de decisie niet kan toebrengen."

Wij worden hier onwillekeurig herinnerd aan die zonderlinge tegenstrijdigheid uit de geschiedenis der oude Regenten-partij, die vroeger steeds tot elken prijs geneigd scheen tot vrede, en juist nu, toen aan onzen Staat en aan zijne bondgenooten een werkelijk eervolle vrede werd aangeboden, zich daarvan afkeerig toonde en hare eischen aan Frankrijk tot in het onmatige opdreef. Die oogenblikkelijke overmoed is ons Vaderland trouwens duur te staan gekomen. Men weet, dat reeds vier jaar later de Fransche gevolmachtigde naar waarheid het bekende „chez vous, de vous, et sans vous" kon laten hooren.

Wij doen echter beter met daarover niet langer uit te weiden en willen liever het voorbeeld volgen van onzen Witsen, die zich ten slotte niet meer beklaagde over zaken waaraan hij toch niets kon veranderen. Want dit is inderdaad zijne gewone stemming in die jaren geweest. Zijne staatkundige loopbaan werd voor hemzelven reeds een afgesloten verleden, dat hij niet anders meer dan slechts als zoodanig beschouwde.

Toen hij in Mei 1711 zijn Levensbericht opstelde, hield hij het als zeker dat hij wel „tot zijn dood" in de Thesaurie zou blijven, en de latere jaren hebben bewezen, dat hij zich daarin niet heeft vergist.

De dagteekening van zijn Levensbericht (15 May 1711) is hier een geschikte aanleiding tot de mededeeling, dat Witsen dit geschrift niet meer heeft geschreven in het huis op de Heerengracht over de Spiegelstraat, waar hij zoo vele jaren achtereen had gewoond. Blijkens de aanwezige „Naemwijsers" is hij in Mei 1711 verhuisd naar de Heerengracht ten zuiden van de Leidsche Straat [1]), en is daar gebleven tot aan zijn overlijden. — Het dunkt mij zeer waarschijnlijk dat deze verhuizing, op zijn hoogen leeftijd, voor hem de aanleiding is geweest om een terugblik te werpen op zijn geheele leven, en dat wij daaraan het ontstaan van zijn Levensbericht hebben te danken.

Voor ons is dit inderdaad een allergelukkigste omstandigheid, en de lezer heeft kunnen zien, welke belangrijke bijdragen die korte aanteekeningen bevatten voor de bestudeering van Witsen's leven [2]).

---

[1]) De verpondingsboeken op het Amsterdamsch Archief zijn over deze jaren zeer onvolledig, zoodat ik ook ditmaal het huis zelf niet kan aanwijzen. Uit bovenstaande aanduiding blijkt, dat wij het hebben te zoeken tusschen de Leidsche- en Spiegelstraat.

[2]) In datzelfde Levensbericht komen echter een paar punten voor, waarmede ik geen weg heb geweten, en die ik daarom ongebruikt moest laten. Ik wil ze echter hier nog mededeelen.

„Door zijn directie is ook tot bisschop van Keulen verkoozen de broeder van den Beijervorst, werende daarmede den prins van Furstenberg, bisschop van Straatsburg, die een vijand van den Staat was en dezelve veel smaad hadde aangedaan in den jare 1672. Dit wierd uitgewerkt door

De betrekkelijke groote omvang, die zijne briefwisseling met Cuper in die latere jaren heeft genomen, bewijst dat zijn hooge ouderdom en verzwakkende gezondheid hem toch den lust tot denken en werken niet geheel kon ontnemen. In het voorjaar van 1715 scheen het echter, alsof zijn einde reeds gekomen was. Een hevige ziekte overviel hem, die zijne betrekkingen het

---

de stem te winnen van den Heer Damen, die voor dezelve te vooren honderd en vijftig duizend guldens hadde geweygert. Deese prins is niet lang daarna in ballingschap te Parijs gestorven."

Deze mededeeling (die natuurlijk doelt op de Keulsche verkiezing van 1688) is inderdaad belangrijk genoeg. De geheimzinnigheid, waarmede dergelijke handelingen moesten geschieden, zal ook wel de oorzaak zijn dat wij overigens daaromtrent niets hebben kunnen vinden.

„Het Tractaat met Sweden is onder de hand door hem behandelt met den Sweedschen Ambassadeur Olijvenkrans en daarvan mondeling ter vergaderinge van Haar Hoog Mogenden verslag gedaen."

Al weder „onder de hand" en „mondeling," hetgeen ons dus niet veel verder brengt. Van zijne gesprekken met Guldenstolpe heb ik vroeger melding gemaakt; die met Olivenkrantz zijn mij onbekend gebleven.

„Als Nieuwersluys aan Utregt wiert afgestaan en gefortificeert (waartoe een seker Heer uit particuliere insigten aanleiding gaf) heeft hij daar de besorginge gehad, een kerk laten bouwen, predikant aangestelt, enz."

Wie die zekere Heer was, blijft onzeker. De kerk te Nieuwersluis bestaat thans niet meer, doch op afbeeldingen uit het begin der vorige eeuw „de zeegepraalende Vecht" is nog een kerktorentje zichtbaar. In elk geval heeft die gemeente niet lang bestaan. De Heer P. H. Witkamp zegt in zijn Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland: „In de 17e eeuw heeft Nieuwersluis een korten tijd een Herv. gemeente gevormd, doch na den dood van den eersten predikant is geen tweede beroepen."

ergste deed vreezen. In het laatst van April en in de eerste dagen van Mei hielden „veele en sware benauwtheden en koortsen" hem in aanhoudend levensgevaar. Zoo althans schreef zijn neef Jonas Jonasz Witsen aan Gijsbert Cuper den 23 Mei, doch kon toen reeds tevens mededeelen, dat het zwaarste geleden was, en men weêr hoop op herstel mocht koesteren. Weinig dacht de betrekkelijk nog jeugdige Jonas Witsen, dat zijn eigen einde naderbij was dan dat van zijn hoogbejaarden oom. En toch, toen Nicolaas Witsen, ondanks zijn groote zwakte, den 3 Juni 1715 voor het eerst weer de pen opvatte om aan zijn ouden vriend Cuper te schrijven, was het eerste, wat hij hem mededeelde, dat deze zelfde Jonas na een korte ziekte was bezweken. Wij hebben reeds vroeger medegedeeld hoe zeer dit plotseling overlijden Nicolaas Witsen, die zelf al zijne kinderen vroeg had verloren, heeft getroffen. Hij had hem steeds beschouwd als de steun van zijn ouderdom.

Een jaar later zien wij Witsen op nieuw in angstige spanning over de ernstige ziekte van Cuper zelven. De beide brieven aan Cuper's dochter (de laatste van den 6 October 1716) geven duidelijk blijk van oprechte en hartelijke belangstelling. Zijn aanvankelijke hoop, dat het leven van zijn veeljarigen vriend nog eenigen tijd mocht gespaard blijven, werd niet verwezenlijkt. Gijsbert Cuper stierf nog in datzelfde jaar.

De hiergenoemde brieven aan Cuper's dochter zijn de laatste, die ons van Witsen's hand zijn bewaard gebleven. In het voorbijgaan plaats ik hier de opmerking, dat zijn schrijfhand tot in zijn hoogen ouderdom nagenoeg onveranderd dezelfde blijft. Wanneer men ze vergelijkt met die van 1685 en vroeger, zou men niet vermoeden, dat de schrijver intusschen reeds

meer dan dertig jaren ouder was geworden. Hij behoudt steeds die eigenaardige krachtige gelijkmatige vormen, die zijn schrift, zelfs bij den eersten oogopslag, van alle mogelijke andere schrijvers onderscheiden.

Nog éénmaal heeft Witsen aanleiding gevonden om zijn Levensbericht, dat waarschijnlijk sedert 1711 onveranderd was blijven liggen, met een enkele aanteekening te vermeerderen, Het was in Februari 1717, kort na de jaarlijksche regeeringsverandering, dat hij de volgende ontboezeming nederschreef:

„Het is heden den 6den Februarij 1717, als wanneer, na het afsterven van de Heeren Corver en Pancras, die zijne partijen waaren in de Regeeringe, en de Heer Hooft het meeste gezag scheen te hebben, dat een ijder meende, dat ick in de Regeeringe, als Burgemeester, zoude herstelt worden, en geplaatst ter steede daar ick dertienmaal hadde geseten, te meer dewijl die Heer van mijn bloedvrienden was, en, zo uiterlijk scheen, in vertrouwde vriendschap met mij leefde, en voor deesen mijn uiterste beste hadde gedaan om hem Burgermeester te maaken, 't geen egter door Corver, die zijn vijand was, belet wierd; ook zijn neef, die aanzienlijke goederen bezat, aan zijn dogter had uitgetrouwt [1]), sijn eenen zoon Commissaris en den anderen Regent had gemaakt, wanneer Hooft nog geen apparentie hadde tot het Burgermeesterschap, enz. [2]).

---

[1]) Volgens Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid VI 59, bedoelt Witsen hier het huwelijk van Jan Hooft met Maria Margareta Corver, op den 30 October 1712.

[2]) Gerrit Hooft is in 1708 voor het eerst Burgemeester geworden. Witsen's bemoeiingen in het belang zijner zonen moeten dus van vroeger dagteekenen.

Maar dit is niet geschied, zo dat men mij voor de elfde maal in de Thesaurie heeft gecontinueert, tot groote verwonderinge van de gemeente, enz. — Zijnde, opdat gemelde Heer Praesident mogte blijven, de Heer de Haas Burgermeester gemaakt, waardoor de Heer Velters, die te na geparenteert was aan de Haas, moest afgaan."

Met andere woorden: Gerrit Hooft wilde in elk geval nog een jaar burgemeester blijven, en had alles daarop aangelegd. Alexander Velters, die, als ouder ambtgenoot, eerder voor eene herkiezing in aanmerking zou zijn gekomen, werd door de verkiezing van Jeronimo de Haze Giorgio van zelf tot aftreden genoodzaakt.

Zou Hooft inderdaad al de diensten, die Witsen hem had bewezen, reeds hebben vergeten, of heeft hij den ouderen ambtgenoot aan zijn eigen eerzucht opgeofferd? Wij weten het niet, en mogen dus daaromtrent geen oordeel uitspreken. Intusschen vordert de billijkheid te erkennen, dat er ook mogelijkheid bestaat dat Hooft, ondanks zijne persoonlijke verplichtingen aan Witsen, diens wederoptreden in het belang der stad minder wenschelijk achtte. In dat geval zou de blaam van ambtsbejag en ondankbaarheid niet op Gerrit Hooft blijven rusten, hoewel de juistheid zijner opvatting zelve daarmede nog geenszins wordt bewezen [1]).

---

[1]) De Heer Mr. Chais van Buren heeft ook gewezen op Witsen's klachten over achteruitzetting in zijne laatste levensjaren. Het komt mij echter voor, dat deze schrijver zich wel wat gemakkelijk van de zaak afmaakt, met de opmerking dat „het niet voor de Amsterdamsche Regenten van die jaren zoude pleiten, indien zij een' man als Witsen met opzet verwijderd hadden." — Neen, het zou zeer zeker niet voor hen pleiten, maar daarmede is nog niet aangetoond dat het niet zoo is geschied, en dat Witsen's klachten ongegrond zijn.

De reden, waarom Witsen in Februari 1717 wellicht gaarne als regeerend burgemeester zou zijn opgetreden, is niet moeielijk te gissen. In December 1716 was Peter de Groote, ditmaal in zijne volle waardigheid als Russisch Alleenheerscher, andermaal te Amsterdam gekomen en werd in Februari gevolgd door de Czarin Catharina. Het komt mij voor (hoewel Witsen daarvan niets zegt in zijne aanteekening) dat hij het niet onnatuurlijk zou hebben gevonden, indien men zich wederom van zijn persoonlijke bekendheid met den Czar en diens lievelingsdenkbeelden hadde bediend. Doch Hooft schijnt het anders te hebben begrepen. Buitendien, Peter kwam ditmaal niet voor scheepsbouw en dergelijken, en derhalve kunnen Burgemeesteren lichtelijk hebben gemeend den ouden Heer Witsen wel te kunnen missen. Het schijnt trouwens dat Hooft zich bij den Czar zeer aangenaam heeft weten te maken, althans Jacobus Scheltema verzekert, dat Peter later Hooft en Witsen beiden als „twee zijner beste vrienden in Holland" heeft betreurd. Dezelfde schrijver schijnt ook bewijzen te hebben gehad, waaruit blijkt, dat Czar Peter zijn ouden vriend Witsen meermalen heeft bezocht, en meent ook, dat de Czar is tegenwoordig geweest bij Witsen's overlijden.

Dit had plaats den 10 Augustus 1717, weinige dagen na den dood van Gerrit Hooft [1]. Witsen heeft dus inderdaad al zijne vroegere tijdgenooten van eenig belang in de Regeering overleefd. Vier dagen later werd hij begraven te Egmond op den Hoef [2].

---

[1]) Hooft stierf den 6 Augustus 1717; hij was in 1649 geboren, en dus ongeveer 8 jaren jonger dan Witsen.

[2]) Uit een paar plaatsen in Witsen's brieven zal men hebben gezien, dat hij van tijd tot tijd des zomers aldaar vertoefde.

Het kerkje van dat dorp bevat een Gedenkteeken te zijner eere, dat in den westelijken zij-muur, iets boven den grond is opgericht. Het is eenige jaren na zijn dood door zijne bloedverwanten aldaar geplaatst, en zal vroeger vermoedelijk door het geheele gebouw zichtbaar zijn geweest. Thans is het, door de aanwezigheid van een nieuw orgel, feitelijk in een klein portaal omsloten, en voor het oog der kerkbezoekers verborgen. Bovenaan prijkt Witsen's geslachtswapen, en onderaan een afbeelding van een Romeinschen stormram, met de spreuk: *„Labor omnia vincit."* Het zeer uitvoerig Latijnsch opschrift geeft een opsomming van Witsen's verschillende waardigheden, waaronder ook zijn Gezantschap in Engeland, en roemt hem als beoefenaar en beschermer van letteren, kunst en wetenschap [1]).

Het is mij niet gebleken, of hij in eenige bepaalde betrekking tot dit dorp heeft gestaan. Men meent dat zijne voorvaderen aldaar bezittingen hebben gehad, en wellicht hij zelf ook, doch ik heb daarvan geene bewijzen gezien.

[1]) In den Amsterdamschen Atlas van het Kon: Oudheidkundig Genootschap zag ik twee ontwerpen voor hetzelfde grafschrift. Het eerste is opgesteld „na de gedagten" van den Hoogleeraar Burman, en luidt aldus:

„Aeternae Memoriae viri Nobilissimi et Amplissimi Nicolai Witsen, Toparchae Amstelveenii, Urckii, Emsii et Emmeloortii etc. Urbis Amstelaedami senatoris, et ter et decies consulis. exploratoribus vadorum et stationum in littoribus et portubus Hollandicis praefecti. Societatis indiae orientalis, quae Amsteloedami coit, curatoris. Ad concessum communium foederati belgii ordinum, et ad collegium illustriss. et praepotent. Hollandiae ordinum delegatorum legati, extra ordinem ad regem magnae Britanniae legati, aliquoties ad castra et exercitus belgicos publice missi. Pluribus denique legationibus, curiationibus et muneribus summa cum integritate et laude perfuncti, et de urbe sua

Het is mij niet mogen gelukken nadere bijzonderheden omtrent de geschiedenis van dit gedenkteeken te weten te komen. Toen ik eenigen tijd geleden Egmond op den Hoef bezocht, vernam ik, dat al de boeken en bescheiden (op enkele na, die mij niet konden dienen) aan het einde der vorige eeuw waren verloren geraakt [1]). Een gelukkig geslaagde afbeelding is te vin-

---

et universa patria praeclare meriti, Heredes et propinqui. H. M. F. C. Natus V nonas maias CIƆIƆCXLI, obiit V idus August CIƆIƆCCXVII."

Het andere, van de hand eens onbekenden, is van dezen inhoud:

„Memoriae Aeternae Nicolai Witsen J. C. Consulis ac Senatoris Reipub. Amstelodam., oratoris nomine ordinum foederati belgii ad regem magnae Britanniae Guillielmum III, quondam extra ordinem delegati, Societatis Indiae orientalis praefecti Portuum vadorumque maritimorum pub. auctor., curatoris. Maximis praeterea ac praeclaris muneribus domi forisque pro republica egregie functi, et ab universa patria optime meriti. Elegantiorum denique literarum cultoris eximii, atque hinc omnium qui illas amant, suspiciunt, colunt, Maecenatis optimi maximi, hoc publicum monumentum non sine lacrimis moesti nepotes D. obiit V idus [Idibus?] August [.anno] Salutis CICIƆCCXVII, natus annos.. menses.. dies....

Dit laatste ontwerp is op het gedenkteeken zelf nagenoeg geheel gevolgd.

[1]) Zoowel de Burgemeester als de Predikant dier gemeente verhaalden mij, dat de Engelschen en Russen in 1799 (vóór den slag bij Castricum) in deze streken groote verwoestingen hadden aangericht, en dat het Archief van de kerkelijke en burgerlijke gemeente ook bij die gelegenheid moet zijn te gronde gegaan. De Engelschen en Russen, die zulks mochten hebben bedreven, zullen weinig hebben vermoed, dat zij wellicht stukken vernietigden betreffende een man, die in nauwe betrekking heeft gestaan tot twee der beroemdste vorsten van hun eigen vaderland.

den in den Amsterdamschen Atlas van het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam [1]). Men ziet daarop dat de bijlen in de stokbundels aan wêerszijden van Witsen's wapen ontbreken. Zij liggen thans afgebroken daarnevens. Vermoedelijk zijn zij afgeslagen bij de algemeene wapenvernielingswoede van 1795, want ook het wapen draagt duidelijke sporen van latere herstelling.

Was de dood van menigen zeventiende-eeuwschen Burgemeester de aanleiding geweest voor lofdichten of treurzangen door mannen als Vondel of door hen, die waardig waren zijne tijdgenooten te zijn, zoo kon echter deze eer den Burgemeester Nicolaas Witsen niet meer te beurt vallen. Het is intusschen bekend, dat de achttiende eeuw, wat de hoeveelheid harer vaerzen betreft, voor hare voorgangster niet behoeft onder te doen. Zoo is dan ook Witsen's dood bezongen geworden (althans voor zoover hier van zingen sprake is), en wel door een der vele toenmalige „eerzamen" en „zoetvloeienden," namelijk door den welbekenden Claas Bruin [2]).

„Een' dierbren schat, die weinig word geacht,
Beklaagt men meest, wanneer men ze eens moet derven,

---

[1]) Deze teekening was tot voor korten tijd in het bezit van den Heer D. Franken Dzn, te Parijs, en is gemerkt „G. Lamberts 18 $^1/_2$ 38." Het nieuwe orgel was toen nog niet gebouwd, en men heeft daardoor een veel schooner en vrijer gezicht op het gedenkteeken, dan tegenwoordig het geval is.

Het opschrift is op deze teekening natuurlijk moeielijk te lezen. Men kan het echter vinden in het vierde deel van den Navorscher (1854) bl. 274—275.

[2]) Cl. Bruin, Zeededichten, Amst. 1726. II 555.

De Heer Bodel Nijenhuis heeft daaraan een plaats gegeven aan het slot zijner „Verspreide Bijzonderheden."

Zo toont de glans van deugd haar grootste kracht,
Indien wij hem, die haar bezit, zien sterven.
Vond iemand ooit in zulk een lot zijn deel,
Heer Witsen, die Geleerdheid aan kon kweeken,
(ô Amstelaar! waardeer uw staat-juweel),
Zal na zijn' dood een reeks van eeuwen spreeken;
Hij was 't, die in een kwijnend' ouderdom,
Te rug kon zien op zo veel braave daaden,
Waarvan 't gerucht verbaast moest staan en stom;
Dies kon zijn rust 't gezag met vreugd versmaaden.
Hij was 't, die in de Lente van zijn tijd,
Het loflijk ampt van 's Lands Geheim'nis schrijver
In Moscou heeft bedient met wakk're vlijt,
Daar hij ontvonkt door onvermoeiden ijver,
Den staat beschreef, de zeden en 't gedrag
Van Ruslands Hof en Opperheerschappije.
Ja zijn vernuft stelde in een' klaaren dag
Den waaren stand van 't ruime Tartarije
En de oudheid van den magtigen Mogol,
Daar staatzucht, nijd, verraad, verwoede driften
En muiterij steeds hollen, wreed en dol.
Daar tuigt een zaal, vol uitgeleezen schriften,
Daar tuigt een reeks van wonderen, gehaalt
Uit onbereisde en vergelegene oorden,
Waar 's Mans verstand met heldren glans uit straalt;
Konstschatten die Monarchen zelfs bekoorden.
Hij was ook een van 't viertal, om den togt
Naar Engeland met zijnen raad te stijven,
Toen Jacob, loos misleid, door 't wreed gedrogt
Gewetensdwang, 's Lands welvaart wou verdrijven.
Ik zwijg nu van zijn scheepsbouw, elk tot nut;
Pilooten, kunt ge Uw' Hoofdpiloot vergeeten,
En Indus, uw Bewindsman, zuil en stut?
Ik spreek nu niet, hoe hij zich heeft gekweeten
Als Borgerheer, niet eens, maar dertienmaal;
Ik zwijg nu hoe hij 't ampt heeft waargenomen
Van afgezant aan 't Britsche Hof, vol praal;
Ja, hoe aan hem de teugels en de toomen
Van 't Paard van Staat, in 't veld zijn toevertrouwt.
Dit alles staat in 't hert van elk geschreven,

Die nooit hoe 't gaat, 's Lands vrijheid veilt voor goud.
Ziet daar een schets van 's Borgemeesters leven.
Zijn voorbeeld heeft getoont dat overdaad,
Dat ledigheid, die 't weldoen leert verzaaken,
Dat trotse waan en gretige eigenbaat
Geen vorst of Heer kan vroom en edel maken;
Maar zuivre trouw, in een vernoegzaam hert
Dat walgt van nijd, van gaven en geschenken,
Die 't in zijn ziel op 't teêrgevoeligst smert,
Wanneer hij hier 't geheiligd recht ziet krenken;
Die nimmer met een weiffelenden mond
De waarheid schend en maakt zich tot verrader,
Maar die zich zelf ontdekt tot op den grond.
Dus leefde deeze oprechte Borgervader,
Die Curius, die Cato in den nood.
Maar ach! die zon vol tintelende straalen
Zonk needer in de kimmen van de dood.
Het Raadhuis kan door druk naau adem haalen,
Het bid en smeekt aan d'eeuwig' Opperheer:
Ach! geef mij zulk een Staatbehoeder weêr!"

Men ziet het, Claas Bruin meende het goed, en dat verschoont veel, al had hij het anders en beter kunnen zeggen. De zedekundige toepassing van het laatste gedeelte is korter en beter door hem uitgedrukt in een Grafschrift, waarmede wij dit Hoofdstuk willen besluiten:

„Men bouw' geen marm'ren Spitsen,
Geen grafnaald voor Heer Witsen;
Die deugd en wijsheid kent,
Heeft hem in 't hart geprent."

XIV.

In het jaar 1827 — zoo verhaalt Mr. Bodel Nijenhuis — behoorde tot de voorgestelde prijsstoffen op de algemeene vergadering der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, ook een „Lofrede op Nicolaas Witsen." Dezelfde schrijver deelt echter mede, dat een andere vraag de meerderheid der stemmen verwierf, zoodat de bedoelde Lofrede is achterwege gebleven.

Zullen wij ons daarover verheugen, of moeten wij het betreuren? Ik geloof, dat deze vraag voor tweeërlei beantwoording vatbaar is. Wel is waar leefde destijds Jacobus Scheltema nog, en zou deze zonder twijfel den bewerker van die stof gaarne hebben doen genieten van de talrijke bronnen, die hij nog onder zijn bereik had, en die thans niet meer aanwezig zijn [1]). Doch wan-

---

[1]) Hij zelf schreef immers in zijn „Staatkundig Nederland:"
„Eene goede en volledige levensbeschrijving van dezen beroemden Nederlander zoude een dierbaar geschenk zijn voor elken vriend van deugd, geleerdheid en het Vaderland."

Het zal wel naar aanleiding van deze woorden zijn, dat de Heer Bodel Nijenhuis het vermoeden uitspreekt, dat de bovenbedoelde vraag in de Leidsche Maatschappij op aansporing van Jacobus Scheltema zou zijn gedaan.

neer wij letten op het jaartal 1827, en op het woord „Lofrede," dat eenigszins vooruit den vorm van het antwoord moest bepalen, dan weet ik waarlijk niet of wij door dit gemis zooveel zullen hebben verloren. Mij dunkt, dat het moeielijk aangaat reeds bij voorbaat een Lofrede te ontwerpen op iemand, wiens eigenlijk Leven nog grootendeels onbekend was. In de latere jaren heeft men daaromtrent een anderen weg leeren bewandelen. Ik behoef hier nauwelijks de namen te noemen van hen, die in die richting zijn voorgegaan en nog voorgaan. Het gevolg is geweest, dat men onwillekeurig verplicht wordt eerst aan het geschiedkundig onderzoek zooveel mogelijk zijn vollen eisch te geven, en daarbij de onbekend gebleven bronnen voor de tijdgenooten aan te wijzen. Slechts daarnà kan er sprake zijn van het uitspreken van een oordeel, hetzij dan lof of blaam, over hem wiens leven men op die wijze getracht heeft te beschrijven [1].

Het spreekt intusschen van zelf, dat bij het behandelen van de verschillende levenstijdperken van den bedoelden persoon, telkens de gelegenheid zich voordoet om zijne woorden en daden bij elke afzonderlijke gebeurtenis of in bepaalde toestanden, in hun juiste verband te doen zien, en daardoor reeds eenigszins op het oordeel over den persoon in het algemeen vooruit

---

[1]) In verband met deze niet-uitgeschreven prijsvraag der Maatschappij van Letterkunde, wijst Mr. Bodel Nijenhuis ook op het geven van Witsen's naam aan een driemastgaljoot, die den 24 Maart 1830 op een der aanzienlijkste Amsterdamsche werven van stapel liep. Dit schip is thans niet meer in de vaart, doch wel een ander, evenzeer „Nicolaas Witsen" genaamd, zijnde een Barkschip van 665 ton, gebouwd in 1858, bij de Heeren Jeremias Meyes en Zonen, te Amsterdam.

te loopen. Zoo heb ik ook, bij de poging om een eenigszins volledige Levensbeschrijving van Witsen te geven, reeds nu en dan mijne gedachten over vele zijner handelingen gezegd en somtijds tegenover de opvatting van anderen verdedigd. Wij zouden dus in noodelooze herhalingen komen, wanneer ik, om een algemeenen indruk te beschrijven, Witsen's houding in de verschillende tijden van zijn leven, nog eens ging bespreken en beoordeelen. Slechts eenige algemeene opmerkingen mogen hier nog hare plaats vinden. Mijn laatste hoofdstuk kan om die reden ook het kortste zijn.

De eerste dier opmerkingen is eene, die al zeer voor de hand ligt, en meer dan waarschijnlijk reeds door de meeste lezers zelven zal gemaakt zijn. Ik bedoel, dat Witsen's beroemdheid, bij nadere kennismaking, al spoedig overdreven schijnt. De oorzaak daarvan is geenszins te wijten aan hem, maar wel aan vele zijner lofredenaars. Wanneer men de verschillende oordeelvellingen en lofuitingen over Witsen leest, is dit niet moeielijk te verklaren. Het valt dan spoedig in het oog, dat zij, die hem als staatsman herdenken, steeds er op wijzen dat hij vooral als geleerde heeft geschitterd, terwijl zij, die zijne verdiensten op wetenschappelijk gebied bespreken, nooit verzuimen in herinnering te brengen dat hij zich op dit gebied slechts kon bewegen in de weinige vrije uren, die de staatszorgen hem overlieten. Men schijnt soms eenigszins angstig om rondweg te verklaren, dat hij eigenlijk noch als staatsman noch als geleerde onder de eerste en grootste mannen van zijn land en van zijn tijd mag worden gerekend. En toch zal dit wel de algemeene indruk zijn, dien deze levensbeschrijving moet achterlaten.

Met deze beschouwing zou zonder twijfel niemand

het meer ten volle eens zijn geweest dan Nicolaas Witsen zelf. Ik behoef hier niet al de plaatsen uit zijne brieven (zoowel ambtelijke als vertrouwelijke) te herhalen, waaruit blijkt dat hij volstrekt niet de man was om zijn eigen bekwaamheden te overschatten. Wij hebben immers gezien, hoe hij zich, te 's-Gravenhage zijnde, steeds angstvallig hield aan alles wat hem uit Amsterdam werd voorgeschreven, en hoe hij ook herhaaldelijk ieder aanbod afwees, waarbij hij, als Gezant of als Gevolmachtigde, wat meer beslissend en ondernemend zou hebben moeten optreden. Men weet met hoe groote moeite hij tot den tocht naar Engeland moest worden overgehaald, en hoe hartelijk verheugd hij was, toen hij weder, van al die verantwoordelijkheid ontslagen, kon huiswaarts keeren.

Het zal wel bij niemand opkomen, dit alles aan gebrek aan ijver voor de behartiging van 's lands belangen toe te schrijven. Integendeel, gebrek aan ijver kan hem het allerminst worden verweten; de talrijke brieven, die wij van hem hebben medegedeeld, bewijzen dit ten volle. Doch juist die brieven, in hun geheel genomen, zijn voor ons een getrouw beeld van den aard zijner werkzaamheden op staatkundig gebied, Steeds is hij de getrouwe verslaggever van alles wat hij ziet of hoort, steeds de nauwgezette uitvoerder van de wenschen of bevelen zijner ambtgenooten of lastgevers, steeds de warme en oprechte verdediger en pleitbezorger van de Regeering zijner Vaderstad. Maar daarmede is dan ook eigenlijk alles gezegd. Eigen inzichten omtrent binnen- of buitenlandsche staatkunde vernemen wij van hem zelden of nooit. Met mannen als De Witt, Fagel, Van Beuningen, Hop, Heinsius (om van Willem den Derde zelven niet eens te spreken) kan hij moeielijk in éénen adem worden genoemd.

Waaraan heeft Witsen dan den roem te danken, die ook als Staatsman zijn deel is geworden? Wij hebben reeds enkele malen gelegenheid gevonden om te wijzen op Witsen's merkwaardige geschiktheid als tusschenpersoon, als bemiddelaar in den fellen partijstrijd, die de meesten zijner tijdgenooten in twee kampen verdeeld hield. Wel mogen wij een gedeelte van die geschiktheid op rekening stellen van zijne beschaafde en aangename vormen en aan de zorg waarmede hij zich gewoonlijk van persoonlijke hatelijkheden wist te onthouden, doch wij kunnen dit niet als de eenige oorzaak beschouwen. De man, wien zoowel Willem de Derde als Van Beuningen (in de dagen van hun openlijken strijd) hun volkomen vertrouwen schonken, moet wel iets meer hebben bezeten dan aangename vormen alleen. Een oprecht hart, een beproefde eerlijkheid, een streven naar onpartijdige waardeering van tegenstanders, een ijver te goeder trouw voor den bloei van zijn vaderland en vaderstad, ziedaar eenige van de eigenschappen, die hem de algemeene achting moesten doen verwerven, en die hem, bij een scherper en meer omvattenden staatkundigen blik, ongetwijfeld hooger zouden hebben doen staan dan velen der straksgenoemden. De waardeering, die hij zelf (in zijn besten tijd althans) van weêrskanten ondervond, maakt het ook zeer moeielijk hem tot een der toenmalige staatspartijen te rekenen. Amsterdamsch Regent met hart en ziel, behoorde hij toch (met Hudde) onder de weinigen, die veelal geneigd waren om met Willem den Derde samen te gaan, voor zoover het bijzonder belang van Amsterdam dit eenigszins toeliet. Hij was noch partijleider, noch partijganger, en niemand dacht er aan hem daarover hard te vallen.

Van deze gezindheid moge het volgende zeer eigen-

aardige voorbeeld de toelichting geven. In het jaar 1680 gaf het „Kunstgenootschap: *Nil volentibus Arduum*" een tooneelspel in het licht, getiteld: „Tieranny van Eigenbaat, in het eiland van Vrijekeur," hetwelk eenige malen is herdrukt geworden. Dit „Zinnespel" is opgedragen aan Nicolaas Witsen. Hierin zou op zichzelf niets bijzonders liggen, daar wij weten dat allerlei dichters en schrijvers hunne werken aan hem opdroegen, natuurlijk steeds met de noodige loftuitingen. Het komt mij echter voor dat het geval hier eenigszins anders wordt, nu het gebleken is, dat het bedoelde stuk niet slechts een algemeene staatkundige strekking heeft, maar dat de schrijver (of schrijvers?), onder den schijn van onbepaalde persoonsverbeeldingen, zeer bepaalde personen op het oog heeft en sommige hunner op scherpe wijze hekelt [1]). Onder de namen van „Gemeenebest" en „Goedaard" worden de Raadpensionaris De Witt en zijn broeder Cornelis aangeduid, terwijl de Prins van Oranje, de Prinses-Weduwe, Fagel, Odijk en Bentinck als „Eigenbaat," „Arglistigheid," „Bedrog," „Kwaadaard" en „Ondeugd" ten tooneele worden gevoerd! Klinkt het nu niet vreemd dat een dergelijk stuk, niet alleen in 1680, maar zelfs nog bij den derden druk van 1705 [2]) aan Witsen kon worden opgedragen?

---

[1]) Zie hierover: C. N. Wijbrands, Het Amsterdamsche Tooneel van 1617 tot 1772 (Utrecht, J. L Beijers 1873), waar op bl. 126—128 de geheele inhoud uit de oorspronkelijke voorrede wordt medegedeeld. De namen der bedoelde personen zijn geschreven in een afdruk, toebehoorende aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Zie Wijbrands, bl. 125.

[2]) De opdracht in de uitgave van 1705 is slechts een herhaling van de vroegere. Aan het stuk zelf schijnt niets veranderd te zijn, dan alleen de herstelling van eenige drukfouten.

De waarheid zal wel zijn, dat de schrijver zich door de opdracht aan Witsen heeft willen vrijwaren tegen de beschuldiging van persoonlijke bedoelingen. „Het was immers eene noodzaakelijkheid," zoo lezen wij „voor ons na iemand om te zien, in wiens hart Opréchtheid én Réchtvaardigheid, die in dit spél verbannen worden, wéderom hérbérging, huisvésting én ander goed onthaal ontfangen; in wiens ziel Verstand, Deugd en Goedaard, die alhier zoo jammerlijk sneuvelen, wéderom verrijzen en hérleeven; op wiens gemoed Eigenbaat, die over alle dés waerelds Vrijekeur bijna volkomene dwinglandy oeffent, niet het minste gebied voert." In dezen zin kon Witsen zich die opdracht gerustelijk laten aanleunen, en de schrijver was zeker niet ver van de waarheid, toen hij die uitsprak in de volgende woorden:

„Uwe ingeboorene goedheid, volstandige neiging tot weldoen, onvermoeide arbeidzaamheid, onkreukbaare handel én minnelijke ommegang, hebben Uw Ed. Gr. Achtb. zulk een ongemeenen lóf én liefde verworven, zo wél bij Uwe Amptgenooten, als bij het Algemeen, dat Gij (wij durven bijna Gij alleen zeggen) een wonderwerk uitgewrocht hebt, daar nóchte de allerdapperste Land- of Water-oorlógshelden, nóch de allerwijste Staatsbedienaars zich van hebben kunnen beroemen; te weeten, dat Gij in zulke nételige én moeijelijke ampten, als Gij in de allergevaarlijkste tijden bekleed hebt, U niet éénen vijand, niet éénen benijder, niet éénen berisper gemaakt, én échter Uwen plicht loffelijk waargenomen hebt.

Het geene wij van Uw Ed. Gr. Achtb. zeggen, is geen pluimstrijkerij; want wij die haaten en verfoeijen; maar énkele waarheid, die wij uit den

eigen mond van Uwe Amptgenooten, én de toejuichende stém dés algemeenen vólks hebben."

Mij dunkt dat de onbekende schrijver van dit zinnespel, wellicht meer dan hij zelf vermoedde, een juiste karakterschets van Witsen heeft gegeven. Dit was voor ons de aanleiding tot het overnemên zijner woorden; de waarde of onwaarde van het stuk zelf blijft dus natuuurlijk geheel buiten onze beschouwing.

Behalve hetgeen wij reeds omtrent Witsen's wetenschappelijke studiën hebben medegedeeld, hebben wij nog te wijzen op zijne zeer uitgebreide verzamelingen van verschillenden aard. Hij zelf noemde het [1]) een „aansienlijk cabinet van allerhande seltsaamheden [2]), door hem versamelt," en uit vele zijner brieven aan Cuper is ons gebleken, dat daartoe zoowel eene groote boekerij, als ook een verzameling schilderijen, penningen en voorwerpen op natuurwetenschappelijk en land- en volkenkundig gebied moeten gerekend worden. Dit alles is nog eenigen tijd na zijn dood bijeengebleven, en werd eerst den 30 Maart 1728 (en eenige volgende dagen) openlijk geveild [3]). Er is reden om te ver-

---

[1]) Zie Aemstels Oudheid VI. 49.

[2]) In het „Album der Natuur" 1880, Eerste aflevering, vindt men een opstel van Dr. D. Lubach, over „Teekeningen van Javaansche planten, bezorgd door Nicolaas Witsen." Het bespreekt eene verzameling teekeningen, die thans in de Bibliotheek van Teyler's stichting te Haarlem aanwezig zijn en vroeger tot de boekerij van Witsen moeten hebben behoord.

[3]) „In de Kalverstraat, het derde huis van de Gapersteeg, in de Spiegelwinkel." Zie Jacobus Koning, Verhandeling over Joost Jansz. Bilhamer, bl. 6. — Een gedeelte van Witsen's verzameling kwam toen in het bezit van den Amsterdamschen koopman Jacob Marcus, en werd uit diens nalatenschap den

moeden, dat zulks in verband staat met het overlijden van Witsen's weduwe, Catharina Hochepied. In het plaatsenboek van de Zuiderkerk vond ik, dat eene zitplaats, die in 1722 in het Doophuis op haren naam vermeld staat, den 10 Februari 1729 is overgedragen aan de echtgenoot van Burgemeester Van den Bempden. Ik geloof daarom, dat Catharina's sterfdag moet gezocht worden in het jaar 1728. Wanneer haar overlijden in de eerste maanden van dat jaar heeft plaats gevonden, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat zij de verschillende verzamelingen van haren overleden echtgenoot zorgvuldig heeft bijeengehouden, en dat eerst hare erfgenamen die in veiling hebben gebracht.

Niet alleen door schilderij en teekening, maar ook door twee Gedenkpenningen is de herinnering aan Nicolaas Witsen levendig gehouden. Deze twee penningen zijn geslagen tijdens zijn tweede en derde burgemeesterschap. De eerste (uit 1685) vertoont aan de voorzijde Witsen's borstbeeld (rechts terzijde) met een mantel en kanten bef; aan de keerzijde zijn geslachtswapen, met een helm en eenige versieringen. Het randschrift luidt:

---

7 September 1750 wederom verkocht. Verschillende Grieksche en Romeinsche voorwerpen werden toen het eigendom van den Heer Gerard van Papenbroek, en zijn later op het Leidsche Museum van Oudheden bewaard gebleven. Zie ook Bodel Nijenhuis, Verspr. Bijz. — In 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam is nog eene verzameling afbeeldsels „van den grooten Timur en zijne opvolgers" aanwezig, die evenzeer uit Witsen's nalatenschap afkomstig is.

„Nicolaus Witsen J. C. Cons. et Senat. Amst.
Aet. XLIIII—MDCLXXXV.
Primus ad Senatum Holl. a D. D. ordin. deputatus,
post D. D. ord. general. delegatus."

Onder het wapen staat de spreuk: „*Labor omnia vincit*" (aan Vergilius ontleend). Gerard van Loon, die zoowel deze als de volgende penning heeft afgebeeld en beschreven [1]), zegt niet bij welke gelegenheid deze is geslagen. Ik vermoed na Witsen's terugkomst te Amsterdam, uit de Staten-Generaal, in Mei 1685.

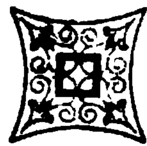
De andere penning (uit 1688) is veel kleiner van omvang. Op de voorzijde ziet men Witsen's kopstuk, met de woorden: „N. Witsen, Cons. Amst. MDCLXXXVIII." De keerijde vertoont een Romeinschen stormram, tegen een muur beukende, insgelijks met de spreuk: „*Labor omnia vincit*," alzoo dezelfde voorstelling, die wij ook op zijn grafteeken te Egmond hebben aangetroffen.

Men meene daarom echter niet, dat deze spreuk bepaaldelijk zijne „zinspreuk" was, of die van zijn geslacht. Het laatste zeer zeker niet, daar wij als zoodanig twee andere vermeld vinden. Op eene der vroeger besproken penningen ter eere van Witsen's vader, staat de spreuk: „*Candide et cordate*" (evenzeer uit Vergilius), terwijl wij bij de opdracht van Olfert Dapper's „Beschrijving van Amsterdam" (1663) aan denzelfden, als spreuk het woord „*Durate*" vinden. Dit laatste is het eerste woord van een vers van Horatius. Men behoeft

---

[1]) Gerard van Loon, Beschrijving der Nederlandsche Historipenningen III. 470. Beide penningen waren aanwezig op de Historische Tentoonstelling te Amsterdam in 1876; de eerste was het eigendom van den Heer G. A. Heineken, de tweede van den Heer Mr Jer. de Vries Jerzn.

zich echter, dunkt mij, niet te verdiepen in gissingen, welke van deze drie Witsen's meest geliefkoosde zinspreuk zal zijn geweest. Alle drie waren op hem even toepasselijk. „Oprecht en kloekmoedig" zijn de beide eernamen, die niemand hem ten slotte zal willen ontzeggen. Zelfs al moge men omtrent het laatste wellicht een andere opvatting zijn toegedaan, aan zijne oprechtheid kan niet getwijfeld worden. — „Volhardt" was de spreuk, die hem, bewust of onbewust, zijn gansche leven is bijgebleven, en waarvan vooral zijne werkzaamheid op wetenschappelijk gebied de duidelijkste blijken draagt. Ook daarom was de derde spreuk „Arbeid overwint alles" de meest geschikte uitdrukking voor het gedenkteeken boven zijn graf, als waardeering van een man, die op velerlei wijzen aan zijn Vaderland de voortreffelijkste diensten bewees, en wiens nagedachtenis met volle recht verdient in eere te worden gehouden.

Stoomdruk. — J. van Boekhoven. — Utrecht.

HET LEVEN

VAN

Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN.

(1641—1717).

DOOR

J. F. GEBHARD, Jr.

II.

BIJLAGEN MET GESLACHTLIJST.

PRIJSVERHANDELING UITGEGEVEN DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

MET GOUD BEKROOND.

UTRECHT,
J. W. LEEFLANG.
1882.

HET LEVEN

VAN

Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN.

Stoomdruk van J. van Boekhoven te Utrecht.

HET LEVEN

VAN

Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN.

(1641—1717).

DOOR

J. F. GEBHARD, J[R].

II.

BIJLAGEN.

PRIJSVERHANDELING UITGEGEVEN DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

MET GOUD BEKROOND.

UTRECHT,
J. W. LEEFLANG.
1882.

INHOUD.

BIJLAGEN.

I. (Zie bl. 10 en 15).

Nog iets over Dr. Cornelis Witsen.

Behalve de algemeen bekende en reeds door mij besproken voorstelling van Cornelis Witsen op de Schilderij „de Schuttersmaaltijd" van Van der Helst, moet er nog een ander schuttersstuk bestaan, waarop zijn beeldtenis voorkomt. In Commelin's Beschrijving van Amsterdam vinden wij in het Tweede Deel op bl. 665[c2], waar hij melding maakt van een schilderij van Govert Flinck, in de Zaal van den Kloveniersdoelen, (waarop vier Doelheeren zijn afgebeeld) het volgende:

> „Welkers voorbeeld andere nakomende Doelheeren, als de Heeren *Cornelis Witsen*, *Roelof Bikker*, *Gerrit Reynst* en *Symon van Hoorn*, mede gevolgt hebben; daar onder in de Overluijdenkamer voor de schoorsteen konstig uytgeschildert staande."

Wagenaar, die ook een beschrijving van den Kloveniersdoelen geeft, bespreekt evenzeer het stuk van Flinck, zegt daarna, dat eenige andere stukken later

naar het Stadhuis zijn overgebracht, doch besluit met de mededeeling:

„In de kamer van de Overluiden der Klovenieren, ziet men de Heeren Cornelis Witsen, Roelof Bikker, Gerrit Reinst en Simon van Hoorn, in schilderij afgebeeld."

Waar is deze schilderij gebleven?

Bij gebrek aan volstrekte zekerheid, vergunne men mij eene gissing, waartoe ik aanleiding heb gevonden in een onuitgegeven aanteekening van Nicolaas Witsen.

In zijne „Aanmerkingen op de Beschrijving van Amsterdam" (van Commelin), die wij reeds enkele malen hebben genoemd, wordt zijn aandacht getrokken door Commelin's vermelding van het op den Doelen aanwezige schilderstuk, en zegt hij:

„N.B. Dit is waer, maer deese Schilderij is nu op de Tresorie in 't Stathuijs overgebragt."

Mij dunkt, dat dit eenig licht kan geven. Toen Commelin de Kamer der Trezorieren beschreef, vermelde hij alleen de schilderij van Brizée, het stuk van De Held Stokade (Jozef in Egypte) en de bekende voorstelling van Amsterdam in 1536 door Cornelis Anthonisz.

Wagenaar voegt nu daarbij dat in zijn tijd, ter wederzijden van het stuk van Brizée, „twee schilderijen van Bartholomeus Van der Helst, ieder met vier Heeren, vermoedelijk Thesauriers, of Overluiden der Schutters Doelen, en met eenige ander beelden, daar hingen." Na kennisneming van Nicolaas Witsen's aanteekening rijst nu het vermoeden, dat één van die twee het door hem bedoelde moet zijn. De keus wordt gemakkelijker gemaakt, omdat beide schilderijen thans in Burgemeesters-kamer van het tegenwoordige Stadhuis hangen, en uit den naam van „C. Pook," die op het rechts han-

gende stuk voorkomt, kan worden aangetoond, dat dit uit den Voetboogsdoelen op het Singel moet afkomstig zijn. Het andere, gemerkt 1655, bevat echter zulk een aanwijzing niet, en nu komt het mij lang niet onwaarschijnlijk voor, dat wij hier het verlangde stuk, waarop Cornelis Witsen moet voorkomen, aanschouwen. Wanneer men eenmaal deze meening heeft opgevat, is het zelfs niet moeilijk de vier Heeren afzonderlijk aan te wijzen, althans voor zoover de ongunstige plaats, waar het stuk thans hangt, zulks toelaat. De man, die links van den toeschouwer aan de tafel zit en nagenoeg geheel zichtbaar is, vertoont inderdaad zeer veel gelijkenis met den hoofdpersoon van den „Schuttersmaaltijd," en maakt op mij den indruk van werkelijk Cornelis Witsen te zijn. Vergelijkt men den naast hem zittenden persoon met den Roelof Bikker van den groote schilderij van Van der Helst (thans in de Kamer van den Secretaris) dan kunnen deze wel eenzelfden persoon voorstellen, hoewel hij op dit stuk (waar hij van terzijde wordt gezien) minder gezet schijnt dan op het andere schilderij. De derde persoon, met het lichtblonde haar, dunkt mij wel eenigen familie-trek te hebben met den jeugdigen Reynst (op het Trippenhuis) door Dujardin, en zou dus Gerrit Reynst kunnen zijn, terwijl dan de vierde, die vóór aan de tafel zit en het gelaat naar den toeschouwer keert, Simon van Hoorn zou moeten voorstellen. Ik haast mij echter nogmaals te doen opmerken, dat ik dit alles slechts aangeef als eene gissing. Natuurlijk kan men daartegen onmiddellijk aanvoeren, dat Wagenaar, die het bedoelde stuk (Witsen en de anderen) als aanwezig op den Doelen vermeldt, zich alsdan zou hebben vergist. Dit zou echter Wagenaar's eerste en eenige vergissing niet zijn, en zou wellicht ten bewijze kunnen strekken, dat

onze vroegere stedebeschrijvers wel eens melding maakten van schilderijen zonder die zelven te hebben gezien.

Wij hebben in ons Eerste Hoofdstuk doen zien, dat Cornelis Jansz. Witsen in de jaren 1665 en 1666 den Raadpensionaris De Witt naar de vloot aan den Helder heeft vergezeld. In het Rijks-Archief te 's-Gravenhage vond ik daaromtrent eenige bijzonderheden, die ik gevoegelijk hier kan mededeelen.

In het voorjaar van 1665 waren de beide Heeren naar den Helder vertrokken, en gaven eenige malen aan de Staten van Holland schriftelijk verslag van hunne gezamenlijke verrichtingen. Den 24 April 1665 schreef De Witt echter alleen, en zegt aan het slot van zijn brief:

> „De H^{r} Borgem$_{r}$ Witsz is huijden, mits het overlijden van sijn huijsvrouwen moeder, voor eenige daegen naer Amst. vertrocken."

Den 2 Mei 1665 was Cornelis Witsen weder in den Helder terug, daar de brief van dien dag door beide Heeren is geteekend. De volgende brieven zijn somtijds door beiden, somtijds door een van hen geteekend, waaruit men kan opmaken, dat zij beurtelings eenigen tijd afwezig waren. Den 14 Augustus berichtte Witsen het uitzeilen der vloot, waarbij De Witt met twee Heeren (Huygens en Boreel) was meêgegaan, doch die denzelfden dag wêer moest terugkeeren. Ook de volgende brieven zijn beurtelings door éen van beiden geschreven; die van De Witt zijn meermalen in zee opgesteld. — Zooals bekend is, kwam het in dit jaar niet meer tot een beslissenden scheepsstrijd; wèl in 1666. Ook toen was Witsen eenigen tijd aan den Helder, in het belang der vloot. Doch aan het slot van zijn brief van den 25 Juni 1666 schrijft hij:

„En dat mede aen schepen van 't collegie van Amsterdam seer werd gearbeijd, soo meijnen wij (onder verbeteringe) dat onse presensie alhier langer onnoodig is, en sijn, derhalve, geresolveert, binnen drie a vier dagen, van hier na den Hage te reverteren, om aen haer Ho. Mo. omstandig te rapporteren wat alhier is voorgevallen."

Na dezen heb ik geen latere brieven van hem gevonden. In denzelfden bundel bevindt zich echter nog een brief uit het vorige jaar 1665, die door Cornelis Witsen gericht was aan den

„Eedelen Hooghachtbaren Heer
Mijnheer Mr Joan de Witt, Heer van Linschooten, ec.
en Raedtpensionaris van Hollant
tegenwoordigh
in S. Gravenhage.

Edelen Hooghachtbaren Heer.

Op gisteren heb ick aen UEd. door den commies Sproncen toegestuert in schriptis tgeene mij van weegen den Oostindisge Comp. alhier, haerder wervinge behandicht was; heb oock niet naergelaten te onderstaen hoe het met haer Eed. Mog. ter Admiral. alhier aengenoomen volck gestelt was, doch door ongeluck van absentie van de Heer Secretaris de Wilde geen partinente kennis heb connen becoomen, en alleen rencontreerende sijn soon den tweeden secretaris, sittende op een wagen met sijn bijhebbende vrunden, die mij mondelingh aensijde omtrent wel een hondert en vijftich te weesen aengenoomen en verstuert, en datter nu redelike toeloop was; ik hadt wel gewenst UEEd.

gans partinent daer van te connen adviseeren, doch den tijt bij den gemelden Secretaris om te vertrecken weesende verloopen, hebbe het voor als noch niet naerder connen onderstaen. Sal bij mijn verblijf alhier UEE[d]. dagelix trachten daer van te doen hebben goede en pertinente kennisse, waermede verblijve

Eedelen Hooghachtbaren Heer,
naer mijne gebiedenis

UEd. gewilligen Dienaer
C. Witsen."

AMST.
30 Mey 1665.

II. (Zie bl. 31).

DISPUTATIO JURIDICA
INAUGURALIS
DE
SENATUSCONSULTO MACEDONIANO

QUAM

FAVENTE DEO OPT: MAX.

EX AUCTORITATE MAGNIFICI D. RECTORIS

D. JOHANNIS HOORNBEEK, S. S. THEOL. DOCT.
et in alma Lugd. Batav. Academica ejusdem Facultatis Professoris
clarissimi, Ecclesiaeque ibidem Pastoris vigilantissimi,

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU,

ET

CONSULTISSIMO FACULTATIS JURIDICAE DECRETO,

PRO GRADU DOCTORATUS, ET SUMMIS IN UTROQUE JURE
PRIVILEGIIS AC HONORIBUS CONSEQUENDIS,

EXAMINI SUBJECIT

NICOLAVS WITSEN, AMSTELO-BATAVUS.

Ad diem 8 Julii, loco horisque solitis.

LVGDVNI BATAVORUM
APUD VIDUAM ET HAEREDES JOHANNIS ELSEVIRII.
Academiae Typograph.

CIƆ IƆC LXIV.

Nobilissimo, Amplissimoque Domino,

D. CORNELIO WITSEN, I. U. Doct.
Amsterodamensis Reipublicae Exconsuli ac Senatori, in Collegium Illustrissimorum ac Praepotentum D. D. Ordinum Generalium Deputato, Parenti honorando.

D. JOHANNI WITSEN, Amsterodamensis Reip. à Secretis, Fratri charissimo.

D. JACOBO THIERRI, Rerum, quae in mari Mediterraneo geruntur, Assessori, cognato ac Susceptori plurimum colendo.

Hanc Disputationem Inauguralem debitae reverentiae et gratitudinis ergo

D. D. D.

NICOLAVS WITSEN.

DISPUTATIO JURIDICA

INAUGURALIS

DE

SENATUSCONSULTO MACEDONIANO.

Thesis I.

Filius familias ex contractu suo obligatur tanquam paterfamilias, et ob id nonmodo cum eo, *l.* 39 *ff. de oblig et act.* sed et cum ejus patre, quatenus est in peculio, agi potest. *l.* 3. § 9. *ff. de pecul.* § 10. *inst. de act.*

II.

Sed cum hac potestate filii familias abuterentur, pecuniam, irritamentum prodigalitatis, mutuo accipiendo, senatusconsultum Macedonianum, de quo hac disputatione inaugurali agere constitui, causam mutui excepit, ex qua noluit nec ipsum, nec ejus patrem obligari posse. *tot. tit. ff. et cod. de S. C. Maced.* § 7. *inst. quod cum eo qui in al. pot.*

III.

Huic Senatusconsulto causam dedit, ut solent ex malis moribus bonae oriri leges, improbus foenerator Macedo (unde et Macedonianum appellatum) qui flagitioso adolescentibus filiisfamilias pecuniam ad quemvis luxum credebat. Sic ut tandem aere alieno obruti, in quodvis flagitium ac mortis etiam paternae cogitationem impellerentur, quo hereditatem ipsi egentes creditoribus concedere possent. § *pen. est. quod cum eo qui in al. pot.*

IV.

Huic malo obviam ire voluit hoc senatusconsultum, denegando omnem actionem petitionemque ei qui filiofamilias mutuam pecuniam dederit, ut scirent qui pessimo exemplo foenerarent, nullus filiifamilias nomen bonum fieri posse exspectata morte patris. *l.* 1. *pr. ff. hic.*

V.

Atque adeo hoc senatusconsulto contractus mutui cum filio familias initus, improbatur, ut nec contra patrem, nec post mortem patris contra filium, ejusve heredes vel fide jussores, ulla actio competat. *d. l.* 1. *l.* 7. § 6. *l.* 9. § 3. *ff. eod.*

VI.

Sub vocabulo *filio familias* intelligit senatusconsultum omnes liberos, utriusque sexus, qui in potestate parentis sunt *d. l.* 9. § 2. *hic.* sine discrimine gradus, atque adeo ad nepotes et pronepotes porrigitur. *l.* 14 *eod.* Nec refert cujus sit dignitatis, magistratus an privatus *l.* 1. § *ult. eod.* Hoc postrenum jure veteri indubium est. *per* § 4. *inst. quib. mod. patr. pot. solv.*. Sed quaeritur an obtineat jure novissimo? Aff. Diss. Bach. *in not. ad Treutl. disp.* 20 *thes.* 7. *lit. E.*

VII.

Haec ita, si filius non habeat castrense vel quasi castrense peculium, ad ejus enim quantitatem cessat Senatusconsultum, quia in eo vice patris familias fungitur. *l. s.* § *ult. l.* 2. *ff. eod.* in filio familias vero milite Senatusconsultum in totum cessat. *l. ult.* § 1. *c. hoc. tit.*

VIII.

Specialiter vero Senatus prohibet nequis filio familias pecuniam mutuo det, utpote instrumentum ad omnem luxum ac nequitiam paratissimum: caeterae autem res omnes ei utiliter mutuo dantur, puta vinum, oleum, frumentum, nisi et in his fraus Senatusconsulto quaeratur. *l.* 7. § 3. *ff. h. t.*

IX.

Illud non refert utrum pecunia sub usuris mutuo data sit, an sine usuris. *d. l.* 7. § 9. Etsi enim huic S. C. foenerator causam dederit, idemque id maxime agat ut foeneratores coërceret, tamen in omnem eventum et etiam quo ad fortem filiisfamilias et eorum parentibus prospicere voluit.

X.

Consequens est hoc S. C. non solum in odium Macedonis, seu foeneratorum, sed etiam in favorem parentum esse introductum. *arg. d. l. I. ff. hic. in fin. pr.* et male hanc rationem a quibusdam omitti.

XI.

Diximus S. C. denegare actionem ei, qui filiisfamilias mutuo dedit pecuniam; ex esta tamen mutui datione obligatio et actio nascitur tam naturalis. *l.* 10. *ff. hic.* quam civilis. *l.* 18. *eod.* unde etiam petitionem oriri necesse est *l.* 11. *eod.* Sed obstat mutuanto exceptio ex hoc S. C. *l.* 40. *ff. de cond. indeb.*

XII.

Caeterum exceptio haec in pluribus casibus cessat, praecipuos recensebo, aliis omissis brevitatis causa.

XIII.

Si filiusfamilias volente et permittente patre, et magis jubente eo, aut mandante pecuniam mutuam acceperit *l.* 12. *ff. hic.*, vel etiam patet contractum ratum habeat, vel si pecuniam in rem patris verterit S. C. locus non est *l.* 7 § 11 *et* 12. *eod.*

XIV.

Unde si filio familias studiorum vel legationis causa absenti pecunia mutuo data sit, ad necessarios sumptus, quos pietas patris non recusaret, cessat Senatusconsultum d. l. 7. § 13, quia id volente et permittente patre fieri videtur, et in rem patris illa pecunia versa intelligitur.

XV.

Quod si invito patre filius familias ad Academiam profectus sit, idque sciverit creditor, merito quaeritur an patri competat exceptio S. C.? Negantium sententiam veriorem puto. *Diss. Accurs. ad. d. l. 7.*

XVI.

Idem si filius familias sui juris, vel novatione facta fidem suam obligavit, vel alias debitum agnovit, tueri se exceptione S. C. nequit *l. 2. C. h. t.* Sufficit autem vel partem debiti solvisse *d. l. 7. § fin. ff. hic.* aliud obtinet in datione pignoris *l. 9. pr. eod.*

XVII.

Cessat quoque Senatusconsultum si filius familias se patrem familias mentitus est, et justa ratione, non vana credulitate creditor deceptus pecuniam ei mutuaverit. *l. I. C. h. t.* vel si publico errore pro patrefamilias sit habitus. *l. 2. C. eod. l. 3. pr. ff. hic.*

XVIII.

Non esse etiam locum S. C. rationis est si filius familias rem mercatus, pecuniam, pretium rei emptae, quasi ex mutuo debitam, sub usuris stipulanti venditori promiserit. Origo enim actionis, non ipsa actio spectanda est. *l. 3. C. hoc. tit. l. 12. ff. eod.*

XIX.

Denique haec exceptio, quamvis peremptoria sit, etiam post definitivam sententiam opponi potest, oppositaque ejus executionem impedit. *l. 11. ff. hic.*

XX.

Coronidis loco esto celebris inter D. D. controversia, an filius familias beneficio S. C. Macedoniani possit renunciare? Non posse, verius est et communiter receptum. Neque enim

hoc S. C. tantum respicit favorem filii, sed maxime patris et publicam utilitatem, cui privatorum pactis derogari non potest. *l.* 7. § 14. *ff. de pact.*

XXI.

Adeo autem firma est haec S. C. Macedoniani exceptio, ut nec renunciato procedat, quamvis contractus mutui juramento filium familias corroboratus fuerit. *arg. l.* 5. *C. de legib.*

FINIS.

III. (Zie bl. 55).

IETS OVER NICOLAAS WITSEN'S KERKMEESTERSCHAP IN DE ZUIDERKERK.

Behalve het weinige dat ik daarover reeds heb medegedeeld, heb ik hier nog eene opmerking. — In Wagenaar's Beschrijving van Amsterdam kan men lezen, dat in de kamer van Kerkmeesteren der Zuiderkerk een schilderij hing van Ferdinand Bol, uit het jaar 1669, waarvan de lijst de wapens der toenmalige Kerkmeesteren vertoont.

Die schilderij (voorstellende Salomo, die de geschenken voor den tempel ontvangt) hangt daar nog; de wapens zijn echter vervangen door die der Kerkmeesteren van 1792, waaruit Dr. P. Scheltema (Aemstels Oudheid III 109) heeft afgeleid, dat het stuk vermoedelijk in dat jaar is verdoekt en hersteld. De omstandigheid, dat in 1669 Nicolaas Witsen Kerkmeester was, in verband met de tijdelijke bijdrage van zijn vader aan deze kerk, heeft mij een oogenblik doen vermoeden dat hij wellicht de gever van deze schilderij kon geweest zijn. Ik heb echter geen enkel bewijs daarvoor kunnen vinden, maar ben daarentegen tot een andere gissing gekomen. In het begin van 1669 behoorde onder de Kerkmeesters der Zuiderkerk ook zekere

Elbert Del, van wien niets anders bekend is dan dat hij de schoonvader was van Ferdinand Bol. Den 21 October 1653 trad deze in het huwelijk met Elisabeth Dell, en den 3 October 1657 staat Elbert Dell vermeld als getuige bij den doop van zijn kleinzoon Elbert Bol, die later als advocaat te Amsterdam heeft gewoond, en in 1709 stierf. (Zie Aemstels Oudheid III 115 en V 32).

Nu blijkt verder uit de jaarlijksche afrekeningen van Kerkmeesteren, dat Elbert Del reeds in Augustus 1669 door een ander was vervangen (David de Wilhem) en dat hij dus kort te voren moet zijn afgetreden. Het dunkt mij daarom niet onwaarschijnlijk dat hij bij die gelegenheid het kunstwerk van zijn schoonzoon aan de kerk heeft ten geschenke gegeven. Want dat de schilderij door Kerkmeesteren zou zijn betaald, is niet waarschijnlijk; intusschen zijn de uitgaafposten van 9 Maart tot Augustus niet in bijzonderheden opgenomen, maar samengevat in één post „als p^r Journale blijkt," welk Journaal niet meer aanwezig is. Wel vond ik echter een afzonderlijken post:

„14 Mei, de Leijstemaaker.... *f* 91.7.—,"

waarmede klaarblijkelijk de lijst van deze schilderij bedoeld wordt; dergelijke uitgaven aan lijstenmakers komen althans in vroegere en latere jaren niet voor. Ik zie daarin dus een bevestiging van mijn vermoeden, dat de schilderij door Elbert Del bij zijn aftreden als kerkmeester is gegeven, en dat alleen de lijst door de Kerk is betaald geworden. Is deze gevolgtrekking juist, dan staat deze mededeeling in geen verband tot Nicolaas Witsen, doch kon ter loops hare plaats vinden in deze Bijlagen.

IV. (Zie bl. 172).

Stukken betreffende Algiers.

N°. 1.

Memorie voor haer Ed. Gr. Agtb. de Heeren Burgermeesteren, in alle onderdanigheyt bij den ondergetekende tot bevordering der lossinge van de slaven tot Algier en overgelevert.

Schip ter generaliteyt. Dunkt, onder verbetering, dat, om de lossinge zijn behoorlijcke voortgang te doen hebben, van Statswegen, met den aldereersten, behoorde gewigeert te werden, ter Generaliteyt en Elders, tot het equiperen van zeecker bequaem oorlogschip, hier ter Admiraliteyt tot transport van den genoemden Commissaris, lossen en afhalen der slaven.

Tunis. Zoo haer Ed. Gr. Agtb. mogten goetvinden dat er in de overige Barbarische plaets en Rijcken, indien het doenlijk waer, een vrede getroffen wierde, daer zig goede occasie toeschijne op te doen, zoude den Commissaris, met behoorlijcke instructie, dienaangaende, moeten versien worden; in te stellen door de heeren gecommitteerde Raden, om verders ter generaliteÿt geexpedieert te worden. De Heer van Castricum zoude

't zelve gevoegelijkst kunnen proponeren, en met de meeste kragt daer op wijders urgeren.

Aengesien, tegens alle verwagtinge, hier ter stede
meer gelt. en elders, zoo weynig gelt uyt de laeste collecte is voortgecomen, dat op verre na, de slaven daer mede niet gelost zullen kunnen werden; bijzonderlijck die hier geboren zijn ofte t'hujs behoren, werden Uw. Ed. Gr. Agtb. ootmoediglijk gebeden de goetheyt te willen hebben en te besorgen dat het gene bevonden sal werden te deficieren aen de vereyschte somme, om alle de Amsterdammers, die tot een groot getal, gelijk uyt dese nevensgaende opstellinge haer Ed. Gr. Agtb. blijcken kan, volgens de intentie en resolutie van haer Ed. Groot Mog. de Heeren Staten van Hollant, uyt hun slavernij te verlossen, door bequame wegen en middelen, opt spoedigste, daer mogte bijgeleyt worden.

Dat met een eersten eenige bequame personen, bij haer Ed. Gr. Agtb. te verkieze, mogten gestelt worden tot het innen van alsulcke gelden als de Staten van Hollant goetgevonden hebben, in haer resolutie den
is gedaen 25 September, ten dezen eynde op te brengen bij de geinteresseerden; als mede, om alle de slaven, die haer hier zullen aengeven, op te teyckenen en vorders te versorgen, dat haer Ed. Gr. Agtb. dezelve zullen goetvinden te belasten, tot uitvoeringh van dit zoo heylzaem werk.

Om de lossinge eenparig te maecken, gelijck dat ten hoogsten nodig is, zoude het van de meeste kragt
is gedaen wese, dat het haer Groot Agtbaerheden wel mogte gevallen, door hun pensionaris ofte jmant anders, deze lijste, waeruyt blijcken kan wat slaven uyt de ses andere provintiën aldaer in slavernije gehouden werden, ter generaliteyt te doen ingeven, met nevensgaende ernstige recommandatie en versoek aen haer Ho. Mo.

om door de gewenste middelen, de vereyschte penningen tot relaxatie van de haren, elk in zijn provintie, oft zoo zij best mogten geraden vinden, te erlangen; bijzonderlijk zullen die van Zeelant dienen aengemaent te werden, op dat alsoo alles, met de meeste menagie, onderlinge vergenoeginge en minste disordre in dezen mag afgedaen werden.

Selant aen te manen.

Vermits, behalven de ingeboren en t'huis horende, nog vele Nederlanders, op vreemde schepen en Lorredraeijers genomen, zig aldaer bevinden en ons van de Turcken, die het onderscheyt hier bij der Stadt gemaeckt, als streckende tot haer schade, niet zullen willen aggreeren, voor al sulcks zullen werden opgedrongen; en daer en boven te vreese hebben, dat wij de regt, volgens de intentie van den Staet, niet alle zullen kunnen vrij maecken, ten minsten niet na de verwagtinge van de Patrony, bijzonderlijk, die het gouverno in handen hebben of daer aen vast zijn; zoo zal nodig zijn dat er bij deze gelegentheyt een aensienlijk present om aldaer te weesen, bij der Stadt gedesigneert wordt in aller stelligheyt zonder dat eenige de minste kennisse daer van onder de Turcken kome, de nootzaekelijkheyt zulx wreyte houde, 't gene daer van zoude overschieten, en besparen werde, zal gevoeglijk tot lossinge der slaven kunnen gebruijckt werden; de presenten zullen mede nodig zijn, om die van Algier aen de hant te krijgen tot wtwerckinge der tractaten te Tunis.

present ten fine, etc. vide mȳ memorie.

T. H.

(De kantteekeningen zijn van Witsen.)

N°. 2.

Consideratie op het lossen van de Slav. tot Alsiers.

(*eigenhandig* van N. W.)

1. De collecte met de eersten aen alle huysen en alle gesintheden door de aensienlijkste van de burgerij, met opene schaelen, te doen.
2. alvorens eer de collecte geschiet: predicanten daerover een predicatie te laeten doen. Het groot getal der nederlantse slaven bekent te maken, gelijk mede van alle gesintheyt sulkx soude moeten geschieden, also men sonder onderscheyt van religie zal lossen.
3. wert in consideratie gegeven of niet door de Predicanten diende gesegt te werden aen de gemeente dat het overschot van de collecte sjaers 1663 nu soude werden geemplojeert, om de gemeente van diffidentie te weerhouden en te meer te doen geven, want bij vele werdt gesegt de gelde tog niet te regt sullen komen gelijk voor desen.
4. de andere provinties wegens Hollant ter generaliteyt weder te sommeren en aen te moedigen om met Hollant te volgen en mede collecte toe te staen als sijnde een generaele saek, en van vrede of oorlog, met redenen die daer toe meer konnen dienen.
5. speciall Selant aen te schrijven of haer Ed. Mo. nu mede geliven met haere toegestaene collecte voort te gaen, om de gelden bijeen gevoegt het vereyste gebruyck te geven tot majntien van vrede en verlossing der slaven, als Admiraliteyten, Heemraden, Oost en Westindische compag:, directie tot Amst[te] en Rotterd[a], etc.
6. of niet dienstigst sal sijn de gelden op te wisse in

wichtige stucke van agte en met een Slants oorlogschip derwaerts te doen overgaan, om de kosten van de wissels te spaeren, en daer beneffens een fluytschip of twe te sende om de gekofte slaven te transporteeren; konde ook de over zee te senden gelde versekert werden.

7. behoorde een bequaem persoon derwaerts te gaen, als Thomas Hees of imant anders, die de intriges aldaer kundig is, met genoemde gelden om met communicatie van de consul Berk, welcke alsnog omdat kort daer is geweest gene volkomene kennis kan hebben, het koopen der slaven te verrigten.

8. indien de Staet konde tot eenige klijne presente resolveren aan baba Hassan, etc. konde door gemelte persoon beneffens de consul door baba Hasan gearbeyt werden de vrede met Tunis, dog dit in alle stilte.

9. dunkt mede dat terwijl de geintresseerde in boekxkens verschijdene somme getekent hebben dat die boexkens in de respective stede door ordre der Heeren burgemeesteren behoorde opgehaalt te werden, en de gelden door haer ordre geint en de gelde te profijte van de gene voor wie sij gegeven sȳ, so hij nog bij leven is geimplojeert te werden, andersins bij de gelden van de gemene collecte gesmeten:

10. Also Haer Ho. Mo. hebben verstaen dat het provenu aller genomene turke die verkoft sijn bij de respective admiraliteyten ontfangen, geemploijeert soude werden tot lossinge der slaven, dat die gelden bij haer althans behoorde te werden opgebragt om bij de collecte te werde gevoegt. v. de resolutie; er sȳ bij Hoorn wel insonderlijk nog enige gelden te goede, en ook elders.

11. Bij dese collecte mede te volgen ten profijte van de gene voor wien het gefourneert tgene onder de aelmoes-

senier tot Amst. is berustende of, so verstorve is, voort gemeen.

12. De dtoen afroepen in de steden dat ieder die enige gevange heeft sitten sig aengeve en daerbij voege de somme die hij van sȳ selve of ejgene middele tot lossinge van sȳ slaef heeft te fourneere, want niet apparent is dat genoegsame gelden sullen werden gegeven.

13. Nodig sal sȳ dat elk die sijne vrint gelost begeert te hebben, met attestatie betuyt het een inwoonder van dese staet te sijn.

14. de Collecte gedaen sijnde, behooren geheym gehouden te werden wat gelde gefourneert zijn, opdat sulkx uytleckende en overgeschreven werdende door quaetgeaffectioneerde van de Staet, de prijsen niets komen te stijgen.

15. Nadat de gelden sulle sȳ bekent, sal een taxt moeten werden beraemt wat tot lossing van jeder mens sal werden gegeven, waer van als mede vant het resterende dat in dese saek sal komen voor te vallen, sal seer dienstig sȳ daer Haer Ed. M. de Heeren gecommitteerde raden werden geautoriseert om te voltrecken en wel bijsonderlijk om te voegen bij de collecte de voor dese geresolveerde vier en vijftig dusent gulden die van de eerste collecte sȳ overgeschoten, *vide* de resolutie 14 meert 1681.

16. Sȳ Hoogheyt op sijn terugkomst te doen versoeken door de Hr Hop van Statsweege of het hem gelive te schrijven aen Uytregt en Selant dat sij de collecte toe geliven te staen, dat het hem een aengename saek sal sijn, met redene daertoe.

17. dat niet vergete werde aen te schrijven aen de stede en bijsonder aen den Haegh, dat alle collecten versogt mogen werden als de collecte gedaen wert, dat sij iets geliven te contribueren.

N°. 3.

Consideratiën op het lossen van de slaven voor de H. H. Burgemeesteren.

(opgestelt door mij N. W.)

1. Terwijl de stadt heeft verstaen dat de gelden uyt jeders Stadt gecollecteert sullen dienen, Eerstelijck voor ingeboorenen van die stadt waer die penningen sijn gecollecteert, soo sal een derde part van de vier en vijftig duijsent gulden die bij den stadt werden gefourneert, tot lossinge van Amsterdammers moeten werden gejmploijeert, alsoo de Stadt Amsterdam van die hondert duysent gulden, die in 't jaer 1663 sijn gecollecteert, dertigh heeft verstreckt.

2. Terwijl het werck van de vrede seer is gebrouijlleert en op schroeven gestelt door vele inconvenienten, sal hetselve nootwendelijck met presenten moeten goet werden gemaeckt, te meer alsoo men leyder siet dat de collecte soo weijnigh uyt heeft gebraght, dat het derde part van de gevangenen niet sal konnen werden gelost, en indien den stadt tot de presenten niet was te bewegen, gelijck sulcx wel behoorde, alsoo het een werck van vrede is, die de Unie raeckt, en dat de Stadt over de dertigh duysent gulden van intrest wegens de gecollecteerde penningen int jaer 1663 heeft geprofiteert, behalven dat Hees tien duysent guldens minder heeft gespendeert tot het maecken van de vrede als hem was gelast, soo dunckt egter dat er aen dese vrede, welcke genoegsaem een vrije vaert in de Middellantse Zee maeckt, de commercie soo veel is geleegen, dat wegens de Stadt ('t gene sonder Hollandt kan geschieden, alsoo Rotterdam daer toe mede gene-

gen is) ter Generaliteyt wierde uytgewerckt dat de directie eens twintigh duisent gulden of daer omtrent fourneerden tot presenten tgene sij op de wagten of andersins soude konnẽ vinden, en indien die gene welcke derwaerts gaet het met minder konde stellen, soo konde het overschot tot lossinge van Hollantse slaven werden gefurneert, en soude door dit middel met Tunis, bij faveur van Baba Hassan, vrede te verkrijgen zijn.

3. Alsoo eenige steden uyt statsbeurs notabele sommen bij dese collecte hebben gedaen, sal de vroetschap van dese Stadt seeckerlijck daer toe een notabele penningh costribueeren, te meer alsoo over de hondert en vijftigh geboorene Amsterdammers sitten, waer toe geen half, ja geen derde gelt genodig is gefourneert.

4. Ter tijt als de heer burgemeester Outshoorn officier was, is eene comdemnatie gegaen van veel duysenden over luyden die contrebande aan den vijant hadden gebraght, met die last dat een goet gedeelte dier penningen tot lossinge van slaven soude werden geemploijeert, en is het een langh gerught dat er noch tien duysent gulden van die penningen op het Stathuys elders ten behoeve deser gevangenen soude voorhanden sijn.

5. Was het mogelijck dat de Stadt de boeckjens daer jn geteeckent is geliefde te doen ophaelen, te gelden te anticipeeren, en daer nae te doen jnnen en die afkomst te gebruycken tot lossinge dier genen waer voor se belooft sijn, en soo deselve mogte getornt of doot sijn, deselve gelden bij de collecte te brengen, 't welck maer een verschot voor weynigh maenden of weecken sal sijn.

6. Tgene onder aelmoesseniers is jnsgelijx derwaerts te senden, ten dien eynde als 't gegeven is, en soo die

persoonen moghte sijn gesturven of getornt, die penningen bij de collectie te leggen.

7. Van Statswegen sijn Hoogheyt te versoecken dat die andere provintien gelievé aen te schrijven en te recommandeeren tot dese lossinge te contribueren, alsoo het is een werck tot continuatie van de Vrede, dat de Unie raeckt.

8. Op swaere pene jeder te gelasten dat wat penningen sij onder sich moghten hebben die gegeven waeren tot lossinge van slaeven, deselve te berde te brengen, met belofte dat deselve sullen werden gebruyckt om dien persoon te lossen waer toe se gegeven sijn soo hij leeft.

Ook de gelden van Assurantie te doen opgeven en ophaelen om tot het vereyschte gebruyck geemploijeert te werden.

Zal alsoo volgens berighten van den Consul van desen Stadt de Turcken een generaele lossinge begeeren van alle hollantsche slaven en dat in korten tijt en binnen weynige maenden, en dat het tal der Nederlantsche gevangenen omtrent de seshondert is, en dat de gecollecteerde gelden seer weijnigh sijn, sullen de Heeren Burgemeesteren pondererende het groot belangh voor dese Stadt in een vrije vaert in de Middelantsche Zee, naer alle apparentie volgens haere gewoonlijcke wijsheijt middelen bij de handt hebben om de gemeente per contrainte (alsoo vrijwilligh niet te doen schijnt te sijn) iets te doen fourneren tot dit goede werck (waer toe des gelast middelen aen te wijse soude sȳ) of andersints de beurs van den Stadt weten te openen, te meer nu den capitein van der Dussen tot Alsiers sijnde geweest, berigt dat sonder het lossen de vrede niet te

houden is, en de slaven hem omcingelende met tornē hebben gedrijgt, alsoo in gewisse ervaringe komen, dat die van de Roomsche Gotsdienst seer weijnigh hebben gefourneert, meschien meynende, dat persoonen van haere gesintheyt niet sullen werden gelost, soude meschien door aenmaninge der priesters met deselve te disabuseeren uyt haere kerckhuÿsen iets konnen werden bijgebraght.

En alsoo uyt dese Stadt gebooren eenige weynige persoonen tot Alsiers gevangen sijn, welcke genomen sijn op Engelsche schepen, of schepen met engelsche vlaggen, van dese Stat afvaerende voor reeckeningh van persoonen alhier woonende, alsmede dat er eenige weynige Engelsche en Schotten genoomen op Engelsche schepen hier woonaghtigh en getrouwt met Hollantsche vrouwen, aldaer in gevanckenisse werden gehouden, en dat den Stadt niet schuldigh en is deselve te lossen, of de Turcken oock sulcx sijn eijschende, waer bij komt dat de gelden hier gecollecteert en gefourneert, schaers om komen, en dat dese persoonen daer van qualijck sullen konnen gaudeeren, dunckt dat aen dese persoonen of haer vrouwen en ouders soude konnen gegeven werden een acte bredelijck ingestelt bij een der Heeren Secretarissen, bevattende dat dese persoon of persoonen, vermits de schaersheyt van gelt, en omdat op vreemde schepen hoewel hier thuys hoorende genomen waeren, van staetswegen niet konnen gelost werden, waerom de goede gemeente versoght wierde hun een aelmoes uyt te reijcken, op dat soo uyt die soo elendige slavernije mocht werden verlost.

(tegenover N°. 3 staat nog met Witsen's *eigen* hand:
„de vrinden van de gevangenen alhier te doen

opgeven, waer voor deselve verkoft sijn, opdat int ransoeneeren daerna calculatie mag werden gemaekt."

al het overige is door een andere hand geschreven.)

N⁰. 4.

Volgen twe briven so volgens dit mijn concept van Statswegen naer alsiers sijn gesonden. (eigenhandig).

Het opschrift: aen Haer exellentien Hadgi Mehemet Daij en Baba Hassan governeurs van het koninkrijk Alsiers.

Hooggeborene en Seer Edele Heeren.

Wij hebben met groote aengenaemheyt de missive van UE. excellentie aen ons geschreven ontfangen en sijn haer op het alderhoogste bedanken voor de genegentheyt en milde aenbidinge van de negotie tusschen wedersijts natien en ingesetenen te willen voortsetten, en hebben wij daer toe altans seer genegen geweest en sullen wij niet naerlaten alles te favoriseeren, wat tot bevorderinge van deselve kan contribueeren.

De Hr Consul Berk heeft ons kennisse gegeven van het goet onthael dat hem so in sȳ aenkomst als verblijf tot Alsiers van U. E. excellentien wert aengedaen, waerover wij de Hooge persoonen van UE. Excellentien opt hoogst bedanken, en verlangen wij seer vrintschap te mogen doen so aen haer excellentien selve als imant de regeringe of ingesetenen binnen de stat en rijk van Alsiers,

waervan des voorkomende in geen gebreken sullen blijven, en bereyt altans preuven te geven.

Wij wenschen uyt het binnenste van ons hert lang leven aen de Hoog Waerdige persoonen van U. E. Excellentien, en alle heyl segen en voorspoet van den hemel sijn te verwagten en te begeeren, en sijn wij wijders gants vrundelijk versoekende dat tog aen die van Salé Tunis Tripoli en Tetuaen niet toegelaeten mogte werden hunne genomene hollantse prijsen binnen Alsiers en desselfs districkt op te brengen, veel min te verkoopen, ingevolge het onderling tractaet tusschen beyde Staeten dies aengaende opgeregt waermede UE. Excellentie ons oneijndelijk sullen verbinden. Wij beveelen dan de Hoog geagte persoonen van UE. Excellentien in de bescherminge van den almagtigen Godt en seggen te sijn en te blijven

UE. Excellentien
gants genegene
vrunden, de burgemeesteren
en regeerders der Stat Amsterdam
en uyt derselver bevel
getekent

N.

Actum in AMSTERDĀ
desen 6 Sep. 1681.

Te antwoorden aen haer Excellentien Mahomet Daj en Baba Hasan, governeurs tot Alsiers, wegens de stat.

Dat de stat met groote aengenaemheyt haere missive ontfangen heeft, en hen te bedanken voor de genegentheyt en milde aenbidinge van de negotie tusschen wedersijts natien en ingesetenen te willen voortsetten, dat haer Ed: Gr: Agtb: daer

toe altans seer genegen sijn geweest en niet sullen naerlaeten, alles te favoriseereu wat tot voortsettinge van deselve kan contribueeren.

Dat wijders de Hr Berk kennis heeft gegeven van de die hem so in sȳ inkomst als verblijf van Haere Excellentien is geschiet, waer over sij haer op 't hoogst sȳ bedankende. Dat de stat verlangt vrintschap so aen haer Exc: als imant der regeringe of ingesetenen te mogen doen waer van des voorkomende in geen gebreken sullen blijven.

Dat men hier wenst lang leven en veel segen en vrede ingesetenen ende voorspoet *vorders complimenten int generael.* Dat Haer Ed: Gr: Agtb: gants vrundelijk sijn versoekende dat tog die van Salé, Tunis en Tripoli niet toegelaeten mogten werden hunne genomene hollantse prijsen binnen alsiers op te brengen of te verkoopen, ingevolge het onderling tractaet tussche de regering van Alsier ē deser staet opgeregt. Art. 9.

— — —— —

V. (Zie bl. 183).

Over de Fransche vluchtelingen.

(*eigenhandig*).

Mӯ advis aen de vroetschap op het introduceeren van manufacturen alhier. N. W.

Gesien hebbende de requeste bij Pierre Baille aen burgemeesteren ingelevert als mede eenige nader memorien tot verklaring van sijn versoek mij in handen gestelt, bestaende daer in dat hij suppliens segt geweest te sijn meester fabriquer generael van draperijen en andere manufacturen tot Clermont, gelegen in de provincie van Langedoc, en sulx in een werkhuӯs daer toe expres bij den koning van Vrankrijk opgeregt, waer in hij tot het maken van sijde stoffen, hoeden, sergres, drogetten etc. meer als vӯftien hondert personen dagelijx int werk heeft gehadt, voorts hoe hij, omdat de Roomsche godtsdienst geweygert heeft aen te nemen, uyt sijn voorschreven emploj is geset, en herwaerts aen gevlugt, aenbidende over te doen komen velerhande ambagtsluyden in goeden getale tot het maken van onderschijdene fransche manufacturen, alhier nojt voor desen so gewerkt, tot merkelijken voordeele van dese stat en desselfs trafiquerende ingesetenen.

Tot het in trijn brengen van dese hantwerken waer

van hij hooft en directeur soude sijn, versoekt hij in sȳ eerste memorie een bequaem huys om de werkluyden daer in aen den arbijt te konnen stellen, waer toe een kamer of twe gemeubeleert tot sijne woninge en verblijf, mede dat de versovereenkomende ambagtsluyden, die des onvoorsien sijn, en gebrek hebben van nodig bedde en toebehoren, uyt stats kasse mogte werden voorsien.

Als ook dat wanneer er reets enige werken gemaekt sullen sijn, dat de stat deselve souden willen belonen na haer waerde, sonder intrest van de gelden te geniten, indien deselve so datelijk niet verkoft en wierden, opdat de werkluyden bij gebrek van penningen niet stil en quamen te staen.

So het werk tot behagen van haer Ed: gr: agt: quame op te nemen, soude hij te sijner tijt een behoorlijke beloning voor sȳ dienst verwagten, en bij provisie dat hij met alle de over te komene werkluyden met deselve voorregten mogen begiftigt werden die aen ander franse vlugtelingen reets sȳ gegunt. Behalve dat hij in een nader aen mij overgegevene memorie eyst, dat men op de aenvang van dit werk en tot ene werkstellig invoering van hondert arbeytsluyden hem op te fournerene koopmanschap, by ons selve te extimeeren, soude verschieten ses dusent gulden en daer en boven bij de hant houden onder een persoon by de stat aen te stellen een waerde van twintig dusent gulden aen sijde en ander stoffe die tot het maken van dese manufacturen vereyst, waertegen al het nieuwgemaekte goet tot versekering aen de stat soude werden gelevert.

Waer op alles hebbende gedagt en met personen die sig des verstaen beraetslaegt, dunkt onder eerbidige verbeteringe: Dat de voorgeslagene saek apparentie van succes en schijn van utiliteyt voor de

ingesetenen van de stat in sig is hebbende, waerom niet geheel van de hant af te wijsen ondienstig soude oordeelen, en liver raeden dat men iets weynigs behoeve te waegen, en so als men in een stat die over see trafiqueert gewoon is te doen, als omt hasart van klijn verlies, een schijnbaer groter winst en nuttigheyt verlooren te laeten gaen.

Tot het versogte werkhuys souden de suppliant aenwijse het gewesene aelsmoessenierssiekenhuys, tgene bij mij naeukeurig is geinspecteert, en heb bevonden het selve heden geheel ledig staet, en van gants geen gebruyk, daer bij sijnde dri kamerkens tot verblijf van eene familie, die de meester tot sȳ woning soude konnen werden verleent. In dit huys soude bequaemlijk drihondert getouwen konnen werden geset, en de reparatie dan te doen soude na raming belopen ƒ 200 dog omdat men van den uytslag des werks niet versekert is, soude ik meynen dat men alleen de woning voor de meester en plaets voor 40 getouwen behoorde te approprieeren om een proef vant werk te maken, en op een losse voet te groote onkosten niet te doen, die dan tot dese reparatie na ciering moge belopen ses of agthondert gulden, en is de gelegentheyt van dit siekenhuys so om het goede water als situatie seer bequaem om bij goede uytslag niet alleen driehondert maer bij met seer ligte vergroting self dusent getouwen daer in op te stellen.

Tot het vereyste ameublement voor smeesters kamer meyne dat hem toegelegt konde werden eene somme van drihondert gulden. Hier bij komende de onkosten van 40 bedden, hoewel niet apparent is, dat alle daer van sullen sȳ ontbloot, die sulle met syn toebehooren ieder op ƒ 20 ten hoogste, beloopt ƒ 800, waer toe nog bij soude doen een somme van ƒ 400 te

leenen aen den werkluyden in de beginne te komen onderhouden, welcke laetste *f* 400 sonder intrest na een jaer tijt soude moeten werden gerestitueert, dog indien hij so als aenbiet koopmanschappen in handen quame te geven om daer gelden op te fourneren, so soude dese laetste *f* 400 niet nodig sȳ uytgeschoten te werden, welk overnemen van waeren, om daerop gelden te verschieten sonder intrest, bij provisie tot een somme van dri a vier dusent gulden ja hoger als konnende sonder schade van de stat geschiden, ik niet onaangenaem soude oordeelen, mits dat deselve alvorens wierde gepriseert of so hij suffisante cautie weet te stellen, soude de stat, op deselve hem gemelte somme laetende volgen, om een proef van dit groote werk niet meer als *f* 2400 komen te hasardeeren, na verloop van dri of vier maende en dat men siet het werk met der ingesetenen utiliteyt opnemen soude het overige van de huysing en opmaken eer de getouwen vermeerderen.

Meijne dat de suppliant alsulcke werken behoore te maken, die tot nog toe alhier so niet gemaakt of gefabriseert sȳ geweest en meest courant werden gehouden, dat hij tot werkluyden opregte hier overgekomene franse gevlugt om de waerheyt, en gene die alrede hier aent getouw en in goeden doen en arbeyt sitten, aen behore te stellen, en als dese mogen ontbreken, sal hem vrij staen andere te nemen, welke alle jalousije sullen wegnemen.

Soude aen hem toestaen dat de te maekende stoffen by de stat verpant sullen mogen werden, tot derselver waerde sonder intrest, dat bij provisie qualificatie tot tien dusent gulden behoore te worden verleent, so dat indien er imant gevonden moeste werden, die op sijn selve buyten directie van desen werkbaes diergelijke

en deselfde nojt hier gemaekte stoffen quame te fabriceeren en te maken, dat hem insgelijk vrij sal staen sijne stoffen te belenen en dit om gene jalousie te verwecken onder de burgerije. So nogtans dat so wel dese als die van de suppliant binnen dri maenden sullen werden afgelost, egter bij provisie tot dese beleeninge niet hoger in te tasten als tot bovengemelte somme en soude egter altijt so veel gelden ledig moeten blijven, dat den suppliant voor andere met sȳ beleninge konde werden gerieft.

De stoffen gemaekt sijnde, dunkt dat de suppliant deselve eerstelijk ten minste voor prijscourant behoore te offereren aen de grossiers, en deselve weygerende, aen de winkeliers (onder hoop dat deselve tegen hem niet sullen monopolieeren, met deselve stoffen alle te weygeren, daar dan in voorsien kan werden) opdat de oude burgers die sig met het ontbide van dese stoffe uyt Vrankrijk tot nog toe hebben onderhouden, door dese niwe fabryk niet werden benadeelt en de winkeliers in haere neringe onder slijtende burgerije niet verkort, want sekerlijk desen man met gemelte voordelen de waer goeder koop soude konnen geven als sij die op hoge huren sitten en andere swaere lasten hebben te draegen, en soude hem suppliant ernstelijk raden met gemelte grossiers en winkeliers te contracteeren over alle hetgene bij hem steets gemaekte afgelevert sal werden, op voet dat het werk een goede uytslag sal nemen, mene dat van statswegen hem belofte van faveur kan werden gedaen, alsmede dat sij hem in sijn persoon nemen in haere bescherming en omtrent dese affaires hem te sullen majntineeren en de hant boven 't hooft houden, en alle reets gegevene voorregten aen de gereformeerde uytwijkelingen konnen sonder reden desen niet werden geweijgert.

Dat de stat de sijde en andere ingredientien tot het werk soude fourneeren en daertegen het gemaekte overnemen, dunkt mij inpracticabel te sijn, ook van te grooten omslag en tegen het respect van de magistraet, ook subject opspraek onder de burgerije alsof sij sig met de neringe bemoeiende de burgeren dat profijt soude misgunnen, behalven dat het al te veel op een losse voet soude sȳ vertrouwt, in een tijt dat men siet somtijts te werden misleyt. daer nog bij komt dat dese ingredientie tot stats besorging staende so niet gemenasieert soude werden als bij particulieren die haere schade beter weten te verhoeden.

En op dat dit werk sȳ behoorlijk beslag erlange en bij voortgang met goede ordre werde gemaniëert, meijne, dat er dri commissarissen moeten werden aengestelt, een uyt de regeringe, twe uyt koopluyden waervan een sig op syde manufacturen soude verstaen, en d'andere op stoffe om een gedurig oog opt werk en desselfs condujte te houden. Waertoe soude nomineeren N. N.

dese soude een kamer boven opt stathuys als naest de artillerije die ledig staet assigneren, om te vergaderen eenmael des weeks tot voortsetting deser saeken; soude een dinaer of comis toe voegen welcke sig op het werk verstaet, die eet van getrouwigheyt hebbe te doen, hem soude aanbeveelen onder approbatie der commiss. de goederen die beleent werden te priseeren, en om dese Heeren tot iver aen te setten soude hun gunnen een plaetse in de kerk bij de krijgsraet, en de dinaer toevoegen hondert gulden of 50 jaerlijx. Welcke commissie van nu af sȳ aenvang soude nemen op de opregting vant werk pousseeren, een oog opt huys te houden, de condujtes van de meester te letten, met hem te beraden hoe de..... sullen sȳ, wat te maken.

En of het geviel dat de stat het fourneren van de gelden op de genoemde koopmanschappen of cautien te hoog liepen, dat dat deselve sig daer uyt wilde trecken ter tijt wanneer de suppliant reets een groot getal metjes of getouwen gaende mogte hebben, die de suppliant op eygen kosten sal int werk brengen. en dat sijn werk daardoor soude blijven steken, so soude hem belooft konnen werden dat men te dier tijt tot overneming van deselve en hinderinge van sȳ schade soude konnen accordeeren.

--- ---

VI. Zie bl. 202 en volg.)

„*Vervat enige notabele deliberatien in Hollant voorgevallen ter tijt als den Staet delibereerden op het senden van de* 8000 *man tot ontsetting van Lutsenburg* 1682.

N°. 1.

Den 11 gesproken met S. H. segt dat meynt men behoort woort te houden aen de spaensen, waerop ik repliceerde, t intrest gong boven al en wij behooren of konden niets doen sonder engelant, men konde na mȳ mening de Spaensen dilatojr antwoort geven en ondertussen tot Londen en elders werken, de minste movementen van Spanje soude Vrankrijk voor rupture opnemen, daerom sulx te schorsen en een sansement te bewerken, wast doenlijk, waertoe S. H. seijde de Spaensen niet te brengen souden sijn. wilde liever alles overgeven waertoe ik weder sulx was desperate, heb hem gerecommandeert de saek van Perera en Dena diensten en alle difficulteyten gemoveert, daerop gesolveert, insgelijx de saek van de slave die uyt de provintie sȳ geboren gerecommandeert tgene aengenom heden te willen voortsetten, als hem voorquam.

N°. 2.

Den 13 Feb. de visite gehad van de Hr resident van de hansesteden , draegt voor hoe de Deene een tol op de Elve tragte te introduceeren tot nadeel van hun en onse stats comersie, versoekt voorschrijven aen de keyser en aenspraek aen de Hr Cramprigt alhier, sonder advies van de keurvorsten sulx niet geschiden kan, segt dat sorgt dese staet ten behage van denemarken het selve mogt laeten glippen, en als of sulx uyt Engelant verstaen soude hem en dat de Hr van beuningen iets te nadeele soude sustineeren — de koning van Engelant was in goede dispositie, dog het schijnt Sӯ majesteit gediverteert wert, wat schade de tol op de weser toe brengen aen de comersie is bekent, en so men denemarken al enig douceur wilde toevoegen sulx behoorde te sӯ nadat hij iets aent had gecontribueert.

Ik heb hem int generael gegeven beleefde bejegeninge, dog van verre doen weten het ongenoegen so bij ons was opgevat wegens het terugsende van briven ongeopent tgeen Sӯ E niet konde geloven.

Wegens Staets saken segt van Engelant niet goets te hoopen nog ook van Brand: dat Hanover sijn meester mondelinge aenspraek bij Brand: had gehad, dog voor de gemene partij niets geoptimeert, maer wel dat hij Hanovers lande niet soude infesteeren, schoon hij aen dese kant helde.

Meijnt so men de versogte assistentie aen Spanje doet dat het aenstonts rupture sal sijn met Vrankrijk, raet sulx af, te waere Engelant simul bijspronge.

Verhaelt de saek van Emden.

N°. 3.

Den 16 Feb. heb ik aenspraek gehad van den Hr van Sevenaer die seyde sulx aen mij te doen uyt ordre van sijn provintie en gelast te sȳ om ad omnia in communicatie met ons te gaen.

Heeft mij vertoont twe distincte aenschrijvens van Sijn Heeren principalen, van inhout dat alom waer meijnde sulx dienst te konnen doen soude voordragen, dog onder behoorlijke secretesse, men behoorde Spanje te tragten te induceeren tot het vereijste equivalent , en sulx selve de spaensen Ambassadeur voorhouden gelijk sȳ E had gedaen. Sȳ E had bij monsieur d/Avaux briven en ordres van de fransen koning selve gesien waerbij hij wierde gelast te seggen dat so of een equivalent of selve belofte daer toe wierde gepresenteert, hij wilde de blokade ligten en dan afstaen van alle pretensien sonde equivoq agter te houden, ja alsdan de lige te maken met alle christenvorsten dat wie eerst oorlogsbegin maekte die opt lijf gesamentlijk te vallen om so de vrede te houden int Christendom, so dat dese staet sulke swaere garnisoen niet nodig soude hebben op de frontieren, meynde hij Hr Sevenaer men behoorde aenlijdinge tot den conferentie geven nopende het equivalent.

Heeft mij ontdekt de miserable staet der frontieren.

De inclinatie van Vrede in vrieslant segt rotundis verbis de oorlog hier gesogt wert en in dronke hoofde vele hovelingen vive la guerre hadden gedronken.

Dat na Hanover waere gesonden, etc, vertoont secrete brieven uyt brandenburg en segt mij de verhandeling van Fox tot Coppenhagen.

Brieven van Moering diesaengaende waren gesupprimeert.

Segt hoe ter generaliteyt met 2 a 3 personen alles wert verrigt en quasi in de secrete besonges.

Naer Engelant was geschreven men soude al doen tot Parijs wat S. Majesteyt goet dogt.

Verhaelt wat tot Emden is omgegaen en hoe quade conduite dies aengaende sȳ genomen ter generaliteyt. men heeft de stenden verkort en de vorstinne gelijk gegeven, waeruyt te vresen staet soo niet wert hij gesegt, gelijk hoopt van ja, dat munster of brand: ingehaelt staen te worden tot groot nadeel van desen staet.

Hasselt was geevacueert sonder kennis van den staet, en alle de contributien gediverteert en niet gekomen daert behoorde, daer de staet lange te vooren tot de evacuatie was aengesogt en vele drijgementen diesaengaende had ontfangen.

De Provintie van Gelderlant Overijsel en Utregt lieten alles geven en derfde het minste niet tegenspreken, onlangs enige onsmakelijkheden influerende in hun resolutie waeren seer gereprimendeert, so dat als er saeken voorvallen die sij meynen niet wel te sien thans absenteeren als adres daertoe te geven met haere presentie.

Waerop int generael heb geantwoort dat haer Ed. Mog. van Vrieslant en sȳ E bedankte voor so goede confidentie en vrintschap van communicatie, dat ons harten tot vrede int lijf laegen, dog dat mede wel sag *rumpimur dum discutimur*, dat meynde, de provintien behoorden enig te blijven en een lijn te trecken. 't Was anders gedaen met de gehele saek. Als het werk van de memorie voor quam dat dan met ordre van mȳ principalen soude weten te adviseren, dat vooraf wel konde sien *viam cet tantamen concordie* de beste weg te sijn en daermede is Sȳ E gedimitteert.

N°. 4.

Den 16 Feb. aenspraek gehad van de H_r de Wilt en heeft mij voorgedragen uyt naem van S. Hoogheyt twe saeken, eerstelijk om op sekere middelen de gelden van Spanje te innen, daertoe wel mijn consentement heb gegeven, dog mits eene seer cauteleuse resolutie daer over te nemen om niet een open velt te geven tot represalie of te groote miltheyt, wes aengaende een extensie heeft belooft te stellen vertoonen alvorens iets daerin te doen.

Insgelijk uyt deselve last wegens het afhaelen van de slaven tot alsiers. Sȳ E. meynde men behoorde eerst de gelden bij een te hebben tot de totale lossinge eer het schip wiert geequipeert, waerop repliceerde van neen, also dus het gehele werk soude blijven verschooven. Rotterdam stont vast en wegens t N. Q. souden uyt de bewuste ƒ 80000 hun contingent den admiraliteyt van Amst. toe konnen tellen.

Den 18 Feb. heeft sȳ E weder by mij geweest en voorgehouden de nootsakelijkheyt om met die van Tripoli en Tunis vrede te maeken, oordeelende dat Hees derwaerts behoorde te gaen. Heeft mij vertoont een concept van resolutie ter generaliteyt voor te brengen tot corruptie in Spanje, twe betalinge die mij wel heb laeten gevallen, mits de somme wierde gelimiteert ten hoogste tot 6 per cent, een min of meer, en niet in vago de licentie wierde gelaeten, so als sȳ E had gestelt.

N°. 5.

Den 20 Feb.

ben ontboden bij S. H. die mij gesegt heeft dat Hy de secretarissen van de Admiraliteyten aen had gesegt,

dat sij een schip tot afhaling van de slaven soude equipeeren tgene ik hem had gerecommandeert, waerna ik hem de aengelegenheyt van de vrede heb voorgehouden en nootsakelijkheyt van de lossinge der slaven, voor naem der Seeuwen, waer toe hij seyde geen kans te sien. En S. H. mij versogt hebbende te sitten en met hem een uer te discoureren ist gevallen op de swevende saeken en van de te sendene of niet te sendene militie na brabant, waerop S. H. seyde men moest sȳ woort houden, wij waeren met Spanje geëngasieert, hadden met hem getracteert. So dit niet wiert gepresteert, nimant soude ojt met ons willen tracteeren; was reets wegens de jongst gemaekte vrede slim genoeg, dusdoende gong Spanje en wij *en petit* verloren. De keyser soude assisteeren en bijspringen met het rijk, Engelant als wij doende waeren, soude door sȳ parlement en volk gedwongen werden Nederlant te secondeeren. De oude raetpensionaris, die sȳ vrint niet was, had hem geleert dat republiken altijt woort mosten houden. Koningen mogten ietwes leuteren, maer sulx konde republiken niet doen als met haer gemene ondergang, waerop ik repliceerde *qui a tempo a vita*, de goede luyden behoorden op de vloer te komen, men soude meschien het accoort treffen. Wij konden niets doen sonder Engelant, dat moeste alvorens sȳ parlement beroepen en volk senden, brandenburg behoorde in de partij te sijn. Waer op S. H. *ville qui parlemente est motje perdue*, en ik met een ander spreekwoort repliceerde *iniquium petitur ut equum obtineatur*. Hij bekende en seyde met groote iver hoet onmogelijk was dat Engelant nu sȳ parlement beriep, also hetselve int sin had van valse getuygen tegen Schafburri te spreeken en vooral en ten eersten den Hertog opt lijf te vallen. so het bijeenquam waere sulx onmogelijk ten

waere wij doende waeren en Spanje assistentie sonden, dan soude hij wel accordeeren, en sȳ volk sou hem dwingen Nederlant bij te springen, en ik weder ant. en of dat dan mislukte men had gesien hoe voor desen sȳ majesteyt tegen sȳ intrest had gedaen en tegen sȳ volk, so dat concludeerde voor als nog geen 8000 man te senden want sij soude aenstonts kapot sijn en het soude niet helpen. S. H. daerop daerin was te voorsien, men konde de onsen in de steden leggen, ik stelden t gevaer voor dat wij meschien overvallen soude werden eer Engelant reet was, indient al van goede wil wiert, en hielt voor gerepeteert de argumenten die opt maken van de vrede waeren gesegt. Ik seyde wel te weten dat alle van dat gevoelen niet waeren, dog egter terwijl hij mij permissie gaf om te spreeken en dat het geen adviseeren was maer een simpel discoers dat rontuyt soude spreeken. So hij seyde mede te doen en nog niet de saek bij sig vast had gestelt. Hem was de meeste swarigheyt de onenigheyt binnenslants en de sentimenten van de twe provintien, klaegde mij seer over leden van Vrieslant en Groningen en verhaelde veel schelmstucken van deselve tot corruptie en correspondentie . hoe diesaengaende had geschreven na Vrieslant, waerop ik seyde *rumpimur dum discutimur.* — brandenburg was aen de bekende seyde volunde, dog in confidentie en stilte dat van de keurvorstin af tot de minste meyt toe die de schotels wast, gecorrumpeert van de fransen, dat hij de kinderen sȳ

beklaegde, die het na 's keurvorst doot souden bekoopen en de dwaesheit van de vader besueren en boeten. daer was niets te hoopen, des niet tegenstaende scheen sȳ welgevallen te hellen om te senden de subsidie, beklaegde sig seer van dat men hier seyde hij wilde den oorlog, riep mij tot getuygen wat te seggen

was te werden geslagen en hoe hij het meest te verliesen had int lant.

Ik persisteerde van te oordeelen dat men behoorde den Spanjaert tot een accommodement te raeden. Op Engelant scheen seer verbolgen te sȳ en de conduites daergehouden. S. H. meende men behoorde int corte op de Spaense memorie te resolveeren.

Seyde wijders ik wilde de Heeren van Amst. hart int lijf spreeken, daerop quam alles aen, hij stelde nu de vergadering op 8 dagen uyt om daerna tsij bij gesontheyt van de R. P. of niet de saek van Spanjens eys opt tapijt te brengen, also die afgedaen moest werden. Als ik hem seyde dat de actien op de memorie der fransen waeren geresen, seyde die daer op hadden behooren af te slaen.

recommandeerde mij het consent der recrutpenningen dat aen Amst. alleen stont.

Ik heb S. H. voorgehouden het intrest van de nadiensten en wat daer in de besonjes was gepasseert, voorna: de conduite van de Hr ten Hove, dien ik versogt heb te willen ontbiden en vermurwen, tgene aengenomen heeft en heb daerop gesegt, dat so wij wilden examineeren al dat G. R. hadden gedaen so als den Hr ten Hove van de Admiraliteyt nu deedt, dat op souden haelen van so veel overschot als sij uytgerijk hadde opgedragen en ongedragen consenten, op subsidie gegeven aen geallieerden. etc. daer al meer op te seggen soude sȳ, dat wij in toekomende consenten soude moeten inhouden, etc.

Heeft mij gesproken en cas of R. P. quam te sterven, spreekt seer favorabel van onsen pensionaris, als hij wat ouder was, en prijst hem seer; nu soude het op de Hr ten Hove moeten vallen.

Sprak van Slingelant (*quiem non*), van Alewijn en van

burgersdijk, etc. etc. wat wij daerop gesegt, etc. seyde daer was nimant in Amsterdam bequaem tot etc.

hebbe hem de collecte voor de Slaven gerecommandeert in Selant, aen de Hr van Oudijk de saek van Suriname voor de compagnie.

N°. 6.

Den 5 Maert donderdag. *grave davaux conferentie* 1/2 uer.

G. A. gesonden ons te spreken van saeken van gewigt — en komende segt dat also men nu soude delibereeren van de saek te weten vant senden van de subsidie, een saek daer vrede en oorlog aen hong, en het wel wesen van desen staet, dat niet wilde nalaeten onse stat en die alleen van de saek te informeeren want hij gong niet *solliciteeren* bij de leden maer wegens de inclinatie so voor onse stat bij S. M. was sulx dese, segt dan:

Dat het verschil is over Aelst en enig plat lant, dat S. M. sulx in der minne lange heeft soeken af te doen, spreekt veel van de regtveerdigheyt van die pretensie, de spaensen hadden *gespecificeert wat sij souden behouden*, dog dese plaetsen niet, gevolgelijk also S. M. in possessie daer van was geweest en de donnees getrocken, quamt hem toe, NB. van *voir de fait*, Luxenburg blockeerde maer om hun tot redelijkheijt te dwingen, begeerde het anders niet, was tevrede met een equivalent wat het ook was. Hiertoe was de koning in Engelant mede genegen, die der fransen voorslag voor redelijk aensag. vijf keurvorsten waeren gereet om te accordeeren de franse voorslag, en indien het secours van hier wierde gesonden, wat soude het helpen als verwecken een oorlog, Spanje konde daer geen 2000 man bij doen.

So men al 40000 sonde, t soude iets doen, dog dan een oorlog verwecken. Sȳ meester had gelast aen al sȳ magt so dra Spanjen iets tenteert al het Spaense platte nederlant te besetten en te incorporeeren.

Dese Staet was niet gehouden of het most *guerre ouverte* sȳ, dat het niet was, en sulx tragte te bewijsen uyt het contenu van de articulen daer hostiliteyt van guerre ouverte wert gedistingueert.....

Sȳ meester wil na dit accoort *alles afstaen* en laeten geen *double saeke* van dependentie of iets over, en dan een vaste guarantie en tractaet aengaen en dit alleen uyt liefde tot vrede!

Men wist wel van wat *pouvojr hij was*. Subsidie senden was oorlog aenseggen en dat soude gewis volgen, daer toe hij niet meynde of Spanjen en wij na gestelt waeren, wij souden met Spanje alleen moeten ageeren, also het rijk niet met ons sóude hebben, also de onwillige int rijk ligt bij Vrankrijk konden werden gedwongen.

NB. van Humieres.

bij ons is S. Exc. bedankt voor de eer van aenspraek en gesegt wij souden getrouwlijk relateeren onse principalen wat er was gesegt, konde ons in de saek niet inlaeten vermits sij nog niet voorgekomen was, waerop S. Exc. hij wiste sulx wel en also voor ze komen was en daerop gedilibereert, dan soude sȳ aenspraek te vergeefs sijn geweest.

(Schuins tegen deze zelfde bladzijde, staat nog:)

N. B. Wat wij van vois de .fasten hoe Vrankrijk dat solveert. daer waeren van *agt prinsen int rijk* vier diet met Vrankrijk of om te accordeeren hielden, oorlog of vrede stont aen ons, hij segt de spaensen sȳ in oorsaek

dat de questien niet afgedaen sijn, hebben met de titel van bourgonje so lange opgehouden].

Hier tegen sȳ mede begroet dog int particulier van de Spaensen ministers die alle de argumenten van d'avaux hebben wederlegt, ook de pensionaris van de Hr Kramprigt.

Spanje segt sij sullen desperate resolutie nemen, so men niet en sent de subsidie.

Camprigt duytslant sal afwijken.

N°. 7.

Vergadering den 5 *Maert* 1682 *donderdag.*

Advis Ridderschap. S. H. bedanken voor ouverture en in handen commissarissen

resumptie.

S. H. vermits de siekte van R. P. is tot nog geen raport gedaen van ter generaliteyt daer S. H. als daer present sijnde geweest, doet het.

begint van de memorie bij sterrenburg aen de koning gepresenteert, die gelesen is sȳ inhout te ligten blokade of etc.

Hierop het antwoort van den koning van Vrankrijk gelesen, *daerop* heeft envoje van Spanjen alhier een memorie ingegeven die gelesen is, daer bij eyst de 8000 man waerin mentie wert gemaekt van Sevenaer.

Delft bedankt voor Conduites.

Hierna heeft S. H. doen oplesen de brieven uyt Engelant, eerst van de 6 Febr. aen S. H. wesende een diergelijke aen Haer Ho. Mo. geschreven, en de memorie van barillon.

Amst. voor ouverture, de rest met de ridderschap.

Item van deselve van 10 en 12, dito aen S. H. sijnde deselve die aen de Ho. Mo. sijn gekomen en ons van inhout ut novi.

Gelesen extract resolutie Staten generael in dato 17 Feb. nopende de boven ingekomene briven, van

inhout dat de memorie van barillon Spange raekt en niet ons, en wijders last aen ons ambass. tot het roepen vant parlement ent sommeeren op sijn woort.

item declaratie van Engelant in Novē laetsleden nopende de guarantie so wij met Sweden hebben daer in belooft daer in te treden als de dujtsen daer sullen sijn.

de 24 Feb. overgelevert de memorie van S[r] Davaux en is gelesen raekende de propositie van barillon en *offres* tot *accommodatie*, en alhoewel S. Excellentie segt dat er meer is gepasseert als in de memorie van barillon staet, so is sulx niet.

Segt S. H.

op deselve 24 heeft Spange weder alhier memorie ingegeven van inhout dat Ronquillo de memorie van Barelon niet heeft willen ontfangen en hij die bij geval heeft ontfangen a reitereert sӯ eerste versoek, segt de fransen tragten de werelt te misleijden, en is onredelijk Vrankrijk sӯ eygen regter wil sijn, sprekendę van een equivalent daer sӯ actie en regt nog niet klaer is.

allegeert Haer Ho. Mo. resolutie van 2 Decē, daer bij ter neer gestelt dat de blokade is rupture, segt de importantie van luxenburg als deckende etc. en sluyt dat self niet luysteren wil na de propositie van barillon, klaegt seer over de conduyte van Vrankrijk, so hier als elders en versoekt de 8000 man sonder uytstel volgens belofte.

Item gelesen missive Beuningen de 24 Feb. sprekende hoe gereitereert heeft tot beroepen vant parlement, hoe *geexcuseert* heeft *dat men hier* segt S. M. was eens met Vrankrijk, *heeft geen memorie derven overgeven* nopende het parlement om de hatelijkheyt. Heeft gesproken met de koning nopende de tractaeten en segt S. M. de fransen souden tractabel sijn. en hij verwagt

niet goets van een parlement, ja soude meer veragteren, ja, vergaderen vant parlement was begin van een oorlog seijde de H[r] N. tgene alles wiert wederlegt, *ja de koning segt men sal sig hier na met slegter vrede moeten behelpen*, en is men daer meer bevreest voor het werk van binnen als sorge heeft voort welwesen buyten, en S. M. *persisteert niet te treden in de guarantie of andere moesten eerst voorgaen*, en verstaet men daer niet te treden tot secours voor dat de rupture en guerre ouverte soude sijn, de swackheyt in engelant so groot dat niet goets te gemoet sag, ja het parlement soude geen 10 dagen bij een blijven, en de *verwagtinge* tot een *parlement was meer* alst parlement selve, en segt S. M. men soude toevoer in Luxenburg weten te bestellen en so ment parlement beriep soude meschien Vrankrijk de Nederlanden overvallen eer men reet was.

NB. dese brief notabel.

S.

S. H. segt dat S. M. niet directelijk antwoort of men sȳ woort moet houden en dat hij aen Schudley de volgende memorie heeft belast over te geven.

gelesen de memorie van Schudley voor dri dagen gegeven, onder ons berustende van inhout als de bovengemelte briven.

Item gelesen missive beuningen te gelijk gekomen met bovengeroerde ordres, aen Scudly den 27 Feb. segt het soude onverantwoordelijk te sijn de duytse te laeten alleen, *alles simul* dient te geschiden, *verhaelt* maekt comparatie van de

gelesen de resolutie van Haer Ho. M. daerop geresolveert te antwoorden, aen Schudly, dat sijn majesteyt geliefte het parlement te vergaderen te meer also nojt plat afgeslagen is bij Engelant.

NB. deselve notabel NB. op de steert van dese brief daer van sagte conduyte gesproken wert, S. H. sig bewoog als niet approbeerende. N. B.

heden wert gebragt in Hollant een memorie so datelijk bij Fuen major overgegeven, eyst belofte voldoen,

segt het is nu guerre ouverte, omdat de fransen het volk doden dat daer in soude komen.

NB. gesproken met de Hr van Leeuwen, segt de koning seer goet te sij, dog te geloven dat er tusschen Jork en Vrankrijk correspondentie is, en dat jork quaet S. H. is toegedaen en verwagt niets uyt Engelant.

S. H. segt dit alles te sȳ wat ter generaliteyt is gepasseert, en dat de *keyser nu de* guarantie heeft getekent, nog hoe Sweden nader mesures met de Staet wil nemen, alles na welgevallen van de staet omtrent het groote werk.

S. H. segt wijders dat tot Frankvoort nog niets is gedaen, alsoo de preliminarie nog niet sȳ afgedaen, en is de saek gestelt in Handen van *commissarissen.*

S. H. segt ons in 't particulier sig over de memorie van Schudley te sȳ verwondert en te misprijsen de conduites in Engelant. Men had deselve buyten Beuningen om herwaerts gesonden. hij was in Engelant verdagt en gesupsonneert gesegt te hebben dat men daer met Vrankrijk hielt. Hij had sulks niet gesegt, dog gedachten waren vrij.

N. B. de resolutie, waerbij de Staet segt een blokade voor een openbare oorlog te nemen is niet geproduceert.

S. H. hij gelooft niet dat Godt dit lant so verre heeft doen komen om nu verlooren te laeten gaen, staet vast op de predestinatie, hem dunkt woort moet men houden, en engelant spreekt dat niet tegen, maer met een streek raede sij tot accomodatie, sonder directelijk te antwoorden of de subsidie te senden of niet.

S. H. segt het is een groot argument voor de Spaensen dat opt maken van de vrede men aen de fransen beaumont niet heeft willen cedeeren, hoe soude men in gedagten hebben gehad Aelst etc te cedeeren.

N°. 8.

Den 6 Maert bij S. H. versogt en gesegt wat den fransen Ambass. had voorgedragen bij ons, en ons ant-

woort waerin S. H. groot contentement heeft genomen. dog seyde de aenspraek van d'avaux alleen diende om ons te intimideeren en wenste wel deselve niet waere geschiet, als het jalousije verweckt, en andere daeruyt ombrage nemen.

Wijders op het groote werk heb hem de sentimenten dog int particulier gegeven van onse medebroeders bekent gemaekt, te weten van meyning te sijn dat het casus om de bewuste volkeren te geven nog niet exteerde, dog die exteerende dat men alsdan heyliglijk sȳ woort moeste houden.

S. H. declareerde sig rotunde en meynde het casus exteerde, so dat het volk most werden gesonden. Als ik sulx afriet en seyde so hij andere leden wilde hooren, soude gewis het selve hooren, waerop S. H. dan is het lant verlooren, ik weder seyde in geen ander verstant te konnen komen voor als nog allegerende onse swakheyt S. franse magt, en tractaeten, etc. etc.

S. H. versogt mij te willen op het punt van de gemeene middelen voor dit jaer alles over stappen bijsonder van de granen, waertoe seyde ongelast te sijn, als ook van de toebak: sulx met redenen bekledende.

Gesproken dese dag met den Hr van Werkendam aen wien ik seyde mij verwondert te sy hoe men ter generaliteyt met so weynig Heeren so nobele antwoorden gaf en vraegde sȳ gevoelen op het swevende werk, waer op mij heeft gesegt van gevoelen te sȳ dat men met veel redenen konde afslaen het volk te senden, want de Spaensen in gebreke waeren gebleven etc. etc. behalve dat het casus niet exteerde en al exteerdent so sȳ alle tractaeten ter neder gelegt om elcandre te helpen en niet te onthelpen, so als gewislijk soude geschiden met dit hantvol volkx. En als ik hem vroeg wat dan ter generaliteyt resolutien hielp nemen, die

elders anders heenjagen en bijsonder die van den 2 deser, waer in gedeclareert wiert een blokade te sȳ guerre ouverte, so haelde sȳ schouders op en seyde S. H. van sulk verstand was, daer hij niet dorste tegen gaen, te meer also de provintiaelen alles beaemden en als hij wat seyde dat daer tegen gong, so kreeg somtijts enig aenstoot.

Dese avond heb aen de Hr van Maerseveen communicatie van al het gepasseerde gegeven en mȳ advis in scriptis voorgelesen, tgene sȳ Edele heeft geapprobeert, dog was met moeyten te bewegen om daer visie van te nemen, hij soude in de vroedschap sijn advis seggen, en meynde men moeste hier harde tael voeren en in alles volgen nopende dese saek het advis van S. majesteyt van Engelant.

N⁰. 9.

Den 7 Maert bij S. H. ontboden smorgens ten 8. daer geweest tot 9. S. H. heeft mij gesegt dat hij meende het casus exteerde, dat de troepes behoorde gesonden te werden om dat de continuatie van hostiliteyt is een openbaere oorlog, dat het droevig soude sijn, dat Spanje om haer gedoogsaemheyt int niet declareeren, soude dit secours missen,

sij het declareeren aen haer selve hebben, omdat wij altijt hebben gesien dat so men sig hart en in defensie stelt tegen Vrankrijk, dat dan Vrankrijk toegeeft. Hij meende men most niet de woorden vant tractaet insien maer de sin daer van.

Vrankrijk had volk gedoot, dat was oorlogswerk; hij sag wel als men wilde de woorden van den text konden uijtgelegt werden na mijn sentiment en als of de tractaeten.

ik heb alle de redenen in mȳ advis gemelt tegen hem ingebragt en gesegt mȳ principalen verstaen het anders, gelijk ik mede, en men spreekt daer nog harder tael als ik voere.

ik kan niet anders spreke, men soude mij disavoueeren ent tis so mȳ mening.

N⁰. 10.

Mijn advis bij sȳ Hoogheyt en in de vergadering.

Alles wat int besonge sal voorvallen te secreteeren op den eet.

Het gegevene woort heijliglijk te observeeren en na te komen.

Dog te oordeelen dat niet gehouden sijn voor dat het sij eene guerre ouverte volgens het 't articul.

Waer toe meynen het nog niet te sijn gekomen.

Want alleen hostiliteyten werden gepleegt en het vrij staet in elcanders landen te gaen en te komen, en dat nimant enig belet wert aengedaen.

Dat de blokade van Luxenburg maer een compel is tot erlanging van justitie (so Vrankrijk segt) en de troepen op de gront van Vrankrijk leggen.

In welk gevoelen mede is Sȳ majesteyt van Engelant.

En aenstonts te beginnen in onderhandelinge te treden op de propositie van barillon in Engelant en de grave van davaux aen desen staet gedaen.

Aen den koning van Engelant bekent te maken dat men dit bovenstaende genegen is te doen, mits dat sijn majesteyt besorge dat ondertusschen Luxenburg mag werden gesecoureert of buyten gevaer gestelt van te vervallen in handen van Vrankrijk.

Dat niettegenstaende instantien sullen werden gedaen tot het beroepen van een parlement.

Dat de securiteyt van Duytslant ook te gelijk werde besorgt.

Dat tot dien eynde de consilia gesamenderhant, so met engelant als duytslant genomen behooren te werden.

Te eerder soude treden tot den weg van minlijk accoord omdat het regt van Vrankrijk belangende Aelst en sijn dependentiën ons onbekent en nog niet geexamineert sijn, en vervolgens niet weten of deselve strijden tegen het tractaet van Nimwegen en de jongst gemaekte guarantie.

Sullende te liver de weg van accoort inslaen omdat de hoop die men op Engelant heeft gehadt, die gene was de enigste gront van het tractaet van guarantie, waer op het selve bij ons toe is gestaen, nu geheel verijdelt en iets goets voor als nog van daer te erlangen gants desperaet is en vervolgens te vresen staet dat so wij den voorslag van Engelant afslaen, sȳ majesteyt sig vergrammen mogt en van ons geheel afsien en also consilia tegens ons intrest aen mogte nemen.

Wesende van de weg van accoord so de spaense als Haer Ho. Mo. ministers in Engelant niet avers, alsmede omdat Duytslant verdeelt is, en van dri keurvorsten gesegt werdt in de franse partij te sȳ getreden, dat ook enige prinsen vant rijk deselve mede hebben geamplecteert dat Denemarken in de ligue niet en is getreden, dat den vorst van Sevenbergen sig tegen den keyser met de rebellen heeft gevoegt en vervolgens hij te onbequamer om de magt van Vrankrijk tegen te staen.

Dat Spanjen aen ons sȳ woort niet heeft gehouden maer directelijk tegen de tractaeten aen in gebreke is gebleven so in het afsenden van scheepsvlooten als krijgsmagt te lande, waer aen sij gehouden sȳ

geweest, volgens onderlinge accoorden en overeenkomsten.

Te minder sȳ wij gehouden voor als nog enige subsidie te senden daer het casus in de tractaeten gehouden nog niet exteert. Omdat het afsenden van dit volk gewislijk so het verlies der Spaense Nederlanden als onse ruïne soude medeslepen, want sulx bij Vrankrijk voor rupture op soude werden genomen. die al rede gelast heeft dat al sȳ magt in Nederlant sal marseeren sodra het ontset dat men met dit volk gesint was te doen soude tenteeren, of dat enig tentamen werde gedaen tot ontset van gemelte plaets.

om de brosheyt van slants finantie.

Het weynig getal der militie in comparatie van de franse magt.

De swakheyt van onse frontieren en generaliteyts magasijnen.

Waer nog bij komt dat van brussel werdt geschreven dat den raet van de Hertog van Parma niet van eenparig gevoelen is, en vele daer heen hellen dat het ontset niet behoorde te werden getenteert also het selve met gewelt voor onmogelijk insien.

Staet mede te considereeren dat alle tractaeten van onderlinge assistentie ter neder sȳ gestelt om elcandre dienst en goet te doen, en dat met het afsenden van dit volk, tgene wij nog niet gehouden sijn, ondienst aen de Spaense soude geschiden, want daerdoor een oorlog die nog niet is verwekt soude werden, so als Vrankrijk sig reets declareert door sijn ambass., en blijkt klaerlijk uyt het versoek dat de Spaensen aen ons komen te doen dat sij a la desperate schijnen te willen ageeren.

Wesende aenmerkelijk dat dese gehele natie sig genegen toont om minlijke accoorden liver in te slaen als te avanceeren, iets waeruyt sij sorgen dat oorlog mogte

spruyten, want de minste passen die er werden gedaen om secoursen na Spaens Nederlant te senden, tgene sij sustineert aenlijding tot oorlog mogte geven, daelen er obligatien en actien.

Dit alles sij egter niet gesegt om de condujtes van Vrankrijk te agreëren, maer contrarie, soude veel redenen van ongenoegen dies aengaende konnen werden voortgebragt, maer alleen om te kisen van twe quaden het beste.

Soude dan antwoorden op de propositie van den grave d'avaux dat de staet devojren soude doen om Spanjen te bewegen hij trede in accoordt mits dat ondertussen de Stat van Luxenburg werde voorsien, dog dat de handelinge t sij hier of elders met Duytslant simul moste geschiden.

En op de memorie van Spanjen soude antwoorden dat men de tractaeten heijliglijk soude meyntineeren, dat men so selve als door Engelant met allen iver souden uyt tragten te werken dat luxenburg werde gesecoureert, dog dat men hun versogt sij geliefde onderentussen sig met Vrankrijk in minlijke onderhandelinge te begeven, welcke als geen succes hadde, desen staet alles soude doen dat sij volgens onderlinge verbonden waeren gehouden.

N°. 11.

Besonge de 7 mert op het groote werk Saturdag.

resumptie.

S. H. wert versogt te dienen van sȳ hoog wijs advis.

Advis S. H. Saek van importantie en het welwesen hangt daer aen, sodat in lange so swaer niet. Sal rotunde sȳ sentiment seggen ofschoon hem *quaet daer*

over van mogt komen, en segt het *soude* hem beter sij die te *swijgen.*

eerst dat hem int particulier raekt, te weten dat men segt uyt malitie of uyt onkunde dat hij de oorlog soude willen.

Wat groot *intrest* int lant heeft en hij soude hier niet konnen woonen, particulieren wel, hoopt dat het er niet toe komen sal, en wil sӯ devoir doen dat de republiek blijft so hij staet.

De *constitutie binnen* is hem wel bekent, als militie magasijnen, magt te water en finantie, ergo drie, so hij de saeken tot oorlog dirigeerde.

en *t is een maxime* in de werelt dat de evenementen van den oorlog aen het hooft werden geweeten, daerom soude onsinnig sӯ, so hij de oorlog sogt, en is er nimant die het meer abhoreert als hij.

Dit gesegt meynt egter dat men door vrees niet moet vallen in een totale ruine. — *Volgt* de Staet in Europa.

Staet in Europa.

Nimant twijfelt van de intentie van *Vrankrijk* te weten meester te sӯ van europa en een generale monarchie te maken en een generale religie, *draegt niet* voor de infractie van Vrankrijk tegen het nimweegsche tractaet dat van sӯ gehele boeken gedrukt.

Wat hoop bij imant dat so men niwe tractaeten maekt, dat hij die soude observeeren seg Vrankrijk, dog egter meynt men moet tracteeren, dog is onderschyt hoe men tracteert, en het casus, dat nu geschiet, is even hetselve dat men bij de gemaekte vrede hadde.

Segt niet om te reprosieeren imant sӯ advis, dog heeft het voorsegt dat het dus soude geschiden, sommeert daer alle op.

Segt met leetwesen en bedroeftheyt de constitutie der saeken in Engelant en het heeft gedependeert en nog

NB. dit geroijeert om de Hatelijkheyt bij mȳ raport.

dependeert aent hof van engelant de saeken te redden, tegen Vrankrijk, ja verfojt haer conduites etc.

dog *Sij konnè* de hant vant werk niet trecken. dog men verge hem niet daer meer van te seggen, ja als men se perst sullen moeten komen daer men se hoorde te hebben volgens hun eijgen intrest.

Duytslant is de constitutie mede niet so men se wenste dog niet so als de fransen voorgeven. De keyser is in goed sentiment en sullen in cort meer militie hebben als ojt enig keyser heeft gehadt, en sal aenstonts op de Rijn 30000 of 35 man doen marseeren en nog soveel laeten tegen de rebellen.

Het rijk wat belangt is waer dat de *keurvorst* heeft op de rijxdag verklaert men moest tracteeren, op de franse propositie en heeft sig geengageert neutrael te blijven tegen Vrankrijk so men niet wil tracteeren, en hem is alleen te verwijten dat Dujtslant niet is. de vier keurvorsten sȳ voor het rijk als palts, trier beijeren en Saxen.

bij de vorsten heeft de keyser de pluraliteyt
frankischen.
Swaben, oversaxen en N.
konnen 30000 opbrengen en sȳ voort rijk.

Noorde kroonen.

Sweden voor ons en wil nader engagemente maeken ofschoon van Vrankrijk wert gemenaseert.

Denemarken is nog buyten engagement wel enigsins met brandenburg, dog dat let hem niet met ons te maken, en dit is de waere staet en meyn niet te sȳ geabuseert.

Spanjen.

Valt niet veel op te seggen, altijt niet goet en dit is de sieke die genesinge soekt en genesen moet werden.

Men segt tijt gewonnen veel gewonnen in dese saek,

daer op segt eerst in engelant gelooft dat met de tijt de dispute tussen het hof en de natie sullen vermeerdere en dat de saek sal so ver komen dat er geen hoop is tot een parlement of so t komt dat er iets goets van komen soude, so dat hoe langer men hoopt op een parlement hoe slimer, indien wij dus stil blijven sitten.

Duytslant hoe langer te wagten hoe slimmer aen de hoven ons niet geinclineert, sijn gecorrumpeert en te wesen hoe langer het duert hoe slimmer, omdat sij nog meer engagementen sullen maken, want tog van de keyser af sȳ.

de goet geintentioneerden sien alleen op dese staet, en so wij er de hant af trecken tsal met haer sȳ *sauve qui peut*, daer om niet tardeeren, geen profijt. Dit segt om dat generalijk siet gevoelt wert tijt gewonnen veel gewonnen. ja fiat wagten als het genoeg was nog een jaer of dri te bestaen, en dan soude het geluk hebben van laetst gegeten te werden.

Wat dan te doen.

t is difficiel en voor alle evenementen kan men niet verantwoorden, en meynt niet de saek *so desperaet te sijn* of is middel tot redres, dog so men meent uyt *vrees* alles te moeten laeten staen, dan ist wat ander dog dit betaemt niet.

De republiek kan niet bestaen als men niet sȳ woort hout nog meer als bij koningen en bijsonder ist een maxime in desen staet.

Uyt vrees dan moet men niet tegen sȳ woort gaen, de saek van deliberatie dan is wat te antwoorden op beyde de memorien.

Aen Spanje te seggen.

eerstelijk aen de Spaensen meynt te moeten seggen, Heijliglijk het woort te houden, sullen volgen de tractaeten, sij eijsen de 8000 man, volgens het 4 art: sȳ

wij sekerlijk geob. als de saek voorvalt, het volk te schaffen.

queritur of het casus exteert. segt absolute ja; dat het exteert.

dog ontkent niet dat de woorden leggen dat na men alle officien sal hebben gedaen en dat het komt tot guerre ouverte dat het dan eerst gelevert moet werden en dan nog 3 maenden om te accordeeren en daerna, etc.

Maar de *eerste* pas is geschiet van devojren tot stuijtinge der hostiliteyten, want al voor jaeren dog sulx is versogt en men heeft over de infractie geklaegt met memorie, dog heeft niet willen doen cesseeren de hostiliteyten.

dog daerop is niet gevolgt als dat de blokade is versterkt en als partyen uyt sijn gegaen heeft de Spaense gedoot en een inval in Vlaenderen laeten doen.

ja men heeft door onse ambassadeurs doen spreken tot Parijs — met memorie — en versogt ligting van de blokade waerop niet is gevolgt, en segt wil de blokade niet ligten, ergo continueert de hostiliteyten, en wil die niet herstellen maer continueert, so dan spreekt het tractaet klaer so de hostiliteyten continueeren en dat er de oorlog op volgt moet men senden, bekent ja als *men dan wil suptiliseeren* men kan seggen tis nog geen oorlog, dog van de andere sijde geconsidereert dat Spanje niet soude gaudeeren van het beneficie van haer tractaet omdat sij *niet attakeeren over al dat aen haer staets oude wonden en qualijk sij daerom soude gefrustreert blijven. was elendig.* Spanje heeft het in sȳ magt de attake overal te doen en de guerre algemeen te maken.

Wat profijt hebben wij dat Spanje *de guerre niet* ouverte maekt, en soude men daerom om haer goetwilligheyt men moet de tractaeten na een ingenieusen in sien en daerop geen captien soeken.

Vrankrijk doet aen al de werelt geloven dat wij niet gehouden sȳ, dog dat sȳ haer artificien.

kan niet sien dat wij iets wagen met het senden vant secours of dat wij daerom aen Vrankrijk offenses soude doen, sij regeeren door maximes en niet door colere.

Ja wij hebben al genotificeert aen Vrankrijk wij sullent doen volgens onse tractaten door Sterrenburg.

meent dan absolute na de regten sien e om al geseyde redenen dat men aen Spanje behoorde te seggen dat wij in gevolge de tractaeten haert secours sullen geven.

Men heeft altijt gesien dat als wij de groote weg volgden en ons waere intrest gevolgt sonder haer regtveerdige.

te geven, de cordaetste conduites en op haer menaseeren niet geagt, dat beter met haer teregt sȳ gekomen.

Aen Vrankrijk

aen Vrankrijk te seggen altijt gesint de vrede te onderhouden en de verwijdering te ontgaen en dat gaeren soude sien dat de differentie in der minne mogte werden bijgelegt en te vrede te sijn dat men negotieeren mits dat de vrije toevoer aen luxenburg werde gelaeten, doet op conkateer meest moeste werden, *dese negotiatie met Duytslant en*

Wij moeten niet weder vallen in de misslag tot nimweegen gedaen, van separaet te doen.

Te *notificeeren* dan aen Spanjen het antwoort aen Vrankrijk gegeven, en te beloven het secours.

Ook Engelant daer van kennis te geven en het versoeken het parlement te willen vergaderen en dus engelant gepresseert, heeft hoop dat de saeken aldaer anders begrepen sullen werden als thans, en wij sullen daer door te meer engelant engageeren, en

om de concatenatie te maken van dese tractaten most men spreken met de ministers van keyser, etc.

en dus meÿnt er hoop te sÿ tot redres maer so men het volk niet belooft te senden, siet geen middel als sig te supmitteeren aen Vrankrijk *en so de* Spaensen sien dat sij werden verlaeten staen sij tot desperate resolutie te komen en daertoe is regtveerdige bekommeringe.

en het soude op een equivalent aenkomen met Spanjen, hier gelieft elk op te letten, en dit laetste is niet van heden of gisteren maer van lange.

Advis Ridderschap aen Spanjen.

NB. het different tussen S. H. en dit advis daer dog S. H. sig mede voegde in dese wijse.

bedanken S. H. voor advis en ouvertures van de saeken in de werelt en is geen discrepantie nog de minste hesitatie om te seggen aen Spanjen dat men de secoursen sal senden volgens tractaeten dog niet te sende als voordat Vrankrijk soude weygeren de provinsie binnen te laeten gaen en anders niet.

S. H. selve voegt daerbij dat men hct secours moet presteren sende 8000 man dog de executie so lange uytgestelt tot dat men siet of Vrankrijk de provisie wil senden, want als men dit gedaen de hostiliteyten cesseeren meent dat het casus niet consteert.

Aen Vrankrijk

aen Vrankrijk contomeert mede de rede met advis van S. H. en te tragten de saek te brengen in de handelinge dog mede te connexeeren met de toelatinge van provisie in de stat, en simul met de keyser, etc.

aen Engelant. Hiervan kennis te geven en te urgeren opt parlement en om sÿ intercessie aen te houden tot een accommodement en inlating van provisie.

Dordregt.

bedanke S. H. voort advis en *weten wel dat S. H. niet is* die de oorlog soekt, daerop S. H. sulx niet

gesegt te hebben om een apologie. Dordregt dan sȳ verlegen also geen reces tot principalen hebben gehad, dan dat er *een sleep van oorlog aen vast mogte sȳ*, egter hebben de saek geexamineert en seggen int art. 3 en 4 staet, etc. weten dat men alle devojren heeft gedaen om de en injures van Spanjen af te wenden, dog sulx heeft niet geholpen, en de koning segt hij wil de blokade niet ligten, maer wel een echange maken en Navarre of, etc.

en dit seggen doet hij met sijne memorien reitereeren, van d'avaux, en geeft over dat men over de saek sal mogen spreken en so sȳ *wij nog in termen van hostilitees int* 3 *e* 4 articul gemelt. en so kan men blijven in de negotiatie die wiert gepresenteert e men behoorde de negotiatie aen te nemen, *te meer also engelant* sulkx verstaet, mits de stat open wert gestelt e staet hun, wat beswaert voor het geven vant volk omdat het casus nog niet exteert. Na hun oordeelen kan niet gesegt werden dat het secours schuldig sij of het moest openbaere oorlog wesen, en *meent het eerste werk moet sȳ te accommodeeren*, want na dri maenden oorlogs moet men sig voegen en ondertussen de volkeren senden, en niet eerder.

In cort het punt van oorlog is nog niet. Wij hebben vrede met Vrankrijk, senden wij dan volk, *so decreeeren wij de saek en het oorlog na ons gevoelen* en wij breken so de vrede tgeen bekommering maekt bij haer, so dat het niet te excuseeren soude sijn, so Vrankrijk het werk tot generale rupture bragt.

Willen alle punten vant tractaat houden, *alst casus exteert*, dog also Vrankrijk wil viam concordie ergo conferentie te houden, en te versoeken het openen van de stat, dog so niet mogte lucken via concordie dan te senden, en dit meyne het sekerste te sijn en meynt

wij moeten geen decisie doen met te seggen voor alsnog dat men sal senden als de stet niet wert *gequest*, maer wel als na de weygering van de openinge de blokade gevolgt wert van een oorlog die nog niet is.

Wat Engelant aengaet met S. H.

Hierop S. H. sȳ het so geconcludeert wert als Dordregt segt, staet in en vast, dat het oorlog sal sȳ, want hedensdaegs doet men geen declaratie meer van oorlog als met hostiliteyten en niet met herauten.

tis waer wij sȳ geen regters tussen Spanje en Vrankrijk, maer Spanje komt *nu te seggen het is openbare* oorlog, en wij konnen Spanje niet dwingen om in onderhandeling te komen, so men niet belooft de secoursen te senden, *ja spreekt men so* sal Spanje aenstonts seggen wij sullen breken en dan sijt gij gehouden. Hoe schoon soude het dan sijn. Repeteert sȳ advis en wil het senden *niet executeeren* voor en aleer de saek van concordi desperaet moste sijn, men kan niet handelen so lang de stat *geserreert blijft.*

Haerlem.

S. H. bedankt voor de ouvertures in de werelt en anders sullen sig niet expliceeren op de excusie van S. H. dat hij de oorlog niet wil.

Aen Spanje niet te weygeren dat versogt werdt meynt sulx klaer te sijn in den text, want als devojren tot cessatie van hostiliteyten sȳ gedaen, moet men presteeren het volk, also Vrankrijk Spanje turbeert in sȳ regt en *effective oorlog aan doet*, *apprehandeert dat de weygeringe die wij aan Spanjen souden doen van de subsidie* opt argument dat geen oorlog is, *so staet* aen Spanje datelijk *te breken* en is apparent dat Spanje tot desperate gedagten soude komen ent lant tegen iets *anders* overgeven.

Queritur of het casus exteert, meent ja en het voorsigtigste te sijn 't advis van S. H., want Spanjen *kan t ons afhaelen* met gewelt *modo declaret*, ergo conform S. H. ent casu ligt klaer en het is daer *dies saluen* een *groter quaet voorkomen*, en met te mankeeren in ons woort sȳ wy nergens teregt gekomen en sal de mefiantie weggenomen sȳ over ons in Duytslant, en men sal ook te ligter met Vrankrijk te regt komen en beter negotieeren konnen so wij dese pas doen daer sal andere mesures in engelant komen en twerk apparent daer verdragen dit onvervankelijk, de principalen en in alles conform S. H. *en het effect van de* assistentie *niet te geven voor* en aleer dat Vrankrijk weygert te 9penen de stat lux.: op de saek van engelant tmede conform S. H.

Delft.

S. H. bedankt over ouvertures, vinden de saek van de uyterste importantie, hebben met de principalen niets geconfereert. Hooren uyt S. H. dat de saeken sijn van groote consideratie e belang, willen sig daer in niet laeten voor 't particulier, maer sullen aen de principalen alles restereeren en daerna adviseeren.

Leyden.

moet seggen veel schuldig te sij aen S. H. over het grondig berigt, is een saek van perplexiteyt, so dat de leden wat timide sullen sȳ te uyten haere sentimenten.

Daerom alles sonder engagement *voor particulier* bekennen dat de art. konnen *verschydelijk* uytgelegt werden dog is een *sicane sonder* profijt, also Spanje kan *declareeren* en een guerre ouverte maken, waertoe Spanje genecessiteert het labyrint grooter sal sijn, en ofschoon tvolk gesonden, blijft over dat er een accommodement kan vallen. en so men Spanje in supensos

hout, sal Spanje doen *defideeren* aen ons woort, dat seer *quaet* e haer tot desperate resolutie sal brengen. Te seggen aen Spanje dan dat men sӯ woort sal houden, en geen reden af te wijken van het advis van S. H. dog sullen alles raporteeren.

Amsterdam,

Volgens het eerste en agterste blad.

Volgens het bij mij opgegeven advis except het woort *des noots*, waer in plaets gesegt in generale termen, dat de tractaten sullen meyntineeren en woort houden.

S. H. bedankt.

Onse P. voegt bij aengaende Trier, en t onregt van Vrankrijk, en segt onse principalen hebben geen kennis van de argumenten van S. H. en niet gedelibereert als bij discoersen, sullende deselve overbrengen.

Gouda.

S. H. niet minder als andere leden dankbaer, segt met Leyden dat er pro en contra discoersen konnen vallen, op de bewuste articulen, met S. H. voort particulier en die van Leyden.

Rotterdam.

S. H. bedankt, so ojt een saek is dese daer in men reflexie neme op sӯ principalen, bedanke de leden of enige van dien, die sig voort hun particulier hebben geuyt, *sӯ dan mede in twӯfelagtige saeken de sekerste weg te kiesen.*

Oordeelt het veyligste so men konde excuseeren aen Spanje het 3 e 4 art, dog also het alleen aen Spanje alleen staet, ons tot de openen oorlog te brengen, meynt veyligst met S. H., te meer also Vrankrijk persisteert met de hostiliteyten en verstaen dat *so lange* de onderhandelinge duert *men niets* sal senden, mits *dat de stat wert* gesecoureert. Aen Vrankrijk te seggen men sal Spanje tragten te brengen tot handelinge mits de stat gesecoureert van etc.

Alkmaer

S. H. bedanken en met S. H. *per omnia.*

Hoorn.

S. H. bedank: de saek is van 't uyterste gevaer, *per omnia* met S. H., dog maekt premissen als Amsterdam en scheen also te sullen concludeeren.

Enkhuysen.

sal de saek refereren.

Delft t ander segt dat bekent dat er dubieusheden sȳ, met Amst: egter Enkhuysen met Amsterdam endelijk.

S. H. ons aensprekende segt so het gae na onse mening, krijgen wij de oorlog ē Spanje sal daer toe niet verstaen de conclusie volgens ridderschap.

S. H. recommandeert mij op nieuw de saek smakelijk te willen maeken tuijs en niets van sijne redenen te negeeren, als mede dat van 't opleggelt van de graenen voor dit Jaer.

NB. de Secretesse.

N°. 12a.

Difficulteyt te wedersijden aen de uitkomst.

Pro	Contra.
Spanje sal desperate resolutie nemen en dan sleepen sij ons met haer te gronde.	De hoop op Engelant, dat is de gront van onse tractaeten. 's Konings gramschap so sijn sentiment niet volgen.

Het woort of declaratojr van de staet is reets gegeven, dat dese Hostiliteyten oorlog sijn.

Opinie van ministers in Engelant.

Senden wij niet Duytslant sal de moet begeven en *sauve qui peut.*

Dujtslant niet volkomen eens, de mojte in.

Denemarken.

Vrankrijk sal ons en Europa *à petit feu* consumeeren of verslinden.

Het gevaer van het senden seer groot want so 't de fransen opnemen voor rupture, sleept het na etc.

Hij hout geen woort

de brusselse raet bij Parma niet eens tot ontset.

Als men sig cordaet heeft getoont ist ons beter gegaen.

alle tractaeten sȳ gemaekt om elkandre goet te gaen.

Senden wij niet, de stat gaet verlooren en daer mede is Heusde dependent.

N°. 12b.

Mijn advis in de besonge op het senden vant volk na Spanje.

Hr *Corver* met mij.

Hr *Boreel* als Vrankrijk niet wil provisie inlaeten, absoluet het volk te sende.

Hr *de Vries* so geen vrij acces in luxeburg, so soude het volk sende met boreel.

Hr *Bors* positive resolutie te nemen, Spanje te geven mits alvoren de saek te tragten te accommoderen son-

der welcke toelatingh het secours te senden. bij ontstentenis van accoort mede te senden.

Hr *Heuvel* aen Vrankrijk te seggen onbequaem te sȳ ten waere het provisie in de stat lux: aen Spaenje te versoeken dat gelive te accordeeren dog het volk nog niet te senden also nog niet tijdig.

Penso Lux te voorsien so niet het volk te senden, en de tractaeten generael.

Het parlement met sagte propositien te versoeken.

N°. 12c.

Advis persisteeren.

Soude antwoorde op de propositien van *d'Avaux* dat den staet devoiren soude doen om Spanjen te bewegen, dat hij trede in onderhandeling en minlijk accoort, mits dat ondertusse de Stat van Luxeburg werde voorsien. En dat de handeling met Duytslant *simul* moste geschiden.

Aen Spanjen, dat men de tractaeten Heijliglijk soude mejntineeren, dat wij selve so wel als door engelant soude tragten te optimeeren bij Vrankrijk dat Luxenburg wierde voorsien, dog dat men hun versogt sij geliefde ondertussen met Vrankrijk te treden in minlijke onderhandeling en accoort, twelke als geen succes hadde dat dan soude doen omtrent het senden vant volk, tgene en volgens tractaeten en beloften was gehouden.

Aen Engelant, van dese antwoorden kennis te geven. S. M. te versoeken s. m. gelive als mediateur tussen beyde te treden en sulx aen beyde partyen van dese staet te presenteeren.

N.B. aen Spanje te seggen dat sij souden moeten de conferentie en onderhandeling toe te staen.

N⁰. 13.

Vergadering 16 *Maert.*

resumptie.

Gesommeert de leden die niet gereet sijn opt groote werk.

eerstelijk Dordregt.

nog niet gevallen in termen vant articul, so dat nog int punt vant 2 art. staen dat is officien te doen tot bijlegging der Hostiliteyten, so dat self de Spaensen niet vermogen het 4 art. te doen exsteeren en te maken guerre ouverte, so dat sy ons niet konnen plonjeeren int oorlog. meyne de intentie van de spaensen niet te sȳ sig te stellen in de termen van het 4 art. dat[s] oorlog te maeken.

Meenen niet dat de Spaensen intrest is desperate resolutie te nemen tot overgeven, sij Dordregt hebben geen intentie of lust tot oorlog,

dog

eendragt maekt magt, ergo tragten in te schicken de saek en sij willen geen saek ophouden daar de meeste leden na hellen, so dat bij de eenparigheyt sij seggen dat die sal de vorsten van buyten opwecken om Vrankrijk tegen te gaen, rigoreuse resolutie hier, sal engelant opwecken en de koning te doen herscheppen sij tegen dispariteyt.

Sij hebben op de extensie met Amst: enige speculatien en sullen sig voegen met de meeste stemmen, sullende over de extensie concerteeren met de leden.

Delft

hebben kennis tuys gegeven dat het werk moest komen in negotatie mits toevoer in luxenburg, de questie was of men in termen vant 9 of 't art. was.

Sij oordeelen descrepantie seer schadelijk sijn. Meijne aen Spanjien te moeten seggen, dat men niet simpelijk moest beloven het volk te senden, en in een separaet articul te resolveren het ophouden.

dog alles *simul* in een extensie en bij deselve resolutie te seggen dat men 't volk soude geven als de toevoer geweygert wiert, mits Spanje de onderhandeling aen moest nemen.

en engelant daer van kennis te geven, te versoeken het aennemen der mediatie, so dat Spanje de negotiatie moest aennemen en 't afslaen van Vrankrijk vant sęcours.

Rotterdam

tis een van de essentieelste punten de eenigheyt alhier, sij tragte het bloedvergieten te meyden en vrede te behouden, hebben gerapporteert het advis van Amst: en daermede te conformeeren.

en nog hoger pas doende dat sij sulks conformeeren over de meeste stemen omtrent de extensie.

Gorcō

emplecteeren het advis van ridderschap om de resonnemente van S. H.

Schidam.

De anderen van geen sentiment sÿ in de termen vant derde articul en seggen het is een

en seggen aen Spanje te versekeren Heijliglijk het twee art. te sullen houden, dog de saek is nog niet in termen om te senden, willen Spanjen induceeren tot accommodatie. Wille Vrankrijk versoeken toevoer te willen laeten gaen.

engelant so kennis te geven en hem te versoeken de saek tot accommodatie te willen schicken.

Briele

hebben de resonnementen voor de twede mael voort-

gebragt ook geexamineert de adviesen en leest voor de resolutie.

Ofschoon de Staet gehouden was subsidie te senden so exteert *ergo casus* niet, en wij niet gehouden te prematuer de staet soude partij kiesen met het senden vant volk en meenen onse finantie en gelegentheyt daer niet nastaen, maer de saek tot accoort te brengen, te versoeken Vrankrijk wilde secours binnen laeten en Spanje willen tot accoort treden. met Schidam.

Alkmaer.

persisteeren bij voorgaende resolutie en nader gesommeert om reden te geven tgene haer advis en resolutie, willen alle tractaeten observeeren, tis nog geen rupture of oorlog *ergo* geen volk te senden voor als nog de conferentie, waerin nog niet aengevangen als in generale termen men moest delibereeren en te sien te accordeeren, meynen t senden vant volk soude voor en rupture bij Vrankrijk werden aengesien en endelijk *ultra impossibile nemo obligatur*, al waeren wij schuldig de finantien uytgeput etc. ja onse swacheyt is al reden geweest van het maken der vrede van nimwegen etc. etc. is seer wel gesegt.

Hoorn.

Hebben tuijs gesegt dat sonder belofte van de 8000, Spanje tot geen accommodatie sal treden, ook dat men woort moet houden.

en te sullen encourageeren de duytsen en andere hebben mede de contrarie argumenten geopent, en onse swakheyt gesegt meynen wij sȳ in termine vant derde articul en al waer het in quaestie en wat art men was moest na het gemakkelijkste hellen. slaen het oog na Engelant doen de accommodatie verstaet en te blijven bij de sentimenten van engelant. Wij hebbent met engelant begonnen, moeten daer nu mede voortgaen,

ē soude nasleepen een oorlog ent is haer leet dat niet konnen treden in de sentimenten van de andere leden, blijven bij haer resolutie, en speculeeren so de handeling generael sal werden gemaekt dat de saek te lang sal tardeeren.

Meyne daerop niet te staen en separaet te moeten handelen, sonder de rest.

Medemblik.

met de eenparigheyt geamplecteert in de vroedschap met de advise van commissarissen.

Purmerent.

Sy int derde articul en so bij hostiliteyten e niet niet in het vierde van *guerre ouverte*, persisteere tot dat er sal sȳ een eenparigheyt van stemmen, dan sal over schrijven.

Het effect van 't vierde art: niet tegen, ten waere Spanje toestont te willen handelen en alst eenparig is in de vergader: sal sig conform mits dat Spanje toestaet te willen handelen.

N°. 14.

Vergaderingh 17 *meert.*

Gelesen de extensie aen Vrankrijk en Spanjen.

Ridderschap met de extensie also er niets is dat offensie kan geven aen Vrankrijk.

Dordregt.

Hebben de extensie gespeculeert en vinden al enige bedenkingen, nement over, dog meynen dat de belofte vant senden der 8000 niet behoev voort te gaen, het secours te sullen presteeren, mits dat er geen accommodatie sal willen vallen, eerst de accommodatie ten-

teeren, so neen daerna te senden. Aen Spanjen te veel te binden aen een generale negotiatie over duytslant, en also ons van duytslant niet gevergt is dit te esclueeren, dog engelant te versoeken dat het tot een generael accoort wert gebragt.

Haerlem.

Kan niet sien dat de extensie verscheelt van 't geen hebben geraporteert, op de memorie aen Vrankrijk meynt niet te pas te komen dat men versoekt luxemburg werde voorsien maer dat sulx door engelant en tegelijk met haer aen Vrankrijk werde versogt.

Delft.

Luxemburg sal moeten opengestelt werden of de 8000 man te senden, Spanjen te moeten handelen of mede niet te senden, de resolutie van nu af aen vast so is als Spanje de negotiatie aenneemt en Vrankrijk niet toestaat de provisie fiat te senden, het antwoort aen Spanjen conditioneel te stellen, en niet so rotunde als men segt in de extensie.

Het woort van moeten uyt de extensie aen Vrank: van te handelen met de keyser *simul.*

in de extensie aen Spanjen meent een contradictie te sijn van absoluet te accorderen en namaels weder te restringeeren aen conditien.

Aen Spanje staet *onder verwachtinge* van handeling. Dit woort meent meer absoluet behore gestelt te werden.

Meent dat so de negotiatie niet en lukken dat wij aldan op het sende een vrije deklaratie behoorden te behouden.

Leiden.

Men moet sy̆ woort houden ergo te doen toekomen dit secours.

Spanjen te brengen tot negotiatie dog sulx sal van

weynig effect sijn indien 't volk niet wert gesonden, meynt men moet aenstonts te seggen t volk te sullen senden andersins sal door accordeeren nietleen sȳ, onse devojren moeten daer heen dat Vrankrijk lux: doet proviandeeren, oorlog dient om niet, accommodement best, t presteren vant woort t best middel om tot een accommodatie te komen, twoort van moeten te veranderen in behooren.

Amst,

Op Spanjen geen essentiele differentie van onse last, het woort van verwagtinge te rojeeren en te stellen onder beding of conditie het woort *aenstonts*, en *sonder uytstel* te rojeeren.

Seggen dat wij in vrije deliberatie blijven na dri maenden of men van dese kant sal breeken of niet, dat wij ons vrije deliberatie houden. het woort *moeten* bij negotiatie te rojeeren.

Hebben gehoort uyt Haerlem dat meynden. men behoorde simul met engelant te versoeken het secours binnen lux: te doen inkomen en niet als een conditie voorstellen dog sȳ hier op niet gelast, willen communiceeren.

Gouda.

So der eenparigheyt fiat conform, het woort *moeten* bij negotiatie te rojeeren.

Rotterdam.

met de extensie.

Gorkom.

met Leyden en conform.

Schidam.

niet overeen met de last van Haer principalen, nement over.

Schoonhoven. conform

brielle.

devieeren van de last van principalen, daerom konnen sig niet uyten.

Alkmaer

niet gequalificeert op te adviseeren als niet conform, nement over tegen last.

Hoorn

voort particulier konnen wel conformeeron, maer also tegen de last is moetent overnemen, aen Starenburg te schrijven daer alles te prepareeren.

Enkhuysen.

Genoegsaem accoort met last, alleen twoort *moeten* te ligten, meyne met quest. na de dri maenden in vrije deliberatie sӯ om te breeken of niet.

Edam

met Enkhuysen dog nement over

Monkedā

met Amst. dog nement over agt eenparig was fiat anders nement over.

purmerent

nement over omtrent de remarkes met Amsterdam en sonder de negotiatie niet te senden.

S. Hoogheyt segt droevig te sijn dat de saek so traeg gaet het is alles genomen ujt Amsterdams resolutie, nu neemt ment over. al de werelt siet daerop. de saek vertraegt.

Dordregt nader sig ujtende meyne van meer in questie te sullen sӯ voor haer particulier dat de extensie wel is en sullen tuys haer best doen en twijfelen niet of, sullen de principalen bewegen tegen donderdag.

Delft

Sӯ gebonden aen last, konnen sig niet dispenseeren, sullen rugspraek houden.

Schidam

sullen overgaen en raport brengen.

briele

sullen inbrengen

Alcmaer

Sullen donderdag gereet sȳ voor middag.

Hoorn

ut supra

purmerent.

geen swarigheyt als de andere het passeeren.

N°. 15.

Vergadering de 21 Maert. Saturdag.

resumtie.

Schidam persisteert van niet te consenteeren in de antwoort aen Spanje.

briele op behagen fiat ofschoon contrarie gelast sij,

Hoorn niet consenteeren in de extensie also dierek tegen de last, en in plaets van het senden vant volk toe te staen meynen men moet seggen dat de tractaeten sullen heyliglyk observeeren. Endelijk Hoorn staet toe op inschrijven en eijndelijk in de naem des Heeren laetent gaen op behagen.

Schidam doet tegen de conclusie aentekenen en protesteeren.

Gelesen de extensie aen Engelant.

Ridderschap met de extensie en resonementen daer sij t versoeken.

1. het secours te willen senden so als wij.
2. gelive te bevorderen dat in Luxenburg de behoefte komen.
3. in de ligue te treden.

4. t parlement te vergaderen.

Dordregt conform.

Haerlem ut supra.

Delft laeten gaen conform.

Amst. spreken tegen dat het parlement so sterk sal werden geurgeert en reserveeren enige litterale connectie tot versagtinge van de sin.

Gouda met Amst.

Rotterdam conform soo het eenparig gaet.

Gorcō consenteeren niet.

briele laetent gaen op welbehagen.

Alcmaer met Amst.

Hoorn op behagen dog met Amsterdam.

Enkhuysen met Amst.

Edam met Amst.

Monkedam met Amst.

Medeblik met Amst. sonder verandering van de sin.

purmerent met Amst. en so er de leden op staen fiat.

VII. (Zie bl. 253).

(Zie bl. 253)

Verslag van de Samenkomst bij d'Avaux, den 12 Mei 1684.

„t gepasseerde op den 12 Mey in de conferentie met den Hr Graeve D Avaux, bij mij in alle haest aengetekent.

Hr van Werkendā segt sȳ Ex. hadde in onse laetste conferentie aen onse contenance wel gesien dat er niet anders bij den Staet waere te doen of de Spaensen wijder te brengen als tot de treves.

Het is waer dat men hier langsaem heeft gebesonjeert, dog men behoorde sulx ten goede te nemen also de regeringe van dese staet sulx verejste.

De propositie van den Staet waere conform de propositie en resolutie van Sijn Majesteyt,

Men hadde met groote verwondering en estonnement het laetste antwoort van Sijn Exc. verstaen.

den april had S. Majesteyt door sijn memorie de treves doen aenbiden en sedert niet herroepen. Wij souden Spanjen door middelen plus efficasieuses nog tot den treves moeten houden.

Wijder te gaen soude contra onse eer en conscience sijn.

Hierop is de resolutie overgelevert en heeft de Hr van Werk. sȳ Ex. seer beleefdelijk de goede officien bij S. M. versogt te willen doen.

Als de Ambass. seyde sijn meester niet langer geengasieert was wiert van imant geantwoort men hadde sig wel gedient van den tijt.

Veel calamiteyten en miserien soude ontstaen indien de treves niet wiert geaccepteert.

Het was wel waer dat hier enige disputen waeren dog in dese sake was men altans eens.

Aen onse sijde is verhaelt de conduites die men hier gehouden hadde met het halen van de linie en andersins, welcke men gelooft hadde satisfactie te sullen geven. te meer om dat ons voorgehouden was, men soude maer iets aen de hant geven.

Sijn Excellentie antwoorde dat wel waer was dat hij op den 13 April nog ordre hadde om op den treves te sluyten, maer hij hadde daer bijgevoegt dat sijn ordre niet lange soude houden.

Men soude den oorlog hebben indien men niet effectueert dat voor den 20 Mej het tractaet geslooten is.

De koning wil Luxenburg en sonder dat niet te doen en *ni paix ni treves.*

Hij heeft sedert wij hem sagen laetst nog nader ordre gekregen van te persisteeren bij Luxenburg.

Als Luxenburg sig hout als Weenen is er hoop tot ontset maer anders niet.

Men hadde hier sijn Majestejt vijanden soeken te verwecken of geallieerden tegen hem te doen marseeren,

den koning sal niet doen tegen sijn eer, De koning soude sijn ogen openen.

Sijn majestejt waere niet langer geengasieert.

De koning wil Luxenburg het gaet hoet gaet.

Vroeg of wij niet wisten dat Spanje sonder ons consent hadde gedeclareert en daerom was niet vremt dat sij iets meer leeden.

NB. Men moest voor den 20 Mej het tractaet gemaekt hebben en na den 15den dag hadde geen ordre meer om met den staet daer over te spreken of te handelen. Hij hadde dri courjers die daer op wagten.

Met de cessie van dese plaets sal Grana veel plaetsen behouden en hij twijfelt niet of marquis Grana hadde ordre.

NB. Vroeg of wij swarighejt maekte omdat Luxenburg so dienstig aen den Staet was of dat men geen kans sag wegens de geallieerden om het te doen cedeeren, daerop geantwoort so wel om de eene als andere oorsaek,

Had ment eer gepresenteert, dat men nu doet.

NB. Wij sejden konden niet doen omdat tegen ons eer, securiteyt intrest en *tractaeten* was.

weygerde of declineerde in scrift te geven. Luxenburg sal het repos geven sejde hij, door vier couriers waeren hem ordres toegesonden waer bij den koning hem gelast op het punt van Luxenburg niet te relasieeren. hij verwagte ook geen antwoord diesaengaende meer van den koning. in de memorie van 29 april en 9 mej hadde alles gesegt.

Sijn Ex. sejde wij waeren niet gehouden geweest meer volk te senden als agt dusent man.

Over sekere expressie van woorden aen onse kant hielt sig sӯ Exc. geformaliseert, edog het liep in minne af.

VIII. (bl. 273 en volg.).

EENIGE BRIEVEN VAN WITSEN UIT DE STATEN-GENERAAL AAN BURGEMEESTEREN. 1684 en 1685.

N°. 1.

Edele Groot agtbare Heeren.

Ingevolge de last van UED. gr. agt. hebbe ik mij gisteren tegen den avont bij den Hr R. P. op Lewenhorst laeten vinden, was van meyninge om nog dien avont met missive te raporteeren, maer omdat bijna middernagt was eer dat in den hage ben aengelangt, is sulx geweest onmogelijk.

Ik hebbe aen sijn Edele opening van mijn commissie gegeven, eerstelijk bij monde den gehelen inhout van de instructie verklaert, en daer na ook enige perioden voorgelesen, daerbij doende tgene mijne geringe capacitejt dienstig en tot voortsettinge van haere intentie nodig hebbe geoordeelt, de samenspraek heeft *geduert dri uren* sonder dat *particularia* sijn verhandelt of versproken, in den beginne hoorde sy Ed. mij met attentie en stilswijgentheyt, ik hebbe verhaelt alles wat mij bewust was van de te samen spraeken tussen de Hr van beuningen en dr Marschal, reciteerde het antwoort dat sijn Edele had gegeven, sejde dat haer Ed. Gr. agt.

met vreugde de intentie van sȳ hooghejt tot vrede van binnen en minlijke enighejt met de stat te willen onderhouden, hadden verstaen, en endelijk dat haer Ed. Gr. agt. het gegeven antwoort van den Hr van beuningen approbeerden, dat haer niet liver soude wesen als wijders beneffens S. H. te regeeren op de oude gronden in volkomene vertrouwenthejt met S. H. etc. etc. en hebbe mijns wetens om het groot gewigt deser sake niet het minste woort gesproken bujten mijn commissie, of het alderminste ingelaeten tot engageeren of particulariseeren, maer gebleven in generale termen.

Sȳ Edele mij dan antwoorde int eerst dat hij niet wist dat *er saeken te demeleeren waeren tussen S. H. en de Stat*, dat men aen hem een te samenspraek met de Hr Beuningen of Hudde hadde voorgeslagen, dat hij daer *toe altijt berejt was en op alle plaets*, *maer dat niet sag van wat dienst sulkx soude sijn.*

ik hadde met voordagt van dese bijeenkomst, omdat bij UED. gr. agt. was gedeclineert, niets gesproken, en sejde wijders dat de woorden die ik gaf *goet waeren maer de werken moesten deselve becragtigen.*

hij wiste niet waerō gesegt wierde dat men S. H. bij sȳ *wettige autoritejt* wilde majntineren, terwijl diesaengaende geen verschil was, konde niet sien dat er onlust tussen bejde konde ontstaen, de saeken waeren gepasseert, of het moste sȳ opt stuk van den *Staet van oorlog en militie*, dit sorgde het eerste te sullen wesen, wat de *recrutes aengong mij dogt te bespeuren dat daer over geen verschil soude sijn als meschien over wejnig weken tijts*, hij konde aenwijsen dat den staet magtig was de dertig dusent man te houden die er na de cassatie der recrutes soude sijn, en overblijven, en dat er nog tonnen gouts ujt het ordinaris middel soude overschieten, meende minder te houden met het intrest

van den staet niet over een soude komen, en dat ook als men veel minder hielt so goet gene was te houden. ik sustineerde dat groote compagnien te houden met de meeste menage over een quam, want dan de officiers werden gespaert en gaf op, men konde de hoge officieren wat afsnijden aen haer tractementen, en noemden er enige rontujt, dat de rujterye so dienstig niet en was, en gaf reden van mȳ seggen, dog in die stoffe wierden wij niet eens, en bekenne ik aen UED. Gr. Agt. dat klijne compagnien het beste vegt, als het met de beurs overeenkomt.

NB. Vorders bekende mȳ dat Sijn H. *t' onvrede* was, en gestoort, en dat het was gelijk twe persoonen die hevig gekeven hadden en elcandre aensaegen in toorn; hij nam aen alles nog dien nagt aen de Hr Prins van Oranje te sullen overschrijven.

Wat aengong de finantien, diesaengaende soude geen verschil sijn, want S. H. was voor de menage, de saek van de lijste sal sig ook wel schicken geloof ik, bij hem, indien de vrintschap werdt herstelt, te regeeren op de oude gronden was altijt het sentiment van S. H, en hem geweest, de finantie te herstellen bij gecommitteerde raden was onmogelijk, men sont er geen mannen na, de militie te affecteeren aen sommige pagten of middelen meende hij soude veel moejten ujt de weg leggen, men sprak bredelijk van gepasseerde saken en van de discoersen die tot wedersijts nadeel werden gestrojt, wiert met veragting gediscoureert.

Ik spaerde niet te seggen van de militie in de nabuerschap die sȳ Ed. sejde niet meer als ordinaris was, hij van stats aengenomen volk, wes ik hem volkomene satisfactie so mejne hebbe gegeven, hebbe niet nagelaeten die quade instrumenten so bij S. H. sijn of hem raden so ik mejnde te noemen.

S. Edele sejde de stat dienstig te sȳ een minlijk verdrag met S. H. om dagelijx voorvallende saken dat men jaloers over ons was, en daerō seg de steden en provintien stats intrest soude tegengaen, dat wij enighejt aldaer hebbende te min moejte te vergaderinge soude vinden. Hier tegen heb sȳ Ed. voorgehouden dat ons sentiment hadde getriumpheert, dat de gemeente so hier als in andere provintien van ons verstant was, en vox populi vox Dei, dat daerom onse vrintschap aen S. H. mede niet ondienstig soude sijn.

Wat belangt de conclusie op de lijst hij wilde ter behagen van UEd. gr. agt. alles doen wat hij konde, maer een gedaene saek te herdoen was van veel moejte, hij wilde op maendag door een of ander van de provintien de tijt doen verlengen, die daer in was ter nedergestelt, want indien sulx op ons versoek geschag soude het schejnen sejde hij als of wij de resolutie acquiesceerden. Heb aen hem rotunde gesegt dat op die saeke ordre most werden gestelt of dat wij het ujterste soude wagen, dat dit onse hartader was, S. H. was het meeste gestoort op so veel leden als hem NB. goede woorden hadden gegeven, prees nog die van Amsterdā, dat voor de vujst hadden gehandelt; het punt van met de naburige potentaten heeft onbeantwoort gepasseert. Op te doen volgende instructien van de collegien, daer
NB. toe wilde hij en S. H. de hant houden.

En dit is so in korte tgene mij daer is bejegent, verwagtende alle uren enig antwoort van S. H. dog so mij geoorloft was te gissen, so vermejne dat de vrintschap wel te vinden sal sijn, indien men den ordinaris staet van oorlog wil continueeren. klijne bekortingen en verminderingen van hoge tractementen gelove dat te bedingen soude sijn.

De instructie mij mede gegeven gaet te rug. de tijt

is mij te kort om die af te schrijven, indien UEd: gr: agt: mijnen dat ik se nodig hebbe so geliven mij een copia toe te senden,

Waermede verblijve

UEd. gr. agt.
gants ootmoedigen
dinaer N. Witsen."

HAGE
Saturdag 26 Aug.
1684.

De Heeren Gecommitteerde raden alle sijn na de monstering vertrockcn.

Ik bidde vergiffenis dat hier slujte een paket voor mijn broeder, hebbe het gedaen om dat briven van consideratie sȳ en te beter bestelt soude werden.

N°. 2.

„*Edele Groot Agtbaere Heeren*

Den Hr R. P. heeft mij heden begroet, en gesegt antwoort van S. H. te hebben ontfangen, die genegen is, in minlijk verdrag met UEd. Gr. Agt. te treden, de vrintschap behoorde niet geplejstert te sijn, maer in der daet en van herten, segt Sijn H. hij versoekt dat men rotunde segt van onse kant wat er schort, van sijn sijde segt hij, dat sȳ intentie soude sȳ de recrutes te casseeren, mits dat het geschide nu na een maent, als dan wil hetselve proponeeren, en den staet van oorlog wenste sȳ H. dat voor het aenkomende jaer voor so veel het tal van de militie aengaet, mogte werden gecontinueert, voor de rest wil hij met UEd: gr: agt: retransieeren so veel als doenlijk sal sijn, ik hebbe hem gevraegt of S. H. sonder dese conditie de vrede niet wilde maken, waerop mij sejde geen last

te hebben om te antwoorden, of ook sulx te weten, ik hebbe wijders gesegt, dat S. H. geliefde te weten dat de regeringe jaerlijx veranderde, en dat dese H. H. burg. maer voor wejnig maenden in dienst bleven, dat sij ook voor den raet niet konden verantwoorden,

Wijders dat Sȳ H. veel saken hadde gedaen door de generalitejt bujten onse kennis, tegen sijn belofte aen mij selve gedaen, tgeen seer hadde gestooten, vroeg ook als dese jegenwoordige Heeren burg: sig al wat faciel toonden, voor dit jaer, mits het wierde getoont, dat sȳ Ed: mij sejde dat er van de ordinaris middelen vijf tonnen gouts overschoten wat dan Sȳ H. ten beste van de stat soude doen, so antwoorde, alles wat in reden en mogelijkhejt bestont, gelijk hij van ons niet anders vergde. Het werk van de lijst soude tot ons kontentement inschicken, hij wist daer middel toe, hoewel sig daerop niet ujtenden; ik hebbe weder hem voorgehouden dat ten minste redres in de rujterije moste geschiden en Hoge tractementen, so men al het tal van de militie wilde behouden, waertoe hij sejde geen last te hebben om van over te geven.

door de vorstinne van anhalt wert gehejmlijk so ik van verschijde handen werde berigt, gearbijt, dat de stathouders sig mogten verstaen waerop mij nog morgen gedenke nader te informeeren.

Hoe dienstig het aen de stat sal sijn met S. H, verdragen te sijn meet Sy Ed: mij vrij breet ujt, doet de aldergrootste beloften van goet verstant en vrintschap na dese. ik hebbe mede rotunde gesegt dat niet geloofde de stat verstaen soude dat Waldek langer bujten het lant behoudens sijn tractement alhier soude verblijven, dat wij hem aansagen als die den oorlog

hadde gesogt en den Staet hadde geabuseert, dat het een goethejt was geweest sulx tot nog toe toe te staen.

De Hr Fagel heeft mij meermalen versogt, dat ik seggen soude al wat op mȳ hart lag, en dat gaeren geredresseert sage, hij twijfelde niet of S. H. soude op alles behoudens de bovenste mits satisfactie en vergenoegen geven.

Endelijk de Hr R. P. heeft mij versogt weder over te willen gaen en aen hem op donderdag voormiddag tot lewenhorst berigt brengen. dan wil hij selve na Sÿ H. rejsen. den voorslag van odijk van een maeltijt te geven of te ontfangen of iets eclatants te doen hebbe aen hem afgeraden.

De Hr diest heeft mij heden briven voorgelesen van den keurvorst waerbij den inhout van de missive van den Hr Valkenier ontkent, en sig daerover beklaegt, hoewel ter generalitejt nog wert gelooft den brandenburgse Hr keurvorst de oorsaek soude sijn dat haer Ho, Mo. in het dujtse tractaet niet sijn ingeslooten. Sȳ Ed: mejnt men behoore nu van guarantie bij Engelant en elders te spreeken, gelijk mij ook andere ministers heden hebben geraden, dog daer wert gelooft dat Vrankrijk sulx sal tegen gaen.

Nimant merkt hier nog iets wegens de visite die ik aen de Hr Fagel hebbe gegeven, een Hr van Overijssel heeft mij heden mede komen begroeten en voorgehouden de nootsakelijkhejt vant goet verstant tussen S. H. en de stat, wien ik niets gesegt hebbe. elk een roept hier de republiek is verlooren so lange de saeken dus onenig blijven, mijn confrater van dordregt is vol goede iver voor stats sentimenten, leden van andere

provintien sijn besorgt dat wij met malcontenten tot harent sullen aenspannen,

Waermede verblijve

UEd:
Gr: Agt: gants ootmoedigen
dinaer N. Witsen.
Maendag Hage.

Morgen avont gedenke mij ten hujse van den Hr president te laten vinden.

met grooten haest, vermits
de visites mij den gehelen
dag hebben ontvremt.

de missive van gisteren hebbe wel ontfangen.

N°. 3.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe gisteren namiddag bij den Hr R. P. mijn bootschap verrigt, alwaer met seer veel vreugde en aengenaemhejt ben gehoort, wij hebben goetgevonden dat hij niet na dieren soude gaen, maer alleen schrijven en dat alles werde gesecreteert, de beloften die ik krijg sijn seer goet, en groot, het werk van de lijst sal hij met den eersten tragten in te schicken, ter behagen van UEd: Gr: agt:, en met iets op de granen te stellen int ujtgaen over de stroomen sal meschien die saek gevonden werden, tgene ter behage van Selant soude werden gedaen, hij versoekt mij dat alles wat UEd: Gr. Agt. gedaen beliven te hebben, dat men hem alvorens kennisse geeft, en selfs haere consideratien van mesnage, tsij op den staet van oorlog, Admiralitejten,

als anders, so wil hij ten beste van UEd: gr: agt: intentie, alles onderbouwen.

ik hebbe hem gesegt, dat oft al gebeurden dat UEd: gr: agt: consenteerden in den ordinaris staet voor so veel het tal van de militie aengaet, dat sij egter tot redres verstaen omtrent de hooft tractementen en Sȳ: Ed: heeft mij al nagegeven dat het colonels tractement soude konnen gebragt werden op agtien hondert gulden in plaets van vier en twintig. Wegens de graef van Waldek hebben ons ongenoegen gesegt en de redenen geallegueert, waerom wij hem niet wel en willen. Bredelijk hebben wij over het affajre der rujterije gesproken, dog sȳ van geen een advis geworden,

Het retireeren der fransche Troepes van den Spaensen bodem is door gedeputeerden van Haer Ho. Mo. dees namiddag versogt, maer den ambassadeur segt ons, dat de Spaensen tot regensburg de conditie hebben gealtereert, en daerom den koning voor de ratificatie niet gehouden, egter belooft dat hij daerover aen S. Majesteyt sal schrijven.

Waermede verblijve

UEd: Groot agtbaere
gants ootmoedigen dienaer
N. Witsen.

HAGE 1 Sep.
1684.

Aen de Hr Scheltinga hebbe ik heden int generael sonder te seggen dat ik met de R. P. gesproken hebbe, kennis gegeven van hoe men tot vrede aengesogt wierde, mits de recrutes een maent wierde gecontinueert, op den staet van oorlog heb gesegt wij ons gevoelen ter vergadering sullen seggen, en het agterste van mijn instructie verswegen; dien Hr. is in alles met mij eens, hij gaet na vrieslant en sal het werk daer

so mede schicken, het sal dienstig sijn dat de Hr Klenk met mij ujt een mont spreekt. ik heb hem versekert, dat wij ons vast houden aen Vrieslant en altoos communicatis consiliis willen handelen, dat wij wel rust en eenighejt int lant soeken maer dat wij willen blijven en voortgaen op de oude gronden en vrijhejt van de republiek, daer hij in mede met mij eens is, dat de Stathouder met S. H. door tussenkomst van de vorstinne in onderhandelinge soude sȳ, bujten de leden, soude, indien het so was, daer wat jalousije maken. Van de misslag van de conclusie op de lijst dat ik hem soetjens aengewesen hebbe, hebbe hem overtujgt ent scheen hem leet te sijn.

Waermede verblijve

UEd: Groot
agtbaere gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
1 Sep. 1684.

N°. 4.

Edele Groot agtbaere Heere

Vermits de Hr Raetpensionaris niet voor gisteren avont laet in den Hage is gekomen, so hebbe ik niet voor desen morgen konnen verstaen dat Sijn Edele antwoort van S. Hooghejt hadde bekomen, op de saeken UEd: Gr: agt: bewust.

Het versprokene gevalt Sijn H. geheel wel, Sijn advis soude wel sijn geweest de recrutes in plaets van een nog twe maenden te continueeren, maer vermits UEd: gr: agt: so behaegt, so sal hij sig sulkx mede wel laeten gevallen, en ten dien ejnde aen haer Ed: gr: mo: een nader missive bij forme van advis schrij-

ven, de Hr R. P. hadde wel gewilt dat door mij nader instantien waren gedaen, ten ejnde UEd: gr: agt: nog een maent langer haer consent hadden gegeven, edog sulkx is bij mij tenemael gedeclineert.

Hij Heere R. P. heeft mij voorgedragen en versogt, ten beste UEd: Gr: Agt: te willen berigten, hoe Sijn Hooghejt gaeren soude sien dat het regiment dragonders wierde gecontinueert, ten ujtejnde van dit jaer, tgene soude komen te kosten voor de unie seventien dusent gulden, dit soude Sijn Hooghejt voor een bysondere vrintschap opnemen, en ik gelove dat de Hr burgemeester Hudde dees aengaende aen UEd: Gr: Agt: sal schrijven, en haer sentiment opt spoedigst afwagten. De Hr R. P. heeft de vertrouwenthejt gehadt van aen mij de ejgenhandige missive van S. H. aen Sijn Edele geschreven, voor te lesen. Daer inne een periode was, dat S. H. wel gaeren was verstendigt van wat verstant UEd: Gr: Agt: souden sijn, indien de franschen koning de treves quame te breeken, hij meende dat niet te min dat de treves tegen sijn advis was gemaekt, dat men se egter hejliglijk moste houden en nakomen, dat men aen lichte of klijne saeken sig niet en moste steuren, dog als er groote infractie soude geschiden, dat men sig daer tegen behoorde te stellen, ik hebbe daerop gesegt, met communicatie van den Hr burgemeester Hudde, dat de stat op saeken van alsulcken natuer die meschien nojt soude voortkomen en nog verre te soeken waeren, niet konde antwoorden, dat ik geloofde dat sij aen klijnigheden sig niet soude steuren, maer als men aen den hartader quam dat Amsterdam alsdan de vrijhejt, het intrest vant lant, en welwesen, so kragtig soude voorstaen, als hun van alle haere magt mogelijk soude sijn, dat ik ondertussen Sijn Hooghejt bedankte van de goet-

hejt te hebben van sijne sentimenten aen ons vooraf diesaengaende te willen communiceeren, en dit is so hetgene sȳ Edele mij heeft berigt.

Waermede verblijve

UEd: Groot agtbaerheden
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
6 Sep. 1684.

N°. 5.

Edele Groot Agtbaer Heere.

Ik hebbe mij gisteren ingevolge UEd: Gr: Agt: last op lewenhorst vervoegt, bij den Hr R. P. en aldaer alsulcke discoersen gehouden als mij door UEd: gr: agt: aenbevolen sijn, hem versekert van de goede mejning van de H.H. burgemeesteren en opregtighejt, gesegt hoe sij, so hen dogt, enige frojdeur aen S. H. hadden bespeurt, op den Dam, dat wenste hij geliefde rotunde te seggen, waer en wat er schorte, sij souden hem volkomen vergenoegen geven, ik hebbe hem voorgehouden, hoe ons dogt, dat S. H. sig met de koning van Engelant behoorde wel te stellen, en fatalitejten die er bij afsterven voor mogten vallen voor ogen gestelt, mede dat aen mij int particulier de gedane veranderinge tot Utregt niet en gevielen, dat de Hr Stathouder van Vrieslant meschien tot Amsterdā soude komen, dog dat wij niet anders als rust en enighejt van binnen sogte, dat de Hr Klenk daer was geweest om te feliciteeren over 't huwelijk, hij konde van dit alles ten beste S. H. verstendigen. Mijn komst scheen niet onaengenaem te sijn en antwoorde dat daegs te vooren nog bij S. H. hadde geweest eer hij deur Amst: reet, dat hem toen nog in goet verstant en genegent-

hejt voor ons had gelaeten, gelijk mede de Hr benting van wien ik voor desen hadde betujgt als of niet so ten beste voor de stat was, aenradende, dat S. H. nu meer van ons als van andere steden voldaen was, dat wij alles voor de vujst hadden gedaen, en sulx alvoren
NB. gesegt, *op de rejs* van de Hr Klenk sejde *wel te* weten dat hij een compliment *hadde gemaekt* maer mede dat hij wel wiste *dat* tegen sijn ordre en last iets *verhandelt* hadde, waerop ik sejde daer niets van te weten, maer dat wel wiste hoe *dien* Hr selve in Mosco al wat over sig *hadde* genomen bujten instructie en ordre, dat *men* sijn doen sig niet te belgen hadde, *daer* ik egter protesteerde niets *van weten.*

De saek van de Hr fiscael Hooft daer ik hem mede van sprak, sejde mij dat in Hollant veel oppositie soude vinden.

Ik hebbe hem gesegt dat in mandalis hadde het bewuste compliment van excuse bij de Hr d'avaux af te leggen, gelijk UEd: Groot Agt: mij sulx bevolen hebben hem te seggen, sȳ Edele riet mij die gank af en was over des ambass: sustenue die maer particulier tot Amst: hadde geweest, seer gebelgt.

hij sejde alles ten beste aen S. H. te sullen schrijven, en de interieure goede mejninge van UEd: Gr: Agt: bekent maken, ja wilde selve derwaerts gaen, als wij het begeerde.

Het was disputabel, of de vrintschap behoorde te esclateeren of niet, hij had geoordeelt van neen, en sulx den prinse afgeraden, so dat hij genoegsaem de oorsaek was, van dat S. H. niet hadde afgetreden, maer so UEd: Gr: Agt: sulx goetvinden, hij sal S. H. tot Amsterdam doen komen, en de vrintschap aen alle de werelt doen sien, tgene van mȳ ordre en verstant niet sijnde, hebbe daerover niet positive geantwoort.

Wat de Utregtse regenten belangen daer van was oorsaek dat sij het hooft in de schoot niet hadden willen leggen, na gedaene saeken, en qualijk van S. H. hadden gesprooken.

Dat hij Mommouth wat aengehaelt hadde was ter oorsaek om nog imant in Engelant tot sӯ vrint te hebben. S. H. hadde aen den koning ejgenhandig over Mommouth geschreven dog geen het minste antwoort ontfangen.

Sӯ Edele is vol bekommeringe over het wesen in Engelant en bedugt als of wel iets tegen de staet mogte werden gemachineert.

Oordeelt dat het vertrek der commissarissen behoorde te werden verhaest.

Of UEd: Gr: Agt: op het project tractaet met Denemarken hebben gebesongeert, wenste wel te weten en haere consideratien te rug.

Segt mij dat S. H. op het bujtenlantse wesen nog geen mesures heeft genomen, en dit ter occasie dat ik sprak van met Engelant en brandenburg de concert te gaen, den staet dienstig soude sijn.

De vergadering van Hollant mejnde tegen den 15 te beschrijven als wanneer S. H. een dag of seven eerder in den Haag sal komen om met UEd: Gr: Agt: te treden alvorens in minlijk overleg.

Bijsondere tijdingen sijn ter generalitejt niet ingekomen, gelijk als mede aldaer thans niet van gewigts
NB. wert verrigt. Dat men aen de Hr Moeringh int afschejt die beleefdheden niet wil verleenen als voorheen, wert qualijk opgenomen, den Hr Kraag heeft versogt dat haer Ho: Mo: daer in niet wilde resolveeren, voor en aleer sij den Hr Joel daer over hadden gesproken.

De generael meesters van de munt remonstreeren hoe

het gelt slaen in den Staet geheel verloopt, en al het silver ten lande ujt wert gevoert tot groote schade van de gemeente, waerover gevoelt wert oorsaek te sijn de hoge prijs int silver, dat men gaeren sag gereguleert, en wert sulx enige wejnige kooplujden tot Amsterdam geweeten, wes ik heden het contrarie hebbe gesustineert, en het silver koopmanschap sijnde qualijk op prijs kan werden gehouden, als ook aen de Oostindische compagnie die jaerlijx veel tonnen gouts ongemunt silver na Indien soude senden, en sulx aldaer laeten munten, tgene bij haer Ho. Mo. niet te wel opgenomen werdt, en wenste ik wel van de waerhejt dier saeke te sӯ verstendigt, also gelt te munten de hooge overighejt alleen toekomt.

Overijssel brengt mede dat sӯ ratificatie op het tol tractaet heden in, en wort hollant daerop dagelijx gesommeert.

De Hr R. P. heeft mij een brief vertoont in secretesse, van den Hr van Citters aen sӯ Edele geschreven, daer in staet dat S. majestejt niet begrijpen kan hoe S. Hooghejt so wejnig iver betoonde int apprehendeeren van enen Fergeson die hem dagelijx tot Amst: en elders in hollant met de verdere conspirateurs laet sien, en die S. H. wel wiste hoe seer hij hadde geivert en alle sijne raetgevingen daer henen geloopen, om hem en sӯ broeder te doen vermoorden: te meer hij het nog versogt hadde, en als de Hr van Citters hadde aen S. Majestejt gevraegt of hij daer over schrijven soude, hadde sӯ Majestejt gesegt: ik kan u daer toe niet versoeken, want ik mij aen geen refujs exponeeren sal.

Hij Hr Citters was ook in de ujterste secretesse bericht dat aen S. M. dien avont soude te lesen gepresenteert werden een gedruct papier ofte gazette int

frans opgestelt op de wijse van la Fon, en dat men wil dat in hollant soude gedruckt wesen, daer in soude staen, dat den koning van Vrankrijk so haest sijne troepes niet sal licentieeren, als men gedagt hadde, en dat die na Engelant soude overgaen, om den koning en het hof in haer voornemen te sousteneeren, dat is het pausdom in te voeren, hij segt vorders, te bemerken dat men tot London seer ujt is om den koning tegens desen staet te verbitteren.

Omtrent het werk van S. H. segt hij is te verwagten, indien S. H. den Heere van Mommouth niet en abandoneert, dat de verwijderingh nog te grooter werden sal.

Wijders so hebbe heden bij de Hr D'Avaux geweest en de bejegeningen die Sȳ Exc: op het oostindische hujs heeft ontmoet so veel verschoont als mij mogelijk is geweest, en ik in quaet frans met moejte hebbe konnen ujtdrucken. Alleenlijk daer op genomen dat men niet geweten hadde de uere wanneer sȳ Exc: aldaer soude komen, ik hebbe beleeft antwoort ontfangen, edog volkomene contentement dogt mij niet dat hij schepte, alleen sejde de saek was gepasseert, hij soude daer niet meer van spreeken, het moejde hem meest om sijn suster die tot Dordregt meer eer als tot Amsterdam hadde ontfangen, ik sejde dat UEd: Gr: Agt: so veel respect hadde voor sȳ persoon dat niet soude toelaeten de minste incivilitejt te geschiden aen imant van sȳ Exc: domestiques, veel minder hem selve. Sȳ Exc: druckte ujt sijne genegenthejt voor de stat en sejde tsoude hem leet doen dat de bejegeninge aen madame de Mesme gedaen geraporteert meschien ten hoof quade indruk mogte geven.

Sȳ Exc: vroeg mij weder na het affajre van het schip daer op ik bij faute van instructie niet op hebbe

weten te antwoorden. De diensten bij hem gedaen, geliefde het Sȳ Exc: enigsins op te halen, en sejde int voorbijgaen dat er nog goede genegenthejt was om de comersie van den staet te beneficeeren daer hij van gesprooken hadde. Bij vervolg van discoers wiert mede opgehaelt het passeren van S. H. door Amsterdā, en sejde dat S. majestejt so een klijnighejt niet aen de burgemeesters soude gedaen hebben, dat S. H. onvoorsigtig en qualijk geraden was, waermede bevelende de persoonen van UEd: Gr: Agtbaerheden in de hoede van den almagtigen Godt, die haere regeringe voorspoedige.

Verblijve

UEd: Groot Agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE 18 Octob
1684

p. s. op UEd: Groot agtbaere ordre hebbe ik aen den Hr R. P. gesegt dat UEd: Gr: Agt: liver sien dat de bewuste vier dusent gulden van Seelant ujt de comersie werde gevonden, als dat het schip daerom agterblijve, tgene hij dan staet door te dringen op sȳ eerste overkomst van den Haag.

N°. 6.

WITSEN AAN VAN BEUNINGEN.

WelEdele gestrenge Heer en Neef.

Voor de eer van sijne successive missives hebbe hem opt hoogste te bedanken; vermits de gedurige absentie van den Hr R. P. so hebbe ik de bewuste saek hem niet konnen voordragen, maer en sal op sijn aen-

komst daer in niet versujmig sijn en alles omstandelijk berigten. d[r] marschal is daer geweest maer konde geen acces krijgen, daer sijn ook enige ujt de magistraet van Lejden geweest om te solliciteeren voor de Hr Goes tot resident in Elseneur.

Gisteren sȳ bujten bij hem geweest ses burgemeesteren van Dordregt, dri bleven agter ter oorsaek van onpasselijkhejt, de Hr Mujs aen 't hooft heeft hem voorgedragen, hoe dat men sig bestaen had tot dordregt onder de gilden te kujpen tot de nominatie van de mannen van agten, stellende sig twe vroetschappen en de broeder van d' raetsheer Alewijn tot hooft van die factie, en dat op een seer insolente en tumultueesche wijse, waervan mij veel staeltjens sijn gesegt, hebbende die klijne partij hoop vermits S. H. met een anderen vroetschap te eligeeren sig tegen de oude regeringe van de Hr Mujs gelijk als te onvrint hadde verklaert, de Hr Mujs heeft toen binnen dordregt, de deekens die 32 in tal sȳ, ten sijnen hujse ontboden en hun voorgehouden wat profijt dese regeringe aen de stat hadde toegebragt met de gelden te reduceeren, de navigatie in de stat te brengen, want alle de reets so considerabele rederije ujt de magistraet genoegsaem alleen bestont. Dese oratio ad populum heeft so veel ujtgewerkt, dat de gehele nominatie van dese agtén is gevallen op vrinden van de Hr Mujs en sȳ partije, dog also het aldaer stijl is dat de outste mannen van agten of die in bedininge sȳ, op de nominatie werden gebragt en dat hij Hr Mujs en vrinden *die* gaeren gecontinueert sagen, so is dese so aensienlijke besendinge aen de R. P. gedaen, daer sȳ dan veel sinceratien bijgevoegt van liefde voor S. H. en goede wil om sȳ respect te majntineeren, ujtdruckinge van hunne welwillende mejning ten sijnen beste.

de harangue duerde lang en was kragtig sij sȳ geantwoort met reciproque beleefde betujgingen voor haer persoonen en stat en is bij den Hr R. P. aenstonts een bijsonder kragtige brief geschreven aen S. H. versoekende dat hij tog wilde de oude agten continueeren. de energia van dese brief en bloem van woorden konde mij niet genoeg uitgedrukt werden.

een dortsche bode levert die heden aen S. H.. so nù dan de oùde agten gecontinueert werden is de coleere geset, en wert alle moment daervan de ujtslag verwagt, hoewel de regeringe segt hen niet te scheelen wie dat hij kiese, omdat alle goede en wel mejnende mannen sȳ.

alle sijn sij HH. daer ter middagmaeltijt geweest, en men heeft er seer sterk gedronken, daer sȳ veel glaesjes van betujging van vrintschap omgegaen. De Hr van Bloklant, mijn medebroeder die van de partij is geweest, heeft ordre aen mij te seggen dat aen haer niets is versogt te doen of te laeten en dat sij ook de alderminste beloften aldaer niet hebben gedaen, met permissie om sulx aen imant van mȳ vertrouwde vrinden tot Amst: te mogen overschrijven, So als Sȳ Edele mij heden seer particulier en omstandig alles heeft verhaelt te lange om op papier te brengen,

Mijn Hr wat ik van dit wesen oordelen sal wete niet, als de keur van de agten is gedaen, sal het momaensigt so er een is, afsijn, wat mij onlangs de Hr R. P. van de oude conduites van sommige deser Heeren sejde, heugt mij wel, nu weder so vrolijk daer mede te maken!

dat onse saeken so traeg voortgaen, segge van die welcke wij gaeren ter generalitejt of in Holland verrigt sagen, is niet van mȳ wensch. Wanneer ik met den H. R. P. over het aen mij aenbevolene sal ge-

sproken hebben gelove dat wel sien sal, hoe de vork in de steel steekt.

Waermede verblijve.

UwelEdele Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

27 Oct 1684
HAGE.

N°. 7.

AAN BURGEMEESTEREN.

Edele Groot agtbaere Heere.

So aenstonts ontfange ik een missive geschreven bij de hant van den Hr Hop, mij ujt UEd: Gr: Agt: naem gelastende alle dagen te schrijven wat te hooren kome, wegens de proceduren van het Hof tegen de regeringe van Dordregt.

Sal dan seggen dat de HH. Bloklant en Stoop sig niet hier bevinden maer hejmwaerts op dit gerugt hebben begeven.

Hoe de nominatie tot de goede lujden van den agten tot dordregt is geschiet, hoe bij dri persoonen tegen de regeringe onder de gemeente is gecuipt, hoe den ujtslag van de nominatie is geweest, hoe de Hr Mujs en vordre regenten niets anders tot alle die cujperijen hebben gedaen als een aenspraek aen de Dekens van de tween dartig gilden, hoe daerop ses burgemeesters na lewenhorst sȳ getogen, hoe daer onthaelt en vrindelijk bejegent, wat briven van voorschrijven aen Sijn Hooghejt sij daer verworven hebben, hebbe ik omstandelijk voor desen aen de Hr van beuningen berigt, want de regeringe van die stat aen mij door de mont van den Hr van bloklant alles int brede hadde doen bekent maeken,

Sedert is er missive van S. H. aent hof gekomen, met berigt dat er onbehoorlijke cuijperijen waeren omgegaen, dat hij oordeelde het hof behoorde sig in loco te informeeren en nomineerde daertoe de dri bewuste heeren met enen versoekende so sij wilde van alles verklaert te sijn, sij hadden bij hem te komen so als men mij segt dat geschiet is.

Is notabel dat de broeder van de Hr Alewijn de voornaemste roervink is tot dordregt, men segt mede alsof de Hr Alewijn alvorens bij S. H. soude sȳ geweest.

ik hadde al eergisteren versogt aen den Hr Slingelant dat het hem geliefde van alles aen UEd; Gr: Agt: berigt te doen, tgene vertrouwe dat reets sal sȳ geschiet.

Dit weet ik dat de regeringe van Dordregt niet gesint is om sig met dese raetsheeren in te laeten, komen sij politikelijk diene de saek ujt de vergadering te deflueeren, is het een questie saek so sȳ schepenen de naeste behalven dat de regeringe bij preventie reets ordre aen de baljuw heeft gestelt tegen sekeren timmermans gesel te procedeeren die opgehitst so men mij segt, sig onhebbelijk aen hadde gestelt.

De ministers waer van er enige mij dese dagen hebben gesien, praeten veel over dat werk, en spreken liberder als ik soude doen, of selve derve schrijven.

Wat mij heden voorkomt sal dees avont overbriven, dog also nimant hier van dort is, wete niet hoe agter de regte gront sal komen, de Hr raetsheer Munter die mede derwaerts is, sal alles volmaektelijk weten, en ik sal niet nalaeten op sȳ retour sȳ Edele te gaen vinden,

Waermede afbreke en verblijve

UEd: Groot Agt:
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

4 Nov.
1684.
HAGE
met haast.

N°. 8.

Edele Groot agtbaeren Heeren.

So aenstonts kome ik te verstaen dat op het versoek van de Heeren van Dordregt de vergadering is beschreven tegen aenstaende dingsdag en sulx over het werk van de besendinge der Raetsheeren. Dit is dan tgene bij mij reets was voorsien.

Desen avont hope ik bequamer te sȳ om UEd: Groot agt: te berigten. Ik ben in haest ujt de vergadering.

N°. 9.

Edele Groot agtbaere Heeren.

De bewuste dri Raetsheeren sȳ eergisteren tegen den avont, binnen Dordregt aengekomen, en hebben haer logement genomen in de Paeuw. de meeste van de heeren burgemeesteren waeren op het uer van hun inkomst niet binnen de stat.

Gisteren vrij vroeg hebben gemelte Heeren *sonder imant van de regeringe de minste kennisse of van* komst of van commissie gegeven, aldaer in haer kamer gelijk als een tribunal en regtbank gespannen, stellende een camerbewaerder aen de deur, die niet binnen treet als naer voorgaende poortklopping of verlof, so als men in de collegien gewoon is te laeten geschieden, vervolgens hebben aen de deekens van de gilden, gedruckte biljetten van citatie afgesonden.

al desen bijsonderen en ongewonen handel ter ooren van de regeringe komende, is de out-raet beroepen, die konde bestaen ujt agt en veertig persoonen. vier

en veertig sijn verscheenen, de absenten sȳ Heeren van de kant van den Heere Mujs, bij agtendertig van desen raet is gevonden een eenparighejt van gevoelen, de ses overige dissentieerden, dog egter onder sig niet eenheltig van gevoelen.

Men heeft dan goet gevonden, dri heeren geassisteert met twe secretarissen te senden aen dese dri raetsheeren en haer af te vragen de reden van haer komst en commissie, met deductie van privilegien en voorregten van de Stat en haere vrijhejt, om aen te toonen de onbevoegthejt van aldus sonder spreeken gelijk als een regtbank te spannen te midden in haer stat; en tegelijk te verbiden aen de deekens, en gegemeente op de citatie van deese Heeren niet te verschijnen, of die te gehoorsamen, de dissentieerende Heeren ujt den out-raet sȳ mij genoemt, edog om niet mis te slaen, so derve nimant noemen, tegelijk is goetgevonden, aenstonts de Hr Stoop af te senden, om de vergadering op sigt te doen beschrijven, de besending dan aen dese dri raetsheeren is volbragt, dog sij hebben gewejgert te seggen wie dat aen haer commissie hadde gegeven, ujt wat kragt dat aldaer verschenen.

Sij hadden deselve, dog vonden sig ongehouden daer van opening te geven, spraken fier, en sejden sij waeren de conservateurs van de previlegien der steden, so dat bij hun gene resonnementen bij de mont van de Hr Hoeling gededuceert konde gelden. De Hr Stoop heeft wejnig oppositie tot beroeping van de vergadering gevonden, edog de iveraers mejnde men behoorde de komst van den Hr R. P. eerst af te wagten. Onderentusschen sȳ de raetsheeren aldaer nog verbleven, die vast hun best doen om het een of ander te elicieeren, dat na cujperije mogte smaken, dit doen ruckt

hier alle menschen in seer groote verwonderingh, en daer van werdt het beste niet gesprooken, en behaelen in de mont van de gemeente wejnig dank, die desen raet geven, gelijk mede de raetsheeren dies aengaende niet werden geroemt. Seer aerdig sejde heden seker aensienlijk heer, dits een twede chambre ardente, en dit is so het gene ik tot nog toe hebbe konnen navorschen, dat in dese saeke is gepasseert, sullende niet na laeten dagelyx wat mij voorkomt te adviseeren, met versoek egter dat op mÿ naem niets daervan werde gedebiteert, of het waere dat ik miste en iets qualijk mogte vatten.

Een missive heden van de Hr Haren ingekomen hadde so veel indruk op het gemoet van haer ho: mo: dat ten waere de aenschrijvens van UEd: Gr: Agt: aen mij hem Hr Haren aenstonts soude sÿ aengeschreven van bij provisie niet van Stokholm te vertrecken en sÿ wij versogt op aenstaende week ons dies aengaende nader te willen verklaeren, de Hr gedeputeerde van Vrieslant met wien ik te voren hadde gesprooken voegde sig met Hollant. en werde mij gesegt dat de Hr Haren een particulier briefjen aen een sijner vrinden hadde geschreven dat verwondert waere over so een precipitant opontbiden.

De Hr Juel heeft mij heden met sÿ secretaris laeten weten dat Sÿ majestejt op het goetvinden en versoek van de stat Amsterdam gelast hadde dat sekere Seetonnen nú na desen jaerlijx langer souden blijven leggen.

briven van Moering spreken mede van cassatie van troepen.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
4 Nov. 1684.

N°. 10.

Edele groot agtbaere Heeren.

Tot Dordregt is gisteren wejnig anders voorgevallen dan dat de Heeren commissarissen van het Hof voorgeven so wel van S. H. als van den Hove commissie te hebben, sij citeeren vast voor haer den genen die het hun belieft, en de sommige verschijnen, niet tegenstaende de regeringe sulx den ingesetenen heeft verboden so opt raethujs, als met aflesinge (*nisi fallor*) de stat heeft een camerbewaerder voor de deure van de raetsheeren geplaetst om de inkomende te diverteeren van enig antwoort te geven, met versoek en bevel dat wie wat te seggen heeft, dat hij op 't raethujs kome, het is bijsonder de raetsheereen beginnen van de executie, en in plaets van na gedane citatien bij defaut te procedeeren so als men in cas van getujgenis der waerheit gewoon is, so gelasten sij den schout de niet comparerende burger aenstonts in gijselinge te brengen, tot welke feitelijkhejt den officier traeg is, en verklaert in alles den hove te willen pareeren except dese saek, hoewel in den beginne so hier gesegt wert dien Heer, dat de soon van de Hr Stoop is, gemelte Heeren heeft gepareert, en enige persoonen in gijselinge gebragt. de ontsteltenis in de stat is groot, de raetsheeren na het sig laet aensien staen aldaer te blijven, voor als nog, de Hr Mujs wert ter vergadering verwagt, en men sorgt dat sij in absentie van de hoofden hun rol sullen speelen, dit segt men, dat er ja wat cujperijtjes te wedersijde om sȳ gegaen, en dat den timmermans gast die de roervink van alles is, dog opgeset van anderen, daerop sig soude fondeeren, dat

als in een gilt de stemmen tot de nominatie niet eenparig sijn, dat men alsdan deselve verdeelt, dats te seggen dat sij nomineeren enige personen so voor de eene als andere sijde, via proportie, dat de vota vallen, tgene hij segt niet geschiet te sijn, hoewel andere mij willen versekeren dat desen man niet in loco is geweest op den behoorlijken tijt.

Tot Lejden hoor ik, dat nog heden seventien tegen drie en twintig stemmen kanten en kuipen om het meesterschap, so dat indien het hof in alle steden diergelijke saken sal aentrecken op ordre van S. H., so mag de bank voor de justitie wel geslooten blijven, en de processen aen een spijker gehangen.

andere hebben mij gesegt dat er voor desen mede een overdeeken is gemaekt dat so niet in de haek was.

mij verlangt te hooren het advis van dien heer welcke onlangs so favorabel op de gedane nominatie hadde geschreven.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
Sondag.

N⁰. 11.

Edele groot agtbaere Heeren.

De nevensgaende consideratien op den staet van oorlogh sijn heden ingekomen ujt de provintie van Utregt.

De Heeren raetsheeren sÿ gisteren avont geheel laet weder in den haag gekomen.

So als den Hr Mujs dees avont mede hier is verschenen, ik hebbe hem gesprooken, hij heeft mij al dien

informelen handel verhaelt en segt dat er groote enighejt en eenparighejt is in de stat. de gehele gemeente is t' eens met de magistraet, alleen vier of vijf quaetwillige dekens sijn ter gehoor bij de so genaemde commissarissen geweest, en alsoo sij hunne commissie hebben gewejgert te vertoonen so en is haer mede den audientie bij de magistraet gisteren gewejgert vermits de saek nu aenhangig was in de vergaderingh. het getal der niet dissentieerende leden in de stats regeringe komt nu alleen op dri a vier.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
6 Nov^e 1684.

N°. 12.

Edele groot agtbaere Heeren.

Den Heer Ambassadeur van Denemarken, heeft mij heden door sӯ secretaris laeten weten, dat hij antwoort hadde van het hof, nopende de klagten, die aen hem waeren gedaen, dat de tollenaers in Noorwegen meerder tol hadde gevordert als het betaemde, en sulx voor enige jaren te rug. Sijn majestejt hadde daer tegen een scherp verbot gedaen, en den selven tollenaers sulx verboden, op verlies van hunne ampten, en swaere straf. tgene sӯ Exc: hoopte dat aen UEd: gr: agt: een aengename bootschap soude sijn.

Met de Hr Verboom ben ik heden in conferentie geweest bij den Hr R. P. die ik vont al vrij seer geinformeert te sijn van de conduites van de Hr van Sommersdijk, en gants niet daer van voldaen, de Hr Verboom heeft hem getragt ter neder te setten so veel

hem mogelijk was, Sijn Edele toonde ons menigte van briven, so van coloniers als van schippers, alle ten nadele van gemelte heer, over veelvuldige infractien tegen het octroj, en bijsondere andere hardigheden meer. en wanneer gemelte Hr Verboom mij int particulier van de saken heeft gesprooken, so bekent hij dat er seer veel waerhejt mede is gemengt.

Ik hebbe den Hr R. P. getragt daer henen te persuadeeren, dat de gearresteerde resolutie soude werden ingetrocken en het concept van de Societijt so als aen mij overgesonden is, derwaerts soude voortgaen, waer toe sȳ Edele niet hebbe kunnen bewegen, maer wij sȳ so na gekomen, dat de resolutie van haer Ho: Mo: niet sal werden overgesonden maer dat deselve sal werden gesonden aen de westindische compagnie met bevel dat sij ordre geliven te stellen, dat de klagten in gemelte extensie van haer Ho: Mo: bevat, door de compagnie of societijt werde geredresseert in der voegen, en op so een wijse als haer best goet sal agten, al wast selve met oversending of applicatie van opgenoemde resolutie van haer Ho: Mo:, so dat de Heeren van de Societijt haere reets genomene resolutie of alsulke als sij nog goet sullen vinden te nemen tot berejken van het oogmerk van haer Ho: Mo: soude konnen afsenden, na Suriname, en ophouden de resolutie van haer Ho: Mo: voor als nog, ofte deselve wel konnen senden bij manier van waerschouwing aen den Hr van Sommersdijk, dat indien hij de begane misslagen niet quame te redresseeren, dat dusdanig also een resolutie te volgen stont.

dit sal van den Hr R. P. ter generalitejt voorgestelt werden so dra als sȳ Edele aldaer verschijnt, indien sulx aen UEd: gr: agt: aengenaem sij, tgene wel sekerlijk als dan sal werden geresolveert, want men sȳ Edele

op sulke stof van saeken daer selden tegenspreekt, ik soude wel op mij nemen de propositie te doen, dog also mits de resolutie ingehouden wert, tot Amsterdam, daer bij geen haest is, so hebbe sulx aen Sȳ Edele gelaeten.

En hier mede soude dan ujt de weeg konnen werden gelegt, de vrese die men heeft van dat so een aenstotelijke extensie in de colonie groote twist en vervolgens de ruine mogten na sig sleepen. Om vorders de waerhejt te seggen, so schijnt de wijs van leven en handel van den Hr van Sommelsdijk te sȳ vrij wat grof, en diende sȳ Edele de colonier, koopman en schipper wat meer te believen.

Wat betreft de papen, so merke dat er satisfactie soude werden genomen indien de Roomsgesinde aldaer schickten een wereltlijk priester ingeborene van den Staet en de geordende deden repatrieeren.

Men segt mij dat er twe sȳ, het ene wesende een engelsman en het ander een brabander, sijnde het getal der papisten niet boven dertig persoonen die sig met enen genoegsaem konnen behelpen.

De Hr R. P. heeft mij versogt aen UEd: gr: agt: te communiceeren dat de Hr van Amerongen geschreven heeft, dat men aldaer gaeren soude sien, dat hij sig enige wejnige tijt nog daer soude ophouden en tot dat de Hr Hartog van Hanover aen dat hof soude sijn aengekomen, als wanneer van Aliantien soude werden gesprooken daer men de staet deel aen soude willen geven.

Mede dat de Hr Brujninx heeft berigt dat de republiek van Venetien door hunnen afgesant aldaer hem hadde berigt, dat sij genegen was met den staet weder op te rigten de oude alliantien en te maken niwe tractaten tot dienste van de twe republiken.

Wegens dese twe saeken heeft Sӱ Edele mij versogt UEd: gr: agt: te verstendigen en haer sentiment te verstaen.

Het werk van Dordregt komt mij seer dujster voor. Den Hr R, P. was al vrij geimbueert tegen de so haestige beroeping van de vergadering van Hollant. S. H. sal sustineeren dat het sӱ saek is, en niet die van de vergadering, en sig pal setten tegen contrarie sentimenten. ujt dese nominatie schijnt niet dat hij electie sal doen. de raetsheeren seggen sij hebben copij van haere commissie aengeboden te vertoonen, tgeen bij de stat ontkent wert.

De Hr Benting soude dese avont hier sӯ, maer S. H. niet voor donderdag.

ik tragte de Hr R. P. te persuadeeren dat het wijselijker soude sijn dese saken te laeten berusten bij desen tijt en in minne af te doen, sloeg voor bij discoers dat so S. H. geliefde electie te doen en dat men wijders het doen van de raetsheeren in commissie of besonge soude konnen brengen en voorts aen de spijker laeten hangen, dog sag daer toe geen dispositie.

Waermede bevelende de persoonen in de hoede van den almagtigen Godt, verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
8 Nov^e 1684.

De Hr R. P. heeft mij belooft te sullen ujtwerken, dat de stat en Hr van Sommersdijk met vordere aenschrijving aen d. societijt sullen werden erkent.

N°. 13.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Ter generaliteit is niet waerdigs UEd: gr: agt: attentie voorgevallen, als dat de gedeputeerde van Utregt hebben gedenuncieert op heden na het exempel van andere provincien pajement en munt te willen doen slaen ter harer meeste convenientie.

De Hr Juel heeft mij heden de eer gegeven van Sijne visite en op de ratificatie van 't tol tractaet aengehouden, met verhael van al hetgene daer over was gepasseert, sȳ Exc: poogde mij te verseekeren dat de stat op sijne grieven vergenoeging soude krijgen, dog dat sulx nú in dit tractaet te brengen onmogelijk was wegens t respect en de eer van sȳ M. die was geengasieert en ofschoon hij aen mij gewejgert hadde schriftelijk de grieven over te nemen gelijk als nog dede, so hadde hij egter aen S. M. daer over geschreven, die hem gelast hadde, of so te slujten als het lag of geheel af te breken en te vertrecken, ik bespeúre dat so dese saeken hem voor de tekening voorgekomen hadden, dat wejnig swarighejt soude hebben gevonden.

De houtschepen te visiteeren is nojt de meening geweest van den koning ook sȳ intrest niet. over de ringgelden konde men wel versekert sȳ dat niet meer gevordert soude werden.

dat men nu bedingen soude hoe het na veertig jaeren soude gaen mejnde hij het waere onnodig want Godt wiste wat constitutie van saken dan souden sijn, hij wilde indien het tractaet van marine wierde geslooten dese saeken doen influeeren ten behage van de Stat.

de meting was nog af te doen, hij hadde nog meer saeken met den staet te verrigten. daer soude occasie sȳ om dese griven af te doen, dog nú verandering te willen hebben nam de koning voor een veragting op: omdat men so dikmael veranderinge hadde bijgebragt.

Ik hebbe so veel bijgebragt als mij mogelijk is geweest om hem tot andere gedagten te disponeeren dog te vergeefs.

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
16 Nov^e 1684.

N^0. 14.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Met den Hr ambassadeur Juel is op gisteren conferentie gehouden over de resolutie van haer Ed: gr: mo: ter generalitejt ingebragt, en heeft den Hr R. Pensionaris deselve geassisteert. Het essentieel antwoort van den Hr Ambassadeur is als in de nevensgaende memorie werdt vervat. de saken daer over gemelte Hr Juel sig op antwoort aen mij gegeven beroept, hebbe ik voor desen vrij ampel in mijne briven overgeschreven en mede bij ejgenhandige memorien van den ambassadeur successivelijk UEd: gr: agt: toegedient, waer van de minste copijen niet en hebbe gehouden, wes aengaende mij tot gemelte schriften beroepe.

Den Hr ambassadeur heeft de nummers gevolgt in sy antwoort waermede wij haer Ed: gr: mo: resolutie

hadden verdeelt, welcke ik daerom hier nevens oversende.

Sijn Excellentie heeft ons aengesprooken met veel iver en empressement seggende dat het sijne majestejt smerte en aent herte gong dat hij dus bij den staet wierde gelijk als veragt, dat dit doen niet anders konde aensien als men oordeelde sijne vrintschap onwaerdig. ejsste categoriek antwoort, sijne ordre lagen om te vertrecken, dog so men in desen verdroeg, de Koning soude ten besten staat en ingesetenen alles toebrengen wat redelijk was.

Heden heeft mij den Ambassadeur weder de eer gegeven van sȳ visite, en gesegt de saeken die hij in dese antwoort overgaf, te sullen doen, dat men die ter tijt als met de Hr burgemeester Hudde de metinge wierde gedaen ter neder soude gestelt werden, en wat belang de saeken die men aenwees tegen het tractaet te werden gepleegt, daer over beloofde hij als een eerlijk man de hant te willen houden dat wierden gedresseert en konde genoegsaem van sȳ majestejts goede wille versekeren dat ten beste gedresseert soude werden. Het schijnt mij mede toe als of van die kant genegenthejt soude sijn om nadere verbintenissen op te rigten.

Wat aengaet het werk van de baeken daerover wil particulier handelen oordelende dat indien men de koning vergt op meerder onkosten dat dan iets meerder behoorde te werden gecontribueert daer inne alle vremden soude dragen so wel als ejgen ingesetenen. Sȳ Ex: erhaelde bij mij in discoers alle het gepasseerde omtrent desen handel. beklaagde sig seer, versogt dat ik aen UEd: gr: agt: alles ten beste wilde voordragen, sorgende dat het de vrintschap niet voordelig soude sȳ, indien men sonder tractaet quame te sijn. het konde

niet anders als confusie tot ongemak van wedersijts ingesetenen verwecken en vele particulariteyten meer.

Waermede verblijve

UEd. Groot Agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
14 Decē 1684.

Vermits het reets tien uren was eer ik dit afschrift hebbe konnen magtig werden, so bidde vergiffenis over de onbeschaeftheyt, korthejt en slordighejt van desen brief.

N°. 15.

Edele groot agtbaere Heeren.

Den Heere Graeve D'Avaux is dese middag bij mij geweest en heeft mij gesegt, dat hij expresse ordre hadde, van Sy majestejt om redres te versoeken nopende iets dat tot Aleppo was gepasseert, van enige hollantsche familien aldaer. Het waere sulx dat de Nederlantsche natie tot Aleppo sig altoos onder de protectie van den franschen consul hadde gestelt, dog dat nú door ordre van den Hr Coljer deselve nederlantsche familien sig sulx hadde ontrocken en begeven onder die van den Engelschen consul tgene hij mejnde terwijle van voor so veel jaeren onder de fransen hadden gestaen, en dat sig daer bij wel hadden gevonden, also niet betaemde, vroeg mij of de staet daer toe ordre hadde gegeven, tgene ik hem versekeren konde van neen, hij sejde niet te weten waer hij sig over dese saeken soude adresseeren en wilde mijn oordeel daer over hooren, ik hebbe aengenomen daerover aen UEd: gr: agt: te schrijven, ten ejnde het haer geliefde

met de Heeren directeuren van de levantsche handel te confereeren en dat mij indien sulx UEd: gr: agt: wel gevalt daerover antwoort mogte toekomen opdat ik bequaem moge sȳ den Hr Ambassadeur te antwoorden, schijnende mij toe dat dit een affajre sij, die niet bij den staet, maer beter door de Heeren directeuren werde gericht so het behoort.

Het is gevallig dat juist imant van mȳ bekenden tot Constantinopolen sijnde, aen mij int particulier over dese saeke heeft geschreven, so dat dese klagten al tegemoet hadde gesien. daer is maer een Nederlants hujs tot Aleppo en het twede is van Hamburg. de Hr ambassadeur was over de conduites van de Hr Coljer ten aensien van Vrankrijk geheel niet voldaen, als of hij met geen genoegsaem respect was sprekende.

Den Hr Deenschen ambassadeur heeft bij mij dese middag al weder instantien gedaen en versekering gegeven van sȳ majestejts goede wille tons waerts, versogt mij ik soude dog niet nalaeten UEd: gr: agt: ujt sijne name daer van te versekeren, en dat hij ten beste van de navigatie deser landen, en comersie, alsmede tot onderlinge goetverstant van wedersijts regeringe wilde toebrengen wat hem doenlijk soude sijn, de manier van doen alhier omtrent de handelinge stieten den koning meer als de saeken selve, men soude den koning seer resonabel vinden na gesloten tractaet en niet als alle contentement te verwagten hebben, na mij dogt so wenste sȳ Exc: wel dat de saek mogte afgedaen werden hoe eer hoe liver opdat hij tot sijne liquidatie mogte geraeken der subsidien, en als ik hem vermaende van so veel ingesetenen als hier te lande geldt op de kroon te spreeken hadde, so antwoorde mij dat alles hier soude blijven tot betalinge van diergelijke schulden. Waermede bevele de persoonen van UEd:

gr: agt: in de hoede van den almagtigen Godt en verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
15 decẽ 1684.

P. S. ik neme de vrijhejt van UEd: gr: agt: indagtig te maken of het haer gelive *de memorien welcke ik successivelijk van den Heer Juel overgesonden hebbe, aen de Heeren gedeputeerden herwaerts mede te geven vermits de Hr ambassadeur sig daer op beroept.*

N°. 16.

Edele groot agtbaere Heeren.

De secretaris van den Hr Graeve D. Avaux heeft mij ujt sȳ meesters naem dese middag komen begroeten en de ingelejde gasette gepresenteert, klagende over den inhout van deselve met mejninge dat die tot Amsterdam wierde gedruckt, hij sejde dat seer veel malen over diergelijke gedrukte couranten tot Amsterdam hadde geklaegt maer nojt redres vernomen, versogt dan nogmaels dat door den Hr officier de behoorlijke ordres tegen dit onbehoorlijk drucken mogte werden gestelt, opdat hij niet genootsaekt soude sȳ aen Sijn majestejt selve dese saeke voor te dragen etc: ik hebbe hem gesegt dat de stat het drucken van dese biljetten ignoreerde, so het geschide dat het dan onder de hant most geschiden, dat men aen Sr la fon, wel eer franse courant drucker, hadde gesien hoe seer dat UEd: gr: agt: dit ongeoorlooft en infameus drucken ter harten namen, dat sȳ Exc: konde versekert sijn, indien men den schrijver of drucker konde betrappen dat er de behoorlijke ordre soude werden gestelt. hij sejde int

weggaen dat hij in de aenstaende week wilde wederkoomen om te verstaen wat in dese saeke soude sijn gedaen.

De Hr Romph voert weder aen in sijne briven de nodigheijt vant aenstellen ener consul tot Riga wes aengaende ik voormaels aen UEd: gr: agt: hebbe geschreven ten ejnde sij mij diesaengaende geliefde te gelasten.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
15 Dece 1684.

N°. 17.

Edele Groot agtbaere Heeren.

In de visite die de Hr Ambass: van Vrankrijk mij hujden geliefde te geven sejde Sȳ Exc. hij wiste wel dat sig in diergelijke saken aen den minister van staet moste adresseeren, dog ik wiste wel hoe hij aldaer stont, konde sig daerō aen nimant, mejnde hij, beter adresseeren als aen mij, Het geliefde hem mede te seggen, dat ik UEd: gr: agt: int generael en particulier soude versekeren sijnenthalve, dat de ongenoegte die hij over het gepasseerde tot Amsterdam hadde opgenomen, was afgelegt en hij nú te vreden en gecontenteert.

Voor nouvelles wist mij te seggen dat de kejser de vrede met de turk sogt en onrust aen dese kant soude begeeren.

Wegens het affajre van de vaert van Valerij was hij voldaen, en sejde mij int voorbijgaen dat die van Rotterdam de fransen handel en navigatie nog meerder

naer haer stat tragten te trecken, dog door wat middelen geliefde het hem niet mij te seggen.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
ootmoedige dinaer
N. Witsen.

15 Dece 1684.

N°. 18.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ib bidde vergiffenis dat UEd: gr: agt: door mij van eene saek so menigmael moejelijk werden gevallen. Dese is het affajre der getekende Tol-tractaet. De Hr Juel heeft mij het nevensgaende extract ujt het spierse tractaet overhandigt waermede hij tragt te betoonen het den staet niet dienstig soude sijn omdat oordeelt ujt de onderhaelde regulen te sien te sijn dat bij tijt van oorlog tusschen Sweden en Denemarken onsen ingesetenen de gehele navigatie op Sweden soude sijn verspart.

Sȳ Exc: heeft heden weder een memorie ter generalitejt ingegeven verhalende den gehelen toedragt van desen handel en urgerende op categoriek antwoort van ratificatie ofte niet, en in sijn discoersen, so ik de eer hebbe gehad dees avont met hē te voeren, laet sig al vrij iverig ujt. dog ter contrarie bij val van ratificatie versekerende van alle goede wil en genegenthejt voor desen Staet, overbodig om andere tractaeten te voltrecken alsmede het werk van de bakens te richten en een groot gedeelte der gravamines te willen afhelpen doen.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Hage
18 Dec. 1684.

N°. 19.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe dese namiddag met den Heere graeve D'Avaux gesprooken, en hem bekent gemaekt de resolutie die de Heeren schepenen omtrent de persoon van chavigny hadden genomen waer mede sȳ 'Exc. volkomen contentement hadde, en aengeboden te sullen aenwijsen de plaetsen waer en hij en sijne druckerije sal sijn te vinden, so als ik gelove hij aen den Heere Hooft officier sal laeten weten.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaer
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

HAGE
23 Dece 1684.

N°. 20.

Edele groot agtbaere Heeren.

Als ik op Sondag avont hier aenquam, en maendag vroeg Sijn H. mejnde te begroeten, bespeurde het hier te sijn predikdag, en feest van nieuwe jaer. S. H. was voor middag en ook na middag in de franse kerk, reede smorgens tot over twalif, en savonts tot den donkeren, met mevrouw de Princesse int voorhout, gelijk S. H. den gehelen avont in gevolge een jaerlijxe gewoonte, haer hooghejt vergeselschapte, als wanneer alle hovelingen hun gelukwenschinge van het nieuwe jaer gewoon sijn te komen afleggen; so dat mij onmogelijk was, dien dag S. H. te konnen sien. Gisteren op den avont, ten negen ure hebbe de eer gehad dat een Hr burgemeester van Dordregt mij is komen vin-

den, vragende wat mij bejegent waere, bij S. H., als ik hem hadde onderhouden, nopende UEd: gr: agt: bevel, op het Dortsche wesen, wesende Sijn Edele van mijne ordres verstendigt, en also ik ujt dien Hr verstont, dat de Heeren van Dordregt dese morgen ten negen uren bij S. H. audientie soude hebben. hebbe mij bevlijtigt om voor deselve tijt de eere van gehoor te verwerven, ten welcken ejnde al voor half negen mij ter behoorlijker plaetse hebbe vervoegt, en aengegeven, edog verkreeg het ůer van elven gelijk dan een quartier voor elven de eere van audientie hebbe gehadt. Mijn Hr de Prins heeft mij benevens hem doen nedersitten, en met veel aendagt sonder de alderminste interruptie aengehoort, tgene ik hem hebbe gesegt, hebbe hem dan eerst een repetitie gedaen van hetgene hij mij in mandatis hadde gegeven aen UEd: gr: agt: te seggen, en vermeet, dat sulx opregtelijk en voor so veel mȳ memorie hadde toegedragen, hadde geraporteert, waerna van alle de vijf punten die UEd: Gr: Agt: mij hebben ópgegeven, hem hebbe onderhouden, in den sin als de extensie is bevattende met aenbodt op het ejndigen van mijn discoers van mȳ last of een gedeelte van dien te willen voorlesen. of het waere dat ik iets mogte vergeten hebben, tgene wierde gedeclineert.

het eerste punt, van danksegging te weten, wierde voorbij gegaen.

Op het derde te weten den staet van oorlog daer eerstelijk op sprak, geliefde S. H. seer wejnig te seggen, als hij soude het dan daer laeten, hadde het voorgebragte gesegt, tot quijting van sȳ gemoet, en omme alle scherpigheden en verbitteringe ujt de vergadering te mejden.

Het twede punt te weten de saeken van Dordregt

schenen hem meerder ter harten te gaen, en is bij mij daer ook op het meeste en langste aengehouden, maer hebbe diesaengaende niets konnen winnen en ujt iverige expressien gelove niet dat daer over lichtelijk relasieeren sal. dat ik sejde de memorien te rojeeren ujt de Registers gong met stilswijgen voorbij, allegeerde mij den inhout van sӯ commissie, en hoe de Heeren van Dordregt voor hem geroepen, en verschenen sijnde, alleenlijk op dri punten hadden geliven te antwoorden. Wij hebben over en weder gediscoureert van dese stof en hebbe ik de ongemacken die ujt dusdanige verschillen konde sprujten ten opsigte van buitenlantsche saken voorgehouden, maer egter niet so mij dogt geavanceert.

Op het vierde en vijfde punt sijn bij hem geen discoersen gevallen, so als ik mede van het vijfde niets hebbe gesegt omdat daer over niets ter neder was gestelt.

Omtrent een quartier voor twaliven van hem schijdende heeft mij voor de moejten bedankt en gesegt dat mij daerover niet meer lastig soude vallen.

Commissarissen van het hof, beneffens de Heeren van de geregte van Dordregt sijn gelijkelijk binnen geweest, en na ik hoore vrugteloos geschijden.

dat alles in staet mogte blijven tot de naeste vergadering hebbe aen S. H. ingevolge mijne ordre voorgehouden, en versogt, dog vermits geen categoriek antwoort hebbe gekregen en kan daer van positive niets seggen.

Ter vergadering van Haer Ho. Mo. is weder geurgeert op de ratificatie van het Deensche tractaet en spreeken de sommige van conclusie met meerderhejt, ik hebbe so veel gesegt als konde, en is waer dat de besonges enkelijk blijven ujtgestelt omdat van Amsterdam de informatien nog niet inkomen.

Van de armatúres aen het Ye met oorlogschepen wert bij haer Ho: Mo: veel gesproken.

Waermede verblijve UEd: groot agt. naer wensching van een geluckig en salig nieuwt jaer

gants ootmoedigen dinaer

HAGE 2 jan 1685.

N. Witsen.

N°. 21.

Edele groot agtbaere Heeren.

So als dese ingelejde was gesloten komt mij de Hr Secretaris Halling de nevensgaende resolutie brengen en afvragen hoe ik bij S. H. waere gevaren.

dien niet anders hebbe konnen seggen als dat niet hadde geavanceert, maer dat S. H. persisteerde bij voorgaende opinie,

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer

HAGE 2 jan: 1685.

N. Witsen.

N°. 22.

Edele groot agtbaere Heeren.

UEd: gr: agt: missive in dato den derden deses is mij heden toegekomen, so als mede te sijner tijt hebbe ontfangen haere laetste van voor dri dagen, en die van den Hr van beuningen, welcke vermits gene bevelen aen mij behelsden, maer enkelijk in resonnementen bestonden, onbeantwoort hebbe gelaeten.

in die welcke van desen dag ontfangen hebbe, waer inne solutien sijn bevat, tegen objectien door mij ujt name van S. H. aen UEd: gr: agt: gedaen.

vinde UEd: gr: agt: goet daer van kennisse aen S. H. te geven bij de beste occasie, sulx alsdan desen avont is geschiet, en hebbe te liver heden en sonder ujtstel dese occasie gesogt, omdat hier in den Hage dese gehele week seer veel gediscoureert is geweest van de aenspraek die ik aen S. H. soude hebben gedaen, nopende het Dortsche wesen,

en was ujtgestrojt, dat door mij seer scherpe tael was gevoert, en dat denunciatien soude hebbe gedaen, daer toe ik gene ordre en hebbe gehadt, ja men sejde ik hadde aen seker Edelman ene bijsondere scherpe resolutie van de stat laeten lesen, en veel verhaelt van wat scherpe tael door mij was gevoert, saken daer geheel niet aen en was, en waer van ik nodig agte dat S. H. moste werden gedisabuseert, so als dese avont hebbe gedaen, het is bijsonder alle ministers, ja alle fatsoenlijke lujden hebben al van voorleden sondag of maendag de last geweten, die UEd: gr: agt: aen mij op het dortsche wesen hebben beliven te geven, dit wete waer te sijn, omdat sulx aen mij selve ujt seere vele voorgekomen is,

Maendag avont hebbe aen een heer van dordregt mijne last die sȳ Edele ten naesten bij bekent was geconfesseert gehadt, en dingsdag avont aen enen der Heeren van die stat bekent gemaekt dat niets hadde geavanceert, wesende van mij met nimant anders daer over geresonneert.

Wanneer ik de eer hadde, eergisteren mijne last ingevolge de instructie, mij mede gegeven te openen aen S. H., hebbe den volkomenen sin geujtet van alle de punten en de text selve aengeboden voor te lesen, dat niet heeft begeert.

dese avont hebbe aen S. H. de dri punten van mȳ last op dit dortsche wesen weder gerepeteert, als dat 1

versogt dat de Memorien ujt de notulen mogte werden geligt, om alle verwijderinge voor te komen, en rust te behouden, 2. dat er bujten de vergadering niet mogte werden gedaen, maer alles in sijn geheel blijven, 3 dat onse stat waere int sentiment van dordregt en genootsaekt soude sijn die previlegien voor te staen. na dat dit dan hadde gesegt en daer over gesproken hebbe hem de lecture weder aengeboden, dog heeft S. H. die niet begeert.

en hoewel bij mij geen harde woorden (so als men hier ujtstrojde) sijn gesproken, so kan ik egter UEd: gr: agt: versekeren, niets versujmt te sijn om den sin en mejning van de instructie aen mij gegeven te ontleden. dog moete seggen dat desen avont niet meerder heb geavanceert als voorgisteren, persisterende S. H. bij sijne opinie, en na ik bespeure so staet er enig ujtslag voor de deur, en gelove dat op het advis van het hof de nominatie onwettig sal werden verklaert, en de regeringe gelast ene niwe te maken, want S. H. segt nojt ujt dese te sullen kisen, al de werelt sal sien wat groot gelijk dat hij heeft en is verwondert dat men hem tot onsent condemneert eer dat men de saek in de gront heeft gesien, ik hebbe weder voorgehouden het werk ter vergadering in minlijke conferentie te brengen, welcke voorslag met een vraeg wiert beantwoort of onse stat haere previlegien wel wilde laeten ventileeren ter vergadering, over en weder is weder veel gesegt te lange om op papier te brengen, en onnodig vermits reets mondeling als de eere hebbe gehadt van tot Amst: te sijn gerapporteert en overgeschreven, Van de andere punten is dese avont niet gesproken als dat ik sejde terwijl S. H. mij niets hadde geantwoort, op de klejnigheden so tot Amst: geschiet waeren, dat ik sȳ swijgen opnam als aen hem

hebbende vergenoeging gegeven, waerop wejnig antwoorde en mij dogt die saeken bij hem niet so te werden geapprehendeert als voor heen.

Wat belangt den inhout van UEd: gr: agt: hoog geeerde missive van gisteren hebbe deselve aen S. H. voorgelesen en op ieder punt sijn discoersen gevallen edog dat deselve ingressie bij hem soude gemaekt hebbe derve ik UEd: gr: agt: niet beloven, seggende S. H. dat men tegen dit geschrift en dese resonnementen weder geschriften en resonnementen soude konnen opstellen.

Waermede vertrouw UEd: gr: agt: bevelen te hebben voldaen en verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
4 Jan: 1685.

ik bidde vergiffenis dat dese brief dus slordig is geschreven, een visite aen de Hr Juel heeft mij belet meerder aendagt te hebben.

so lange UEd: gr: agt: consideratien op het deensche werk niet overkomen, kunnen haer Ho: Mo: daerop niet besongeeren.

N°. 23.

Edele groot agtbaere Heeren.

ik en kan niet bespeuren, dat er in het Dortsche wesen enige veranderinge is voorgevallen. Men spreekt als of het hof soude adviseeren aen S. H. dat de gedaene nominatie niet wettig en waere gedaen, maer tegen de previlegien, ten voordele van de gilden voor desen verleent, edog het schijnt dat dit advis nog niet

en is geujtet, so men segt, om dat de sommige in het hof van meninge soude sȳ, dat het advis schriftelijk soude moeten werden ingebragt aen S. H. en andere, dat het alleen mondeling soude moeten werden gedaen, dog hier van en kan met volkomene sekerhejt niets seggen, dit egter schijnt seker te wesen, dat het werk ten aensien van S. H. in staet is en dat er tot nog toe niet nieuws en is gedaen.

Dog en kan niet nalaeten, en bidde UEd: gr: agt: mij te vergeven dat de vrijmoedighejt neme van te seggen dat mij van ter sijden heden een expedient voorgekomen is, waer door gedagt wert, als of het verschil in minne soude konnen werden getermineert, namentlijk terwijle S. H. tot nog toe niets en heeft gearresteert en dat alles nog is in sijn geheel, dat indien de Regeringe door de gilden liet doen een revisie van nominatie, die sekerlijk deselve sal sijn, die er nu is ter neder gestelt, want genoegsaem alle de Dekens en gildebroeders voor de regeringe genegen sijn. Dit gedaen wesende sua sponte en sonder dat wegens S. H. sulx wert verejst, mejnt men dat de stat aen haer eer soude blijven, en aen S. H. alle reden van misnoegen weggenomen wesende, daermede dan alles soude sȳ afgedaen; of dit ingressie bij haer of bij UEd: gr: agt: soude hebben weet ik niet, so ja konde sulx werden ondersteunt.

Het ongeluk heeft gewilt dat de Hr R. P. heden ter generalitejt vermits sijn indispositie niet heeft konnen verschijnen en ofschoon alle de hollantsche leden en selve diegene welcke gisteren van ander verstant waeren, in mȳ sentiment sȳ gekomen omtrent het toltractaet, en dat de Hr van Werkendam ingevolge ons gemeen advis seer kragtig heeft gesproken, so heeft egter niet te wege konnen werden gebragt een op-

schortinge van de op gister genomene resolutie, te weten dat aenstaende vrijdag de ratificatie sal werden gewisselt tsij hollant gereet is of niet, dit wert in de secrete notulen gebragt, en in de publique dat men in wejnig dagen of met den eersten sulx sal afdoen, waer van den ambass: met resolutie kennis sal werden gegeven, en is hem sulx door den president reets aengesegt, of ik schoon gesegt hebbe dat so de ambass: dese haer Ho: Mo: resolutie komt te weten dat hij niet relasieeren sal, wanneer men met hem in besonges sal treden, het heeft niet mogen helpen; hebbe haer Ho: Mo: gants vrindelijk versogt sij geliefde dese haere resolutie in de borst te houden, de saek doen, dog dan niets van doen ter nederstellen, maer mogt mede niet helpen, door mij is klaer aengewesen het intrest dat Hollant daer aen lejt en hoe nimant geinteresseert is als dese provintie, edog hoe meer dat iverde om dese resolutie te weeren. hoe felder dat er op is ujtgevaren, en het schijnt dat vermits men geen ejnde van de besonges heeft gemaekt en vervolgens wij hier niet bequaem sȳ geweest om het werk aen te vatten dat de gemoederen sijn ontstelt en opgeset. meermaleu sȳ wij gesommeert gewerden om te besongeeren en hebben ieder mael ujtstel versogt op hoop en belofte dat resolutie soude bekomen, en informatien krijgen.

Groningen heeft met ons geadviseert. Vrieslant is absent, de vier andere provintien trecken gemeenlijk een lijn, en genoegsaem altijt wanneer er dan geen ontsaggelijker advis komt als van ons ordinaris gedeputeerde so valt er niets te doen, so het geluk van de Hr R. P. sȳ presentie hadde gehadt, daer waere een anderen ujtslag sekerlijk geweest. de Hr griffier heeft mij belooft dese resolutie onder hē te sullen behouden en aen nimant ujt te geven opdat er den Hr ambass:

geen kennisse van krijge, De haet is te bijster groot en het schijnt mij toe als of dese conclusie volgens voorgaende seggen een vooropgenomene saeke waer.

In het Graefschap Megen niet wijt van Nimwegen heeft de kejser enig krijgsvolk doen leggen en also in dispuet is, of het selve Rijks dan Staets is, so is heden goetgevonden S. H. te versoeken dat deselve van daer gelive te doen delogieeren, te meer also er mede in dorpen onder het canon van mastrigt militie is gebragt, op voorgeven an deselve int voorjaer tegen den turk te sullen gebrujken. tegen het gevolg van dit inquartieren so digt in de nabuerschap wert swaer tegen aen gesien. Vermits mij bewust was hoe dat UEd: gr: agt: niet ongenegen waeren dat de Hr Looten tot het Dijkgraefplaets van de bemster wierde gepromoveert so hebbe al voor den ontfang van haere missive van gisteren met den Hr van Swieten, en Lanschot daer over gesproken, dog volgens berigt van de laetsten so soude desen Hr sijne sollicitatiën te laet beginnen en was niet facielder geweest, so men eerder en voor dat de H. H. haer woort qujt waeren geweest, op UEd: gr: agt: naem hadde mogen spreeken, dit ampt te emporteeren. Wat hier egter dienstig in gedaen so er nog hope mogt resteeren, sal met de Heere van Swieten overleggen en doen op UEd: gr: agt: bevel wat mij mogelijk sal sijn.

Waermede verblijve

UEd: Groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Hage
6 Jan. 1685.

PS. Stat en landen hebben door de mont van de Hr Gerlacius haere reets gedaene cassatie bekent gemaekt, dat groote ontstigting bij de vier provintien

geeft, Sulx is gebragt in besonge om met S. H. daer over te spreeken.

N⁰. 24.

Edele groot agtbaere Heeren.

UEd: gr: agt: hooggeeerdė missive in dato den 7 deses is mij gisteren wel toegekomen, dewelcke sij geliven te verklaeren *geschreven te hebben* om of sij nog van *enige vrugt* mogte sijn, van S. H. te *desabuseeren*, en de om moderatie plaets te geven.

om den inhout van dese missive dan te appliceeren, hebbe aen S. H. in stilte doen seggen, dat weder ene missive van de stat hadde ontfangen, en dat genegen waere, om hem daer over te begroeten, so ik wiste sulx niet onaengenaem te sullen sijn, Met enen doende seggen, dat de reden waerō UEd: gr: agt: door mij so iverig hadden doen insteeren, dat alles in staet mogte blijven, en gestaekt werden, tot de bijeenkomste van de Vergaderingh van Hollant, was op hope dat er door derselver tusschenkomste, een sortabel expedient mocht werden gevonden, om in der minne alles te termineeren, met enen hem doende weten so een en ander van de questieuse vragen welcke meschien ingevalle dit werk in der minne niet en werde getermineert, ter vergadering volgens UEd: gr: agt: mejninge so als in haere missive aen mij geliven te expliceeren, voor sullen vallen.

Aen mij is tot antwoort toegekomen, dat het S. H. aengenaem was dat UEd: gr: agt: daerom alles seer gaeren in Staet sagen, opdat de questie in der minne door de tusschenkomst van de vergadering mogte werden getermineert, dat hij vorders mijn aenspraek daerō

niet verejste, omdat in de voorleden week daer over so seer veel en tegen de waerhejt door den gehelen Haeg was gediscoureert, dat men mij weder siende ten hoof komen, hetselve onderworpen soude sijn, en also UEd: gr: agt: mij niet expresse belasten hem te gaen vinden, so hebbe ik het daer bij laeten blijven, berejt sijnde, om op UEd: gr: agt: eerste bevel hem haere nader gedagten mondeling selve te gaen openen.

Volgens berigten van de Hr van Citters soude het werk van Genua niet sijn in den besten staet.

Den Hr Hertog van Mommouth voor gisteren hier aengekomen heeft gisteren bij S. H. ter maeltijt geweest, is tot nog toe in een particuliere herberg gelosieert, men segt als of Sijn Edelhejt een keer in Engelant is wesen doen, de Hr Schudleig wert gerappeleert en is van S. Majestejt begiftigt met het ampt van commissaris van de coustujmen tgene van vrij groote inkomst soude sijn, de Hr Schelton soude desselfs plaets hier komen bekleden, S. H. vrintschap soude nog niet sijn gemaekt in Engelant. Over de cassatie die bij stat en landen is gedaen is men ter generalitejt seer ontstigt, mejnende sulx te sijn tegen allen regel en grontwetten van de Republiek, en wierde mij heden in de oor gebeeten, wast niet beter dat UE: stat sig met S. H. op den staet van oorlog verdroeg, en dat er wierde geivert om alle disordres voor te komen.

de Hr Cramprigt heeft heden eene memorie ingelevert over de genomene resolutie van het doen delogeeren der kejsersche troepen van staeten bodem, versoekende opschorsinge daer van.

Hiermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

8 Jan. 1685
HAGE.

N⁰. 25.

Edele groot agtbaere Heeren.

Met de Hr Juell is heden conferentie gehouden vermits hij sȳ antwoort belooft heeft bij geschrift te sullen geven, en vinde mij niet so bequaem om alles over te briven, dog vooraf kan seggen

1. Dat S. Exc. een declaratojr belooft heeft te geven dat het sout bij lasten en niet bij mojen werde vertolt of betaelt.
2. Dat de houtschepen alleen met toegelaten houtwaeren geladen sijnde de visite niet subject sullen sijn, sal na ik bespeure mede werden toegestaen.
3. Het punt van de tolcedels bij anderen als de schippers selve aengegeven vint de meeste swarighejt, en scheen dese morgen inclinatie te sijn om sperati toe te staen dat de correctie van gemelte schippers hier te lande soude geschiden, en heden avont den Hr gesant mij siende dede een voorslag dat als hij toestonde dat de schippers hier te lande te regt soude staen of men dan wel soude willen overgeven dat deselve schippers cautie voort gewijsde alhier in Denemarken soude hebben te stellen, en so dit toegestaen werdt, gelove ik dat sȳ Exc: het articul ter intentie van de stat sal laeten glijen, of meschien, daer ik egter niet van gesproken hebbe, so men de schepen voor het judicatum hier te lande wilde verbinden dat hem sulx gevallig soude sȳ, want het konde gebeuren dat een schipper gene borgen aldaer konde vinden.
4. Het ujtvoeren van eijkenhout kan niet toestaen om dat sulx aen ejgene ingesetenen verboden is, ter oorsaek van gebrek van dusdanig hout.

5. over het werk van de ringgelden biet hij aen een declaratojr te geven so als bij mij voor desen is berigt, en sattisfactojr.
6. Copij van de ordres op de schrijfloonen sal hij geven, gelijk ik al voor lange eensdeels overgesonden hebbe.
7. dat men gehandelt wil wesen als de Engelsen oordeelt in dit tol tractaet niet te pas te komen en kan hier sulx niet toestaen maar wil in een comersie-tractaet daer over handelen.
8. Het stae haer Ho. Mo. vrij een tol-ujt-rekenaer aen te stellen dog sulx ignoreere S. Majestejt.
9. Wil gaeren declareeren in schrift dat sȳ majestejt de conventie over het baken gelt sal renoveren dog kan sulx bij tractaet niet ter neder stellen.
10. Segt geen privilegien in uso te sȳ als dat van Staveren, dog sal sig morgen daerop verklaeren en wenste dat men se hem hadde vertoont.
11. om te vallen in de spiersche tractaten na veertig jaeren sie wejnig kans. S. Exc. mejnt men behore iets voor de posteritejt na te laeten.
12. de ordonnantie opt bergloon sal geven.
13. alsmede die opt opengaen van de Tol kamer.
14. de agio van de bank daelders niet wel te reguleeren omdat sulx rijst en daelt, gelijk de gelden in onse bank.
15. de vrije uitvoer van alte swaere balken en ejken hout kan niet toestaen omdat sulx daer gebrek is,
16. so de vierde verhoging geretrotraheert is, en den schippers met onregt afgenomen, belooft restitutie. dog gelooft dat men den schippers maer heeft geborgt gehadt.

Meerder af te nemen als het behoort is nu op lijfstraf en verlies van ampten verboden.
17. wegens de nieuwe baakens is berejt te verdragen, en daerop gelast.

Indien dan haer Ho: Mo: de ratificatie quamen te doen, so soude een acte opgestelt werden, waerbij den ambass: aennam het nader geconvenieerde te sullen doen agreëeren bij S. M. of wel soude de ratificatie van dese kant conditioneel konnen werden gemaekt.

Op morgen wanneer de schriftelijke antwoort sal sien, sal bequamer sȳ om UEd: gr: agt: completer te berigten.

S. Exc. die reets was berigt dat UEd: gr: agt: dri heeren hadden genomineert tot dit werk, was bedugt men met niwigheden weder voor dag soude komen, waer van ik hem volgens mȳ last van UEd: gr: agt: hebbe gedisabuseert.

Het is jammer dat wij dus laet toesien, want nu met groote moejte swaerlijk is te bedingen, dat eerder seer faciel soude sȳ geweest. ik ben

UEd: gr: agt:
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

13 Jan. HAGE.

N°. 26.

Edele groot agtbaere Heeren.

ingevolge van UEd: gr: agt: Hooggeeert aenschrijven van gisteren hebbe ik den Heere Hunneken kennisse gegeven van het spolieeren der hamburger post en daer bij de versoeken gedaen so als sij mij hebben geliven te bevelen.

Sijn Edele heeft aengenomen de behoorlijke officien aen te wenden ten ejnde sulx in toekomende mogen werden verhindert edog also dit spolieeren eigentlijk

is voorgevallen op den bodem van Cel so hebbe ik over mij genomen ujt UEd: gr: agt: naem den Hr Resident Sigel te begroeten, welcke gemelte Hr hertog is bedinende en heeft sȳ wel Edele aengenomen bij sȳ vorstelijke Doorlugtighejt so veel in hem is ujt te werken dat de genomene briven so voorhanden mogte sijn, weder te regt komen en dat na desen alsulcke berovinge werden geweert, met belofte van mij in corten narigt te sullen geven wat van dese sake mogte sijn.

Het overgeleverde papier van de Walsche predicanten hebbe ik met veel verwonderinge gelesen, ik bedanke haer Ed: gr; agt: voor de eer die sij mij onwaerdig doen van aen te biden dat affajre tot mȳ terugkomst te willen ujtstellen, ik bidde haer dat sij sulx niet geliven te doen maer sodanige ordre te willen stellen als het behoort. Ik soude mij wel wenschen steets de eere te mogen hebben van UEd: gr: agt: in den dienst tot Amsterdā te assisteeren, maer op twe plaetsen en kan men niet te gelijk sijn en soude onder beter gevoelen niet vremt sȳ van gedagte dat mijnen dienst en presentie ter generalitejt bijsonder in dese conjunctûre niet onnuttelijk en sij en daerō dat hier behoorde present te sȳ so veel mij mogelijk is. egter overbodig om op UEd: gr: agt: minste te kennen geven naer Amsterdam over te komen.

Om evenwel een woort te seggen van het affajre van Sion so moet seggen dat ik als een christen mij bedroeve dat dus klaer sie ujtsteken den theologischen haet die wel waerlijk duvels wert genaemt omdat den staet desen Sion aen de Walsche Sinodes heeft gerecommandeert. Daerom heeft hij geen beroep gekregen omdat burgemeesteren van Amsterdā gewilt hebben dat dese Sion gehouden soude sijn te prediken

des versogt van de predicanten bij siekte of andersins daerō heeft men hem nojt op de stoel willen hebben, om particuliere insigten van andere proponenten voor te setten is dese geweest. Hoe kan de walsche kerkenraet eenparig tegen desen man ingenomen sijn, terwijl seker Hr van de alder aensienlijkste ouderlingen althans in dienst sijnde aen mij jongst tot Amsterdam sijnde expresse en ujt eigen drift is komen verhaelen om wat klijnighejt dese predicanten versteurt waeren, dien Hr sejde mij dat hij seer ligtelijk alle dese questien wist bij te leggen en vroeg mij wat er mij van dogt, aen wien ik hebbe geantwoort dat niet dienstiger soude sijn als alle moejte en questie uit de weg te leggen in minne en vrintschap, tgeen dien Hr aennam belacchelijk is het verschil, dese swackheden siende, waerlijk het doet mij de liefde voor de ordre verflauwen.

dit evenwel wert Ed: gr: agt: Heeren bij mij niet gesegt om Sion voor te spreeken, want ik oordele met UEd: gr: agt:, dat de walsche Kerk bij rust moet werden bewaert, en al wast met wejnig hardighejt aen Sion te doen, so sal onder reverentie dienstiger sijn het meerder tal dat sȳ de predicanten te majntineeren, dog wast mogelijk dat bij verdrag en inschicking het verschil konde werden gevonden soude velicht het best
N. sijn, *alles wat UEd: gr: agt: in dese gelijk in alle andere saken sullen doen sal mij op het alderhoogst behaaglijk sijn.*

ik vinde mij seer verlegen dat aen mij niet te rug
N. wert gesonden het *protest van Gelderlant* en Overijssel ter generalitejt gedaen tgene ik gebeden hebbe dat heden met de morgen postwagen mogte komen.

de tijt mij te kort schitende, ben niet bequaem om over te briven discoersen die mij heden op de conjunc-

ture present sȳ voorgekomen, maer vinde mij genootsaekt af te breeken en te seggen dat ik ben

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dienaer en
medebroeder

N. Witsen

HAGE.
20 Feb. 1685.

N°. 27.

Edele groot agtbaere Heeren.

ik vinde mij vereert met UEd: gr: agt: missive van gisteren waerop so wegens de Hr Bors van Waveren als van mij selve segge dat ons gants aengenaem sal sȳ dat aen den bewusten ondecker van de brandstigtinge enig employ voor het gemeen werde gegeven.

Hier nevens komt een concept tractaet tussen Sȳ majestejt van Sweden en desen Staet tgene wegens Hooggemelte majestejt aen den secretaris van de ambassade onder den Hr Haren is mede gegeven, om de gedagten daer op hier te verstaen, gelijk het selve ten dien ejnde aen UEd: gr: agt: dus onder de hant werde toegesonden, sonder wiens goetagten hetselve niet voorkomen sal.

ik hebbe heden sȳ hooghejt gecomplimenteert int particulier over het asterven en stejgeren aen de Kroon der respective majestejten in Engelant. hij heeft mij de eer gedaen van den brief met sȳ opschrift te laeten sien, en voor te lesen, die den jegenwoordigen koning ejgenhandig aen hem heeft geschreven, so het daeraen niet meer te twijfelen is, sȳ Hooggemelte Hooghejt vereerde mij insgelijx van sȳ gedagten op de constitutie van over see so int generael als particulier te communiceeren, waervan aen de Heeren Bors opening

hebbe gegeven en vermits Sȳ Edele morgen overgaet sal sulx spaeren te repeteeren en slujtende seggen dat ben

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
Meert 2, 1685.

N⁰. 28.

Edele groot agtbaere Heeren.

ik hebbe vergeten aen den Hr burgemeester bors kennisse te geven hoe de Hr Resident van Cel mij heden heeft begroet, en gesegt, dat hij van hof berigt gekregen hadde, wegens de gespolieerde post, met belofte en genoegsame toesegging dat niet alleen de Amsterdamsche briven sullen werden gerestitueert maer dat diergelijke disordres in toekomende sullen werden geweert.

ik wete niet of ik sȳ Edele mede berigt hebbe hoe S. H. in het discoers dat ik met hem hebbe gehadt mij avanceerde, dat hij wegenst Bantamsche wesen vrij bedugt was.

Wijders so kome ik mits desen UEd: gr: agt: opt hoogste te bedanken voor de eere die sij mij hebben getragt aen te doen, om mede lidt van so aensienlijke gesantschap te sijn, als sal wesen die na Engelant heden gearresteert. Wat daeromtrent gepasseert is hebbe ik de HH. gedeputeerde segge in de Ridderschap en ter generalitejt verhaelt en gelijk ik alvorens bewust was dat de stat Amsterdā voor nimant ujt den haren sulx soùde optimeeren, so werde ik dese avont nog gesterkt in die opinie dat sulx voor UEd: gr: agt: gedeputeerde ujt te werken ondoenlijk was,

Den gewesenen secretaris van den Hr van Haren is mij heden komen begroeten over het concept tractaet met Sweden, en wist mij veel argumenten van utilitejt voor den Staet aen de hant te geven.

De Hr Schelton is door gebrek van vaertuig nog niet vertrocken.

briven ujt Engelant die op overmorgen ter generalitejt gelesen staen te werden, behelsen *dat alles daer in volkomene stilte was, en dat sӯ majestejt aen den Hr Citters ujt eigen beweginge hadde betujgt met desen staet de vrintschap te willen onderhouden.*

Den Resident van Hanover heeft mij heden dit nevensgaende geschrift dat copy van een brief aen hem is, wegens het postwesen ter hant gestelt, tgene aen onse postmeesters konde werden gecommuniceert die hetselve, so sij sulx goetvinden aen hunne confraters tot Hamburg konden communiceeren.

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Hage
3 Meert 1685.

N°. 29.

Edele groot agtbaere Heeren.

UEd: gr: agt: consideratien tegen het Sweetsche concept tractaet sijn mij wel gewerden. ik heb deselve mij ejgen gemaekt en sal bij monde den Hr R. P. daer van berigten.

Den Hr secretaris Goes eerder met den Hr Hajre in Stokholm sijnde, heeft mij een langwijlig en omstandig berigt ter hant gestelt ten voordele van een sweetse alliantie, hij spreekt van sӯ majestejts goede wil t'ons-

waerts, van de favorable dispositie ten hoof so bij ministers als S. M. selve voor den staet, van te bedingen voordelen, van aensoekingen van de fransche sejde, van misnoegen over gerefuseert tractaet, van nootsakelijkhejt dat met een der Noortsche kroonen in goet verstant moeten staen, van Deensche dessejnen om den handel aen haer te trecken en presentatie bij het Sweetsche hof gedaen, van pretensien, etc, tgeen alles niet so kragtdadig gepousseert soude konnen werden, indien men van dese kant bij Sweden wel stont etc. etc.

Dese morgen heeft de Hr Juel aen mij een contra visite gegeven, een sijner majestejten brief aen hem voorgelesen, waer bij dien koning poseert dat men hem hier veragt, en segt sig te sullen prepareeren tot den aftogt waer van hem op vrijdag de gewisse dag soude aengeschreven werden, so dat hij giste in de aenstaende week afschejt te sullen nemen. beklaagde sig seer over onse stats veranderlijkhejt en langsame proceduren, riep Godt tot getujgen dat al soude hij aenstonts sterven dat hij ten besten dese Staet alles bij S. Majestejt voor had gedragen, dat men ook aldaer van een goede wille tonswaerts was, dat hij Ambass: om het tol tractaet sȳ voeten ujt Denemarken niet geset soude hebben, dat hij gehoopt hadde nader alliantien met haer Ho: Mo: te slujten, waer toe de alderbeste dispositien bij Sijn M. waeren geweest, etc. etc.

ik hebbe hem ter nedergeset, mij best doenlijk en wijders aenstonts den Hr R. pensionaris gaen spreeken of men de besonges niet konde hervatten, sȳ Ed: segt mij dat hij versogt is van stats gedeputeerden niet voort te vaeren met de besonges voor en aleer de Hr Hop hem nader soude schrijven, tgene nog niet ingekomen is, so dat ik te vergeefs sȳ Edele hebbe gebeden daer

naer hier te willen wagten, want op morgen vroeg na Lewenhorst vertrekt.

Dese morgen is de conclusie op de twe heeren ambassadeurs ter generalitejt genomen, als den Hr van Voorschoten en Dijkvelt. Vrieslant en Groningen hadden tijt van deliberatie versogt maer is niet geaccordeert omdat de Hr R. P. sulx niet goet vont.

tijdingen ujt Engelant werden twe sints ujtgelegt, vele sorgen dat de gereformeerde godtsdienst last sal lejden andere menen des neen. Men wil dat ujt Vrankrijk derwaerts dri aensienlijke ambassades gaen, met aenbodt van alle bijstant, de berigten so ujt Vrankrijk als van elders sȳ veelvuldig.

ick hebbe gisteren den Hr Chudleig gesien, alwaer met volkomen beleefthejt ben ontfangen; hij wist reets van de intrigues wegens de ambassade.

Bijsonder minlijk is de Hr van Ouderkerk ontfangen.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

HAGE
6 Meert 1685.

N°. 30.

Edele groot agtbaere Heeren.

De Hr R. P. is heden naer Lewenhorst vertrocken en heeft mij voor sijn afrejse gesegt, dat soo haest als de Hr Hop aen hem berigt hadde of er nog meerder
N. consideratien soude vallen over de bewuste tol tractaeten *dat hij dan* herwaerts over soude komen en de besonges voort setten.

ik hebbe heden een visite aen den Hr D'Avaux gegeven. Sijn Edele geliefde mij onder andere discoersen

te seggen dat Sȳ majestejt de comersie van dit lant so seer genegen was, waerop ik aenstonts repliceerde dat men evenwel onlangs hadde gesien dat sȳ majestejts schepen de onsen tegen de tractaten hadde gevisiteert om de goederen van Genua na te vorschen, en dat haer Ho. Mo. binnen een dag of twe aen hem Hr Ambassadeur daer over soude komen spreeken. Sȳ Exc: sejde weder dat so generale aenspraek beantwoort soude werden met te seggen dat die quellingen nú ophielden en *bujten sijn majestejts ordre waere geschiet*, *dog so van onse stats wegen of van mij int particulier aen hem een memorie wierde gegeven*, *wat schade aen* onse schepen of schipper *door* sijn majestejts schepen *waere* gedaen, dat hij *sekerlijk* soude te wege brengen *dat* restitutie van schade *soude* werden gedaen. Indien dan UEd: gr: agt: goetvinden dat de *geintresseerde van het schip de wassende maen* haer schade aen mij overgeven, ik sal er den ambassadeur over begroeten en proeve van sȳ aenbodt nemen.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
7 Meert 1685.

PS. den Graeve D'Avaux recommandeerde enigsins mede de voortgank van het tol-tractaet.

N°. 31.

Edele groot agtbaere Heeren.

ik hebbe ingevolge UEd: gr: agt: hooggeëert aenschrijven den Heere Hunneken als Hanoversche resident heden over het postwesen begroet, sȳ Edele heeft

aengenomen sȳ ujterste best te sullen doen tot relaxatie der aengehoudene briven en verhinderingh van diergelijke inconvenienten in toekomende, dog sijn Edele oordeelde niet ondienstig te sȳ dat UEd: gr: agt: selve gemelte sȳ vorstelijke doorlugtighejt van Hanover met een beleefde missive daer over begroete.

De Hr Dalone is van den Hr Ouderkerk herwaerts afgesonden gister avont hier gekomen en wil men dat na Sȳ H. sal hebben gesien weder derwaerts staet te verrijsen, de reden van sijn komst en wete ik niet, dog in genere verstae dat de saeken van mijn Hr de Prins bij sȳ majestejt seer wel soúde staen.

Waermede naer aenbidinge van mijnen geringen dienst verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
9 Meert 1685.

N⁰. 32.

Edele groot agtbaere Heeren.

Met goetvinden van den Hr bors ik hebbe den Hr R. P. heden afgevraegt, wat mogte sijn van de presentatie die den doctor Marschal tot Amsterdam heeft gedaen. Sijn Edele gelijk ook Sȳ Hooghejt selve verklaeren daer niets van te weten, en segt mij de Hr R. P. dat sulx de intentie van S. H. niet en is.

En wanneer ik dan den Hr R. P. hebbe afgevraegt of hij dan geen andere middelen van accoort wist voor te slaen heeft mij absolute gesegt van neen, en niets overig te sijn als den staet van oorlog, so hij legt te consenteeren, ten minsten voor dit jaer, men konde

onderentussen sien of men elcandre op enige redres diesaengaende konde verstaen.

Sȳ Ed: mejnde dat sulx de stat dienstig was ten hoogste, vermits men soude sien dat de provintien en leden andersins onse intresten seer tegen soude gaen, wes al enige saeken specificeerde. ik hebbe geantwoort dat dan een verdrag te maken mij desperaet voorquam en dat de verwijderinge veel onhejl mede slepen soude, tgene wierde toegestemt, maer geantwoort dat daer gene remedie in en sag. wij sȳ dan geschijden met de saek aen Godt te wedersijden op te geven, sȳ Ed. sejde dat wij wel versekert konde sijn dat S. H. geen feitelijkhejt soude aenvangen, dog dat aen die sijde het gelijke regt van consenten niet te dragen soude werden gebrujckt en onse saeken niet te favoriseeren.

Het komt mij van goeder hant toe dat men ten hove soude sȳ gesint vast bij het stuk te blijven en den sagsten weg niet te avanceeren. Dat S. H. gister avont so lustig was, schijnt ter oorsaek sȳ accoort met den Engelsen koning is gemaekt en dat in Dordregt met de verkising van burgemeesteren na sȳ sin is ujtgevallen.

S. H. versoekt sȳ majestejt dat naer Engelant over moge komen, so als ik hoor.

de vrintschap met Mommouth moet sijn afgesneden, verhaete officiers (so als geschiet) gecasseert en te treden in Sijne majestejts intrest.

De Hr Schudlej vertrekt in wejnig dagen, hij heeft permissie S. H. niet te sien, en sulx in volmaekte genade van Sȳ majestejt, daer van mij verschijden particuliere sȳ gesegt. dese Hr is onse stat genegen en het soude meschien niet ondienstig sȳ *dat hem van stats wegen in stilte een complement wierde gemaekt*

van dat so favorabele affectie voor desselfs intresten bij S. Majestejt wilde continueeren.

De Hr van der Wajen is gister dri uren bij den R. P. en heden particulier bij S. H. geweest. gemelte Heer heeft Sondag hier gepredikt en Sӯ Hooghejt heeft hem gehoort tgeen voor een goet omen wierdt opgenomen. men segt het accoort is getroffen, alleen wegens het drost ampt van drent was nog enig verschil open. hij geeft voor dat er van den staet van oorlog niet wert gerept, maer anderen willen mij versekeren, dat de Hr Stathouder diesaengaende sijn favorabel advis heeft belooft.

Ten hoof werdt bijkans so swaer geconsidereert het betalen in de steden aen de Militie als het niet consenteeren van de staet van oorlog. Men flatteert sig als of men tot onsent niet alle van een sin soude sӯ, en als of er waeren die den Torrenten volgenden.

Men heeft aen mij desen avont seker Regent ujt Dordregt genoemt van de partij van de Hr Mujs, die voorgeslagen soude hebben dat men nog voor dit jaer soude continueeren om inmiddels de besonges tot menage voort te setten, dog ik derve daer aen alte veel geloof niet slaen.

ik hebbe aen den Hr R. P. bekent gemaekt hoe UEd: gr: agt: het Tractaet met Sweden voor als nog declineeren, Sӯ Edele was van gants contrarie opinie en mejnde het concept seer simple te sӯ opgestelt.

Met den Hr Juel is heden weder gebesongeert; ik hebbe de eer gehadt van present te sijn, binnen agt dagen is aengenomen hem te antwoorden, waerom bidde of de saeken naer Amsterdam over wierden gesonden, gelijk sal moeten sijn dat tog so lange niet agterblijven als meermalen is geschiet. Sӯ Excellentie geeft op enige dingen favorabel antwoort en op andere niet.

De hier nevensgaende papieren wegens het Hamburger post-verschil heeft mij de Hr Resident Huneken overhantrijk om aen onse postmeesters te werden vertoont onder bede *dat aen hem binnen agt dagen weder terug mogen werden gesonden.*

Waermede verblijve

HAGE
dingsdag
20 Meert 1685.

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 33.

Edele groot agtbaere Heeren.

ik neme de vrijhejt van aen UEd: gr: agt: toe te senden het schriftelijk antwoort dat de Hr Juel haer Ho: Mo: gedeputeerde heeft overgelevert, met versoek dat desselfs goetvinden diesaengaende mag werden vernomen.

Sȳ Exc. heeft aen mij heden op alle punten in dese gevat sijne majestejts eigenhandige bevelen vertoont als mede het bevel om hejmwaerts te verrijsen bij ontstentenis van behoorlijke ratificatie.

ik hebbe heden den furst van Waldek gesien, Sijn genade wist mij omstandelijk *het getroffen accoort* tusschen de twee stathouderen te *verhalen* als mede particulierlijk de *goede tijdinge* van de gunst *in welcke* S. Hooghejt van Sȳ majestejt *was* aengenomen.

Waermede verblijve

HAGE
21 Meert 1685.

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 34.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ik vinde mij vereert met UEd: gr: agt: aenschrijven vañ gisteren, en diene tot antwoort dat ik ter beste occasie het bewuste compliment sal tragten af te leggen.

Den Hr Deenschen Ambassadeur heeft mij heden weder de eer van sijne visite gegeven en seer ernstelijk voorgehouden de voltrecking of ratificatie van bekende toltractaeten, sÿ Exc: mejnde den koning hadde sijn kroon om des staets wille gewaegt, men behoorde hem nú dus niet te mepriseeren.

Wanneer ik aen Sÿ Exc: tegemoet voerde dat hij in sijne memorie geen gewag maekte van het Spierse verdrag, so geliefde mij te seggen dat berejt was dit punt also te stellen, dat dat verdrag so veel kragt *sal behouden* als het doort *christianopels* tractaet *gehadt heeft*, en dogt mij dat hij mede wel soude de stelling diesaengaende so passeeren dat men soude seggen, dat wanneer het verdrag soude *herleven* dat het dan *in alle* sijne punten soude moeten werden *nagekomen.* so wel comersie tollen als andere saeken betreffende daer in vervat.

Op het *schrijvergelt* belooft mij dat *sig* ten besten sal *uijtlaeten.*

Indien het tot de ratificatie kome, alsmede *nopende* het openen *der* Tol boet.

Wat de Naufragia aengong, diesaengaende hadde de koning nieulijx goede en christelijke wetten doen emaneeren.

Sÿ Exc: versoekt rigting van rekening over de subsidien en ten minsten betaling van hondert dusent gul-

den die reets tot Amsterdam verschuldigt sijn. Sonder welcke betalinge hij schijnt seer te onvreden te sullen vertrecken.

Ihdien het tol-tractaet werde voltrocken segt hij ordre te hebben van nog hier te verwijlen, dog andersins in de aenstaende week te sullen vertrecken.

dat aen de Hr Abo de vrijhejt van impost mede niet wert toegestaen neemt hij op voor een klijnighejt aen sȳ majestejt begaen.

Waermede

Edele groot agtbaere Heeren

verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Meert 22 1685
HAGE.

N°. 35.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ik neme de vrijmoedighejt van aen UEd: gr: agt: toe te senden seker versoek tgene bij haer Ho: Mo: werdt gedaen, nopende het ujtrekenen, van de tollen in de Sont, en vermits de conclusie van dese saek aen mijn welgevallen werdt gelaeten so versoeke dat van 't intrest der schipperen en UEd: gr: agt: welbehagen moge werden verstendigt.

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
23 Meert 1685.

N⁰. 36.

Edele groot agtbaere Heeren.

Dese namiddag komt den Hr Resident Huneken mij berigten dat de briven int Hanoversche niet alleen sȳ ontslagen, maer dat sorge gedragen is dat nojt de Ritten meer sullen werden geincommodeert, dog haere Doorlugtighede versoeken dat UEd: gr: om wiens wille men segt dit is geschiet de Regeringe tot Hamburg tot alle goede inschicking geliven aen te raden.

Hij Hr Resident versoekt de door mij onlangs gesondene papieren het postwesen rakende terug en sent mij desen ingelejde weder terug vermits sȳ Doorlugtigheijt Johan Fredrik al voor ses jaeren is overleden en sal de opschrift aen dat Hof geschreven moeten werden gelijk onder het hoogdujtse schrift hier nevens is ter neder gestelt wesende het selve extract ujt een missive aen gemelte Hr Hüneken geschreven.

Men was daer ten hove mede verwondert dat in stats segel staet *sigillum oppidi*, dewijle oppidum int latijn een stedeken soude bedujden.

Men berigt mij dese avont ujt het hof, dat S. H. bijsonder chagrin en tonvrede was. Het discoers van de *handen en voeten* is nu in den Haag al rugtbaer.

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Actum
24 Meert 1685
HAGE.

N⁰. 37.

Edele groot agtbaere Heeren.

Den Heere van Amerongen hebbe ik heden op sijn afvragen aengesegt dat sijne propositie niet voldoende

was, en dat men verwagte andere voorslagen, so van den Hr R. P. als de leden, tgene sȳ Edele sejde met groote droefhejt aen te hooren, en daer van verslag aen Sijn hooghejt soude doen.

De Hr Júel heeft mij heden bij hem versogt, ik hebbe het gelaste compliment bij Sijn Exc. afgelegt, en hem van stats goede wille t sijnwaerts en respect versekert, met bede dat hij tog bij Sȳ majestejt mondeling geliefde ujt te werken wast doenlijk tgene sȳ Exc. sejde dat hem bij ordre was verboden, iverig en vrij hoog heeft hij mij aengesproken so dat de koning liver met vegten sig soude doen afnemen als vrijwillig sȳ voorregten overgeven. Hij is des mejnings dat men met Sȳ majestejt tragt te brouilleeren, en het gesigt elders waerts gesint is te wenden, daer van ik hem hebbe getragt te diverteeren.

Den Hr Rujs hebbe ik gesproken en ujt Sȳ Ed: verstaen, dat de saek van Sr Montenego, wegens de tollen, enkelijk ujt de ejgen beweging van den Tollenaer en Hem Heer Fiscael is voortgekomen, sonder dat schijnt deselve enige ujtsigt te hebben of gevolg. Sy E astrueerde sijns oordeels sȳ regt, hij sejde mij dat de apprehensie was toegestaen dog dat hij gelast had sȳ deurwaerder geen feitelijkhejt te plegen maer sig ordentelijk aen de Regering te adresseeren. Na mij dogt so soude dese saek ujt de weg te leggen sijn, indien de man versogt intrecking van het mandement van apprehensie, en dan in submissie wilde komen, tgene sekerlijk soude verkrijgen en so na sȳ verhoor tgene met alle fatsoen binnens kamers soude geschiden hij schuldig bevonden wiert, soude de saek voor een klijntje konnen werden afgedaen, sȳ E wist mij een of twe exempelen te allegeeren.

Ujt de friesche gedeputeerden versta ik dat de saek

van de staet van oorlog tot harent nog onafgedaen is, den Hr Stathouder schijnt te iveren voor gemelte staet van oorlog, het apparentste is dat er niets aldaer sal werden beslooten.

So er resolutie mogt vallen in frieslant nog dese week so neemt de Hr Scheltinga aen de provintien te sommeeren tgene sȳ Ed: andersins niet soude genegen sȳ te doen, dog heeft daer over reets na huijs geschreven.

Men heeft in Skonings Raet de saek van bantam en Persien seer iverig voorgedragen, dog daer op is voor als nog geen resolutie genomen, men wagt eerst daer de commissarissen of seker biljet int engels diesaengaende overgesonden is geseponeert en valt mij de tijt te kort om daer van met meerder te spreeken of mij in desen ujt te laeten.

Men wil als of de Hr Schelton dees aengaende soude spreeken, tgene op morgen staet vernomen te werden. De Hr Schelton is dagelijx ten Hoof en interioris ad missionis, seer gesien en geert. Sijn Edele spreekt veel so mij een vertrouwt minister heden segt seer breet en favorabel van de reconciliatie sijns majestejt met S. H. Voor twe dagen hadde Sȳ Ed: sijn schrijven aen S. Majestejt nopende de goede wille en iverige expressien van S. H. voor Sȳ majestejt aen Sȳ Hooghejt alvoren doen sien, om te weten of sijn mejninge te regt was gevat. S. H. heeft Mevrouwe Schelton in ejgene persoon besogt tgene als iets ongemeens sȳ aenmerkinge heeft gehadt. Dese Hr Schelton soude almede ongenoegen betujgen in discoersen over hujsvesting van trajtres in onse stat so als men mij in stilte berigt. daer werdt gesegt dat S. H. niet overgaet omdat de kroning sonder ceremonien sal geschiden.

een breet relaes van het voor dees ontdekte Schotse plot heeft mij de Hr Schudleyg toe gesonden.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer .
N. Witsen.

HAGE
april 10. 1685.

N°. 38.

Edele groot agtbaere Heeren.

Wat ik heden omtrent de saek van den koopman Montenero verrigt hebbe sullen UEd: gr: agt: ujt missive van de Heeren gedeputeerden verstaen.

De Advocaeten vinden de saek wat subtiel.

De koninklijke missive die de Hr Schelton heeft overgelevert gaet hier nevens, Sȳ Edele voegde in sijn harange daer bij dat het nabestaen en bloet tussen Sȳ majestejt en Sijn hooghejt mede een middel soude sijn dat dese staet met Sȳ Majestejt in onderlinge correspondentie soude leven.

ik hebbe den Heere van Swieten mede begroet nopende de aen mij bevolen last wegens de rijn en Amstelandsche wateren, met den aenkleven van dien, Sȳ Edele neemt aen bij discoers ter plaetse daer het goet kan doen die saek, dog niet als van ons voorkomende smakelijk te maken, en ons te sijner tijt berigten, dog mejnt dat bij alle voor als nog de dispositie hoewel bij enige niet so favorabel ligt, om de saek werkstellig te maeken.

De Hr van Amerongen heeft mij heden gesegt dat S. Hooghejt met groote droefhejt hadde verstaen dat des Heer van Amerongens voorslag onaenge-

naem was, en hem gelast niets meer daer van te reppen.

Waermede verblijve

UEdel groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
11 april 1685.

N°. 39.

Edele groot agtbaere Heeren.

Den Heere Schelton op heden sijne propositie bij geschrift overgevende, hebbe ik niet konnen agterlaeten van deselve haer hier nevens over te senden.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
12 april 1685.

p. S. dese afgeschreven werde ik in een conferentie bij den Hr Joel gehaelt, alwaer niets is gepasseert als dat te wedersijden is gepersisteert, behalven dat enige leden ujtschoten van het tractaet te slujten met agterlating van het derde articul, of het punt van jurisdictie, en den text diesaengaende so te stellen als in vorige tractaet is gestelt geweest, daer egter den Ambassadeur sȳ oor niet na leende. ik vinde al wat becommering bij haer Ho: Mo: over het afbreeken deser tractaten. Wat morgen ter generalitejt passeert, hierover werdt UEd: gr: agt: bekent gemaekt.

N°. 40.

Edele groot agtbaere Heeren.

Dese missive heden ingekomen hebbe niet ondienstig geagt UEd: gr: agt: toe te senden,

Men wil mij heden seggen als of den Hr Alewijn wejgerig soude sijn naer Engelant over te steeken ter oorsaek gesegt werdt sijn Edelhejt daer ten hoof niet so aengenaem soude sijn en verdagt als of wel het papier nopende sekere seclusie soude ingestelt hebben daer van men hem hier onschuldig hout, het punt van de onkosten is heden opt tapijt geweest, dog de compagnie staet so in het quade blaetje dat hoe iverig men aen onse sijde is geweest daer op geen favorable conclusie heeft konnen nemen. De Memorie die de Hr Schelton over het Alepsche wesen heeft ingegeven maekt onmin tussen den graeve D'avaux en den gemelte Hr Schelton, op morgen staet bij de Heeren gecommitteerde raden beneffens gedeputeerde ter generaliteyt het boven gemelte affajre van de onkosten afgedaen te werden, dese copia nopende het postwesen is mij door de Hr Hunneken behandigt die daer bij voegt ten respect van UEd: gr: agt: dese saeke in minne dus is getermineert.

Op morgen sal de Hr Kraag audientie hebben.

de Hr van Swieten is mij heden komen seggen den staet van het affajre van de koopman Montenego, de HH. rekenmeesteren sȳ van sȳ onschult gepersuadeert, ook so de Hr de Hertogh en sal in stilte de Hr Rujsch wegens de kamer geinduceert werden om een spel bij dese saek te steeken, onder hoop en geloof dat hij sal obediëeren.

Waermede verblijve

HAGE
dingsdag
1685.
april 17

UEd: groot agtbare
gants ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

N°. 41.

Edele groot agtbaere Heeren.

Al voor den ontfang van UEd: gr: agt: hooggeëerde missive van gisteren hadde ik de Hr gedeputeerde van Groningen versogt, of Sӯ Ed: in de aenstaende week op den Staet van oorlog de leden wilde sommeren. Sӯ Ed: heeft mij sulx niet toegesegt en daerom sal ik hem op sijn tijt daer over weder iverig begroeten. op desen dag sӯ de consenten op staet van oorlog van overijsel en Utregt ingekomen, bij welcke occasie den president de leden heeft versogt om sig ten spoedigste mede te verklaeren, en hebben wij hollantsche gedeputeerden niets konnen seggen vermits gene resolutie in Hollant is genomen.

De provintie van Vrieslant heeft aen haere gedeputeerden gelast, sig met Selant en andere provintien op het werk van de lijst te conformeeren, dog ik vermejne dat inbrengen te verhinderen so lange als ik de eer nog sal hebben ter generalitejt te compareeren.

So als ik van raporten hoore, so soude den Hr Engelschen envoje over het verblijf van trajtres tot dordregt, Rotterdam, Amsterdam en Utregt, meschien te sijner tijt klagtig vallen.

De Hr Matias versoekt in een missive heden ingekomen te mogen repatrieeren.

De Hr Joel heeft heden bij mij sijn afschejt genomen om op Saturdag van hier over Amsterdam hejmwaerts te verrijsen.

Sӯ Exc: was niet wel te moede en beklaegde sig seer over onse conduites, hij versekerde mij sӯ majestejt soude nu niet de eerste avanceeren en als ik hem

vant Spierse verdrag sprak daer de saken soūde na mȳ gevoelen in vallen, so wierp sulx verre en gaf daertoe geen hoop, stelde mij seer veel inconvenienten voor die te verwagten sijn so wij sonder tractaet blijven. so in Noorwegen omtrent de maet van de schepen tollen als andersins, hij mejnde expedienten aen de hant gegeven te hebben waer mede men satisfactie op het derde punt hadde behooren te nemen, die agterlaete te verhalen also aen de Heeren gedeputeerden ter dagvaert bekent sȳ, ik konde wel bespeuren dat sȳ Exc: indien het enigsins konde ingeschikt werden, wel resolveren soude, van Amst. weder herwaerts aen te komen, en gelove dat hij gelegenthejt sal soeken tot Amst: met UEd: gr: agt: over dese stoffe te spreeken, te meer also aen Sȳ Exc. alhier werdt gesegt dat het affajre alleen afhangt van de wil van de regeringe van Amsterdam tgene ik voor hem wel hebbe vervejnst, dog is egter conform de waerhejt.

So wel op gemelte consenten als de aenspraek van de Hr Envoje krag gaet hier neven.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

18 april 1685.
HAGE.

N°. 42.

Edele groot agtbaere Heeren.

De nevensgaende memorie is heden van de Hr Joel ter generalitejt gepresenteert, men heeft se gestelt in handen van commissarisen om aen Sȳ Exc: antwoort te geven.

Men laet het gehele werk ter generalitejt aen't goet-

vinden van UEd: gr: agt: egter de vrintschap van Denemarken considererende, en sal men het afbreken node sien.

Over de Rangh tussen haer Ho: Mo: Ambassadeurs en die van Savojen is tot London enig verschil.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

19 april 1685.
HAGE

N°. 43.

Edele groot agtbaere Heeren.

Den Heere Graeve D'Avaux heeft mij heden de eer gedaen van te communiceeren hoe sȳ majestejt opt versoek van UEd: gr: agt: gedeputeerden aen hem Hr Ambassadeur gedaen twe schepen in Vrankrijk opgebragt, heeft vrijgelaeten, behoudens de waeren van contrebande.

Het is jammer dat de verklaringen van het schip Anna Maria aen Sȳ Exc: soo laet sȳ ter hant gestelt, waer door naer alle apparentie onse goede ingesetenen het haere sullen verliesen, bij Het nevens gaendigde extract ujt sȳ majestejts brief, gelive UEd: gr: agt: voorkomender te sien sȳ majestejts resolutie, alsmede ujt de missive die Sȳ Excelentie aen mij heeft geschreven so mede hier nevens gaet, en sal niet ondienstig sijn dat Sȳ Excelentie ter eerster komste van Heeren gedeputeerde alhier over dese vrintschap werde bedankt.

Sȳ Exc: heeft mij heden wanneer ik afschejt bij hem was nemen seer beleefdelijk bejegent en betujgt voor

het intrest van UEd: gr: agt: ingesetenen te willen doen alles wat in sȳ vermogen is,

Waermede verblijve

HAGE
24 april 1685.

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 44.

Edele groot agtbaere Heeren.

Hiernevens gaet de propositie van den Heer D'Avaux aen ons gedeputeerde op gisteren gedaen. Deselve heeft veel beweginge in de gemoederen van de leden ter generalitejt veroorsaekt, en werdt daer ujt niet goets voorspelt.

De Hr Joel in sȳ afschejt was seer tonvreden geweest, over het niet ratificeeren van 't tractaet en mejnde sulx de republiek ten beste niet soude ujtvallen.

Waermede verblijve

HAGE
Vrijdag
den 27 april.

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 45.

Edele groot agtbaere Heeren.

Op hujden is door de bedienden van de Hr burgemeester Opmeer ten mijnen huise gebragt, een missive aen Sijn Edelhejt geadresseert, welcken ik vermits sij mij sejden aldus sijn Ed: ordre was hebbe opgebroken, en daer ujt het consent tot den uitgaef van geslagene ordonantie ten behoeve Sȳ majestejt van Denemarken

verstaende, so is deselve heden ujtgegeven, en staet Sȳ Exc: op morgen solemnelijk ujtgelejt te werden.

Den Heere Graeve D'avaux aen mij heden een contra visite van valedictie gevende, vroeg mij hoe gevallig het waere geweest dat Sijn Majestejt twe schepen bij ons te hujs horende hadde ontslagen, en of ik op die notificatie nog geen antwoort hadde ontfangen, waerop hem hebbe gesegt mij nog geen antwoort was toegekomen maer dat versekert was sulx opt hoogste welgevallig te sijn, en gelijk haer Ed: gr: agt: aen hem door haere gedeputeerden versoek hadden gedaen dat sij gewisselijk hem door deselve op desselfs aenkomst weder souden doen bedanken.

Sijn Excelentie heeft mij wijders bekent gemaekt een sake die mij niet alleen onverwagt voor is gekomen maer selve enigsins verset, te weten dat sȳ majestejt nadat hij sijne ambassadeur tot vereffening van alle nog openstaende differenten, naer Madrid hadde afgesonden, verstendigt was so van Madrid selve als van brussel dat Sȳ Spaense majestejt was geresolveert de Spaensche Nederlanden over te geven aen Keur-bejeren of in ejgendom of als governeur cum plena potestate en sulx als sȳ k. vorstelijke doorlugtighejt des kejsers dogter soude hebben getrouwt, en vermits Sȳ kristelijke majestejt oordeelt dat bij versterf sonder kinderen van den koning van Spangen de Spaensche Nederlanden aen den Hr Dauphijn behoren so en soude sȳ majestejt dese overgift of veranderinge bij forme van governement met pleijn pouvoir niet konnen aensien.

dat sȳ majestejt een expressen na Madrid hadde gesonden aen sȳ ambass: om kategoriek antwoort op dese saeke af te vragen, so het gerugt vals is, of so sȳ Spaense majestejt daer van aerselt, so blijft alles in rust, so neen sal sȳ alderchristelijkste majestejt soda-

nige mesures nemen die hem meest convenibel sullen sijn. So evenwel dat hij met desen Staet sijn tractaten sal houden en de Spaense Nederlanden in rust laeten, dog de Spaensen koning elders hem naderen, ons verder occasie geven om sig te armeeren.

den koning hadde tegelijk met den courier naer Spangen, enen herwaerts aen Hem Hr Graef D'avaux afgesonden om dit haer Ho: Mo: te notificeeren.

Sȳ Exc: wilde wel aen mij hier van kennisse geven om sulx aen UEd: gr: agt: te doen weten met versoek dat ik daer van aen den raet van de Stat niet en soude schrijven, of haer doen weten dat hij mij alvorens dese kennisse hadde gegeven.

Sȳ Exc: dede mij de eer van tamelijk lange op dese saek te onderhouden, en versekerde mij van sȳ majes tejts vredeliventhejt en genegenthejt van Europa in ruste te houden. ik hebbe hem behoorlijker wijse voor de eer van dese communicatie bedankt.

Naermiddag is een conferentie met Sȳ Exc: gehouden, die ik weder hebbe geassisteert en aldaer is door hem verhaelt deselve saek die aen mij smorgens hadde gesegt, het heeft haer Ho: Mo: gedeputeerden al enigsins verset, men gelooft dese tijdinge onwis sij of ten minsten dat sȳ Spaense majestejt op dese klagten van Vrankrijk sal desisteeren van Sȳ gedagten.

op morgen gedenk ik sȳ propositie schriftelijk UEd: gr: agt: toe te senden. Het antwoort aen den Hr Juel bij haer Ho: Mo: gegeven gaet hiernevens.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Hage
27 april 1685.

N⁰. 46.

Edele groot agtbaere Heeren.

So aenstonts sijnde seven uren des avonts komt mij de Hr Ambass: van Vrankrijk spreken, en bekent maken hoe hij so voor een quartier uers, een expressen van Parijs ontfangt, met de goede tijdinge dat het affajre tussen Spanjen en Vrankrijk nopende het wesen van 't Governement of overgift der Spaense Nederlanden aen bejeren in minne was getermineert. Twe dagen na het afgaen van de ordinaris post tot Madrid was desen ejgen courier die hier gekomen is van daer getreden, seventien dagen heeft het Spaense hof ujtgestelt te antwoorden, en niet eer voor dat de franse militie, op haere frontieren was, en als ik sȳ Exc: sejde, dat dan sekerlijk Sȳ alderchristelijkste majestejt dese spaense dessejnen lange te vooren moesten hebben geweten, so sejde hij van ja en dat ook wel geloofde, hoewel sonder sekere kennis, dat enige alhier daervan kennisse hebben gehadt. Nojt hebbe ik sȳ Excellentie over enige tijdinge so vreugdig gesien als nu, hij sal op morgen hier over aen haer Ho: Mo: per memorie kennisse geven.

ik hebbe van dese tijdinge aenstonts kennisse aen de Hr R. P. gegeven, welcke Sȳ Edele met vreugde heeft aengehoort en nog dese nagt aen Sȳ Hooghejt met expressen sal laeten weten, gelijk wij insgelijx verhopen te besorgen dat morgen de memorie die de Hr D.avaux weder in te leveren staets — aen steden — sal werden afgesonden, opdat de eerste gene beweginge in de gemoederen make gelijk se reets hier heeft gedaen. Waermede verblijve

UEd: groot agt:
ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

HAGE
27 april 1685.

p. S. op het slujten van dese brief sent mij de Hr D'Avaux sijne op morgen te presenterene memorie hiernevensgaende.

N°. 47.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ingevolge de last die UEd: gr: agt: op hujden aen mij door de hant van de Hr Hop hebben geliven te geven, so hebben ik den Hr D'avaux dese middag begroet hem ujt haer naem gesalueert en bedankt so als mij in mandatis is gegeven. Waerover sȳ Exc: sig seer vergenoegt toonde, so als ik verhope met mȳ komst breder te ontleden.

briven ujt Engelant melden de intrede van onse ambass:. haer Edele hadden heden weder tien dusent gulden getrocken.

Stat en landen staet morgen haer consent op den staet van oorlog in te brengen, behoudens haere gedane reductie, voor desen, als mede van den jare 1684.

in vrieslant is de saek van staet van oorlog tot juli ujtgestelt en nopende de lijst is aldaer al voor enige tijt sekere ons niet voordelige resolutie genomen, welcken in te brengen door my directie tot nog toe is belet.

En vermits dus mȳ tijt ter generalitejt heden is geëxpireert verhope op morgen tot Amst: te sy om overmorgen mȳ dienst aen UEd: gr: agt: te presenteeren.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
30 april 1685.

IX. (bl: 271 en volg.).

Uit de papieren van Burgemeester Hudde, aanwezig op het stedelijk archief te Amsterdam.

N°. 1.

Instructie voor de heer Witsen, aen hem gegeven den 25 *augusti* 1684, *tot zijne narightinge. Present alle de heeren Burgemeesteren.*

Dat de heeren Burgermeesteren van tijd tot tijd rapport hebben gehad van 't geen tusschen de heer van Beuningen en de heer mareschal is voorgevallen, en specialijk vant geen gedachte heer van Beuningen heeft verklaart, van dese stads genegentheyt omtrent het herstellen van eene goede, vertrouwde intelligentie met Zijn hoogheyt, ende eenigheyt in de Republicq, ende vant gene bij zijn Hoogheyt zoude geantwoord zijn, op de particulariteiten de voorsz goede intelligentie concernerende.

Dat ook aan haar Ed. Groot Achtb. is rapport gedaan van 't geen gedachte Heer Mareschal heeft verklaart van de trouwhertige genegentheijt van de heer Raad Pensionaris, om dit goede werk te promoveren, ende specialijk tot een entrevuë daarover met de heer van Beuningen, ofte met iemand anders van Burgemeesteren.

1. Dat alle het gene voorschreve is, ende Eerstelijk, 't geen door den heer van Beuningen, aen den heer Mareschal is verklaart, van de wenschelijkheijt van soodanige goede intelligentie met zijn hoogheyt. ende eenigheyt indè Republique, ende van de oprechte genegentheyt om van Stads wegen daer toe te contribueren, alle het gene in reeden vereyscht kan werden, is aan te sien als het gemeen sentiment van alle de heeren Burgemeesteren, ende dat haar Ed: Groot Achtb: genegen zijn de oprechticheyt van het selve bij alle voorvallende gelegentheden te doen blijcken.

2. Dat alle de heeren Burgermeesteren ook approberen hetgene gedachte heer van Beuningen heeft gediscoureert, van de avantages, welke de Staat trecken kan uyt de wettige authoriteyt van Sijn hoogheyt, ende het exerceren van de selve, ende 't interest dat dese stad heeft, nevens andere Leden van de Regering, om zijn Hoogheyt bij zijn wettige autoriteit te maintineeren, ende geensints daar in te verkorten.

3. Dat haar Ed: groot achtb. ook approberen, 't geen gedachte heer van Beuningen heeft verklaart, voor de dienst van de Staat te zijn, ontrent het onderhouden van goede vrientschap, ende correspondentie, met alle naburige Potentaten, ende specialijk om zigh te dienen van den Coningh van Engeland, Brandenburgh ende andere geinteresseerdens in de conservatie van de Spaansche Nederlanden, om de vreede in Europa te maintineren.

4. Dat vorders haar Edele Groot achtbaarheden haar ook seer wel hebben laten gevallen, t geen meergedachte heer van Beuninge heeft geseyt, rakende het afleggen

van alle animositeyten, ende met te rugh stellinge van 't gene deselve sedert eenigen tijd heeft verwekt, voortaan volgens de fondamentele Wetten van de Regeringe op de Instructien van de respective Collegien ende Gedeputeerdens, welke deselve regeringe excerceren, de saaken vant Land met minnelijkheyt, oprechticheyt, en integriteyt ten gemeene beste te helpen dirigeren.

Dat vorders gedachte Heeren Burgermeesteren, met de uijtterste blijdschap hebben vernomen, dat soo wel bij zijn Hoogheyt, als bij mijn heer de Raadpensionaris, de voorschreve vier hooftpoincten ende alle het geen ontrent de nootwendigheyt van deselve is geredencavelt, behaaghelijk is opgenomen, ende aengesien als met haar gevoelen accorderende, ende dat haar Ed: Groot Achtb: niet konnen uijtdencken datter iets meerder nodich is, als 't selve oprechtelijk na te komen, om 't voorschreve ooghmerck van goede intelligentie ende eenigheyt te berijcken, ende dat zij den heer Burgermeester Witsen expresselijk ten dien eynde beschreven hebben; om haar mondelingh op dit subject aan zijn Ed[t] te verklaren, ende deselve te versoeken, om van al 't geen voorschreve is, met soodanige omstandigheden, als zijn Ed: mondelingh nader heeft vernomen, welgedachte heer Raedpensionaris nader te versekeren, met vordere bijvoeginge, dat haar Ed: Groot Achtb: in vaste toeverlaat zijn, van dat door de goede officien van hem heere Raadpensionaris, de saaken daar henen zullen konnen werden geschikt, dat gesamenderhand, vruchtbaarlijk over 't redres van de Finantie van den staat ende 't bevorderen van 't gemeene welvaren ende d'Ingesetenen, mach werden gebesoigneert, met soodanige goeden ijver ende cordaatheyt, als 't groot beloop int welk men is vervallen, nootwendich maakt.

N°. 2.

Nader instructie gegeven aen d'heer Witsen, den 30 Augusti 1684.

Dat de heeren Borgemeesteren seer gaarne vernomen hebben, dat Zijn hoogheyt, en mijn heer de Raadpensionaris ijverigh genegen zijn voor de menage en voor 't redres van de Finantie.

Dat om daartoe te geraken, metten allereersten een serieus besogne behoort te werden aangestelt tot het afschaffen van alle onnodige onkosten, en tot verbeteringh van 's Lands inkomsten door een egale practijque van de gemeene middelen.

Ende specialijk, dat op voorgaande resolutien vruchtbaarlijk mach werden gebesogneert, over 't betrachten van mesnage in de administratie van de collegien ter admiraliteyt, en om de middelen van Convoyen en licenten behoorlijk te doen practiseren.

Dat vorders haar Ed: Groot Achtb: van de equiteit van zijn hoogheyt, en van hem heer Raadpensionaris vertrouwen, dat deselve sullen goetkeuren, *dat* haar Ed: Groot Achtbaarheden, haar selven, niet konnen priveren van de vrijheyt, om op de staat van oorlogh te adviseren, diermaten als zij in gemoede sullen verstaen te behooren, ende dat zulx niet kan geschieden, sonder haar te stellen in termen van onverantwoordelijkheyt bij haar medeleden van de Regeringh van Amsterdam.

Dat haar Edele Groot Achtbaarheden, ook soo langh sij niet anders geinformeert zijn, niet konnen ontveynsen van gevoelen te wesen, dat de Staat, of immers seer veel leden van deselve, bij vervolgh van tijd, onder

de tegenwoordige sware belastingen moeten beswijcken, ende dat het niet te verantwoorden soude zijn, dat men in tijden van vreede niet soude bedacht wesen, om sulx tijdelijk voor te komen, en door beqúame middelen, de Republicq uyt het verloop in 't welk de selve is, te redden.

Dat haar Edele groot achtb: echter gaerne sullen horen, en in redelijkheyt plaatse geven, aan alle het gene sal konnen voortgebracht werden, om dese hare swaarmoedige gedachten wech te nemen, en haar een beter opinie van de constitutie van de staat te geven, aanbiedende daar over in minnelijcke conferentie te treeden.

Maar dat haar Edele Groot Achtbaarheden gemoetshalven gehouden zijn, haar sentimenten met de redenen daar toe dienende *aan zijn Hoogheyt ende de leden van de vergaderingh* voor te stellen, willende ook hopen dat die bij zijn hoogheijt ingressie sullen vinden.

Dat haar Edele Groot Achtbaarheden seer ter herten hebben de eenicheijt binnen de staat, het vermijden van alle contentie, ende de avantages welke voor de stad daerinne resideren, dat zijn hoogheyt van haar conduite voldaan zij, en dat zij dies konnen verklaren, dat zij, bij aldien haar redenen, ontrent het redres van de Finantien, voor alsnoch niet konnen opereren, dat zijn hoogheijt, en de meeste leden van de Vergaderingh niet verstaan, dat het getal van de militie op de ordinaris staat van oorlogh voor het toekomende Jaar lager werde genomen, alsse dit lopende Jaar is geweest, *dat zij in sulken gevalle niet dienstiger oordelen, dat men daar over in contentie en dissentien valle, en blijve.*

N°. 3.

Hudde aan Witsen.

Deses 19 Maart 1685. t amst.

Edele agtbare Heer.

Wij hebben zeer serieus in agtinge genoomen hoe zeer, en vooral in deze constitutie van tijden, eenigheyd en goede harmonie met zijn hooght en de Leeden noodig is, en dienvolgende in nader opmerkinge genoomen de overkomste alhier van de prins van Waldek, de Hr van Amerongen, van Dijkvelt, en korts daar aan den Docter Marechal, hebbende alle voorslagen ten dien fine (hoewel ons onbekent is door wiens ordre of uyt wat oorsake) gedaan, maar particulierlijk d' Hr Marechal voorslaande een vaststelling van 30 a 31 duysent man, mits dat alsdan d' agterstallen van de militie voldaan en dezelve preciselijk int toekoomen betaalt wierden; welke voorslag, als overeenkoomende al zeer na met de resolutie van den Raad, ten aansien vant getal, en de voorzorge van betaling, ons van dat gewigt heeft geschenen, dat wij u wel Ed: en de Hr Bors van Waveren daarvan de kennisse niet hebben willen onthouden, met verzoek, indien haar Edelh. dat insgelijx zo mogten goetvinden, om alsdan daar over de Hr Raadpens[r] te begroeten, en te verklaren, dat zo het zelve bij hem zo mogt leggen, het aanleijding konde geeven tot een accommodement, met verzekering dat bij ons niets lievers zal zijn, als te zien dat deze zaake in der minne en ten meesten dienste van staat, soo eer hoe liever tot een vergelijk werde gebragt. 't Geen ons hier toe te meerder beweegt, is dat veelligt anderzints deze zaake zodanig zoude kon-

nen werden uitgeduyt, alsof wij alle aan de hand wezend occasie van accommodement gezint waren af te snijden, 't geen ons nog in verder verwijderinge zoude konnen inwikkelen. Egter alles onder dese precautie, dat wij hier door geen occasie mosten geeven van onse goede vrinden te miscontenteren, waar omtrent genoegsaam kan werden voorsien, als 't antwoord hier op van den here R-Pensionaris zal wezen bekoomen. Wij blijven met zeer veel genegentheyd

Wel edele agtb: Heer
Uwe Ed: dienstwillige confreres

J. Hudde.
J. Corver.

N^{0}. 4.

(Zie Deel I, bl. 331.)

Notulen van Hudde.

20 Sept. 1688. Maandag.

't Groot Besoigne
van den Raad.

Gelezen de missive van de H^{r} Ged^{s} t^{r} dagv^{t} 18 7^{br}
advys commis^{r} van d' H^{r} Gec^{d} r.
staten van Holl^{d}
pointen van deliberatie.

1. overneming van 13000.
2. recrûtering op dezelve voet als voor dezen.
3. antw. aan d'avaux { 1 memorie. / 2 " }
4. wat te doen aangaañ de memorie van marquis van abbeville.

Mondeling rapport van de pen B. v. W. heeft meede laaten influeeren 't Verbod van de fransche wijnen, etc.

Advys van de h^{r} president.

procedures van Vrankr: onverdragel:
omtrent de Religie
Coophandel
dreijgementen
Breeking van zijn woord.

Dat het wel waar is dat de C. v. Vr: veel nadeel toebragt aan onze commerzie, maar dat dat allverm geen oorzaak is vant verval derzelve, maar dat daar zeer veel toe doet d. t. zwaare belastingen, en de vitieux admodiatien.

Zondag, den 26 Sept[t] deliberatus bij alle de Burger[m] ende den Hr Off. B. die nevens den Hr van C. en geadviseerde bij ...... uit den Haage heeft overgebragt.

Zijn Hooght geconsidereert hebbeñ
de Toestant van Religie } en gevaarl: constitutie
van den Staat }
K. v. Vr: en Engel: toeleg om ons te ruïneren, beyde met groote zele voor de Catholijke Religie, niettegenstañ de K. v. Engeland hadde belooft etc. en daartegens gemanqueert in 't point van
Ecclesiaticq
politiq
justitie
militie

Verwekt in de natie te uitterste ongenoegen. Zijn maj: tegens desen staat altijt groot ongenoegen, en geconsidereert als die Hem in zijn dessen meest tegenging.

Dat zijn maj[t]: gezegt heeft, reden genoeg te hebben om ons den oorlog aan te doen roept zijn troupes, zulx men daar uit moet besluyten, dat het zijn maj[t]: maar schort aan gelegenth[t],

Voorts geconsidereert de naaúwe alliantie tusschen Vr: en Engeland,

dat Vr: hadde getragt de keyzer van ons af te trekken door politi*cq*, als Ecclesiasti*cq* medenemen,

dat een van beyde zoude moeten gebeuren:

1. of de koning van Engeland meester
2. of de natie.

Zo 't 1°, zou buyten allen twijfel Vr: ē Engel: op ons lijf krijgen.

Zo de natie, zou dat koningrijk weer w. tot een republicq.

ende dewijl wij geen assistentie hadden gedaen, wij haar opt lijf zekerl: zouen krijgen. Daar ter con*tr*: de zaken in Engeland wel uitvallen,

de gereform. R. zou k. w. geconserveert

van onze staat insgelijx.

Ende schoon de zaken aldaar niet mogten volkomen reusseren, dat als dan Vrankrijk genoeg te doen zou krijgen, en wij voor zooverre gelibereert.

De constitutie van zaaken in Engeland favorabel, zich daar nu te moeten van bedienen, om etc.

Dat zijn H. tot geen punt in laxiteyten koste koomen, maar menschelijker wijze met veel zeekerheyd zich een goede uitkomste moste belooven:

dienvolgende dat Sijn Hoogh.
was geresolveert:

Onder Godes genadige zeegen *de voorsz* Natie tot conservatie van geref: Rel: haar vrij- en geregtigheden ter hulpe te koomen; en de zaake aan te vangen *op zijn en haar koninglijke Naam.*

Dat zijn H. geen intentie had, om of de koning v. troon te helpen, of zich v. Eng. meester te maken; maar alleen om te bezorgen, dat door de

convocatie v. een vrij parlement, beroepen naar de wetten v. Eng. en gecomposeert van zodanige of die na dezelve wetten daer toe zijn gequalificeert, de geref: R. mogt geraken in zekerh[t], en buyten gevaar v. offenssie; de natie gerust gestelt van die h, haar vrijh[t] en opregtigh[t] w-gemaintineert, en de inbreuken daar in gedaan, gecorrigeert ten einde de koning ē de Natie met de andere z. m. leeren in van goet verstant aen haar vrienden en geall. en *special aen desen staat ter willē zijn*, dog nademaal, etc. dat derhalven zijn Hoogh. vérsogt: dat den staat Haar Hoogheden in een zo regtvaardigen saak, en waarin de staat zo merkel: is geinteresseerd, de behulpz: hand z. w. bieden, en *met haar volk en vloot assisteeren.* niet willende of pretend. zich daar anders v. te bedienen als *auxiliair.*

Waarop bij de ged: van haar particulier, en m vankel: haar principalen considereerden, etc.

NB. met al haar magt zo te water als te lande z. as bij te springen.

STATUS QUESTIONIS.

1	2
Tegen	Voor

Perplexiteit waer toe zich te keeren; maar gemerkt,
de eenparige advijsen in den Haag.
de groote drift v. dezelve Heeren
datwe 't werk niet z. k. stuyten
datwe, bij non-consent, c, ons z. halve
een onverzoenl: haat v. Leeden, v[a] Prins,
tzij bij non-succes, of succes,
en misschien de haat v. gemeente.

1. *prest.* aan zien d'assistentie
zo wij in een oorl: raken,
dat Engel: bij succ: ons weder
z. m. assisteren.
Determineren de magt van assistentie.
2. *appelm.* Fiat
3. Zoo zien ik consenteere in't verzoek, zo als 't bij zijn H. is gedaan. Mits dat we opening hebben, wat magt hij eyscht, en dat wij hier aen genoeg-same W. hinderen. Voorts dat wij Zijn H. en respectueusel: te kennen geven, onze insuffisantie bij oorl. en continuatie v. die. dienvolgende dat wij verwagten in gevalle v. G.......
4. *Castricum* fiat ut ego.
5. *Boreel* fiat ut ego.
Ziet mijn advijs hier over.

I.
Swarigheden.

1. Zo 't mislukt!
2. Zo we in oorlog raken, hoe deselve uit te voeren? waar omtrent te considereren.
   1. wie dan al tegen ons zekerl: wezen zal,
   2. wie na 5 apparentie, dewijl zij 't geven? De naam van Religions oorlog.
   3. onze onmagt
      1. verloop in onze finantie.
      2. 't verval van onze fortificatien
      3. verarming van onze ingezetenen.
      4. 't verloop in onze.
         Negotie, scheepvaart,
         Nering en welvaren.
         Vermindering onzer inkomsten.
         van onze

vaste goederen, gelden.

Swaare ordinaris schattingh

In cas v. oorlog nog swaarder,

onderhout armes.

5. Wie zal 't hier te lande waarnemen als zijn H. daar buyten is.

2.

Waer tegens weder te considereren valt.

1. 't voornemen van koning v. Engeland, om ons te overmeesteren, om twederley redenen.
    1. polticq.
    2. kerkelijke.
2. dat zij maar wagten op bequaame gelegentheyd.
3. dat dit blijkt uit 't geen ze hebbén gedaan, en gezegt.
4. dat het Verh: zeer apparent is, zo we nu het niet zoeken voor te komen, dat hier na te laat zal zijn.
5. dat apparentie daartoe zich nu (zo zijn Hoogh. zegt) zeer voordeelig vertoont. zo ten opzigt van onze geallieerde, als van constitutie in Engel:
6. Dat zo 't wel lukt, de protestantsche Religie en onze Staat beijde schijnen geassegureert.

Welke consideratien wederzije mij brengen in een zeer groote perplexiteyt.

Maar daar bij dan nu considererende, d'eenparigheyt niet alleen van d'H^{m} van 't groote Besoigne in den Hage, maar ook haren grooten ijver, om Zijn Hoogh. bij te $_{w}$ springen met $_{al}$ de magt van 't Land; alsmede de inclinatie in 't gemeen van 't volk en de predikanten die men niet duijsterlijk bespeurt: zo zouw ik meenen dat het nog beter waar, 't versoek van Zijn H. in te willigen als niet.

Dewijl ik geloof

1. Dat het dessein evenwel zijn voortgang z. hebben.
2. Dat wij bij goet succes, geen dank zouden hebben.
3. Dat wij bij non-succes de schuld hebben zd.
4. Dat wij daar dan niet alleen in de ongunst v. Zijn H., maar ook van alle de Leeden, en zelfs v. en kerkelijke z. vallen, ten grooten ondienst van onze Stad.

Dog evenwel dat we niet simpelijk int verzoek v. Zijn Hoogh., zo als dat is geextendeert, behoorden te consenteeren, maar met die reserve, dat wij genoeghsame magt alhier te lande behielen, neevens een geruste voorzorge daarontrent, om bij alderhande attacq die door Vrankr. z. k. op ons w. ondernomen, daar tegens veylig te zijn. Dat men ook aan Zijn H. zoude konnen voorhouden, dat terwijl wij nu Haar Hoogheden en Engelsche Natie zo vromelijk bijspringen, wij ook niet twijfelen wilden of zo wij daardoor in oorlog met Vrankr. geraakten, zij ons ook vromelijk alsdan zouden assisteeren, in gevalle van een goet succes, dewijl wij anderzints zekerl. onze ondergang te gemoet zagen. om redenen hier vooren aangeroert.

N°. 5.

(Zie Deel I, bl. 407.)

Stukken door burgemeesters gewisseld met Boreel, over den vreede 1696.

(eigenhandig van Witsen).

Het is geweest op den dat den Hr van dijkvelt aen den heere president burgemeester Hudde heeft geschreven op ordre van den koning, hem te willen komen sien, om te spreken over saeken van gewigt en met hem over te leggen met wien van d

andere burgemeesteren behalven met hem, nog spreken zoude, en hoe verre, waer op door gemelte Hr: pres: burg: dag en uer gestelt sijnde, is opgemelte hr van Dijkvelt op den Juli, smorgens ten half negen ueren ten sijnen huijse verschenen, doende aldaer opening bij ordre van Sȳ majesteyt van de assiette der saeken in desen oorlog, so ten aensien van den Staet als de geallieerden, lesende voor aen sȳ wel Ed: een geschrift bij wijse van vraagpunten, met haere antwoorden daer nevens, tgene hij Hr van Dijkvelt seyde te sijn de opinie en het oordeel van sȳ majesteyt, of om beter te seggen, so was gemelte Heere sprekende uijt het geschrift aengevoert.

Waer van den Hr president die om sȳ pijne en onpasselijkhejt alles niet en konde hooren, te meer also den Hr van dijkvelt vrij laeg was sprekende, oordeelde het voornaeme punt te sȳ dat men sonder de overgifte van Staetsburg geen vrede met Vrankrijk en behoorde te maken, maer den oorlog liever te continueeren, indien Vrankrijk bleef wejgeren die stat aen het duijtse rijk te restitueeren, versoekende dat de burgemeesteren sijn majestejt wilde dienen van haer advis, voegende Sijn Edele den Hr v. dijkvelt daer bij, dat men behoorde kloekmoedige contenance te houden, niet alleen ten aensien van de vijant, maer self ter vergadering van haer Ed: Gr: Mo:, en dat sulkx konde geschieden ter occasie dat men klagtig soude sijn over redres tot beveylinge van deselve, en afweringe van alle coperijen.

Op het voorstel dat de Hr president dede, hoe hij Hr van dijkvelt aen mij insgelijx wijtlopige opening konde geven, so als aen hem was gedaen, en aen de andere twe heeren burgemeesteren daer van int generael te melden en oúvertúren te doen om hem een saek niet te dikmael te doen herhaelen, so ben ik naermid-

dag ten huyse seg int logement van den Hr van dijkvelt verschenen ter klocke dri ueren, na dat sȳ Ed: ten mijnen huyse hadde gesonden om de eerste visite aen mij te geven. Nedergeseten sijnde, heeft de Hr van dijkvelt het relaes van s' konings mejning omtrent Straetsburg mij niet gedaen, maer wel als volgens sijn ejgen opinie gesegt dat hij nu mejnde dat het beter waere voor het duitse rijk en de kejser Straetsburg te behouden als het bewuste equivalent daer voor te ontfangen.

liet mij sien het geschrift waerin hij sejde aengetekent te hebben des konings opinie bovengemelt, sonder dat aen mij daer van iets voorlas ofte daer ujt sprak. het discoers dat sȳ wel Ed: met mij voerde, scheen alleen te strecken om ons in te scherpen goede mejnen so aen den vijant als aen medeleden en geallieerden te toonen, breydende seer breet af over de ontrouw van den vyant en het niet houden van woort in so veel occasien gepleegt, en self in dese secrete onderhandelingen treckende of eene der geallieerden op een tijt dat niet anders sprak als van een generale vrede te willen treffen. Sȳ Ed: wist op te haelen onse conduite van voor agt jaer, omtrent het overgaen van Sȳ Hooghejt nae Engelant en hoe cordaete demarches ons het voordeligst waeren geweest, hoe hij ons het hart toen onder de riem hadde gestoken, wanneer wij op dat groote werk wel souden hebben geaerselt (so hij sejde), dat de fransen bedriegelijk waeren, veel souden beloven en als het er op aen soude komen so wejnig presteren als sij soude konnen, dat wij niet beweegt behoefden te sijn dat Collieres de handeling zoude afbreken, dat hij aen sȳ meester te veel dienst hier dede, insinueerende so het scheen als of hij uijt dese stat veel kennis wist te trecken, en veel beweginge maekten tot nadeel van de Staet, dat de valshijt daer ujt was

te bespeuren, dat hij door Mollo een dictatura hadde gedaen, en daer bij gedreijgt dat so men niet wiste te presteren, Straetsburg aen de franse soude blijven, dat sijn meester dan aen 't valgelt niet gehouden wilde sȳ, en ook sig aen Sweden soude adresseeren, en dat hij aen den Hr Boreel een dictature had gedaen, daer die twee saeken niet in stonden, eijsschende van mij daer van een copij, en als ik Sȳ Edele seijde niet wel te weten, onder wie het beruste, en of het niet weder overgegeven was, so genoegde daer over seer qualijk, en was op mij te onvrede. Den koning was tot de vrede so wel genegen als wij, hij hadde sig ook daer over reets aen enige der geallieerden uijtgelaeten, bijsonder aen Savojen, tgeen hij sorgde nu veel te hebben gecontribueert, tot desselfs accoort met Vrankrijk, maer dat men egter goede contenance behoorde te hebben, en te doen gelijk de luijden die vaeren, welcke met de rug staen naer de sijde, daer sij wesen moeten. Hij was wel van opinie geweest, dat de rijn de beste schejdinge was tussen Vrankrijk en duitslant, maer dat nu ook oordeelden dat Straetsburg dienstigst aen het rijk wierde herstelt, hebbende de redenen en motiven van den minister des kejsers verstaen, Sȳ Majestejt hadde hem afgesonden om de gedagten van burgemeesteren op het groote werk te verstaen, metende seer breet uijt, so een groote eer, als ons geschag.

De volgende dag, kort namiddag 6 uren, sȳ verschenen ten huijse van den Hr president om aldaer te beraemen wat antwoort aen den Heer van dijkvelt soude werden gegeven, hebbende de Hr van dijkvelt weder de visite aen den Hr president gegeven, voormiddag. — Bij ons wiert dan goetgevonden seker geschrift dat reets door den Hr president was geconcipieert, den Hr van dijkvelt voor te houden, sijnde

onderentussen den Hr Boreel uyt den Haag mede overgekomen, die met ons in gevoelen eens was, mȳ persoon wiert dan gecommitteert om die bootschap en prelecture aen den Hr van dijkvelt te doen, gelijk geschag omtrent vijf of half ses tegen den avont, toevende burg: en de Hr boreel onderentussen aen 't huijs van den Hr President.

So dra als ik bij Sȳ Ed: verscheen, bespeurde ik dat in quaet humeur was, en gants niet wel te vrede, seggende dat hij de gantsche namiddag gewagt hadde om het uer te ontfangen wanneer burgemeesteren ten huyse van de Hr president soude sijn, om dan aldaer mede te verschijnen, dat hij ten half drie gewilt hadde daer te verschijnen, maer dat men gezegt hadde een dienaer te sullen senden, dat hij nu den gantschen namiddag had gewagt, en dat niemant was verschenen, gelijk hij ook nu sȳ kamerdinaer derwaerts had gesonden om te vernemen, wat sulx seggen wilde, en of hij nu niet konde komen, dat mȳ verschijning hem tegen gedagten was, ik siende dat hooft so ontstelt, vont niet goet veel haranges over mȳ bootschap met hem te maken, maer vong aen mȳ geschrift hem voor te lesen, tgene deels gehoort hebbende, daer mede gants geen contentement nam. De eer was te groot die de koning ons dede van sȳ gedagten ons bekent te maeken, en sȳ gevoelen op het groote werk ons te seggen, en ons te consuleeren, om hem so mager te antwoorden, vorderde mij bruskement af ik soude hem copij geven van tgene Colieres aen ons door Mollo hadde overgegeven, daer twe punten instonden, die nietemin behelsden hetgene dat deselfde Colieres aen de Hr Boreel hadde gedicteert, en als ik twijfelde waer dat biljet was, bejegende mij seer slinx en seijde dat ik hem verwijsde hoewel waragtig was, dat ik

nieten wist waer dat papier was, hoewel naderhant ons is ingevallen dat het onder de Hr boreel is berustende. Wij gaven den konink, seyde hij, een droog antwoort, hij wilde burgemeesteren gesamentlijk spreken, en met mij teruggaen, ter plaetse daer sij tot den Hr president te samen waeren.

en als ik sulx tragte te declineren so seyde sȳ E. dat mij soude volgen, gelijk geschag, so schielijk, dat, hoe spoedig ik ook aentrat, hij er schier so dra was als ik. het soude staen seyde hij aen dese regeringe een goede of quaede vrede te bedingen, en ofschoon was dat de handelinge afgebroken wiert, men soude die konnen hervatten, al wast selve door Mollo, die hij niet en laekte als alleen dat wat te iverig was, en de koopluyden alleen tragte aen elcandre te brengen.

Ten hujse van de Hr president dan ingetreden sijnde, was er die Hr so dra bijkans als ik, en dede daer sijne voorstel met groote empressement. het antwoort dat ik hem had voorgelesen, hoewel ik er commentarien over had gemaekt waeren sec en dorst dien den koning niet voorhouden, niet passende op so veel eer als de koning ons dede, met hem herwaerts tot ons te senden. Het waeren maer generalia, en daer was niet essentieel in, hij hadde s' koninghs sentiment geopenbaert, aen den Hr president, men soude dog hem ander antwoort geven, meer conform de gedagten van den koning die meijnde dat men sig cordaet behoorde te houden, tegen den vijant, hij wilde nu weder dat wij selve in de vergadering van Hollant brede gedagten voor den oorlog soude uijten, en niet alleen selve hartig wesen maer de mede leden daer toe mede tragten te bewegen.

een vrede sonder geallieerden te maken, waere de ruine van de republiek, die dwaling was eens gedaen,

en men moest sig daer voor de twede mael wagten, waerop van onse seyde hem gesegt is, sȳ voorstel schriftelijk te doen, als dan wilde wij schriftelijk antwoort overgeven, en dat wij meynden voldoende te hebben geantwoort, dat wel wilde ons schriftelijk antwoort oversien, en ter smaeke van Sȳ Majesteyt onvervankelijk onse medebroeders het veranderen so veel soude konnen goetvinden. Sȳ toedragt van aenspreken was vrij iverig en sprak seer autoritative, wes van ons tegen werdende gesproken, sulx hem sensibel scheen te sijn, en nadat ons tot half negenen hadde onderhouden, is des nagts van ons maer met tamelijke vergenoeging vertrocken.

Wij des anderen daeghs ons geschrift reviderende, hebben ons gehouden aen den eersten sin, die alleen in generale termen is sprekende, edog de woorden enigsins versagt, tgeen de Hr boreel, na den Hage medenemende, Sȳ Ed: sulx horende lesen, daer mede contentement heeft genomen, en hetselve seer gepresen.

X. (bl. 297 en volg).

EENIGE BRIEVEN VAN WITSEN AAN BURGEMEESTEREN, GEDURENDE ZIJNE ZITTING IN GECOMMITTEERDE RADEN.

N°. 1.

1687.

Ingevolge de last mij heden van UEd: gr: agt: gegeven sal ik seggen dat nu rujm twe jaeren geleden, de Hr becker en ik ter generalitejt gedeputeert sijnde, hebben provisionelijk gehandelt met david Torres als last hebbende van Sr Toledano, over de lossinge van nederlantsche slaven tot Salé, en sulx voor een prijs van ƒ 575 jeder persoon door elkandre geslagen sonder aensien van wat qualiteyt hij soude sijn en dat men over deselve soude looten, en dat de Staet niet gehouden soude sijn meerder tal te lossen als hun wel geviel, *edog de approbatie* van de provintien is op dat contrackt tgeen door mij was geraporteert ter generalitejt niet ingekomen, gelijk mede wegens de andere sijde daer geen aenspraek meer over gevallen is, en ben ik van gevoelen dat er ook niets aen den kejser van geschreven is.

Het is sulx dat den consul Smits aen den Staet al voor een groot half jaer heeft geschreven dat de kejser

hem had laeten seggen, hij begeerde dat de slaven wierden gelost en boot die aen tegen *een moor en dertig vuerroersloopen.* Waertoe so de HH. Staeten wilden resolveren so boot de consul aen (*ni fallor*) vast te willen staen voor den inkoop en leverantie van die moren, op dat schrijven is uiets gedaen.

Onderentusschen so verklaert nu den afgesant dat hij last heeft van den kejser om over de slaven te handelen en wel op gelijke voet als de consul heeft geschreven.

Van de provintien is tot lossinge *van enige slaven niets te hopen*, dog de Hr becker heeft mij hier nu gesegt dat Selant daer toe genegen is, en mejnde dat terwijl het vorige accoort niet ten volle geconcludeert is, dat men met desen afgesant op nieuw soude *konnen handelen en dat dat* werk levendig konde gemaekt werden mits dat de afgesant of Sr Torres een memorie dies aengaende ter generalitejt presenteerde, tgene ik niet weete of hij doen sal.

Tot Amsterdam ligt op de Tresaurie omtrent vijf of ses dusent gulden voor de gevangene tot Salé gecollecteert, onder meerder somme. De gevangene Amsterdammers, want er verschijdene het Mahometsdom hebben omhelst, is wejnig en niet *boven agt of tien en met die gene welcke tot amsterdā woonen of gewoont hebben meschien een tal van twintig of wejnig meer of min en alle de nederlantse slaven sullen geen tagtig man ujtmaken*, ujtgesondert die door den zeeroover Bostangi daer op sijn gebragt,

En dit is tgene ik voor berigt UEd: gr: kan dienen.

Wat best nu in dese saek is te doen valt beswaerlijk te seggen, dog egter schijnt het mij toe dat *indien desen* gesant sig wilde houden aen het provisioneel contract voor desen geraporteert en te vreden sijn met

de *f* 575, dat het aen onse sijde het gemakkelijkst soude sijn en dan behoefde men daer over ter generalitejt geen water meer vujl te maken en konde hij alhier of wapenen voor dat geld doen maken of mooren doen lossen naer welgevallen. Maer so hij dit niet wilde doen, soude met de broeder van de consul Smits gesproken konnen werden of hij over het lossen van de mooren wilde handelen ujt name sijns broeders den consul aldaer, en konde de loopen hier gemaekt werden.

Of so dit mede niet wilde gelucken soude men op de een of andere wijze tsij met wat meer loopen te beloven of iet anders op approbatie van den kejser konnen handelen, dog most ons altijt vrij staen dat men ons geen vremdelingen voor inboorlingen of ingeseetenen opdrongh.

Waermede, naer aenmelding van mijnen geringen dienst verblijve ik

HAGE
vrijdag
29 mey.

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

p. S. de loopen kosten
het stuck *f* 14.

N°. 2.

15 July 1687.

„Van Salé sijn op desen dag insgelijx briven ingekomen, meldende den toestant der gevangene Nederlanders door een zeerover bostangi aldaer opgebragt, ten getaele van omtrent 40 man, die men so den consul mejnt, voor een klejn present in vrijhejt soude konnen brengen. Edog ik moet seggen dat er seer wejnig agt op alle dese saeken wert genomen, so dat sorge indien men met geen meer applicatie de vrede van Tripoli

en Sale handelt, als tot nog toe, het geschaepen staet dat ons van die natien gebeuren sal het selve tgeen ons van Alsiers overgekomen is, waer van derve segge dat men hier de oorsaak is, en van rupture en van niet hermaken der vrede, en vant nemen van alle de schepen, so dat indien de zeesteden dese opgemelte saken met geen iver voortsetten, geen goet ejnde daer van te verwagten is."

N°. 3.

26 July 1687.

„Hoe ontallijke mael ik de saak van de slaven tot Salé en het affajre van Tripolis heb gerecommandeert, daer het behoort, waer aen sekerlijk de vrede met die natien hangt, so heb niet konnen verwerven, dat er besonge is gehouden, so dat sonder beter voorsorg het in gelijke voege als met die van Alsiers gaen sal."

N°. 4.

5 Aug. 1687.

„Heden is aen Haer Ho: Mo: Tafel gekomen weder een Memorie van den Engelschen Hr Envoje tegen den Doctor Burnet, waer in onse stat weder wert gemelt als of de Naturalisatie door haer toedoen en met het geven vant burgerschap aen hem was bekomen. ik en kan om bijsondere redenen de copy heden niet senden, maer ben in hoop om Vrijdag voormiddag mijn dienst aen haer mondeling te komen afleggen," etc.

N°. 5.

5 Sept. 1687.

Hier nevens gaet *een copy resolutie geautentiseert* over het verschot bij de stat gedaen in het onthael van

den moscovischen Envoje, haer Ed: gr: agt: geliven dan de Documenten bij den raet van staeten te doen foerneeren en ordonantie te laeten staen op dat sij also door den ontfanger de Wilhem werden betaelt.

Gemelte Envoje gaet van hier seer qualijk voldaen, sȳ laetste voorstel is geweest dat men ten minsten sȳ Hr enig gelt soude leenen, waer voor behoorlijke obligatien en versekering soude geven.

Ik hebbe de conferentien mede bijgewoont, dog alle de Leden van haer Ho: Mo: vergadering hebben bij een voorgaende resolutie gepersisteert van niets hem toe te staen, waer bij ik mij dan nootsakelijk hebbe moeten voegen, hoewel niet sonder sorge ben dat aen onse Negotianten aldaer geen vrindelijk oog sal werden geleent. Den afgesant allegeerde een oude resolutie of brief aen den Zaar geschreven, waer bij enige beloften schenen te werden gedaen als men ujt den oorlog was, hoewel sonder fondement, om sȳ Zaerse majestejt tegen den Turk enige assistentie te sullen doen, en liet mede ook al bedrijgende woorden van sig gaen.

Dit heeft mij bewogen aen haer Ho: Mo: te raeden dat een beleefde missive behoorde geschreven te werden aen den tzar, waer in de redenen wierden vervat waerom wij nog assistentie nog leninge van gelt konden doen, dog *de resolutie dies aengaende is opgeschort tot dat ik UEd: gr; agt: sentiment* daer over soude hebben gehoort, tgene mij de Heeren gedeputeerde ter dagvaert komende alst haer belieft sullen konnen berigten.

N°. 6.

29 Nov: 1687.

„Ik ben heden bij occasie dat den Heere raetpensionaris over het affaire van de Hr Hop hebbe begroet, met Sȳ Edele in gesprek geweest wegens iets dat de

consul Hochepiedt aen de hant geeft, te weten dat er voor den koophandel van desen staet tot Constantinopolen veel soude te verwerven sȳ, indien men den grooten heer aenboot de mediatie tot het maken van vrede tusschen hem en den Rooms kejser waertoe hij heer Fagel geinclineert schijnt te sȳ, en indien sulkx met de gedagten van UEd: gr: agt: konde over een komen so soude men in alle stilte dies aengaende ordre naer Constantinopolen afsenden. Daer wert geconsidereert, dat, slaet den grooten heer of mede de kejser sulx af, dat er voor ons niet aen is verlooren, en wert de mediatie geaccepteert, dat er niet als glorie voor den Staet en soude resideeren, te meer nu de Nouvelles ujt Dujtslant melden alsof er wel wat drift tot vrede soude sijn.

Om over dese saeke te .oordelen en soude ik mij niet derve inlaeten, dog hebbe alleen met schuldige eerbiedighejt dit UEd: gr: agt: voor te houden, aengenomen, wiens goetvinden, so het haer gelieft mij daer mede te vereeren en kundig te maken, ik in alle getrouwighejt hem Heere raetpensionaris sal voorhouden, en de saeke also helpen executeeren."

N°. 7.

18 Dec. 1687.

Edele Groot agtbaere Heere.

Ik hebbe aen den Heere Raetpensionaris UEd: gr: agt: gedagten nopende de bewuste gelt fournering bekent gemaekt, namentlijk dat indien so een saek bij vroetschappen wierde geweten, deselve rugtbaer soude werden, en dat also van een andere sijde veel meer gespendeert soude konnen werden: Sijn Edele heeft mij daerop ujt de naem van Sijn Hooghejt gesegt dat

sijne gedagten waeren niets ujt te loven als op conditie dat er niet betaelt soude werden als na dat men het effect en oogmerk hadde berijckt en vervolgens dat er vrugteloos niets gespendeert soude werden, en tot het fuerneeren der gelden soude gene nieuw const nodig sijn vermits het selve ujt ordinaris inkomen soude konnen werden gevonden, tgene hij mij versogt heeft aen UEd: gr; agt: nogmaels bekent te maken om derselver goetvinden daerop te verstaen.

Waermede verblijve

18 Dece 1687 HAGE.

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 8.

4 Jan: 1688.

„UEd: gr: agt: hebben mij heden in haer hoog geagte missive geliven te gelasten dat ik ter generalitejt niet soude toelaeten dat tot conclusie werde gebragt het ujtleggen van vaertujgen ten oorlog om en bij de stat Amsterdā. Wes aengaende ik reets op desen dag heb beginnen mijne vrinden ter generalitejt aen te spreken, en geloof ik so veel te sullen konnen ujtregten, indien men er niet te haestig mede voortgaet, dat het agterwegen blijft, edog UEn: gr: agt: is bekent, dat mȳ post in 't college van gecommitteerde Raden is, en vervolgens mij onmogelijk dagelijx de generalitejt te konnen waernemen, behalven dat indien men die saak opentlijk voorstelde en tegensprak, dat sulx deselve soude voortsetten en avanceeren.

Het maekt hier veel discoers dat de amsterdamse schepen tot Nantes werden aengehouden, en wil men mij versekeren als of aldaer toegelegt wiert den gantschen handel en navigatie van dit lant al sagtjes te

ondermijnen. gelijk in Engelant de schult aen onse stat mede wert gegeven dat aen de consul van die natie de bewuste last nog niet toe is gestaen, te meer also Rotterdam daer in meerder intrest heeft."

N°. 9.

15 Feb. 1688.

„Met den Hr Burgemeester Appelman dese morgen sprekende over de aenspraek die men aen Sȳ Hooghejt nopende den staet van oorlog soude doen, so heeft Sijn Edele vermits wegens incommoditejt aen sȳ been niet konnende klimmen, sig van die selve geexcuseert, en ik niet dienstig oordeelende veel gerugt te maken, hebbe alleen Sȳ H. over het bewuste subject begroet en ujt UEd: gr: agt: naem hem welvaeren en langdurige gesonthejt en het alderbeste toegewenst, kennis gegeven van de resolutie van den raet en gesegt hoe iverig men was om het punt van menage voort te setten en sulx in besonge te proponeeren, waer toe dan sijne goede directie versogt, gebrujkende tot een beweegreden het groote kort dat men nu bespeurde te sijn aen het ordinaris inkomen van het lant, so hier als in het Noorderquartier, daer op S. H. mij beloofde te sijner tijt sijn advis op te sullen seggen en die affajre te willen voorsetten daer de hant aen houden. ik berigte hem mede op het stats advis wegens de engelse troepes, en dat wij seer node steets laesen in de Engelsche brieven hoe stats naem hatelijk wiert gedagt, ik bespeurde wel S. Hooghejts intentie gants niet te sijn die militie te laeten gaen, hij sejde dat die na desen hollanders soude sijn, en dat de gemene soldaeten meest alle van de gereformeerde religie waeren. Het was hem gevallig, dat de actien waeren geresen op sijn advis, so als ik hem had voorspelt.

Omtrent den Engelschen Envoje heb ik verrigt so als versproken was, en hem doen weten dat wij het niet waeren die de resolutie stremden van de consuls.

De Hr R. P. belooft mij als nog dat hij mij omtrent de saak van de verpondinge de hant sal bieden, na het schejden van de vergaderingh.

Nopende de saek van de quote heb ik met Sȳ H. mede int brede gesproken en hem gesegt, dat mij dogt de saek nog te verre van elkandre stont om verbleven te werden, dog also het op wejnig aenquam en dat men nader was gekomen, dat er dan verblijf aen Hem soude konnen werden gedaen, dog so ik hoor, drijven de HH. van het quartier de saek te verblijven so als hij legt, dat wat onredelijk schijnt.

Ujt Engelant komen al bijsondere tijdingen over, en is aen S. H. een ejgenhandige brief van S. Majestejt gekomen tot rapel der Troepes, die men mejnt egter niet sal opereeren.

Daer wert gediscoureert van seker toeleg die er van omliggende vorsten soude sijn gevat, niet ten beste van desen staet.

Het was heden tien uren als ik de eer hadde van Sijn H. te sien, en nu, wesende kort na de middag, dat dit schrijve, komt men mij al seggen, hoe ik heden boven had geweest en hoe de bootschap aengenaem was voorgekomen. Het schijnt dat er sorge is geweest als of de Staet van oorlog bij ons mogte stujten.

N°. 10.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Wat haer Ho: Mo: op mijn te kennen geven heden nopende de Moscovische ambassadeurs geresolveert heb-

ben, geliven haer Ed: Gr: agt: ujt de nevensgaende resolutie te sien, en deselve werkstellig te maken, Ik hebbe niet konnen optineren resolutie om hun naer Revel te voeren, te meer dewijle haere Zaerze Majestejten bij haer Ho: Mo: alleen deurtogt versogt hebben, behalven dat er nog in twe maenden geen kans is om van hier over see na Revel te sejlen, en sal op Hamburg voor hun de beste passagie sijn, en sullen die van Hamburg hunner gaen aennemen, also sij op Archangel mede groote vaert hebben en van daer op Lubek sullen sij sig met minder gevaer en meerder gemak konnen overschepen op Revel of Nerva.

Haer Ho: Mo: hebben mij mondeling versogt dat de menage vooral diene waergenomen te werden en dat geselschap so haest geloost als met fatsoen mogelijk sal sijn.

en dewijle mij bewust is dat de post van defrojementen al reets ver is geconsumeert, so sal men na het vertrek van den gesant met de rekeningen niet lange dienen te wagten.

de saek van onse verponding is heden ten besten afgedaen.

Het dubbelt van de brief aen haere Zaerze Majestejten gaet hier nevens, tgene tegelijk met de kostelijk geschreven brieven overgesonden kan werden, en sal ik het copij van de mijne bijsonder oversenden.

Waermede verblijve

UEd: Groot agtbaeren
gants ootmoedigen
dinaer en medebroeder
N. Witsen.

Hage
8 Meert
1688.

N°. 11.

Edele Groot agtbaere Heeren.

De Hofmeester Hesselt is van die onbeschaemthejt geweest van op gisteren de nevensgaende memorie nopende het defroj dat UEd: Gr: Agt: ujt last en versoek van haer Ho: Mo: aen den Moscovischen Ambassadeur doen, ter generalitejt in te geven en haer Ho: Mo: so haestig van sonder mij te hooren die ter generalitejt niet ben geweest, te resolveeren so bij haer resolutie hier nevens kan werden gesien. Indien ik present waere geweest, soude dese precipitansie hebben verhindert, gelijk ik heden ter generalitejt verschijnende het geloof heb doen verdwijne als of men tot Amsterdam breder intaste als het behoorde.

NB. ik versoeke verstendigt te mogen sȳ hoe desen Ambassadeur wert getracteert en wat staet hij maekt van te vertrecken.

Dese Hofmeester heeft een sollicitatie bij Hollant tot vermeerdering van Tractement — hij verdient seer wejnig, en so men resolutie nam bij de stat van hem nojt die verhoging toe te staen, het waere verdient loon van dese ingebragte memorie.

NB. De nevensgaende copy is mij door ordre van den Hr Engelsen Envoje heden toegesonden met versoek dat dog het senden van dese contrebande waeren naer een vijant vant' christendom werde verhindert

bij welcke occasie sal seggen dat jujst onse ses dusent gesondene kogels tot lossinge vant volk tot Salé het ongeluk hebben gehad van door de engelsen te sȳ geligt. Waermede verblijve

UEd: Groot Agtbaere
gants ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

HAGE
16 Meert. 1688.

N°. 12.

Edele groot agtbaere Heeren.

Op de voorstel die ik aen haer Ho: Mo: gedeputeerde heden hebbe gedaen, so is dese nevensgaende resolutie genomen, die sij verzoeken dat op de meeste menage en spoet moge werden werkstellig gemaekt. UEd: gr: agt: gelive dan geen agt te geven op des Hofmeesters bewint, die sig in alles sal soeken in te dringen, vermits dese resolutie sijne commissie vernietigt. Men had seer breet voorgegeven dat het so bijster kostelijk tot Amsterdā werde aengelegt, dog dien indruk hebbe heden gedilueert.

Briven van London heden gekomen seggen dat op het wesen van bantā herwaerts commissarissen sullen komen, hoewel bij vele leden wert geoordeelt dat commissarissen derwaerts de saek beter souden hebben geschikt, gelijk het advis van UEd: Gr: Agt: in den raet mede is geweest.

Wegens Burnet persisteert de koning seer iverig.

considerabel silver is in Engelant weder aengekomen, dat gevist is.

Waermede verblijve

UEd: Groot Agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

met haast.
HAGE
18 Meert.

N°. 13.

Edele groot agtbaere Heeren.

De Resolutie van Haer Ho: Mo: op de vojage van de HH. Russe Ambassadeurs gaet hier nevens, en bidde

ik verschoning dat op gisteren deselve hebbe nagelaeten te senden, ik hebbe niet duysterlijk haer Ho: Mo: te kennen geven het ongelijk dat men de stat dede van haer te verdenken als of sij niet met genoegsaeme menage dat defroj soude handelen.

Den Heer Raetpensionaris is seer ontstigt dat den hofmeester afgesonden is, en hem behaagt de conditie die UEd: Gr: agt: met den gesant gemaekt hebben of staen te maeken, ingevolge tgunt mij de Hr Schaep schrijft, seer wel, en ik hebbe hem als oock de tafel van haer Ho: Mo: versekert dat men hem sal tragten af te veerdigen so haast het mogelijk is.

NB. dus komen hier nog nevens de resolutien van gecommitteerde raeden nopende het affajre van de verpondingen. De Hr Raetpensionaris oordeelt dat de stat groot regt heeft om te doen effectueeren dat de bieren voor de schepen den impost in de stat moeten betaelen
NB ter plaetse daer sij afvaeren, en raet sulx met vigeur te vervolgen, tgene overeen komt met het sentiment van't college van gecommitteerde raeden.

So wel Sȳ Hooghejt na ik verstae als de Hr R. P. sijn bijster wel te vreden over de laeste stats resolutie nopende de te negotierene gelden, alleen wilde men wel consent van executie tegen de provintien nog heden..... was het alleen tegen of te over dese negotiatio int bijsonder en niet wijder.

Waermede verblijve

UEd. groot agt.
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen."

HAGE
18 Meert 1688.

N°. 14.

Edele Groot agtbaere Heeren.

De Engelsche Heer Envoje sent mij weder toe dese nevensgaende copije, en segt dat wel wenste men tot Amsterdam sodanige resolutie nam als tot Rotterdā in den beginne genomen was geweest, ik heb gesegt dat burgemeesteren al hadden gedaen wat sij doen konden, dat de saek niet aen haer maer aen de Admiralitejt stont, dat men de Hr die van stats wegen daer sat wel konde en wilde tot sȳ Edelhejts contentement versoeken devojren te doen, dog dat het oordeel aen het college stont, en dat dese papieren wel wilde overschicken.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

20 Meert
1688.

N°. 15.

Edele Groot agtbaeren Heeren.

Met het berigt dat de Hr officier Boreel mij gegeven heeft nopende de saak daer de Hr Engelse Envoje klagte van had gemaekt, te weten het laeden van krijgs-tujg op Sale, daer mede geloof ik dat heden hij Hr Envoje contentement heeft genomen.

Dog het ingelejde memorie is mij heden sijnent wegen weder overgelevert, tgene niet heb konnen afsijn over te senden.

Op gisteren heeft de Hr graef D'avaux betujgt aen

iemant van mȳ bekende, sȳ onbenoegen over het geschrift dat wij na Parijs bebben gesonden aengaende de beurten, hij segt men wil door andere canaelen gaen en hem tracteren als men den Hr Kraag handelt, te weten van directelijk ten hoof bujten hem om te doen spreeken. ik hebbe aen Sȳ Exc. provisioneel de behoorlijke complimenten laeten maeken, dog sorge die wejnig operatie sullen doen so lange die vodderij van de beurten niet is afgedaen en soude het wel niet ondienstig sȳ dat sȳ Exc: door jemant die goet frans spreekt, wierde gedisabueert van sȳ opgenomen opinie als of men hem enige klijnighejt hadde willen aendoen.

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

24 Meert
1688.

N°. 16.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Om de ten alderujterste gevaerlijke siekte van mȳ hujsvrouw, die nog continueert met seer veel pericul, heb niet voor heden met de heer Graeve D'Avaux over het bewuste deense werk konnen spreken, als wanneer hem hebbe gesegt dat men sorgde dat de Hr Keurvorst sig geoffenseert soude houden so men iets buiten hem handelde, behalve dat er nu geschreven is, dat de Hr Lente nieuwe ordre hadde ontfangen, wes men hoopte in korte een ejnde van dit werk te sullen sien, en dat wij hem daerō hooglijk bedankte met bijvoeging van complimenten op die stoffe passende, sȳ Exc: mij nog nog niet geheel ujtgehoort hebbende, toonde sig daer over seer te onvreden te sijn en sejde

sijn mejning was nojt geweest om de negotiatie te verplaetsen, maer alleen om de Hr Kraag te doen overleveren of accordeeren een provisioneel tractaet, so als ik hebbe overgebrieft, en dat men de negotiatie ten principale soude laeten te Berlijn, hij sag nu dat men wejnig estime maekte van sȳ goede genegenthejt en iver, en dus was hij voor desen met de Staeten generael ook gevaeren, want als hij na Luxenburg gong, had men hem versogt goede officien op het Deensche werk te willen doen, dat hij sulx hadde gedaen, maer so dra was hij niet hier, of men hadde de Mediatie van brandenburg geaccepteert, en sȳ koning in desen vernegligeert of diergelijke woorden.

Ik hadde hem betujgt als hij mij de eerste mael had gesproken, genegenthejt te hebben tot sȳ voorslag, en had hem compliment daer over gemaekt, ujt naem van UEd: Gr: Agt:, hoe konde hij aen het woort van een burgemeester twijfelen, hij hadde aen sȳ koning daer over geschreven, antwoort bekomen, ook Kraag gedisponeert, en nu te eerselen het waere niet wel. Hij soude sig nojt met onse saeken meer bemoejen, en wat van dese Historie sij, heb ik completelijk voor desen geschreven en nog min nog meer. Ik tragte sȳ Ex: ter neder te setten, met te seggen dat dewijl de Heeren Denen in loco aen de hant gaven nieuwe ordre te hebben, dat men immers diende dat afwagten, dat die tijdinge sedert een dag of vier eerst ingekomen waeren, etc, etc, in cort so als ik voorspelde. De aenspraeken van die natuer sȳ niet van de besten en geven ongemak.

Het sal dan mijns geringen oordeels niet ondienstig sȳ dat men bespeure wat niwe ordre tot berlijn is aengekomen, want ons meschien van andere kant niet veel goets mogt werden gestookt.

Ik wenste de Hr R. P. te konnen spreeken om hem

dese historie te verhaelen, die meschien stoffe van discoers sal maken. Aen de Hr Pensionaris Bors heb ik onder secretesse iets van dese saek verhaelt.

Waermede verblijve

UEd: groot agt.
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

HAGE
21 april 1688.

P. S. so als ik dit geschreven had, so sent mij den Hr D'avaux een edelman met versoek dat ik wilde hem een geschreve resolutie senden van het geaccordeerde over de beurten met de Hr Boreel, opdat, segt hij, hem niet wedervaere gelijk als het hem met het werk van Denemarken is gebeurt, tgeen ik aengenomen heb UEd: gr: agt: over te brieven, die so sulx haer welgevallen is mij te senden, ik hem selve sal overleveren, om sȳ contenance te sien verte ten waere het haer Ed: gr: agt: geliefde sulx sȳ Exc. selve directelijk met een beleefde missive toe te senden.

P. S. ik neme de vrijhejt van te versoeken dat dese ingelejde na Mosco aen de Hr postmeester Hop mag overhandigt werden.

N°. 17.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe heden den Hr Raetpensionaris voorgehouden de bekommering die UEd: groot agt: hadden over de laest gepresenteerde memorie van den Hr Albeville, te meer dewijle sȳ Hoogheijts hant tekening daer lag, en gevraegt of men daer in Hollant niet over soude delibereeren. Sȳ Edele heeft mij gesegt dat hij

mejnde tegen morgen een antwoort op de naem van de generaliteijt gereet te hebben en mij verscheijdene redenen gesegt waerō men behoore bij het oude sentiment te persisteren, die ik bij occasie overkomende, mondeling liefst sal raporteeren.

Mijne conduites omtrent de Hr graef D'avaux die ik hem onder belofte van silentie hebbe verhaelt, wert volkomentlijk van Sȳ Edele geapprobeert,

De Neerlantse Tolk Soliman van Alsiers hier gekomen, heeft in stilte mij bekent gemaekt, hoe dat de governeur van die plaets genegen was om met desen staet een vrede te slujten, en so men derwaerts nimant wilde senden, so presenteert hij sȳ dienst aen, om briven derwaerts over te brengen, dit heb ik niet als heden den Hr R. P. konnen bekent maeken, die daer toe genegen is, en maer ejst, men de conditien opgeve om sulkx, so het UEd: gr: agt: aengenaem is, te verrigten. Ik hebbe wegens de siekte van mȳ vrouw, den Turk Soliman niet te regt nog konnen examineren, veel min dat ik den Hr Hees en Matijsen, die ik daer toe ontboden hadde, hebbe daer over konnen spreeken. Indien UEd: Gr: Agt: dese vrede ernst was, so dunkt mij, onder eerbidige correctie, dat met gemelte Heeren den omslag van dit werk soude konnen overlegt werden, en dat Soliman dan eens bij de Hr Fagel wierde gebragt, om sig nader te verklaren, want hij sijn saeken onder de hant schijnt te willen doen en mij de secretesse bevolen heeft, gelijk hij self aen genoemde Heeren Hees en Matijsen van sijn last niets heeft willen seggen.

Ik verblijve niet langer hier, so Godt almagtig mijn vrouw belieft te bewaeren en enigsints bequaem te maken om over gebragt te werden, als de aenstaende week binnen welke tijt de Turk diende te verschijhen,

indien ik in die saeke soude arbijden, waer meede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
22 april 1688.

N°. 18.

Edele Groot agtbaere Heeren.

De Hr Raetpensionaris heeft mij heden de eer gedaen van te communiceeren het antwoort aen den Hr Albeville op sȳ laeste memorie die seer beleeft is ingestelt. Hebbe daerop gesegt te inhereeren de opinie van de stat so om Sȳ Hooghejts respect als de redenen voor dees bij ons aengetogen, dog wat mij particulier aengong dat op de voet van de oude resolutie dese extensie mijns gedagtens wel was gedresseert, waerop deselve aenstonts ter generalitejt is gebragt en geapprobeert.

hij verwondert sig waerom niet overkomen de remarques op de lijst en belooft alles goets te sullen doen.

Te meer nu hem van alom so onder naem als bedekt brieven toekomen van het quaet dat de vigeur in de Amodiatie toebrengt.

De Hr Schaep is hier weder verschenen met de rekeningen van den gesant Dolgerouka, en brengt daer posten in die aenstotelijk sijn, dies ik een besending aen mij heden heb gehadt, om te vernemen of sulx stats ordre was, gelijk in het hooft van de rekening was gestelt. Ik heb de saak so gemodereert dat mejne met fatsoen sal gesloten werden.

Ik bidde dat mij aenstonts over werde gesonden waer toe de ses dusent gulden sȳ gebruyckt, die de Hr van de Bos voor desen tot het ejlant Urk heeft

ontfangen, want men hier mejnt dat in de jegenwoordige rekening die saeken weder werden gebragt.

Ik ben

UEd. Groot Agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

23 april 1688.
HAGE

P. S. de Hr R. P. heeft mij mede gesegt dat Sijn Hooghejt de minste gedagten niet en heeft om de vloot na Sweden te senden, en dat hij omtrent de ordres niet sal doen als met communicatie van UEd: gr: agt:

N°. 19.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Mij werdt heden toegebragt UEd: gr: agt: hooggeeerde missive van gisteren, sprekende van verschejde saeken, dog ik remerkere dat UEd: gr: agt: niets en antwoorden op hetgene mij den Graef d'Avaux heeft doen voorstellen nopende de beurten, waer over hij ejste een geschrift van hetgene tussen hem en den Hr Boreel was veraccordeert, met expressie op dat hij niet en voer als met mij was gevaeren. Ik hadde dan voorgeslagen, dat so een acte aen mij konde werden gesonden, die ik hem dan wilde overgeven, of dat deselve directelijk met een beleefde missive konde toegesonden werden. Dog van dit alles niet hoorende, ben bedugt dat mijne disgratie bij sȳ Exc. nog groter worden sal, waerom de vrijhejt neme van daer van te melden: en komt mij de saek nu best voor dat dewijle de Hr Boreel die handelinge heeft gedaen, dat de

verejste acte bij Sȳ Edele soude konnen werden overgesonden of andersins.

Waermede verblijve

UEd: Groot agt:
gants ootmoedigen dienaer
N. Witsen.

HAGE
25 april 1688.

N°. 20.

„Edele Groot Agtbaere Heeren

Naer dat ik alle de leden van den Raet van Staeten die present waeren, beneffens enige ministers over de saek van de directie had begroet, en ujt de gecollecteerde stucken een deductie doen opstellen, so heeft de Hr Hinlopen de goethejt gehadt van daer van in den raet propositie te doen, en is verstaen dat aen de stat surseansie sal werden gegeven, ter tijt een conferentie met Stats gedeputeerden sal werden gehouden, tgene alles is dat provisioneel konde werden verwagt. De resolutie beneffens afschrift van onse stucken sal de Hr Hinlopen oversenden om in Tresaurie te werden bewaert.

op den ontfang van UEd: gr: agt: missive van gisteren hebbe ik met de Hr Raetpensionaris gesproken ten ejnde de Hr Hop mogte gelast werden sig naer Berlijn te begeven, gelijk Sijn Edele mede reeds heeft geeffectueert. Dog de missive of het schrijven van de Hr Rocule, waer van de Hr Hop in sijne brief gedenkt, en waer van hij segt aen nimant als aen UEd: gr: agt: bujten de Hr R. P. kennis gegeven te hebben (heeft de Hr R. P. niet ontfangen), so versoekt hij heer

R. P. dan dat hem het schrijven van de Hr Rocule mogte werden gecommuniceert.

Waermede verblijve

HAGE
27 april
1688.

UEd: Groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

PS. Mijn huysvrouw begint weder wat te beteren, en is de koorts seer vermindert, edog so bijster swack, dat sij schier niet te bewegen is, dies salt mij onmogelijk sijn haer voor als nog te verplaetsen en gevolgelijk en sal ik op den eersten mej mijn mondelinge dienst aen UEd: gr: agt: nog niet konnen presenteeren, dog evenwel so haest overkomen als mij mogelijk is.

N°. 21.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Ik vinde mij vereert met UEd: Gr: agt: missive van gisteren, sprekende van de affajres der Russische envoje.

Waer op UEd: gr: agt: sal toedinen dat den eersten dag op mijn retour alhier ik de Heeren R. P. Fagel en de Hr van Dijkvelt hebbe *begroet over het defrojement voor den Hr Posnicoof Envoje van Sijne Zaerze Majestejten, maer dat die Heeren bejde seer ongenegen daertoe hebbe gevonden*, so dat vermits mijne commissie nu expireert en enige van mijne vertrouwste vrinden ter generalitejt absent sijn, behalven dat ik met de affajre van de legerlasten morgen en overmorgen geoccupeert ben, so seg ik is mij onmogelijk in dese weijnig dagen iets goets uit te rigten.

1. Het is waer dat het *de eerste mael* is dat onderhout in dese landen aen een Moscovische afgesant is gewejgert,

2. Hem op *Archangel over te vaeren* met de vloot die staet te gaen, was een affajre van wejnig kosten,

3. ik kan niet beter raeden als dat *wegens den Hr Envoje ter generalitejt een memorie werde ingelevert tot versoek van Transport en logement*,

dog sulx diende niet te geschiden als na dat het wat onderbouwt was, tgeen sal konnen geschiden wanneer de Heeren Stats gedeputeerden weder in den beginne

4. van Mej ter dagvaert sullen sijn gekomen, en so dit mogt mankeeren dunkt mij niet dat tegen alle reden soude sijn *dat de kooplujden op archangel* tot dit transport en hujshuer iets contribueerde want alle de so swaere kosten die de staet aen de russische gezantschappen steets doet, geschiet alleen om de wille van de comersie.

5. Het onderhout *van een sleetje* schijnt mij toe een klijne saek te sijn dat hem niet behoorde te werden gewejgert.

Het is wel waer dat desen Heer Envoje in den beginne sig seer qualijk heeft aengestelt, dog daerna heeft hij met dubbele beleefthejt alles goet gemaekt, wat brutaal te sijn is so haere manier wat ejgen, *hij*
NB. *is ondercanselier in de secretarije of regtbank van de vreemdelingen, waerom mij dunkt dát so geheel niet behoorde te werden genegligeert.*

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

28 april
1688
HAGE.

P. S. De Heer de Veer Secretaris van de Rekenka-

mer heeft mij heden gesegt dat de Rekening van de gesant Dolgeracko aen de Hr Schaep wederom is gegeven opdat deselve bij UEd: gr: agt: soude werden geverifieert, of om beter te seggen met haere hanttekeningen geaggreeert, waer na alles in conformste van dien sal werden betaelt, en dit was geresolveert nadat ik over moderatie met hem als tot mij afgesonden had gesproken.

N°. 22.

Edele groot agtbaere Heeren.

De Turk Soliman heeft heden audientie gehadt bij de Hr Raetpensionaris Fagel, en aldaer voortgebragt hetgene hij aen mij voor desen hadde gesegt te weten dat er tot Sijnent geen ongenegenthejt was tot herstelling van de vrede waerop de heer raetpensionaris heden in alle secretesse ter generalitejt int besonge tot gehejme saeken heeft voorgebragt derwaerts een beleefde missive te doen afgaen.

Waerin ik op aprobatie van UEd: Gr: Agt: hebbe geconsenteert, steunende op de resolutie van den Staet, die behelsen dese vrede des doenlijk te sullen werden gemaekt, edog indien het bij UEd: gr: agt: anders mogte werden verstaen, so soude tragten het geresolveerde te stremmen waarop haer welgevallen verwagte.

Het was heden de verjaerdag van de kroning van Sȳ Majestejt van Engelant en hebbe ik het feest daer over bij den Hr marquis d'Albeville bijgewoont, en ben aldaer met seer veel civilitejten bejegent, self met distinctie van anderen.

Waermede naer presentatie van mijnen ootmoedigen dienst, verblijve

UEd: gr: agt:
gants dienstwilligen dinaer
N. Witsen.

3 mej 1688.

P. S. De seer groote swakhejt van mijn vrouw verhindert mij dese week over te komen, om mȳ dienst UEd: Gr: Agt: mondeling aen te biden.

N⁰. 23.

Edele groot agtbaere Heeren.

Nadat ik gisteren mijn meubelen naer Amsterdam had gesonden, het hujs gerujmt en afschejt in t college genomen, alwaer heden den Heer Hinlopen sessie heeft genomen, so was ik van gedagten en genegenthejt om mij aenstonts naer Amsterdam te transporteren tot waerneming van mȳ pligt en opoffering van mȳ dienst aen UEd: gr: agt: edog tot mijn leetwesen so is mȳ hujsvrouw so seer swak dat ik haer niet derve transporteren, dies hebbe mijn logement in stats hujs gekozen, alwaer nog een dag of dri het sal aensien, eer dat overkome, op hoop dat haere kragten het transport dan sullen konnen verdragen, met bede dat UEd: gr: agt: dit mȳ klijn retardement voor een dag of dri niet qualijk sullen afnemen.

ik hebbe stat rekeningen int college voor mȳ vertrek afgedaen, dog niet als met seer groote moejte en arbijt waer van de resultaten selve sal overbrengen.

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
1688.
Saturdag
9 mej.

N°. 24.

Edele groot agtbaere Heeren.

Dese komt alleen om UEd: gr: agt: te zeggen, dat vermits de Hr Raetpensionaris op nieuw is aengetast met een swaere jigt aen sijn regter hant die hem het schrijven belet, dat ik hem tot nog toe niet heb konnen spreken, en heeft sijn excuse aen mij laeten doen tot dat beterschap sal hebben bekomen, dit sorge dat de gemeene saeken hier in den voortgang sullen stremmen, onderentusschen dunkt het mij niet vremt dat, dewijle ik de papieren die mede hebbe genomen aen sȳ Edele sal overgeven dat er dubbelde wierden afgeschreven en mij die toegesonden om dies te beter te konnen naspeuren, hoe sȳ Ed: den voortgang sal maeken, gelijk mede te sijner tijt het concept van de Heeren Commissarissen op het last-gelt af sal wagten.

Waermede verblijve

HAGE
desen 20 Juni
1688.

UEd: groot agtbaer
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 25.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe op gisteren, vermits den Hr raetpensionaris mondeling niet konde spreeken, de bewuste papieren sijn Edele toegesonden, en op heden tegen de middag eerst het geluk gehadt hem te begroeten. Sijn Edele heeft mij gesegt, dat hij dese week verejste om deselve te examineeren so als hij met jemant kundig dier

saeken in stilte zoude doen, hadde reets de lecture daervan genomen en oordeelde provisioneel dat wij in veele saeken gelijk hadden, dog over andere was hij twijfelende, en riet mij dat onse Heeren gedeputeerden sig voor als nog in de vergadering daer op stil soude houden, hoewel dat niet apparent is dat dese saek de gehele week op tapijt sal komen. Mijn gering oordeel soude wel daer heen hellen dat de Heeren welcke over deze commissie sijn geweest, de meeste dienst te sijner tijt in dese affaire sullen konnen doen, voornāē wanneer het op discuteeren der saeken sal aenkomen die geheel aen de comersie dependeeren, en hoewel ik wejnig dienst na het schijnt hier doen kan, als met de saek onder de hant voort te setten tgene reets so aen leden ter generalitejt als andere heb gedaen, so sal dese week mij hier blijven ophouden, ten waere haer Ed: Gr: Agt: sulkx anders verstonden, waer mij geheel na schicken sal.

Hiermede verblijve

UEd: Groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
en Medebroeder
N. Witsen.

HAGE
desen 22 Juni
1688.

N°. 26.

Edele groot agtbaere Heeren.

U Ed: gr: agt: hebben ons onlanghs afgevraegt of er geen gedeputeerden na den vorst van Waldek stonden afgesonden te werden, waerop wij haer hebben geantwoort dat de commissien voor als nog niet waeren verleent, dog dat men mij hadde versogt mij daer toe te willen laeten gebrujken om *cum libera den gemelten*

vorst te assisteeren, dog sulkx is absolutelijk van mij afgewesen en gedeclineert. Sedert heeft de Hr Keurvorst van brandenburg laeten weten dat hij op aenstaende Saturdag tot Wesel sal sijn en dat hij wenste de vorst van Waldek met enige gedeputeerden van den Staet daer te sien en bijsonder wenste hij dat men den Hr van dijkvelt derwaerts sont, heden is dan ter generalitejt geconcludeert of staet nu geconcludeert te werden dat er dri heeren sullen gaen, een ujt Gelderlant een ujt Hollant en een ujt Utregt, *die cum libera ad istum actum soude versonden werden om de guarnisoenen te reguleeren, en nog enige expeditie te doen.* Men versogt mij instantelijk dat ik mij tot dat groote werk soude laeten gebrujken, dog ik heb sulx afgeslagen en voorgestelt den Hr Hejnsius den Hr van Heemskerk of wel den Hr van Voorschoten. ik bidde dat UEd: gr: agt: gelieven aenstonts ons te reschribeeren wie wij sullen nomineeren en te seggen *of het senden cum libera hun aengenaem is en sulkx op het alderspoedigste* want morgen op de middag sulx gewislijk staet geconcludeert te werden. Wij sullen de postwagen smiddags ten een uren nog af wagten en indien geen antwoordt komt, de saek laeten gaen, want deselve geen ujtstel lijt, de militie kan niet langer te velde blijven en de mesures met de dujtsche vorsten dinen de concert met den Hr Keurvorst genomen te werden, die maer een dag of twe tot Wesel sig sal ophouden.

Ed: gr: Agt: wij sien wel dat dese instantien om iemant ujt Amsterdam te hebben, niet en is aen de liefde voor haer, maer sulx geschiet onses eragtens, op dat de werelt soude sien dat de stat Amsterdam met S. H. en de andere leden eens is, en de concert gaet, ten anderen aen dese sijde opdat wanneer jemant

ujt onse stat present was, op alles dat de saeken so veel tegensprekingen niet soude vinden in Amsterdām, en dat men te eerder consenten verkrijgen. de Hr Diest segt mij rontujt, dat er nog al menschen sȳ aen sȳ Hof die schijnen te sustineeren de saeken geschiden bujten Amsterdam om etc., etc. ik mejne vele redenen te hebben waerom dese commissie voor mij onaennemelijk is, die soude ophalen indien er tijt om te schrijven was. ik ben

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

met haast.

P. S. Was het mogelijk dat het antwoordt van UEd: gr: agt: nog dese nacht konde afgaen om te beter de mesures morgen te konnen nemen.

N°. 27.

Edele groot agtbaere Heeren.

So aenstonts ontfange ik UEd: gr: agt: missive mij heden per expresse toegebragt, waerop sal seggen, dat het al is geweest op den 20 Novēber dat ik UEd: gr: agt: hebbe genotificeert dat men mij aenboot een keer te willen doen naer de vorst van Waldek, om aldaer te helpen verhandelen alsulcke saeken als nu op het tapijt sijn geweest. Op den 30 Novē, wanneer ik versogt hadde het welgevallen van UEd: gr: agt: te verstaen op dese besendinge, heeft de Hr president mij vereert met sȳ antwoort in dese termen, dat den teneur en materie in mijn missive gemelt met rijp overleg diende gehandelt en met meer Heeren geresolveert, en den Heere burgemeester van Kastricum geliefde mij

te seggen voor sijn particulier wel te konnen toetreden, om mij die saek aen te bevelen, maer niet verder als raetgevende.

Gister avont hebben UEd: gr: agt: de goethejt gehadt van mij te melden, dat hun aengenaem soude sijn dat ik mij liet deputeeren mits de commissien die de gedeputeerden mede gegeven soude werden niet en contrarieerden de resolutien van de vroetschap. Dit alles pondererende neme ik de vrijhejt om u wel Ed: gr: agt: in bedenken te geven *hoe ik in dese schabreuse tijt daer men so licht op de tong van het volk raekt soude derven aennemen te expliceeren of een instructie die in de vroetschap niet is geweest het raetbeslot excedeere of niet.*

Dies is het aennemen van die commissie op gisteren bij mij gedeclineert geweest, hoewel mij hartelijk leet is dat ik van de intentie van UEd: gr: agt: dese avont mij toegebragt niet geinstrueert ben geweest, ik soude seer gaeren de last op mij genomen hebben. Dees middag is de conclusie genomen, Gelderlant en Utregt hebben tot half twe uren gewejgert de commissie sonder mij aen te nemen, en ik ben meer versogt als ojt met ongelofelijke instantien, ik hebbe den Hr van Diest dees naermiddag begroet en versogt de saek ten beste bij de Hr keurvorst te willen excuseeren, tgene sȳ Ed: heeft aengenomen.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Hage
2 Nov. (?)
1688.

N°. 28.

Edele groot agtbaere Heere.

Ons is toegekomen UEd: gr: agt: geeert schrijven van gisteren, op het subject des verleenden Apointements van surcheansie in der saeke van Mevrouw van Beuningen. Wij bespeuren dat wij ons in de voorgaende niet wel moeten hebben ujtgedruckt, wanneer hebben verhaelt een tusschenspraek van ons en de Hr Alewijn, want de meninge nojt is geweest dat Partijen voor de Heeren van 't Hof soude compareeren om daer te accordeeren tgene wij de geintresseerden hebben afgeraeden om met sodanige comparitie den regter niet te erkennen.

Maer dit was de sin van ons laeste schrijven, dat als Partijen tot Amsterdam elcandre hadden verstaen, waertoe wedersijts genegenthejt wierdt gevonden, dat alsdan de Heeren van het Hof het apointement weder na sig soude nemen en verbranden, so dat er niet van die saeke ten hove over soude blijven, nog notulen nog niets, en dan was onse mejning om dit particulier dus afgedaen sijnde, propositie ter vergaedering te laeten doen in Neutro, om in toekomende dusdanige apointementen van den Hove met niwe resolutien te stremmen, en na wij verstaen soude partijen tot Amsterdam reets geaccordeert sӯ geweest, ten waere in deliberatie waere gebragt om het governo van sijne middelen aen den Heer van beuningen weder over te geven.

Wij sullen egter niet nalaeten de ordre van UEd: gr: agt: op te volgen, ten waere ons ander bevel mogte geven, hebbende ons heden daervan gedispen-

seert, vermits overlast van affajres aen onse sijde en vacantie van het hof voor desen dag.

Waermede verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen
dinaers.

HAGE
25 Nov^e 1688.

N°. 29.

1691.

Edele groot agtbaere Heeren.

De Heer Raetpensionaris Hejnsius heeft mij heden beliven bekent te maken, dat den koning op sijn vertrek hem hadde gesegt, dat Sijn majestejt gaeren soude sien, dat de Heer Pensionaris Hop hem in de aenstaende rejs naer Engelant vergeselschapte, tgene ik mij veroblisееrt hebbe gevonden UEd: gr: agt: bekent te maken, so als mij de Heere Hejnsius hadde versogt.

Waer mede naer presentatie van mijnen dienst, verblijve

UEd: Groot agt.
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
27 Meert.

N°. 30.

Wel Edele groot agtbaere Heere.
De Heer President burgemeester Mr J. Boreel tot Amsterdam.

Wel Edele Groot agtbaere Heere

Hier nevens sende copy van een brief ujt Coppenhagen van de Hr Pettecom aen den Hr Raetpens: en

eene aen de Heeren burg: die mij dus open door de Hr Mareschal is gegeven.

Dese morgen de Hr Raetpensionaris mij willende spreken over het werk van Denemarken, hebbe Sȳ Ed: begroet, dien ik dan niet als voor mȳ particulier over dat subject hebbe konnen onderhouden, biddende dat haer Ed: gr: agt: mij op 't spoedigst over die saeke haere resolutie en mejning believen toe te senden. Alles is heden wat die stoffe aengaet in Hollant gelesen, morgen sullen daer besonges op gehouden werden, met de admiralitejt, en na ik van ter sijden hooren, sal geadviseert werden dat men behoorde aen te bieden so de koning aenstonts ontslaging wil doen, dat dan in wejnig maenden justitie in Selant sal werden gedaen, dat men ondertusschen hier navorsching sal doen op de Deensche schepen, men is hier tegen Denemarken seer opgeset, en ik hebbe al een klijn verwijtjen gekregen van onse slaphejt voor desen op dese Deensche saken.

Vant groote werk hebbe nog niet directelijk konnen spreeken, maer ter loops so veel verstaen, dat men in Engelant van die opinie blijft so als S. Majestejt sig aen UEd: gr: agt: heeft geujt. Dat da Guerro met Bejeren niet handelt, dat hem al dat affajre bekent is, dat men daer geen umbragie over behoeft te nemen, dog met de Hr Mollo sie ik wel dat men niets sal willen aenvangen, oordelende dat hij tot Parijs van dees en geen al wat wilt en soude hebben gediscourreert. Edog dese stoffe wat teer sijnde over te brieven, sal ik sulx spaeren tot mijn overkomst, en indien iets van belang te communiceeren mogt sijn, dat oordeelde haast hadde, selve overkomen.

Ik hebbe gants geen hoop gegeven dat de stat soude toestaen twe honderste penningen van de godtshujsen

te lichten, dat de Hr R. Pens. wat heeft verset, schijnende het gebrek van gelt groot te wesen. Op morgen soude het affajre van de compagnie voorkomen.

Waermede verblijve

U Wel Edele
groot agtbaere
gants ootmoedigen
dinaer en Medebroeder

HAGE.
Donderdag.

N. Witsen.

P. S. De Sweetse Envojé heeft mij heden de visite gegeven en de kroon denemarken gants int ongelijk gestelt, maer egter gemeent dat men de saek behoorde bij te leggen, om 't intrest van 't gemeen. Hij hadde gaeren mijn sentiment geweten, dog ik hebbe mӯ daer omtrent voorsigtelijk gecontenanseert.

N°. 31.

Edele Groot Agtbaere Heeren.

Ik vinde mij vereert met UEd: gr: agt: Hooggeëert schrijven in dato 20 October, nopende het different dat sij met de stat Harderwijck hebben uytstaen aengaende de wedersijts veerschepen, ten ejnde ik met den Heere van Ouden Allert daer over soude spreken, so als ook aenstonts hebbe gedaen, en bevonden dat alle de daer in ter neder gestelde voorwaerden en conditien hen welgevallig waeren, ujtgesondert het punt van de vragtloon voor de Hardewijker passasiers, die Sӯ Edele voorgeeft van over honderde jaeren geprevilegieert te sijn twe stujvers minder te geven als de burgers van Amsterdam, oordelende sӯ Edele mede dat sulx strekte

ten voordele van Amsterdam om dat de Harderwijkers te eerder wierden aengemoedigt naer Amsterdam over te vaeren, en hunne provisie en koopwaeren aldaer te haelen.

Heden ontfange weder UEd: Gr: Agt: missive van gisteren, waer op kan seggen dat de vrouwe van Sommelsdijk mij gisteren is komen sien en afgevraegt heeft, of Sijn majesteit aen de stat van Amsterdam niet hadde doen aenseggen dat hij haer gedeelte in Suriname hadde overgenomen, vermits sij sulx nu aen Sȳ majestejt hadde getransporteert, en de Hr Schujlenburg sulx aengenomen hadde te sullen doen, wes aengaende ik gene de minste kennisse sejde te hebben, tgeen haer verwonderde, en also de Hr Schujlenburg naer Engelant is vertrocken en een maent staet ujt te blijven, oordeelde sij dat alles op het touw onderentusschen behoorde te blijven staen.

Met de Hr Raetpensionaris over dese stoffe heden sprekende, so bevond, dat Sȳ Edele geheel onkundig was in boven gemelte saak en van des konings dispositie niet en wist. Evenwel so heeft de Hr Schujlenburg aen mij voor wejnig tijt gesegt dat het aen sȳ majestejt ernst was dat Mevrouw van Sommelsdijk het transport soude doen en de koning door hem met de stat doen rekenen en het reliqua betalen.

Heden is bij mij gekomen de Hr Vlaming en nog een ander om de vrije ujtvaert voor St. Hubesvaerders en anderen te besoliciteeren, werwaerts sij sejden door UEd: gr: agt: te sȳ gewesen, edog also wij van UEd: gr: agt: intentie niet waeren berigt, so hebben aen haer publikelijk de hant niet derven bieden, evenwel onderhandt met de Hr R. P. sprekende hem daer van avers gevonden, dog ter generalitejt een despositie te volgen tgene dees aengaende ujt Hollant soude komen, waer-

mede naer presentatie van mijnen dienst en toewensch van zegen en gesonthejt verblijve

UEd: gr: agt:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

HAGE.
31 Oct 1691.

N°. 32.

Edele Groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe niet nagelaeten op UEd: gr: agt: ordre int college van gecommitteerde Raeden voor te dragen, dat sekeren dag tot de inningh van de 40ste penning over de meubile goederen werde beraemt en is daerop een vaste dag bestemt, waervan aen alle de steden kennis sal werden gegeven, wesende het wijders niet nodig dat de Hr Secretaris Velters om dese saeke herwaerts overkome, Waermede naer danksegginghaen UEd: gr: agt: voor de eer van haer Tractement verblijve met presentatie van mijnen ootmoedigen dienst

UEd: gr: agt:
gants onderdanigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
12 Nove 1691.

N°. 33.

Edele groot agtbaere Heeren.

De Heer Raetpensionaris Hejnsius heeft mij heden versogt UEd: gr: agt: ujt sijne naem te salueeren en haer te versoeken dat sij gelijk voor desen de goethejt beliefden te hebben van te onderscheppen sekere brieven onder de naem van Creo of aen iemant van die naem ujt Engelant herwaerts overkomende, en dat sij

aen hem copije int engels beliefden toe te laeten comen, van sodanigen inhout die na intrigues met den vijant smaekte, tgene dan mits desen UEd: gr: gr: agt: ben voorstellende.

Het schijnt men beducht is als of er weder op nieuw schadelijke correspondentie tussen Londen en Parijs over de weg van hier werde gevoert en onderhouden.

Waermede naer presentatie van mijnen dienst, verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

Hage
26 april 1692.

N°. 34.

Edele groot agtbaere Heeren.

Op heden heeft mij de heer Raetpensionaris een brief voorgelesen, geschreven door den Hr Groelaert hooft schout tot Mastrigt, waer bij Sȳ Ed: adviseert dat de vijant doende is met tot Namen een swaer magasijn van koorn op te regten, twelcke alle ujt dese landen over Luijck derwaerts soude werden gevoert, tgene sonder den toevoer van hier onmogelijk soude sijn op te rigten, wes sȳ Edele mij versogt heeft sijnent halve u Edele gr: agt: te versoeken of sij sig met de andere leden op het verbot van 't ujtvoer van koor na den vijant niet soude konnen voegen indiervoegen dat de placaeten also geextendeert werden als die op den ujtvoer van de peerden, menende Sȳ Edele dat de stat van Amsterdam geen intrest ter contrarie hadde, also het sig alleen ujtstrekte over het resort van de generalitejt en dat aen de andere sijde in dit verbot so een

groot hejl voor het gemene best was stekende want het selve bij alle onse geallieerden soude werden gevolgt.

Waermede naer presentatie van mijnen dienst en toewensch van alle hejl en segen verblijve

HAGE
29 Nove
1692.

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

op morgen eens na Rotterdā gaende, gedenke op Dingsdag weder in den Haag te sӯ.

N°. 35.

Edele groot agtbaere Heeren.

So als heden de Heeren Stats gedeputeerden vertrocken waeren, heeft de Heer Envojé Lente mij visite gegeven, en versogt dat ik aen UEd: gr: agt: de voortsetting van het onder handen sijnde tol tractaet ten beste wilde voordragen, tgene dan ujt sijne naem op het alder respectueuste ben doende. Bij dese occasie heeft Sijn Edele mij geopenbaert hoe hij omstandig schrijvens hadde van de Hr Mejerkroon ujt Parijs, dat de franschen met een considerabel tal oorlogschepen ujt Brest en andere seehavens waeren gelopen met dessejn om onse en de Engelsche herwaerts aenkomende silver-vloot van Cadix te ontmoeten en te bemagtigen. Het gene de vrijhejt neme UEd: gr: agt: te verstendigen of sij meschien van gedagten mogte sijn, so dit also is, door den Heere Hop Sijn majestejt tot Londen te versoeken dat hij gereet sijnde oorlogschepen aldaer mede tzee wilde laeten kiesen tot ontmoetinge en bescherminge van onse en Haere so

rijkgelaeden herwaerts aenkomende of nog tot Cadix leggende vloot.

Waermede naer presentatie van mijnen dienst verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
2 Meert 1692.

N°. 36.

Edele groot agtbaere Heeren.

So als ik bij expresse desen avont ontfangen hadde UEd: gr: agt: missive met de bijlagen, so hebbe aenstonts deselve aen de Heere Raetpensionaris overhandigt, die ze voorts naer den koning heeft gesonden, sijn wel Ed: bedankt UEd: gr: agt: voor den ijver en dienst so aent gemeen met dit onderscheppen werdt gedaen, onder bede dat haer Ed: gr: agt: beliven te continueeren met de brieven die in toecomende aen de selve persoon komen te ligten en so iets van gewigt of consideratie vinden herwaerts over te senden, en so sij wijders suspicie mogten hebben op een of andere brieven ujt Engelant so versoekt de Hr Raetpensionaris dat deselve insgelijx mogen werden geligt en herwaerts overgesonden, Te meer dewijl men bedugt begint te werden, volgens berigten ujt Vrankrijk, van sekere quade intrigues en of wel een overkonst mogt geschiden, mij gedenkt dat over omtrent twe jaer door de Hr Postmeester Mujlman sekere brieven wierden onderschept van groote consequentie, welcke over Amsterdam na Parijs wierden gesonden. Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
Woensdag
30 april

N⁰. 37.

Edele groot agtbaere Heeren.

De nevensgaende missive is op heden ter generalitejt ingekomen, en also de directie van de bank tot Amsterdam daer in werdt beschuldigt, hebbe ik deselve gedefendeert so veel mij mogelijk is geweest, en rotunde gesegt onwaerheden te sijn die aldaer tot haer laste wierden geposeert, daer tegen de provintie van Overijsel opentlijk sejde dat haeren muntmeester selve tot Amsterdam het silver boven de prijs en tegen de bevelen van den staet hadde gekoft ujt de bank.

Mij gedenkt dat onlanghs de Heeren commissarissen het contrarie hebben versekert, ujtgenomen eenige wejnige lingotten. Was het mogelijk dat ik een acte of brief konde bekomen van de heeren commissarissen van de bank, waerbij ter neder gestelt wierdt, dat de positien in dese missive onwaer sijn, gelijk ik mij wel versekert houde, en reets opentlijk hebbe geavanceert, so soude meer bequaem sijn de saak ter generalitejt staende te houden.

Edog vermits op vrijdag een keertjen na Egmont soude doen voor een dag of vier, so soude wel versoeken, dat die brief of die acte mij met de donderdaegse avont post wiert toegesonden, als wanneer ik vrijdag morgen voor mȳ vertrek daer nog gebruijck van soude maken,

Waermede verblijve

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

Hage
13 aug:
1692.

N°. 38.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe gisteren versujmt aen UEd: gr: agt: te versoeken, dat onder het opscheppen der brieven die voor de weert in Lions genaemt la Rossi mogte komen *van verre, mede begrepen mogte werden die ujt den Haag of van Rotterdam aen gemelte persoon komen*, oock ujt Engelant.

Men heeft wel gewilt dat ik de aprehensie soude voorstellen, dog sulkx hebbe gewejgert, wesende tot sȳ last voor als nog niet als swaere suspicie. Dus verre dees voor middag geschreven, is het nu gewerden tien uren savonts, en ik kome so van het Hof, den gantschen dag sijn wij besig geweest om onderschepte brieven en die gevonden sȳ alhier bij den genen die gearresteert sȳ na te lesen, en weder enige apprehensien te laeten doen, so alhier als tot Rotterdam, onderentussen komt de engelse post dees avont aen, en daer mede ontfangt de Hr raetpensionaris verschejdene brieven die tot London sȳ onderschept van quaet geintentioneerde personen aen diergelijke in dese landen geschreven, en daer bij wert versogt dat men soude willen *in stilte openen tot Amsterdā de brieven* die aen de lujden geschreven sijn, welcke op dit biljet sȳ genoteert, en so er iets nadelig mogt gevonden werden absulcke brieven herwaerts senden, diergelijke opgevinge is voor Rotterdā en dese plaets mede gekomen.

se ingelejde us open ujt elant geen.

Insgelijx werden UEd: gr: agt: *versogt af te vragen aen den genen wiens naem bujten op dese brief is geschreven wie diegene is, aen dien hij den ingelejde soude bestellen, en hem alvorens afvragen of hij somtijts geen ingeslotene ontfankt om elders te bestellen.*

Men meent dat de engelse post dese morgen tot Amsterdā sullende aenkomen, het nog tijts genoeg sal sijn om de brieven te lichten.

Wij hebben reets veel nagespoort, dog het regte beschejt, waer toe so veel schadelijke correspondentien onder so veel personen strecken en wat men er mede voor heeft, kan ik nog niet te regt ontdecken,

Waermede verblijve

HAGE
vrijdag (1693)
snagts.

UEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

met haast

N⁰. 39.

Edele groot agtbaere Heeren.

De twe dagen die ik hier geweest ben voor den ontfang van UEd: gr: agt: Hoog-geeerde missive van gisteren hebbe ik besteet met bij den Raet van Staeten aen te houden tot doodingh van de pretensie die gemelte Raet tegen de stat heeft van rujm hondert dusent gulden, en heeft men mij enige loquaters opgegeven waer over ik aengenomen hebbe tegen aenstaende dingsdag te antwoorden, dies nu besig ben om een memorie daer tegen op te stellen, welcke hope tegen d'aengenome tijt vaerdig hebben sal, dies ben van meninge om te voldoen aen UEd: gr: agt: begeerte mij op dingsdag van hier te begeven om de kamer van burgemeesteren waer te nemen voor de tijt die UEd: gr: agt: mij de eer doen van te bepaelen in haere brief, so dat sijn wel Edele den Heere van Maerseveen daer vast kan op gaen dat ik dingsdag tot Amsterdā sal sӯ, ten waere mij door UEd: Gr: Agt:

nader schrijven toequam. dat de Heer burgemeester Hudde of Boreel in gesonthejt waeren herstelt en vervolgens mȳ overkomst onnodig, tgeen ik dingsdag morgen tegemoet sal sien, iets wijders van haer Ed: gr: agt: dienst sijnde, believe Sij mij te gebiden, die ben

HAGE
Sondag
(1 Maart 1693?)

U WelEdele gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Ik soude al gisteren aenstonts geantwoort hebben, ten waere mij de brief te laet toe was gebragt.

N°. 40.

Edele groot agtbaere Heeren.

Op den ontfang van UEd: gr: agt: missive van gisteren, hebbe ik mij aenstonts vervoegt bij den Heer R. Pensionaris en aen denselven den inhout voorgestelt, te weten, dat het te *publicerene placaet nopende den ujtvoer van graenen in verschejdene periode diende te werden gecorrigeert*, en heeft Sȳ Edele mij gepermitteert aen UEd: Gr: agt: te schrijven *dat men het gemelte placaet voor als nog niet publiceere*, en heeft mij wijders belooft, dat in het te ontwerpene placaet op die stoffe, want sȳ Edele segt mij dat er de novo nog een ander placaet over de graenen ujt sal gaen, so veel regard op Haer Ed: gr: agt: consideratien genomen sal werden als het mogelijk sal sijn.

Men ivert wijders ter generalitejt even sterk tegen den ujtvoer van 't koorn en de comersie belemmering aen te brengen, ik heb heden aldaer gestremt dat het selve niet als contrebande getracteert is gewerden,

maer moeten sien, ofschoon opentlijk daer tegen adviseerde, dat door de koopman de passen bij de generalitejt en niet bij de Admiralitejt gehaelt sullen moeten werden.

Ik sal wil Godt op morgen met de middag postwagen mij na Amsterdam begeven, ten waere ik tijdinge ontfing dat een van de Heeren medebroeders bij betere gesonthejt waere, en vervolgens dat mȳ presentie aldaer niet nodig waere.

Waermede verblijve

UEd: Groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
Maendag 2 Meert
1693.

N°. 41.

Edele groot agtbaere Heeren.

Desen gehelen dag ben ik beneffens andere Heeren ujt het college besig geweest om na te speuren en doen apprehendeeren personen, verdagt van quade correspondentie met de vijant, en wert morgen ochtent de Hr officier Hinlopen versogt de hant te willen leenen aen de apprehensie van seker fransman die van quade dessejnen intrigues is verdagt.

Omtrent het affajre van het koorn heb ik ter generalitejt devojren gedaen en aenspraken teǹ ejnde dat de schippers die beladen sijn en aen de frontieren van het lant leggende, soude mogen hunne rejsen vervorderen, maer niets konnen verwerven, dog heeft men de versoeken so bij requesten als door ons diesaengaende mondeling heden gedaen, opgeschort, en geexponeert tot dat bericht van den Heer van Dijkvelt sal sijn ingekomen. hoe veel graen men in de quar-

tieren verejst, waerna de schepen reets geladen sijnde, sullen werden afgelaeten. Indien dit berigt niet haestig inkomt, sal ik in de aenstaende week weder aenhouden.

Door iverige solicitatie en vrinden heb heden geeffectueert dat aen Cousart sal werden betaelt het gelt dat hij aen de regeringe van Tripoli heeft gespendeert tot afkopinge bij provisie van de insulte die men hem aldaer dreigde wegens het ongelijk dat twe Seeuwse capers aen een Tripolien hebben gedaen.

De Hr R. Pensionaris staet op maendag weder hier te sijn.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

7 Meert 1693.

N°. 42.

Edele groot agtbaere Heeren.

So als de Hr Raetpensionaris op gister avont laet te rug is gekomen, so hebbe ik hem heden gesproken, over het placaet daer UEd: gr: agt: mij de eer over gedaen hebben van te schrijven, en de publicatie van dien. Sijn Edele mejnde dat terwijl de bewuste perioden met de resolutie die ik overgesonden hebbe was geënerveert, dat men hetselve soude konnen publiceeren en so men begeerde so konde men de resolutie van haer Ho: Mo: daer nevens mede afkondigen ter puje, hoewel het schijnt suffisant te sȳ, dat men slegts enige copijen van gemelte resolutie op de beurs onder de koorn-kopers distribueert, tgeen so veel ja meer kragt als een publicatie hebben sal.

Over het ondersoek der graenen so vint de Hr Raet-

pensionaris niet ongerijmpt dat UEd: gr: agt: vorderen dat de voorsittende steden mede of alvorens de quantitejt van graenen in hunne steden opgeven en sejde propositie te willen doen dat aen de steden wegens het college wierde aenschrijvinge gedaen, ten ejnde alsulcke bij den staet geordoneerde opgevingen mogte werden gedaen, edog sӯ Edele heeft alsulcke propositie nog niet gedaen, en ik hebbe hem mede niet geport, so dat ik niet sien kan dat de stat Amsterdā geobliseert is de eerste te sijn die alsulcke opgevinge doet.

Terwijl de hospes in de stat Lions in de Nes suspect is van ongeoorloofde correspondentie te houden, of brieven van quaet geintentioneerde te handelen, en te bestellen, so werden *UEd: gr: agt: wegens het college versogt brieven die so ujt Engelant, Vrankrijk of brabant aen dien man geadresseert mogt komen, te onderscheppen, te openen en so sij iets van nadenken daer in mogten vinden, oversenden.* Hij is genaemt *la Rosje of la Roche, anders mede petit jan.*

Wij sijn heden in onse vergadering den gantschen dag schier besig geweest met naspeuren van ongeoorloofde correspondentie, twe personen van Rotterdā sijn hier gebragt, twe sijn hier gevangen geset en een tot Lejden.

Het schijnt dat er door den vijant veelvuldige corresponde..... werden gehouden in vele steden van dit Lant, en dat men divisie en separatie van gemoederen tragt in te voeren, en mede sig net informeert wat so bij den Staet als alom hier te lande geschiet, of er enig complot onder schujlt kan nog niet wel penetreeren, ik houde mij bij hujs om dese saeken mede te doorsien.

Waermede verblijve

UEd: Groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
11 Meert
1693.

N°. 43.

Edele groot agtbaere Heeren.

Ingevolge mijn geadviseerde van gisteren, so is heden den kroonprins van Denemarken door den Heer van Obdam ujt naem van haer Ed: gr: mo: gecomplimenteert, het schijnt niet dat aen gemelte Prins enige ujterlijke Honeurs staen gedaen te werden, omdat incognito heeft gewilt hier te sijn, ik hebbe in die aenspraek present sijnde gevraegt aen iemant der Hovelingen hoe lange sȳ Hooghejt hier stont te blijven, men heeft mij gesegt dat hij naer Amsterdam staet te gaen en dan weder hier te komen, en gelove ik dat de komst van de koninck van Engelant afwagten sal, en ondertusschen de steden van Hollant besien.

De Hr consul Abo heb ik ten Hoof gesien, en sal sijn Ed: van Sȳ Hooghejts verblijf en overkomst de beste kennis hebben, en UEd: gr: agt:, so sulkx desidereeren te weten, de beste kennis konnen geven.

Waermede naer presentatie van mijnen geringen dienst, verblijve

HAGE
20 Meert
1693.

UEd: groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 44.

Edele groot agtbaere Heeren.

Mij sijn te sijner tijt wel toegekomen de twe resolutien bij de vroetschap genomen, so op het subject van de werving, als rakende de middelen tot een redres in de muntsake, gelijk mede copij resolutiën aengaende het Spinhujs, dat hetselve voor een Godtshujs is bekent.

Ik hebbe de twe eerste den Heere Raetpensionaris overgelevert, en belangende de remarque die UEd: gr: agt: hebben dat een tijt van ses weken tot het stempelen soude moeten werden gegeven, so wert versogt dat UEd: gr: agt: sig beliven te verklaeren of sij sulx verstaen tot het stempelen van de agtentwintigstuiverspenning dan tot het stempelen van de schellingen, werdende geoordeelt tot het stempelen van de agtentwintigen so veel tijt niet nodig te sijn, en belangende de schellingen, so hebben de Heeren van Haerlem hetselve opgeschreven en verstaen tot dat stempelen niet. Om te profiteeren de exemptie van twe honderste penning over effecten van 't spinhujs sijn de overgesondene beschejden suffisant geoordeelt en heeft men aen den Hr ontfanger tot Haerlem maer te doen seggen dat sulx in de finantie alhier sal werden gepasseert, en indien dat seggen geen geloof verdiende, sal de Hr comis van Nek hem heer ontfanger directelijk daervan kennis geven.

Heden is ter generalitejt een memorie gepresenteert van den Spaenschen Envoje Quiros waerbij hij ujt last van sȳ meester segt dat Vrankrijk tot Weenen door de Nuntius van de Paus inclinatie getoont heeft tot een vrede in Italien maer dat Sijn Hejlighejt voor die intercessie is bedankt en versekering gegeven dat men geen particuliere vrede aldaer maken sal, maer niets doen en sal als tegelijk met de geallieerden.

ik hope aenstaende dingsdag over agt dagen de eere te hebben van UEd: gr: agt: in persoon mȳ dienst te presenteeren, en haer aen te sullen treffen bij welvaren en goede gesonthejt tgeen wenst ujt het gront sijns Herten

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
25 april 1693.

N⁰. 45.

Edele groot agtbaere Heeren.

Op heden sijn mij toegekomen UEd: gr: agt: twe hooggeeerde missiven van gisteren, en also ik, vermits niet voor heden hebbe konnen verhujsen, en voor mȳ persoon ter oorsaek van de sollicitatie die Stats wegen bij den Raet van Staeten hebbe te doen, over de bewuste hondert en sestien dusent gulden, welcke saak gaeren voor mȳ vertrek tot conclusie soude sien, genootsaekt hebbe geoordeelt nog een dag of dri in het Logement te verwijlen, en dat de Hr Bors nog niet verschenen is, so hebbe mȳ afschejt int college nog niet genomen, maer die occasie waernemende int college geproponeert de betalinge van het gelt voor Ens, so als ook aenstonts is geresolveert, gelijk mede haer Ed: mo: voorgedragē hebbe de tijt van ses weken tot het stempelen van de agtentwintig stujverspenningen tgene insgelijx also is verstaen, ofschoon men van mejninge is dat so lange tijt het gehele werk van het stempelen vrugteloos sal maeken, want indien men voor de 28 stujv. penningen ses weken nodig heeft, so wert geagt voor de schellingen een half jaer nodig te sȳ, dat is het gehele affajre tot niet te doen ujtloopen, want in so langen tijt alle de quade penningen in Hollant tot stempelen sullen konnen gebragt werden; men was wel genegen verlenging van tijt te geven aen de stat Amsterdam tot het stempelen deser munte, indien binnen 14 dagen sulx niet afgedaen was, maer nu het ses weken voor de klijnste steden sal sijn, so sal alle munt van bujten binnen gebragt konnen werden, edog evenwel ik hebbe de conclusie volgens

begeerte en ordre van UEd: gr: agt: op ses weken doen stellen.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
2 Mej 1693.

P. S. Hoe den Dortschen burgemeester Alewijn van de postwagen heden is geligt, en die in Staten Generael sit, op het ujt de vergadering komende in sȳ hujs is gearresteert en strik bewaert wert, sullen UEd: gr: agt: hebben verstaen.

N^0^. 46.

Edele groot agtbaere Heeren.

Na dat sijn majestejt door de Heere Raetpensionaris Hejnsius gesproken was over de Resolutie die haer Ed: gr: Mo: genomen hadde nopende de vrijhejt tot de vaert op groenlant, in welcke resolutie is bevat, dat ieder ujt te vaeren schip tot die visserije soude fourneeren ses hondert gulden, voor welcke somme twe schepen van oorlog soude werden geequipeert, een tot Rotterdam, en een tot Amsterdam, en dat Sijn Hooggemelte Majestejt sig met die resolutie hadde gevoegt so is deselve ter generalitejt ingebragt, edog wesende bespeurt, dat de Admiralitejten geen schepen in berejtschap hebben of in korten tijt, so het schijnt, gereet konnen krijgen, so is ons voorgekomen en afgevraegt of wij souden konnen aensien, dat de resolutie dusdanig wierden genomen, dat *indien* de Admiralitejten gemelte *twe* schepen niet soude *konnen* equipeeren in tijts, *dat* dan evenwel de vaert *op* groenlant soude

werde *open*gestelt, dog tot ieder *sij* pericul, te verstaen *dat* sij haere seshondert gulden *soude* behouden en *voor dat* gelt hun selve *voor*sien. En also dit een saeke is bujten de Resolutie van haer Ed: gr: Mo: en dat de toevallen van de zee gevallig en gevaerlijk sijn, so hebben wij ons daer op absolutie niet derven verklaeren, maer aengenomen daer over aen UEd: gr: Agt: te schrijven, met bede dat sij ons dees aengaende met haere bevelen beliven te honoreeren ten welcken ejnde wij dese met een expresse oversenden om wast mogelijk op morgen tegen een uren als wanneer de resumptie sal sijn, bequaem te wesen van te konnen antwoorden, de geintresseerden sullen morgen vroeg UEd: gr: agt: daer over komen begroeten.

Waer mede naer presentatie van onsen gants ootmoedigen dienst, verblijven

HAGE
9 Mej
na middag.

UEd: gr: agt:
berejtwilligen dinaers

N. Witsen. Jeronimo de Haze
d Giorgio.

N°. 47.

Wel Edele groot agtbaere Heeren.

Op den ontfang van u wel Ed: gr: agt: missive hebbe ik mij dese voormiddag vervoegt bij den Heere R. P., en aen hem den inhout van haere Hooggeëerde missive voorgehouden. Sijn Ed: heeft aengenomen nog heden daer over aen den koning te schrijven en sijn majestejt het spoedig vertrecken der vloote te recommandeeren, wat de proportie belangt der schepen die van de engelsche derwaerts souden gaen, daerover en was Sijn Ed: niet seer net geinformeert, maer sejde

dat het getal en groote was geconcerteert met den Hr de Wildt, so dat geloofde voor vast dat de bewuste proportie soude werden geobserveert, was het niet juist in het tal der schepen, het soude sijn gewislijk in de groote en monteringh.

Ik hebbe vervolgens ujt mȳ particulier hem Hr R. P. voorgehouden en gevraegt wat hij soude mejnen dat behoorde gedaen te werden, indien men voorsag ofte voorwiste dat de engelsche schepen in geen tijdige gereetschap soude geraeken ofte dat er geen apparentie en waere dat deselve soude konnen vertrecken, en of hij Hr R. P. niet wiste bij so een onverwagt geval wat de intentie van Sijn majesteit soude sijn, dit hebbe ik hem dri ofte vier mael voorgehouden, maer geen absoluet antwoort konnen bekomen, alleen segt sȳ Ed: dat hij mejnde men moeste als dan met de Heeren ter Admiralitejt en met de Hr de Wildt spreken, die sig dat werk verstonden, en dat de laetste heer alhier in kort wierde verwagt, die saak was see-manschap, hij konde daer niet over oordeelen, wejnig schepen te senden was vol gevaer, omdat de fransen meschien met haere gantsche magt het canael seg de engte van de straet stonden te passeeren, en in den oceaen komen, dat hij sorgde het naderen der Spaensche vloot eerder soude sijn als de onsen aldaer souden konnen wesen, confesserende mij ront-ujt dat den koning selve mede bekommert was over de traeghejt in Engelant, en dat sorgde de gereetschap aldaer so tijdig niet soude sijn als het wel behoorde, so dat ik wel bespeure dat alle het gene in desen sal werden gedaen ujt de boesem van de Hr de Wildt sal moeten voortkomen, en dat den koning sonder het advis van dien heere daer inne niets sal doen, sijnde mede waer dat Sijn Majestejt sonder het voorval van Charleroj reets hier soude sijn

geweest, als wanneer de Hr R. P. van gedagten waere geweest om met hem daer over te spreeken, wat in opgemelte voorval soude sy̆ te doen, wesende nu de overkomst onseker, ik en hebbe nog in mȳ particulier nog in UEd: gr: agt: naem daer iets geavanceert maer hem steets gesommeert sȳ Ed: gedagten en oordeel te verstaen edog als gesegt geen beschejt konnen bekomen.

Ik waere reets geresolveert op morgen volgens mȳ belofte weder te rug te komen, maer sal nu provisioneel dien dag van morgen nog hier verblijven. of het waere dat UEd: gr: agt: mij op dese gewigtige stoffe iets beliefde aen te bevelen, tgeen morgen met de postwagen sal verwagten.

Ik hebbe reets twemael in conferentie met hem Hr R. P. geweest, vinde hem vrij verset, hebbe hem de waerhejt op een en andere saeke gesegt, waervan op mȳ terugkomst verslag aen UwelEd: gr: agt: sal doen.

Onderentusschen verblijvende

WelEd: gr: agt: Heeren
UwelEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
en medebroeder

19 Sep 1693 HAGE.

N. Witsen.

N⁰. 48.

1697.

WelEdele groot agtbaere Heeren.

Op U WelEd: gr: agt: ordre hebbe ik den Heere burgemeester Boreel heden gesalueert, nopende het aenstellen van den bewusten ontfanger, Sijn Wel Ed: heeft mij nogmaels gesegt daer over geen speculatie te hebben, en nimant daer toe te weten, versoekende

mij dat ik ter generalitejt ujt sijn name wilde verschijnen, en met ene stem de conclusie helpen formeren, t' gene aengenomen hebbe te sullen doen en vermits het mij mede indifferent is, gedenke het goetvinden van den Hr raetpensionaris op te volgen, ten waere immiddels andere bevelen van UwelEd: gr: agt: mogt ontfangen.

Ik vonde den Hr Boreel vrij mooj en sterker in kragt als voor henen, hoe wel nog in geen staet om de besonges te konnen gaen bijwonen.

Dat iet gepasseert soude sijn int groote werk, en hebbe van Sijn Wel Ed: niet verstaen.

Den Hr Raetpensionaris is eergisteren nog tot brussel geweest.

Ter generalitejt is altum silentium en schaershejt van Nouvelles. Den Heer President van Haer Ho: Mo: heeft mij heden gesegt dat er ujt is gesien na een hujs voor den groten aenkomenden Ambassadeur, dat men Sijn majestejt niet derft versoeken om sijn hujs int Noortende, want hij sulx aen sijn eygen Ambassadeurs niet heeft believen toe te staen, Alleen heeft men bequam gevonden den niwen doelen, dog de waert en wil sijn hujs daar toe niet leenen, wes men besig is om hem door de magistraet daer toe te obliseeren, edog daer was voorgeslaegen het hujs van de oostindische compagnie, (het scheen men heeft geweten dat de besonges aldaer binnen agt of tien dagen staen te ejndigen) dog sulx is door den Heere van Oosthujsen gedeclineert, men heeft egter mij versogt sulx bij U Wel Ed: gr: agtbaerheden smakelijk te maken, vermits geen logement alhier daer toe so bequaem en heerlijk werdt gevonden.

Wat aengaet hem te ontfangen op de grensen so is die periode nog commissoriael, maer na ik het aensie,

en sal daer over geen resolutie ter generalitejt genomen werden, altoos sekerlijk niet so lange den raetpensionaris absent is, en schijnt men die saak naer ouder gewoonte op Hollant te willen schujven, gelijk ik niet dujsterlijk ujt boven gemelte Hr president konde verstaen. Het is dan te hopen dat dien grooten gesant tot de tijt van de vergadering van Hollant agterblijve, Al wat de generalitejt inmiddels soude doen, soude sȳ den Hofmeester Hessel hem toe te senden aen de grensen en recto te begelejden naer den Haag, volgens oude gewoonte.

Ujt de Legers segt men hier sijn enige detasiementen gedaen. dees voorgaende nagt was tot Schevelingen alarm. de klok die lujden, de slapende inwoonders vlogen ten bedden ujt op het aennaderen van vijantlijke sloepen die stillekens quamen aenroejen om de vis-schujten van strant te haelen, welcke aen de dreg laegen, dog sȳ afgewesen, het was jujst nadat een quartier uer te vooren op het Heemraets hujsjen veel Heeren van aensien vrolijk hadden geweest, welcke sij gemacklijk souden hebben konnen lichten.

Waermede naer presentatie van mȳ dienst verblijve

U WelEdele gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
6 Juli 1697.

N°. 49.

Wel Edele groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe heden weder in gesprek geweest met den Heere R. Pensionaris en den Heere van Dijkvelt over het affajre der represalien door u wel Ed: gr: agt: mij aenbevolen, en heeft men mij vertoont het twalefde

articul des vreden tractaets, waer bij ter neder is gestelt dat alle represalien so voor als in den oorlog verleent, sullen werden ingetrocken, op welke fundement dan de ontslaginge der effecten van de suppli-anten tot Amsterdam in Vrankrijk moeste geschieden. Boven genoemde Heeren nemen wel aen, so sij de Heeren Ambassadeurs nog komen te spreken, dat sij daer van sullen aenroeren, maer also sij alle uer op haer vertrek staen, en reets geen gemene visiten meer admitteren, so sorge dat die aenspraek sal agter blijven, als wanneer het selve met brieven van voorschrijven bij haer Ho: Mo: na Vrankrijk te verlenen, diene te werden geremedieert.

Waer mede naer presentatie van mijnen dienst verblijve

HAGE
29 Dec[e]
1697.

U WelEd: gr: agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 50.

Edele groot agtbaere Heeren.

Mij vereert vindende met u Edele groot agtbaere seer aengename missive van voorgisteren, waerbij sij mij ten besten gelasten op den inhout van sekeren brief die de magistraet van Dantsick aen Haer Ed: gr: agt: geschreven heeft, so neme de vrijhejt van te antwoorden, dat ik mij na den inhout derselve sal gedragen.

Terwijl men hier besig is om op te maeken de rekening van de onkosten op de Moscovische ambassade gevallen, so neme de vrijmoedighejt u wel Ed: gr: agt: in bedenken te geven of het Haer niet believe

herwaerts over te doen gaen aen den Hr Hofmeester Hessel alle de rekeningen van nog onbetaelde schulden op de werf gemaekt, die de Hr raetpensionaris belooft heeft te sullen doen betaelen, en waertoe u wel Ed: gr: agt: al int voorleden jaere, so ik berigt ben, ordre hebben gegeven. ik sal dan nog voor mȳ vertrek devojr doen dat daer voor ordonantien werden geslagen, ik gelove dat de selve rekeningen voor het meeste gedeelte onder den lujtenant van der Hulst sullen sijn, en meschien enige op de tresaurie.

Waer mede naer presentatie van mijnen dienst verblijve

UwelEdel groot agtbaerheden
gants ootmoedigen dinaer
en medebroeder
N. Witsen.

HAGE
17 april
1698.

N°. 51.

Edele groot agtbaere Heeren.

Tot het afdoen van enige affajres die ik in het collegе van gecommitteerde Raeden in handen hebbe, werdende verejst nog een dag of dri tijt, so sal onder het welgevallen van UEdele groot agt. de vrijhejt nemen van dese week nog Hier mij op te houden, in mejninge wil Godt op aenstaende maendag te verhujsen en dingsdag avont tot Amsterdā te sijn, tgene ik haer versoeke dat mȳ ten besten af believen te nemen.

Den amodiateur Nipoort te post van parijs sijnde gekomen, so is goetgevonden tegen over agt dagen de vergadering van Hollant te beschrijven, op dat gedelibereert werde, wat te doen nopende de saeke

van comersie waer in Vrankrijk difficiel blijft. en sullen de leden mede versogt werden gereet te komen op de agterstallige restanten. Sonder welcke ik niet bespeuren kan dat iet anders op het tapijt sal komen.

Waermede naer presentatie van mȳ dienst: verblijve

UEd: Groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE.
29 april
1698.

No. 52.

WelEdele groot agtbaere Heeren.

Ik hebbe heden volgens ordre de twe Penningen, so aen den Heere Raetpensionaris als aen den Heere van Beaumont ujt naem van U Well Edele Groot agt: overgelevert, die de selve met veel beleeftheyt hebben ontfangen, daer op ujtdruckende veel expressien van toegenegenthejt en erkentenisse voor die eere welcke meer als de waerde estimeerden.

Waermede verblijve

U Wel Edele groot agtbaere
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

HAGE
16 Sep
1698.

XI. (bl: 402 en volg:)

Twee Brieven van Witsen en de andere Burgemeesteren in 1696, aan Mr. Jacob Boreel, te 's-Gravenhage.

N°. 1.

Wel Edele gestrenge Heer en medebroeder.

Wij hebben niet vermogen aen U WelEd: gestr: te agterhoúden het gene alhier sedert voorleden Satúrdag voorgevallen is, burgemeesteren en schepenen hebben enige wijl te rúg geivert om in hegtenis te bekomen enige van de belhamels en voorgangers der gepasseerde Tumult, en wel bijsonderlijk die de lantarenpael voor U wel Ed. gestr. húijse hadden úitgerúkt en daer mede de onder deúr open geramt, tot dat eyndelijk op de getúigenis van twe personen een sodanig persoon is gevat, die een man is van ongebonden leven in het stats aelmoeseniershújs opgebragt en om sijn quaet gedrag na Suriname gesonden geweest, dese persoon bekende in het hujs van Spaeroog gestolen te hebben, ook op de stoep van de Hr de Vries geweest te sijn alwaer hij een slag gekregen hadde met de kolf van een musket, en mede aldaer gelt ontfangen te hebben, dog van de lantarenpael en is niet gebleken. Het was

dan op voorleden vrijdag dat de Heeren schepenen aen burgemeesteren kennis gaven en in bedenken of men dese persoon ter Tortúre soude brengen, twe van ons maer bij de hant sijnde, is de deliberatie verschoven tot Maendag voorleden, voormiddag, sijnde onderentússchen gebeurt, dat op gemelte vrijdag twalef of veertien manspersonen die sig qualificeerden búrgers te sijn, audientie in het volle college van schepenen hebben versogt, sonder te seggen tot wat eijnde, geadmitteert sijnde hebben aldaer geejst de ontslaginge van dien booswigt en sulkx al met een harde Toon bijsonder van twe welcke het meeste woort voerden, daer waeren er al genoeg gehangen, de man was onschuldig, en selve wiert valschelijk bij eede verklaert, dat hij ten tijde van de commotie in hujs hadde geweest en bij sȳ baas gewerkt, tgeen door sijn ejgen confessie contrarie wierdt bewesen, dit volk in plaets van de justitie sijn gang te doen gaen hebben seer groote beweging in de stat gemaeckt, bijsonder in het gedeelte agter de Westerkerk alwaer dese persoon wonagtig is, Smaendag smorgens sag men dri of vierhondert personen op de westermarkt, daer de vrouwen de mans aenhitsten, een tal van omtrent vijf en twintig hebben sig gevoegt ten hujse van de Hr president de Vroede en de ontslaging geejst met indiscrete woorden, van waer sij bij den Hr van Kattenbroek sijn gegaen, ten getaele van wel vijftig, enige traden binnen andere vervulde de stoep, en ejste de ontslaging indiscreet, werdende sijn Edele op straet gedrejgt dat men hem aen riemen soúde snijden indien men de man ter doot verwees. Op den Dam groejde onderentussen het volk aen en wel ten getaele van Dusent welcke aldaer tot laet in den avont bleven staen, so hier en daer als in de leliestraet sag men al mede troepen bij een. Bur-

gemeesteren deden ordre geven dat de officieren van de militie sig paraet soude houden en de corporaels op de waeg komen om de soldaten bijeen te konnen krijgen des noots, dit, hoe gehejm het geschag, wiert gemerkt en verwekte seer veel gepraet en gemor.

Smaendaghs dan ons college compleet bij een sijnde heeft men overlegt wat te doen en verstaen aenstonts den gevangen te regt te stellen, laetende burgemeesteren aent oordeel van de Heeren Schepenen, wat straf men den delinquent soude opleggen, dog dat men de Torture soúde excuseeren te meer omdat twe getújgen verklaerden hij de man niet te sȳ die de pael hadde uitgerúkt, hoe wel twe vrouwspersonen hem aensejden sulkx gesien te hebben. Het gemene volk dat al vast sterker wiert gaf voor sij wilden dien dag de man verlost hebben of dit en dat soúder geschiden, en sij dorsten self de beschijden en verklaringen ejschen die tegen den gevangen waeren gepasseert, men is dan gesamentlijk op het Stathujs gebleven tot laet in de namiddag als wanneer dit booswigt en ondankbaer statsweeskint voor agt jaer is gebannen, vindende de Heeren Schepenen goet hem aenstonts los te laeten, dese dus agter ujt het stathujs gaende, wiert aenstonts met een seer groote menigte van ongebonde volk begelejt, en verwelkomt, self met omhelsinge en ujtroepingen dus moet het gaen, wij hebben hem verlost, werdende dusent scheltwoorden tegen de regeringe ujtgebraekt, en is men van die stoúthejt dat dese qúant nog heden in plaets van de stat te rújmen, in sȳ winkel sit en werkt, en besogt werde van seer vele menschen sijner aenhang, aen wien hij steets verhaelt wat hem is gevraegt, hoe hij niet anders dogt of soúde gehangen sȳ geweest, dankende sȳ verlossers so hij voorgeeft, hoewel indien hij de man niet en is, die de

pael uitgerúkt heeft, geen gedagten van hangen sȳ geweest. Dit werk maekt in de stat groote discoersen, de beste en voornaemste burgers, en genogsaem de gehele beúrs oordelen, men heeft niet hartig genog geweest, het volk wonende op het so genoemde niw werk agter de westerkerk agten dat er een Trojaensch stuk is verrigt, en spreken seer oproerige tael, vele seggen laet men komen in ons quartier om lasten te executeeren, wij sullen sien wat te doen, andere roepen wij willen dees en geen ujt het rasphujs los hebben, want U wel Ed: gest: belieft te weten, dat er een persoon of twe mindere straffen gecondemneert, provisioneel int rasphujs sȳ gebragt. Het schelden en quaetspreken is ongelofelijk, waervan veel staeltjes soúde konnen werden verhaelt, die om korthejts wil agter laete te seggen, wij hebben ordre gestelt gehadt dat de búrgerwagten op hun houde soude sijn, dog alles is sedert buiten feitelijkhejt gebleven. dit Wel Edele Gest: Heer, verhaelen wij dus en moeten met droefhejt seggen, dat wij het voor onmogelijk aensien, niwe aerd van lasten te introduceeren, of wel de oúden te execúteeren op een wijse met haelen van deúren als wij gewoon sijn, tgene wij versoeken dat tot kennis van de Hr raetpens: moge werden gebragt, dog egter in stilte gehouden, meschien soúde konnen gesegt werden dat men dese saek met meer strenghejt hadde moeten handelen, dog daer en was niets in te doen of men hadde de gantsche búrgerije weder met trommelslag int geweer moeten doen komen, en wat eclat soo een groote beweginge so binnen als bujten slants geeft, is bekent, behalven dat de újtslag seer bloedig had konnen sijn, maer indien men weder werde geport, staet te geloven dat het daer toe komen sal, en alles hier weder onder wapen te geraeken, werdende ge-

oordeelt dat so het volk nú niet gerúst is, dat een andre als de sagtste weg moet ingeslagen werden, hoe node dat men daer toekomt. Wij konnen geen andere reden ujtdenken, waerom het volk dús is verhit, en opgeset, als om de so seer swaere lasten en nering-looshejt. den koopman verliest vast dagelijx sijn effecten op see, de renteniers trecken seer wejnig van hún middelen en gevolgelijk krijgt de gemene man niet te werken, of te winnen, en dus verwecken beroejde hoofden, beroejde sinnen.

Waermede naer presentatie van onsen dienst, verblijven

AMST. 5 april 1696.

WelEdele Gestrenge Heer
U WelEdele Gestrenge
dienstwillige dinaers
en medebroeders.

N°. 2.

WelEdele Gestrenge Heer.

Voor eenige dagen hebben wij UwelEd. bij missive genotificeert, dat de rust onder het graauw alhier, tzedert de eerste beroerte noch niet volkomen was hersteld; Dat eenige mansperzoonen, ten getale van 10 a 12 in Schepens-kamer en een grooter getal daarna ten huize van beide de presidenten van Schepenen waaren geweest, onder welke zommige wel met beleeftheid, doch andere met een taal vrij wat rúw hadden verzocht de ontslaaging van eenen Dirk Dirksz van Amsterdam, kuipersgezel, die gevangen was op d' aanklagt van 2 vroúwsperzoonen, voorgevende dat hij die geene was, die de lantaarenpaal uit de aarde had helpen arbeiden, en daarna met dezelve de deúr van UEd: huis helpen

oprammen; welke nieuwe commotie wij oordeelden UwelEd: na de waarheid te moeten overschrijven, op dat dezelve daar van de rechte geschapenheid weten, den Heere R. P. onder secretesse koste onderrechten, tot desselfs narichtinge in deze neeringlooze, lastige en bekommerlijke tijden: Waarop dan ook U WelEd: rescriptie ons tzijnder tijd ter handen is gekomen. Maar alzo wij tzedert met groote verwonderinge, en niet zonder ontsteltenis hebben gehoord, dat door meest alle de steden van Holland, en de respective provintien, ja verder, niet alleen, maar ook zelfs in deeze stad een gepraat is, ook onder fatzoenelijke kooplúiden, als of dat Graaúw zooveel op de gemoederen van de heeren Schepenen hadden geeffectueert, dat dezelve door haare dreigementen zouden zijn geintimideert geworden, en 't Recht gekrenkt omtrent de sententie van de voorsz. gevangen, die zoo zij meenden de dood búiten dispúit hadden verdiend, ja bij zommige ook gezegd wierd alreets daar toe gecondemneert geweest te zijn; zo hebben wij dan van onze plicht geoordeeld U Ed. ook hiervan na de waarheid te informeeren.

Het is dan zulks, dat de voorsz. delinqúant is gevangen geworden den 22 Maart, op de aanklagte van twe vroúwlúij, die voorgaven, dat hij 't voorsz. delict met de lantaarnpaal hadde geperpetreert (en staat te noteren, dat ingevalle het waar was geweest, zij daar door een premie van 600 guldens volgens de bekende notificatie zouden hebben verdiend,) maar dat hij gevangen, geexamineert werdende, wel heeft bekend voor 't huis van de Hr Burgermr de Vries te hebben ontfangen uit de hand van een oud-man, die geld uitdeelde, 7½..... echter ontkende eenige moedwil daer ter plaetze gepleegt te hebben; dat hij ook wel ten huize van Spaaroog een Soldaaten-Rok hadde gevonden

en medegenomen, maar naderhand weder doen brengen ten huize van den h[r] off[r] de Vicq, die ook zegt zodanigen Rok tzijnen huize gebragt te zijn; doch dat hij iterativelijk, en altijd, ontkend heeft schuldig te weezen aan 't uittrekken van de voorsz. paal, en 't openrammen van UEd: deur. Tot zijn geluk zijnder eenige fatzoenlijke luiden gekoomen, voorgeevende dat zij hem wel kennen zouden ingevalle hij daar aan handdadig ware, maar als zij hem zagen, getuigden ze, dat hij er niet aan schuldig was. Wijl er dan niets tot zijnen lasten heeft geconsteert als alleen het boven geconfesseerde, zo hebben de heeren Schepenen gemeent dat hij strafs daarvoor genoeg ontfing, ingevalle hij (gelijk geschied is) wierd gebannen uit de stad, en júrisdictie van dien voor de tijd van 8 jaaren, en voorts gecondemneert in de kosten en misen van justitie; geconsidereert hebbende onder anderen, dat er alreets van de Belhamels deezer eerste Tumult 12 levendig waaren opgehangen, en daar na noch 4 aan de Volewijk bij de beenen, die aan haare bekoomen quetsúúren int oproer gestorven waaren; de overige gevangens, als minder quaads hebbende gedaan, ook minder straffe naderhand ontfangen hadde; onder welke dan deze delinquant ook gerekend zijnde, word' er bij veele geoordeeld, dat hij na proportie van de laatste, eer swaarder als lichter straffe ontfangen heeft. 't is ook bekend, dat zelfs in den oorlog gebruikelijk is, zo er bij exempel een getal van 50 deserteurs waaren geattrapeert, die na de rigeur van de wetten evenzeer de dood hebben verdiend, men niet gewent is alle dezelve met den dood te straffen, maar alleen eenige van dien, en de overige een minderstraffe toe te voegen. Zo dat de Heeren Schepenen gerúst zijn, dat de Justitie omtrent deeze delinquant wel is geadministreert, zeggende ook geen

reflexie, tot verzachtinge van straffe, ter occasie van deeze onordentelijke sollicitatiën te hebben genoomen; ende dat hen bijgevolge groot ongelijk door die ongefundeerde discoûrsen aangedaan word.

Wij zijn van opinie dat deeze praatjens ontstaan zijn, ten grootsten deele, uit een voor-oordeel, te weten dat men heeft gemeent dat deeze delinqt waarlijk schuldig is geweest aen dat feit van de lantaarenpaal, 't geen die 2 vrouwen hem hadden opgeleit, ende waarop ook alleen hij was geapprehendeert geworden, zonder dat die menschen tijdelijk genoeg geweeten, of haar geinformeert hebben, dat deeze beschuldiging was vervallen.

Dat de Justitie noch in vigeur is, zal wel haast (gelooven we) gezien worden, ende bij provisie gaat hier ingeslooten een Waarschouwinge, die voorleden Vrijdag, ter oorzaake van weder een nieuwe ongeregelde sollicitatie, van 't Stadhuis is afgekondigt, en de gantsche Stad door aangeplakt geworden, ten grooten genoegen van de Búrgerije.

Maar evenwel dit is ook waarachtig, dat er noch veel quaadaardige, en gemiscontenteerde menschen in deze stad zijn, en die door gebrek van broodwinning, misschien uit desperatie, of met geld daar toe omgekocht, wel zouden konnen resolveren iets te ondernemen, dat zoo 't hen lukte, de Stad, ja 't gansche land zeer nadeelig waare; edoch, om 't zelve voor te koomen, is reets al begonnen, zo goede ordre gestelt te worden, die ook noch weder des noots sijnde, metten eersten staet te werden geperfectionneert, dat wij, met Gods húlpe, in zekerheid zullen weezen.

Niettemin zijn deeze voorgevallene oproerigheeden, en het quaade debit van de zelve, gantsch niet te negligeeren, maar wij oordeelen dat daar op wel ter

deegen behoorde reflexie genoomen te werden, en vooral omtrent het groote werk. Van wat hooge noot-zaakelijkheid, nevens andere gewichtige consideratien meer, dit is, zullen wij hier voorbij gaan, dewijl U wel Ed: dat niet onbewust kan zijn.

Ondertusschen sullen wij Uwe Wel Edele beveelen in de bescherminge Godes, en verblijven naar onser aller hartelijcke groete

Wel Edele Gestrenge Heere
Uwe WelEd: gestr: dienstwillige
medebroederen.

Amsterdam
den 16 april 1696.

XII. (bl: 418 en volg:)

Eenige Opstellen uit de „Philosophical Transactions."

N°. 1.

N°. **101**. A°. 1674.

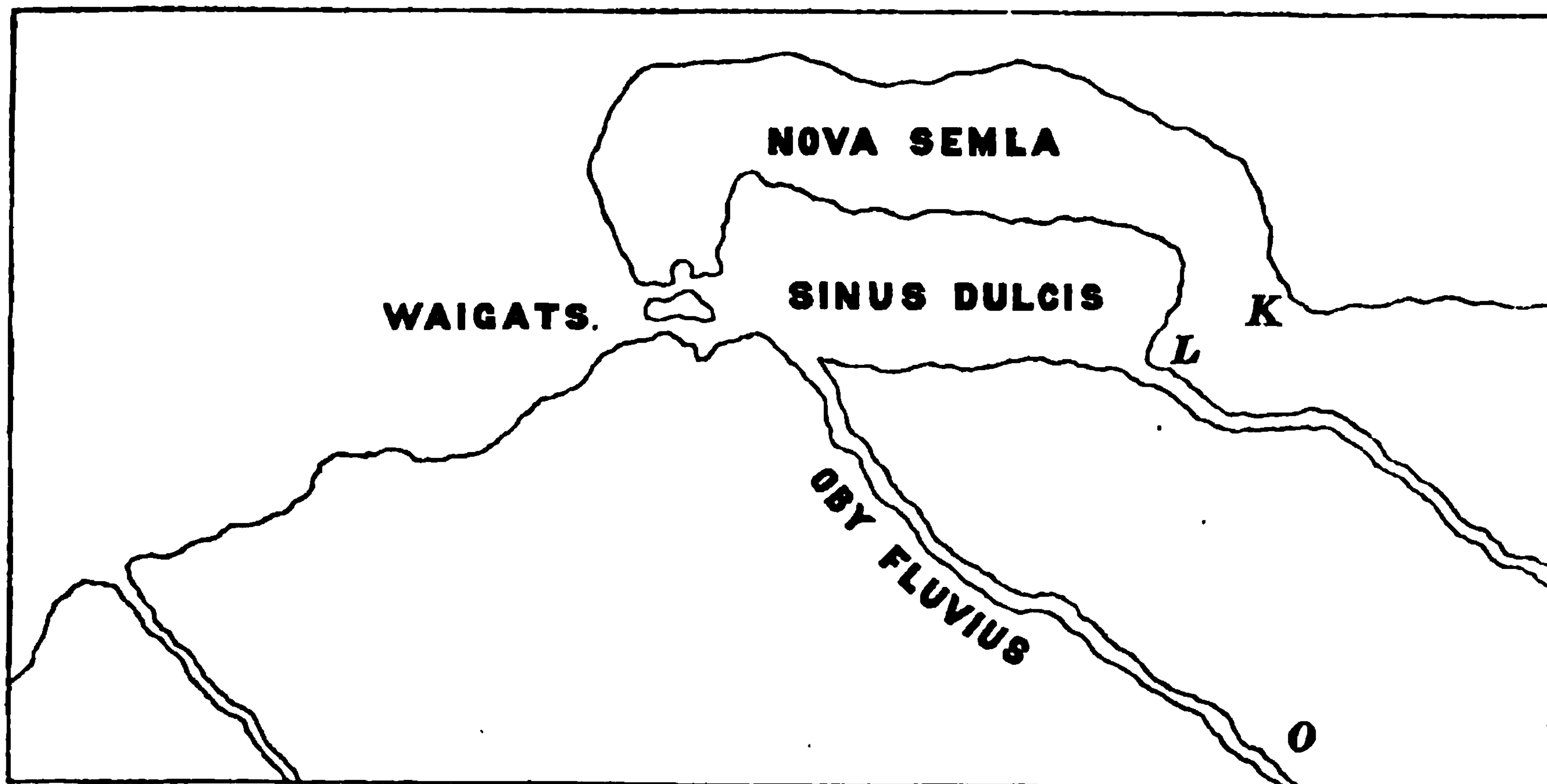
A Letter, not long since written to the Publisher by an Experienced person residing at Amsterdam, containing a true Description of Nova Zembla, together with an intimation of the advantage of its shape and position.

Sir.

I herewith send you what I have received out of Muscovy, which is a New Mapp of Nova Zembla and Weigats, as it hath been discovered by the express order of the Czar; and drawn by a Painter, called Panelapoetski, who sent it me from Mosco for a present: By which it appears, That Nova Zembla is not an Island, as hitherto it hath been believed to be; and that the *mare glaciale* is not a Sea, but a Sinus or Bay, the waters where of are sweet. Which is the same with what the Tartars do also assure us, who have tasted those waters in the very midst of the Sinus. The Samojeds as well as the Tartars do unanimously affirm, that passing on the back of Nova Zembla, at a

considerable distance from the shore, Navigators may well pass as far as Japan.

And 't is a great fault in the English and Dutch, that seeking to get to Japan on the South-Side of Nova-Zembla, they have almost always passed the Weigats. The letter O in the great River Oby marks the place of a Cataract or Fall of waters. The letter K denotes the conjunction of Zembla with the continent. The river marked L, runs towards China, called Kitaie: which is not everywhere navigable, by reason of the rocks and other inconveniences that obstruct the passing of vessels. Weigats itself is very difficult to pass, because of the great quantity of Ice, continually falling into it out of the river Oby, whereby that streight passage is stopp'd up. The Samojeds go every year a fishing upon the said sweet Sea and that on Nova Zembla's side. See the Fig. annexed.

N°. 2.

N°. 193. A°. 1691.

An account of a large and curious Map of the Great Tartary, lately published in Holland, by Mr *Nicholas Witsen*, being an Extract of a Letter from the Author there of, to the Honourable Sir Robert Southwell K[nt], and President of the Roy: Soc:

The Honourable N. W., late Ambassadour into England, and now one of the Principal Burgomasters of Amsterdam, having sent several of his New Maps of Tartary to the Fellows of the Roy: Soc:, the Honourable their President was pleased to write unto him, as followeth.

Sir.

I have lately had a great Effect of your Bounty in the Maps of Tartary. This is Columbuslike, the Discovery of a new World; at least Tydings of those Parts, which from the beginning have layn in the Dark. But the Entreprise being so vast, and the Success so unexpected; the Publick are very impatient to be told by what Magick you have been able to master this Work. For it looks in one Part no less difficult then a Geographical Description of the Bottom of the Sea; I mean as to those impenetrable Desert, the endless Boggs and Marshas, the inaccessible Mountains and those mighty Tracts, which, by their Climate are rendered uninhabitable; since all these seem by Nature to have been condemned to an everlasting solitude. Now for the rest, when I consider that the Caravans passing between Muscovy and China are not frequent; that they are confin'd to certain Paths, and lines of Trade;

That the Merchants and common Travellers mind nothing but the security and certainty of the Journey and the Profit that ensues; and that those who should inform them of Contents and Boundaries, are a rambling and incultivated Generation, and of various Languages. If after all these Impediments, you shall yet be able to shew the credibility of your Survey, you need think no more of fame, but only pray for Humility.

To which Mr. Witsen was pleased to Answer to the Effect following.

Sir:

'T is almost 28 years since I travelled into Russia, and being there merely for my own Satisfaction, I not only conversed with the Inhabitants of those Countreys, but with Tartars of all sorts. There I grew first informed not only on the Situation of those Parts, but of such Countries as lay very remote. I have not ceased from that time, by various Methods. I have found, to send Lettres unto, and receive Answers from the most Northern, and North-East parts of the World. For I have maintain'd a constant Correspondence in Mosco, Astracan, Georgia, Yspahan, Polonie, and Constantinople. I have had Lettres every year from Pekin, the Chief City of China. I have gathered Volumes of Journals and Registers, which set forth the Names of Mountains, Rivers, Cityes and Towns, together with a vast number of Drafts made by my own order, which describe the Territories that I have mentioned.

T is from this Fund, which has been gathering for

so many years, and by comparing and adjusting all these Materials, and by persevering without intermission there in, that the Map is made up.

After all, I am far from thinking it has no faults, 't is very well if such as are found, be not many, or very gross, I confess my own greatest doubts are about the stretching of the Sea-Coasts. And 't is therefore that I express them in a faint and pale Colour, to signifie the uncertainty there of. But as to the Latitudes, I have more assurance of their being well noted, and suspect but little mistakes, if there be any there in. I am yet in suspence wether the North-East-Point which you see bearing off in the Map, may run quite on to America; or how far thitherward it may reach.

I formerly thought Nova-Zembla had been a Continent, and when I wrote my opinion here in to Mr Oldenbourg, he put it into one of his Transactions. But I have since been better informed, and retracted that Error. And where as the late Monsieur Vossius would needs persuade himself, as well as he did others to their Ruine, that there was a passage to Japan by the North, and that the Tartarian Countreys behind Nova-Zembla did immediately decline towards the South; I did always oppose it, and think I can even demonstrate the Impossibility there of. So that what he wrote to encourage Mariners to that attempt was even directing them to the point of Death, as it afterwards ensu'd.

My intention is, if I live, and may have leisure for it, to make several particular Maps of the Soudry Countries contained in this General One, and to give the Descriptions which appertain to each.

No. 3.

208. 1694.

The Descriptions of certain shells, found in the East Indies, communicated by Mr Witzen to Dr Lister, and by him to the Publisher, with some Remarks of his own.

Sir.

I here sent you inclosed an account of certain shells and their figures, which I received from Mr Witzen, formerly ambassador here from the States of Holland, and also well known to the learned world by his excellent Map of Tartary.

Translated from the French, He writes thus.

„There are found on the coasts of Malaba and Ceylon certain Cochles or shells in Dutch called Kouk horens. These shells contain a Fish that lives in the bottom of the Sea, fixt to the Body of the shell, and at a certain Season of the Year, they cast their seed which produces a Sort of Matrix of the Size of the figure; this long body which is wrinkled like an Andouille or Saussage is filled with a great number of round celles, which are so many Matrices, each producing its little shellfish; which quit not their cells till they are grown to such a bigness and maturity, as their weight breaks them off and loosens them from their cells, and so from their common Matrix, which remains fastned to the bottom of the sea by the great end, the other end moving about freely in the water, which is flexible every way like an Andouille. This Matrix the Hollanders call Swambalk.

It is observable that this matrix has a kind of back-part and Belly, the Back is someting like that of a

Sckelvis and of a greyish colour, the Belly is whiter, and is that part which is filled with the cells from one end to the other; the skin which covers it is very like that of Stockfish or other dryed Fish.

Figure the 5th, Is a shell found in the River of Goa, which holds a sort of Oyster. It is very scarce and in the Indies as well as here the shell powdered is esteemed a good medecine.

Sir.

This last Figure is of an Oister-shell, the like is to be found in the West Indies, whether the same specie I cannot determine, having never seen them entire together to compare them. But Sir, considering the hint that is here given us of its being thought Medicinal at Goa where it is found, and also how that calcined shells are the most common entertainment all over the Indies, chiewing then all day out of the river Jaute, not far from the city of Moscou. Our Apothecaries make use of them powdered, and probably for the same purpose as crabs-eyes. There are some others likewise which are found in the rivers of Moscou and Veglina, and in the Wolga.

Since you have been pleased to communicate to me an Inscription found at Persepolis, I thought it would be acceptable to send you the Draughts of part of the Ruins of the Stone-work of that Proud Palace, given me by the person himself that drew them upon the place.

I should be much satisfied had I any thing worthy of your curiosity and the Publick, which you so often oblige with your discoveries, which justly merit mine

and the thanks of all that esteem them as much as myself, who am the cherisher of your Friendship, and desirous to shew that I am

Sir

AMSTERDAM Jan. 1. 1694. Your most humble and obedient servant

N. Witsen.

N°. 4.

210. 1694.

A Letter from Monsieur N. Witsen to Dr Martin Lister, with two Draughts of the famous Persepolis.

This ingenious and Inquisitive Gentleman having already often obliged the world with communications of his discoveries, lately sent the following letter with the Draughts to Dr Lister, who was pleased to permit their Publication in these Tracts: The greatness of the curiosity we hope will recommend them to the lovers of antiquity, little of those famous Remains having been yet publisht, and those that have been, but ill designed or graved. Monsieur Witsen's letter, translated from the French, is as follow.

Sir,

Since I had the honour of receiving your last, there came to my hands several curious shells from you, with a piece of English Agate, and the Transaction of the Royal Society for the month of June last, for which favours I return my humble thanks. As to the Cockles of the Caspian Sea, and from the mouth of Wolge, I have advice from Moscou that they are expected there this winter: meanwhile I herewith send

you some snail-shells taken long with the leaves of a certain hot piperote and spicy plant and a sort of Nut mixt therewith: we may reasonabby suspect. the Goa stone to be made up of them, or such like Ingredients.

Yours. etc.

N°. 5.

N°. 228.

Part of a Letter from Mr. Nicolas Witsen, burgermaster of Amsterdam; giving a farther Relation of the horrible burning of some mountains of the Molucco Islands.

At present nothing offers itself, except a farther Relation of the horrible burning of some mountains of the molucco Islands: where of I formerly gave some account to a very Eminent member of the Royal Society. Wherefore, I make bold to send you the true translation of several Letters sent to me from those Parts by the last ships. To which I add, that the mountain *Kemas* or *Brothers*, in the Territory of Manado, is blown up with a most dreadful noise, as of the harderst Thunder, which caused Darkness and Earthquake, with very heavy Blows, and other dismal signes at Ternata: which Noise hath also been heard at Amboyna. The mountain of Brimstone upon Amboyna, called Wawany, does also burn dreadfully.

1697.

From all which it seemeth evident that in those Parts and Seas, there are subterraneus Fires, having a mutual communication one with another: Which God knoweth but may some time cause the Sudden subversion of them, and consequently a notable change

or alteration of the Worlds Globe. Those who have seen these things with their own Eyes, and are arrived from thence last year have told me, that when a hole is made in the ground 10 or 12 Foot deep, the Ground is warm.

And so after hearty Salutation, I remain,

Yours, etc.

Copy of a Letter written in the Molucco Islands, in the Year 1695, *to the Burgermaster Witsen.*

To give you some account of things happened at Banda; I must tell you, it hath pleased God to let us see his wonderful Works, and Mighty Hand, upon the 20th of November of the last Year, which hath never been seen by any Person now living.

on the about the Evening was seen a very thick smoak about the top of the mount Gounong Apy, which was much augmented on the 21 and 22, and that Night the Flame broak out: on the 23, 24, and some following days, the Fire was continually increasing on the West side, and with such blows, as if the greatest Pieces of canon had been discharged: So that we were fearing that the whole mountain should have been cast upon us. A day of Humiliation and Prayer was proclaimed by the Government against the Seventh throughout all Banda. Sometimes the mount brought forth such a noise, as the greatest Storms can do about the Rigging of a Ship, or a Building on Shoar, and afterward followed the stones on the west side as far as the sea, which was a horrible spectacle: Fishermen have related unto me, that so many stones have been cast out already, that the

place where they used to fish with Lines at 40 Fathom water is now dry, and the Fire cometh forth out of the Water so vehemently, that it is dreadful to see, and the Water is so hot that we cannot come near it. And now the Mountain burneth most towards the side of the Loutoir. The Trees on the East and West side are altogether Spoil'd, and the West side is covered with stones God knoweth how high. The stink of Brimstone during the Westerly Monsoon, is to [lees: so] intollerable, that one could scarce endure it in the streets of Neira. The Noise continueth yet. How God Almighty will be pleased to dispose of us, is known to him alone.

It causeth a great Sickness on Neira: The water which raineth down, is by reason of the Brimstone and Salpeter become Sower and without a natural tast. The Gardens which were on the Gounong Apy, and formerly brought forth great store of Fruits for mans livelihood, are partly covered with stones, and partly Desert. The greatest fear is because it is consumed inwardly towards the old hole, which was blown up in the Year 1615, and because the fire seemeth to take its course towards the South-West, and that it being quite hollow there will tumble inwardly, or be subverted. I have been as near the Fire as I could approach, but the excessive Noise, and casting of Stones made me draw back Speedily.

Copy of a Letter written by another Person from Banda, to the same Burgermaster.

The mount Gounong Apy keeps us still in a continual fear, bringing forth a Noise and Stones, and we

see nothing but fire and flame, which is continually increasing. It casseth out stones round about the mountain, and the Fire ascendeth so high, that we can see it above the high Land at Denter, as it happened the sixth of this Mounth that the stone and the Flame went up above the high Land, which was horrible to see.

Extract of another Letter from the same place to the same man.

We are in fear because of the Mount Gounong Apy, which burning continually doth cast out so great a quantity of Fire and ashes, that the Trees of the country Neira, and part of those on the high country of Loutoir, is so much covered with ashes, that not one good Fruit is to be expected from them.

Copy of a Letter to the Burgermaster Witsen, from the Molucco Islands the 11th *of June* 1685.

It is almost impossible for me to give a particular account of the present state of Banda; for at Neira there is neither Leaf nor Herb. The Ground is covered with stones and ashes; the Trees look just as those of our Native Country in winter; one half of the high country is likewise in a sad condition, many Trees be wholly or partly dead, and the rest lingring. If we are to have such another west monsoon, all will perish to which that Wind can reach. Not one house at Neira is demolished, several are quite without damage to the Ground by the weight of the Dust and ashes;

and if all hands had not been continually at work to take and carry it off, not one House had been left standing in Neira. One of my houses is down. Those of Denter, Weijer, Celam, and the inward coast, as far as Waling, have likewise a sad experience of this calamity.

We are sometimes visited with Earth quake, and especially on the 11th of may, about 2 o' clock in the afternoon, we had two hard motions: Finally Banda meets with many crosses.

N°. 6.

245. 1698.

Part of a Letter from Mr Witsen, burgermaster of Amsterdam, and F. R. S., to Dr Martin Lister, fellow of the colledge of Physicians, and R. S. concerning some late observations in Nova Hollandia.

Here is returned a ship, which by our East-India company was sent to the South land, called Hollandia nova. The master has brought me Two Shells from that Country, hitherto not sufficiently known, which he found on the Sea-Side, and I make bold to send you the Draught of them, the shells themselves being twice as long and broad as the Draught, and indeed I could not bestow them better, than to one who hath the best Knowledge of these, and all other Sea-products.

On this voyage nothing hath been discovered which can be any way serviceable to the Company, The Soil of this Country hath been found very barren, and as a Desert; no Fresh-water Rivers have been found, but some Salt-water Rivers, as also no Four-feeted Beasts,

except one as great as a Dog, with long Ears, living in the water as well as on the Land.

Black Swans, Parrots, and many sea-cows were found there; as also a Lake, whose water seemed to be Red, because of the redness of the bottom of it; and wand along the shore there was some Salt. Our people had seen but Twelve of the natives, all as black as Pitch, and stark naked, so terrified, that it was impossible to bring them to conversation, or a meeting: they lodge themselves as the Hottentots, in Pavilions of small Branches of Trees. By night our people saw Fires all over the country, but when they drew near, the natives were fled. The coast is very low, but the country far from the sea is high.

Upon the Island near the coast have been seen rats as great as cats, in an innumerable Quantity; all which had a kind of a Bag or purse hinging from the Throat upon the Breast downwards. There was found many well-smelling Trees, and out of there wood is to be drawn Oyl smelling as a Rose, but for the rest they are small and miserable tree. There were also found some Birds nests of a prodigious greatness, so that Six men could not, by stretching out their arms encompas' one of them; but the fowls were not to be found.

There was great Store of Oysters, lobsters, and Crabs; as also of strange sorts of Fish.

There were also millions of Flies, very much troubling men. They saw a great many Footsteps of men and children, out all of an ordinary bigness. The coast is very foul and full of Rocks.

The Subject of this voyage was to get Intelligence ot a ship having on board Sir James Couper, with Three hundred men, which we thought to be stranded

there, but since we have understood that the said ship hath been taken by some pirates near Madagascar, and that the said Sir James was by them killed.

Amst. 3 Oct. 1698.

The two shells herein mentioned, are printed in my Synopsis Conchyliorum, the one is the 1st Nautilus, the other the Concha persica clavicula radiata.

XIII. (Zie bl: 425).

Titel, Opdracht, een gedeelte der Voorrede, benevens enkele aanhalingen uit Witsen's boek over Tartarije.

NOORD EN OOST

TARTARYE,

OFTE

BONDIG ONTWERP

VAN EENIGE DIER

LANDEN EN VOLKEN,

WELKE VOORMAELS BEKENT ZIJN GEWEEST.

BENEFFENS VERSCHEIDE TOT NOCH TOE ONBEKENDE, EN MEEST NOOIT VOORHEEN BESCHREVE TARTERSCHE EN NABUURIGE GEWESTEN, LANDSTREKEN, STEDEN, RIVIEREN EN PLAETSEN, IN DE

NOORDER EN OOSTERLYKSTE

GEDEELTEN VAN

ASIA EN EUROPA,

Zoo buiten en binnen de Rivieren Tanais en Oby, als omtrent de Kaspische Indische-Ooster en Zwarte Zee gelegen; gelijk de Landschappen Niuche, Dauria, Jesso, Moegalia, Kalmakkia, Tangut, Usbek en Noorder Persië, Turkestan,] Georgia, Mengrelia, Cirkassia, Crim, Astrakkia, Altin, Tingoesia, Siberia, Samojedia, en andere aen hunne

TZAERSCHE MAJESTEITEN KROON

GEHOORENDE HEERSCHAPPIJEN:

VERDEELD IN TWEE STUKKEN,

Met derzelver Land-kaerten: mitsgaders, onderscheidene Afbeeldingen van Steden, Drachten, enz.

Zedert naeuwkeurig onderzoek van veele Jaren, en eigen ondervindinge ontworpen, beschreven, geteekent, en in 't licht gegeven

DOOR

NICOLAES WITSEN.

Tweede Druk. Eerste Deel.

T' AMSTERDAM
By FRANÇOIS HALMA, Boekverkooper óp de Nieuwen-dijk.
MDCCV.

Aan de Alder-doorlugtigste, Alder grootmachtigste, Groote Heer, Zaar en Groot Vorst,

PETER ALEXEWITZ,

DOOR GODES GENADE
VAN GEHEEL GROOT, KLEYN EN WIT RUSLAND, ZELFS ERHOUDER TOT MOSCOUW, KIOF, VLADIMIROF, NOVOGOROD, ZAAR TOT KAZAN, ZAAR TOT ASTRACAN, ZAAR TOT SIBIRIEN, HEERE TOT PLESKOU, EN GROOT-VORST TOT SMOLENSKO, TWEER, JUGORIEN, PERMIEN, WEATKEN, BOLGARIEN EN ANDERE, HEER EN GROOT-VORST TOT NOVOGOROD, DES NEDFRIGEN LANDS TOT ZERNIGAU, RESAN, POLOSKO, ROSTOF, JEAROSLOF, BELOSERIEN, UDORIEN, OBDORIEN, KONDINIEN, EN DER GANSCHER NOORD-ZYDE, GEBIEDER EN HEER DES IVERSCHEN LANDS, DER KARTALINGSCHEN EN GRUSINSCHEN ZAAREN, EN DES KABARDINSCHE LANDS, DER ZERKASSEN EN GORSISCHE VORSTEN, EN VEEL MEER ANDERE LANDEN EN HEERLIJKHEDEN, OOSTELIJKE, WESTELIJKE, NOORDERLIJKE, VADERLIJKE, EN GROOT-VADERLIJKE ERVEN, HEERE EN HEERSCHER,

Wert dit Werk alder-ootmoediglijkst opgedragen van des selfs schrijver

NICOLAES WITSEN.

VOOR-REDE

AEN DEN

LEZER.

De Land- en Plaets-beschrijvinge is al van over ouds her een eerlijke en nutbare bespiegeling geweest, waerom veele wakkere mannen zich gestadig bevlijtigt hebben, deskundig te worden. Deze van verre na te spooren, heb ik niet ondienstig geacht, maer in tegendeel gemeent, zoo iets tot de verklaring en beschrijving van den Aertbodem konde toebrengen, dat niet vergeefs mijn leedige uuren zoude hebben besteed. Hier toe had ik dan verkooren de Noorder en Oostelijke gedeelten van Asia en Europa, of het zeer onbekende Tartarije, en nabuurige Landschappen, waer van in Europa groote onkunde word bespeurd, en is de kennis daer van zoo vervallen, dat de naest aengelegen Tartarische grenzen, naeuwlijks met name zijn bekent, veel min, dat hun rechte plaetzen aengewezen zoude zijn. Een Land, daer zoo magtige Keizers, als Cingis Chan, Tamerlaen, en andere, uitgesprooten zijn geweest, die noch Alexander, noch Caesar, in magt, grootheit, en bezit, te wijken hebben: die de grootste Heirlegers te Velde hebben gebragt, welke ooit de Zon bescheen:

die van Sina af, genoegzaem het geheel Asia, tot Konstantinopolen toe, gedempt, ja zelve omtrent den Jare twaelf honderd het christendom aengegrepen hebben, en alom in Europa de schrik gebragt, schoon ons de duisterheit dier tijden weinig bijzondere naricht daer van nagelaten heeft.

Dat Land dan, daer mij docht de minste kennis van was, nam ik tot mijn doel, en voorwerp, om in Kaert te leggen, en te beschrijven; waer toe aenleidinge gaf, dat gelegentheit hadde met veele oorspronkelijke Tartaren, Grieken, Persianen, en perzoonen die zich als gevangenen, en anderzins, in Tartarije op hadden gehouden, te spreeken, welke mij op voorgehoudene vragen, deze stoffe betreffende, onderrichting hebben gegeven; gelijk ook ingebooren Sinezen, die Tartarije achter de Sinesche Muur hadden gezien, mij dezer gewesten, zoo Tartersche als Sinesche Schriften, hebben vertaelt. Hier toe hebben mede geholpen 't bericht van Nederlanders, welke zich in de Sinesche steden, Peking, Hocksieu, en elders opgehouden hadden, en verscheidene ongedrukte Reisbeschrijvingen door deze gewesten gedaen, behalven dat, zoo uit Tartarije zelve, als van Moskovien, Astrakan, Siberia, Persie, Georgie, Turkye, en elders, ja zelf over de weg van Indien, veel schriftelijk naricht heb bekomen, hoe het met die Landschappen, zoo verre om 't Oosten, Noorden en Noord-Oosten, als Niuche, Moegalia, Kalmakkia, Altin, Siberia, Samojedia, Tingoesia, en die, welke achter de Sinesche Muur zijn geplaetst, was gelegen; te hulp nemende zoodanige, doch weinige, oude en jonge schrijvers, als bij de hand hadde, en mij stoffe konde geven, zoo tot stellen der Kaerten, als 't beschrijven der Landschappen en Plaetzen daer in begrepen.

Grootelijks hebben mede dit werk voortgezet, wijlen

den Heer Baron Johan Willem van Keller, afgezondene van haer Hoog moogende de Heeren Staten generael der Vereenigde Nederlanden, aen het Hof in Moskou; beneffens den Heer Kleyer, in zijn leven eerste artz op Batavia, Raed van Justitie, en wel eer Opper-hooft der zaken van de Nederlandsche maetschappij in Japan; als mede de welgeleerde Heer Herbert de Jager, Gezaghebber der Nederlandsche belangen tot Spahan, in Persie, zoo met mijne navorschingen tot in Tartarye, en de Sinesche Hooftstad te doen indringen, als het antwoord herwaerts over te zenden. en ontwerpen toe te schikken. Nimmer echter zoude ik dit Werk hebben derven opvatten, 't en ware op mijne jeugd, in de Nabuurschap veel 'er gewesten, in dit Werk begrepen, hebbende gereist, aldaer der geschapentheit kundig ware geworden: tot dat eindelijk, zoo uit getuigen, als mede uit gemelte berichten, die aen mij noch van elders, toegezonden, en door mij uitgelokt zijn: met menigte van Geographische onvolmaekte aftekeningen van ieder Landschap, of Rivier, in 't bijzonder onkonstetijk geschetst, die in gemelte gewesten zelve door de eigen Inwoonders, of hunne Nabuuren, zijn ter neder gestelt, en eigen onderwindinge, zonder behulp van eenige voorgangeren, of mij betrouwende op reeds in 't licht gegevene bestekken; de Kaerten hier achter ingevoegt, ter goeder trouwe van mij zijn gemaekt, zoo als ook alle de Prenten na het leven zijn getekent, en de Beschrijvinge der plaetzen, na een arbeid en vlijt van meer als vijf en dertig Jaren, en niet zonder zeer groote kosten, hebbe ontworpen.

Het was dan al van den Jare zestien honderd zes en zestig dat ik de Noorder Landen hebbende bezocht, gelegentheit voorhanden kreeg, van kennis te bekomen,

der ver afgelegene Noord-Ooster gewesten, in Europa en Asia, en toeleg maekte, om die Landschappen in Kaert te brengen, wetende dat de gemeene Landkaerten, die daer van voorhanden waren, gansch ongegrond, en tegen waerheyt zijn ontworpen. Houte tafelen in Siberie gemaekt, daer Lands-beschrijving op geritst is, en met groote moeite tot mij gebragt, hebben ons veel licht gegeven; bijzonder hielp ons mede, een in Hout-Sne kaertje, tot Moskou, uit bevel van Tzaer Alexe Michailowitz, en zulks door zorg van den Siberischen opper-gezaghebber Pieter Iwanowits Liondoenova, aen 't licht gegeven, der Landen van bij Nova Zembla, Noorden om tot Sina toe, en eenige Siberische gewesten. Schippers die van Konstantinopelen op de Zwarte Zee, en 't Meotische meir varen, vermeerderden onze kennis, en bijzonder mede een ongeloofelijke menigte van beschreve Reis-streeken, door dees tot noch toe onbekende Landen gedaen.

Aan het slot van ieder deel staat

SOLI DEO GLORIA.

---

deel II, bl. 524.

Wat gezegt word, nopende een der Georgiaensche Vorsten, zoo zich in het Jaer zestien honderd zes en tachentig in Moskou ophield, en boven verbeeld, uit de volgende Brief, aen mij van daer geschreven, kan worden gezien.

Wel Edele gestrenge Heer;

Mijn Heer.

Hebbe volgens U E begeerte, onderzocht na d'eigenschappen van den onlangs hier aangekomen Heer, die

men konink van Ismaliten benaemt. Verneeme dat het gemelde woord *Ismaliten* komt van het Landschap Imereti: zijnde een derde gedeelte van de Georgiaensche of Grousijnsche landen, dewelke onder drie Heeren [1]) Broeders verdeeld zijn; waer van het eerste Imereti, en d'andere twee gedeeltens, Carthuele en Gaquetti, genaemt worden; en te zamen 't Land van Iberia. De voornoemde broeders van dezen Heer, hebben haer begeven, met haer onderlingen Landen, onder het gezag van den konink van Persien, en zijn Mahometanen geworden. Deze doet belijdenis van de Grieksche Godsdienst, en wordende van de Perzen zeer heftig vervolgt, om zijne Gemalinne en Dochter (die beide zeer schoone menschen zijn) in 't Serrail van den Sultan over te geven, zoo heeft hij hem ruim drie Jaren lang daer tegens dapper verweerd, aen de voet van 't gebergte Caucasus, op en in de grenzen zijns gebieds, alwaer zijne meeste onderdanen zich tot hem quamen voegen, totdat hij eindelijk zijne Landen en Luiden moeste verlaten, en zijne schuil-plaets komen zoeken bij hunne Tzaersche majesteyten, na dat hij hem een tijd lang, ik meine vier Jaren, te Astrakan hadde onthouden, en aldaer 't bevel tot zijne aenkomste ver-

---

[1]) Deze verdeelinge is twijfelachtig, en zoo mij toeschijnt, op die tijt, misverstandelijk geschreven, ten ware men onder 't woord Broeders, verwanten verstond.

(Verder nog de volgende kantteekeningen).

Deze Vorst is, na dat veele wederwaerdigheden, zedert hier gemelte tijd, in zijn eigen land had uitgestaen, na Moskou weder gevlucht, alwaer zich als noch op is houdende. Een Stad word aldaer ook Meliten of Melitijn genaemt. Deze Prins was in 't jaer duizend zes honderd acht en tachentig, na zijn Land getogen, op hoop van het zelve, met hulp zijner onderdanen, weder te veroveren.

wacht. Hij hadde mede onlusten met den Turk gehad, om de zelve reden, die hem het Landschap *Imereti* betwistede, ten besten de Persiaen. Twee van zijne zoonen zijn, een tijd lang, verleden, voor uit gekomen, en van hoogstgeachste hunne Tzaersche majesteyten wel onthaeld. Zij spreken alle te zaem de Georgiaensche of Grouzijnsche Tael, zijnde onderscheiden van de Persiaensche en Turksche: hebben ook hare eigene letteren of charakters. Hare uitspraek is heel onaengenaem, want zij halen hare woorden diep uyt de keel, en klokkeren als de kalkoensche Hanen. Het begin der Landen van dezen Heer, strekt zich een dag reizens van de Heerschappije van den Vorst Semkal, die op den Berg Caucasus, en gaet tot Pontus Euxinus of Zwarte Zee; zoo dat des zelfs Heerschappije meestendeels is geweest op het gebergte van Caucasus of Taurus; waer van de hedendaegsche Inwoonders noch veel Heidenen en Mahometanen zijn, zoo in 't wild onder malkanderen levende. Zij gebruiken, voor haer geweer, getoogene Roertjes, Boogen, Spiessen en Zabels: en hebben haren Heer (dezen zoo genaemden Konink van Ismaliten) eenige Jaren lang tegens de Perzen, als gezegt, dapperlijk heltdadig beschermt; zijnde eindelijk door groote magt overwonnen, D'eigentlijke naem van dezen Heer is Tzaer Artschil, en de Familie is Bagarationi: of hij zijn leven hier in Rusland zal willen verslijten, zal de tijd leeren."

En is deze opgemelte Prins dezelve, welke aen mij de nevens gevoegde Brief eigenhandig heeft geschreven, ter oorzaek van zekere vriendschap, die ik hem hadde gedaen; welke vertaelt hier volgt:

> Zegge eigenhandig, want niemand, zoo als men mij heeft bericht, in zijn Hof-houding konde schrijven, als hij alleen.

„Door Gods genade, Artschillus Bagrationis, uit den Huize van David, de twee en veertigste Konink van Iberia en Gaquetti, enz. Na voorgaende dankzegging aen onzen Heeren Jesus Christus, niet minder in dit ons tegenwoordig ongeluk, als eertijds gelukkiger, in onzen Koninklijken Troon gesteld. Wij zenden dezen Brief aen U E voorzigtige en deugdzame Heer Nicolaes Witsen, om kennis en vriendschap te maken in een zuivere liefde met U heldere en eerlijke Man, onder de Wijzen van de Hollandsche Republijk, tot Burgermeester en mede-bestierder van de magtige Stad Amsterdam verkooren, enz. Wij hebben het onzes plichts geacht, met deze onze Brief U E. te bedanken, voor genomene moeite in, enz:, en bidden ernstelijk, dat alzoo wilt voortgaen, enz. De Almagtige God overstolpe U E. met volle genoegen, en zijne genade.

1686. MOSKOU, den 17 December, in 't Jaer des Waerelds, 7195.

(De oudste Zoon van dezen Bagration, kwam later met het Russische Gezantschap in Holland, 1698. Naar aanleiding van diens kennismaking met Witsen, ontving deze later den volgenden brief:)

Magnifico Domino Nicolao Witsen Burgomistro Amsterdam.

Dei gratia qui è radice Davidis atque Salomonis Familiae Bagratii; Totius Lychtimerix Rex Aszil Bachtangeodes. Amico nostro charissimo, nec non benefactori magnifico Domino Nicolao Witsen, Burgomistro Salus.

Princeps oratorum Demosthenes interrogatus quid nam

habet homo simile Deo, inquit, benefacere, hoc igitur virtutis splendore multos ac varios superfuit vestra magnificentia. Nam non aliter alienos, quam suos consanguineos ornare beneficiis non denegasti, cujus beneficii atque amoris verus testis Filius noster Alexander, qui variis bonis per vestrum amorem et laborem abundans depropagavit nobis. Ob id ergo maximas agimus gratias vestrae amori et labore verus enim amicus cognoscitur

Labore
Amore
More
Ore
Re

Salve

Het woord David word in zijne Brief geschreven met een B, na de speldinge onder Grieksche Christen aldaer gebruikelijk, Lychtimeria, anderzins mede zijn Rijk werd benaemt.

XIV. (Zie bl. 422).

Eene beoordeeling van Witsen's Aardrijkskundigen arbeid,

overgenomen uit „Peter's des Grossen Verdienste um die Erweiterung der geographischen Kenntnisse" von K. E. von Baer. 1872.

---

blz. 136 *noot.*

Noch eine dritte Karte, auf der Amerika ganz nahe an der Ostspitze Asiens gezeichnet ist, findet sich in dem bekannten Werke von *Witsen:* „Noord en Oost Tartarije." Die Zeichnung der Nordküste von Sibirien ist aber anders als auf den beiden anderen. Diese soll von Gerhard Mercator sein. Eine Vierte, auch bei Witsen, scheint eine Copie der von Müller erwähnten zu sein. Es scheinen also gerade die ältesten Karten diese Nähe Amerikas zu bezeugen. Bekanntlich haben spätere Karten und Globen bis in die Mitte des 18 Jahrhunderts die Westküste von Amerika nur wenig über die Kalifornische Halbinsel hinaus gezeichnet.

blz. 237.

Zur Vergleichung mit den früheren Kenntnissen schienen mir am passendsten Karten über Sibirien, welche *Witsen* theils in den verschiedenen Ausgaben seiner *Noord en Oost Tartarije*, theils in den Ausgaben von *Ysbrand Ides'* Reisen gegeben hat. Diese Karten

variiren etwas unter einander, stimmen aber darin überein, dass sie Sibirien als eine grosse viereckige Tafel darstellen, die mit einer schmalen Seite mit Europa, mit einer langen an Mittel-Asien sich anlehnt, die entgegengesetzte lange Seite dem Eismeere und die östliche Kürze dem Ostmeere zukehrt. Der Winkel zwischen diesen beiden Seiten wäre genau ein rechter, wenn nicht anstandshalber beide Küstenlinien einige Schwankungen erhalten hätten. Dieser rechte Winkel tritt besonders markirt hervor, wenn, wie es in alten Karten ohne beobachtete geographische Positionen üblich ist, die Parallelkreise wie gerade Linien behandelt werden, d. h. wenn man die Richtung nach Osten immer als fortlaufende gerade Linie sich denkt, ob auch im Uebrigen die Verhältnisse der Mercatorschen Projection nicht beobachtet sind. Auf unserer Karte tritt dieser rechte Winkel weniger deutlich hervor, weil die ganze Karte in der Polarprojection entworfen ist, in welcher die richtige Form von Sibirien nach einer Polarkarte des Stieler'schen Atlasses copirt ist.

Auf einer der *Witsen*'schen Karten, die sich noch in der letzten Ausgabe seines grossen Werkes vom Jahre 1785 vorfindet, und die ich vorherrschend copirt habe, wird die Ecke zwischen der nördlichen und östlichen Küste *Cap Tabin* genannt, da Witsen, zum germanischen Stamm gehörig, den Respect vor den Alten und vor Plinius nicht verleugnen kann. Auf den Karten zu der Reise von Ysbrand Ides, die ich in dem Nebenkärtchen copirt habe, wird die Ecke jedoch als *Swätoi Noss*, sive *Heilige Kaap* bezeichnet. Die Benennung *Swätoi Noss* ist eine einheimische Russische, die aber einer Spitze, welche viel weiter Westlich, rechts vom Ausflusse der *Jana* liegt, angehört.

Fragt man nun, wie kam Witsen zu dieser vierecki-

gen Gestalt Sibiriens, da er doch aus dem osten Sibiriens gewiss keine Ortspositionen erhielt, so lässt sich darauf mit ziemlicher Zuversicht antworten, dass er sie wohl aus Russland erhalten und deswegen wohl für sehr zuverlässig gehalten hat. Diese Gestalt hat auch die alte Karte von Sibirien von *Remesow*, die Herr *von Middendorff* aufgefunden und in der Russischen Ausgabe seiner Sibirischen Reise mitgetheilt hat. Hier ist das *Ys-kaap* Witsen's, der es aber nicht an der nordöstlichen Ecke gelassen, sondern weiter hinabgerückt hat, um das *Cap Tabin* nicht von seiner so lange behaupteten Stelle zu verdrängen.

Weiter nach S. O. sieht man das vermeintliche Land *Jeso* mit *Staaten-Eiland* und *Compagnie-Land*, worüber sogleich mehr.

Die östliche Abgränzung von Sibirien nach dem Verlauf eines Meridians scheint man um diese Zeit, d. h. in den ersten Jahren der Regierung Peter I, im westlichen Europa für sehr begründet gehalten zu haben, da man wusste, dass Witsen fortgehend mit Russland Correspondenz stand, um möglichst genaue Nachrichten zu erhalten. So habe ich eine Karte aus der Homann'schen Officin vor mir, die zwar keine Jahreszahl trägt, aber nach der Gründung von St. Petersburg gestochen sein muss, da in den Emblemen dieser Karte auf einer Tafel die Namen Petersburg, Nöteborg und andere verzeichnet sind, die erst in den Jahren 1704 und 1705 nach Deutschland gekommen sein konnten. Auf dieser Karte ist die Gränze Sibiriens noch mehr nach einem Meridian gezeichnet als in der Witsen'schen.

XV. (bl: 446.)

Opdracht en Inhoud der Brieven van Van den Honert aan Witsen.

OPDRAGT

AAN DE WELEDELE GESTRENGE HEEREN

LAMBERT WITSEN
Secretaris der Stad Amsteldam,

EN

Mr. NICOLAAS WITSEN
oud Schepen en Raad van deselve Stad.

WelEdele Gestrenge Heeren.

Toen ik, in het doorsoeken der nagelate Schrivten van mijnen dierbaren Vader, het geluk hadt dese Brieven te vinden, die door denselven aan UwelEd: gestr: groten Oom, den Doorgeleerden en wijdberoemden Amsteldamschen Burgemeester, den WelEdelen Groot-agtbaren Heer Mr Nicolaas Witsen, geschreven sijn, vondt ik mij, deselve met aandagt doorlesen, en de gelegenheid, bij welke sij ten Papieren gebragt sijn, nauwkeurig overwogen hebbende, opgewekt en verpligt deselve aan het gemeen mede te deelen: niet alleen om een geduursaam Gedenkteken op te regten

van de Godvrugtige onderhandelingen, die de Siel en het Leven uytmaakten van die gemeensame, gulhartige, en vertrouwelike vriendschap, welke die twee Salige mannen, tot onderlinge stigting, met elkanderen oeffenden, maar ook en wel voornamelik om den inhoud deser Brieven te doen strekken ter onderrigtinge van anderen, die in sulke of diergelijke omstandigheden komen mogten.

't Is niet alleen bij UwelEd: Gestr:, maar ook bij allen anderen, wien het heeft mogen gebeuren den Uytmuntenden Burgermeester Witsen te kennen, in een levendig geheugen, dat *Peter de Groote*, Keizer aller Russen, voor weinige Menschen, en mogelik voor niemand, soo veel agting hadt, als voor dien Voortreffeliken Man, wiens doorkneed verstand, bereisde ervarenheid, en gadelose Aard- en See-beschrijvingen, gepaard met heusse seden, gemeensamen ommegang, en vriendelike mededeeling, het oog en hart der Lievhebberen van ware Wijsheid en Geleerdheid tot sig trokken. Dit maakte Sijn WelEd: groot agtbs. Huis tot eene Versamelplaats van bereisde, geleerde, en nieuwsgierige In- en Uytlanders: gelijk het sijnen Persoon maakte tot een gemeen Vraagbaken in Nederland.

Desen roem, alomme verspreidt, hadt *Peter*, die Grote Vorst, in het Land van Sijn wijd uijtgestrekt Gebied gehoort. Dese wierdt de Star, waarop hij reisde, toen hij sig in het einde der voorgaande Eeuwe, jong van Jaren, maar rijp van geest, naar dit gesegend Nederland begav: om in ons Gemeenebest, de Moeder en Voedster van vele nuttige konsten en verheve wetenschappen, onderwesen en geoeffent te worden in de kennis en het bedrijv niet alleen der Wiskunde, maar ook der Handwerken, die de Krijgskunde, de Scheep-

vaart, den Koophandel, en het Burgerlik Bestaan sijner Onderdanen op vaste suijlen bouwen, en tot eene onmetelike hoogte optrekken konden.

Maar hoe seer hij dit bedoelde, en, onder het gadeloos beleid van den Wijsen en Kloeken Burgemeester Witsen, berijkte, hij toonde egter dat hij nog eene andere, en hem seer na aan het hart liggende bedoeling hadt, met betrekking op den dienst des Groten en Hogen Gods. En gelijk hij hiervan veel dagt en veel sprak, soo konde hij niemand aantreffen, die hem in dat spoor met meer oplettendheid en ijver geleidde, dan denselven Heer Witsen: die, in kennis en lievde van den suijveren en onbevlekten Godsdienst voor God en den Vader, een Ligt, uytblinkende onder de Ligten van ons Vaderland, geworden was.

Dit verwekte in dien verheven Vorst, van edel vuur besield, die grote en altoosduurende agting, van welke UwelEd: gestr: niet alleen in het leven, maar ook in het sterven van dien voorbeeldigen Burgermeester (want toen dese de Waereld verliet, en het stervelike met het onstervelike verwisselde, was die Grote *Peter* ten twedenmale in ons Vaderland, en allermeest in Amsteldam) Levendige Getuygen geworden sijt. Door dese agting aangedreven, hadt hij, in den beginne van dese Eeuw, na dat hij tot het sijne, dat hem sooseer nodig hadt, was wedergekeert, eenen Man, seer ervaren in den Godsdienst der Grieken, naar Amsteldam gesonden: om sig daar, onder het schrander oog van den Heer Burgermeester Witsen, op te houden, en sig in de Geloovstukken en Plegtigheden van onsen Godsdienst, en in dat geene, waarin wij van de Grieken verschillen, grondig en nauwkeurig te oeffenen.

Mijn Salige Vader, in het einde van de voorgaande Eeuw, uijt de bloeijende Gemeente van den Briel tot

de grootste der Nederlandsche Kerken, in Amsteldam, overgebragt sijnde, begreep wel ras, dat hij, om wijser en geleerder, en dus tot sijne Amptsbediening bekwamer te worden, gelegenheid moest soeken, om in de kennis en vriendschap van dat Groot Orakel, den alomberoemden Burgemeester Witsen, hoe seer ook omstuuwd met Menschen van allen Rang, en Landaart, en Besigheden, in te dringen, Dit gelukte hem. Want die Grote Man was te goed, om dit te wijgeren aan de geenen, die Wijsheid sogten.

Mijn Vader, dit groot geluk verkregen hebbende, wierdt wel ras een vertrouwelik Deelgenoot van die onderhandelingen die de Leer des Geloovs betroffen, en wierdt, in eenige opsigten door den Heer Burgermeester niet alleen geraadpleegt, maar ook versogt om het geene tusschen sijne Wel Ed: Groot agtb: en mijnen Vader over die stukken beredeneert was, wat breder uijttebreiden, en ten Papieren te brengen: ten einde het aan dien Russischen Geleerden behandigt wierde, die, ik weet niet om welke redenen, liever door middel van Sijne WelEdele Grootagtbaarheid, dan regtstreeks met mijnen Vader, handelen wilde. Dit is ook de reden, waarom ik van dien Man onder de Schrivten van mijnen Vader niet meer dan éénen Briev, die de vierde in den Bundel der Brieven is, welke ik thans uitgeev, gevonden hebbe. Dog de Brieven, die mijn Vader, bij die gelegenheid, aan den WelEd: groot agtb: Heer Burgermeester, nopens den dienst der Beelden, en nopens den stand der Siele na den dood des Lighaams, geschreven heeft, en welker afschrivten door mij gevonden sijn, heb ik geoordeelt de Geleerde Waereld niet te mogen onthouden. Want behalven dat de saken, daarin voorkomende, tot nut, en stigting, en bevordering der Geleerdheid strekken

konnen, sal het ook tot spoor en prikkel van anderen, die in de Waereld groot geworden sijn, strekken konnen, als sij sien dat dese Grote en nu Salige Burgermeester van het Groot en Magtig Amsteldam soo gaerne besig was in de dingen van sijnen Groten Saligen en Almagtigen Heer: waar van ook de twee laatste brieven, handelende over de Saligsprekingen van onsen Groten God en Saligmaker Christus Jesus, getuijgenis dragen sullen.

Toen ik nu, om dese redenen, te rade wierdt, dese Brieven, ten gemeenen gebruyke, Waereldkundig te maken, hadt ik niet éénen oogenblik nodig, om mij te beraden, wien ik deselve opdragen en toeëigenen soude. UwelEd: Gestr: waren de eenigen, die hiertoe eenigsints in aanmerking komen konden, en dien ik, sonder openbaar pligtversuym, niet voorbijgaan mogt, als sijnde, soo veel ik weet, onder alle nog levende Menschen, de naaste verwanten van dien Doorlugten man, aen wien dese Brieven geschreven sijn. Wat kan 'er dan, *Wel Edele Gestrenge Heeren*, voegsamer sijn, dan dat de naaste Verwant van den Schrijver sig vervoege tot de naaste Verwanten vau den Ontvanger deser Brieven, die op deselven een onwederspreekbaar regt van eigendom en naasting hebben? En dit doe ik te meer, als ik mij erinnere de grote vriendschap en gulhartige beleevdheden, met welke Uwel Ed: Gestr: selve mijnen Hoogstgeëerden Vader, gedurende desselvs inwooning in Amsteldam, soo vaak en gaarne vereerden: om welker heuglike nagedagtenis, mijn Vader, soo hij selve de Uytgever deser Brieven geworden was, sekerlik soude gedaan hebben, 't geene ik de eer heb thans te doen.

Ontvangt dan, bidde ik, WelEdele Gestrenge Heeren, dese geringe blijk van den groten eerbied en hoog-

agting, die ik, gelijk voor de gedagtenis van UwelEd: Gestr: Grooten Oom, soo ook voor de Persoonen van UwelEd: Gestr: heb, en doet mij het regt van te geloven, dat ik, met toewensching van Gods besten Segen, beide voor den Tijd, en voor de Eeuwigheid. de eer hebbe mij gedienstelik te onderschrijven,

WelEdele Gestrenge Heeren
UwelEd: Gestr^s gehoorsame en
onderdanige Dienaar
Joan van den Honert
T. H. Soon.

LEIDEN
den 14 Februari
MDCCXLIV.

Brief I. vd H. aan W. Zonder dagteekening
over aanbidding in Geest en in Waarheid. Joh. IV: 21—24.
tegen de beelden, (die oudtijds in onbruik waren).

Brief II. vd H. aan W. 5 July 1709.
„nedergedaald ter helle",
over de plaats der ziel na den dood.

Brief III. vd H. aan W. 9 July 1709.
over hetzelfde onderwerp.

Brief IV. Andreas Winjus aan Witsen. 6 October 1707.
behandelt achtereenvolgens de verschilpunten der Grieksche en Roomsche Kerk.
1. Heilige Geest. 2 Hierarchie, 3. Avondmaal, 4. Celibaat, 5. Mis, 6. Vasten, 7. Vagevuur, 8. Aanroepen van heiligen.

Brief V. vd H. aan W. zonder dagteekening.
over „armen van Geest" Matth: V: 3.

Brief VI. vd H. aan W. zonder dagteekening.
over de zaligsprekingen. Matth. V: 3—12.
tegenover Luc: VI: 20—23.

XVI. (bl: 425 en 495.)

Brieven van Witsen aan Gijsbert Cuper.

(Van de Stads Bibliotheek).

N°. 1.

WelEdele Gestrenge Heere.

De Heer van Heekeren heeft de waerheyt gesegt, wanneer Sijn WelEdele heeft verhaalt uyt mijn gehoort te hebben, dat de Hr Hudde en ik geporteert sijn, om alle misintelligentien bij te leggen, en kan ik U WelEdele versekeren dat niet alleen wij, maar dese gehele regeringe niet anders tragt en altoos getragt heeft als met de medeleden in volkomen vrintschap en enigheyt te leven.

De bovengemelde Heer en ik hebben U WelEd: Gest: latijnsche brief, die voor bijlage strekte, heden met veel aendagt gelesen.

Wij verwonderen de *schoonheyt van 't latijn, de cierlijkheyt van sin en waerheyt van den inhout. Van de uere des ontfangens van uwen brief, gelive gij versekert te sijn dat ik tot effenheyt sal arbijden.*

Onuytsprekelijk egter, om de waerheyt te seggen, is het ongelijk dat aen regenten deser stat werdt aengedaen, waer men ons voor uytgekreten heeft en ver-

toont, is bekent, hoe die quade menschen sijn opgeset en aengestookt, so niet meer schrijve, is ons al te wel bekent. Hoe weynig dank men hebbe, van vlijt, arbijt, onvermoeyde sorg, etc. soude in presentie bredelijk konnen werden ontleet.

Waermede verblijve

AMST.
16 Juni 1690.
Met haast.

U WelEdele Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

P. S. Ik bidde mijne dienstige gebiedenisse aen den WelEdelen Heere Van Wijnbergen, met versoek, dat mij gelieve te excuseeren dat aan Sȳ WelEdele nog geen bescheyt schrijve op sijne missive, de saak is door mij in handen van commissarissen gestelt en ik twijfel niet of sal tot behagen uytvallen, maer vereyst nog enige tijt.

N°. 2.

WelEdele Gestrenge Heere.

Hier nevens de vier Kaerten, so men daervan gewag wil maeken int bewuste journael, so mag ik wel lijden dat men segt deselve al van voor vele jaeren self over de twintig jaer onderhanden sijn geweest, en specialim dat het deselve kaerten sȳ die bij de Hr Cuper al van seer lange tijt sȳ gesien en daervan door sȳ Ed: int journael of de republike de lettres in sekere brief is gesproken.

dat mij de kennis van die gewesten toegekomen is over Ispahan, Caffa, Georgia, Pekin, Constantinopele, Ruslant en Polen, eensdeels door reysigers, andersdeels door geschrevene vojagien en mede uyt toegesondene

grove ontwerpen en een ontallijke menigte van briven, en eigene ondervindingen.

de lengte en breete der plaetsen sijn gelegt na het beste weten en de meeste narigt so daer van hebbe konnen bekomen, agt slaende op de lengte en kortheyt der dagen, so als door corresponsie was berigt. Dat meschien hier en daer misslaegen ingeslopen sullen sijn, dog dat den Auteur deselve in een twede forme daerover arbijt sal tragten te corrigeren, bijsonderlijk aen de oostsijde van de Caspische zee of tusschen de Caspise zee en Sina, begrijpende buchara en andere gewesten.

Wast mogelijk dat ik de extensie konde sien, hoet soude komen int journael, sulx soude mij aengenaem sȳ, indien U WelEd: Gest: beliefde op te stellen hij soude mij veel vermaek doen.

Waermede verblijve

U WelEdele gest:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

So veel exemplaren als het belieft te hebben, sal ik hem doen toekomen, in de aenstaende week sal ik mij de eer geven woensdag of donderdag om U WelEd: op een namiddag te komen salueren.

N°. 3.

WelEdele Heer.

Hier nevens sende de boeken.

So U Ed: aen fabretti het blat belieft te senden, mij sal vrintschap geschieden, so hij antwoort, dan sal ik hem gaeren een exemplaer of twe senden.

De architectura natalis gedenke niet uyt te geven voor tegen aenstaende meert of mey, want mij nog enige figuren mankeren en ook een blat of dri sal verdrucken. So Uwe Edele onderentusschen het werk belieft te lesen en mij misgrepen, aenstotelijkheden of iets anders dat beter daer niet in was, belieft aen te wijsen, mij sal groot pleysier geschieden.

Tot den uytgeef van Tartarije sal ik nog wel een jaer van noden hebben, ik verwagte onderentusschen van U WelEd: de lecture en correctie. De overige bladen sal ik hierna UwelEdelheyt toesenden.

Dubbelt van de beschrijvinge van het eylant Mascarenjos sal in dese week UwelEd: doen toekomen.

Ik ben

Uwe Edele
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

P. S. Ik lees met veel vermaek u lactantius.

N°. 4.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik bedanke U Edel Gestr: voor de latijnsche brief, heb die reets aen een liefhebber of twe uit onse regering laeten lesen, seg aen twe sodanige die van de vergadering van Hollant sȳ, wij admireeren de blom van so kostelijken latijn en stijl, en seggen met waerheyt in opregt hart niemant onder onse hedendaegsche geleertheyt, laet staen onder de regeringh, sulx soude konnen in gelijkheyt imiteeren.

Mij gedenkt dat ik voor desen aen U Ed: verhaelt hebbe hoe de Hr Colyer schreef dat Egyptische Tovenaers of Konstenaers levendige dieren op het feest

van een geboren soon of dogter des Sultans tot Constantinopelen wisten te maken, siet daer wat men mij schrijft, hoe op Jamaica het verbrande onderaertsche stof tot luysen verandert! o diepte der verborgenheyt! en wonderlijke werken van God almagtig, daer ons de rede van onbewust is.

Ik heb het werk van Rudberkius doorblaet, mij verwondert des Heers schrander oordeel, groote kennis in Talen, wijsheyt, en aerdige uitlegginge, waerom ik uitroepe dat men mij genoegsaem beweegt een christen te werden, dat is dat seer helle om te geloven dat de saeken in de outheyt sig also toegedragen hebben, als hij segt, maer om volslagen te konnen oordeelen soude mij meer lecture vereischen en als ik sȳ opinie al verwierp, soude egter seggen, ist niet waer, het is evenwel wel uytgevonden.

Een saek moet ik UEd: verhalen welcke dien Hooggeleerden Heer in sijn kraem soude konnen dienen. Als ik was in de stat Novogorod, in Moscovien, weynig benoort oosten omtrent vier of vijf mijl van de plaets, soo toonde men mij aldaer een berg welcke de Slaven berg wiert genaemt en eene beeke die insgelijx de beek van de slaven was geheten, waer bij mij wiert verhaelt dat aldaer gebeurt was in over oude tijden het gene by Justinus wert gelesen wegens de Scijthen, die lange tijt, uitgetogen sijnde, verwijlde met te rugkomst, so dat de vrouwen de knegten tot mannen verkosen, etc, etc. de historie is u wel Edele seer wel bekent, dies besluyte ik dat aldaer het regte Scijthien is geweest, en dit gewest aen Sweden grensende, so so dunkt mij dat sulx de meyning van de Hr Rutberkius bevestigt voor so veel hij segt dat in sȳ vaderlant de eerste bevolking is geweest, en dat sijne natie uyt heeft gelevert van outs die vermaerde Scijthen

welcke so veel dapperheden hebben verrigt, maer dat isis ijs (glacies) soude sijn kan ik nog qualijk aennemen.

Waermede verblijve

U WelEdele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Met haast.
AMSTERDĀ
Sondag.

N°. 5.

WelEdele gestrenge Heere.

Op nieuw vinde mij vereert door U WelEd: gest: met overstolping van weldaden, ik bedanke hem hooglijk voor 't present van so smakelijke kaesjes.

Indien ik niet eenige dagen op 't lant waere geweest, ik soude het gesondene boek reets hebbe doen keeren, waerom excuse dies aengaende versoeke, tot de lecture hebbe nog niet konnen vaceeren maer sal sulx in corten doende het weder terug senden, wordende van gedagten de figuer van Charon te ontleenen en int appendix tot mӯ werk bij te voegen, sullende mij dienen van het gene U Wel Ed: Gest: segt in sӯ consecratio Homeri op het blat 235 welcke gehele text so als sij staet gedenke over te nemen en op U Wel Ed: Gest: naem in te voegen en te vertalen, sullende de vertaling niet doen drucken voor en aleer dat se bij U WelEd: sal sӯ gesien. Edog ik vinde mij alhier so seer geembrasseert met affaires van de stat dat mij tot nog toe onmogelijk is geweest tot de studie te vaceeren of het herdrucken der veranderingen en bijvoegselen aan te vangen.

My soude lusten klagten uit te schudden in U wel Ed: schoot over so veel ongelijk als men dese arme stat, die tot nog toe so milde en goetwillige moeder is

geweest, heeft aengedaen, het schijnt men wetens en willens onse ondergank of ongehoorde schade heeft gesogt. Live Godt hoe ellendig is onse beurs gehavent, hoe menig eerlijke en welhebbende familie geruineert. Het is nu mijn beurt het presidie waer te nemen en daerom so als alles door mij moet werden gesproken, so moet het ook werden gehoort, oneyndelijk sijn de lamentatien van de Luyden, daer het quaet spreken dan somtijts onder vermengt gaet, kunst is het de gemoederen neder te setten, en wie weet wat het eynde deser onheylen sal sijn.

Het schip daer de Medalien in sijn is niet genomen dat men .... maer het ligt in seker stroo.... haven aen de wal, so dat ge.... van verbrant te werden loopt, ik hoop dat de schipper sijn goederen of een gedeelte en daer onder onse klijnigheden aen lant sal hebben gesalveert.

Waermede nae presentatie van mijnen dienst en groetenis so van mij als mȳ huysvrouw aen Mejufferouwen U WelEd: Gest: dogters verblijve

U WelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
3 aug. 1693.

N°. 6.

Viro amplissimo Nobilissimoq. Domino Gisberto Cuper S. p. D.

N. Witsen.

Si Trigautio fides habenda sit, reperiuntur sparsim in Sina Judaei qui se Hebraeos dicunt, et Judaeorum nomen ignorant. Digna sunt ut videas ea quae de hac re tractat supra nominatus Jesuita. Si Historiam non habes, ego

eam tibi mittam. Plures hîc novi qui longo tempore in urbe Kanton et Hohsien Societatis nostrae negotia curarunt, sed de Judaeis nihil ipsis innotuit. Quae mea de perditis tribibus Judaicis sit opinio hîc videre poteris. Perversa valetudine et negotiis publicis impeditus minus editioni operum vacare potui. Faxit tamen Deus, paucorum mensium spatio, ea publici juris faciam. De nummis hunc in diem nihil audivi; vereor ereptos ex incendio non esse.

Vale, amicorum optime. Dabam Amst: Die XXI Jun. MDCXCIV.

N°. 7.

WelEdele gestrenge Heer.

Mijn Heer.

Zoo heden als meermalen onlanghs vinde mij vereert met UEd. aengename gift van wiltbraet, waerlijk ik ben beschaemt over so iterative gift, segge daer voor opt hoogste dank. Mij is leet dat ik juist den Trigautius buyten de stat uyt hebbe geleent voor weynig dagen, so dra ik hem wederom bekome so wert se UEd: toegesonden.

Men heeft mij met de vroegschepen mager geschreven, dog met de naschepen hope eenige berigten uyt Sina sal bekomen, die so Godt wil, bij behouden vaeren der schepen aen UEd: sullen werden gecommuniceert.

Onse medalien van Smirna sijn verlooren, verwaerlo.... van den schipper, want behalve enige wolbalen heeft hij alles gesalveert. Consul Cousart is ge....eert; al wat raers was en voor mij gecollecteert als veel medalie en onder anderen ene van Dido seer schoon

van gout sȳ hem mede ontvremt door sȳ swagers broeder, die daermede naer Vrankrijk is vertrokken.

De Tripolinen wenschen weder na de vrede met de Staet die sij om de capers welcke aen haer onregt hadden gedaen, gebroken hebben, maer UwelEd: gest: weet hoe die saeken bij Haer Ho: Mo: gehandelt werden. en het lust mij niet alleen de saeken op te vatten.

Waermede naer presentatie van mȳ dienst en groetenisse van mȳ Huysvrouwe aen Mejuff: UEd: Gest: dogters, verblijve

WelEdel Gestrenge Heer
UEd: Gest: gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

28 Aug. 1694.

N°. 8.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik vinde mij vereert met de communicatie des brief aen den Hr Consul Kalkberner, door UEd: gest: geschreven, die ik hebbe verwondert ter oorsaek van de deftigheyt des latijns en des wijsheyts die in den text begrepen is, so dat ik er op verlieft waere, wes hem hooglijk danke voor dat gesigt,

mij deet dat so wee van 't gesondene uyt Tripoli als van Smirna verloren is, en wij daerom versteken sȳ, door den vijant die het eene heeft genomen en het andere verbrant, waerdoor wij van veel schoone medalien sȳ verset.

ik neme de vrijheyt UEd. toe te senden twee doosjes Tee, het klijnste is niwe met de laetste schepen overgekomen die gelove seer goet sal sijn, het andere met

de vroegschepen gekomen, sal wat ouder sȳ, want toen, seg op haer vertrek, geen versche Tee op batavia was aengekomen.

Voort gesondene wiltbraet bedanke ik UwelEd: Gest: hooglijk en segge te sijn naer groetenisse aen de juffrouwen UEd: dogters van mȳ huisvrouw

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
15 nov. 1694.

N⁰. 9.

Amplissimo Nobilissimo Viro Gisberto Cuper. S. p. D.

N. Witsen.

Gratissimas vestras litteras una cum iis quas Jobus Ludolfus fidei vestrae commiserat suo tempore accepi. De Africae littoribus, imprimis de regione vicina promontorii Bonae Spei, cognitionem aliquam apud nos esse non nego.

De fasciculo quem se vobis missurum promisit consul Smirnensis nihil audio, sed forsan ea latent Hagae comitis apud Dominum van den Wielen, qui consulis negotiorum gestor est, et qui etiam ipsius nomine uxori meae aliquot depictas imagines misit nuper.

Animus mihi est, consilio Domini Bleyswyck communis amici nostri, opera mea uno eodemque tempore luci dare. In hoc deficiunt adhuc mappae, in illo fabrica Turcicarum navium quas jam molior et, si faxit Deus, iis veniente aestate cogito ultimam manum adhibere. Gaudeo te accinctum jam esse ad absolvenda monumenta antiquitatis quae servas. Prurimus ea videre suo tempore.

Ne multum extollas vel laudes rogo substructiones vel domus civitatis hujus; in ipsas etenim, quadrat proverbium: Heu Domus antiquae quam disparatae! Nam qui olim ditissimi erant.... hospites, jam ut plurimi .... nummis carent, ita ut ingentia illa palatia per diuturnum bellum oneri sint.

Operâ meâ conclusum est in congressu praefectorum Societatis Indiae Orientalis prima aestate navem [unam] atque alteram in fretum [?] mittere ad detegendas insulas incognitas apud antipodes, et partem terrae Australis incognitae, cujus expeditionis mihi cura mandata est.

Vale, amicorum optime.

Dabam Amstelodami Die 2 Jan MDCXCVI.

N°. 10.

Vir illustrissime.

Gratissimas vestras litteras accepi nuper. Te valere gaudeo. Ex appendice hujus libelli mihi ex India missi videre poteris quicquid dicitur de navibus chinensium qui mare pervium (ut ajunt) super insulam Californiam invenerunt; sed Te celare non possum me de veritate istius historiae dubitare et fere eam pro fabula habere, uti tota haec historiola non ex Sinicis libris eruta est uti aucthor dicit, sed ex Europaeis libris. Et quid sit de hominibus qui cum parva navicula satis affabre constructa in littora Japonica tempestate delati sunt, ex adjuncta scedula videre poteris. Vale, amicorum optime.

Dabam 12 Martii 1696.
raptim. N. Witsen.

P. S. Indien U wel Ed: Gest: iets te bevelen of te observeren heeft, aen de onbekende eylanden bewesten

en beoosten de kaep of wel aen het lant van de eendragt anders het Suitlant genaemt, hij belive mij te bevelen, want ik so besig ben om de instructie op te stellen voor den commandeur van de schepen welcke door mijne directie derwaerts wil Godt staet te seylen, so tot ontdecking van die gewesten als om het opsoeken der menschen van enige onser geblevene schepen, waervan wij presumeren dat sij wel op een dier onbekende stranden mogte gebleven sȳ en nog leven. Dit lant van eendragt is die plaets daer men segt de reusen te sijn, en de menschen woester en wreder sȳ als elders, gaende moeder naekt, en van velerhande vere, ik heb reets bevel gegeven om ist mogelijk een Suytlander vat te krijgen en herwaerts over te brengen. de schippers en stierluyden sȳ alle die door ons daer toe gestelt werden, so dat ik hope God haer bewaren sal, en dat sij ons veel seltsaems sullen raporteeren op haer terugreis, belieft het Godt, wij doen de vaertuijgen bemannen meest met ongetrouwde en geresolveerde manschap, ik geve een schilder mede om alles af te maelen wat sij seltsaems bejegenen.

Waermede verblijve

Met haast.

UEd: ootmoedige

N. Witsen.

UEd: wert versogt dese onse desseinen geheym te houden, ik sal afwagten, wat UEd: belieft daer sij agt sullen opgeven of selve wat sij hem mede sullen brengen.

N°. 11.

WelEdele Gestrenge Heere.

Uit de nevensgaende belieft U welEdele te sien hoe hij met schipper Kok stont te ontfangen enige griek-

sche boeken dog dese schipper is bij de vijant verovert daer onse burgers een waerdije van omtrent tien tonnen gouts in gehadt hebben, ik misser mede enige klijnigheden bij.

Wij hebben hier steets so veel sorg en moeite, dat ik om de liefhebberij niet denken kan. Evenwel op de togt om de Suyt heb ik reets, volgens U concept alles besorgt, en twe schilders te scheep bestelt, gunt Godt behouden rijs, en ons het leven, so sullen wij gewislijk veel bijsonderheden te weten komen.

Waermede naer presentatie van mȳ dienst verblijve

U welEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Met haast.
AMST. 7 april.

N⁰. 12.

Viro illustri Gisberto Cuper S. p. D.
N. Witsen.

Nequaquam me ita distrahunt negotia publica quod tibi, amicorum optime, ad gratissimas vestras litteras respondere non possem. Ea quae clarissimus Tentrelius de sceleto elephantino publici juris nuperrime fecit, vidi et admiratus sum. Pauca sunt quae olim dixi de fossilibus et indigna ut ideo mei honorificam fecerit mentionem. Ea quae de diluvii reliquiis similiter novi hîc habes, et rogo ut ea ad patrem [?] virum celeberrimum dominum Tentrelium, quem non nisi fama novi, mittas, si ita lubet meo nomine. Non vacat me jam ea latinitate donare. Historiam de aperto a Coreanis aequore pro fabula habeo et indignam ut tibi mittatur.

Vale. Dabam Amst: die XX julii 1698.

N°. 13.

WelEdele Gestrenge Heer.

Op den elefant die tot Tonnsor onder de aerde is gevonden, kan ik seggen dat voor vele jaeren mijn gedagten sijn geweest dat alsulke dieren so hier en daer al sedert de suntvloet onder de aerde sȳ geraekt. So als UEd. uyt het biljet hier nevens gevoegt kont sien. twelk gesneden hebbe uyt een der bladen reets door mij doen drukken over Tartarije 'twelk aen den dag nog niet heb konnen geven omdat geen tijt heb konnen uytvinden. Het overige te voltrecken uyt het ander nevensgevoegde blaetje belieft te sien hoe dat op een van de vooreylanden van Nova Sembla een boom legt die sekerlijk sedert de algemeine vloet aldaer is gestroomt.

Ik hebbe van dese onder de aerde gevonden elefanten met den Zaar selve gesproken, en Sȳ Majesteyt heeft mij met seer veel omstandigheden verhaelt dat hij met eygen oogen het gebeente van so een elefant heeft ontdekt omtrent de oorspronk van de rivier de Tanais die gants in sȳ geheel en al bijeengekrompen lag. insgelijx heeft mij dat geconfirmeert den twede Hr Ambassadeur Fedor Alexewits Golowin, te weten dat men digt aen de ijszee meermalen het gebeente van olifanten onder aerde ontdekt, die hij oordeelt aldaer gestroomt of gedreven te sijn ter tijt van de sundvloet, hij heeft gevonden ribben, wervelbeenen, ja hoofden, daer toe Sȳ Ed: occasie heeft gehadt omdat hij governeur van Tobol de hoofdstat van Siberiën is geweest. ik selve hebbe in Mosco so kiesen tanden als andere gedeelten van dese uit de aerde op-

gedolven gedierten gesien, de meeste beenderen van dese olifanten werden gevonden aen de oever van de Oby noortwaerts die ontdecken als de vloet het lant aen de sijden van de rivier wegneemt en daer instorten. UEd. believe te sien in de reijsbeschrijvinge van den Jesuit Avrie hoe belachelijk en leugenagtig dat hij spreekt van de beenderen deser elefanten die in Siberien gevonden werden, seggende het tanden van seker dier te sȳ dat aldaer leeft, maer ik versekere UEd. dat al hetgene hij daer van segt is een versierde leugen, dese olifanten die omtrent de ganges en aen de vaste indische kust sonder twijfel van voor veel eeuwen en wel ter tijt van de suntvloet hebben geleeft, welke dan door het water gestikt sijnde hebben konnen drijven tot naer dese koude noortse landen, wesende die gewesten tusschen beyde meest vlak lant. Het is bijsonder dat ik dit ivojr van dese Siberische elefantstanden naeuw heb laten examineeren, en bevonden tanden te sȳ van elefanten die aen het vaste lant leven, en niet van alsulke welke op Seylon sȳ, wesende werkelijk onderschijt aen het been te sien.

Men vint dese verstorvene dieren aen de rivier Ket, ook aen de jenissa bij Mongaseja en aen de vliet lena, bij jakutsko, en tot aen de ijs-zee. Onlanghs niet verre van het stedeken Trugau in Siberie is so als ik door ooggetuijgen ben berigt, het geraemte van het dier Mammot of Elefant ontdekt, eerst ontdekte het hooft en so sag men de tanden uytsteken welcke aenstonts met groote kragt gebroken wierden en voorts ontgroef men het gehele geraemte, twelk was het gantsche gebeente van een waren elefant, als dese tanden eerst uyt de aerde gedolven werden sȳ sij so goet als het beste elpenbeen maer wanneer sij aen de strant in de lugt of aen de oevers van de rivieren enige tijt gelegen

hebben, dan werden sij swart en vergaen, de domme heydenen in die gewesten oordelen dat dese beenderen van een dier sӯ dat onder aerde leeft, waer van sij dusent fabelen verdigten en vertellen, maer de meest verstandigste menschen en kristenen oordelen dat dese geraemten en beenderen overblijfselen van de suntvloet sijn, hoewel sommige egter nog meijnen, dat voor enige dusent jaeren het warm is geweest daer het nu kout is, en dat toen de elefanten in dese noorder gewesten hebben geleeft, tgene niet waerschijnlijk is.

Mij heugt in het stedeken Worcom, tegen over Gorcom, op het raethuys een walvis been gesien te hebben, dat aldaer omtrent onder de aerde was gevonden, hoe kan het anders sӯ als dat dit been aldaer gekomen is, door de algemeyne suntvloet, insgelijx buyten de stat Aken aen een berg die men den Loosenberg aldaer noemt, is ontdekt een een-hoorn, dat is de Hoorn van dien platvis welcke wij eenhoorns noemen en nu bij groenlant werden gevonden. Het is sijne aenmerking waerdig, dat hier in Amsterdam een put is, diep twe hondert en twe en dertig voeten, daer onder in heeft men int booren ontdekt peerde mest, hajr, en hoorens en schelpen, die men anders heden aen de oevers van de zee in dese landen niet en vint. Hoe konnen dese dingen anders so diep onder de aerde sӯ geraekt als door de suntvloet. ik hebbe selve gesien, dat op het eylant terschelling gehele santbergen door de zee sӯ weg gespoelt en onder heb gevonden het gras dat daar voor veel honderde ja misschien voor veel dusende jaeren was gegroeijt daer de bergen overheen gestort sijn, Godt weet bij wat voorval en of messchien niet al van de tijd des suntvloets af. Iets bijsonders sal ik UEd: ontdecken, ik ben meester van de lantsvueren in Hollant en vervolgens so kome somtijts op het eylant

Urk in de Suydersee, men ontdekt daer nu diep onder de aerde barnsteen in tamelijke quantiteijt so wit als geel gelijk ik er voor enige weecken nog sommige brocken van daen hebbe gebragt, en Godt weet hoe sulx aldaer gekomen is dus diep onder de aerde nae allen schijn van de suntvloet af, en dus sal ik dese sluyten met presentatie van mȳ dienst en soude dese stoffe breder konnen extendeeren, maer de tijt laet sulx mij niet toe als ook niet om dit int latijn te brengen.

Waermede verblijve

UEd: gants ootmoedigen dinaer

24 juli 1698.

N. Witsen.

N°. 14.

Vant Suytland.

Twalef schilderyen sijn er van het suitlant mede gebragt, alle gesigten van het lant. Aen Tristan hebben sy een berg gevonden die met sneeuw bedekt lag en ontallijke veel walvissen die met twintigen tegelijk rontom het schip swommen, ongelofelijk veel allerhande vis en gevogelte was daer, robben ontallijk so dat se die moesten dooden eer dat aen lant konde komen, daer waeren veel boomen maer geen beesten of menschen, dese eylanden sȳ dri en leggen aen dese sijde de kaep.

Aen St Paulo en Amsterdam twe eylanden aen geen sijde de kaap, tussen de kaap en het suitlant, sȳ sij geweest, hebben daer geen gebboomte gevonden maer veel vis en gevogelte Zee-leeuwen robben met dusenden en dat bijsonder is de aerde heet so dat als men weynig groef Heet kokent water uyt de aerde sprong daer de vis in gekookt konde werden. Op een eylant tegen

het Suytlant aen vonden ontallijk veel groote robben en veel schoone boomen die als roosen rooken.

Op het Suytlant hebben sij swaerte naekte menschen gesien maer konde die niet belopen om dat so snel te voet waeren. Sij sȳ negen mijl landwaerts ingeweest maer konden de mensch wel sien dog niet betrappen, vonden haer hutten die seer slegt sijn, stooken steets vuer voor de hutten sagen seer veel voetstappen van menschen so van ouden als jonge kinderen maer waeren van ordinaris groote, vonden veel swarte swaenen en allerhande gevogelte, boomen die ordentelijk geplant ware, 'riekent en schoon hout, ook droop er schone gom uyt boomen daer iets van hebben medegebragt ook van het schone hout. Sagen in de Hutten de vis op koolen leggen om te braden, aeten van seker vrugt die sotheyt voor een korte tijt verwekte, het lant besuijden was seer vet maer benoorden seer slegt. een tas van bont of beestevellen genajt met stro hebben sij mede gebragt, sagen groote bergen van verre en snagts veel vueren opgaen en bij dag veel rook onbekent gevogelte en vis en geboomte seer veel. in kort daer is niet veel opgedaen omdat de commandeur te veel tot den dronk geslagen de kusten wel af heeft gepeilt maer te lande niet wel besogt, is nergens langer als dri dagen stil geweest, tegen sȳ instructie die ik selve heb ter neder gestelt en hem belast lange op een plaets te blijven, dog hij had sijn tijt aen de kaap verlegen met gasterijen en vrolijk maeken, dat mij leet is, hier sȳ reets veel personen die mede sȳ geweest op de reys, dog de schipper wert int najaer selve verwagt.

N°. 15.

WelEdele gestrenge Heer.

Mijn Heere.

Ik vinde mij overstolpt van beleefdheden, so door U Wel Edele aengename brieven in Latijn en neerduyts, als met de smakelijke besendingen van snippen eu patrijsen die alle seer goet sijn geweest, waervoor hem hooglijk dank segge mits dese, UwelEd. eerste brief admireere ik, so oock al sijne geleertheyt en betuyge als verlieft op deselve te sijn, de Almagtige Godt bewaere U Wel Ed: Gest: ten beste van den Staet en de geleerde wereld lange bij volslage gesontheijt, en geve hem de meeste vergenoeging.

Waer mede naer groetenisse aen de familie, met offres van mijn dienst verblijve

U Wel Ed: Gest.
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST:
8 Oct. 1700.

N°. 16.

Wel Edele gestrenge Heer en bijsondere vrint.

Men heeft mij van Aleppo dese geschriften toegesonden, die U WelEd. Gest. beter sult verstaen als ik, daerom neme de vrijheyt hem die toe te senden, ik heb er geen copy van gehouden.

Wat oceaen van discoers souw er sijn als wij van Staets saeken soude spreken, live Godt wat verandering! Wel wat veranderde gemoederen! is het nu niet waer tgunt ik so menigmael heb gesegt, dat het de

beste vrinden van den koning waeren die hem somtijts tegen spraeken? Wat verandering tot Nimwegen, wat in Selant, God almagtig helpe de republiek.

ik ben UEd: gest.
ootmoedigste dinaer
N. Witsen.

HAGE
21 July 1702.

N°. 17.

WelEdele gestrenge Heere.

Ik vinde mij vereert met U Wel Ed: gest: aengename brief in dato 27 Dec[e] des afgetreden jaers, waerop sal seggen, dat de saek van den Heere Coljer door mij even voor dat ik nu twe jaeren bijkans, uit de generaliteyt ben getreden, afgedaen is, te weten het opnemen van de rekening en het slot te doen sluyten bij haer Ho: Mo: tgeen nisi fallor is geweest omtrent tagtig dusent stucken van agten, sedert ben ik uyt den Haag vertrocken en buyten die affajres, maer gelijk dus de vereffening is gemaekt en ook de ordonantien geslagen sȳ, so en is daer geen betalinge of weynig op gevolgt, dat mij seer leet is, en hoe regtvaerdig dese schult is, so sie ik egter veel difficulteyt tot den ontfang deser penningen, onderentusschen sijn de koopluyden hier die enige considerabele gelden aen den Hr Coljer hebben verstrekt bijster verlegen. ik hebbe na den ontfang van UEd: aengename brief met mȳ confrater den Hr burgemeester de Haze ten beste over dese saak gesproken en die gerecommandeert, Sȳ Ed: is nu gedeputeert ter generaliteyt.

Het afsterven van den geleerden Hr Snabelius is mij hartelijk leet.

Ons komen dagelijx hier so veel sware besonges

voor van. Staet en dese Stadt, wesende wij onlanghs so swaer besogt van het overstromende water en nu door godes winden die bij de seventig schepen hebben doen vergaen of verbreken met doode van menig deftig zeeman, dat het mij genoegsaem de minste tijt niet overlaet om mij te vermaken in so geleerde stucken of diergelijcke als waer van UEd: aengenaeme brief gewag maekt, wiens lecture mij meer vermaekt als vele resolutien van staet die ons somtijts veel kommer maken.

Mijn huysvrouw en ik wenschen toe aen U Wel Edele en sijne gansche gesin een geluckig en gesegent jaer, hij sij bekroont met volslagen vergenoeging en al wat wenschelijk is.

Waermede naer verdere presentatie van onsen dienst en groetenisse verblijve

U Wel Edele gestr:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
3 jan. 1703.

N⁰. 18.

WelEdele Gestrenge Heer.

De vogel heeft een grootestaert en het aengesigt, hajr als van een man de pooten sijn als van de vogel ut geheel twe duim groot.

Ik kan niet nalaeten somtijts onder het krijgswesen te gedenken aen die liefhebberye, men heeft mȳ gesonden uyt Siberien de aftekening van 't lighaem ener kalkoen, haen ofte hen met uytgestrekte vleugels, hebbende een hooft als van een man, dit is van gout in de aerde gevonden onder een welfsel of kelder onder een Heuvel daer veel doodsbeenderen bij laegen. Het schijnt mij toe als een der Egyptische afgoden die men bij de lijken onder aerde vint, waer van wij er veel hebben gesien, ik bidde U wel Edele hij believe daer over eens te peynsen, en mij Sȳ hoog verligt

gevoelen daer over seggen, mij dunkt bij Kircherus diergelijke verbeeldingen te hebben gesien,

ik ben tegen mijn wil en genegenheyt in mijn ouden dag gesonden als gedeputeerde te velde, en wat ik gebeden hebbe konde niet ontslagen sijn, nu hebbe dien trijn enige weken gevolgt, en sie wel klaer dat 'er seer vele avantagien sijn versuymt die men op den vijant had konnen behaelen, God betert de jalousije ent quaet verstant heerst seer onder onse officieren en men heeft niet gedagt op 't oude spreekwoort versint eer gij begint — oneijndele: veel saeken soude konnen seggen, maer de tijt laet sulx niet toe, en derve ook de pen niet betrouwen. Wij staen in kort ten beste van 't gemeen iets te tenteere.

ik ben

U Wel Edele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

1703
12 aug:
int leger
by tongere.

N⁰. 19.

WelEdele gestrenge Heer.

Omdat ik naer Petten ben geweest, daer de verbolgen zee dreigde Noort Hollant te overstromen, so en hebbe op U WelEd. gest. seer aengename latijnsche brief die vol van geleertheyt steekt niet konnen antwoorden. de laetste die so heden op mȳ terugkomst ontfange, met het bijgevoegde lam, is niet minder aengenaem, ik danke hem voor de gift ondert nuttigen hebbe UEd: gesontheyt indagtig geweest met een glaesje. De saeken van 't gemeen gaen mij seer ter harten, mera ubique est confusio en gebrek van middelen en ordre waer van seer veel kan melden, ik

gelove niet dat voor eest of dese maent uyt de stat sal gaen, en als ik bevorens soude weten wanneer U Wel Ed: gest: sig hier soude bevinden so sal mȳ saeken daerna dirigeeren dat hier sȳ sal.

Waermede naer presentatie van mȳ dienst verblijve

U wel Edele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMSTER.
8 maert 1704.

ik bidde presentatie van mȳ dienst aen den Heere Graeve van Floddorp met wien ik van outs de eer hebbe gehadt in familiariteyt te leven.

N°. 20.

WelEdele Gestrenge Heere.

Hiernevens twee dubbelde van het schoteltje dat in Siberien diep onder aerde in een grafstede is gevonden, ik sie het aen voor out Sinees, en heb het reets na batavia om vertaling gesonden. Men heeft mij van daer nog over zee toegesonden een kan van kostelijke en seer harde steen, die insgelijk in Siberien in een grafstede is gevonden met een gulde of silvere dexel en bodem, maer het ongeluk heeft gewilt dat juist het schip door de duynkerkers is genomen, waer door ik niet alleen dese seer aerdige kan maer ook veel geschriften van die gewesten en veel curieusheden die voor mij met groote moeyte versamelt sijn, en tot vermeerdering van kennis konde dienen verloren hebbe, en sal alles gewislijk verbroken, verscheurt en vernielt sijn, gelijk met plunderen der schepen sulx gewoonlijk gebeurt.

De regering overstolpt mij so seer, dat ik qualijk een uer tijt hebbe aen onse studie te gedenken, en het

verveelt mij langer so, dat ik wensche met Tomas a Kempis in angello cum libello, en in rust mӯ vorderen tijt te passeren. De lasten vant lant sijn te bijster hoog de armoede wert hier groot, en onse rijkdommen werden ter zee dagelijx tot so veel tonnen gouts weggesleept.

Onse vrinden doen niet wat sij souden doen, onse Admiraliteyt krijgt geen betalinge en dus kan men de vaert niet beschermen, de onlusten in Gelderlant en Zeelant hinderen het gemeen seer en men brengt geen consenten voldoenent op.

Waermede verblijve

UEd. gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen."

AMST.
8 Dec. 1704.

N°. 21.

WelEdele Gestrenge Heere.

De Sinesche Spiegel of Schotel is een groote outheyt en seggen de kundige Sineesen dat over de agtienhondert jaer al gemaekt is geweest. de gemeene Sinesen op batavia konden het niet lesen, maer een geleerde onder hen, heeft het vertaelt en is te seggen als volgt:

God is suijver rijn en onbesmet in sijn geheel,
God is so schoon als klaer en helder water,

imant door een koning of vorst bemint, en in vele saaken gebruyckt werdende, moet deselve aensien als Sijn God, sigh wagtende anderen te beledigen. Want sulx doende so sal het hem gaen als water dat op en af loopt. maer wanneer een koning imant tot staat verheft, en siet dat sijn gedrag goet en wel is, so verheugt hij hem in sijn hert, so groot als de geheele zee.

Men is bang voor sijn Heer als men quaet doet, maer als men goet en regt wandelt, so is het hert altoos verheugt, en so schoon als het schijnsel der sonne, en wanneer men alsdan bij de menschen sal aengesien sijn, als een God op aerde, omdat er nimant Gods gelijken is.

dog UwelEdele believe te weten dat de sinese schriften ieder letter een sin verbeelt en dat het studie is die sinnen uyt te leggen en te verstaen en dat de uytlegger van dese mijne spiegel op batavia niet al te seer ervaeren was, so wert geoordeelt dat er nog meer insteekt en dat er nog meer sedelessen op staen verbeelt, Het is bijsonder dese letters sȳ al over de duysent jaer verout, en de gemene man kan se gants niet lesen, het is een devies (symbolium) van een der oude Sinesche keysers, omtrent de tijt van de so geleerde en vrome Confutius, van wien men met meer reden als eertijds een ander van Plato en Seneca uytriep, O Heylige Confutius. Wil Godt int aenstaende jaer sal ik meerder verklaeringen uyt Indien van dese Sinesche wijsheyt bekomen, men heeft mij provisioneel twintig of dertig diergelijke devisen van koningen en geleerde luyden geprent in het out, en tegelijk in het hedendaeghs Sinees toegesonden, dog ik heb nog geen tijt gehad die aentemerken of te bespiegelen.

ik neme de vrijheyt aen U WelEd: gest: hier nevens toe te senden een fles witte en een fles bruyne Tee die met de laetste schepen over sȳ gekomen, en niet twijfele of sal goet sijn, waermede naer presentatie van mijn dienst en groetenisse aen UEd: dogters so van mij als van mijn Huysvrouw, verblijve

U WelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
20 Oct. 1705.
AMST. met haast.

N⁰. 22.

WelEdele gestrenge Heer en medebroeder.

De koorts en langdurige siekte hout mij nog buyten affaires en binnenshuis, ik geve mij echter de eer UwelEd: gest: nu dog seer gebrekelijk op de vrage van de Sibierse spiegel te antwoorden.

Het is sulx dat men sedert een geruyme tijt in Siberia wel digt bij Tobol, Timen, Cergoturia en andere plaetsen Heuvels ten platten lande heeft ontdeckt, welcke geopent werdende, eerst bij geval, en naderhant met opset, daer onder sȳ gevonden verwulfsels ondar bedekt met fijn sant, en mij dunkt ook met hout, de wante waeren bedekt met salpeter men siet er overblijfselen van vergaene menschen in, met huysraet van allerley aerd, oorhangsels, armringen, afgoden, ketingen, bekers van metal, so silver als coper, de boeren hielden dit int eerst verholen, dog eyndelijk de regenten aldaer dat Moscoviten sȳ, versamelden hetselve en niet curieus sijnde, smolten sulx, om de waerdigheyt van de stoffe. De monsters die seker vrint van mij van daer gebragt heeft, nadat sij getragt hadde een heuvel in sȳ bijsijn te openen, als wanneer het gemelde met de spiegel voor den dag quam, sȳ als de afbeelden hiernevens en mij dit gesonden sijnde, heb ik dien spiegel na Romen en elders gesonden, om de paters jesuiten te vragen of sij de characters konden uytleggen, nimant was die het konde doen, sellf die lange jaeren in Sina hadden gewoont, bekenden sulx niet te konnen doen, alleen dagt hen het gebroken Sinees te sȳ, ik sont het dan na batavia alwaer meer als tiendusent Sinesen sijn, nimant verstaet het,

dog de generael dede het overbrengen na Sina om aen geleerde Sinesen te vertonen, en die explicatie te versoeken, so als geschiede, de schotel is dan gemaekt voor agtienhondert jaer, en het is sekerlijk out Sinees, nu meest onbekent.

ik sende hier nevens twe afdruksels van de schotel of spiegel, met de letters rontsom, de verkeerde sijde is vlak. ik hebbe daer bij gedaen een blat dat ik heb laeten snijden, met de hedendaegse Sinesche en nederlantse explicatie daer bij, maer gelijk ik wel lijden mag, dat dese twe exemplaertjens werden versonden, met de characters, opdat sij heeren geleerden daerop speculeeren en sulx expliceeren na haer verstant, so versoeke dat het groote blat daer het niewe sinees en hollants bij staet, onder UEd. moge werden bewaert, want ik hebbe reets dese dingen in mȳ commentarien gebracht, en die uytgelegt, na der Sinesen en mȳ manier en kennis, wesende sulx reets gedruckt, dog kan het selve, om recht uyt te spreken, omdat in geen jaer met de kaerten nog kan gereet sijn, nu nog niet gemeen maeken, sorgende dat so sulx dede, dat de geleerden in Duytsland, tot Londen en Parijs, het selve aenstonts in haere journaelen op hun eygen naem aent licht souden geven, gelijk mij diergelijk is gebeurt omtrent het uytgeven van een journael tot Parijs, uyt Mosco na Sina, daer ik eygenhandig explicatien onder hadde gemaekt, die de Hr Thevenot op sȳ eygen naem uytgaf, want hij se van mij had versogt, en na nog voor weynig jaeren, als mȳ kaert eerst uytquam, daer ik over de dertig jaer aen had gearbijt en waervan de kennisse mij veel dusenden hadde gekost, men geeft se uyt te Parijs, op andere namen, en men spreekt seer lebbig over enige misgrepen die ik soude hebben begaen dat geen wonder was in een werk daer so veel honderde

namen in staen, hoewel ik geen misslag erken, gelijk sulx vertrouwen sal.

belieft het Godt almagtig mij kracht en gesontheyt te geven nog een jaer of twe, UwelEdele sult sie de groote kaert meer oostwaerts uytgeleyt, tot aen Japan, met Jeso en tot digt aen America, so int geheel als in stucken verdeelt met uytlegginge meest van alle plaetsen en de steden verbeelt, ook van de seden, geloof, nering, handel, etc: maer de swakheyt hindert mij meer te schrijven.

ik sende dan twe klijne afdruksels voor die vremde Heeren, en een groote voor UEd: alleen. God bewaer U welEd: en laete hem niet overkomen dat mij bejegent *post tantos laberos.*

ik ben

U welEd.
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

4 Nov: 1705.
AMST.

P. S. op hope dat onse naschepen soude komen daermede ik de bovengenoemde explicatie wegens de monsters verwagte, als ook de versche Tee, is dese brief wat blijven leggen, ik hoop sij nog sullen komen, opdat ik bequaem mag werden beyde te senden.

N°. 23.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik hebbe ontfange de eer van U WelEd: Gest: aengenaeme brief uyt brussel, sprekende van het versenden der twe geestelijken naer Indien, waerop sal seggen, dat sulx versogt diene te worden, of bij de vergadering der seventienen, of bij dees of gene kamer int particulier, so in Seelant, tot Rotterdam, tot Amster-

dam of in het Noorder-quartier. Het is waer, dat de geestelijken bij UwelEd: Gest: genoemt, ons aengenamer sijn als enige andere, ik ben nu vermits voor dit gehele jaer ter vergadering van Hollant gedeputeert ben, selden present in de besonges van de Oostindische compagnie, dog so men er mij na vragen mogt of ik in de overlegginge daerover present mogte sijn, wil seer gaeren het versoek faciliteeren.

ik geloof wel dat de studien nu in brabant weynig sijn, onder de paters jesuiten vint men geleerde luyden. Tot Tongeren in een klooster vont ik een monnik pater Cupere genaemt, een neerlander, die de outheden van Tongeren beschreef, en genoegsaem vaerdig hadde, dat hij seijde tot Luyck te willen laeten drucken.

Het verheugde mij dat ik ter vergadering van Hollant hoorde raporteeren dat U WelEd: Gest: op sig genomen hadde, die aensienlijke brief naer Wenen in latijn te brengen, toen was het mijn beurt UEd: Hoge geleertheyt en groote kunde in die tael en alle outheyt opentlijk te roemen, wat seg ik roemen, naer waerheyt te verhaelen, hoe U WelEd. sig van outs also queet met in het netste latijn den Staet tot Stokholm in haer brieven te doen spreken, daer men nog van roemt.

Ik was bedroeft dat ik UwelEd. Gest. ieder mael miste wanneer hij op sȳ vertrek stont, was ik in de Haag UEd. was tot Amsterdam, was ik tot Amst:, UEd: elders. ik heygde toen om een woortje te praeten van den togt, dog dat is voorbij, en de geheugenis als ik de eer hebbe UwelEd: te sien, sal die van mij vervrolijken.

Waermede verblijve

UwelEd: gest:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

7 Aug. 1706.
HAGE.
Met haast.

N°. 24.

WelEdele Gestrenge Heere

Ik hebbe de twe brieven die UwelEd. mij in latijn heeft gesonden te meermalen tot groot vermaek gelesen en herlezen, dat dus traeg de danksegging daerover doe, is omdat het daer in begrepen slavoons eerst wilde vertaelt sien. Het is dan out bedurven slavoons geschrift meer hellende na het Pools, boheems of croatische tael als na het Rus, en hoewel door outheyt wat beswaerlijk te verstaen, nochtans kan men sien dat het is het achtste veers van den sestienden psalm.

U WelEdele gedagten van het ijsere schilt dat met de mijne overeenkomt, heb ik naer Engelant door den Hr Valkenier doen overgaen.

Over de padden sal mij informeeren.

Ik verblijve

U WelEd: Gest:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

AMST. 10 juli 1707.
met Haast.

N°. 25.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik hebbe een rijse te water in de Suydersee gedaen, en mij nader geinformeert over de stat Grebbe en uyt Heeren van de magistraet tot Medemblik verstaen dat waerlijk die stat gelegen is geweest benoorden Wieringen omtrent sekere diepte of zee-inbogt die wij de balg noemen, en dat er tot Medemblik nu nog personen waeren, die de fondementen der mueren met leeg water

hadden gesien; so als men mij nu van die waerheyt op Texel, de Helder en elders versekert.

De sommige seggen mij dat het al een groote plaets is geweest en int ronde gelegen, maer of deselve bij romeynen of in de donkere eeuwe gebouwt is geweest, weet men niet, ik zal ordre geven op het eylant Wieringen dat of het gebeurde seer laeg water te sijn, dat men een stuk steens daer van afbreekt, waer aen meschien sal konnen werden gesien of het romeyns werk is of niet, en mede de groote en gedaente laeten op nemen.

Het gebouw dat onder water dwars van de kreupie en droogte die wij Gammels noemen, getogt wert, staet twe of dri voet boven de gront omtrent op twalef voet water, dit is swaer muerwerck, de sommige oordelen het een kerk, andere dat een klooster is geweest, enige onser schippers hebben daer in en vast opgeseten, men vint er so hier en daer groote stenen, die betast met lange stocken of haeken gevoelt konnen werden.

Ik bevinde dat de dieptens die wij in de Suydersee hebben van klijagtige gront sijn, maer de droogtens en kanten der dieptens santagtig, tgene mij een teken dunkt te sijn dat deese dieptens van outs de rivieren sȳ geweest en de droogtens de oevers of hoge landen nabij de rivieren gelegen.

Onder water sijn nu verscheijdene dorpen geraekt, welkers naemen de Huysluyden aen de Zeedijken bij Medemblik weten te noemen, op het eylant Urk heb ik weder barnsteen doen soeken en gevonden, tis bijsonder men vint er barnsteen in de aerde welk ontdekt wert als de zee het lant afspoelt, en dat allerhande soort, witte, geele, heldere en doffe van coleur, ja in sommige stukken sie ik onreynigheden van bladertjes en andersins.

Tot Medemblik heeft men onlanghs nog sparren en hout gehadt dat in de Suyderzee op de krijl een droogte was gewassen, ver in zee van de kust gelegen. Men bespeurt mede dat bij seer laeg water omtrent het eylant Wieringen uyt de gront soet water ontspruyt tgene gewislijk uyt onderaertsche kanaelen komt uyt de Yssel, so als ik mijne aen UEd: gesegt te hebben, dat wij een put op Urk hebben, die met de Yssel rijst en daelt.

Waermede verblijve

UwelEd: Gestrenge
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

18 Aug.
drijvende in
de Suyderzee.

(*Hierbij een copy, bevattende verschillende verklarings betreffende verdronken land ten oosten en westen v. Noort Holland*).

Het westerboomsgat aen 't Vlie heeft van een groote opgehaelde boom sȳ naem.

Ter Schelling is aen Vrieslant vast geweest, en gelt daer nog de oude ruggespraek, die van de regeringe aldaer hebben onlangs nog een stuk lants aen de vaste vriese kust gelegen verkoft tgeen de kerk als een gedeelte van terschelling hadde eygen geweest.

Daer is een gehucht of klijn dorp op terschelling kinnen genaemt, daer een hoog school is geweest.

Eenige mijlen verre heeft men onlanghs dwars van terschelling een groote boom uyt de gront opgehaelt.

Dit heb ik aengetekent uyt de mond der Zeeluyden.

N. W.

dubbelt van zeker papier geschreven 1592 in Sep$_t$, gevonden onder de geschriften van den Heer die

eygenaer van de Heerlyckheyt Huisduinen was en seer vele landen welcke naestaen de *balg* sijn gelegen.

Item tot Huysduinen verklaerden dri deposanten aldaer tegen Adriaan Sijmons Rabbi, Antoni Willems jonk ten seynen tijde, dat t'andere tijde bij de *Slijkerdijck* een stat gelegen hadde, genaemt *die grebbe* alwaer van outs en nog dagelijx veel smits coolen en andere materialen gevonden werden, item worden daer nog gevonden heele straten strekkende noorwaart, item die cronijke vermaent nog van een 'andere stat, genaemt *Gouts eynt* gelegen neffens winkel 't zee water in.

N. Witsen.

Op de *burg* het voornaemste dorp op Texel is een steene dootkist welcke uit de oude vervallene stat *grebbe* aen de *balg* is gehaelt, dit hebben mij geloofwaerdige oude zeeluyden aldaer verhaelt. gelijk sij mij mede verhaelt hebben bij seer laag water aldaer gesien te hebben een groot stuk muers van gemelte verdronkene stat en dat men daer nog veel vierkante oude steenen vint, apparentelijk en na het toeschijnt Romeynsche.

N. Witsen.

N°. 26.

WelEdele Heer.

Nader berichten over de stat Grebbe seggen mij dat de mueren dik sijn ruym een roede alle van duyfsteen Sy legt in 't afgaen van de Harsenen (is een plaet die tot aan het nieuw diep rijkt) aen de Noortkant tusschen de balg en milt swin (Swin is een geul of ingaende diepte) strekt vorders suyt aen na Wieringen toe, en komt tusschen de noorder en suyder Seyl, schijnen dat daer twe Seijlen of sluijsen wel eer geweest te sijn in

dese stat grebbe, waer door sij uytwaterde, na het Amsterdiep toe.

Dit amsterdiep is een water of diepte dat benoorden Wieringen omgaet, streckende tot de sloot of diepte die aen de suytkant van Wieringen na Medenblik toe gaet, de mueren van dese stat sijn voor een gedeelte reets onder het sant bedolven.

Men tast binnen dit muerwerk een plaets daer een Heydens Tempel christenkerk of klooster heeft gestaen, of wel enig ander swaer en groot gebouw afgescheiden van de dicke omtrekmueren, en also de mueren seer lang sijn, gist men dat de stat die daer binnen heeft gelegen, al seer groot moet sijn geweest.

De duivesteen daer dese gebouwen van gemaekt sijn, omdat so lange onder water hebbe gelegen, sijn om tras of cement te maeken, nu bedúrven, dog voor desen sijn enige kagen vol, daer van Hier tot Amsterdam verkoft, door vissers van Wieringen, maer omdat men nu bevint het tras of cement daervan gemaekt niet goet is, so wert die gewraekt en men brengt se niet meer.

De müeren die vrij lang sijn hebben aen de buyte kant een diepte van ses voet bij matelijk tij, dog binnenwaerts na de plaets daer de stat of de gebouwen hebben gestaen, vint men slibber, wier, vuijligheyt, stenen en aerde. de omtrek agt men vrij groot geweest te sijn. ik ben van meyninge behaegt het God mij gesontheyt te geven in 't aenstaende voorjaer op Texel komende, de gehele omtrek af te doen meten, en alles omstandig te beschrijven, meynde sulx nu in mȳ afsijn te laeten doen, dog men eyst wat veel gelt, om dit uyt te werken, en behalve dit so sorge dat als ik ér selve niet bij bėn, of omtrent, dat het niet wel betast of afgemeten sal werden.

Seker zee-man heeft een beeltwerk van steen, men segt mij in de gedaente als van een leeuw daer afgebragt, ik sal sien dat te bekomen, en gelove dat men daer aen sal konnen sien of het Romeyns werk is, of van de duystere eeuw.

Ik ben

UEd: gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

24 Sept 1707.
AMST.

Dese penning is tot egmont aen de oever van de zee gevonden, ik versoek dat UEd: daer van het gesigt neme.

Mij dunkt dat ik voor desen uyt Uwe Edele gehoort hebbe, dat er een tractaetje in Duytslant gedruckt was, handelende van de onderaertse olifantstanden, te weten of het fossilia sijn of niet, so UEd: dat heeft of mij de titre weet op te geven, op dat ik het bekome mij sal vrintschap geschieden, dit komt mij in den sin, omdat ik nu van Archangel weder een onderaertsche olifants tant heb bekomen, die voor krom is.

N°. 27.

WelEdele gestrenge Heer.

Met het laetste of na-schip onlanghs ingevallen, heeft men mij van batavia enige Tee toegesonden. ik neme de vrijheyt UEd. twee doosjes toe te senden, die verhope van sijne smaak sal sijn, so als de generael mij schrijft, dat sij goet is,

ik verblijve

UWelEd:
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
26 Nov. 1707.

P. S. Dese geschreven sijnde, en eenige dagen blijvende leggen, so heb onderentussen ontfangen UEd: aengenaeme brief, beneffens het smakelijke wilt, daer van hem hooglijk danke. ik bekenne mijne nalatigheyt van niet te beantwoorden UEd: laetste met de weder overgesondene penningen en hare verklaringen, de reden is niet dat mȳ lust tot de studie vergaet of dat geen tijt tot lecture hebbe, neen Heer, al wat van UE. pen komt, admireer ik en verweckt in mij meerder iver, lust, admiratie en seer groot vermaek, maer wat sal ik seggen, wederwaerdigheden die een out man so niet verduren kan, mij overgekomen, stremmen so wat mijne tot studie, dog heers in mij een swakheyt die niet en behoorde te hebben. te min omdat so diep de werelt in hebbe gesien.

N[0]. 28.

Viro illustrissimo et Amplissimo Gisberto Cuper s. p. d.

N. Witsen.

Ultimas vestras litteras, vir doctus Gulielmus Fabri mihi suo tempore tradidit. Ipsum eruditum esse, et linguarum orientalium, imo rerum Sinensium versatissimum, brevi temporis colloquio percepi. Aperuit mihi consilium suum, nimirum ipsi animum esse .... petere ubi ei imposita est provincia docendi matematica. Dulcis est in confabulatione. Sese italum dicebat. De sacris omni cum moderatione loquebatur, et dum ipsum gallum suspicabar erubescebat.

Missionarii Romanae sedis atro apud nos carbone sunt notati, nihilominus amore insignis talis viri, qui de studiis tantum meretur, et praecipue quoniam vos ipsum magni facitis et mihi commendare de meliori nota

voluistis, dedi ipsi litteras commendatitias ad gubernatorem generalem Bataviae, et promontorii Bonae pei, si forsan necessitas ipsum urgeret aliquo tempore istic morari, et si opus forsan habeat eorum opera. Judicium vestrum de nummo Egmondano ad littora maris ante aliquot menses reperto, vidi et amplector ambabus ulnis, sed vereor ne tibi nimiam molestiam creo, qui mihi tanta de eo dicis. Papae! quam nitide rem hanc agis et acu tangis, qui et mi spes alis videndi adhuc suo tempore lucubrationes vestras de templis urbis Romae.

De fossilibus jam non loquar. Hoc unicum tantum dicam, quod mihi missa est maxilla inferior cum magno dente animalis Mammot, quod elephantem dico, e terra in Siberia eruta. E studiis et litterarum commercio medicinam consilio vestro quaeram; ceterum gratias vobis ago maximas.

Vale, amicorum optime. Dabam Amst. MDCCVIII.

N°. 29.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik ben het niet die de aftekening van de Medalie in UEd. gest. aengenaeme gemelt versonden hebbe. Maer ik meyne het te sijn een jong Heer Secretaris van dese stat die de digter van dit carmen is. Ik heb aen hem UWelEd: brief gesonden en twijfele niet of hij sal aen UwelEd. antwoorden, andersins sal ik de penning versoeken en de aftekening aen UEd. senden. Over de verdronkene stat grebbe sal mij nader informeeren ondertussen sende dubbelt van een out papier onder mij berustende beneffens klijne aentekening van mij.

Ik hebbe een goede quantiteyt loot erts daer enig silver in is, dog weynig, hebbe het hier laeten proeven het is mij gesonden uyt Nertsinskoj een russe stat in

Mongolen lant. Ook hebbe ik proeven van koper en eyzer in Siberien ontgraven maer van gout weet ik niets, en gelove niet in Tarterije dat te sijn. ten minste in 't Noorder Tartarije niet. dog so er gout is geweest van outs onder de Scythen het is sekerlijk geweest onder de Suyder Schieten, daer nu de landen onder de naem van buchara sijn bekent, en omtrent Samerkant vaderlant van Tamerlan. Dat in de heylige text staet, dat het gout uyt het Noorden quam is te verstaen ten aensien van het lant dat daer geschreven was.

Onder Astracan is een district genaemt Solitaja Horda. Het woord Solitaja is gout in de spraek van dat lant gesegt. dus benaemt omdat in de oude tijt aldaer een Horde van tarters sig ophielt, die rijk waeren in vee en andersins, schoon aldaer geen gout en viel, nu is het aldaer alles verwoest.

In Corea als een koning sterft worden nog enige mensen levendig in sijn grafspelonk gesloten, ik hebbe een man gesproken die uyt het Noorderquartier van geboorte was, en op Corea gestrant en gevangen, hij heeft sodanig een begrafenis bijgewoont, en dat insluyten gesien, of daer omtrent geweest.

De koningen van Siam als sij begraven werden, laeten sij met het lijck veele afbeeltsels van allerhande gedierte begraven segge verbranden, so als het lijk selve mede wert verbrant, de aftekeningen van alsulke verbrandinge sijn onder mij.

De Kalmacken en Mugaelse tarters leggen doode peerden op de graven haerer vrinden. ook ander sȳ huysraet als pijl en boog etc, etc.

Waermede verblijve

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dienaer
N. Witsen.

1 Aug. 1709.
met grooten haast.

Ik hebbe enige weynige oude penningen uyt een sterfhuys bekomen, bij occasie van UEd: overkomst sal hem die vertonen.

N°. 30.

WelEdele Gestrenge Heere.

Het doosje met penningen is mij wel behandigt, ik hadde gewenst dat er iets tot UwelEd. dienst onder had geweest. Ik hebbe nader kennis van de stat Grebbe gekregen. Enige dier gebouwen nu alle in zee sijn van dujfsteen gemaekt, so als aen een brok daer onlanghs van afgebroken blijkt.

Een zeedijk op Wieringen is nog heden genaemt Marsche grebbe dat is na mijn uytlegging de Grebbe van of bij Mars, of bij Mars tempel, gelijk het zee-gat daer onse schepen door in zee vaeren in Texel het Marsdiep wert genaemt, so ik meyn na der Heydenen Godt Mars. Het is waer dat de sommige beuselen dat dit woord mars soude herkomstig sijn van en imant die met een mars op de rug gong daer koopwaeren in sijn, tgene voor verdigtsel houde.

De verstandigste personen op Wieringen houden dese plaets een oude stigting der Romeynen te sijn, maer omdat de duijfsteen so ik meyne niet onder Romeynen maer in de seven en agthonderste eeuw aen de beneden landen bij den Rijn en ook hier gebruikt wiert so soude ik wel agten dat dese rudera van die eeuw soude sijn. Niet lang geleden is een zeeschip op deze gebouwen vast geweest, so dat enig volk in de huysen of derselver overblijfselen verwart niet konnende uytkomen sȳ verdronken, ik hebbe ordre gegeven om dit werk af te peylen, en haer omtrek mij te doen opgeven.

Ik vaer met mȳ Tartarije klugtig. De geschriften sȳ voor het meergedeelte als UEd: gesien heeft gedrukt maer ik heb het snijden der plaeten aenbesteet en reets enige dusent gulden op hant betaelt, dien persoon hout mij nu op, en wat moeite ik met porren doe, ik kan geen eijnde aen het werk krijgen, uyt de hant te nemen en een ander te werk te stellen so was mȳ gelt verloore behalve dat ik jaere en dagen werk gehad hebbe om instructie te geven en alles te overleggen te meeten, te passen, te rekenen, etc.

dit nu, met een ander te beginnen, is mij ondoenlijk, mȳ jaeren werden te hoog en de courage wert mij dagelijx minder. en also ik door den Zaar tot dit werk versogt ben, segge het ontwerpen deser kaerten, so en kan ik sonder bevorens aen hem die te vertonen, deselve niet wel uytgeven. Ik hoope egter dat dese aenstaende winter alles sal vaerdig sȳ, als wanneer niet sal ophouden, die den Zaar hebbende doen sien, deselve uyt te geven.

De Noortsche beschrijvinge int frans Hier tot Amsterdā gedrukt, is genomen uyt een reys door seker frans barbier, genaemt (meyn ik) Martinière, omtrent den jaere 1650, gedaen in dienst van Denemarken, na Noorwegen, Nova Zemla, Yslant, etc. al voor veel jaeren int Neerlants uytgegeven, sijnde nu daer wat af en toe gedaen, en sonder naem, in gedaente van een beschrijvinge uytgegeven. De vorige van Ysbrants, is door mij gestelt, so als sij is uytgegeven uyt papieren die hij mij had toegesonden, die op sijn Hamburghs of Nedersax seer confuus geschreven waeren, hij was mȳ vrint en is nu overleden, ik hebbe de passage op het blat 132 daer in gestelt gelaeten, omdat hij sulx mij schreef, en dat bevestigde, hoewel om de waerheyt te seggen, ik hebbe veel licht van

het leven der Jakutisers, meest bekomen na het drucken van mȳ Tartarije, dög ik twijfele of dit levendig begraven aldaer in dier voege geschiet, omdat mijne memorien daervan swijgen. — Ysbrants is ook in dat lant selve niet geweest, maer sal dit uyt hoore seggen hebben gelooft, evenwel ik hebbe occasie om dese saek net na te vorschen.

De kaert van Tartarije, daer de afbeeldingen der geruïneerde Tartersche steden bijstaen, is hier niet, is het also so sȳ die mij ontstole, of van dengenen die se op mȳ bevel en koste heeft getekent, of bij de plaetsnijder, want ik deselve al voor een jaer of dri gesneden in koper onder mij heb gehadt. Also ik se sie, sal daervan konnen oordelen, men salse mij van Parijs wel toebrengėn, waertoe reets ordre heb gegeven.

Waermede verblijve .

UwelEd: Gest:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

AMST.
24 Sep. 1709.

P. S. Neme de vrijheyt twe proefjes van de alderbeste Tee te senden.

N°. 31.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik hadde gemeynt beneffens dese aen UwelEd: toe te senden de aftekening van de beeltenis gevonden in de rudera der stat grebbe. Maer dit ontstaet mij tot nog toe, omdat ik den zeeman die het heeft gevonden, nog niet heb konnen aentreffen.

De Kaert van Tartarije door fransen onlanghs gemaekt, is vol van misgrepen en dwalingen. De schrij-

vers van Tamerlaen sijn de volgende, ik besitte die niet, soude andersins reets hebben gesonden.

Achmet arabsiade Historia Tamerlanis into arabisch Histoire de Tamerlaen, par Valtiere, Parijs 1658 boecleri Timur 4^0 argent 1657.

Tamerlinis der tartarenkeysers geschichte 4^0 Cöllin A^0 1639.

Perondoni Vita magni Tamerlanis 12^0 Ambergh 1600 dog behalven dese so gedenkt mij nog oudere van die materie seg van het leven van Tamerlaen gelesen te hebben en gelove ook dat ik er enige van hebbe onder mȳ boeken, maer sij vallen mij niet in handen tot nog toe, sal er nasien en so se vinde aen UwelEdele gestrenge toesenden.

Ik danke UwelEd: over het berigt van de dujfsteen. Dat Amster diep in de kaert van de Wit niet staet is waer, dog die kaert WelEd: Hr is seer out en de gronden liggen geheel anders als daer sijn verbeelt, en daer ontbreekt veel. Ik hebbe voorlede somer een kaert gemaekt van de Vlie en Schellinger stroom, selve in loco de gronden gepijlt, en in mȳ bijsȳ doen pijlen, dese gelijkt gants niet na de kaerten voor desen daer over gemaekt. De gronden en dieptens verlopen aldaer dagelijx so UwelEd: vermaek of speculatie om die te sien mogt hebben, ik wilse seer gaeren eens oversenden.

Waermede verblijve naer presentatie van mȳ dienst

UwelEd: Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
6 dec. 1709.

N°. 32.

WelEdele Gestrenge Heer.

Op de waerde van de kaketoe vogel heb ik mij geinformeert. Sij worden verkoft voor vijftig en sestig min en meer gulden nadat schoon sijn dog men vintse heden niet te koop, hoewel hier en daer bij particuliere sijn. Wanneer de West en Oost indische schepen komen sal men se apparentelijk konnen krijgen.

Als ik soude weten wat se aen UEd: waerdig sijn, wil gaeren na de komst gemelter schepen tot den inkoop order stellen.

Men soude deselve over zee dienen te vervoeren direct na Venetien of op Livorno en so te lande.

Van Hier na Venetien in oorlog gaen selden schepen.

De gebeelde steen uyt de stat grebbe is door de zeeluyden verwaerloost, en daerom heb ik se tot nog toe niet konnen bekomen, wesende deselve verworpen, dog ik hope bij gesontheyt binnen een maent of twe daerna op Texel te vernemen.

De kaerten van de Wit en alle anderen tot nog toe van de gronden der Suyderzee uytgegeven sijn enkel misgreep en daer is niets goet aen. Wil Godt ik sal se in ordre brengen dit jaer en die van 't vlie in kort aen UEd: senden.

De moscovische kaert van de lisle, voor so veel het eygen rijk van Moscovien belangt, is vrij goet, sij is uyt de mont en aenwijsinge van den Ambassadeur gemaekt, dog die welcke de lisle uytgegeven heeft van Tartarije scatet Mendis.

Van de verwoeste plaets seg koninkrijk en stat omtrent de Volga, aen de klijne vloet Ochtoeba, hebbe ik berigten, en de Hr de lisle slaet er so wat na.

Ik bemoeije mij met de kaerten van Mortier niet.

Waermede naer presentatie van mijn dienst en groetenisse aen de familie verblijve

U WelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST. 1 april
1710.
met Haast.

N°. 33.

WelEdele Gestrenge Heer.

Ik neme de vrijheyt aen UwelEd: twe proefies Té te senden, die met de jongste vloot hebbe overgekregen, men schrijft mij dat se goet sijn. Heb er bijgevoegt een kaert van de Vliestroom door mij eygenhandig gepeylt en ontworpen. ben besig om een van Texel en de gantsche Suyderzee te berijden, en hebbe van dees somer reets pijling gedaen. Hoewel nog niet alom, moetende diergelijk werk langsaem en door veelvuldige ondervindinge ter neder werden gestelt.

Ik ben weder seer krank geweest, dog nu herstelt, hoewel seer swak. Hadde een heete en gevaerlijke koorts.

Waermede naer presentatie van mȳ dienst verblijve

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST. 20 aug.
1710.

N°. 34.

Viro celeberrimo et amplissimo Domino Gisb: Cúper s. p. d. N. Witsen.

Tabulam nostram geographicam de regione Flevi, vobis placere gaudeo. Nullus deëro, quin totum deli-

neabo mare nostrum australe, quam primum mihi otium erit, et certior factus ero e propria experientia de aliqua mihi adhuc incognita profunditate et arenis.

Pudet me quod nondum publici juris sunt mappae meae Tartariae, quas jam ante annos propria manu exaravi et operario, ut aeri incideret, tradidi. De die in diem detineor.

Ex textu et dedicatoria epistola poterit hariolari itinerarium Domini Ysbrands a me fuisse visum. Lacrosius, quem nisi fama novi, poterit procul omni dubio, legationem sinicam exornare et ex veterum scriptis illustrare affatim, et ego quoad situm hodiernum multarum urbium et locorum ipsi lucem addere possem, sed cui usui? quoniam ea omnia, si Deo placet brevi, in commentariis meis Tartaricis patebunt.

Huetii libellum ruminavi, et contenta non mihi adeo ut vobis displacent.

Quid nobis olim e capite Bonae Spei super ea me misit gubernator, hîc addo. Unde conjicio Salomonem vel Hiram ex hisce Africae oris aurum apportasse, et simul etiam in Sumatram navigationem instituisse, ubi nostra Societas auri fodinas, quae ante multa secula apertae fuerunt, possidet et, ut ego conjicio, tempore Salomonis. Cessat jam ibi labor propter haletum pestiferum, qui fere omnes intrantes necat. A capite Bonae Spei usque ad fluvium La Goa versue mare rubrum nullum aurum inveniri nautae mihi referunt, sed prope originem istius fluminis in meditullio Africae, auri fodinas esse mihi narrant ei qui ad ostium steterunt.

Reddo vobis icunculas aeneas cum gratiarum actione, quae Vitoduri repertae sunt....... mihi etiam ad manus imagunculae, in sepulchris sibereanis repertae, ex auro, serpentum, unicorna, etc. ut hîc vides, adeo ut patet

apud veteres moris fuisse una cum mortuis talia terrae committere, quae defuncti amabant. Mirum in modum me delectavit epistola vestra, quam ruminavi saepius cum amoenîtate, et miror studia vestra, ingenium et diligentiam. Vale, amicorum optime.

Dabam Amstelodami 10 Sep. 1710.

N°. 35.

WelEdele Gestrenge Heere.

Wat de eenhoorn aengaet, so is het seker dat de dingen in het aftekeningetje UEd: toegesonden vertoont, in Siberien sijn gevonden in een grafstede onder aerde, of om beter te spreken, in een verschen aerde Tombe, wiens maeksel mij is bekent, en een mijner vrinden in Mosco is 'er besitter van geweest, dog heeft deselve uit behoeftigheyt doen smelten, so als ik met seker governeur van Tobol gesproken hebbe die mij bevestigde dat hij een silver gevest van een degen hadde, welcke hij had laeten maeken van oude silvere curieusheden in diergelijke graven gevonden. Want de Russen beminnen geen outheden.

Het is nu ruim veertig jaer geleden dat men aen mij in Mosco een graeuwe hoorn gaf, waer van men seyde het van een een-hoorn te sijn, beneffens de tekening van het dier dat de groote van een kalf soude hebben. Ik hebbe de waerheyt in twijfel getrocken en het selve veracht. Maer voor ses of seven jaer schrijft mij 's compagnies opperhooft uyt Siam, een deugsaem man die ik gevordert hebbe, dat er diep achter Siam in de wildernissen eenhoorndieren werden gevonden, hebbende de groote van een klijn hart, of groote bok, maer dat se seer selden wierden gevangen om haere wildigheyt

en snelheyt ter been dog dat er de koning een levendig hadde, ik hebbe sedert getragt het beestje magtig te wérden. Mijn vrint, die nog aldaer is, heeft er groote moeyte en kosten om gedaen, dog hetselve of het vel daervan met de Hoorn daer nog aensittende niet konnen bekomen, evenwel hij heeft mij voorleden jaer het Horentje gesonden. Het is swart en met kringen anderhalf span groot, en des begerende, het konde aen UEd: toegesonden werden. So dat ik nu geloof geve dat er waerlijk eenhoorns sijn, maer het horentie is gebogen en niet recht so als het figuertje in de Sibiersche aftekening recht is, 'geen dat ik voor 40 jaer medebragt is niet swart maer graeuw of witagtig, en ik gelove nu dat het oude mede uyt die gewesten in Mosco is overgebragt, also agter Siam Tartarije legt, en mij gedenkt, dat mij toen al wierde gesegt, dat die beesjes van verre uyt de wildernissen agter de Sinesche muer quamen. Dese diertjes, want sij sȳ niet groter als grote bocken, sȳ in Siam seer raer, so dat als er een gevangen wert sulx voor de koning is, so men mij berigt. UwelEd: sal int werk van Ludolf in sijn Abijssina gelesen hebben, dat aldaer in digte wildernissen mede dit gedierte te vinden is. Ik hebbe mij voor desen ingebeelt dat de Sibierse eenhoorn in het graf gevonden een teken van kracht of mogentheyt soude beduiden en dat het dies maer als een sinnebeelt wiert vertoont.

Het kan niet anders sȳ of het huysraet dat men in deze graven vint is daer gebragt van de Sinesen die onder Cingischan of eerder in die landen sȳ overgekomen, so als men wete dat de Sinesche legers of krijgstroepen aldaer sijn geweest. Dat de hedendaegse inwoonders van Siberie van een-hoorns kennis hebben, gelove ik niet. Sij sijn woest en wilt maer ik kan ver-

tonen in tekening overblijfselen van geheele steden en gebouwen in die wildernissen daer nu nog menschen nog huysen sȳ en niets als woeste dieren en verlatene overblijfselen.

Sodanige oorhangselen sȳ nu mede aldaer niet bekent als in de aftekening te sien. Indien ik de vorige occasie behouden hadde aen de Kaap, gelove dat nader berigt soude hebben konnen gekregen hebben, want de Engelsen en Portugesen komen somtijts aen de oevers van de zee alwaer te lande waert in, die in mȳ vorige gemelde gebouwen en letters sȳ te vinden, maer mijnen vrint is geamoveert, wien ik reets gelast hadde sig nader te informeeren en nu weet ik er geen kans toe.

Dat Tarsis een deel van Indien is blijft bij mij voorseker, so als ik mede niet twijfel of Salomon heeft ook hət Sumatraes gout ov:.. doen brengen. so wel als dat van Africa.

Waermede verblijve

UwelEd: gestr:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 36.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik hebbe nader geschreven op Siam wegens de eenhoornen, dog in vorige brieven aen mij spreekt men klaer dat dit dier aldaer is. Het Horentje dat men mij van daer heeft gesonden, is pikswart, met kringen, weynig krom, en glimmende, dog hetgene ik voor veertig jaer uyt Mosco bragt, is grouw, dog van deselve gedaente. weynig grooter. De zee-eenhoornen

sijn mij seer bekent, ik besit er een, daer het cranium van de vis nog aensit, so als ik die selve heb laeten vissen, in groenlant, dese sijn regt, en spierwit.

Wegens de Historien in Siam, so vertaelde als andere, heb ik na Siam geschreven, geeft God mij het leven, so hoopen na twe jaer daer op antwoort te ontfangen, want eerder kan hier geen beschijt sijn, 't gene dan aen UwelEd: wert gecommuniceert.

De rudere der verbrokene steden in het woeste Tartarije, verdienen hare speculatie, sij leggen nu ver van de menschen af, ik oordeele mede dat het Sinesche meesters sȳ geweest, die deselve hebben gebouwt gehadt, aen de gedaente sommiger overblijfselen.

De geeyste exemplaren komen hier nevens.

Levinus Warnerus was wel een orateur of resident aen de Porta wegens desen Staet, hij was een seer geleert man, bijsonder in orientaelsche taelen, stervende tot Constantinopolen maekte hij bij testament sijn boeken aen de Akademie tot Leijden, enige tonnen daer dese boeken ter overvoering in gepakt waren, sijn in zee vergaen of weggeraekt, enige sijn overgekomen, en daer onder sommige met de hant geschreven, een werk is daer onder, int arabies of persies het leven van Cingischan. Ik hebbe voor dertig jaeren veel moeyten gedaen om het selve te leen te bekomen, mij was toe een persoon aen de hant die alsulke taelen verstont, maer de curatores weygerden aen mij het gesigt, of de Lening, so dat dit werk aldaer onvertaelt blijft leggen.

De nevensgevolgde aftekening van het eenhoorn-dier was mij in Mosco voor dertig jaer bij de Hoorn gegeven, of het gelijkt derve ik niet versekeren. Maer het hoorentje dat nu van Siam hebbe is wat regter en

niet so krom dog heeft mede ronde kringetjes en is ook gebogen.

Men heeft mij dese jaere toegebragt de stene marmere beelden van Smirna, daer dese tekeningen na sijn gemaekt, die ik bij occasie als UEd: het gesigt daervan gehad heeft, met het getekende eenhoorenbeesje weer terug sal krijgen.

Sij souden gevonden sijn aen een tempel van Diana te Ephese, maer omdat mij dunkt daer enige latijnse letteren aen te sien sijn, so wete ik niet wat daervan sal denken, mij dunkt het sȳ geen griekse, maer oude Latijnse of romeynsche dragten.

Hier nevens vint UEd. het antwoort dat mij onlanghs heeft gegeven seker Sinees Medicus, die met de generael van Hoorn over is gekomen, dog aenstonts weder vertrocken, Als ik hem sijn oordeel vroeg, over het Monumentum sinicum dat de paters jesuiten in Sina seggen onder aerde te hebben gevonden. belangende de christelijke godsdienst, twelk in het Sina illustrata van Kircherus kan werden gesien, ik remarkere daer over, dat hij een andere keyser noemt, en mede dat hij segt, dit geschrift moralia of zedelessen te sijn, in plaets dat de paters seggen dat het de christelijke religie raekt, Dien Sinesen Heer konde alles lesen, en schrijven, dat Sinees was, indien hij hier langer gebleven hadde, ik soude van hem meer hebben verstaen, hoe nu de paters dit sullen oplossen weet ik niet. Nog heeft hij mij nagelaeten de nevensgevoegde tekening van een menschenhant, met aenwijsinge hoe sij de pols tasten, en hij meynde dat aengewesene deelen van de pols, syn betrecking hebben op de menschelijke deelen, bij hem op het papier genoemt of aengewesen, of om wat klaerder te spreeken, dat men op de aengewesene plaetsen kon voelen, wat de ge-

noemde deelen leden, of hoe dat sij geconstitueert waeren.

Ik was onpasselijk als hij de eerste mael bij mij quam. Taste mij de pols, sonder mij iets te vragen, peynsde in stilte en lange wijl, en eyndelijk gaf sijn oordeel over de siekte, en riet alles op sijn kop, dog ik en dorst van hem geen remedien gebruiken.

Waermede verblijve

5 dec.
1710
AMST.
met haast.

UHoogEdele
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

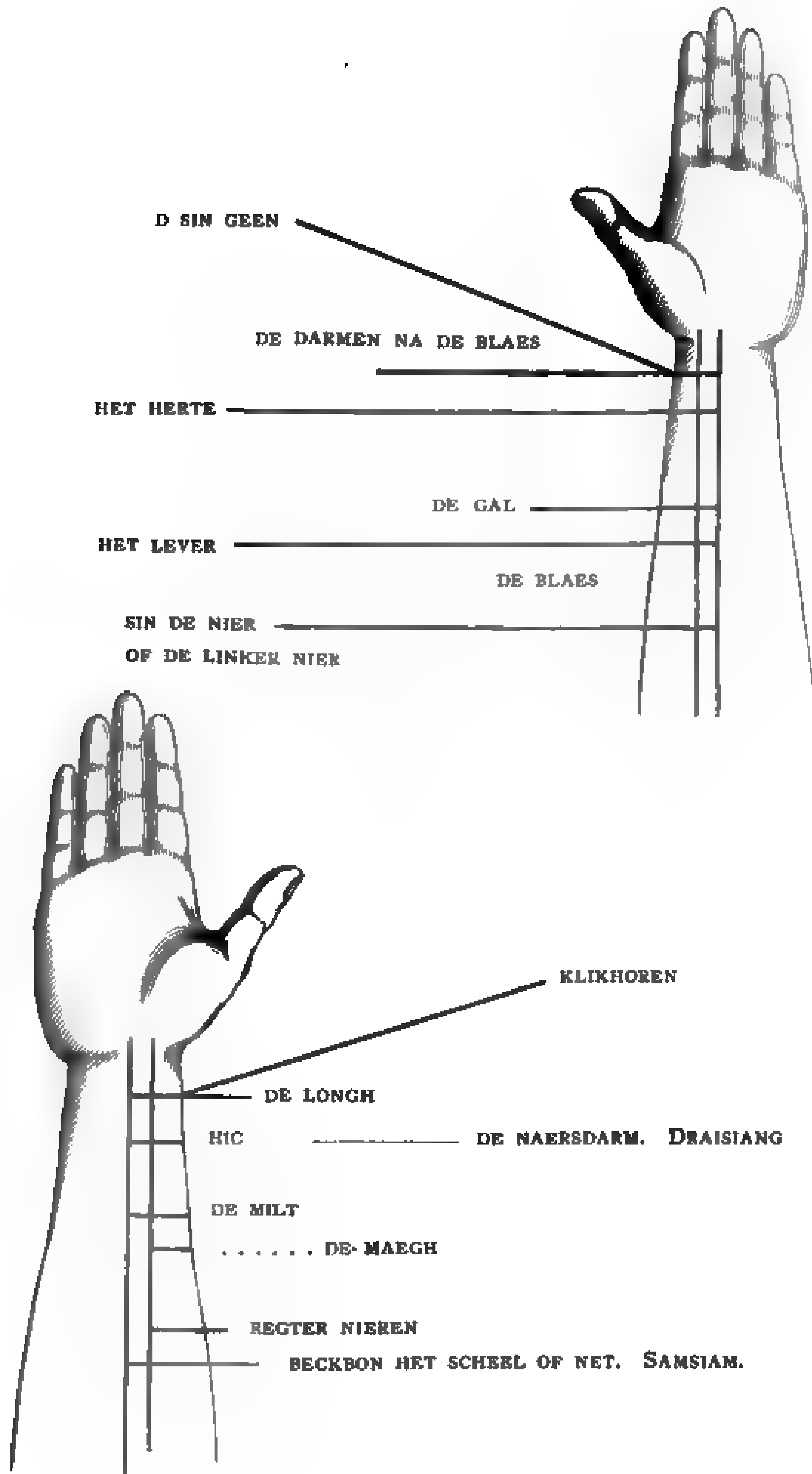
Copie.

Van het monumentum sinicum Religionis Christianae spreekt den chineesen medicus Tribettia, welke met den heer van Hoorn in deese landen is gekomen, aldus:

Dit geschrift is van de heedendaeghse Chineese papen of geestelijkheyt en haere kloosters
genaemt Namo omitofoe
afkomstigh van een moorse secte in oude tijden in China overgekomen, genaemt Tayingso,
tot onderregt van de zeden-lessen voor deselve geestelijke en in het gemeen tot het goede.
. t welk in verdere opgeregte steenen is geschreeve, ofte uytgehouwen geweest,
Onder de regeeringe van den keyser Torsio tsongh ruym 1000 Jaren voorleden.

Dit uyt de mont van gemelte Sinesche doctoor dus te hebben aangetekent verklaer ik

N. Witsen.

D SIN GEEN
DE DARMEN NA DE BLAES
HET HERTE
DE GAL
HET LEVER
DE BLAES
SIN DE NIER
OF DE LINKER NIER
KLIKHOREN
DE LONGH
HIC
DE NAERSDARM. DRAISIANG
DE MILT
DE MAEGH
REGTER NIEREN
BECKBON HET SCHEEL OF NET. SAMSIAM.

het herte	Sin.
De lever	kan.
de darmen naer.	
de blaes of pisdarm . . .	han siangh.
de gal	Tam.
de blaes	phokongh.
de longh	Hié.
de milt.	Pié.
de regter Nieren	beangh-bon.
de naers darm	tha siangh.
de maegh	Tooúw.
het scheel of net	Sam-Siam.
de asem of longh pijpen . .	Khi.

De aenwijsingen der polstastingen op dit papier vertoont, is mij van den geleerden Sineeschen medicus Thibitsia also bekent gemaekt en over hantrijkt.

N. Witsen.

N°. 37.

Wel Edele Gestrenge Heer.

Ik sende de aftekeningen van de bewuste beelden terug. U Wel Edele doet daer mede naer sȳ welgevallen, en also ik de principalen selve besit, so sal andere aftekeningen daer van doen maeken, die dan weder tot UwelEd: dienst sullen sijn, de groote is omtrent van twe of derde half voet. Het is schoon wit griex marmer en men kan perfect sien van geen italijaens marmer te sijn. Indien nog iets tot meerder verklaering van dese konstige beelden tot mȳ kennis komt, sal aen UwelEd. sulx overbrieven.

Ik hebbe het reets afgedrukte bij de Hr de Bruyn gesien. Ook dat van Persepolis, door een Heer van

studie ter neder gestelt, het sal U wel Edele gesigt en oordeel waerdig sijn, de Heer die hem sulx furneert wil niet bekent sijn. — Ik kan er aen sien dat hij seer belesen is, en taalkundig. Wijders sӯ de figuren seer curieus gemaekt.

De toestant der saeken in Europa komen aen mij insgelijx als aen UwelEd: vrij becommerlijk voor, dog derve daer over niet resonneeren, also int hart der saeken, belangende de bestiering des lants, nu niet en sie.

Uyt het gront mijner Siele wensche ik aan Uwel Edele gestrenge veel heyl en segen en voorspoet in dit nieuw aengevangen jaer en segge te sijn

met al mӯ hart

AMST.
17 Jan. 1711.
met haast.

UWelEdele Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

N°. 40.

WelEdele Heer.

Ik gelove met UwelEd: dat Sr Chevalier sijne explicatie der characters na gissing uitlegt. Ik heb deselve na batavia gesonden om die aen de Sineesen ter uytlegging te vertrouen.

Sekere Malabaerse Joden onlanghs uyt Oostjndien Hier gekomen segt mij sijn gevoelen te sijn dat de joden aldaer naer de babilonische gevankenis gekomen sӯ. Een Hr van der Duyn, die aldaer wegens onse comp: opperhooft is geweest, bericht ook also.

Dat er volken sӯ op Madagascar die uyt Arabie sӯ overgekomen is waer. so als op de ijlanden Majottes genaemt tussen Madegascar en de vaste kust, mede

afkomelingen uyt Arabia wonen, bysonders het ylant Guanor daer onse schepen altemet komen om provisie te haelen, dog dese sȳ alle Mahometaens, en daer is vaert met slaven naer Arabia, so als mij ooggetuigen verhaelen, in opene schepen, die geen dek hebben. Men ruylt daer een mensch tegen een snaphaen, of seven a acht pont kruyt.

Het boek van Magaillan komt hier nevens, dat van Flacourt valt mij niet in handen.

Dat Pinto veel verdigtselen heeft geschreven is waer. Wat Marcus Paulus aengaet, hij schrijft meest waerheyt, uytgesondert van hooren seggen, bij voorbeelt men vint bij hem dat er soude sȳ een vogel Rūck, die so groot en sterk is dat hij gehele beesten in de lucht opheft, ja oliphanten, dits een verdigtsel, maer evenwel het is waeragtig dat int Suytlant vogelnesten gevonden sȳ op klippen tegen de zee aen so groot dat er agt of tien mannen in sitten konde, en als onse matrosen die in de brant staeken, was het of er een boeren huys brande, de tacken daer dit nest van gemaekt was, hadde de dikte van de gemene eyken brandhouten, die men hier aent vier legt, dit hebben mij ooggetuygen verhaelt die aen mij niet soude derven liegen also ik haer patroon en promotor ben geweest en scherp bevolen niet te liegen. Marcus Paulus sal dit dan mede gehoort hebben uyt Indijaenen of Sinesen, en segt hij, so ik het niet vergeten heb, dat dese vogels suijdelijk af gevonden werden.

dog ons volk heeft de vogels selve niet gesien, in de nesten vonden sij aes van vis, en andersins binnewaerts seer sagt, etc.

De koningen aen de zeekusten van Madagascar sȳ seer brutael. Sij sȳ swart, dog witte mensen of mulaeten sȳ bij Haer seer geacht. Twe jonge mannen,

waer van ik den een heb gevordert, hebben mij verhaelt, en het staet ook in het dagregister door haer aen mij overgegeven, dat de koning beval aen tien of twalef van ons volk die aen lant waeren gekomen om ruylinge te doen, dat sij moesten elk tot sig nemen een swarte dogter van sijn hof ter bijslaep. Sij weygerden dit, dog hij quam met sijn krijgsluyden, omcingelde de losie en dwong haer tot die daet, op straffe van de doot, en dit op hoop van half slag kinderen te krijgen.

Waermede verblijve

UweEdelen gestrengen
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
12 juni 1711.

N°. 39.

WelEdele Gestrenge Heer.

Men heeft mij toegesonden uyt Asia dese grieksche geschriften. Ik kan se wel lesen, en so hier en daer wat verstaen, dog niet so als wel wenste om den regten, letterlijken sin te weten.

Neme de vrijheyt deselve aen U WelEdele gestrenge toe te senden, so tot sijne speculatie, als om mij te vereeren, bij occasie en gelegenlheyt. met de interpretatie of explicatie.

Waermede verblijve

UEd: groot agt:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

26 Juni 1711
AMST
met haast.

N°. 40.

Viro amplissimo et celeberrimo Domino Gisb: Cuper s. p. d.

N. Witsen.

Epistolam, quam ad me misisti, accepi nuperrime; sed quid dico epistolam? librum integrum intelligo, eruditione et doctrina plenum.

Stupet mihi animus, quando Oedipi instar tam obstrusa detegis, quae fateor liberrime captum superant meum. Miror tamen ea, et delectant me affatim, quare pro tanto honore et dono gratias vobis ago maximas. Caeterum percurri omnem bibliothecam, sed descriptionem insulae Madagascar belgice nullibi invenio.

Volente Deo, anno futuro majorem hujus loci cognitionem nos habituros spero, idque ex relatione istius hominis, cujus vobis mentionem feci nuper.

Vale! amicorum optime. Dabam Amstelodami, Anno MDCCXI, die XI Mensis Sep:

N°. 41.

WelEdele Gestrenge Heer.

Omdat ik dri weecken in de Suyderzee hebbe gedreven en dat nu eënige weeken buyten de stat ben geweest, ter behagen van mÿ vrouw die nog kreupel is, so komt het antwoort op U welEd: gest. aengename brief dus later. De Singalesche grammatica gaet hier nevens. Ik hebbe met een predicant welcke ik voor tien jaer na Seylon heb geholpen, gesproken over de Outheyt van dat lant en de taele, maer die Hr is wel

seer rijk in middelen te huys gekomen door Huwelijk, dog onvoorsien van lants tael en onkundig in outheden dier plaetsen, maer daer is een jongeling genaemt Conijn die als leerling mede door mijn directie voormaels wanneer onse recommandatie meer klem hadde, derwaerts is gesonden expres om de spraek te leeren en dan te prediken in eygen lants tael, dese borst heeft reets volkomen kennis in de taelen van dat lant. en men segt mij dat hij de outheyt bijsonder de kennisse dier volken reets kundig is, belieft UEd: enige vraegpunten oversenden om hem te doen antwoorden, ik sal alles gaeren aen hem over senden, hij plagt met mij te correspondeeren maer sedert enige tijt also sulx sonder voordeel was heeft hij geswegen en ik mede.

Mijn Heer ik soude schaemen te verhaelen hoe lieveloos men is tot voortsetting van wetenschap, en het promoveeren van godsdienst surdo ego rem narro in onse besonges, dog dit is onder ons gesegt.

Het metal markesiet komt hier nevens dat op Nova Semla valt, mede een doosje met loot daer silver en weynig gout onder is, het komt uyt de oude mijnen bij de vliet Nertza die in de Amur stort. Ik hebbe het laeten proeven, en so silver als het gout uyt trecken dog de twee laetste stoffen sijn weijnig wes mij refereere aen hetgene voor desen hebbe gemelt. een andere kom persiaens porcelijn komt hier nevens, ik hebbe nog wel meer van dat gebak, maer mȳ vrouw buyten sijnde en niet konnende gaen sȯ komt mij niet voorhanden sijnde boven opgesloten.

Mijn jongeling die persiaens sprak gestorven sijnde hebbe de persijanen die hier nu veel sijn nog niet konnen spreken, daer sijn hier nog twe tolken, als ene van die ontmoete want weetse niet te vinden dan sal haer over het gebak of porceleyn doen spreken. Maer

Met haast, so dat dese niet heb overlesen.

wete reets so veel dat het goede porceleyn daer niet wert gemaekt.

Omdat ik weynig in dri maenden binnen de stat ben geweest so hebbe het geluk niet gehadt den Heere Jordens te ontmoeten, ik sal niet nalaeten sӯ WelEdele te soeken en het gesigt mijner vodderijen aenbieden.

Waermede naer presentatie van mӯ dienst verblijve

AMSTERVEEN
buyten Amsterdā
1 Aug. 1712.

U WelEd: Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

P. S. Sinese boeken sijn hier niet te bekomen, maer ik wilse wel van batavia ontbieden, dog men moest mij senden wat naemen die boeken hebben, en waer van sij handelen. Wat vraegt UwelEd: na geleerde curieusheyt van Indiën, Neen Heer, het is alleen gelt en geen wetenschap die onse luyden soeken aldaer, 't gunt is te beklagen.

N⁰. 42.

WelEdele Gestrenge Heer.

Ik beken mijn schult over Traegheyt. De liefde en agting die ik voor UwelEd: gest: geleertheyt en onse vrintschap hebbe, is so groot, dat van nimant ter werelt de briven so aengenaem sӯ als van UwelEd: gest.

Mijner lange stilswijgentheyt is veroorsaekt omdat afwesig ben geweest vier weeken in den Haag wegens de maatschappije, dri weeken in de Zuyderzee en d' overige tijt op een woning kort onder Amsterdam, daer buyten gewoel van de stat ben. Dese komt dan voor af mijn ontschuldiging versoeken en te seggen dat ik wegens Madagascar antwoort heb bekomen. Te midden int lant sijn daer meer gesedende menschen als

die op de oevers wonen, maer geen jooden dog wel mahometanen te vinden. ik sal het verhael doen afschrijven en aen UwelEd: Gest: afsenden, en wijders mij de eer geven op beyde de brieven te antwoorden, dat de Sinesen in Seylon sijn geweest, weet ik seer wel en hebbe voor dese daer over veel blijken bij de hant gehadt dog nú verlegt.

Het Singalesche schrift is wel onder mij dog het heeft geen gelijkenis.

Een steene outheyt der Romeynen dog sonder letteren mij voor desen toegesonden sal ik doen afteekenen en aen UwelEd: toesenden.

Het sullen nog wel een week of twe sijn, eer ik dese plaets verlaete en na de stat keere.

Waermede verblijve naer presentatie van mȳ dienst

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMSTERVEEN
de 22 Aug. 1712.

N°. 43.

WelEdele Gestrenge Heere.

Omdat mijn vrouw nu dri weken krank gelegen heeft, so dat ik alle uer de doot verwagte, is het mij onmogelijk geweest het beloofde antwoort op UwelEd: gest: twe brieven te senden. Sij is weynig beter, egter niet buyten groot gevaer. Ondertussen sende hiernevens het antwoort wegens Madagaskar, sullende, wil Godt, so haest mij doenlijk, naer herstelling het beloofde senden. Ik ben met alle iver

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

13 Sep. 1712.
AMST.

N°. 44.

WelEdele Gestrenge en Hooggeleerde Heere.

Op UwelEd: gest: seer aengenaeme brief in dato Augustus laetstleden, sal seggen, dat mij de gedachten van den Heer Sperlingius behagen, welcke oordeelt onse Sibiersche characters een aerd van russische letteren te sijn, met hem stemt over een seker ander geleert man welke in de werken van Sr de Bruyn over het Persepolis heeft geschreven, hij woont tot Haerlem, dog sijn naem schiet mij niet in.

Ik ben niet van gevoelen dat de Sinesche tael uyt het coptisch te haelen is, ten waere meerder opening daer van ontfing. Ik hebbe in eygendom gehadt een groot boek met de hant in Egypte geschreven in folio wesende een dictionarium copticum, ik hebbe het selve ten gebruycke overhandigt aen seker engels professor genaemt Bernard, die aennam het selve int licht te geven, en mij daerbij te gedenken, dog bernard is gestorven en de Academie tot Oxford heeft dit boek dat een juweel is na sig genomen en heeft de restitutie aen mij geweygert. Uyt het selve dunkt mij te hebben konnen bespeuren dat het na Sinees niet gelijkt. Een geestelijk koptisch kerkboek is nog onder mij en hoewel ik niet seer ervaeren ben in grieks, so dunkt mij egter te konnen sien dat het meest na griekx gelijkt.

Het is waer dat Armeniërs en persianen haere letters mede maeken als vogelen en dieren, dog dit niet altijt, en doen sij sulx maer cieraetshalve en rekenen die als capitale letters welcke men alleen stelt voor aen een nieuwe sin of begin van een reden. Mr. Schroder geloof ik niet dat het sijne van de Hr la Crosius

heeft ontleent, maer hier tot Amsterdam is een geleert Armenier, die vele Europijaensche taelen spreekt, dese is het van wien hij sijne kennisse heeft ontleent. Schröder, welcke een Sax is seg een Hes, is van hier verreyst. Hij is met een professoraat na ik hoor begunstigt, onder mij was weleer een groote menigte deser letteren in metal gegoten, dog met verhuyzen ben ik se quyt geraekt, men vintse meen ik elders nog hier.

De Sinesen sȳ van outs in Ceylon gelant geweest en hebben het selve genaemt *Simondı*, welck woort sȳ oorspronk soude hebben van puloù en Simoún, dats eylant der Sinesen gezegt. Ter tijt der Romeynen bragten de Sinesen al veel sijde op Ceylon, welcke dan van daer naer de Arabische kust en rode Zee gebragt wiert, en so onder de Grieken en romeynen.

In den jaere 214 van de menswerdinge des Saligmakers dede de Sinesche keyser xi of chinesen onbekende landen ontdecken, en willen sommige dat het woort Singal of Singalesen dat sijn de inwoonders van Ceylon hunne naem behouden als betekenende santbanken der Sinesen, omdat een sinesche vloot aldaer schipbreuk lede, so als een plaets tussen Seylon en de vaste kust genaemt wert Seylaan, waerop men wil dat 50 sinesche schepen sȳ vergaen.

Men wil selve dat de Sinesen in over oude tijden een Ceylons koning, genaemt Dos Radria, aen boort lockende onder teken van vrintschap souden weggevoert hebben.

de oude jaerboeken der seylonners willen dat de eerste mensen op Ceylon gekomen sijn van de lantstreke tussen Siam en Tanasseri en dit was al voor de aenkomst der Sinesen, onder mij wert bewaert een beschrijvinge van Ceylon, hoewel niet eygen aen mij

geschreven. met de hant door een geleert predicant weleer op Batavia, genaemt Clavius, die mȳ vrint was. Hij had lange op Ceylon gewoont. Het is in folio. In dat werk wert bredelijk verhandelt van de bevolking van Ceylon, van de godsdienst, etc. getogen uyt de geschriften van dat lant, en ook uyt oude grieksche en latijnsche schrijvers. Hier in wert alles dat eylant belangende verhandelt, de auteur meynde het te laeten drucken, dog met sȳ afsterven is hier blijven leggen onder sijne vrinden, ik gelove dat daerin alles te vinden is, dat men een ander soude vragen, hij noemt het Taprobane of Seylon.

Andersins nu is hier overgekomen een predicant, genaemt ribersma, welcke ik voor veel jaeren naer Seylon heb gesonden, hij soude sonder twijfel op vragen konnen antwoorden, want is des lants tael kundig en ook vrij wel gestudeert, maer een krankheyt die mȳ vrouw nog by blijft hindert mij iets dies aengaende op te stellen, was het opgestelt, ik soude hem het voorhouden.

Als ik voor twe jaer krank was heeft een overgekomene Sinesche doctoor genaemt Tibitsia mij de pols getast. hij leijde mȳ beyde armen op een kussen, sat gants stil een lange tijt bij mij, en daer na oordeelde seer net van mijn quael, sonder dat mij het minste af vroeg en alles na waerheyt, de man is vertrocken en ik heb van hem van de Kaap reets een brief ontfangen, hij was maer ses weecken hier.

Het schrijven op Ceylon gelijkt gants niet na het Sinees en men schrijft mede niet also. Ik hebbe veel geschrift daervan, tgene mij van daer toegesonden is. Het sijn letteren, en geen characters, hellende na den ronde, indien UEd: begerig is die te sien, so sal ik se senden.

Hier nevens komen afdruksels van de Sibierschen kruisberg tot UEd: speculatie so als mede de vrijheyt neme een proef van mijn eygen ondervindinge en opstel te senden nopende de diepten en droogte van de Suyder Zee, met haere tonnen en baeken; een werk dat ik gedurende vijt of ses jaer, jaerlijx als ik de visites aldaer heb gedaen, also hebbe bevonden en ontworpen, vier of vijf schuyten tot peylinge gebruijkende, behalven de berigten van mijne beste lootsluyden. Ik geve het nog niet uyt, en daerom versoeke dat tot UEd: speculatie dese kaert de eer mag hebben in UwelEd: boekladen bewaert te werden.

Dese bijgevoegde tekening is na een steen van marmer of alabaster, dat onder mij berust. Het is uyt Italien voormaels herwaerts overgekomen en redelijk wel gemaekt. de uytlegging van mij soude gissen sijn, en daerom laete sulx aen UEd. over. Ik voege hierbij een klyn flesje Tee, dat van de beste aerd is, en Tee boy met witte punten wert genaemt. Ons Té schip is nog niet aengekomen en daerom ben sober versien.

Wel Edele Hr ik soude bovengemelte stoffe wel breder uythalen, maer de bedlegering van mȳ vrouw en wederweerdigheden andersins benemen mij de lust. Ik was in de gepasseerde somer van gedagte om met mȳ vrouw een reysje te doen en Deventer te passeeren, maer haer siekte en mijn omslag hebben sulx belet, daer den ouden dag bijkomt.

Waermede verblijve

U WelEdele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
12 Oct. 1712.

N°. 45.

Wel Edele gestrenge Heere.

Ik hebbe ontfangen U Wel Ed: gest: onderscheydene geachte brieven, ook de ingeslotene van den Hr Leybnits. De fabula moralis heb ik mede met aendagt gelesen, den inhout mishaagt mij wel niet, maer van waer de middelen, hoe menigmael heeft men den Staet elders met belofte van groote legers bij een te brengen onderhouden, en wat volgde daervan? Engelant valt ons af, besit Duinkerken, Gibraltar en Mahon, en Godt weet wat men nog van die kant te vresen heeft. Ik beken gaeren dat er veel is versuymt mijns oordeels int jaer 1709, toen de vrede so schoon wiert geset. Dog ik oordeel liever niet van saeken daer in ik tot de decisie niet kan toebrengen.

Sr de Bruyn is buyten dese stat, men wagt hem weder hier, als hij komt sullen wij alles nasien en aen Uwel. Ed: gest: berichten. Dog het is waerdig dat UEd: leest een boek door de Hr Kemper in latijn doen drucken, genaemt Amenitates, hij verhandelt daerin mede het Persepolis en al seer geleert, die Kemper was in dienst als chirurgijn van onse oostindische compagnie, als U Wel Ed: het gelesen heeft, verwagt sijn oordeel so over de latiniteyt als inhout, hij was wel eer schrijver of secretaris van sekeren Lodewijk Fabritius, dat een Hollander was, mijn oude vrint, dese wiert envoje van Sweden in Ispahan, door sȳ bevel schreeff te dier tijt dese Kempher mij van daer somtijts een brief, en al van toen af sag ik wel dat dese Kemper van studie was, Fabritius was aen mij door ontfangene vrintschap verbonden.

De Porseleynen worden nergens gemaekt als in Sina en Japan, dog de aerde vaeten die in persien gemaekt werden, sijn geen porseleyn maer het is glas, of slegte aerde daer men een witte verw weet over te brengen, en sijn er hier alsulke voorhanden.

Mijn Hr ik schaeme mij te seggen hoe weynig de godsdienst in oost indien wert voortgeset, men soude in de specery-eylanden en op Seylon dusenden christenen konnen maeken, ik hebbe den fransen schrijver lucas mede gelesen, dog de vertelling van mensen met een been is door mij als beuseling overgeslagen. dog dit is waer dat op borneo mensen sijn qui caudas habent, segge diens os coxendicis als een staert stijf agter uyt steekt, weynig min als een span lang en hebbe ik een aftekening na het leven van sodanigen man in mȳ cabinet. hij heeft gekruyst bruyn Hajr, nimmer las ik bij enige schrijvers van vojagien dat er sodanige mensen met een been soude sijn. Jobus Ludolphus die onse gemene vrint was, maekt er ook geen gewag van.

Ik sal verlangen te sien te sijner tijt de aentekeninge over de uytgebreytheyt.... Tartaren en Schyten.

Waermede verblijve

UWelEdele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

14 nov. 17.
AMST.

Het is een jong student in Theologie, die men van hier door mijn directie toen ik nog credit hadde, beneffens nog een naer Ceylon heeft gesonden om de tael te leeren, en dan te prediken, die dit geschreven heeft. Het sȳ vragen en antwoorden so als men hier den kinderen voor hout, hij is so gevordert, dat reets predikt in die tael, en versoekt nu predicant

te werden aengenomen, dog ik weet niet of dat gaen sal.

N°. 46.

Wel Edele gestrenge Heer;

Op dat U wel Ed: met bericht soude sijn, wegens de Sibiersche characters soo sende ik de origenele, so aen mij uyt Siberien sijn toegesonden, over.

Een kom van persijaens porseleyn is onder mij, en ik sal het selve in een doose geslooten, aen UEd: toe senden, maer kan het nog niet doen, omdat onder ander goet is ingepakt als ik hebbe verhuyst, en door mȳ vrouws siekte die nog continueert in swakte, tselve nog niet hebbe konnen openen.

Dat het persijaens porselijn onder het Sinees gemengt herwaerts aengebragt soude werden is onwaer. Dese persijaense vaten sijn niet van aerde gemaekt als het waere japans of sinees porselijn, maer is een soort van glas, daer sij een witte huyt weten over te trecken so dat porcelijn gelijkt.

Wat van de joden op Madagascar is, wete ik niet, het berigt heeft UEd: gesien, aen de kaep woont nog een man die ik aldaer tot koopman heb gevordert, hij is ter Handel van Slaven op Madagascar geweest, ik wil aen die mede nog wel eens schrijven met de schepen die nu uyt staen te gaen, en hem vraegen of hij er niet van heeft gehoort wanneer hij op Madagascar was, en so dese spoedige reys hebben, so kan men int aenstaende najaer antwoort hebben.

Ik wensche aen U WelEdele en aen Mejufferouw UwelEdele dochter de zegen des Heere in haer aen te vangene Huwelijk so als mȳ Huysvrouw uyt het siekbedde haer insgelijx toewenst alles dat te verlangen is.

Of het waere dat ik voor dese aen UwelEd: niet gesonden hadde de uytlegging door S[r] Cavallier over de characters, so sende die hier nu beneffens.

De Hr de Bruyn is nog niet in de stat, ik wagt hem van Haerlem, als wanneer over den inhout van UEd: brief aen hem sal spreken, en met een UEd: berichten, tegelijk meyn ik het porcelijn te senden.

ik ben

UWelEdele Gest.
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
29 Nov. 1712.

Met dese originele heb ik geen haast om te rug te hebben dog na dat gebruyckt sullen sijn, wagt die te rug.

met haast.

N°. 47.

WelEdele Gestrenge Heer.

Ik sende UEd: toe tot speculatie de aftekening van de Papoe man die een staert heeft, na het leven geschildert, men noemt Papoe de menschen die op de vooreylanden van Nova Gunea of de Suytlanden wonen, dese menschen sijn seer wilt en leven den beesten gelijk.

UwelEdele sult hebben gesien in het boek van Piso achteraen de aftekening door bontius gemaekt of vertoont van den ourang outang, dat is gesegt bosman, welke mede beschreven wert van Tulpius in sijne medicinale observatien en ik heb personen gesproken die se levendig hebben gesien, ik besitte twe afschilderingen van dese ourang outang, sal ik se apen of halve mensen noemen weet ik niet, het sijn dan dieren die

gevonden werden op borneo, in de woestijnen of donkere bossen, sij hebben bijkans de groote van een mensch of kinderen out twalef of veertien jaer omtrent, gaen op de agterste voeten als een mensch, de gedaente is den mensch gelijk, uytgesondert dat gants ruyg sijn, den enen die ik getekent of geschildert hebbe is gants swart maer den anderen geelagtig, de laetste een wijfje en seer lelijk van gedaente, maer den swarte staet de mont wat wijt, anders ontbeert hem niet in gedaente aen de mensch, men segt mij dat sij bijkans menselijke sinnen hebben.

Ik hebbe met de Hr de Bruyn over de dubia gesproken, sijn brief gaet hier nevens, hij segt mij dat N° LVII daer van de twe monsters met mensen aengesigten wert gesproken, dat de sijnen opregt sijn getekent dat de aengesigten so compleet niet en sijn, maer verbroken, gelijk aen de sijne is te sien, behalven dat de tekenkonst aen dat van chardijn niet na de konst is geobserveert. De Hr Chardijn heeft se selven niet getekent, en is aldaer maer een korte tijt geweest.

De Hr de Bruyn was er dri maenden mede besig, en kundig in de teken en schilderkonst, en als UEd: N°. 56 bij Chardijn besiet daer hij deselve beeltenissen als boven vertoont sal men sien dat sij aen elcandre niet gelijken.

bij de Hr Chardijn N°. LVII daer van verhaelt, dat een leeuw een os aentast, welk beest twe hoornen heeft, dog de Hr de Bruyn vint aen die tekening van Chardijn ene mismaektheyt en de tekening niet conform de waerheyt, en verklaert dat dit beest maer enen hoorn heeft en ja dese gantsche tekening onwaer en in de gestalte als verdigt, of niet conform de waerheyt aent leven.

N°. 126 daervan de twe beesten of schaepen wert

gesproken, die elk een hoorn hebben, dog de Hr Chardijn toont daer aen twe Hoornen, Hier segt de Hr de Bruyn dat de figuer van Chardijn vals is getekent, hebbende de gedaente niet als bij Chardijn is verbeelt, bij voorbeelt de arm van de man legt op de bok, en also niet bij Chardijn, de mensche beenen die de mannen in de handen hebben, vint men in het wesentlijke niet, maer het sijn dubbele doeken of kleden, die geploit sijn, twe hoornen hebben die beesten niet, maer enen hoorn, de beelden int algemeen hebben bij Chardijn haer regte tal niet want enige sijn uytgelaten, so dat UwelEdele oordeel nopende de eenhorens is gefundeert, de aengesigten bij Chardijn sijn te net vertoont, want sij sijn door de tijt meer verbroken so als aen een beelt onder mij in originale berustende dat uyt de klip is gehakt, kan werden gesien.

Achter het peerdt digt aen de bocken met een hoorn volgt een man met twe ringen die vergeten is bij Chardijn,

bij Chardijn N°. LXV de twe dieren die door de twe jagers werden in de buyk gestoten, daervan segt hij, dat het dier met de Arentskop door hem niet is gesien, op N°. 146 daer het met de linkerhant steekt, dog niet in het lichaem van het beest is niet na de waerheyt, wesende onwaer dat de poot van het beest tegen het ligchaem van de man staet. Het is geen wonder dat UEd: vint N°. 147 een geytebok die bij Chardijn niet is te vinden, want in de tekeningen van Chardijn als men die navorst en telt, ontbreken er vele. Wat conformiteyt aengaet van de colommen so verklaert hij de bruyn die de meetkonst verstaet en een seer expert tekenaer is, gedurende enige maenden tijts sig in loco opgehouden hebbende, dat die Lijnen sijn opregt, en dat de Hr Chardijn boven op de colom-

men verbeeldingen aenwijst die er niet en sijn, maer als UEd: de text nasiet, hij sal deselve conform de aftekeningen vinden.

Ik hebbe de Hr de Bruyn van voor seer veele jaeren gekent, hij is een eerlijk man, en ik heb aen hem voorschrijvingen gegeven gehadt toen hij de reyse aenvong, en instructie gegeven en bijsonder aen hem gerecommandeert sig vlijtig te leggen om dit persepolis af te beelden, hij is een schilder van sy konst, en het tekenen is sijn fort, men neme egter de lof van den Hr Chardijn niet weg, die ik mede de eer heb gehadt van te kennen, so te Londen als in den Haag, de text van sijn werk gaet die van den Hr de Bruyn verre te boven, en men moet seggen dat hij overkundig is in het persijaensche wesen, dog omtrent de tekeningen heeft hij de hant van een ander geleent.

Het sijn al vele jaeren geleden, dat enen Herbert de Jager een boeren soon uyt het veen of daer omtrent die sijns gelijcken in die orientaelsche taelen niet heeft gehadt, ja die genoegsaem alle bekende taelen kundig was, aen mij heeft gesonden sijne aftekeningen van dit persepolis, Ik heb die aen de Societeyt tot London gesonden, en sij heeft ze in het journael der geleerde int ligt gegeven. dit was de reden dat ik Sr de Bruyn belaste of versogt hadde agt op dit werk te slaen so als hij heeft gedaen, so dat ik niet Chardijn maer hem in desen gelove.

Het boek van Kemper Amoenitates genaemt sal ik UEd: senden als het weder open water is, en vermeyne het porseleyn van persien dan daer bij te doen.

Ik verlange te sijner tijt te sien UwelEd: gedagten over de Scythen.

Waermede aen UwelEd: Gest: en sijne gantsche

familie toegewenst hebbende veel heyl en zegen in het nieuwe jaer
verblijve

UwelEd: gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

1 Jan. 1713.
AMST.

N°. 48.

WelEdele Gestrenge Heer.

Ik danke UwelEd: voor de smakelijke gift, ben bebeschaemt over den ontfang.

De characters die op een seker klip in Siberien staen, gaen hiernevens, seker Fransman tot Utregt, genaemt Chevalier, legt se uyt als Hier bij mede is te sien, maer ik twijfele of hij het recht heeft getroffen. omdat de latijnse text in UEd: brief so generael spreekt, weet ik niet of ik den Hr Rhenserd sal konnen dienst doen, als sijne vragen net sal weten wil mij gaerne informeeren, maer onse koopluyden sijn gants niet curieus, en seer onbedreven in geleertheyt. Van de prefecti Societatis indie orientalis sal niets seggen, als dat sij sig op diergelijke saeken te ondersoeken gants niet en leggen.

Sende hier nevens een curieus boekje van de Malabaerse joden, dat naer lecture bij occasie wel sal weder verwagten, onsen gewesenen generael van Hoorn, die in Sina was geweest, wilde mij communicatie van veel dingen uyt Sina geven, dog Godt heeft hem gehaelt so dat sulx mij nu ontstaet.

Van joden op Madagascar weet ik niet, maer aen de Kaap woont een man, welcke vier jaeren moeder naekt onder die menschen heeft geloopen, en het gantsche

lant in lengte en breete doorgewandelt, hij verhaelt dat de menschen, welcke rontsom aen de zeekusten wonen de meest barbarische sijn, pik swart, en groote moordenaers en om het alderminste dooden sij een mensch, dog midden in het lant verhaelt hij dat een volk woont dat geel is, meer gezedent als die welcke aen de oevers wonen, welcke gants geen gemeenschap met de anderen houden, hij segt dat die sijde cultiveeren, en ook lant bouwen so dat uyt sig selven konnen bestaen, hebben velerleije tam vee en dat sij wel in verscheydene afdelingen wonen, maer als de swarte strantluyden hun iets quaets toebrengen dat sij dan versamelen en seer sterk sijn, so dat meest altoos met overwinninge de anderen bevegten, waerom seer sȳ gevreest. Het konde wel sȳ dat dese van Jode afkomst sȳ, en ik wete seer wel, dat vele van dit volk uyt Arabia is overgekomen, onse compagnie komt alleenlijk aen de zeekust en penetreert nimmer int lant. Wij koopen daer slaven, dat gevangenen van oorlog sijn, want het lant langhs strant in vele prinsdommen verdeelt sijnde, verkopen sij elcanders gevangenen, sij dooden dikmaels van ons volk. Haer vorsten sȳ seer brutael, ik sal naer de Kaap schrijven en dien persoon doen afvragen of hij van Jooden weet.

Ik hebbe ook wel enige tekeninge van dat lant.

Waermede verblijve

UwelEdele Gest:

gants ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

AMST.

Met haast.

Tot speculatie sende ik UEd: een brief geschreven aen het opperhooft van onse compagnie, van een bisschop der Sint Tomas christenen, wesende aldaer quaestie ontstaen over geloofs-saeken, onder die mensen, en

een partij soekt de bescherming van de compagnie, dese schrijver was uit Antiochien gekomen, het volk segt, hij is niet regtsinnig in de leer, maer ik wete niet regt het verschil. Sijn partij de bisschop Gabriel is wel van de inboorlingen aldaer, maer bevestigt uyt babilonie, de rijkste hangen Gabriel aen, maer de armste Tomas, daer sÿ nog seventig kerken.

Ik hebbe gaeren dat dese characters van geleerde luyden werden gesien, maer also ik gedenke deselve int licht te geven, so Godt mij het leven geeft, met haere explicatie, so ik die kan penetreeren, so soude niet gaeren hebben, dat een ander deselve voor mij aen den dag bragt, of uyt gaf.

P. S. ter occasie dat mij gevraegt wert van Joden in Madagascar, sal seggen dat nog voor agt of tien jaer aldaer, onder de swarte strantvolken een koning is geweest, genaemt Salomon, hij was een engelse jood, en wat bruyngeel van aensigt sijnde, beelden de inlanders sig in, hij was een soon van haer verstorven konink, die wel eer vervoert of weggeraekt was, wat moeyte de jood dede om van het koningdom ontslagen te sÿ, hij moest er aen, en heeft veel jaeren geregeert. Als er schepen omtrent quamen, gaven sij agt dat hij niet ontvlugte, dese man schikte sig endelijk na haere manieren, en is lange onder de naem van King Salomon bekent geweest.

P. S. ik hebbe gesproken met een Hr die opperhooft wegens de compagnie int Malabaers lant is geweest, welcke mij segt, sÿ oordeel te wesen volgens berigt uyt de jooden die aldaer sijn, dat sij in die Indische gewesten sÿ gekomen, nae de babylonische gevankenis, en niet uyt Minorca of Majorca, tgene strijden

soude tegen dit portugees geschrift, twelck door een Amsterdamsche joode is opgestelt.

bij occasie sal ik het portugees boekje wel wederom krijgen, dog heb er geen haast mede.

N°. 49.

Wel Edele gestrenge Heere.

U Wel Ed: aengename in dato 24 Jan: is mij toegekomen waerop de vrijheyt neme te antwoorden dat ik UwelEd: twe brieven so van de Scijthen als het eylant Madagascar hebbe ontfangen, het antwoort daerop uytgestelt, tot dat die wat meerder sal hebben gekouwt. Ondertusschen verwondert my UwelEd: lecture en overgroote kennis en alle saeken van geleertheyt, ik sal mijn profijt met die twe brieven bijsonder met die van de Scythen te sijner tijt doen, en UwelEds roem daer bij gedagtig sijn.

Ik hadde behooren te wagen van de patrijsen die ik paer aen paer met mȳ Huysvrouwe hebbe geconsumeert, sij sijn seer smakelijk geweest, wij danken UwelEd. voor de gift, ik meende dat ik uyt het schip dat nu nog int Vlie legt, nieuwe tee te ontfangen, so als ik daer in enige doosjes hebbe, maer de vorst heeft sulx belet, so men aen mij bestelt dat mij gesonden wert, so wel ik U welEd: een nieuw proefje van anderen aerd senden, en dits de reden dat daerover te schrijven heb uytgestelt.

Het Porcelijn van Persien sal ik senden als het open water is.

Het boekje van de Singalese letteren believe UEd: te behouden, dog de Amoenitates en het tekeningetje van de Staertman wagt ik te rugge.

Dat de konink van Sina dien brief soude hebben overgesonden, daer UEd: van spreekt, houde ik voor een verdigtsel.

Mijn Huysvrouw is wel meest herstelt in gesontheyt, dog sij blijft kreupel in de lendenen, ik hoope dat de somer en warme tijt aen haer herstelling van gesontheyt sal geven,

Waermede naer presentatie van mȳ dienst aen UwelEd: en familie verblijve

UWelEd: gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
27 Jan. 1713.

N°. 50.

Wel Edele gestrenge Heere.

Ten waere een swaere siekte van vier weecken aen koorts en pleuris, so soude eerder UEd: hebben geschreven, men dagte hier dat mijn eynde daer was, dog Godt heeft het weder voorsien, en mij beterschap gegeven, hoewel niet geheel herstelt.

De Regeringe is hier verandert en men heeft mij weder verwaerloost, het schijnt tegen mij een groote haet is, hoewel nimmer imant hebbe beledigt, maer allen die mij tegen sijn, vrintschap bewesen.

Ik schaeme mij dat op UEd: omstandige brieven nog niet antwoorde, sij leggen bij mij als clinodien, en wanneer meer sterkte hebbe, gedenke daer over uyt te breyden.

De persiaense porcelijn schoteltje gaet hier nevens, ook een flesje Tee van diegene, welcke voor enige dagen uyt het naschip hebbe ontfangen, en men mij schrijft seer goet te sijn.

Vermits ik bespeure UEd: bijsondere opmerkingen over persepolis, so sende tot UEd: nader speculatie

een engels boekje daer in een brief van mij voor desen over persepolis naer Londen geschreven, beneffens mede enige geschriften van het selve persepolis, bij nimant ojt gesien als bij den schrijver en mij, over dese selve gebouwen der outheyt, behalven dat hij iets uyt Chardijn heeft geleent. Het was enen de Jager, die deselve in loco ter neder sette en aen mij sont voor vele jaeren. Naer dat UE. het vermaek van de lecture sult hebben gehadt, wagt ik die twe stukjes terug. Ik heb dit wel aen Sr de Bruyn gepresenteert, maer hij excuseerde de lecture, om dat soude konnen seggen, dat hij van nimant iets hadde geleent. Hij sal sig nu met mijn advis op UEd: dubia breder expliceeren en ik geloof tselve doen drucken.

De geleerde Hr die sijn vrint is tot Haerlem, is genaemt Pretorius, mij dunkt een Koerlander of Hoogduyts Heer, is getrouwt aen een aensienlijke Dame tot Haerlem.

Nimant als de compagnie heeft die Seylonsche grammatica, en also UEd: het sijne versonden heeft, so sende ik hem een ander.

Indien het aen UEd: bekent is, so versoeke ik mij te berichten wanneer men in de werelt heeft begonnen het merk van den Saligmaker te gebruyken, daer over UEd: heeft gevraegt, ik soude meynen van de tijt van Constantinus, want daer uyt soude men konnen gissen omtrent wanneer die characters geschreven sijn, door Sinesche christenen, die aldaer sȳ geweest, int jaer twalef hondert omtrent sijn veel europiaensche christenen in Sina geweest met marcus paulus, of meschien sijn er in Siberien sinesche christenen geweest, welcke door Sint Tomas bekeert sijn gewerden. UEd. laetste brief is aen den Hr de Bruyn medegedeelt, hij heeft ze en sal op alles antwoorden.

UEd: spreekt van my Tartarije en schijnt daer groote

verwagtinge van te hebben, doch het sal sijn, parturiunt montes, nascitur ridiculus mus, ik heb er in veel jaeren niets aen konnen doen, het sȳ meer als twalef jaer dat gedrukt heeft gelegen. Het is waer dat ik sedert veel correctien hebbe gemaekt en vermeerderinge, en mȳ sin soude wel sijn om het werk te verdrucken, alles ligt geschreven, maer Edele Heer, mȳ krachten sȳ te klijn, en mȳ jaeren te hoog om so een swaer werk als t is de correctie aen te vangen, gehorende daer toe ten minsten twe jaer tijt. De lust is mij hier ook so seer benomen tot de studie door oneyndelijke klijnigheden, die men mij aen heeft gedaen, dat ik er schier onder buck. Echter geeft Godt mij sterkte en tijt van leven, verhope nog iets te doen.

Wat het woort Tartarije aengaet, so vinde ik elders in mijne kaerte een rivier van die naem, waervan meschien het gehele lantschap sȳ naem bekomen heeft, hoewel mij naest dunckt, dat die benaming van de Grieken is afgekomen en alleen beslagen heeft of begrepen die lantschappen welcke na bij de Swarte zee gelegen sijn, en niet hebben gesien op de landen meer oostelijk, te meer omdat die groote woeste volken welke benoorden en beoosten de Caspische zee gelegen sijn, geen Tartaren willen sijn genaemt en agten sig tot veragting als men hun also benaemt. Het woort Turk is al voor veel hondert jaer bekent geweest in die lantstreke die men Turkestan noemt, en achten dese naem de volkeren daer rontsom nu tot eer, hoewel sij van outs swervende natien sȳ geweest, gelijk er heden nog veel van alsulke horden in Persien omswerven. Waermede verblijve

UEd: gants
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Amst,
15 Feb. 1713.

P. S. onse Hollanders in persien noemen dit persiaens porcelijn Kribis, aertwerk, en agten het niet veel.

P. S. daer is nog persijaensch porceleyn; daer bruyne strepen op sijn gemaekt als of het boomtakjes waeren, ik heb er mede iets van, maer ligt in manden gepakt, dog ik siekelijk en mijn Huysvrouw in haer gang nog niet herstelt, so en kan sulx nog niet senden. dat bij occasie sal doen, dog dit is van de beste soort.

N°. 51.

Wel Edele gestrenge Heere.

De auteur van de franse en nederlantsche aentekeningen die U wel Ed: heeft gesien, is geweest Herbert de Jager, een boerensoon van Swammerdam die ik voor dertig of veertig jaer naer Oost Indien hebbe geholpen, hij was een discipel van Golius, verstont alle orientaelsche spraeken; sijn geleertheyt was oorsaak dat hij arm stierf op batavia, hij heeft een schat van geleerde aentekeningen nagelaeten, dog alle verwaerloost, sijnde schier nimant bij ons curieus.

Ik ben nog schuldig aen U Wel Ed: gest: te seggen, dat de Hr Savone governeur van de Kaap is gewerden, dog hij soliciteert om sijn regiment te behouden, tgene ik egter niet geloof dat geschieden sal, ik hebbe bij voor-raet aen onsen Pensionaris Bassecourt den Hr van den Doorn UwelEd: schoonsoon ten besten gerecommandeert die doen wil so het casus exteert wat hij kan.

U wel Ed: gest: haelt aen, in sijne geleerde brief, de beschrijvinge onder de naem van Melton, dog hij believe te weten, dat er nojt sodaenigen reysiger in de

werelt is geweest, want dat boek is door sekeren Broekhuijsen, de broeder van den capiteyn, die van groote studie was, bijeengeflanst en gestolen uyt allerhande werken en vojagien van anderen; sijn kinderen sijn hier int weeshuis, en hij dronk sig doot.

Meschid, Metehet, en Maschul is de selve plaets.

Hier sijn nu persijaenen gekomen, ik sal haer over het porceleyn doen aenspreken en U wel Ed: berichten.

De schelp Concha veneris berust onder mij, sij is wit en seer licht.

Men kan tot Delft mede porceleyn maken dat wit van binnen is, en te naesten bij so goet als Sinees, dog het kost seer veel, en wert daerom niet gemaekt, ik heb eenmael aen seker geboren sinees delfs porceleyn vertoont, hij meynde int eerst dat het sinees was, en las selve de sinesche nagemaekte letteren.

De redenen waerom onse compagnie sig op Madagascar niet vast set, is omdat wij te grooten omslag hebben, en alles niet beheeren konnen, behalven dat er buyten slaven weynig handel valt,

De gesondene pakjes, so het porcelijn, als het lam, en boeken, sijn alle wel bestelt, ik danke hem daervoor hartelijk. Enige der schepen naer Oost-Indien leggen nog hier, om over dri weeken te vertrekken, ik ben bereyt om alles te ontbieden wat UwelEdele behaagt, en sal provisioneel de boeken in de brief van dien Hr tot Venetien doen komen voor sijn rekening, als les oeuvres de Confusius, dog die sijn in latijn tot parijs gedrukt te bekomen, en de grand dictionnajre chinois Ta cú goet genaemt en les annales de la chine, so die op batavia te bekomen sijn, Wijders so believe UEd: te weten dat ik voor veele jaeren voor den Hr Mullerus door sijne boeken UEd: bekent, seer vele Sinesche boeken hebbe doen overkomen, van

wat inhout wete ik niet, hij heeft se doen betaelen dog ik geloof deselve sijn geweest voor de boeklade van den koning van Pruisen, daer sij sekerlijk nog sijn berustende.

Ik besitte tot ornement van mijn bibliotheek een matelijk tal Sinese boeken, hoewel den inhout mij duister is, sij sijn aen mij voor desen van batavia gesonden, woonde dien Hr hier, hij konde daer het gesigt en gebruyk van hebben, maer na Venetien te senden het is te verre. en ik soude die nimmer weder bekomen.

Ik sal dan so UwelEd: sulx behaagt, de bovengenoemde boeken ontbiden, en so veel meer als UEd: behaagt mij aen te bevelen. Het werk van den engelsen Hr Woedward heb ik mede gelesen, sijne resonementen behagen mij, UwelEd: sult meschien aengemerkt hebben in het werk van den Hr Kempher hoe hij in Persien sijne gedagten heeft laeten gaen over so veel dingen die men onder d'aerde vint, welke hij oordeelt, van en door de suntvloet bedolven te sijn, en ben ik van sijn gevoelen, en kan mij niet anders inbeelden of de aertkloot is ter tijt van de suntvloet week geweest, en also sijn vele dingen gesakt, en onder in het diepe geraekt, beneden het oppervlak van de aerde.

Ik besitte vissen welcke int gebergte binnen in steenen gevonden sijn, ook versteende oesters.

Hier in Amsterdam is voor hondert jaer een put gegraven diep bij de twe hondert voet, gants onder heeft men horentjes gevonden, en ik besit er enige van, die men segt in West Indien en andere ook in Vrankrijk aen de zee werden gevonden, en niet hier omtrent, men ontdekte daer ook paerde mest en hajr van een mensch.

UwelEd: weet hoe ik mede olifantstanden alsmede

een cranium van een olifant besitte die in Siberien diep onder aerde sy gevonden, op 65 a 70 graden in so een kout lant, daer immers geen olifanten konnen leven, hoe konnen die daer anders sijn gekomen, als bij aendrijving ter tijt der Suntvloet.

Een hooft met twe horens groter als van een stier heb ik mede in mijn cabinet diep onder aerde gevonden, in die koude landen alwaer sulke dieren niet sijn bekent, ja self men kent nu sodanige beesten niet, die alsulke groote hoofden hebben, of het moest een oer os sijn. De hoorens hebben ingekerfde streepen, dat ik nimmer aen ossen hebbe gesien, dog men segt in America swaere stieren sijn, die vrij groote hoofden hebben,

Na weynig dagen hoope nader aen UwelEd: te schrijven over het porceleyn.

ik ben

UwelEd: gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

9 april 1713.
AMST.

P. S. ik heb reets naer batavia om de dri geeyste Sinesche boeken geschreven, dog de schepen sullen nog wel dri weeken leggen, so UEd: iets anders ontboden believe te hebben, hij hebbe te gebiden.

P. S. ik houde mij versekert dat dien Hr tot Venetien het Sinees verstaet, want anders sullen hem de Sinesche boeken onnut sijn, meent hij ook de Annales der Sinesen, welcke tot parijs gedrukt sijn in latijn, en door p. Couplet uytgegeven so als ook de Confusius in latijn is gedrukt, segge de leere van Confusius. Ik hebbe het origineel nu tot parijs gedrukt eenig tijt onder mij gehadt, want Couplet was my goede vrint.

N°. 52.

WelEdele Gestrenge Heere.

Dat de reysbeschrijvinge van Melton dat een versonnen naem is, door Broekhuysen bij een is gestelt uyt verscheidene reysen en boeken, wert hier voor vast gesegt.

Dat er seer goutrijke mijnen int Noorden sijn, is mij onbewust, dog dit is waer, dat er in de Witte zee niet ver van Archangel uyt de oevers van de zee een ader loopt tot int water die gesegt wert silver rijk te sijn, dog is niet geoordeelt den arbijt waerdig te wesen, verliesende sig ook in het bedde of de gront van de zee.

Nog heeft men voorgegeven dat op Nova Semla gout en silver mijnen waeren, de Zaar heeft er arbeyders heen gesonden, maer sij sijn onverrigter saeke teruggekomen, mede brengende quantitijt van Markesiet, waervan ik een doosje vol besitte, tgunt die onkundige Moscovische arbeyders voor silver hebben aengesien.

Edog onder mij berust omtrent vijftig pont loot tgene gevonden seg gegraven is niet verre van Nertsinskoj, aen de riviere Nertsoi, welcke in de groote rivier Amur uytstort, in dit loot vint men enig silver en ook enig weynig gout, ik hebbe hetselve op versoek van den Zaar alhier doen probeeren, maer het is so weynig dat den arbeyt niet waerdig is. Maer meschien als men dieper groef, dat waerdiger mijnen te voorschijn souden komen, het is aenmerkelijk dat men sien kan, dat van oude tijden aldaer gegraven is, en dat men er diepe kuylen siet, waer in gearbijt is, tgunt meschien door Sinesen voormaels is geschiet. indien UwelEd:

lust heeft dit minerael te sien, ik sal hem in een doosje iets daer van toesenden.

Men heeft mij voor een jaer of vier nog berigt dat te midden in Siberien silver mijnen soude sijn, maer daer naer gesogt is die hoop verijdelt, hoewel ik wel geloof dat de onkunde van die luyden aldaer vele fraje ontdeckingen verhindert.

WelEdele Heer, omdat ik een geruyme tijt in den Hage ben geweest, en mede op het lant, werwaerts mij begeven hebbe om te besoeken of de buyten lucht aen mijn vrouw haer gang weder mogte geven, so hebbe verachtert over het porcelijn mij te informeeren, dog voornaem omdat de tolk die ik gebruykte, een seer bequaem jongman die turkx, persiaens en armenis sprak, overleden is, dat mij seer rouwt, dog daer isser nog een of twe in de stat die dese taelen spreken, ik sal iveren om een van deselve magtig te werden en mij bekent doen sijn, waerna ik de persianen, die nu al veel in de stat sijn, over het porceleyn sal doen vragen, en UwelEd: gestrenge berichten.

Hiermede verblijve

UwelEd: gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

6 Juni 1713.
AMSTERDAM.
Met haast.

N°. 53.

WelEdele Gestrenge Heer.

Belangende Seylon so kan ik aen UwelEd: seggen dat Saligher de Hr Clarius daerover een volslagen beschrijvinge heeft ontworpen, welcke geschreven legt onder den Hr la Cle, voornaem koopman alhier. Ik hebbe het gelesen, maer dat de oude volken van Seylon met Egyptenaren of Romeynen veel omgang

souden hebben gehadt is daerin niet te vinden, dog wel dat Sinesen aldaer sijn geweest. Het is waer men siet er rudera van oude stene gebouwen, dog van wie gestigt onwis.

Ik sende hiernevens seven of agt geschriften over Seylon, die onder mij bevinden, beneffens agt tekeningen, die ik voor vele jaeren aldaer hebbe laeten tekenen, tot UE. speculatie, sullende deselve naer lecture en gesigt terug verwagten.

De volken van Seylon sijn niet Mahometaens maer Heydens, van het gelove der indische volken aen de vaste kust daer tegen over, so als onse compagnie nog onlanghs een buijt, en priesters van daer op Seylon voor den konink overgebragt heeft met vele ceremoniën. De menschen die binnen in het lant wonen, sijn eender aerd, maer die omtrent de zee wonen als op jaffenapatan, etc. sijn van de overkust gekomen, en hebben sig onder een bijsonder konink aldaer nedergeset gehadt. Van de Sinesen sijn daer oude geheugenissen en werken gestigt. De tijt der bevolkinge is bij Clarius aengetekent, de afgoden sijn duijvelsbeelden. Ik ben mede van gevoelen dat Seylon, onder het Ophir is begrepen dog van Salomons scheepvaert weet men daer niet.

Mij is met dese schepen een brief toegekomen van den Sineschen Medicus, die voor twe jaer hier is geweest, ik sal hem als antwoorde versoeken om de geeyste Annales, die niet twijfele of sullen overkomen gelijk alreets aen een ander daer over heb geschreven, dog het schip daer de brieven in waeren is vergaen. Mij dunkt dat de afgoderije van Seylonsche volken de Singalesen, met die van Japan enige overeenkomst en betreckinge heeft.

Ik hebbe voor vele jaeren den Hr Generael van Hoorn geport om de coffij te doen cultiveren, hij heeft

dan op mijn aenrading over Suratte een plantje uit Arabia bekomen, tot batavia geplant, en dat opwassende, daervan aen mij het eerst een tekening gesonden, en namaels enige reets geteelde koffi, een hant vol of ses, en weder daer na enige klijne plantjes of jonge boompjes, twe waeren levendig ik dede die planten in de Hortus medicus alhier planten, een is heden een boom geworden als een kerseboom in hoogte, en sij staende in een glase huys, geeft vrucht, so dat de Heeren over die tuijn deselve reets hebben geproeft, en met dese schepen komt twe dusent pont over, so dat al wat men van dese boom weten wil, is in Amsterdam te sien, wes omstandig te spreken daer van agter laete. Het sijn wel agt of tien jaeren dat ik over dese saek heb geivert.

Ik hebbe den persijaensen translateur nog niet magtig konnen werden, sal egter in kort hem tragten bij mij te krijgen, en dan over het porseleyn uyt dat lant berigten.

Naer Seylon wil ik gaerne schrijven om te vernemen bij den proponent daer ik van hebbe gewaagt, of hij merken kan, dat er egyptische of griekse woorden in de tael te vinden sȳ, dog gelove het niet, maer mijn Hr, ik barst schier uyt in klagten over de iverloosheyt, die mij ontmoet tot ondersoek diergelijker saeke, en traegheyt tot voortsetting in die landen van de Godsdienst, schamende mij sulx te melden.

Over een woortlijst uyt Ceylon hebbe occasie te schrijven, gelovende vast dat die soude konnen bekomen, so Godt almagtig levenstijt believe te geven.

Sende Hier nevens van de alderbeste Te, mij met de vloot overgebragt, en verblijve

UwelEd: gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
17 Sep. 1713.

P. S. Ik hebbe de Sibiersche characters naer batavia gesonden gehadt, en die nu weder terug bekomen, dog onse bataviasche Sinesen hebben daer geen kennis aen en konnen het niet lesen, het kan egter wel sijn dat het out Sinees is, dat die luyden niet verstaen, omdat sij vlugtelingen sijn van de stranden en voor-ijlanden van Sina, uytgeweken omdat weygeren hun hajr op de tartersche wijse te doen scheren.

digt bij jaffenapatam op Ceylon onder het gebiet van de compagnie legt een out vervallen gebouw van steen dat een Tempel schijnt geweest te sijn, nog genoemt Sina bij de Europianen.

Men gist door Sinesen gebouwt en daer rontsom heeft men in de aerde Sinesche afgoden beelden gevonden, de afgoden die ik hier nevens sende sijn van die soort als de Malabaersche Heydenen hebben, welcke godsdienst van daer op Ceylon overgekomen is.

Tot Kasjant en Masjiet wort het beste porceleyn of aerdewerk in persien gemaekt, wit en gecoleurt, als ook tot chom en ardewiel.

N°. 54.

WelEdele Gestrenge Heere.

UwelEd: aengenaeme brief is mij toegekomen. Heden ontfang ik van de persiaenen dit kopje porceleyn, dat sij in Persien hebben sien maken.

Het is bruyne aerde als .... delfs en niet van witte als het Sinees.

So als UEd: ook believe te observeeren de puntjes van onderen daer het op gestaen heeft, als het gebacken wiert, dit heeft het Sinees niet. Ik ben

U WelEdele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer

N. Witsen.

17 Oct. 1713.
Amst.
Met haast.

N°. 55.

WelEdele gestrenge Heer.

Mijn Heere.

Hier nevens sende ik weder een exemplaer van de Singalesche grammatica, die met alles wat in mijn geringe boekerij is, sȳ tot UEd: dienst.

Mij verwondert wel hooglijk de brief die UwelEd: mij over Seylon heeft geschreven, sijn groote omslag, netheyt, naerstigheyt, de hoog geleerde consideratien. Onder de Maatschappije berust nog wel veel van Seylon, de Hr van Reede heeft er veel van geschreven, ook den governeur Heere, die alle sterkten mede heeft doen aftekenen, dat er bij Clarius een groot werk van gemaekt is, heb ik UwelEd: berigt; dese was een seer geleerd predicant. mȳ vrint, op batavia gestorven, ik besit er nog ook papieren van die de laetste mael vergeten heb te senden, en nu mij niet in handen vallen, soude andersins senden, maer Hooggeleerde Hr, alle die dingen smooren bij ons, nimant mijns wetens siet er na, de papieren met veel anderen liggen in de kisten en werden vergeten, nog voorleden jaer is een tractaetje met de hant geschreven door den rector vant Seminarium op Seylon overgekomen, ik heb het gelesen, spreekt van de Singalesche godsdienst, is aen de Hoge regering op batavia opgedragen, Wetenschap is bij ons van diergelijke saeken balling. Dog mijn jaeren sijn hoog, en de lust is mij door wederwaerdigheden verflauwt. Ik derve mij niet uytlaeten over UEd: seer geleerde consideratien, die ik bijsonder prijse, en so groten brief heb na gelesen

en herlesen, bij mij bewaere die bij het gunt mij het aengenaemste is om somtijts te herkauen.

Ik heb aen den proponent Conijn geschreven over hetgene UwelEd: mij voor desen heeft geeyst, ik twijfel niet of dien jongman sal omstandig antwoorden, hij preekt reets in die tael, dog versoekt nu predicant te mogen sijn, en in Indien aengenomen te werden, dog over alsulke dingen let men het minst, egter door de iver van enige Heeren en mij, staet er nu weder eenige predicanten naer Indien gesonden te werden.

De Hr predicant Kat heb ik gekent, hij was van Sardam geboortig, seer ervaren in de Oostersche taelen, en geleert man, met sijn doot is veel wijsheijt en christelijke iver op Seylon gesmoort.

Waermede naer presentatie van mijn dienst verblijve

U WelEdele gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

14 dec,
1713.
AMST.

De Hr Burgemeester Jordens dede mij de eer van te klagen over het verblijf van uytheensche militie in de provintie. Heden heeft men hier de negotiatie van gelt toegestaen om de gasten te loosen.

N⁰. 56.

WelEdele Gestrenge Heere.

Om te antwoorden op de twe brieven die UwelEd: gest: mij de eer heeft gedaen te senden sal seggen: dat het een waerheyt is, dat alle kinderen die van negers geboren werden, op haere geboorte wit sijn, even eens als het kint dat ik in een flesse bij mij bewaere.

Dat er een gehele natie soude sijn van witte mooren, dat is van menschen die gants wit sijn, gelove niet waerheyt te sijn, ten waere men de barbaren aen de Africaensche kust omtrent Tripoli en Alsiers daer voor wilde aennemen, welcke onder de spanjiaerts mooren werden geheten, dog dese sijn van gedaente als verw gelijk de menschen hier te lande, maer in Gunea vint men so nu en dan menschen die gants wit sijn als papier. dese menschen sien beter bij nacht als bij dag. ik hebbe mij voor desen wel bevraegt aen personen die lange tijt op Delmina in Gunea hebben gewoont of men daer van een natie wist midden int lant daer alle menschen so wit waeren, en verstont dat men aldaer van de sulke niet en wist, maer wel dat er so nu en dan diergelijke van swarte ouders geboren wierden, die van uyt het binnenlant quaemen, so als diergelijke in Oost indien mede somtijts voorkomen, welke daer kakerlacken werden genaemt, so als UEd. int boek van Sr. de Bruyn van sodanige persoon een vrouw sult vinden, die een bijsit was van den konink van bantam.

Het is waer dat de Africaensche negers pik swart sijn, dicke lippen en gekrult hajr hebben, en die van Oost Indien sijn de sommige gants swart, andere geel en ook enige van olijf coleur, dog hebben meest lang swart hajr en sijn wel besneden van aengesigt, dat de oost so wel als de west indische mensen sig, segge haere kinderen als sij geboren werden, met olij of enige andere sap smeeren is de waerheyt, twelk sij waenen, haer sterkte te geven en gesont te sijn, dog dat sij die enen swarten coleur daer mede souden doen aentrecken, meyne ik onwaer te sijn.

Ik hebbe op mijn jeugt een jong dienaer gehadt, welcken wij naer Gunea sonden in enig employ, hij

geraekte aen Rio de benin voor koopman, een plaets die de alder ongesontste plaets is van die gantsche kust, so dat hij int gemeyn alleen overbleef int leven, en vervolgens alleenig blank of wit, hij heeft mij op sijn terugkomst verhaelt dat hij eenmael de rivier op reyse enige dagen te landewaert in, alwaer een seer groote stat is, benin genaemt, daer hij den koning gong begroeten op reys, hij alleen wit sijnde, so bevont hij dat de mensen in de dorpen die hij passeerde nojt enig wit mens hadden gesien, en die voor den duvel aensagen, so dat sij alle te veldewaerts uyt haere huijsen vloden als hij naderde.

Dat volgens Vossius dese bovengenaemde witte mooren melaets souden sijn is onwaer, ik heb Vossius bijsonder gekent, en die man was buyten sijn latiniteyt en Roomsche geleertheyt, seer onervaeren en heeft veel onwaerheden doen drucken, so als ik hem mondeling hebbe aengewesen voor vijf en twintig jaer in Engelant.

Het is waer dat vele der swarten in Oost Indien gekrult hajr hebben, de Negers van Gunea wol, de Malabaeren die in groten getaele hier sijn, lang swart hajr, haer coleur is bruyn, en niet get swart als de negers.

Vele der swarten op het Suytlant hebben kort gekrult hajr so als ik er twe hier heb gesien en gesproken, andere weder lang, waervan de schilderij heb doen maken.

De aftekening van het Moorenhooft dat UEd: mij de eer doet te senden, is iets bijsonders, en nimmer also bij mijn gesien.

Dat de oude kitayers dat sijn noorder Sinesen het oude en nieuwe testament hebben gehadt, gelove ik niet, maer wel dat op 't jaer elf en twalef hondert den

bijbel daer in is gebragt van Christenen die uyt het Westen aldaer gekomen sijn, so als pater Couplet mij een bijbel heeft vertoont, geschreven in het latijn, op perkament, en oude Monnicke-hant so als ik er een diergelijk besitte, welke uyt de vlam van Constantinopolen is geborgen omtrent den selven jaere als boven. pater Couplet geloofde dat den bijbel die hij hadde wel meschien door Markus paulus in Sina was overgebragt, waerom hij mij seijde, dat hij deselve tot Venetien aen de regeeringe wilde schenken.

De kerken in kataj sijn den onsen niet gelijk, maer van een gehele andere bouw.

De stat calicuth, daer de Samorijn konink nu is, is bij ons seer bekent, het is waer dat men aldaer grooten handel doet, en dat de kitajers of Sinesen daer van outs plagten met schepen te komen handelen is mede waer, so als ik met vele aenwijsinge soude konnen betogen.

Dog dat die oude kitajers christenen sijn geweest is onwaer, maer egter ik oordeele, en gelove vast, dat de christenen daer mede gemengt onder de heydenen, uyt het westen komende ingedrongen sijn geweest.

Bij Trigantius kan men sien van de christenen outijts in Sina, so als er ook joden geweest sijn, daer die selve schrijver en andere mede van melden. behalven dat zeker Hr die enige jaeren in Hoksien heeft gewoont aen mij heeft verhaelt daer een christen te hebben ontmoet die bij de Volga van daen was, en ook een mensch of twe oorspronkelijk van oude jooden, ik kenne hier nu mede een joode, die van Suratte geboortig is, hij segt uyt de oude verdrevene stammen van babel.

Van de christenen van Kranganor, welcker vele ondert gesag van onse compagnie staen, heeft men

onder ons brede kennis, en indien UEd: wilt lesen dubbelt van een brief welcke sij int voorleden jaer hier over na Sijrien hebben gesonden, met onse schepen, ik sal deselve UEd: toesenden, sij handelt van kerkelijke verschillen en berust onder mij.

Wat belangt dat de chan door eene poort alleen gong, dit geloof ik waerheyt te sijn, want in Japan is mede de stijl dat wanneer de keyser imant wil komen besoeken, dat er bevorens om ten huyse in te treden bysondere poorten werden gebouwt, welcke dan na het gebruyk werden toegemetselt, en nimant gaet daer meerder deur. De comparatie nopende de poorten gehaelt uyt de heylige Schrift behaegt mij seer.

Dat in America verkens sijn. die de navels op de rug dragen is waragtigh, sij vallen veel op Suriname, en mij dunkt dat ik er een van hebbe gesien, dog dese navel is van een andere gedaente als die van de padden welcke de jongen op de rug dragen en voortteelen, want dese is een opregte navel als aen andere dieren, dog de baermoeder van de padde is een enkel verswering over de gantsche rug, daer enige hondert jonge padden te gelijk op rijp worden, en so als volwassen sijn uytspringen sonder dat dit dier teel leden heeft, dog ik gisse dat sij elkandre bedauwen en so beswanghert werden, hoewel hoe, en op wat wijse is mij onbekent.

Wat het dier betreft dat so groot is als een os, en het hooft heeft als een olifant, de huyt als een koe, ik hebbe daer van wel gelesen, mij dunkt in de Historie van lowisania, ik hebbe het ook wel afgetekent gesien, dog heb vergeeten waer, onder mij berust een hooft van een groot en swaer beest, groter als van een os, of buffel, heeft twe hoornen die gestreept sijn, so als de buffels gladde hoornen hebben, dit hooft is

N°. 1. in Siberien diep onder de aerde gevonden. Het afbeeltsel gaet hier nevens, omdat groter is als een os of buffel en niet van een olifant, so soude ik wel twijfelen of het niet van een beest is so als UEd: beschrijft.

Het is waer, dat als de Spanjaerts in America quamen, dat daer geen peerden wierden gevonden. Aen de Straet Anian is niet te twijfelen, en ik houde het die passasie te sijn, welcke in mijn kaert bij Jeso wert vertoont. Als ik het eerst mijn kaert int ligt gaf, toen hebbe getekent en ter neder gestelt dat men niet wist of een uythoek aen America vast was, maer sedert heb ik nader ligt gekregen, en wete nu voor vast dat het afgescheyden is, so dat ik mijn selve in de kaert nu hebbe gebetert

Latijnse vaertuygen sijn geen andere schepen als sodanige die men in de midlantse zee gebruyckt, die geroeyt werden, en ook klijne seijlen gebruyken.

Dat de Sinesen op Malacca op Java in Seijlon aen Malabar en alom in Indien met vloten gevaeren hebben, soude ik met vele bewijsen konnen goetmaken, in gissinge, die egter seer klaerlijk, de predicant Clarius van wien ik UwelEd: voormaels heb berigt, meldt in sijne beschrijvinge daer mede van.

Dat Seylon groter is geweest in de oude tijden als nu, is mede van mijn gevoelen, so als de overlevering op dat eylant mede van dat geloof sijn, en bijsonder is er een droogte welcke van Seylon naer de vaste kust gaet, dese noemen sij Adams brug, dog evenwel dat so groot is geweest als de boeken melden die UwelEd: aenhaelt geloof ik niet.

Dat er int midden van de vlakte boven op de berg een steen staet twe ellen hoger als gemelte vlakte, gelijk een tafel, int midden van welke soude staen

het beelt van een mensch omtrent twe palmen hoog, dat sij in groote eerbieding houden, wat daervan is, wete niet, maer is buyten mijn geloof, omdat ik alles wat raer was heb doen aftekenen op dien berg, en dit sie ik niet, en men berigter mij ook niet van, wesende den governeur pijl die mȳ vrint was welcke op mȳ bevel de aftekening dede maeken, een seer curieus heer was, die vijftig jaer in Indien heeft geweest.

Dat in Siam seer veel beelden werden geert in de kerken is waer van allerhander aerd. mij gedenkt dat hier in de stat een goet tal marmere beelden wierden gemaekt wesende menschen aengesigten en beeste lighaemen van allerhande soort, die souden dienen om de Siamsche tempels te vercieren, Dat er so een groot beelt in Siam is, is waerheyt, en heb ik menschen gesproken die het hebben gesien.

Maer wat de menschen eters aengaet agter Siam, die haere lighamen soude branden, en beschilderen, daervan heb ik geen naricht, niet tegenstaende seer nette correspondentie in dat rijk hebbe gehadt, dies voor een verdigtsel houde, mij sijn van daer toegesonden seer net haer Alphabet, ook geschriften, getekende kaerten van het lant en der naburen, ook een bruyn horentje van een een-hoorn dier, der groote als een bok, aftekeningen van 's koninghs begrafenissen en der gemaekte monsterdieren, die bij so een lijkstatie werden voortgetrocken, dat M. Paulus verhaelt dat die woeste mensen Tributarii sijn van den Sineschen Cham, is bij mij ongelofelijk, dog dit is waer dat er menschen wonen geheel noortwaerts in mȳ kaert bekent als hiernevens te sien, die haer vel met scherpe pennen figureeren dog dese sijn niet so wreet als die oude schrijvers verdigten. Gelooft dog mijn Hr die leugenagtige Vossius niet, ik heb er preuve van, hij had

voor seer vele jaeren uyt mij van het Noorden iets verstaen, maer heeft sulx qualijk uytgelegt bij Konink Karel, in Engelant, dese bijsonder curieus, in ontdecking van landen senter twe schepen op uyt, boven Nova Semla heen, een quaem te vergaen en veel volk bleef, die er stuerman op was, enen capiteyn Colliers een braef engels zeeman, heeft sulx aen mij selve verhaelt, en ik heb hem sȳ dwaling en bedrog verweten want hij wist er niet van als uyt mij, dog had er veel verdigtsels bijgevoegt.

De naemen der maenden in Siam sijn geleent van de Sinesen.

Ik hebbe boven gesegt dat de witte mooren kackerlacken werden genaemt, de reden is om dat de kacerlacken dat torren sijn, bij nagt meest te voorschijn komen, ook so dese luyden, die in onderaertse hoolen wonen, om het dag-licht te mijden, want sij als gesegt bij nacht beter sien als bij daag. Sij sijn niet melaets als sommige willen, want dan soude men sulx aen haer vel konnen sien, dat niet is.

Ik heb heden den gewesenen governeur van de Kaap genaemt van der Stel gevraegt of hij wist dat er in Africa so een wit volk woonde, hij segt kennis te hebben van volk hondert mijl int lant maar sulke witten niet te vinden, en niet te geloven dat die er sijn.

N°. 2. De juffer die ik hr nevens sende op haer best opgeschikt is so omtrent vijftig of sestig mijl aen de Kaep te lande waerts in van daen, en na het leven gemaekt. UEd: believe te observeeren dat sij blanker is als de Hottentotten, en nog meerder blank als de Negers, sijnde de Hottentots van een bruyn olijf coleur, haer kint is witter als sij.

N°. 3. Tot UEd: Speculatie gaet hier over de aftekening

van een padde die ik besitte, welcke aen de Kaap wert gevonden en nog een geboggelt dier dat ik geen naem kan geven, en na het leven in de africaense
N°. 4. wildernissen getekent.

Terwijl UwelEd: handelt van de olifant doe hem sien een geschrift de lof der olifants nojt gedrukt, en een quohier papieren van eenige bijsondere antiquiteyt van Seylon, nimmer nog bij Auteuren of anderen gesien. Het wort onder de secrete papieren van de Compagnie bewaert die egter nimant tot curieusheyt so ik meyne ojt nasiet.

Ik heb er nader over geschreven naer Seylon, en belieft het den Almagtigen Godt ons leven te geven ik hoope meer van die stoffe aen UEd: mede te deelen.

De tragedie van het Mogolse hof believe mede te lesen in het derde overgesondene papier, sedert welcke wij overlant weder tijding hebben, dat de keyser, seg den grooten Mogol die hij hier op den troon siet, weder van sӯ neef Sevaskier is overwonnen en tot Lahor gevangen sit, tot groot schade van de compagnie, want men heeft aen hem meer als een milioen guldens te kost gelegt.

Wanneer U wel Ed: sijn genoegen van dese geschriften en tekeningen sult hebben gehadt, versoeke dat se aen mij terug gesonden werden.

Van de Tungoesi die hier nevens gaen, welcke gepikeert sijn in haer aengesigt en op haer lighaem, kan nog seggen dat boven vergeten hebbe dat sij omtrent onder een Meridiaen met Siam of op ene lengte wonen, nu is door mij aengewesen hoe de kitoyers of Sinesen voor vele honderde jaeren. gelijk uit het Scripellectule dat in Siberien onder aerde gevonden is blijkt, in die koude landen sӯ geweest, want het Tun-

goesen lant legt seer hoog noorden, waer uyt meschien van daen komt, dat de schrijvers die UwelEd: aenvoert van sulke wrede mensen gewag maeken, menschen eeten sij niet, maer van raeuwe vis en raeuw vlees sijn sij niet vies, anders goetaerdig van aerd, Marcus Paulus schrijft veel waerheyt maer ook veel verdigtsels, die hij uyt hooren seggen hadde, so als ik het verdigtsel van den vogel ruck kan ophelderen en deduceeren waervan daen naer alle waerschijnlijkheyt die leugen sȳ oorspronk heeft, dog derve in een brief UEd: so lange niet ophouden.

Dus verre geschreven, en mij nader bedenkende, en soekende onder mijne papieren, so dunkt mij dat ik het dier gevonden hebbe, daer UEd: mij na vraegt.
N°. 5. Het is dan te sien uyt de hierbij gevoegde seer raere en aerdige tekening, te weten, de zee- of rivierkoe, die ik na het leven aen de kaep heb laeten aftekenen, Het is wanstaltig, is groot tussen een os en een olifant, sijn hooft komt ten naesten bij met die van den olifant overeen, ook sijn steert, geheel en al, Heeft ook twe tanden ten monde uytsteken als een olifant, dog so groot niet, de coleur is de olifant gelijk, en het lighaem heeft genoegsaem deselve gedaente, men siet het somtijts swemmen in de rivieren met het hooft ten naeste bij boven, eet gras, en groente, als een olifant, is wreet en fel, men noemt het wel een zee-koey maer swemt egter seer selden voor aen de oever van de zee, dog steets in de rivieren, wert niet veel ontmoet. ik gelove dat dese dieren so wel in Oost als West-Indien werden gevonden.

de ooren hangen wel niet veel dog staen wijt open als die van den olifant. ik hebbe een embrio van dit dier in een seer groote fles, daer spiritus in is, dat mij voor desen voor een bijsondere rari-

teyt toegesonden is, de oogen sijn mede den olifant gelijk.

Waermede naar presentatie van mijn dienst verblijve

Uwel Edele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
8 Feb. 1714.

N°. 57.

Wel Edele Gestrenge Heere.

Om te antwoorden aen U wel Ed: gest: aengename brief, sal eerstelijk seggen, dat de navels van de verkens in America die op de rug staen, niet alleen simpele lucht gaten sijn, maer opregte navels, gelijk andere verkens op den buyck hebben, Het is waer dat de oude arabische volken sig verre uytgespreyt hebben en self tot op Madagascar en de eylanden Majottes op welke laetste de inwoonders alle mahometanen sijn, en overgekomen van de vaste arabische kust, en hebben van onse menschen door schipbreuk verscheydene daer aengeweest, die ik gesproken hebbe.

Ik wete sekerlijk dat de Straet Anian of de zee tussen Asia en America hoog noordelijk swinters toe bevroren is, so dat aldaer een bequaeme overtogt kan sijn.

Wat aengaet de vierkante steen die op Pico de Adam op de vlakte soude staen, daer weet ik niet van, en gelove sulx niet, omdat de overledenen governeur Peje die mijn vrint was, en aen mij seer verbonden, mij daer niets van rept, ik schrijf er egter over na Seylon, om de regte waerheyt te weten.

Aan mij heeft het mede seer geërgert het maken van die beelden in marmer, die lighaemen van veler-

hande beesten, en aengesigten van menschen hadden, men antwoorde te dier tijt aen mij, wanneer ik het onvroom seyde te sijn, afgoden voor de Heydenen te maeken, dat deselve alleen tot sieraet dienden, in de Heydense tempels, maer ik gelove vast dat se aengebeden sijn.

Dat ér menschen eters in 't midden van het eylant Sumatra soude wonen, twijfele ik seer, so als sekerlijk onwaer is, dat er op Java sodanige mensen eters sijn, want geheel Java is nu door de onsen doorsogt, en alsulke daer te sijn hebbe noyt konnen onderstaen, maer wel dat op de eylanden die onder Amboina behooren, mensen wonen die daervan verdagt sijn, van welcke menschen ik de aftekeninge besitte, na het leven getekent; en aen UEd: soude konnen doen voortkomen so die begeerde overgesonden te hebben. Sij sijn Alphonsen genaemt. In Gunea onder de negers voornaem̄ die te landwaerts in wonen, wert mensenvlees gegeten, seker Hr mȳ oude vrint, in Gunea aen del Mina sijnde, wiert versogt om enige dagen binnents lants te reysen, als scheijtsman, tussen twe groote negers natien, die met elcandre in oorlog stonden, en groote legers ter wedersijde op de been hadden, dees Hr de vereeniging dier volken geeffectueert hebbende, wiert hij onthaelt, en hem voorgeset handen en beenen van gemeste mensen, tot spijs, die hij te eeten weijgerde, so als aen mij met omstandigheden heeft verhaalt.

De eenhoornen van Groenlant sijn niet als van vissen, en van geen viervoetige dieren, de vissen daervan hebben de groote van een scheepsboot, sij swemmen met de hoofden en hoornen boven water, en kloppen of slaen steets de zee, met dese hoornen, so als enige van onse zee-luyden mij verhaelt hebben seer vele daervan te hebben gesien, en hebbe ik er een met sy

hooft doen vangen, dat ik nog bewaere, maer de andere hoorn die ik mede hebbe en so men mij versekert van een een-hoorn dier is, dat de groote van een bok heeft, is een lant dier en mij van Siam toegesonden, door het opperhooft van de compagnie aldaer, die mijn client is.

De Samojeden en alle seer hoog noorder volken sijn klijn van statuer, en is bijsonder, dat de groenlanders in straet Davis, die mede bijster klijn sijn, tanden in de mond hebben alle gelijk kiesen, so wel boven als beneden, waerdoor sij seer kragtig konnen bijten, en sterk van gebit sijn, bij welcke occasie valt mij in aen UEd: te seggen, hoe ik enige tanden hebben uyt de mont van een mensch geligt, die verstorven was, so ik meen, of verslagen, welcke seer lang en smal sijn, gelijkende na een dunne schaft van een schrijfpen, de Hr le Majr, die wel eer door straet le majr de Suytzee bevoer, of sijn erven hebben deselve aen mijn vader gegeven gehadt.

De vogel met die lange staert, daer UE. na vraegt, is voor mij op de kaap na het leven afgetekent, so als ik genoegsaem alle de voornaeme dieren, vissen, en vogelen, welcke omtrent de Kaap in Africa te vinden sijn, sijn na het leven met haer coleuren door mij doen afschilderen, met berigt harer eygenschappen, welcke ik nog besitte.

So ook het buffeldier, dat UEd: heeft gesien, is te vinden bij de Kaap, seg in Terra de Natal, niet verre van de Kaap aen de Africaensche kust.

Ik hebbe ordre gestelt om de groote vervallene stat op Ceylon of enige deelen van dien te doen aftekenen, dog vermits de schepen directelijk op Ceylon vaerende reets vertrocken sijn, sal het weynig laeter sijn eer wij antwoort bekomen, egter wij sullent gewislijk sien, so

Godt ons het leven belieft te geven, want ik heb aldaer verscheydene vrienden, dien ik dienst hebbe gedaen.

Het portrajt van Alexander de Groot so gecopieert was, na een tekening in het lant van Mogol gedaen, is onder mij berustende, en mij dunkt het gelijkt vrij wel, na die portrajten, welcke wij van hem op de oude munten vinden.

Ik soude wel eerder UwelEd: gest: hebben geantwoort op sijne laetste grote brief, en hem kennis gegeven met behoorlijk danksegging voor het smakelijk present van 't lam, dat wij seer goet hebben bevonden, dog hebbe gewagt naer het afschrijven van de papieren over de Sint Tomas christenen, dies hier nevens onse dankségginge komt, beneffens hartelijke groetenisse aen sijne gantsche familie so van mij, als van mijn huysvrouw. De papieren van de Sint Tomas christenen komen dan hier nevens, welcke naer lecture te rug verwagte, hoewel er gèen haast mede hebbe.

Hier is nog bijgevoegt een aftekening van enige letteren die op Seylon door een constapel sijn afgetekent, die veel jaeren in 's compagnies dienst is geweest, hij schrijft daer bij, het is van Adams graft, maer dat sijn praetjes van de matrosen en eerst op de baen gekomen, toen de portugesen aldaer sijn gekomen, ik meen het sijn deselve characters die UwelEd: voortijts heeft gesien, in de tekeningen die ik hem had gesonden, staende op de vloer, dog dese sijn wat netter gemaekt, UwelEd: believe dit maer te behouden, also het voor hem heb laeten copieeren.

UwelEd: heeft in kort nog enig berigt te verwagten van mij, over de witte mooren in Africa, daer van men aen mij enige kennis uyt barbarije sedert weynig weeken heeft gegeven.

So dra als ik het toegesondene gemeynt minerale sag, so bemerkte dat het witte dat men daer insiet is Marien-glas, dat in Moscovien seer veel valt.

Hoe de essejeur van dese stat die in de bank werkt, het heeft gevonden, believe UwelEd: uyt het hiernevens gevoegde biljet te sien.

iets wijders van UwelEd: dienst sijnde, believe mij te gebiden, die ben

U WelEdele Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Amst.
6 april 1714.

(Bij dezen brief behooren twee afschriften, namelijk;

„Extract uyt het verhael van den op en ondergang der twee berugte Bramines, Madoena en Akkena, die als eerste bedienaers van Staet, 't rijk Golconda ruym 12 jaeren bestuurt hebbende, in Octob: 1685 ellendig aen hun eynde zijn geraekt en aldaer s^rs verso." bevattende opmerkingen over een steen met een kruis van roosachtigen kleur, waeraen een legende verbonden is over den dood van St Thomas, en eindigende met deze woorden.

„De portugeesen, die dit Indien eerst ontdeckt hebben, hadden geleerde mannen, welke van den Coning besoldigt sijnde, hun werk maekte van alles opt papier te brengen, dat in dese Oostersche landen eenigsints aenmerkelijk was, en sijn daer uyt voortgekomen de deftige schriften van Johā de Barros, Diego de Cautou, etc., waerdoor die landaert groote lof en roem heeft verkregen. Maer gelijk de Maetschappij der Nederlanders voornamen̄tlijk gegrond is op gewin, soo schijnen ook

haere Dienaeren geen ander doelwit te hebben, en moeten voor het schoone gelt wijcken alle eer en roemwaerdige dingen.

Ondertusschen is 't seeker dat ingevalle die Maetschappij, welke andersint soo veele min nodige onkosten doet, een kleen gedeelte van haere rijke inkomste tot dit loffelijk werk wilde besteeden, 't haer geensints ontbreeken soude aen bequame mannen die 't gemeen vrij beter en omstandiger kennisse souden geven van dit Oosten, als tot nog toe is geschiedt, en soude die maatschappij, welke nu alom in 't oog loopt, daer door niet alleen de toejuyging van al de werelt verdienen, maar ook God door middel van haer uyt de nadere kennisse van sijne werken meer verheerlijkt werden. Dog dit stel ik onder dingen die te wenschen sijn, en welligt noyt sullen geschieden."

Het andere is een

„Bericht van de Christenen op de kust van Malabar anno 1767, gesonden aen de Bewinthebbers van de Oost Compagnie,
verhalende van de vervolginge, die de St Thomas Christenen aldaer vroeger van de Jesuiten hebben te verduren gehad, die herhaeldelijk hunne patriarchen doodden, weshalve sij de bescherming der compagnie inriepen, met wie sij tevens over de leverantie van peper wilden onderhandelen."

Voorts een verslag over de „Wonderlijke letteren," waarvan Witsen in dezen brief spreekt, als ook eene afteekening daarvan.

Verder nog dit briefje:

Voor dEd: Heer Burgemeester Witse, een stuckje

steen geEssajeert, En In deselve Bevonden te sijn, In de hondert Pondt, Twe loot aen Fijn Zilver,

Als Essajeur deeser stede
En de Wisselbanck
Anthoni Grill.

AMSTERDAM,
den 6 april 1714.

waarbij Witsen nog het volgende schrijft:

WelEdele Heer.

De twee loot is waerdig omtrent dri gulden, maer de kosten soude niet goet konnen werden gemaekt van so weynig silver, dog indien er een kundig man was, op de plaets daer dese steen gevonden wert, meschien sal de mijn rijker gevonden werden, als men dieper in de aerde komt, het silver is niet gekomen uyt het Marien glas, maer de swartste aerde die aen het klompje sat, dat UEd: mij heeft gesonden, daer sat het silver in.

N°. 58.

WelEdele Gestrenge Heere.

De waerdije van den Troon des grooten Mogols gaet in het hier nevens gevoegde biljet.

Het onderhaelde woort *gammel* in UwelEd: brief is niets als een eygen naem.

Gelijk mede het onderhaelde woord 20000 *fan* betekent een fanum in het meerder tal, jeder fanum maekt vier en dri quart stuiver in waerdije. Ik weete seer wel, dat de reysiger die segt *een-horens* in Groenlant te sijn, dat viervoetige dieren sijn, die abuseert sig seer, want die sijn aldaer niet.

Van de wilde katten daer Hernandez van spreekt,

is het dus gelegen. Dese beesten sȳ mij seer bekent, ik hebbe dikmael gesien en ook een gehadt, die ik meyn̄ UEd: vereert te hebben. De opening is niet op sij, maer onder aen de buyck en gelijk een sak die op en toegedaen wert van het dier. Het heeft geen hooft gelijk een kat, maer als een vos voor spits, en is ook so groot niet als een kat, maer als een groote inkhoorn. Wit van huyt, hebbende vel als van een mensch ten minste die ik gesien hebbe.

Het rijk der Jooden houde ik voor verdigt, dog het is waer, dat in het rijk van Marocco en die streek heen seer veel Jooden sijn. So ook der Amasonen, dog het is waer dat vele der Kalmuksche en Mugaelsche vrouwen arbijt doen als de mans en ook ten krijg trecken.

Het is waer dat er op meer plaetsen cavejaer wert gemaekt als tot Astracan te weten op de Swarte zee en aen de mont de Oby en niet ver van Archangel aen de Yszee.

De jootse stammen in America te soeken houde ik voor dwaeslijk.

Wat het besnijden aengaet, daer van kan geen bewijsreden gehaelt werden. De Africanen van Terra de Natal en Rio de la Goa niet ver van de kaap besnijden ook, dog heel anders als de Jooden, want sij pellen den bovensten huyt van het manlijk lit gants af. So als ooggetuygen mij hebben verhaelt.

Het is waer dat vele der Americanen sonder baert sijn, mijn neef die onderscheydene slaven op sijn plantagie in Suriname heeft, dat volk vant lant is, had onlanghs alhier een van sijn Americaense slaven, desen man wel omtrent dertig jaer out na gissing, had gants geen hajr aen de mont, en so sȳ ook andere. Ik heb er vele gekent en gesproken, so als mede vele der

noord ooster tartaren ongebaert sijn, gelijk de ondervindinge mij heeft geleert.

Men vint in lijflant vogels die oerhanen genaemt sijn, dese hebben *mede swart vlees* so als ik dikmael heb geproeft.

Of men grafsteden vint in een lant dat aen Turquestan grenst, daer Mugolsche groote heeren of vorsten begraven sijn, weet ik niet, maer dit is waer, dat in Siberiën en int groot Tartarije oneyndige veel grafplaetsen werden gevonden onder heuvels daer men nog heden bij de lijken, die dog meest vergaen sijn, velerhande kostelijk huisraet vint self van gout en silver, men heeft aen mij uyt Tobol gesonden, arm en oorringen, afgoden, etc. alles van louter gout, anderhalf pont swaer, daer draeken en afgoden opstonden, maer tot mijn ongeluk den persoon aen wien het mede is gegeven heeft trouwloos, om de groote waerde, het silver verkoft, so dat meschien gesmolten is, en ik dus sulx misse, egter van een andere kant is nu weder op weg voor mij enige afgoden beeldekens, van draeken, etc., van gout en metael, dat ik hope beter sal werden bestelt, dog kan hier niet sijn voor int najaer, daer uyt sal men gewislijk konnen sien, wat volken in oude tijden daer hebben gewoont.

De naem van Mogol is toepasselijk geweest en nog is, aen vele volken, welke jeder een bijsondere benaminge hebben, onder de generale naem van mogol.

Van de crocodillen wil men dat sij haere eijeren onder het sant mede bedelven, daer sij door de hitte van de Son soude uitgebroeyt werden.

Het is waer dat in Chili so groote schapen sijn, dat se pakgoederen dragen, so als ik twe personen gesproken hebbe die in Chili sijn geweest en sulx hebben gesien gelijk er mede een aftekening van hebbe gehadt,

De Hottentotten aen de Kaep eeten mede Sprinkhanen.

In een Cabinet dat mijn broeder heeft nagelaeten, dog door sȳ erfgenamen verkoft, was een hant, genoegsaem als van een mensch, men seyde het was van een meerreman.

Sout water soet te maken is sedert sestien of agtien jaeren op onse schepen naer Oostindien gebruyckelijk geweest, dog nu om de groote omslag van het hout afgeschaft, het geschiet alleen door destilleeren, en hetgene wij voor so veel jaeren in den Haag sagen, was het selve, dog dien Engelsman vanteerde dat hij een secreet had, dat men daer mede moest mengen, dog alles fabuleus, ik kan de konst so wel als dien man te dier tijt.

Ik hebbe in besitting gehadt een schaep dat so een swaere en groote staert hadde als UE: melt, Wij haddent tot Egmont int velt gedaen, het was een ram; hij besprong andere ojen, daer quamen jongen van die halfslag van staerten hadden, niet so groot als de vader, maer merkelijk groter als die van de moeder. Men stal het ons af uyt het velt, en wiert in de Noort hollantse steden om gelt te sien vertoont, totdat wij er agter quamen en wederom eygenden.

Hiernevens vint UEd: mede de gedaente van de wilde bosmensen in onse specerij eylanden, bijsonder op Ceram, Alphonsen genaemt, die van mensen eeten niet vies sijn, dog het is hun door de onsen verboden, waerom aen mij geschreven wert, dat sij het niet als heymelijk doen. Het sȳ seer wrede en moordadige menschen. Dese schilderijtjes sijn na het leven geschildert, ik besitte die optoiselen, welcke sij aen't lighaem hebbe, mij van daer toegesonden, en hebbe nog enige mede na het leven gemaekt, die mij nu niet in handen

vallen, waerin vertoont wert hoe sij elcandre dooden en het hooft afslaen.

Nog sende ik tot sijne vermakelijke beschouwing een afbeeldinge hoe de Hollanders die eylanden in dwang houden met bekruysinge, dat eens int jaer geschiet, daer de opperhoofden op sijn, en alles alom berigten, so in politie als justitie van eylant tot eylant, omdat geen dobbelde van dese hebbe so versoeke die terug.

Maer het portrajt van Alexander dat in het hof van den grooten Mogol is gevonden, aen mijn ouders voor desen van daer toegekomen, sal copijelijk aen UEd: na pinxter werden gesonden. Het is met coleuren gemaekt, en daerom en kan so haest niet werden nagemaekt, dit is een curieus stuk, en UwelEd: wert gebeden, dat van mij te behouden.

De Ola die mij van Seylon toegesonden is, is een brief van de geslagten aen de vaste kust aen onse caneel schilders de Chiallias, die mij dogt UE. curieusheyt waerdig te sijn.

Dus verre geschreven, so komt het portrajt van Alexander, daer nog bij hebbende het bovenste van desen brief na dese tekening moeten wagten. Het is een waerdig stukje en aen mȳ vader gegeven voor iets bijsonders, wesende copij van een portrajt, dat aent hof van den groten Mogol wert bewaert.

Waermede verblijve

UEd: gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Amst.
1 juni 1714.

Het woort dat UEd. gist een *aep* te sijn, betuigt een *heydens monster* gedrogt of verbeelding die de Indiaenen aen de overkust veeltijts in hunne tempels vertonen, uytgehouwen of gesneden cieraetshalve, so

als men mij berigt, maer ik sal mij nog nader informeeren op de eygene benamingen in 't indijaens, en der silver gewaende qualiteyten.

P. S. So ontfang ik de eer van UwelEd: brief, sal naer lecture niet nalaeten te antwoorden.

N°. 59.

Wel Edele Gestrenge Heer.

Het geluck is mij weder gebeurt te ontfangen UwelEd: aengenaeme brief in dato 25 Mey. Sij geeft mij veel vermaek en ik herlese die te meermalen. De boeken die van der A heeft int ligt gebragt, besitte mede, dog om deselve te herlesen, na te sien en reflexie daer op te maken, valt mij ondoenlijk, ter oorsaek van gebrek in tijt, minder kracht door de hooge jaeren en besigheden voor t gemeen.

Ik hebbe een broeder gehadt, en nog een na neef, die beyde mijn vader heeft doen reisen in Aleppo, Bagdat aen den Tiger en daer omtrent, sij sijn verstorven, hebben mij mondeling van die plaetsen veel verhaelt en dog niets schriftelijk nagelaeten, so als ook bij hen so de nodige kennis en studie niet en was. De Hr de Bruijn begint out en mede swak te werden, ik gelove niet dat hij andere reysen sal aenvangen, dog gedenke hem sulx te vragen en UEd: te berigten.

Van Priester Jan sijn lant soude veel te verhaelen sijn. Het is eygentlijk dien vorst geweest welcke in Tangut heerst in de stad barantola, dat Kircherus van spreekt, ik hebbe gevangene personen in Moscovien geweten die aldaer sig als gevangene opgehouden hebben, en veel van wisten te seggen.

Daer sijn nu nog overblijfselen vant christelijk geloof, dog het is wijders heydens, ik hebbe een Tarters prins is Mosco gekent, en gesproken, die aldaer was geweest, en van dien godsdienst, hij droeg het afbeeltsel op sijn borst en hielt sulx voor heylig, ik heb het selve gesien en afgetekent gehadt. Maer dat dien Prins met de persianen tractaten tegen de Turk soude hebben gemaekt, mits sij persianen christenen wierden, is bij mij ongelofelijk,

Samarchant is nojt hooftstat geweest van het lant Tangut, of Priester Jan, maer Samarchant is de hooftstat geweest, eerst van het rijk daer Gingischan en namaels Tamerlaen koning sijn geweest, so als nog heden aldaer bijsonder koningen of Chans haere residentie hebben, onder de Tartaren is een gewoonte dat vele van die volken benoemt werden na de vere harer mutsen.

Onder de Turken van barbarijen sijn de renegaten niet so seer geacht, als wel elders onder den groten Heer.

De Abyssinen sijn mijns wetens nojt onder Egypten geweest, maer een volck op sig selven.

De Maleysche tael is wijt en sijts voortgesproten; men spreekt het op Java, op Sumatra, in alle de Specery-eylanden en bij Malacka aen de vaste kust, so dat men niet wel seggen kan de Maleytse koning draegt de geele coleur, wesende seer veel koningen van die tael.

Samarchant is nojt onder Persien geweest, maer wel is een tarters vorst als gingis en Tamerlaen koningen te gelijk van Persien geweest.

Wat van grijphioenen wert gesegt, houde ik voor verdigtsels. Het moijt mijn dat mijn cliënt die opperhooft van Compagnies handel was, welk mij belooft

had den kop te senden van een eenhoren, aldaer is verstorven.

Ik hebbe in Engelant gesien een klein schiet pistool van louter gout gemaekt, welk gout in Schotland' uyt een mijn was gehaelt, en heeft mij den vader van den graef Aran en Hamilton verhaelt dat hij selve goutmijnen in Schotlant besat, maer de kosten om te bearbijden waeren te swaer om met profijt te graven, dies geloof ik wel waerheyt te sijn dat in de Orcades silvermijnen sijn.

Ik hebbe zee-luyden gesproken die agter IJslant in Straet Davids aen lant sijn geweest, die mij verhaelde aldaer steen gesien te hebben daer sij meijnden silver in te sijn, en dat sij ook aen haer meesters daervan iets mede hadden gebragt, ik hebbe int voorleden jaer gelast aen mij mede iets mede te brengen, maer sij sijn niet weder verschenen, sij wonen op terschelling, ik gedenk er so na toe te vaeren en so sij aen lant sijn, sal het ondersoeken.

Indien mijn ouderdom en vele onlustige bejegeningen mij niet hinderden alhier, ik soude weten op te helderen verhaelen van 't Noorts gout en silver, besitte selve vele mineralen van daer gekomen, so uyt Nova Semla, van Nertsinskoj van in Siberiën, Noorwegen en elders, sed non omna possumus omnes, en de lust vergaet mij vast.

Eyndelijk heb ik de goude overblijfselen ontfangen, die opgedolven sijn in de oude begraefpl.... van Siberien, waer onder twe afgoden, bijkans gelijk als waer van voor desen de tekeningen heb gesonden; dog weynig anders. Ik moete nu te water drijven in de Suyder Zee voor een week of twe, na mijn terugkomst sal se doen aftekenen en UEd. doen sien, daer sijn ook een penning of twe onder, maer heb se nog niet

konnen bespiegelen, omdat so eerst bekomen, en so vertrecke, men heeft mij ook toegesonden kopere plaeten of twe aldaer ontgraven, daer letteren opstaen, ik geloof Sinees, dit staet van Hamburg te komen, dog hebbe nog niet ontfangen.

Waermede verblijve

UWelEdele gest.
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

15 Juuy 1714.
AMSTERDAM.

Van de witte moren staet te voegen in mijne aenstaende brief.

N⁰. 60.

WelEdele Gestrenge Heere.

U wel Ed: seer geachte brief in dato den laetsten Juni is mij te sijner tijt behandigt, De namen der schepen in de Moluksche Hongi ofte vloot sijn na de Orankajen of vorsten op de eylanden genaemt die onder de Heerschappije van de Compagnie sijn, en verpligt sijn met een korrokorre ofte roeyschip aen de compagnie dese dienst te doen.

Wie de Tartarische prinsen sijn die in Siberien het christelijk geloof aengenomen hebben, wete ik nog niet wel, maer gisse dat het Mugalen sijn, gelegen benoorden of bewesten de rivier Amúr, ik heb er over geschreven, en kan antwoort over dri weeken seg maenden bekomen.

Geeft dog geen geloof aen kaerten die Vossius heeft gemaekt, hij was mijn bijsondere vrint, een geleert man, dog heeft seer gedwaelt, in opgemelte studie. Dog de Hr Ludolfus die mede mijn correspondent is

geweest, hadde meerder kennis, en sijn werken verdienen meerder geloof, waervan ik vele voorbeelden soude konnen melden,

Het stuk Amber dat de Compagnie besat, en door Chevalier is beschreven, hebbe ik behandelt gehadt, het is verkoft en gebroken, Het was door den konink van Tidor aen ons verkoft.

Het is een verdigtsel dat gezegt wert, een indisch konink Magor het christelijk geloof heeft aengenomen, alleen als wel eer hebbe verhaelt, is het waer, dat in Tangut een godsdienst is geweest, en nog is, (hoewel nu so duydelijk niet is) welke in vele leden helt uyterlijk naer het Christendom, dat de Nestorianen van outs aldaer hebben overgebragt.

Het is seer kundig, dat de Sinesen op Ceylon volkplantingen hebben gemaekt, want men vint er vele overblijfselen. Wil Godt, ik sal er te sijner tijt meer opening van konnen doen, also derwaerts om kennis te hebben, hebbe geschreven.

Het is waer dat de zee op sekere tijt int jaer wit wert, dog dat is niet bij Ceylon maer tussen Ambojna en het Suytlant, ik soude daer omstandig van konnen schrijven, want hebbe het laeten ondersoeken, so UwelEd: nieuwsgierig is, ik sal hem wel berigt daer over doen toekomen.

De zee-dieren welcke tot Porto delive sijn gevonden (intussen ook op andere plaetsen, als onder de eylanden van Tristan de Cunja, en Sint Paulo, en het eylant Amsterdam, etc.) het sijn zee leeuwen omdat de koppen wel na leeuwen gelijken, ik hebbe zee-luyden gesproken, die deselve op gemelte plaetsen hebben gesien. Dus verre geschreven valt mij in handen het laetste werk van onse predicant Doutreyn de clangor[e] evang.; daer ik bij sie de brieven die tussen UwelEd: en hem

over Melchisedek sijn gewisselt, die ik alle hebbe gelesen en admirere. Het is een duystere en speculative saak.

Ik hebbe aen U wel Edelheyt berigt over de witte mooren te sullen senden, maer een jode welcke alle die afrikaensche landen heeft bereyst, had mij sulx belooft, Maar dien man heeft van hier moeten vlieden om begaene quade feiten; hij was geboren onder den konink van Marocco. So dat het mij nu ondoenlijk is dese mijne beloften te houden, dog sal tragten nader berigt in te nemen,

Ik ben

U welEd: gest.
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
30 Jnly 1714.

P. S. So krijgt men hier tijding dat onse bataviasche vloot gekomen is, so er van studie iets curieus in mijn handen valt, UwelEd: sult daer kennis van hebben.

No. 61.

WelEdele Gestrenge Heere.

Mij heugt dat UwelEd: Gestr: mij heeft gevraegt na het groot stuck Amber dat bij de Compagnie was, wes ik nalatig ben geweest te antwoorden, dies sal seggen, dat het is verkogt en gebroken, het woogh hondert drie en taghtigh ponden. Nu is aen gemelte compagnie weder gekomen een stuck swaer hondert ses en vijftig ponden, dat van Tidor is gekomen, wert waerdigh geagt in Oost Indien vier Rijxdaelders de once. Het is gehaelt van de Tidorsche Strant uyt de Buyck van

een groote, daer onbekende Vis, die was komen aendrijven.

Op mijn nader schrijven na de Caep over de Inwoonders van Madagascar, berigt men nu mij, uyt de mont van eenen Jan de Wit, een man die lange jaeren op dat Eylant onder de Engelse zeerovers heeft gesworven, dat daer geen Joden werden vernomen, soo als de schrijver van den Brief selve mede op het Eylant Madagascar is geweest, den Coning heeft gesproken, en tot de bijslaep van sijne Hofdames gedwongen is geweest; op verbeurte by weygering van gedoot te werden, soo als hij aen mij wijtlopig voor 17 Jaeren heeft geschreven. Mahometanen werden aldaer gevonden, dogh deselve sijn van de vaste wal, en voornamentlijck van Mosambicq, om slaven te handelen, overgekomen, die sigh van tijt tot tijt ondêr de Madagascaren hier en daer hebben vermengt, maer alle de Madagascaren sijn Heijdenen van de superstitieuste soort die in Asia sijn; Hun gedaente is 't minst om Lant te bouwen, maer veel meer door de menigvuldigheyt der coningen, elkander te beoorloogen, en de overwonnenen tot slaven te maken. Het sijn wreede en moordadige menschen, die weynig werk maeken huns naesten leven te beroven; het Landt is vrugtbaer en bequaem om alles voort te brengen, indien er werksamer menschen waeren. Het levert althans Rijst, Milie, Erwten en verscheyde soorten van moes en andere vrugten, is ook tamelijk van Rundervee en bokken versien, ook is het vis-rijk, soo dat de Inwoonders hun levensmiddelen genoegsaem daer op hebben en bestaen konnen.

Men heeft mij dit Jaer uyt Arabia, over Mocha, toegesonden een Spera coelestis, van Cooper, daer arabische letters op staen, het is geel Cooper, soo dat

schijnt in die gewesten de Astronomie mede wert geoefent: Het schijnt mij ook toe al tamelijk out te sijn: de Hemels-tekenen staen daerop gegraveert na de wijse der Arabieren of oude Egiptenaren. Ik merke aen in UwelEd: gest: laeste brief, tgunt ik voor desen mede hebbe gelesen in de bij UwelEd: aengehaelde schrijver, hoe men elders, en van outs, den genen die ter Doot verwesen sijn, een goede en smakelijke maeltijt plagt voort te setten. Hier op valt mij in, hoe men, ter tijt der Roomsche Godsdienst, binnen dese Stadt, als iemant door het geregt ter doodt wiert gebragt, een maeltijt gaf aen die van de Regeringe: Waeruyt nogh overgebleven is tot heden, dat als iemant door de Justitie veroordeelt is te sterven, dat men den Patient een maeltijt voorset, na haer eygen smaek, en schaft, soo in drincken als eeten, wat sij begeeren.

Van Honden die niet blaffen heb ik veel gehoort, en gelove dat UwelEd: gestr: sulx heeft gelesen in de Reyse van Olivier van Noort.

De Honden van Yslant gelijken seer na vossen, bijsonder aen 't Hooft, sij blaffen mede weynig, ik heb se meermalen gesien.

Soo dikke boomen, als UwelEd: schrijft, heb ik nimmer gesien, maer ik hebbe Planken uyt Amboina bekomen tot maeken van een Cabinet, die in de midlijn, omtrent ses voet breet syn, dat is agtien in de omtrek: Het is schoon hout.

Dat de Heylige Tomas in Brasilien heeft geweest, houde ik voor een verdigtsel, gesprooten uit de Paepsche overgelovigheden; dog dat hij in Malabaer is geweest, is seker en ben ik niet vreemt, dat hij mede in Sina het gelove heeft geplant gehadt.

Van de Reyse van Hanno hebbe ik mede veel ge-

lesen, mijn gevoelen is, dat hij tot aen de Caep niet is gekomen, maer van tegenover Cadix langs de Africaensche Cust heeft geseylt, en niet verder is geweest, als tot Sierra Leona, en dit mag men gissen uyt de plaetsen, daer hij sig of sijn volk neder sette, soo hier en daer aen de Cust.

Dat er gants ruyge menschen souden sijn, gelove niet, dit egter is waer, dat seeker schipper Teunis van ter Schelling, die ik hebbe gepromoveert gehadt, mij heeft verhaelt, dat hij is geweest in de Rivier de la Goa, met een kleyn vaertuygh, hoog op, en dat daer, aen een Eylant leggende, de Coning van dat gewest aen sijn Boort quam, gants naekt; een man groter als hij oyt eenig mens had gesien, die so ruyg op sijn lijf was, dat men hem op de rug bij het hair konde vast houden. Het was een vriendelijk man, en weldoende aen de Vreemdelingen. UwelEd: Gestr: sult dese Rivier vinden in de Caert op de africaensche Cust, voorbij de Caep, bij Terra Natal.

Dat agter Suriname, diep in't Lant, vrouwen gevonden werden, die bijsonder ruyg-hairig sijn, heeft mij de Salige Heer Scherphuysen, die daer Gouverneur was, verhaelt.

In Borneo sijn Dieren, Ourang-outang genaemt, dese gaen op haer agterste Pooten, en ook op de vier, sij sijn gants ruyg, en komen in gedaente seer naer den mensch, ik heb er eenige na het leven in sijn verwen afgeschildert. De Heer Tulp heeft deselve beschreven, alsmede Bontsius bij Piso: Maer ik heb er meer eygenschappen van gehoort uyt oog-getuygen, sij sijn de sommige pick swart, andere ros en geelagtigh, haere seden en manieren van doen schijnen bijna reedelijk te sijn.

De Indianen seggen, hoewel ik sulks niet gelove,

dat zij geteelt sijn van apen en Indiaense vrouwen in de bossen; Dog dit is waer, dat sij seer heet van natuur sijn, en hitsigh worden, als sij jonge vrouwen sien, soo dat die sig van deselve moeten wagten, op dat sij haer niet aenvliegen. De gedaente der genitalia sijn geheel conform die van een mensch, sij spijsen geen ontuijheden als andere Dieren, men kan merken dat sij als beschaemt werden, ook somtijts schrijen, sig weten te verbergen, etc.

In Oost-Indien, niet verre van Amboina, is voor eenige weynige Jaeren, een Eylandt versonken en als versmolten in de zee, vliedende de menschen in Vaertuijgen van daer, waervan men aen mij, te dier tijt, een omstandig Berigt heeft overgesonden, soo dat niet vreemt voorkomt, dat buyten de Straet Gibraltar een Eylant versonken soude sijn.

De lastdragende schapen vallen in Chili, en ik hebbe personen gesproken, die deselve aldaer hebben gesien.

Wat aengaet het Witte water, men gelooft, het kleyne ondiertjes sijn, die de wittigheyt veroorsaeken, welke op een vaste tijt voortkomen; of een sap dat eenmael 's jaers uyt de bodem van de zee opkomt.

Wat aengaet het Visjen, dat op 't Eylant Sombrero gevonden soude werden, dat in een worm was verwandelt en leefde, daer van heb ik geen kennis, dog wil mij daer over bevragen; Dit weet ik egter waer te sijn, dat, soo op Ceylon als in Brasilien, Torren sijn, die men Folium volans noemt, welke aen Boomen wassen, en eyndelijk levendig werden, afvallen en wegvliegen. Ik besitte er een, die uyt Ceylon hebbe, en ook een die uyt Surinaeme aen mij is overgebragt. De Vleugèls sijn groen als eygene bladen.

Het kan geen waerheyt sijn, dat van een schip tot Alexandria dertig duysent Rijxdaelders aen Tol soude

betaelen, van hier komen daer ook wel scheepen, en ik heb schippers gekent, die daer sijn geweest, en heb sulks niet gehoort.

De extensie die UwelEd. maekt over de Klockjes of Bellen is waerdig.

Dat de oude Oostersche volken veel in 't sin hebben gehadt met Bellen en Klocken, weete ik meede waer te sijn; In Sina werden aen Torens op eenige plaetsen klockjes of bellen gehangen die door de Wint bewoogen, geluyt geven; behalven dat ik wete een oude verbrokene Tooren te staen, daer mede nog eenige klijne klokjes aenhangen, dog door wien gebouwt, is onseker omdat het is agter de Sinesche muer in 't midden van Mugalen Lant of Tartarijen.

De Moscoviten in haer Lant agten een groote devotie en godsdienst te bestaen in het luyden van Klocken, die sij veel duysenden aen de Kerken en Torens hebben hangen: en de grootste klock, die in de werelt hangt in Mosco, in seeker Toorn genaemt de Welike Jan, of groote Jan, ik hebse gemeten en soo mij wel gedenkt, is de midlijn van seven of agt Ellen.

Wat aengaet oesters, die in Negro ponte gevonden werden, tot welkers schelpen stekels, als Egels hebben, soo kan ik seggen, dat soodanige omtrent Amboina gevonden werden, dog sij sijn raer en werden selden gesien, ik heb er verscheydene die seer aerdig sijn, en schoon, men kanse qualijk aenvattea om de scherpte der Pennen.

In mijn tijt als ik in Mosco was, dat nu een halve Eeuw is geleden, was 't aldaer de stijl dat in de legers van den Zaar de Heylige beelden, of liever de Schilderijen der Heyligen, die onder hen geert wierden, in 't midden van 't krijgsvolk omgevoert wierden, en alom

de aensienlijkste plaetsen hadden waervan nog afteekeninge soude konnen vertoonen.

Dat er swart Amber soude sijn, geloof ik niet, maer wel dat 'er amber de gris is, dat na den bruynen helt, UwelEd: gelieve onderscheyt te maeken tusschen Amber, dat Barnsteen is, en amber de gris, als waer van ik in den beginne van dese Brief heb gesproken. Dat 'er egter soo groote stucken amber de gris soude sijn als de Engelsen seggen, geloof ik niet, altoos heb 'er noyt van gehoort.

Soo wel het Amber of Barnsteen, als 't amber de gris agt ik een sap uyt de aerde te sijn, dat wert verhart.

Wij hebben in onsen Hortus medicus Heesters of kruyden, daer van men soude seggen, dat se leven, waerom ook bekent sijn met de naem van Herba viva, Daer sijn onderscheydene soorten; Het is wonder om te sien, men roertse niet aen, of aenstonts de bladeren slaen toe, en de leden vallen neder, niet weder reysende als na eenige 'uuren tijts.

Ik hebbe geschrevene Reysen, behalven die gedrukt sijn van onze Zeeluyden die op Eso of Jeso sijn geweest, de mensen sijn aldaer ongeschoren aen 't aengesigt en de sommige vol hair, soo als ik er mede vele in Mosco heb gesien, die uyt Tartarijen quamen, en Russen selve, die dan niet beschoren sijnde, daer vremt uytsien, maer dat de mensen van Jeso anders gants ruyg souden sijn, kan ik niet bevinden waerheyt te sijn.

Dat er Pick of aerdhaers gevonden wert in Persien, omtrent de Caspize Zee, daer men scheepen mede besmeren kan, gelijk wij met Teer doen, is waerheyt.

Alle de schapen aen de Caep sijn sonder wol, en hebben hair, behalven die van hier of uyt Persia sijn gebragt.

Het is waer dat op Jedso silver valt, en daer is een gebergte Matsmay genaemt, daer men dat graeft; Ik heb een geschrift van seeker Stuurman, die daer is geweest, welke sulks omstandig verhaelt. Maer UwelEd: Gest: schrijft mij, dat hij sulks in een Engelse Reysbeschrijvinge heeft geleesen, ik weet niet dat daer oyt Engelsen sijn geweest, en kan diergelijke Engelse Reysbeschrijvinge niet.

Menschen-Eters werden op veele plaetsen gevonden, ik heb een Surinaems vorst gesproken, dien ik afvroeg of hij mensenvlees at; soo heeft hij mij geantwoort dat hij eenmael een sijner vijanden had gebraden en gegeten, andersints dat hij 'er geen gewoonte van maekte. Een ander Heer, die Gouverneur in Delmina was, heeft mij verhaelt, dat hij diep in 't Lant in Guinea was geweest, en versogt om Vreede te maeken tusschen twee africaensche volken, en Legers, die hem dan onthalende, menschen vlees voorsette en wel bijsonder een arm, dat sij seyden het smakelijkste vlees te sijn.

De menschen van Jeso sijn geen Dwergen, maar de hoog noordelijke volken vallen alle kleynagtigh hoewel ik in Mosco seer veel Dwergen heb gesien, die men mij seyde, dat in seeker Lantschap veel vielen noortwaerts, maer ik heb vergeten, waer het was; Toen de Zaer hier was, had hij er eenige bij sigh, die seer wel gemaekt waeren.

WelEd: Gest: Heere, ik verwondere mij hooglijk over UEd: naerstigheyt, en bijsondere wijse aenmerkingen over die Reysbeschrijvingen, ik hebse mede gelesen, wanneer eerst uytquamen, dog so veel Honing daer niet uytgesogen; Bij mij werden UweEd: brieven bewaert als clinodien, die UwelEd: daer over aen mij heeft geschreven, en sie deselve somtijts na ter verquickinge.

Drie silvere en een goude Penning heeft men mij nu uyt Siberien toegesonden, die aldaer uyt oude begrafenissen sijn gehaelt, ik sende deselve hier nevens tot UEd: speculatie, en wagte die met de Bode weder terug.

Het Gout daer van ik UwelEd: heb geschreven, is nu in mijn handen. Het sijn twee a drie afgoden, bijkans van gedaante als de voorige, die UwelEd: heeft gesien, dan nog arm-ringen, Halsringen, en een goet tal oorhangsels, veelderhande gedaente, een groote afgodt, wel swaer aen gout hondert gulden, een Honts Hooft, en slange-staert hebbende, nog een Esel en Leeuw. beneffens twee gedrogten als wanschapen-beesten, dick en swaer van gout, een drink kopie etc. Ik sal, wil Godt, deselve doen aftekenen, en het gesigt UwelEd: doen hebben te sijner tijt.

De Moscoviten en Siberianen die dese dingen onder heuvels vinden, werpen alles weg dat geen gout of silver is, en geschriften daer sien sij niet na, egter verwagt ik nu over zee een stuck ijser daer letteren en schrift opstaet, men heeft diergelijken voor desen aen mij gesonden, maer of den Capers te water, of den Rovers en moordenaers te Lande, is het in handen gevallen. Het is bijsonder hoe aerdigh en net dese begraefplaetsen sijn gemaekt, en het is bijsonder dat in Landen daer mense vint, nu schier geen menschen wonen, en die daer sijn, sijn arme, woeste en seer slegte Heydense mensen, die nog lesen, nog schrijven konnen, en van het bearbijden van gout, Silver, IJser of Coper niets weten, wie sijn dan die gesedende mensen geweest, welke dese curieusheden hebben bedolven; de Sinesche schrijvers, mijns wetens, melden daer mede niet van, en de Moscoviten hebben dat Lant boven anderhalf hondert jaer niet gekent, den arbijt

aen dit gout, is soo curieus bewerkt en verstandig gemaekt, dat ik twijfele of men het in Europa soude verbeteren. Het is seer raer dat door mijne naerstigheyt en belofte van rijke beloninge dese dingen geheel sijn gelaeten, en tot mij overgebragt, want sij sijn gewoon wat gout of silver is, aenstonts te smelten, maer omdat ik boven de waerde voor fatsoen vergeldinge heb belooft, soo is dit in mijn handen gevallen. Coper, IJser of ander metael wort weggeworpen.

Wat de webben aengaet der Spinkoppen, daer men als sijde iets van soude konnen maeken, so twijfele ik aen de waerheyt, dog ik besitte verscheydene Spinkoppen, die mij uyt America sijn toegebragt, soo groot omtrent als de palm van mijn hant, dog ik kan mij op de waerheyt van sulke webben wel informeren, alsoo mijn Neef, die ik heb opgebragt, eenige Plantagien met vier of vijf hondert slaven daer besit, en dese soo groote spinkoppen aldaer vallen.

Dat er op Bermudes geen vergiftige Dieren sijn, geloof ik waerheyt te wesen, soo als op onse Eylanden Texel, Wieringen, het Vlie, en ter Schelling geen ratten, of mollen sijn, en als er eenige uyt de scheepen aen lant komen, soo sterven sij aenstonts.

Sekere Jode, Saportas genaemt, die in Salé geboren is, heeft mij verhaalt, hoe ontallijk veel joden in Africa sijn, soo dat ik gelove waer te wesen, dat 'er in de stat Judurca seer veel Joden sijn, dog Regeringe hebben sij daer niet.

So als op Barbados Lijm op Pek-Putten sijn, gelijk UwelEd: schrijft, soo sijn ook op den Persischen Bodem, aen de oever van de Caspische Zee diergelijke Kuylen of Putten, gelijk ik van ooggetuygen gehoort hebbe.

Op het Eylant Ceram, dat onder het gesagh staet van onse Maetschappye, en ook op een der Eylanden

aen de Zuyt-Cust, bij Nova-Guinea, wonen op het eerste, midden in de Bossen, en op 't andere aen de oevers van de zee, de menschen in Huysjens die op boomen staen, en dit geschiet tegen het vergiftigh en wilt gedierte.

Het sijn verdigtselen, mijns oordeels van Strabo, dat hij segt van Peerden, met een-hoorns aen 't hooft.

Maer dat het Armadillo-dier Schobben heeft, is waer, en ik besitte een dier Dieren, dat Schobben heeft, met naem anders een Indiaensen Duvel, Sij kruypen in de aerde, en weten onder mueren door te gaen, dog niet als een Rinoceros, want die en hebben geen Schobben, en is het Fabel dat men soo lange heeft gesegt, dat de Rinocerossen schobben of Schilden hebben. Dat men op Sumatra oordeelt, dat het gout door Salomon van daer is gehaelt, is waer, daer sijn oude Putten, die voor onwetelijke Eeuwen begraven sijn geweest, dog namaels weder verlaten, en toe bewassen, soo als men oogschijnlijk kan sien, en ik besitte curieuse afteekeningen en beschrijvingen van die Gout-mijnen, welcke eygen aen de Compagnie sijn, dog nu is het gout-graven gestaekt, om dat alle slaven die men daer bragt quamen te sterven, van wat Natie die ook mogten sijn, ik beware eenige stuckjes gout aldaer opgedolven.

Het is mede waer, dat elders kleene viervoetige Diertjes sijn, die vleugeltjes uytspannen, als Lapjes vel, daer mede sij dan vliegen, door de lugt van den eenen Boom op den ander; Ik hebbe eenige velletjes daer van lange bewaert, maer sijn nu vergaen en weggeworpen, sij sijn als Enkhorens een span lang, groot, seer sagt van vel en schoon van as graeuw hair, vallen in seeker Landschap beoosten Moscovien, dog ik hebbe de naem van het gewest en van het Diertjen vergeten.

De gedagten die U WelEd: heeft over het Cataja, van de Christenen aldaer, en dat den Coning gehelt soude hebben na het christen geloof, komt met mijne gedachten overeen. Pater Couplet heeft aen mij een Bijbel vertoont die hij uyt Sina bragt, en seyde deselve seer lange tijt aldaer, ja voor honderden van Jaeren te sijn geweest, hct was op Perkement out Papeletter in Latijn, ik gelove in 't Jaer twaelf hondert aldaer gebragt.

De caerten van Samson en van Blaeuw, aengaende Tartarije en Kataija, sijn beyde miskundigh gestelt. Blaeuw brengt er de Jootse stammen, die 'er noyt sijn geweest. De eerste stelt een Rijk dat er noyt soo was. Ik gelove niet waer te sijn, dat de Tarters lange baerden gedragen hebben, hoewel mij onbewust. Van de Amasoonsche vrouwen heb ik de eer gehadt voor desen UwelEd: mede te onderhouden, en toen van de Kalmaksche Mugaelsche of Tartersche stoute vrouwen opgehaelt; maer wat soude ik al voorbeelden van vrouwen konnen verhaelen, die op onse scheepen mannendienst hebben gedaen, en sich bijsonder dapper gedroegen, daer van, soo het niet te veel papier soude beslaen, vermakelijke Historien konnen verhaelen, en hoe ik selve in onse Legers vrouwen in soldaete kleedere hebbe ontdeckt, en van kleding doen veranderen. Het is in mijn tijt in 't Leger gebeurt, dat een Dogter, die voor Ruyter reet, sig liet ophangen, om dat uyt merode of plunderen was gereden, en betrapt wiert, sonder dat sij haere Sexe bekent maekte, soo als de Provoost mij, toen in 't Velt sijnde, heeft verhaelt, opgeknoopt, die haer hadden doen ontkleden, na dat gestorven was, dat hem rouwde. En sijn dit dan mede gene Amasonen?

De Armenische christenen hebben hier in de Stadt een kerk, soo dat men wegens haer geloof volkomen

kennis krijgen kan, dogh dit kan seggen, dat het meest seer slegte en onkundige mensen sijn, aengaende geloof en wetenschappen, maer snelle cooplieden.

Ik hebbe gekent seker Wontheelder, geboren tot Enchuysen, genaemt Teunis IJbocken, dese man strande met een schip op Corea, 30 matrosen met hem quamen levendig aen lant, sij wierden gevangen, en volgens de wetten van dat Lant moesten aldaer blijven, want men daer geen Vreemdelingen uyt het Lant laet gaen, dit volck raekte dan aldaer in dienst, sij sijn veele Jaeren aldaer verbleven, eenige quamen te sterven, andere wierden Heydenen, en namen wijven; Teunis nae dertien jaer verblijf ontvlugte het met een Vaertuyg over zee, en quamen in Japan te lande etc. Ik soude seer veel bijsonderheden van dese mensen konnen verhalen, onder anderen soo was hij geweest in de guarde van den Coning, en droeg een musquet op schouder. De Soon of Huysvrouw van den Coning quam te sterven, de Coning toog selve ter Stadt uyt, om de begrafenisse te begeleyden na seeker Hol of gesloten kelder, in een Berg daer een IJsere Deur aen was, onsen man moest den vorst volgen te voet, en droeg een swaer musquet, dat lont op de haan had. Het Lyck wiert in de kelder gesloten, de deur wel vast toegemaekt, en men sloot een levendig vrouwmens of twe daer in, met Reys en weynigh water, tot spijs voor eenige dagen, waerna dese ingeslotene moesten sterven van honger, om de overledene te dienen in het ander leven. En dit is dan conform d'eerste Periode van UEd: brief.

Van dien grooten Boom, wiens Takken krommen, dalen, en soo weder in de gront wortelen, is een seer bekende saek, en ik hebbe daer van te meermalen afteekeningen gesien.

In een cabinet, dat mijn broeder besat, 't gene ik verkogt hebbe, was een handt, die men seyde van een Meerman te sijn, en ik twijfele niet, of die Zeemonsters sijn in de groote zee; Mij gedenkt dat een Deense Admirael, Coert Adelaer aen mijn ouders in mijn presentie verhaelde, hoe hij in de Griekse Eylanden, of in 't eynde van de midlantsche zee, een meermin hadde gesien. Dese Heer die een Noorman was, en hier tot Amsterdam opgebragt, was Capiteyn onder de Venetianen, en hij wiert, om sijn Heldendaden Patricius van Venetien, hij sloeg een Bassa, die hij enterde, het hooft af.

De steur is een vis die ver swemt, en somtijts hier en somtijts daer in de zee wert gevangen, soo als men voor desen hier veel steur in de Zuyder Zee plagt te vangen, en nu selden.

De konninginne van Atsin op Sumatra, heeft ses of agt mannen die haer ten dienst sijn.

Dat er Een hoornen sijn, valt niet te twijffelen, ik heb een vel met de Hoorn uyt Siam verwagt, dog onsen President, die aldaer was, wien ik hadde gepromoveert, is juyst gestorven, soo dat sulks mij nu ontbreekt; maer in Bengaale vallen die niet.

Dat het water van de Ganges soo geeert wert in Bengale is waer, gelijk als men mij steets heeft vertelt, en waer van ook veel wert gelesen.

De Coffi-boom is hier overgebragt, en d'eerste aen mij gesonden, die ik dan in Stats-Hortus Medicus hebbe doen planten; hij is geworden tot een redelijk hogen boom, als hier de kerse boomen sijn, dog weynig kleynder, draegt al vrugt, en de Boonen sijn rijp geworden, soo dat men se heeft gebruyckt. Ik ben ook de oorsaek, door aenmoediging, dat de verstorvene generael van Hoorn die heeft gequeekt Men heeft

nu van hier een afsetsel van die Boom aen den Coningh van Vranckrijck gezonden. Dese Boonen werden na ik hoore, alom geroost en gestampt gedronken, dog de Turcken drincken die seer troebel, met Coffi en al, in plaets dat wij de Coffij weynig doen sincken, en klaerder drîncken.

De naem van Mogol is niet van Wit, of van Besnijdenis, mijns oordeels, maer alleen uyt de Horde Mogol, die in Tartarije is agter de Sineschen Muer, en is dat Mogolsche of Mugaelsche of Moegaelsche lant in seer veele horden verdeelt, die swerven, en van plaets veranderen, gelijk în mijn caerte is te sien, wesende den Keyser of Prins van Indien, die de grooten Mogol wert genaemt, uyt die volkeren gesproten. Sijnde de Mugalle van deselve coleur als het Mogolsche geslagt is, dat nu dit groote Lant beheerst, en de oude Lantsluyden in mogols lant sijn meer bruyn, en al die na den witten verw helt, wert daer onder de Moegalen gerekent, als maer is van 't Mahometaens-geloof, hoewel de andere Tartersche Mugaelen Heyden sijn, na het gelove van Tangut, Daer onder veel vermengt is van de oude Nestorjaensche christelijke godsdienst, die egter ten principale heden aldaer is uytgeblust.

Dat U wel Ed: Gestr: segt van de lose Eeren Poorten in Japan is waerheyt, en heeft men mij daer veel van vertelt door onse Zee-bedienden, die aldaer sijn geweest in Gesantschap. Soo als elders mede van Poorten wert gesproken, daer niemant als afgesonderde persoonen doorgaen mag. Als het te Romen een Jubileum is, wert er een Poort geopent, daer de Paus of Cardinael daer toe bestemt dan eerst door gaet.

Onder de goude curieusheden, die uyt de Sibiersche graven sijn gekomen, sijn ook verscheydene aerdige

oorringen, welke ik gelove dat soo wel mannen als vrouwen hebben gedragen.

Dat niet verre van Derbent Swarte Oly of vettigheyt uyt de gront sijpert, is waer.

WelEd: gestr: Heere, ik hebbe voor desen de Reysen van Van der A doorlesen, dog nu schiet mij de tijd te kort om Revisie daer over te doen. Ik verwagte nog eenige Berigten van den Sineschen Doctor, die in dese Landen is geweest, hebbe hem versogt om de vertalinge te willen doen van het monumentum Sinicum, en soo er iets bijsonder overkomt, sal U welEd: gestr: daer kennisse van hebben.

Ik ben

WelEdel Gestrenge Heere
UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

In AMSTERDAM
den 18 Sept. 1714.

PS. De penningen heb ik aen den Hr Relant vertoont, Hij oordeelt er van als in dese sijnen brief, maer ik heb andere gesproken, die seggen het is samaritaens, en andere dat het is illyrisch, ik wagte den brief van den Hr Relant met de penningen terug.

Het Teeschip is wel gekomen maer nog niet gelost, so dat ik niet wete, wat daer mede bekome, is er iets curieus, ik salt UEd. laeten weten.

Deze brief is *niet* door Witsen's eigen hand geschreven, behalve alleen de *naamteekening* en het *Postscriptum*.

N°. 62.

WelEdele Gestrenge Heere.

U Wel Edele groote brief in dato 16 Oct. heb ik met veel aengenaemheyt ontfangen en gelesen, dog sal

het antwoort daer op uytstellen, dog sende bevorens aen UEd: over de Spera celestis tot sijne speculatie, die weder te rug sal wagten als hij sijn genoegen int gesigt sal hebben gehadt. ik ben van mening om die naer Utregt over te senden aen den Hr Relant, ter uytlegginge van de text. Het schijnt een out werk te sijn, en is in Europa niet gemaekt. De voornaemste meesters alhier seggen mij dat ook hier also niet gemaekt kan werden. Men verwondert sig over het gout en silver. daer de sterren en enige linien van sijn gemaekt.

Het jaer getal vinde ik er niet op, maer curieuse sterkundige souden meschien aen de poolster konnen sien op wat distantie hij van de linie equinoctiael staet, want het is aen U WelEd. bekent, dat die enigsints verloopt, en in de tijt van een eeuw of twe van plaets verandert, so dat meschien de outheyt van dese globe daer uyt soude konnen werden gesien.

Ik neme de vrijheijt, van Hier nevens een flesje van de beste en verste Tee te senden, die nu mij toegekomen is, wenschende dat se hem wel smaeke.

Waermede verblijve naer presentatie van mijn dienst

U WelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Amst.
22 Oct. 1714.

Aen monsieur Van Sugtelen hebben wij verhoging van tractement van dri hondert gulden gegeven.

N⁰. 63.

WelEdele Gestrenge Heere.

UwelEd: aengenaeme brief in dato 16 oct. is mij te regt toegekomen, waer op diene tot antwoort.

dat de afmalinge der Sibiersche curieusheden te sijner tijt bij UE. sullen overkomen, dog het sal nog wat anlopen.

Dat de Sinesen volkplantingen alom in Oost-Indien hebben uytgesonden, soude men met ontelbaere blijken konnen betogen.

Tot bevestiging van UwelEd: gevoelen dat Heydenen informes lapides hebben aengebeden, so believe hij te weten dat als onse luyden voor enige weynige jaeren aen het Suytlant sijn geweest, so hebben sij gesien dat enige van die naekte swarte mensen, die in woestheyt haers gelijken niet hebben, sekere glinsterende geslepen steen hadden sonder dat er enige figuer opstont die sij aenbaden, en godlijke eer aen deden, ik hebbe daer van berigt in brieven aen mij geschreven,

Dat andere meer gesedende heydenen gout en silver bij hunne lijken hebben begraven, blijkt aen de curieusheden die men mij heeft overgesonden,

Het besweren der crocodillen is een geloof door geheel Oosten en men heeft het, ut ajunt, op batavia gesien, dog egter ik geloof het niet, dog het sijn kunsjes van de jndijaenen,

Wat aengaet het reysje dat bij van der A uytgegeven is, van door Siberien na Sina, ik gelove hetselve also te sijn gedaen, maer hij believe te weten, dat de benamingen in die gewesten steets veranderen, gelijk het rijk Altin komt in mijn kaert, en als ik voor vijftig jaer in Mosco was, toen was dien koning vermaert en magtig, maer heden is hij doot, en sijn rijk niet meer in wesen, de volken verdeelt in andere horden en plaetsen.

De plaets Mutalla is er nu niet. Met het woort Crim wert de groote muer gemeent in 't lant daer naest aengelegen.

Het rijk van de Koningin Manchica alias Manchica factima is niet seer groot geweest, ik heb er mede berigten van.

De Kaert van Ysbrants is meest uyt mijn kaert genomen, want hij had die dagelijx in sijn tent gespelt, dog hij heeft se gecorrigeert, so als ik die correctie mede in een nieuw onderhande sijnde kaert heb aengehaelt, maer de Lisle de fransman heeft van die gewesten niets als uyt mijn kaert genomen.

De groote dalay lama is die priester welcke in Tangut resideert, het woort dalay is lacus of meyr gesegt, het schijnt her te komen omdat de katoesta die als een cardinael van den groote dalay lama is, veeltijts sijn swervende verblijf heeft omtrent seker meyr in het Mugalen lant in onse kaert te sien.

Het woort *Nemesis* is niet anders gesegt als vremdeling van wat lant hij ook mogt sijn.

Dat er wert gesproken van een swarte zee, dat is de pontus exinus niet, want die volken noemen alles wat woest en gevaerlijk is, *swart*.

Het is verdigt dat de Tarters enige dagen na de geboorte blint sijn, dese fabel spruyt daer uyt, omdat sij seer klijne toegenepen oogen hebben, bijsonder aen jonge kinderen te sien.

Ik sende hier nevens copy uyt den brief van den konink van Tidor bijsonder, opdat UE: believe te sien, wat hij segt van de gedaente dier vis, daer ik van gewaegt hebbe.

God weet wat schepsel dat dat is, want ik hebbe de figuren, beelde ik mij in van alle bekende dieren so te water als te lande in mijn hooft, maer desen vis ken ik niet, het schijnt na een crocodil te hellen, ik heb er enige die gedroogt sijn maer sij hebben onder

en boven tanden. So dat de wonderwerken Gods hier weder sijn te sien.

Waermede eyndigende segge ik te sijn

AMST.
5 Nov.
1714.
Met haast.

UwelEd:
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Dubbelt uyt een brief die de jegenwoordige konink van Tidor schrijft aen den generael op batavia.

(Door Witsen zelven gecopiëerd).

Kan niet nalaeten bekent te maken dat ik padoeka sivi Sultan een vis gekregen heb, die doot aen onse stranden is komen aendrijven, sijnde geweest den dertiende van de maent radjab des lopende jaers (1713), welke vis gemeten sijnde is lang bevonden te wesen $8^1/_2$ vaem en breet de hoogte van een regt opstaende man met sijnen na boven uytgestrekten arm en een opwaerts stekende krits in de hant hebbende, benevens nog twe of dri spannen daer en boven, de dikte van dese vis is bijna egael geweest so als de breete, swart van vel, wit van buyck sonder schobben, en maer allenig van onder tanden voorsien, deselve opgesneden sijnde heeft men daer in gevonden een stuk amber swaer 125 catjes (swaere ponden).

N⁰. 64.

WelEdele gestrenge Heere.

Naer behoorlijk danksegginge voor de eer van UwelEd: groote seer aengenaeme brief, sal daer op seggen mijn gevoelen te sijn, dat de Nijl niet is te nemen, voor de

gihon die uyt het Paradijs stroomde, maer eerder soude gevoelen, dat die is geweest de Euphraet of Tiger. Onsen overledenen professor Morinus heeft er mede van geschreven, de vliet Oxus die in de Caspische zee uytstort is mede door vele schrijvers also benaemt, schijnende het waer te sijn, dat meer als ene rivier met de naem Gihon benaemt is geweest, so als ik dien Oxus mede met gemelte bijnaem van Gihon be noemt hebbe.

Paradijsvogels werden bij mij bewaert, en het is verdigt tgunt men segt dat sij geen voeten hebben, so mede dat sij een gat in de rug hebben.

Als onse luyden op het Suytlant sijn geweest, vonden sij aldaer een rivier waervan al het water root scheen te sijn, dog als sij het wel besaegen, was daer van de reden dat het sant in de Alvens gants root was, dog het water in sijn self als ander water.

Aen mij is te meermalen met waerheyt verhaelt dat er palmboomen sijn, het mannetje genaemt en andere het wijfje, en dat er onderscheyt aen is te sien, en mede dat deselve na bij elcandre geplant werdende te beter wasdom bekomen.

Dat door Marcus Paulus van de vogel ruts wort gesegt is verdigt, maer dit is waer dat onse Zeeluyden aent onbekende Suytlant gevonden hebben seer groote vogelnesten op de klippen digt aen de zee daer seven matrosen konde in sitten, so als sij deden en rookten Tabak. Sij in de brant gestoken sijnde, maekten vuer of het een boere schuer was, de takken daer dese nesten van gemaekt waeren hadden de dikte van onse ordinaris brandhouten maer in de midden belegt met sagte bladeren, sij laegen int ront sonder dat er een opgang in was waer uyt ik oordeele dat sij van vliegende vogels moeten sijn gemaekt, andersins waere

van gedagte of dese so groote nesten wel van struysvogels of casuarisen mogte sijn gemaekt, die wel niet vliegen, dog egter neste maeken en eijeren leggen. Dit waerheyt te sijn hebben de zeeluyden aen mij genoegsaem met ede verklaert, dog de vogels en hebben sij niet gesien.

Het is waer dat de gants witte mensen die men kackerlacken noemt bij daeg so wel niet sien als in schemering, maer dat men sulke 'gantsche natien soude vinden in Africa ben ik nog niet berigt int seker, dog men vintse aen de Gunesche kust ook op Ternate, de konink van bantam hout er een tot sijn bij-wijf.

Ik besitte verscheydene cameleons, en gisse dat het gene wij meynen dat veranderen van coleur is dat sulx niet anders is als dat schobben op haer lijf sijn als glase spiegeltjes, en wanneer sij dan op wit, root of andere coleur sitten dat dan in die spiegeltjes sodanigen coleur afschijnt, dog dit is maer een speculatie.

Maer dat er dieren souden sijn, die gene buygingen in de beenen hebben, houde voor een verdigtsel.

Het veranderen van het lantschap Augela in steen heb ik tot Tripoli laeten ondersoeken, men had voor mij vele versamelingen van daer gedaen, maer de oorlog heeft mij daervan ontvreemt, wesende dat gevallen in handen der vijanden te dier tijt, waer onder mede was een beelt van marmer tgene overgebragt is onder de beelden van den Konink tot Versajlles, daer ik het hebbe doen aftekenen, dog egter nog enige stukken van olijf en dadelboomen die versteent sijn, sijn nog vandaer in mijn handen gekomen. Een versteent mens is tot Venetien, so ik ben berigt, vandaer gebragt en nu nog te sien. De camelen als sij door dat lant gaen, doet men schoenen aen opdat de beenen van de stenige wegen niet quetsen.

Over de lantreys van Bajcof uyt Mosco na Sina sal alleen melden dat deselve voor desen bij mij is gesien. De reden van de onbekende benamingen is, omdat de naemen der plaetsen in die gewesten steets veranderen naer de oppervorsten die er heerschen.

Seer vele indijaenen hebben een wijse van met den dooden al sijn omslag of huysraet te begraven, bijsonder de koningen in Africa aen Terra Natal. Een seker Schipper dien ik hadde gepromoveert, genaemt Teunis Albertse, heeft mij verhaelt, dat hij in Terra de Natal met een Africaens prins een verdrag maekte, en inkoop van enig lant en haven, tgunt beschreven wiert, hij na weynig jaeren op deselve plaets weder komende, vont de koning doot, de navolger int rijk sijn soon, wist nergens van, en wees den zeeman na het met staketsel omheynde graf daer alles wat van den vader was overgebleven, was begraven, so dat de koopbrieven verlooren of begraven sijnde, men de eygendom niet konde bewijsen, dese Schipper Teunis vont daer een Engelsman, die gants naekt was, en twe wijven hadde, ook veel vee, hij was overgebleven van nog twe of dri Engelsen die aldaer uyt een engels schip waeren blijven staen, dese man had bij de vrouwen al verscheyde kinderen geteelt, sijn mackers waeren door de inlanders om quaden handel gedoot, maer hij wiert seer gelieft en leyde aldaer een gemaklijk leven, hij versprook sig met onsen schipper om mede naer de Kaap over te vaeren, dog op 't vertrek staende, so hielt de liefde tot sȳ wijven en kinderen hem aen lant; dit luy en gemaklijk leven lokte twe van onse hollantse bootsgesellen aen, al haer klederen weg te werpen, meerderheyt van vrouwen aen te nemen, die de engelsman bestelde, met koeijen en vee, en het schip te laeten vaeren, blijvende aldaer onder de naekte Afri-

canen van Terra Natal; daer seer selden of schier nimmer christenen komen te landen.

So als de Canarische eylanden geen fenijnig dier lijden, so lijden onse eylanden van het Vlie weynigen, en Texel geen ratten of mollen, want die daer aen lant geraeken, sterven voort, de groene velden op zee is by onse luyden een kenlijke saek en altoos te sien.

Wat de Hr Relant schrijft over onse Arabische globe believe UwelEdele uyt sijne brief hier nevens te sien, welcke brief ik te sijner tijt te rug verwagte.

Onse compagnie besit de Westkust van Sumatra of het merendeel van dien, dog so dat er egter bysondere vorsten sijn afhangig van ons, bij wien sij erwaelt werden, etc.

Nog is op dit eylant het klijne rijk van Atsien en behalven dit so hout sig op te midden in het eylant een groot vorst die men altoos heeft genaemt de Keyser van Manicabo, veel onwaerheden sijn van dien vorst steets verbrijt, omdat nimant onser natie of seer selden toegank in dat lant hadde. Groot wiert opgegeven van sijn magt en van sijn rijkdom in goutmijnen etc. dog het regte beschijt heb ik er nojt van konnen krijgen, dit schijnt egter waer te sijn, so als ik int seker uyt onse geschriften van daer overgekomen kan sien, dat hij Hr van dit gantsche eylant is geweest en dat de strantvorsten alle sijn vasallen sijn geweest en van hem afhangig. Nu is mij van daer gesonden sijn Titul, mij dunkt ik heb er voor desen met UEd. van gesproken, hij roemt sig afkomstig te sijn van den grooten Alexander, so als UEd: in dit afschrift... sijn Titul kan werden gesien, tgunt ik UwelEd: toesende, omdat mij heugt dat UwelEd: nopende dien keyser Alexander sijne speculatien heeft laeten gaen, en mede om de bysondere belaggelijke expressien welcke in dien titul

werden gevonden, die smaken na de alderhoogste grootsheyt die ojt enig keyser sig heeft aengematigt.

Het oordeel aengaende dese groote inbeeldingen van desen keyser believe UwelEd: te sien, in het copy papier dat begint *Extract uyt de missive den gesaghebber.*

Ik hebbe voor desen aen U welEd. toegesonden een berigt over den kostelijken troon van den grooten Mogol met sijne waerde, die toen audientie had gegeven aen den gesant van onse compagnie, genaemt Jehaendaersjah. Siet nu hoe dien so grooten vorst wiens vrintschap wij hadden gekoft met de onkosten van elf tonnen gouts, ellendelijk van sijn broeders soon, Fasier genaemt, is overwonnen, die nu den troon beklimt, en hoe wredelijk hij sijn oom heeft doen om hals brengen. Waer uyt klaerlijk de wisselvalligheden van de werelt sijn te sien. Nu sal onse compagnie weder kosten en werk hebben om de gunst van desen nieuwen keyser te verwerven.

Dat Bajcoof spreekt van rivieren die door bucharenlant loopen en dat elders Hollants schepen een rivier op komen geseylt, sijn alle praetjens en verdigtsels. So als hij mede de lantschappen en steden niet te regt onderscheyt, tot welker opheldering mij nu de tijt ontbreekt, bewaerende sulx tot nader ledige ueren, of ueren van minder omslag en meerder lust, die mij somtijts ontsakt.

De Hr IJsbrants heeft sig van mijn kaert bedient, hij reysde daerop en had die dagelijx in sijn tent aen de doeken gespelt, dog heeft eenige correctien gemaekt, so als hij mij sulx heeft berigt.

Sijn amuletum komt terug en ik bedanke hem hartelijk voor het gesigt.

Alle haagen in Moscovien sijn swinters wit en somers graeuw.

Het is sulx met de schaepen aen de Kaap, dat sij geen wol maer haajr op het lijf hebben, dog nu sijn daer van hier en uyt Persien enige schapen gebragt, welcke goede wol geven.

De aftekeningen van de Sibiersche outheden sal UEd: het eerste sien, dog ik wagte tot dat de laetste schepen van Archangel gekomen sullen sijn, omdat nog iets verwagte daer schrift opstaet.

Waer mede naer presentatie van mijn ootmoedigen dienst verblijve

UWelEd: Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Amst:
4 Dec. 1714.

Den Hr breder heb ik reets aen onsen president burgemeester ten besten voorgestelt.

Met haast, en vergeeft de slordigheyt van desen brief.

I. *Extract* uyt 't vervolgh der agrase Nouvelles, geinsereert in 't Bengaels inkomende Briefboek, onder dato 28 Maert 1713 f. 233.

(bevattende het verhael van de dood des grooten mogols, met een *schaar* den hals afgeknipt, etc, etc.)

II. *Extract* uyt de missive door den gesaghebber en Rait, tot Padangh op Sumatras Westkust geschreeven aen den gouverneur generael en Raden van Indien, in dato den 22 Maert 1713.

(betreffende onderhandelingen met den bovengenoemden Vorst van Minang Cabou, en bevattende diens brief met al sijne titels).

N°. 65.

Wel Edele Heer.

Voor desen hebben wij elcandre onderhouden over het porcelijn in Persie. Nu is hier een man uyt Gamron te voet komen gaen tot in dese stat. Hij heeft mij over het porceleyn berigt tgunt ik UwelEd. niet kan onthouden.

Hij segt mij dan, dat in een dorp dri mijl van Gamron aen de voet van een groote berg genaemt boerchon, swartagtige aerde valt als de coleur van leijen, van dese aerde werden schotels en schalen gebacken, die dan gebacken sijnde werden verglaest, dit verdraegt warmte.

Behalven dit aerdwerk komt van de stat Korman in persien porcelijn dat wit van binnen is, twelk mede wert verglaest, dog dit is bros en barst als er warmte inkomt, Het wert versonden na batavia en in de schepen tot koude keuken dienst gebruyckt.

Maer het fijnste en beste persijaens porcelijn wert gemaekt in Silvas, dog dit is niet verglaest, en alleen gebruykelijk om water in te koelen, en daer uyt te drinken.

In Candahaer een persische stat dog die nu van de visbecken is ingenomen, wert mede van dit aertwerk gemaekt, maer het verdraegt geen heet water, is andersins so mooij als dat van Sina. Hij noemt het porcelijn int persijaens jens albaki.

Dese man heb ik nu weder dienst gegeven met de eerste schepen naer Oost Indien. Indien UEd: wilde dat ik aen hem enige vragen soude doen, hij believe deselve mij over te senden, maer het moest voort geschieden, omdat de schepen op haer vertrek staen.

De man spreekt persisch, Turkx, portugees en italijaens, ook moscovis en duyts.

Hij is twe jaer op weg geweest en heeft moeten bedelen, komt getreden van Gamron na Ispahan naer klijn Asia tot digt bij Constantinopolen en weder te rug tot aen de Caspische zee daer hij over voer en so weder te voet tot in Mosco en Petersburg, en so de oost zee langhs tot hier toe, en had ik hem niet geholpen, hij soude terug dat selve pat gekosen hebben.

Ik ben

AMST.
8 Dec.
1714
met haast.

UwelEd:
ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Ik hebbe seer groote bloempotten en watervaten van porcelijn, ik meynde dat het Sinees was, dog dese man het siende, seijde mij het is persijaens, men heeft aen deselve allerhande coleuren.

N⁰. 66.

WelEdele Gestrenge Heere.

Het is mij leet dat ik de aftekening van het beelt niet kan senden, dat voor mij tot Tripoli was gekoft, en onregtvaerdig afhangig is gemaekt, so als het was ingescheept aldaer om herwaerts over te komen, vermits ik het hebbe verlegt en nu juist niet in mijn handen valt. Sal so dra het ontmoete doen overgaen. De journaels de Scavans tot Parijs voor enige jaeren gedrukt spreken daer van. Het is een vrouwspersoon gekleet op sijn romeijns, so mij dunkt, staende op een pedestal, en was gevonden niet verre van het versteende lant Augela, het is op enige dusent gulden getaxeert,

hoe vermits de onkunde der Turken maer weynige ducaten aen mij kost. Men had voor mij aldaer nog versamelt veele andere antiquiteyten, so van Medalien, ringen als andere dingen, die alle verloren sijn gegaen. Het geval was dat de koning van Vrankrijk aldaer een commissaris sont die de vrede sloot met die barbaren, waerop sij met ons braken en so aenstonts onsen consul wegsonden, de franse commissaris die scheen een curieus Hr te sijn, en horende dat onder onsen consul, die de suster aldaer van den fransen consul had getrouwt, gemelte curieusheden waeren berustende, bewoog de turken om den onsen te dwingen deselve over te geven, eerst aen Haer, die sij dan aen Hem Hr commissaris, wiens naem mij vergeten is, aenstonts over rijkten. Hij dan om sijn hof te maken bood dese vontsten aen Sijn Majesteyt en dit beelt wiert in de tuyn of galderij van Versajlles geplaets, swetsende het journael daer seer van. Ik heb het laten meten, het is van hoogte als een ordinaris mens.

De plaets daer de Sibiersche curieusheden sijn ontdekt, is omtrent op sestig graden noorder breete. de inwoonders van dat lant sijn wilde heydenen, leven van wilt en visserij dog sedert anderhalf hondert jaer hebben de Moscoviten daer volkplantingen gesonden, dese bebouwen het lant, en sajen daer koorn, hebben ook aldaer vastigheden gebouwt so hier en daer. Tam vee is daer van outs niet geweest, dog nu hebben de russen het selve aldaer gebragt. de gront is vet en heeft velerhande boomen. bijsonder veel ceder, en ik heb een ceder appel of twe die aldaer is gevallen.

Het is waer dat op Jaffenapatam dat een hangent eylant aen Seylon is, dog een bijsonder rijk, nu geheel in besitting van de compagnie, seer veel christenen sijn en meer als hondert dusent. Wij hebben daer veel

scholen door het gantsche lant en de inlanders werden daertoe gehouden dat sij de kinderen moeten ter schole laeten gaen, en dagelijx werden vele tot het gereformeert Christendom gebragt, dog de portugese paperij sit er nog wat vast in de gemoederen gewortelt.

Op Ceylon hebben wij een hoger school daer is een rector en daer sijn jonge proponenten gesonden die de tael hebben geleert, en men heeft reets een indijaen of twe so verre gebragt dat hij een predicatie weet op te seggen in de Kerk, en hier gaet het met de voortsetting vant geloof vrij wel, daer van omstandig soude konnen verhaelen, en hebbe ik voor vele jaeren mede aenlijdinge gegeven tot voortsetting van dese aenqueking, dog in de Moluksche eylanden dat sijn de specery-eylanden daer alle mensen heydenen sijn, behalven enige mahometaenen, daer sijn gehele dorpen alwaer alle mensen sijn gedoopt, self enige van de klijne koninkjens, die aldaer onder het oppergesag van de compagnie regeeren, sijn tot het Christendom overgekomen, en dese mensen sijn gewillig en leersaem, genegen om tot onse godsdienst over te komen, en kan ik UEd. requesten of memorien toonen van enige dier Orankajen, dat sijn koninkjes, versoek doende om christen leeraers te mogen hebben, biedende sig aen om onderwesen te werden met al haer volk, en gedoopt. Het is waer dat wie gedoopt is, enig voorregt heeft, maer hier is het, daer ik, onder ons in stilte geseyt, daer ik klagen moet over gebrek van leeraers en onderwijsers, men kan er schier geen predicanten na toe krijgen, want NB. daer valt niet veel te haelen, de droge specerijen geeft haer geen voordeel, behalven dat het aldaer seer heet is, en de aerde geen goede spijs voortbrengt. Hoewel, als ik meester was, meerder tal van leeraers daer senden soude, het sijn

veel eylanden en den predicant die op de hooftplaets woont komt op sijn best een mael int jaer de visite doen op de afgelegene eylanden ter bedieninge van de sacramenten, waer na hij weder vertrekt, het getal der christenen spat aldaer tot veel dusende uyt, men heeft egter op elk plaets een schoolmeester die voor leest en den indijaenen de gebeden leert, en in klijne vraagpunten onderwijst.

Dat de luytersche predicanten op trenquebaer veel souden uytrigten, geloof ik niet.

Eyndelijk met het laetste schip van Archangel sijn mij toegekomen twe roomsche Medalien, die mij maer nog beter aen UEd: sijn bekent. Ik sie er niet bijsonders aen als dat sij uyt Tobol komen de hooftstat van Siberien. dog hoe aldaer gekomen, weet ik niet.

Behalven dit sent men mij een ront metael schoteltje dat in Siberien in een grafstede is gevonden, van gedaente als het andere dat ik hebbe, daer staen oude Sinesche letteren op, so ik gisse meer als dusent jaer out, want sij sijn van gedenkwaerdige andere die UEd: heeft gesien welcke out sijn over de agtien hondert jaer. Sij sullen in afschrift UEd. werden toegesonden, en ik salse na batavia doen overgaen ter vertalinge,

Waermede naer presentatie van mijn dienst en toewensching van alle heyl segen en voorspoet in dit ingetreden nieuwe jaer verblijve

U welEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

10 Jan. 1715.

De twe medalien kan ik bij gelegentheyt wel weder terug krijgen met het oordeel dat UEd: heeft daerover.

N°. 67.

WelEdele Gestrenge Heere.

Een siekte van dri weeken hebbe mij belet aen UwelEd: te schrijven.

Hier nevens het boekje van de Hr de Bruijn over sijn Persepolis.

Gelijck mede het afschrift van de out Sinesche letteren (nisi fallor) die ik op een metaele schotel geschreven vinde, die mij met het alderlaetste schip van Archangel uyt Siberie is toegesonden, en aldaer van diep onder de aerde opgehaelt. Ik verstae den inhout niet, dog gedenke het selve ter interpretatie naer batavia te senden. Mijne meyninge is, naer dat de uytlegginge sal hebben, het selve int licht te geven. Ik wil gaeren dat geleerde luyden het sien, maer soude niet gaeren hebben, dat imant anders voor mij het selve op een andere naem, buyten mijn kennis, of sonder mij te noemen, int licht gaf, of gemeen maekte, want het bekomen van dese dingen kosten en moeiten en veel gelt.

De afgoden heb nu in handen gegeven van de tekenaer en sij sullen, als gedaen sullen sijn, aen UwelEd: werden toegesonden.

Het boek van le blanc heb ik voor desen gelesen, maer het valt mij nu niet in de hant, dat hij segt de eenhorens timide of woeste dieren sijn, heb ik voor desen aen UwelEd: uyt de berigten aen mij uyt Siam toegesonden, berigt, met veel omstandigheden, het vel van dit dier met de Hooren daer aen was mij beloof, maer juist mijn man die het opperhooft van de Compagnie in Siam was, is gestorven. Men hebbe dan niet te twijfelen of die dieren werden gevonden.

Dat de maagt Maria op Calicut werde geeert is geen wonder, want aldaer wonen veel sint Tomas christenen, den konink aldaer is den Samorijn, die onse compagnie onlanghs tot reden met de wapenen heeft gebragt.

Dat het water van de Ganges heylig wert gehouden bij Indianen is een seer bekende saek,

Van de oude gebouwen die gevonden werden in Africa te landewaerts in, daer omtrent men het gout vint heb ik UEd: voor desen mede onderhouden, een engelsman die aen de Kaap is geweest heeft aldaer aen den governeur vertelt, dat hij die heeft gesien, dat hij er ook letters op stenen gegraveert aen heeft gevonden, maer onwetende wat tael het was agter Sofala en Mosambique, daer een dor lant was dog gout rijk, en nu geen menschen woonden als swervende harders. Ik heb wel last gegeven om dit nader te ondersoeken dog geen beschijt bekomen, so dat ik vast van meyninge ben, dat Salomon mede van daer het gout heeft doen komen, so wel als van Sumatra, daer de oude gout kuylen nog sijn so als ik mede meyne aen UEd: voor desen te hebben berigt, ik heb er de aftekeningen van en berigten.

Ik vinde in mijn cabinet een diergelijk van coper afbeeltsel met Hieroglyphische letteren als UEd: mij getekent sent, dat uyt Egypten hier overgebragt is, in een grafplaets schijnt ergens op gestaen te hebben.

Dat de Sinesen die groote gebouwen soude hebben gestigt daer UEd: van waegt, en aen mij verslag van toegekomen is, sulx gelove ik niet, omdat de Sinesen diergelijke wijs van bouwen nojt hebben gehadt, en sij ook alleen de zee-kusten in besit hebben gehadt en niet diep int lant hebben geboort. So dat vast gelove dit Salomons of der oude Joden werk te sijn,

ten waere de koningen van Tyrus daer aen mede hant hadden gehadt.

De dieren die haere jongen in haer ligchaem verbergen sijn hier, hoewel doot, te sien.

Ik vinde het niet vremt, dat koningen twemael wierden gekroont, want men leest bij baker die het leven der engelse koningen beschrijft hoe in den jaere ruym dertien hondert een engels konink mede twemael wiert gekroont.

Het is waer so als UwelEd: gist, dat de hoorens der een-horenen niet so lang sijn als men die afmaelt, maer veel klijnder so als voor desen aen UwelEd: heb berigt.

Van de griffioen vogels houde ik alles verdigt, wat daer van wert gesegt.

De Hr Wilkins heeft deser dage hier een werk uytgegeven van de oorspronk der Talen, een boek dat aen UwelEd: behaeglijk sal voortkomen, hij heeft vertalingen van vele coptische schriften onder handen.

Waermede naer presentatie van mijn dienst verblijve

UwelEd: gestr:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Amst.
26 Feb. 1715.

Het coper beeltje wert mij bij occasie wel weder toegesonden.

N⁰. 68.

WelEdele Gestrenge Heere.

Met aengenaemheyt ontfange ik UwelEd: laetsten brief, dog de vorige met droefheyt en smerte mijner siele, waerin hij aen mij deel van sijn so groot verlies geeft, de Almagtige trooste en sterkte hem sullende de hier verlorene in de eeuwige vreugde vinden.

Met de aftekeningen ben ik tot nog opgehouden,

soude anders reets gesonden hebben, dat dan staet te geschieden, dog so als UwelEd: tot Campen, so ben ik nu voor een week of vier in den Hage, op de affayres van de compagnie.

Ik wete niet dat Kempferus nadere werken uytgegeven heeft, hij is mijn correspondent al voor seer veel jaeren geweest, wanneer hij in onsen dienst was op Japan en Gamron, maer dat hij veel stoffe voorhanden heeft om den dag te doen sien weet ik wel; hij staekt nu met mij de correspondentie.

Dat UE: WelEd: van de Palm boom segt, hebbe ik voor desen van ons volk gehoort waerheyt te sijn, ik kan mij wel net informeren als weder tot Amsterdam kome.

Maer dat gesegt wert in die franse vojagien daer UEd: van spreekt, c'est pour rendre ces arbres la bien fertiles, il faut que les hommes habitent dessous, etc., dit sijn loutere verdigtsels en onwaerheden.

In Sina is veel volk. Een Sinees die ik sprak, seyde aen mij, dat hij hier geen mensen sag, self niet in den Haag of tot Amsterdam daer ter plaetse waer men de meeste vint, en in Pekin segt hij was niet een dag schier of van de Stats poorte wierden mensen dootgedrongen, den Hr Vossius egter slaet mis in sijn rekening, dog ik heb een aentekening die mij de jesuit Couplet nagelaeten heeft die ik gelove netter te sijn, sij is tot Amsterdam waerom se van hier niet senden kan. De Historie van Confusius is alom bekent.

Dat de geallegeerde auteur int frans van het hajr der Sinesen spreekt is wel van outs maer nu niet waer, want elk Sinees in Sina moet sijn hajr snijden op sijn tarters, op straffe van het leven, so dat er ook vele sijn gedoot die liver haer leven als haer Hajr wilde missen, maer onse Sinesen op batavia, java en elders onder onse jurisdictie wonende, dragen lang hajr na de

oude wijs, uytgenomen de zeeluyden die af en aenvaeren, welcke op sijn tarters sijn geschoren.

Dat de vogelnesjes onder Calambok bomen soude wassen, et qu'on les trouve dans de certains rochers de la mer vis à vis des terres ou sont les arbres appellées Calambok, dit is een groote leugen.

Int voorleden seg over twe jaer heeft onse generael Rietbeek een omreys op Java gedaen en hij heeft aen mij selve geschreven dat hij om de Oost een groot hol vont tegen de zee aen, daer dusenden van dese vogeltjes in en uyt vlogen, gelijk onse swaluen, snel in 't vliegen, sij aesen op klijne garnaeltjes en visjes aen de stranden, en dese nesjes sijn niet anders als klijne gepelde garnalen, die lijmagtig sijnde, aen elcandre kleven, als sij bij een gevoegt werden, en so tot een ligchaem werden. Dit men heeft tot dese tijt toe niet geweten, en is nog bij weynige bekent, want dese vogeltjes houden sig op afgelegene plaetsen, en sijn so geswint int vliegen, dat men haer aesen of spijsigen qualijk siet, gelijk wij sulx van onse swaluwen ook qualijk sien kan.

Van die groote castagnes houde ik waerheyt te sijn en wete niet beter of ik hebbe een aftekening van die vrugt, behalven dat ik wel wete dat in Japan castanien sijn ses mael groter als bij ons.

De Tael van Cochin china is gebroken Sinees, en daerom kennelijk dat men de betekeningen uyt de klank oordeelt, gelijk men die van Sina doet en deselve al singende uytspreekt.

Waermede kortelijk en in haast aen UwelEdele hebbende geantwoort verblijve

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Hage
6 April.

N°. 69.

WelEdele gestrenge Heer.

Uit last van den WelEd: Gestr: Heer N. Witsen, mijnen Oom, sal dese dienen om aen Uwe WelEd: Gestr: te melden den ontfang van des selven hoog geëerde Letteren van den 13 deses; dewelke te beandwoorden hoog gedagte Heer mijn Oom voor eerst gedrongen word uit te stellen, wegens vele en sware benauwtheden en koortsen, waerdoor bloedige fluimen en slaeplose onrusten sijn veroorsaekt, niet sonder gevaar; en dat sedert den 4 deses, dog door GODS goedheid is 't nu aan 't beteren, en heeft men hoop op herstelling, dat d' Allerhoogste geve!

Met Uwe WelEd: gestr: verheffing tot Lid van dat aansienlijk Koninklijk geselschap der Geleerde in Frankrijk wenst hooggemelde Heer mijn Oom alle geluk, eer en roem aan Uwe WelEd: Gestr: en desselfs voortreflijk Huis; welks doorlugtige naam alrede in soo hoge agting is, en aldus in de geleerde wereld altijd tot een sieraad sal verstrekken: onder welke toejuichingen ik, na onderdanige groetenis, versoek de eer te mogen hebben van mij te noemen

WelEdele gestrenge Heer

UwelEd: Gest:
bereidwillige dinaer
J. Witsen.

AMST. 1715,
den 23 Mai.

N°. 70.

WelEdele Gestrenge Heere.

Van een dodelijke krankheyt opgestaen sijnde, hoewel nog bijster swak, en niet volkomen herstelt, so en kan niet nalaeten, mijn droefheyt in UwelEd: schoot uyt te storten. Mijn liefste neef Jonas Witsen, broeders soon, die aen UEd: uyt mijn naem den brief had geschreven, een man van 29 jaer, schepen van dese stat en baljuw van Amstelant, en van de hoogste verwagtinge, sterk en fris, is na een siekte van agt dagen overleden tot mijn siels hartelijke droefheyt, ik hebbe hem opgebragt en tot so hoge waerdigheyt gevordert gehadt, een der enigste steunen van mijne familie, een oneyndelijk swaer verlies voor mijn gesin. Want ik geen kinderen hebbende hadde op hem alleen gehoopt en gebouwt, hij was liefhebber van alle fraigheden, deugtsaem en verstandig. Hij laet een seer kostelijk cabinet na, ik twijfele niet of UwelEd: gest: sult deel nemen in mijne droefheyt.

Hier nevens komt een gelukwenschinge over de verheffinge die de fransen koning UwelEd: heeft toegebragt en heeft sijn Majesteyt waerlijk een goede keuze gedaen.

Ik hebbe met UwelEd: altoos mede geoordeelt quid Honos alit artes omnesque incendimur gloria.

Het gene UwelEd: segt van den Hr Galland, segge ik ten aensien van UwelEd: gestrenge van wien ik besitte een groot volume van seer waerdige en geleerde brieven, die den dag verdienen, welcke ik net bijeen gevoegt hebbe en bewaere onder het waerdigste dat ik besitte.

Op de curieusheden in UEd: laetste bevat kan ik niet antwoorden ter oorsaek van mijne swakheyt en hope sulx na enige weeken so de Almagtige Godt mij volkomen herstellinge geeft te sullen doen. ik ben

UwelEd: gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
3 Juni 1715.

N⁰. 71.

WelEdele Gestrenge Heere.

Dit grieksche geschrift sent mij den Hr Consul tot smirna mijn neef. Hij versoekt dat ik er aen UEd: notitie en visie van geve, wes het hem sende met versoek dat het maer believe te behouden. Ik kan so wel wat griekx lesen en hier en daer een woort verstaen maer completelijk is die tael mij niet bewust. Hij sal daer een bevel aen de Grieken in vinden wegens de porto, nopende hoe sij sig in den oorlog tegen de Venetianen hebben te gedragen.

Ik ben geresen en ook genesen behalven dat het veel en hart spreken mij verveelt. dies houde mij opt lant in stilte onder hoop van volkomen herstellinge. Ik ben

UwelEd: Gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMSTERVEEN
aen den Amstel
7 july 1715.

N⁰. 72.

WelEdele Gestrenge Heere.

Mij is ter hant gekomen UwelEd: aengenaeme brief in dato 16 Aug:

Het is met mijne gesontheyt nu redelijk, en danke hem voor de eer van daer naer te vernemen.

Syne christelijke en morale consideratien gevallen mij seer, en hebbe ik mij altoos, met alsulke sentimenten geconformeert.

De consul Hochepied is aen de beter hant, sijne soonen werden verwagt. In Egypten sijn veel outheden, dog werden door kundige Europiaenen weynig besogt. Het boekje van de Hr Lucas is curieus.

Wat belangt de oesters van dri hondert pont swaer, die op Java soude gevonden werden, daer weet ik niet van, gelove sulx mede niet, maer dit is waer dat op Ambojna oesters werden gevonden, welcker schelpen de sommige swaer sijn ten minsten vijf hondert pont en swaerder, so dat dri mannen die qualijk konnen tillen, men noemt se aldaer Noachs schelpen bij de Nederlanders, behalven haere indijaensche naem, ik besitte ses stux van deselve, en nimant heeft se hier, mijn wetens, als ik, want om de groote swaerte daarmede de schelpen belast werden, sent men die niet over, behalven dat er weynige curieuse liefhebbers sijn, en die er al sijn hebben geen macht om alsulke swaere packen te doen overkomen. ik heb er agter mijn hujs een fonteyn van gemaekt, tegelijk met vele andere schelpen en horens, die sestien voet hoog springt. Dese schelpen werden van de christenen en mahometanen Noaghs schelpen genaemt, omdat men se mede vint in en aen de toppen van hooge bergen bewassen met boomen en kruyden, behalven dat se in zee sijn, eetende de inwoonders de vis die er in is, die sijn arm of hant tusschen de schelpen stak als sij levent sijn, was deselve quyt, als hij toeneep.

Oordeelende de bovengenoemde dat niet te gissen is, hoe dese oesters in of opt gebergte bedolven soude sijn als door de watervloet ter tijde van Noach.

Eyndelijk sende hier nevens de afbeeldingen van de goude Sibiersche outheyt, op de plaet N°. I sijn die figuren te sien welcke ik voor afgoden houde, de twe andere verbeelden, so als UwelEd: believe te sien, ik sende die tot UwelEdele speculatie en meyne die in mijn werk te brengen, so het UwelEdele believe sijn oordeel hier over te geven en te seggen wat 'er hem van dunkt, het sal mij aengenaem sijn, maer ik soude niet gaerne sien dat andere geleerde luyden daervan int publiek profiteerden, ik verwagte nog meer van diergelijke, onder anderen een oorhangsel van gout daer een menschen tant in sit, als een juweel, gelijk hier de diamanten in de oorhangsels der vrouwen werden geset, dog welEdele Heer en lieve vrint van so veel jaeren, mijn swakheyt is groot en vele dagelijkse wederwaerdigheden hinderen mij het werk van Tartarije en andere studien voort te setten niet wetende wanneer het de dag sal sien.

Nog sende ik UEd. toe een brief van den proponent Conijn op Ceylon, die ik hier over de Ceylonse outheden had geschreven, met nog een afschrift van wat afgodenbeelden men daer vint, en enige onbekende vremde characters, welk laetste mij dunkt dat ik nog eens aen UEd: heb toegesonden.

Naer dat UEd: die tot sijn genoegen sal hebben besien, versoek dat deselve met de brief van Conijn mij terug moge gesonden werden, omdat ik er geen dubbelt van hebbe en deselve seg de brief moet beantwoorden.

Ik hebbe op UEd: versoek naer Oostindien geschreven om te hebben enige Sinesche boeken die mij toen opgegeven sijn, dese ordre gaf ik aenstonts naer batavia om die te soeken. Een mijner vrinden schrijft mij dat hij niets van het opgegeven kon vinden, en dat bij alle

Sinesen gevraegt, nimant die hadde, maer een ander Heer, die aldaer in de Hoge Regeringe is, sulx hoorende en dat ik er na dede soeken, heeft mij toegesonden twintig stux van de gevorderde boeken, die ik dan onder mij hebbe, ik verstae den inhout niet, dog twijfele niet, of het sullen ist niet int geheel ten minsten het gedeelte van de geeyste sijn. Maer terwijle WelEd: Heer, dese boeken niet voor UEd: sijn, maer voor een ander heer van geleertheyt die elders woont, so neme ik de vrijheyt te seggen dat ik last gegeven hebbe die boeken te koopen, en ik hebbe uijtgelooft ten hoogste vijftig gulden, de Hr die se sent en is niet van mijn ordinaris correspondenten. Waeren dese boeken voor UEd: ik soude daervan niets vorderen, en hij hadde reets deselve hier nevens, maer sulx niet sijnde, neme ik de vrijheyt te seggen, of UwelEd: niet en dunkt, dat de Hr die deselve heeft geeyst, niet een of ander boek behoorden te senden ter vergeldinge aen den genen die se sent, waervan ik de bestellinge op mijn naem soude doen, want men weet niet anders of dese boeken sijn voor mijn eygen speculatie, want bij nimant sijn deselve gevonden als bij de sender van de selve. Ik weet nog niet of hij is gestudeert of niet.

Waer mede naer presentatie van mijnen verderen dienst verblijve

U wel Edele gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
4 Sep. 1715.

Vergeeft de slordigheyt van mijn hant, mijn swakheyt is nog bij mijn.

(Hier bij is ook de bovengenoemde brief van den proponent Conijn, die in 1709 in dienst der Compagnie

was genomen, en de 3 eerste Evangelien in het Singaleesch had vertaald; hij verzocht Witsens voorspraak om nu (20 Oct. 1714) tot absoluut predikant te worden aangesteld door oplegging der handen.)

N°. 73.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik neme de vrijheyt desen te schrijven opdat hij sijne vaste mesures neme, ten aensien van de promotie sijner neve, tot enige dienst naer Oost Indien. Het is sulx dat ik jaerlijx hebbe te begeven een onderkoopmansplaets, en juist agt of tien dagen eer dat ik den vrindelijken brief ontfong van UwelEd: om sijn cousijn voort te helpen, was ik versogt en had mijn woort gegeven aen den Heer Ploos van Amstel van Utregt voor sijn broeders soon, dies was het mij onmogelijk om die plaets aen een ander te confereeren. De onderkoopluyden dat een ampt is hoger als assistent moeten bereykt hebben een en twintig jaer.

Het is waer dat als er fregatten dat sijn schepen omtrent hondert voet lang van een commissie werden gesonden naer Oost-Indien die wij tot de secrete saeken noemen, daer ik de president over ben, dat ik mede daer over directie hebbe, en als een diergelijk schip gong, so soude ik een assistents plaets hebben te begeven, en het waere tot UE: dienst, maer vermits de vrede, is het niet apparent dat sodanig vaertuig van die secrete commissie nu sal gesonden werden, en dies is het mij onmogelijk om sodanigen plaets te begeven, en dit is de reden dat ik aen U welEd: raede, dat so hij in Selant te regt kan komen, dat daer toe ivere.

Als de jongman op sijn jaeren was en dat UwelEd:

veertien dagen eerder had gesproken, de onderkoopmansplaets waere tot sijn dienst geweest.

Ik sende hierbij een geschrift dat mij uyt de engelsche West-indien is gesonden, hoewel van de waerheyt geen versekering kan geven.

Ik ben

UwelEd: Gest:
gants verpligten dienaer
N. Witsen.

AMST.
15 Sep 1715.

(Hierbij is gevoegd een verhaal van iemand, die verteld had een *eenhoorn* te hebben geschoten, maar uit vrees voor de Indianen te hebben verborgen en niet dan tegen vrij groote belooning weer te willen opzoeken, waarna men van dien man nooit meer iets heeft vernomen!!)

N°. 74.

WelEdele Gestrenge Heere

Ik hebbe indagtig geweest UEd: versoek om sijn kintskint N. van den Heuvel naer Oost jndien voort te helpen voor assistent, so hebbe ik de occasie waergenomen en ondersteunt en geholpen van den Hr burgemeester Pancras geeffectueert en verworven dat hij tot assistent is aengenomen.

Waermede dat ik UEd: feliciteere, waermede naer groetenisse van onse beyde en presentatie onses dienst verblijve

UEd: gestrenge
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

AMST.
1715.
met haast.

(Deze brief, verzegeld met het Cachet der O. I. compagnie, heeft geen dagteekening; de dankbetuiging van Cuper is van den 1. Oct. 1715. Achter de 1 is waarschijnlijk gekrabt.)

N°. 75.

Illustrissimo Amplissimo Doctissimoque viro Gisb. Cuper. S. p. D.

N. Witsen.

Me a mense martio, amicorum optime, hunc usque in diem fere continuo aegrotasse verum est et jam me domus et focus detinent ne exeam, propter injuriam aeris, nam febris me non reliquit nisi ante quatuor dies; papae! quam libenter vellem tecum confabulari et doctrinam audire vestram.

Quoad commentaria mea quae de rebus scythicis paro, de quibus illustris Leibnitzius loquitur, possent illa quidem brevi publici juris fieri, sed deficiunt adhuc mappae geographicae; magni enim eas designare laboris est et a prima aestate praeterita, propter adversam valetudinem, necessum mihi fuit manum de tabula tollere. Huddenii mathematica adhuc latent propter intricatas de hereditate quaestiones, et noluit curia ut bona adhuc distrahantur.

De graecis illis et latinis libris ecclesiasticis, de quibus Harduinis Jesuita false dixit eos malae notae esse et confictos seculo XII, parum et tantum auditu novi. La Crosium ipsum strenue refutasse gaudeo.

Speculi chinici in Siberia reperti duos ectypos una cum litteris chinicis, tam hujus quam veteris aevi, vobis mitto.

Promisit gubernator Bataviae, se forsan cum ultimis

navibus, quas adhuc hoc anno expectamus, modo non periere, mihi missurum sphingium aureolam, de quibus mentionem in litteris vestris fecisti. Explicationem sinicam, quam a sinis expectabat, si in manus meas veniat, eam amplitudini vestrae communicabo. De Parmensi munere vobis gratulor. Vale; dabam Amst. VII Nov. 1715.

N°. 76.

Wel Edele gestrenge Heere!

Voor het twemael ontfangene tafel gericht bedanke ik UwelEd. hartelijk, onder het nuttigen sijn wij met een glaasje, sijner en familie welstant-wenschinge indagtig geweest.

Als ik weten sal den Heere Graef van Flodrof Hier te sijn, sal niet nalaeten aen sijn Edelheyt mijn dienst te presenteerén.

Ik hebbe voor veel jaeren de eer gehadt enen Hr Grave van Flodrof in onse legers te kennen, die in Zeelant was getrouwt, of dese Hr sijn soon of van de familie is, blijft mij onbewust.

Het is onwaer dat onse compagnie soude agterhouden enige rijsbeschrijvinge der vaert van agter Japan noorden om. Dat Nova Semla aen de vaste kust soude sijn gehecht, gelijk die fransche schrijver berigt, is mede onwaar, want is sekerlijk een eylant. Dese dwaling is in de werelt gekomen, uyt een brief die ik naer Engelant aen den Hr Vossius voor dertig jaer hebbe geschreven, waer in hadde gewag gemaakt hoe seker persoon genaemt panelapoetski mij had willen diets maken, dit Nova Semla vast lant te sijn, tgunt ik nimmer affirmative heb geschreven, maer Vossius die sig steets met leugenen behielp, verschikte mijn brief die

ik aen hem int latijn had geschreven, so wat na sijn smaek, en dede die in het engels journael stellen,

behalven dat naderhant een fransman varende op een deens schip verhaelt ijsbergen in straet Nassau ontmoet te hebben, waer uyt hij besloot, aldaer vast lant te sijn, dog dit sijn verdigtselen.

De Noortsche vojages nu hier uytgegeven, bij Jean Frederic bernard, sijn enkelijk oversettinge uyt andere hollantsche geschriften, alhier voor desen gedrukt, en gemeen gemaekt.

Het is eerst onlanghs, dat ik geweten hebbe, hoe men hier voor enige tijt buyten mijn kennis heeft weten te bekomen, of door den drucker of door imant anders, aan wien 'k om te lesen het geleent hadde, en mij niet gerestitueert, vermits overlijden, een exemplaer van de comentarien die ik over de kaert van tartarije hebbe gemaekt, en doen drucken, hoewel nog niet compleet, in meyninge om te sijner tijt hetselve onder den titel van Noort en Oost Tartarije aen den dag te geven, dese geschriften so ik nu hoore, heeft men tot Parijs doen vertaelen, uyt dese schriften is het dan, waer uyt de zee kaert sal sijn gemaekt, die men nu tot Parijs staet uyt te geven, of reets heeft uytgegeven, egter van mij nog niet gesien, dat men mij de vrintschap doet van te melden, hoe deselve uyt mijne memorien sijn ter neder gestelt, agt ik mij tot eer, en bedanke die heeren daer voor, dog dat gesegt wert hoe sedert vijftien jaeren door piloten van den Zaar dese observatien sijn genomen, of peylingen gedaen, is onwaer, want het sijn nu al vijftig jaer, dat ik dese kaerten hebbe aengedrongen te ontwerpen, en nimmer heeft hant of oog enig moscoviet daer aen gehadt, maer wel is waer, dat ik de observatien uyt die gewesten hebbe doen komen, want ik selve alomme

in loco niet ben geweest, (hoewel al op enige plaetsen).

Een doortogt benoorden om, Wel Edele Hr, agt ik ondoenlijk.

Dat op Nova Semla aen straet Davis en op IJslant steets veel hout komt aendrijven, is de waerheyt, ook siet men op de ijsschotsen somtijts levendige dieren maer geen eenhorens, dese sijn vissen, en swemmen onder het ijs, of in de opene zee.

Ik heb er een doen vangen, en men heeft aen mij sijn kop en hooren mede gebragt.

Het boek van capiteyn Flauwes heb ik nojt gelesen, maer ik hebbe selve wel een engels stuerman gekent, en te meermalen gesproken, die op deselve vojage met gemelte capiteyn hadde geweest, dat hij segt daer gevonden te hebben Traces de betes fauves et la corne d'un de ces Animaux la, dit sullen vossen sijn geweest of rendieren, want die vallen aldaer of ook zee-beeren, die ook te lande komen.

Ik hebbe mij naestelijk geinformeert gehadt over de koude aen de beijde polen, en ben door vele narigten bewust, dat de koude om de Suyd strenger is als om de Noort, want als men suytwaert komt op 43 graden begont de storm en koude, op 48 is de zee steets vol ijs, en winter, men siet daer menigte van walvissen en sneeuw en hoger als 48 is niet als met ongemak te vaeren, hoe wel ik een engelsman heb gekent, die op 60 graden besuyden straet la majr is geweest, alwaer hij so veel onguer weder en koude had uytgestaen, als in groenlant. Een ander Hollander die van Mauritius eylant suyt aen was gevaren, tot op 48, dorst niet meer suydelijk aensetten, om dat aldaer te kout en te groote stormen waeren. De reden hiervan hebbe ik getragt uyt te vinden, maer derve daer van tot nog toe met geen sekerheyt spreken.

Beeren heeft men om de Suyt niet ontmoet, maer wel ander gedierte, ons onbekent, so als ik de snuyt van een dier hebbe van aldaer aen mij overgebragt.

Het is waer dat op het eylant Amsterdam dat so veel mijlen van enig lant tussen de Kaap en batavia in zee legt, een heet water is, so dat als met een angel enig vis vangt, aen de oever van de zee, men met die eygen angel, die vis in het warme lac dat digt bij de strant legt, kan werpen, so dat hij daer in gaer wert, en gegeten kan werden, dit waer te sijn heeft mij een ooggetuyge verhaelt, op dit klijn eylant dat andersins selden of schier nojt wert aengedaen, heeft men een viervoetig gedierte gevonden, van groote als een Haas, maer sij konde die niet vangen, omdat in de ruijgte ontvloot. dit eylant loope onse schepen somtijts int gesigt, dog om dat er niets te haelen is, passeeren die alleen.

Ik hebbe in het voorleden jaer bevel gegeven aen een schipper die dit jaer naer straet davis ter handel soude vaeren, om sig te informeeren op dat verloren groenlant daer de Deensche Historien met soo veel sekerheyt van spreken, de man is teruggekomen, en verhaelt mij dat aldaer niets van die oude noortsche christenen te vinden is, alleen vijf of ses woorden heeft hij gevonden te swijmen na het Noorts, of wel noorts te sijn, Verders is er niet als wiltheyt. de spijs eeten sij raeuw, drinken traen, verbergen sig des winters in huysen die genoegsaem onder aerde sijn, hebben swart hajr, sȳ bruyn geel, plat van aengesigt, en hebben geen tanden maer alle kiesen in de mont. Hebben korte onderlijven en groote bovenlijven, gebruiken pijl en boog, sȳ wreet en seer moorddadig, waer van hij mij veel bijsonderheden verhaelt, evenwel ik gelove dat dit is het regte lant daer de nooren hebben haer

colonie gehadt, dog ik gelove dat de mensen die er nu sijn, wesende het lant volkrijk, uyt America sijn overgekomen, en dat de christenen sijn gedoot, of verstorven, ten waere men te landswaerts in meer geciviliseerde menschen vont, dat mede ook waerschijnlijk is, omdat die menschen welcke met onse zee-luyden mangelen, haere vellen en waeren uyt het binnen lant van daen brengen, als leder dat wel berijt is, en peltwerk van vossen, otters, etc. men derve te lande waerts niet ingaen om dat sij alles vermoorden wat sij vat krijgen.

Het is de waerheyt tgunt UwelEd: segt van de vrugtbaerheyt veler noortsche landen, en hebbe ik het selve met eygen oogen gesien, te weten dat het koorn benoorden de plaetsen die nu de Moscoviten besitten, omtrent Petersburg seer schielijk opwies en rijp wiert.

Dat er marmersteen is in de groenlantse gewesten als ook in Nova Semla en elders is de waerheyt.

Dat er zee monsters sijn gelijkende naer menschen aen de bovenlijven gelove ik waerheyt te sijn, en heeft aen mij den deenschen Admirael Adelaer verhaelt, die selve te hebben gesien, dese Admirael was een noorman en heeft in sijn jeugt van dese stat gevaeren, en was in mijn ouders huys seer familiaer, geloofwaerdig, en eerlijk.

Wat de silver mijnen aengaet, die weet ik niet of er sijn, maer wel dat aen de witte zee een ader in zee loopt, waervan men mij berigt silver in gevonden te sijn. Dog dit is waer, dat men mij markesiet voor desen heeft toegebragt, uyt Nova Semla, en nu dit jaer uyt Groenlant, of Straet Davis. Dit Markesiet heeft voor de onkundige de gedaente van silver, ik hebbe het in de smeltkroes gebragt, maer het vervliegt aenstonts, en is van geen goet gebruyck, en aldus

vindt men in die koude landen sant, dat de gedaente en het aensien van silver en gout heeft, maer het is egter niets waerdig.

Men vint bij Bengala aen de strant lankagtige oesters, die gegeten werden. Ik heb er een gehadt die omtrent een vierde van een el lank was, de schelpen werden gestampt en gebruyckt als men de kraenoogen doet.

Dat UwelEdele verhaelt van de poorten in Japan is een bekende waerheyt.

Het is mede waer, dat vele Indijaenen bijsonder aen de vaste kust, omtrent Malabaer, en in de gewesten van Seylon, somtijts huysen stigtende, de fondamenten op levendige menschen leggen. In gelove ook dat sulx mede in Japan geschiet, maer nu is de keyser aldaer een kint, en sijne voogden schijnen sagtsinnig te sijn en niet so wreet, als de sommige vorige keysers sÿ geweest.

Het is waerheyt dat ik aen Sr brickenaer bij discoers de onmogelijkheyt van naer Japan benoorden om te vaeren hebbe vertoont.

p. s. — Ik hebbe boven vergeten te seggen, hoe ik voor een maent of twe, een seer beleefde brief van Parijs ontfangen hebbe, door sekeren Hr de lisle geschreven, die aldaer een vermaert geographus is, dese segt mij, hoe hij mijne schriften is magtig gewerden, en versoekt mij dat ik aen hem mijne memorien wilde senden. Hij soude daer uyt kaerten formeren, en daer bij seggen dat hij die uyt mijne papieren hadde gemaekt, en segt verders, so ik dat wilde doen, dan soude hij aen mij een proefstuk senden van iets dat hij reets hadde gemaekt, nu gisse ik dat het selve proefstuk sal sijn hetgene dat UwelEd: in sijn brief aen mij vermelt. Ik hebbe sulx afgewesen, en hem bedankt voor die eere, en sulx in alle beleeftheyt, en

aen hem verders bekent gemaekt, dat ik reets mijne kaerten hadde ontworpen, en die nu niet konde veranderen, dat mijn jaeren te hoog waeren, om nieuwe studien aen te vangen. Wat hij er van gemaekt heeft, sal ik verlangen te sien, niet twijfelende of men sal die hier te sijner tijt te koop vinden.

Ik hebbe geen ongenoegen doen blijken, dat men mijne gedrukte geschriften, sonder mijn weten, die nog niet uytgegeven sijn, mij hadde ontvoert, want sulx soude dan nog slimmer sijn, en gesegt blijde te wesen, dat die in so goede hant gevallen waeren als de sijnen. Hij sont bij mij een seker jongman van Groningen, die ik niet kenne, dese Jongman hadde mijne papieren in het frans vertaelt, en is na huis verreyst bij sijne ouders, So ik mijn ongenoegen hadde betuygt, het soude nog slimmer sijn, want aldus soude hij gewislijk mijn naem geheel verduystert hebben, en van mij gants geen gewag maeken.

N°. 77.

WelEdele Gestrenge Heere.

Ik vinde mij vereert met twe UwelEd: aengenaeme brieven. Op den eersten sal seggen dat het met mijne gesontheyt redelijk is, verhopende dat de aenstaende warmer tijt beterschap sal geven.

Voor de aengename en smakelijke Lam bedanke ik UEd: hartelijk, en ben dier gifte beschaemt.

Ik hebbe de beloofde brieven van recommandatie voor UEd. neef reets hem overgegeven, die ik hope en verwagte dat operatie sullen doen; die aen den Generael aen wien ik bevorens nimmer voorschrijven gaf twijfele niet of sullen hem aengenaem sijn. Aen

UEd: neef hebbe ik die voorgelesen, en hij nam vergenoeginge; behalve die heb ik nog aen twe heeren over hem ten beste geschreven, alsmede aen de Kaap daer ik een man hebbe, door mij gepromoveert die reets in goeden staet en doen is.

Niet nalaetende aen den schipper wiens eerste promotor ik heb geweest, te seggen het goede dat hij aen UEd: neef doet dat ik sulx sal agten als aen mij selve gedaen, en daer mede heeft UEd: neef heden van mij sijn afscheyt genomen, dien ik hope dat Godt sal bewaeren en segenen, en dat UEd: gestr: hem in vreugde en welsȳ naer voltrecken van sijn oogwit te rug mogt sien.

In de boekzaal heb ik reets gelezen het ontwerp van UwelEd: werk over de elephanten, wagtende de geleerde werelt om dat werk te sien.

De eenhorens daer so veel schrijvers van spreken, sijn sekerlijk vissen en geen viervoetige dieren, ik heb er een levendig doen vangen, sijn Hoorn met het hooft is nog bij mij, dog egter dat er eenhorens sijn viervoetige dieren, is geen twijfel.

De reden van de koude in 't Suyden meer als int Noorden, ben nog niet in staet om die te geven, maer hebbe spoor en hope in kort sulx te berigten.

Wat het Noortse ligt aengaet, daer de fransen so veel van spreken, is aen ons een seer bekende saak, het sijn dusenden van klijne starren, so als de via lactea mede is, die men in dese gewesten niet kan sien, omdat de lucht hier so helder niet is, hoe kouder hoe klaerder, dat men se siet. Aen straet Davis is sij merkelijk te sien, ook bij Nova Semla, en elders. Of sij is te sien aen de Suyd pool sal ik wil God in kort UEd: berigten, want sal een schipper die daer is geweest bij mij doen komen, tgunt UEd: segt dat er

heeren sijn die dit uyt reflexie van de son oordeelen voort te komen is belachelijk.

Het is waerheyt dat er op Groenlant marmersteen wert gevonden, als ook aen Hudsons baey, en Straet Davids.

Wijders van marmer kan ik seggen, dat onder mij een seer schone Tafel berust, van marmersteen groen, bruyn en wit van coleur, door elcandre gemengt, welcke aen mijn vader uyt Griekenlant is overgebragt, ik soude wel meynen, dat dit lacedemonisch marmer is, daer UEd: van spreekt, want een capiteyn hadde het van die gewesten overgebragt, en aen mȳ vader doen toekomen. Het is bijsonder schoon, en sag ik nimmer beter, komende met de beschrijvinge die UEd: melt daer mede genoegsaem over een.

Nog hebben mȳ ouders trappen gemaekt van schoon griekx marmer, van het eylant da... Apollos beelt stont, daer i.. dese veersen op geschreven he..

Apollo eertijts sprak orakelen uyt dees steen,
dog slijt nu, en wert dus al dagelijx betreen,

want dit is waer, dat dese blocken steen van den ouden tempel van Apollo herwaerts sȳ aengebragt.

De tijt om op UEd: geleerde notitie te antwoorden mij ontbrekende, sal eyndigen en seggen dat ben

U wel Ed : gest:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

AMST.
18 Maert.

Ik bidde vergiffenis van de slordigheyt deses brief, de post vertrok so, en de tijt ontbrak mij.

UwelEd. heeft mij voor desen eens geschreven dat er uyt Parijs hem berigt was, dat men aldaer weder enige berigten of kaerten hadde ontworpen, waertoe

aen haer enige mijner aentekeningen hadde gedient, dog also daer van niets verneme, so versoeke, dat ik door U wel Ed. moge weten bij repetitie, wat naem dat franse werk heeft, opdat ik het doe opsoeken, hebbende de brief daer U wel Ed: sulx aen mij schreef, verlegt.

N°. 78.

WelEdele gestrenge Heere.

Ik wensche goede reys, gewenst verblijf, en te sijner tijt een gesegent terugreyse aen UEd. neef. Met verlangen mede sal verwagten te sien de Historia gordianorum.

De Hoornen die in de rariteyts kamers werden vertoont, sijn seker van vissen, dog egter houde ik voor vast dat er mede lant-eenhoorens sijn, so als ik meyne voor desen genoegsaem bewesen te hebben.

Het is waer dat aen de Suyt Pool mede een licht is als aen de noort pool, dog UEd. believe versekert te sijn dat sulx is een versameling van ontelbaere sterren als is de via lactea, de bedenkingen die den Hr graef van Floddorp heeft aengaende de ligten en het vuer dat gesien is, daer aen heeft sijn Excellentie gelijk dat het onstekentheden in de lucht en meteora, van Sulphur, etc. sijn, so als sijn Ed. segt, maer dese sijn te onderschijden van het noorder en suyder licht omtrent de beyde poolen, dat alle donkere nagten wert gesien en waerlijk sterren sijn. De meteora die men nu in de lucht heeft gesien, sijn alomme vertoont op een bijsondere wijs. De vissers van Urk, die de gantsche nagt daer over na den Hemel hebben gesien, seggen mij dat het sig vertoonde gants anders als men

mij van elders schrijft, dog dit vuer en spruyt uyt de noortse via lactea niet, is laeger geweest, sijn enkele exhalationes. Den brief van de Hr graef van Floddorp komt hier te rug, U wel Ed: dankende voor de lecture.

Sekere graef Baldini, Italijaen die sig een langen tijt hier heeft opgehouden, heeft mij vertoont reeds in koper gesneden de gevondene medajlles bij Arnhem, en daer nog bij een prent van seker koper beelt, een Sarmaet of Godtisch officier, so het schijnt militajr, die so een penning op sijn borst heeft, so UwelEd. het niet heeft gesien ik wil het hem wel senden. Wie de Italijaense graef is, en van wat qualiteyt, weet ik niet, maer hij is een seer geleert en curieus heer. Ik soude schier denken dat hij geestelijk is; heeft sig hier wel twe jaer seg tot Amsterdam opgehouden, maer is nu vertrocken over Vrankrijk.

Waermede verblijve naer presentatie van mijn dienst

10 april
1716
HAGE.
met haast.

UwelEd: Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Te sijner tijt sal ik wel vernemen door UEd. waer hij gelesen heeft dat men nopende mijne kaerten of memorien iets int ligt gaf.

Van de koude aen de Suytpool met naesten breder.

N°. 79.

WelEdele Gestrenge Heere.

Om te antwoorden op den brief die UwelEd: gest: mij de eer heeft gedaen te schrijven den 24 Mey sal seggen,

Dat ik naer overleg met verscheydene kundige zee-

luyden, waer onder ene die als stierman aen het Suytlant is geweest, uytgedagt hebbe, de reden te sijn van meerder koude en harder winden omtrent de Suyder gedeelte van de werelt op een en deselve hoogte benoorden en besuyden, sal sijn omdat besuyden meerder zee of water en minder lant is, als op deselve hoogte benoorden wert bevonden, dit waerheyt te sijn kan men door veelvoudige ondervindinge bewijsen.

Ik hebbe gesproken voor vijf en twintig jaer met een engelsman die mij seyde geweest te sijn besuyden Straet Magallaen op een en sestig graden, maer dat Hollanders op vier en sestig soude sijn geweest hebbe ik nojt gehoort en gelove sulx te sijn verdigt.

Ik ben eyndelijk na het vertrek van den italijaensen graef Baldini verstendigt dat hij is een geestelijk persoon, wat hij hier tot Amsterdam gedurende een tijt van dri jaeren heeft verrigt, hebbe ik nojt konnen bespeuren. Hij heeft mij gesegt vlijt gedaen te hebben om te koopen enige van die gevondene penningen buiten Arnhem en hadde al viermael de waerde daervoor uytgelooft, maer niet konnen bekomen, hij hadde in dese stat al veel curieusheden versamelt, die naer Italien heeft gevoert, ik gelove voor den Hertog van Parma, hoewel hij sulx verholen heeft gehouden, alsmede wat sijn emploij hier was.

Wat betreft het Noortse gout, so is in den voorledenen jaere 1715 gevonden omtrent een lac of meyr genaemt, en in mijn kaert te sien *jamisch*, benoortwesten het groote lac Baikal een water bron aen de voet van een berg, welcke berg andersins koper uytgeeft, uyt dese bron storte klijne stukjes gout. de onderkoning van Siberien heeft er aen mij een klijn stukjen van gesonden en ik hebbe het laeten proberen en is door onse stats essajeur bevonden met deugt het gunees

gout gelijk te sijn. Het gewest rontsom dese mijne is gants woest en genoegsaem onbeheert, dit is mij al int voorleden jaer gesonden, maer nu in dit jaer en voor weynig maenden heeft men een vrij groote quantiteyt daer van naer Petersburg gesonden aen Haer Zaersze Majesteyt, die dan onder het gesag van een overste luytenant, een Hr mij bekent, derwaerts heeft gesonden twe of dri dusent voetknegten met hunne familien en ses hondert dragonders om aldaer een stat te bouwen, en de versameling of gravinge van dese rijkdom voort te setten. Ik hebbe derwaerts geschreven dat men mij de besonderheden daer van overbrieven.

Het sal UwelEd: gestrenge gedenken dat ik aen hem voor enige jaren hebbe berigt hoe ik van de rivier Nertza digt bij de stat Nertsinskoj, in mijn kaert te sien omtrent de oorspronk van de groote rivier Amur, silver en loot erts heeft gevonden, waervan nog onder mij een gewigt van twintig of dertig pont berust, dit loot hebbe ik mede laeten proeven, men vont er enig silver in en ook weynig gout maer van klyne waardije. Dese mijne proeven sijn derwaerts gesonden, en sedert heeft men die mijne verlaten. Behalven dit so stort een silver ader in de witte zee, maer om haere slegtheyt niet waerdig geoordeelt te bearbeijden en hoe er in die gewesten meer plaetsen sijn daer van men seyt onder aerde gout en silver soude verhoolen wesen, soude konnen werden opgeheldert, dan dat sijn onsekerheden, maer het bovenstaende is naer waerheyt.

Ik kan bij dese occasie niet voorbijgaen te seggen, hoe aen mij sedert voorleden jaer weder enige goude cierselen uyt Siberien sijn gesonden van uyt de grafplaetsen opgedolven, waeronder twe oorhangels daer onder aen in plaets van edelgesteente tsij diamanten

robijnen, etc. twe mensen tanden hangen, en met goude kasjes vast sijn gemaekt. Onbekent of het van een man of vrouw sijn, maer ik gisse van een vrouw, omdat, uyt de bederfelijkheyt die daer aen bespeure te sien, is dat sijn van een bejaert persoon, en omdat wat klijn sijn, so gisse van een vrouw, die gemeynlijk klijnder kiesen hebben als de mans, of nu dit dus ten graevė is gebragt en meschien bȳ het leven uit liefde of ter gedagtenis is weggelegt is mij onbewust. Ik kan mij niet genoeg verwonderen hoe sulke curieuse werken van gout onder aerde sijn weggelegt en wat volken het sijn geweest, ter wijle aldaer nu niet is te vinden als barbaren wilt en woeste heydenen die genige ambagten verstaen nog lesen nog schrijven konnen en van gout of andere kostelijkheden niets en weten ja niet wat voor vijftig of sestig jaeren is gebeurt. Ik sal te sijner tijt dit laetst gesondene doen afteykenen en aen UEd: gest: toesenden.

De brieven van den Resident de Bie en kome ik niet te sien, maer volgens UEd. berigt sie ik wel dat hij niet verstaet wat hij schrijft van een gout rijke rivier darja, daer de Zaar zig meester van soude maken. Het is dan sulx dat in de taele der inwoonders van de oevers der Caspische zee besuyden daria betekent water, mejr of brede rivier, so als in het turkestans Tengis deselve beduyding van water of mejr heeft. Ik hadde dan berigt van een rivier Darja die uyt Persien in de Caspische zee storte, die sijn loop hadde ter plaetse daer men de Oxus stelt, dies ik na Ispahan te meermalen hebbe geschreven aen enen de Jager die ik voor nu bij de vijftig jaer naer Oost-Indien hadde voortgeholpen, hij was een boere soon van Alphen maer so taelkundig in oostersche en europeesche spraeken dat nimant geoordeelt wiert sijns gelijk te hebben,

behalven dat seer geleert was, so in wiskonst als botanie, desen seg ik, dede ik vernemen naer een rivier Daria en naar den loop van de Oxus. Van de Daria heeft hij nooit beschijt konnen geven en van de Oxus sijn sijne raporten onseker. So dat ik over dese darja lange in den dut ben geweest, te meer om dat darja maer groot water is gesegt en kan op vele grove en groote meyren of brede rivieren werden geappliceert.

Sij is dan door mij ter neder geset in de kaerte daer ik meynde haere naem het meeste wiert gebruyckt. Het is onwaer dat aen de Oxus of aen een andere Daria gout wert gevonden. Dit sijn beuselheden. De Zaar heeft gants geen regt op die plaets maer het is waer dat voor veertig jaer moscovise zeerovers de stranden van de Caspische zee hebbe geinvasteert en berooft, ja dat sij getragt hebben de Oxus of darja in te vaeren en boven int lant te plunderen, maer omdat dese vliet seer ondiep is wegens droogten en sanden, so en konden sij die niet op vaeren. Dat de Hr de bie praet van twe hon dert pont gout, dat is gout twelk gekomen is van de plaets, boven genaemt, de Viceroy van Siberien doet selve dit aen mij berigten.

Dat de Zaar krijgsmagt heeft gesonden nāer Circassenlant en Georgia is mede onwaer, want die volkeren die prinsen op sig selven sijn, sijn besonder bevrint met de moscoviten, dog sij sijn leenschuldig aen Persien, egter de Zaar voert haere namen in sijne tituls. Indien Haer Zaerze Majesteyten dit soude beginnen so hadde hij aenstonts oorlog met de persianen, dat hij niet en soekt omdat haer te vrint hout tegen den turk, etc.; so dat onsen resident dese dingen niet begrijpt. De bucharen sijn geplaetst so als UwelEd: gest: te

regten oordeelt en sijn seer verre van de crim af, so dat al sȳ seggen over dese dingen onnosele onwaerheden sijn.

De Zaar heeft vaertuygen aen de Caspise zee doen bouwen en die door een neerlants kapiteyn of schipper doen omvaeren. dese togt is te water geschiet, maer egter de man is alom aen lant geweest, ik hebbe nette kaerten van sijn omreys, die de Zaar zelve gelast heeft aen mij te senden.

Het is waer volgens Herodotos dat in die Oostersche landen veel koper bergen sijn, en men heeft al voor veel jaeren velerhande proeven daervan aen mij toegesonden, die ik hier hebbe doen smelten en de ondervindinge of gehalte daervan nog bewaert hebbe.

Wat aengaet de Sinesche boeken die ik op UwelEd: versoek hebbe doen overkomen, so is het dat ik reets met de vertrockene schepen aen den raet van Indien klijnigheden hebbe gesonden, die ik vertrouwe dat hem sullen aengenaem sijn, en contentement nemen, dat ik te eerder hebbe gedaen om hem genegen te maeken de overige Sinese boeken te senden die er nog aen ontbreken, want alle die ik op WelEd: versoek hadde versogt en sijn niet overgekomen omdat sij die niet konde vinden, onder verwagtinge dat hij die met nog verwachte schepen of namaels senden sal, dat ik hoope dus sal het niet nodig sijn dat men sig informeere op de taelkundigheyt van dien man, onse oostindische raetheeren komen veeltijts uyt matrosen of soldaeten en weten van de studie of europiaensche geleertheyt meestijts niets. Maleys en portugees is al haer sterkte en studie. Duitse boeken egter sijn daer aengenaem, en sodanige sȳ door mij als gesegt reets gesonden. belieft egter den Hr tot Venetien iets over te senden het is wel, so neen het is ook wel, want ten respecte van

UwelEd: hebbe ik dit ontbieden gaeren gedaen en wil also indien UwelEd: iets anders believe te doen overkomen, mij daertoe gaeren laeten gebruyken.

Ik verwagte dan dat UwelEd: mij berigt of het hem believe dat ik dese twintig Sinesche boekjes naer Deventer aen UwelEd: sende, dan of het believe dat ik die van hier direct na Venetien doe overgaen, bij welk geval ik versoeke dat UwelEd: een brief van Adres op Venetien mij toesende om die op het pakjen te doen als het overgaet.

Het is geen wonder dat men met de vinger niet kan aenwijzen waer dat het lant van den Sultan van Cavizme gelegen is geweest, omdat de benamingen van landen en steden in die gewesten steets veranderen, so als ik met honderde van voorbeelden soude konnen betuygen; dog egter weet dat dit lant Carizone was gelegen oost op boven de Caspische zee, omtrent daer nú het vorstendom Turquestan door mij in de kaerte aengewesen is.

Om een voorbeelt te melden, voor vijftig jaer als ik in Mosco was, wiert aldaer veel gesproken van het Zaerschap Altin of het rijk Altin, ik hebbe het selve ook geplaetst in mijn kaert, de Zaar Altin (dat gesegt is gout of goude zaar) bewoonde enige weynige huysen van steen, waertoe hij uyt Sina meesters hadde doen overkomen, hij was een groot gealieerde van het Zaerze rijk van Moscovien, en agtede die volken seer hoog, dede ook aen haer alle vrintschap. Sedert dan dat ik de kaerten hebbe onderhanden gehad is dat rijk verdwenen, de oude vorst is gestorven, de gewesten onder hem gehorende sijn verdeelt in vele opperhoofdigheden en gesplist in onderscheydene horden, of wandelende gesaghebberijen, want die volkeren sijn van Mugaelsen aert en alle heydense tartaren die geloven

aen den grooten lama welcke sijn setel tot baxantola heeft.

Waermede naer presentatie van mijnen dienst verblijve

AMSTERVEEN
buyten Amsterdã
den 1 Juni 1716.
met haast.

UWelEdele Gestrenge
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

Vergeeft de slordigheyt van desen brief.

Mijn vrouw en ik groeten Mejuff. UwelEd. dogter hartelijk.

N°. 80.

WelEdele Gestrenge Heere.

Om te antwoorden over enige leden der bijsonderheden daer van UwelEd. in sijne laetste aengenaeme brief melt, sal ik seggen, dat onder mij berust, in spiritus, die in een groote fles is gedaen, een eerst gebooren kint, gebooren van een Africaensche swartin, en swart, op Suriname; dit kintje is gants wit, gelijk de mensen sijn in Europa, als sij ter werelt komen. Het neûsie is mede der gedaente als de menschen hier te lande sijn, dat dan dient tot bevestiging van hetgene UwelEd. melt, maer mijn geloof is, dat de swarte coleur veroorsaekt als de kinders wat groter werden, niet van de hitte des climaets, maer van de ingeborene natuer. Mij gedenkt dat ik tot Lissabon aen een swarte doctoor die redelijk gestudeerd heeft, eenmael hebbe laeten vraegen, of hij oordeelde dat twe negers vrouw en man kinderen telende, in de derde generatie wit soude werden, in de europiaense lucht, hij seyde ja, en dat sulx geloofde, maer ik ben van gevoelen van neen, so als men in dese stat siet, dat Negers weder negers

voortbrengen, dog in de derde en vierde generatie ontbreekt mij de ondervindige.

Dat op Rio de la Plata het water gedronken een goede stem soude veroorsaeken, gelove ik niet, want ik hebbe een zeeman gekent, die aldaer elf jaer gewoont heeft, en op de binnenlantse rivieren gevaeren, al wat curieus was heeft hij mij verhaelt, maer van so musicael water wist hij niet. Het is bijsonder aldaer sijn veel meer vrouwen als mannen, ik spreke van de Spanjaerden, waerom het manvolk aldaer seer gewilt, dese schipper had een soon, die een blanke en welgemaekte persoon was, en cajuitwagter van het schip. Hij wiert aengesogt van de goverueurs dogter, en trouwde deselve, so als hij aldaer nog is, en in considerabele gelegentheyt, de vader die onlanghs hier gestorven is, was van de gereformeerde religie, de soon wiert rooms, maer dewijle men de vader daer niet toe konde krijgen, is hij in de inquisitie tot Cadix gevangen gezet, daer hij na enige tijt getormenteert te sijn, is ontslagen, want dese man sig beroepende op de tractaten tussen Spanjen en ons, heeft men hem niet konnen houden.

Maer dat er hout in steen verandert geloof ik waerheyt te sijn, so als ik besitte verschijdene stukken hout, die in de rivieren van Sumatra in steen sijn verandert.

De Jesuiten voeren aldaer het gesag en in jeder indijaens dorp woont er een, die het alles bestiert, ja selve criminele justitie doet. Van steene voeten die in de gront gevonden werden, houde ik voor verdigtsel.

Ooggetuygen hebben mij verklaert de groote lastdragende schapen gesien te hebben in loco.

Twe of dri van die vogeltjes, die de indijaensche vrouwen aen haere ooren dragen, berusten onder mij,

maer sij sijn van een groen glinsterende verw, seer schoon aen te sien, en niet swart van coleur als UwelEd: melt.

Hakluit heeft groote werken in folio in 't engels uytgegeven, van velerhande vojagien, bijsonder over de eerste ontdeckingen van de witte Zee, Nova Zemla, Archangel, etc. en hebbe ik die van London mede gebragt, dog mij ontbreekt nu de tijt om deselve na te sien.

Mijn oordeel is dat California van het vaste americaensche lant is afgescheyden, en dies een eylant.

De reden dat de West indische Indiaenen de ooren doorbooren, die is omdat sij daer in ringen tot cieraet dragen.

De bultige ossen vint men mede aen de Ganges, en gedenkt mij also een voor desen gesien te hebben, die wit was, en schoon van gedaente.

De koffiboom het aldereerst door mij van batavia hier ontfangen, en doen planten in de tuyn van de Stat, is reets so groot als een groote karseboom, en geeft nu rijpe vrugten, en de Heeren burgemeesteren hebben daer van reets de proef en smaek gehadt, dog ofschoon de boom van mij aen de stat geschonken was, so hebbe ik de proef niet gehadt. Sic vos non vobis, etc.; dog ik hoore dat 'er so veel kracht in dese javaensche koffiboonen niet is als in die van Mocha. Maer ten ongelucke die jegenwoordig het oppergesag hebben in batavia sijn geen liefhebbers van de botanie, of aenplantingen van gewassen, so als de Hr van Hoorn was, et regis ad exemplium, etc. Hierom begint men nu te schrijven, dat veel boomen aldaer uyt sijn gegaen, en dor geworden.

Dese retourvloot uyt Oost Indiën heeft aen mij niet curieus gebragt, als sestien copere afgodebeelden, vrij

wel gemaekt, dese sijn geplondert in den jaere 1691, als onse compagnie in oorlog was tegen de konink van Parae of Prinae Ainecouty, Nambedi, eene der Malabaersche vorsten, sij stonden het merendeel in de Heydense pagode of tempel, genaemt Siarlajattoe, die hoog bij haer is geagt, bijsonder is sij seer geeert onder de bosprincen aldaer, dese afgoden die een span of twe groot sijn, sijn vrij wel gemaekt, tsijn bijstere afsienlijke gedrogten, bestaende in ligchamen die olifants snuyten hebben, becken van vogels, leeuwen of draken, etc., en dese dingen werden seer godsdienstelijk aengebeden.

Dese indijaenen sijn niet sot, so dat ik mij verbeelde dat dese gedrogten sinnebeelden sijn, deselve uyt te leggen sal werk sijn, maer ik hoope sulke navorschinge te doen dat men er ten minsten enig beschijt van sal konnen krijgen, so als ik mede gedenk die te doen afmalen, en aen UwelEd: te doen sien, maer sulx en kan voor als nog niet doen, omdat veel affaires om handen hebbe.

Nog sijn mij toegekomen vijf beeltjes coper van een andere figuer, en menschelijke gedaente, die enigsins vergult sijn, dese sijn gevonden onder aerde, omtrent de so genaemde pagood China genaemt, tot Nagapatnam, buyten nog een bondelken twalef stukx silvere pennickjes, die in het graven der fondementen tot de nieuwe fortificatie aldaer in 't jaer 1687 ontdeckt sijn geworden, het is bijsonder geen twe pennickkens werden gevonden die elcandre gelijken, en selve int gewigt niet egael, sij verbeelden alle egter of geheel of stuxwijse de son, buyten andere gebrokene of te regt onsigtbaere characters, het schijnt dese afkomstig sijn van de oude persijaenen die de Son aenbaden. Het is waarschijnlijk dat dese laetste vergulde beeldekens

dat mans en vrouwen gedaente sijn, al voor de tijt van Porus sijn onder aerde geraekt, of daer omtrent. Dese bovengenoemde penningen wierden onder aerde gevonden twalef voet diep op een plaets, daer wel eer een swaer gebouw hadde gestaen, men heeft se laeten sien aen allerhande indijaense mensen, maer nimant heeft se gekent, daer waeren 1644 stukx. De oude brahmanes seggen te geloven dat de kopere pot daer in deselve gevonden wiert, meer als twe dusent jaeren out moeste sijn, omdat het root koper, langer onder.... besloten aerde, volgens haer oordeel, sonder te vergaen, duren kan, daer de selve nu bevonden wiert na bij vergaen te sijn.

Waermede eyndigende verblijve

UwelEd: Gestrenge
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

AMST.
28 juli 1716.
met haast.

N°. 81.

Wel Edele Gestrenge Heer.

Om te antwoorden op de laetste Brieff die UwelEd: mij de eer heeft gedaen te senden, sal eerstelijk seggen, dat mij verheuge in sijne herstellinge tot vorige gesontheyt, de Almagtige Godt late die lange continueeren.

Wat het witte kind aangaat geboren van twee swarten, so is sulx omtrent de coleur, volgens berigt aan mij gedaen, van de eerste Huysvrouw van mijn Salige Neeff Jonas Witsen, die in Suriname was geboren, alwaar haar Vader Predicant is geweest, dat dese kinderen die van Swarten ter wereld werden gebragt, sijn in den beginne wit, gelijk het kind is dat ik hebbe,

maer na tien en twaalff dagen, den eenen vroeger en den ander wijnig later, worden sij bruyn, en allengkens bruyner, tot dat na wijnig maanden geheel swart sijn. Wat van die West indianen gebeurt waar van Rochefort spreekt, weete ik. niet, maar onse Negers daar ik hier van melde, bekomen allengskens de swarte coleur sonder smeeren.

Ik gelove met UwelEd! dat de aen mij toegesondene kopere afgodebeelden, die van so afschuwelijke en vreemde gedaante zijn, en voor wien so menig duijsent mensch zijn knien heeft gebogen, en aangebeden sijn geweest, want sij uyt de Heydense Tempels, daer sij als op autaren ten toon stonden, gelijk de Auwel bij de Roomgesinden, sijn gerooft, en weggevoert, in de oude tijden niet als sinnebeelden sijn geweest, die misschien haer oorspronk uyt Egypten hebben, dog de heedendaagse Hijdenen aldaar weten daer niet van, de schrijvers *Rogerius* en *baldeus* bijde Predicanten in dienst van onse compagnie aldaer sijnde geweest, schrijven bredelijk van dese wanschapen afgoden, en den bespottelijken Godsdienst van dese Hijdenen.

1. Het Beeld met de oliphants snuyt is genaamt *Quenavady* soon van den Godt *Ixora* of *Elsware* anders mede *Vievrepedra* geheeten.

Men verhaalt mij, dat in Ceylon de Oliphants koppen werden aangebeden, en sulx om wijshijt te bekomen.

2. De afgod die op een Paauw rijt, is mede een soon van *Ixora*, geboren van zijn huysvrouw *Paramesceri* genaamt *Superbennia*, van welke twee afgoden belaggelijke verhalen bij bovengenoemde schrijvers werden vertelt, te lange om hier te melden, dog, so UEd. die schrijvers niet en heeft, ik wilse tot sijn gebruyk gaaren oversenden.

3. Het Beeld dat men een Varkens Hooft vertoont werdt, is de Afgod *Bramma* die sig in een varken veranderde, om de voeten te konnen sien van de Afgodt *Ironas*, want dese voeten staken diep in de aarde, om welke te ontdekken hij diep in, na omlaag moest vroeten, so als dese verdigtselen bij *Baldeús* pag. 17 bredelijk werden verhaalt.

Of misschien is het *Vistnum* of *Wistnoú*, die de Godt soude zijn, die de wereld regeert, welke sig mede in een varken veranderde, om te vroeten na de onderaardse plaatsen *Padales* genaamt, alwaar hij de vervoerde aarde of Wereldt die gestolen was terwijl hij sliep, door adoren Renniaxan ontgroef, en op sijn oude plaats bragt, met sijn tanden; dese beelden hebben meerderhejt van armen, ik geloof om de magt te verbeelden.

Een ander Beeld en Afgodt heefft vier handen genaamt Kristna, hebbende wapenen daarin, so als sij seggen, dat God in den Hemel sig met soodanig een lighaem vertoont, gelijk als bij Rogerius cap. 12 breedelijk is te leesen.

De vier aftekeningen der kopere beeldjes in menschengedaante, die vergult zijn geweest, en gemerkt op papier *met letter a*, so als men nog enigsints kan sien, gaan hier nevens, sij sijn waarlijk seer curieus gearbijt, en gevonden, so als ik in mijn andere brieff hebbe geschreeven, onder in de aarde, bij of aan de graft van de fortificatie van Negapatnam, in de nabuurschap van de Hijdensche pagoden, china genaamt, omtrent en bij 't geld waar van vijf stukjes hier nevens komen, die naar dat UE. 't gebruyk daar van gehadt sal hebben, wel weder te rug sullen komen. Op die plaats daar men se heeft ontgraven, hadde een out Indiaansch gebouw gestaan, en wiert geoordeelt van

de geleerde Bramines, dat se over twee duysend Jaar aldaer ten minsten bedolven hadden geweest, en ter tijt van Porus geslagen door aanbidders van de Son; sij lagen 12 voet onder aarde, in een versleetene kopere Pot, en tot een klomp te samen gewassen die groen was, en so groot als een menschen hoofft. Wat van 't vervliegen des vogels de Koning der Wowouwen is, blijft mij tot nog toe onbekent, dog soude mij wel konnen informeeren.

'T Gunt de Vries melt van so een groote vogel in Duytslant gevonden, houde ik verdigt, soo als dien Heer meer verdigtselen voor waarhijt heeft uytgegeven.

Van de klijne vogeltjes die so ligt zijn met haar nestjes spreekt hij waarheyt na mijn oordeel, want ik 'er twee besitte, die op hare seer aardige nestjes sitten, alsof sij broeyden, en maar wijnig swaarder sijn als hij melt.

4. Het gevleugelde beeld dat een vogelsbek heeft, sal wesen het afbeeldsel van Garrouda een minder Afgodt, die den bediende van den grooten afgodt *Wistnou* was, het heeft wel de lighamelijke gedaente van een mensch, maar de bek van een vogel, omdat hij van 't geslagt der roode sperwers was.

5. Hier nevens komt de aftekeningh van seker beeldt, dat eenige christenen in hunne kerken op sommige plaatsen ten toon hangen, en devotie daer voor doen, 't gunt Sant Christoffel soude vertonen met een varkens Hooft; men spreke de Heijdensche afgoderij tegen, en te regt; en siet wat bij christenen geschiet, daar werdt van gemelt, dat hij was een Krijgsman die over Volk met hondshoofden soude hebben geheerscht; dog ik hale niet garen de fauten op van den natie daer voor ik lange Jaren genegentheydt hebbe gehadt, en soude selve dese teekeningh niet gaarn publicq maken, of

aan andere vertoonen, buyten Uw Wel Ed: die het geheym bij hem believe te behouden.

Wat aangaat dat ér munt op Sumatra soude zijn daar een oliphant die den wagen treckt met een Duyvels kop verbeelt, so believe UEd: te weten, dat de menschen op Sumatra daer onse luyden handelen, Mahometaens sijn, en vervolgens geen Duyvels gedaante eeren, So en múnt men ook aldaar nu geen geld, te weten op de plaatsen daer onse compagnie handelt, want men heeft er stoffgoudt in de wandeling voor geldt, en ook silver, dat toegewogen werdt, met sekere boontjes en korrelen rijs; so dat sulx misverstandelijk is geschreeven, of 't moeste misschien outstijts aldaer met bovengemelte figuren geslagen zijn geweest, ten ware het moeste zijn' in Achin, daer niet wij, maer wel de Engelse handelen, of te midden in 't landt, daar een sogenaamde Keyser geheeten, ni fallor, manicabo woont, die geen vreemdelingen als seer selden toelaat, mén spreekt van hem, dat hij seer rijk in berg-gout is, of daar munt is weet men niet, dog is niet waarschijnelijk; ik hebbe twee voorname Personen nog heeden gesproken, die aldaar lange tijdt sig opgehouden hebben, maar weten van geen munt.

Nog moet ik UEd. bedeelen ter occasie van de witte negers kinderen daar boven van gesproken is, hoe 'er in Oost Indien veel menschen, so hier en daer sijn, die gantsch wit van vel zijn, met geele spruyten, die genoemt werden kakerlacken, dese konnen niet bij daag maer bij nagt sien, en daarom voeren sij die naam van kakerlacken dat insecten sijn, die sig niet bij daag laten sien, maer bij nagt te voorschijn komen, sij sien bij daag, so als wij bij nagt sien, en bij nagt so als wij bij daag sien, en dat op sijde als lon-

kende, dit is waarlijk, en verdient sijn aandagt, en opmerkinge.

Waarmede naer presentatie van mijn dienst verblijve

Uw Wel Edele gestr:
gants ootmoedigen dinaer
N. Witsen.

In AMSTERDAM, den
10 September 1716.

P. S. de overige kopere beelden die ik ontfangen hebbe sijn wel mede uyt de Hijdensche Tempelen gehaalt, maar vertonen menschelijke gedaanten, en daarom hebbe ik die niet laten aftekenen.

So ik nader beschijt van Sumatrase munt krijge, so sal UEd: het weten.

(van dezen brief is alleen de naamteekening eigenhandig van Witsen.)

N°. 82.

Mejuff.

Aen de ene sijde so verheuge mij, dat mijn Heer UEd: vader enigsins beter is, maer aen de andere sijde so perst mij het herte van angst, over de krankheyt van hem, die ik altoos bemint hebbe, als de appel van mijn ooge, ik hoope dat de Almagtige Godt hem nog in lengte van daegen sal bewaeren, want buyten de familie, en sijne goede vrinden, staet de gehele werelt te leyden bij dit verlies, so het ten ergste afloopen soude, dat God genadelijk verhoede.

Ik wensche en bidde den Heere dat hij hem verder sterke en herstelle, 't gunt wenst uyt het gront sijns herte

UwelEd:
gants dienstwilligen dinaer
N. Witsen.

P. S. Mijn Huysvrouw en ik groeten den kranken

heere en UwelEd: en senden ses boteljes van de bewuste wijn, die verhoopen dat hem sullen smaken en kragt geven, de bodinne is heden sijnde maandag eerst bij ons gekomen, so men meer begere wij sullen het senden.

N°. 83.

Wel Edele Mejufferouw.

Ons is toegekomen het smakelijk wiltbraet, daer Haer voor bedanke.

Dat de wijn smakelijk is bevonden, doet ons hoope geven, dat deselve aen mijn Hr UEd: vader kracht sal toebrengen, ik bidde dat als deselve sal geconsumeert sijn, wij het mogen weten en alsdan sal ik niet nalaeten meerder te doen overkomen.

Waermede naer toewenschinge van herstellinge in gesontheyt aen mijnen so seer lieven vrint, UwelEd: vader, verblijve

UwelEd:
gants ootmoedige dinaer
N. Witsen.

AMST.
6 Oct. 1716.

Mijn Huysvrouw presenteert haer ootmoedigen dienst aen mijn Heer en aen UwelEd.

(dese beide laatste brieven zijn gericht aan „Mejufferouw Hen: Cuper."

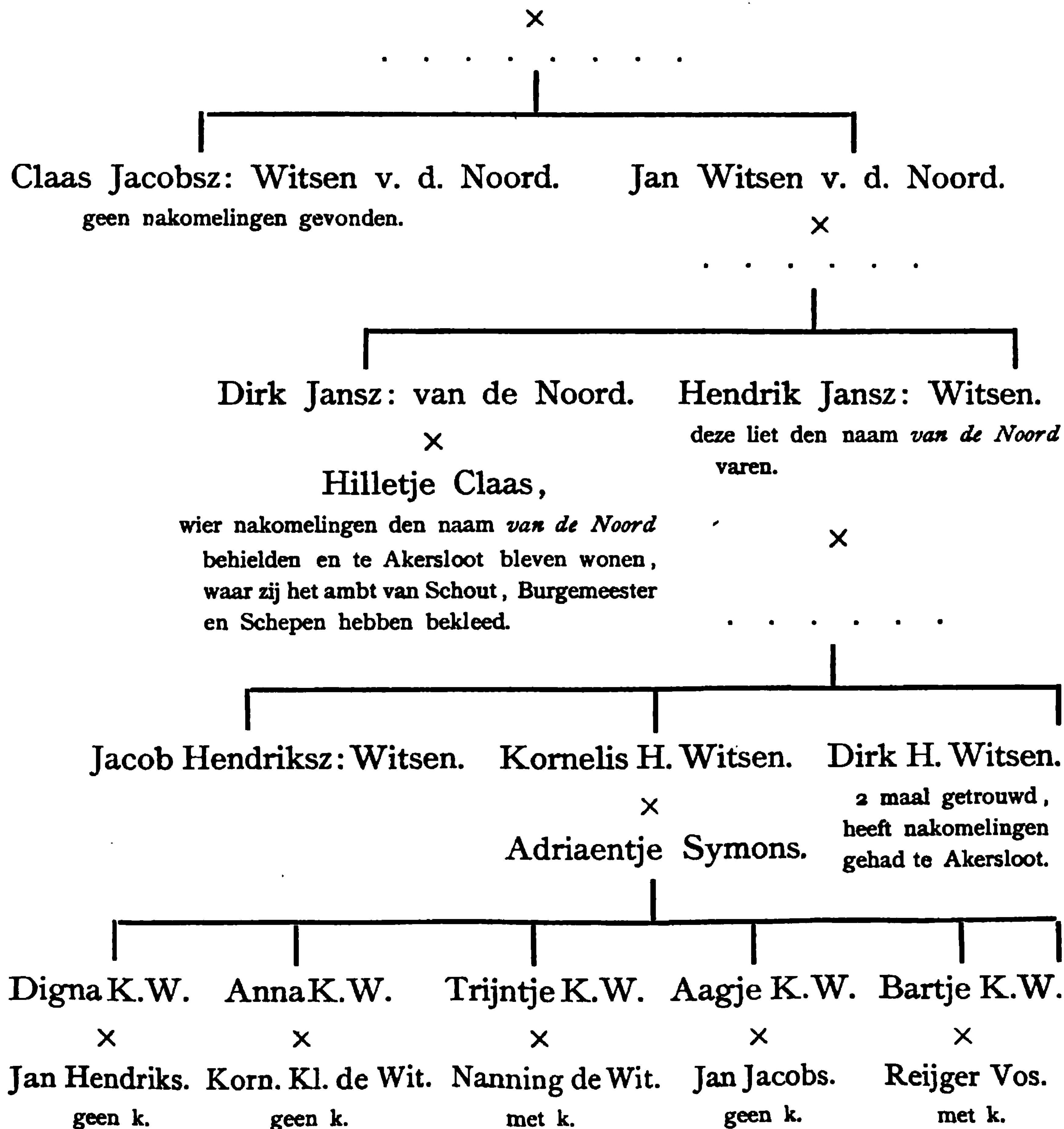
XVII. (Zie bl: 8.)

Mijn laatste bijlage, die even goed de eerste had kunnen zijn, diene slechts ter toelichting van de hierbijgevoegde Geslachtlijst van Witsen.

Eenige toelichting is inderdaad daarbij wel noodig. Niet zoozeer om de namen, die daarop voorkomen, daar deze, op enkele uitzonderingen na, gevolgd zijn naar de Geslachtstafel, die in het jaar 1774 werd opgemaakt door zekeren Pieter Bol, onder toezicht van de toenmalige Heeren Witsen zelven. (Zie ook Kok, Vaderlandsch Woordenboek, 32ste deel, bl: 235 en volg:). Buitendien zijn vele dier personen reeds door mij genoemd, en hunne verwantschap met Nicolaas Witsen reeds vroeger verklaard. De minder bekende namen, zijnde de afstammelingen der jongere zusters van Kornelis Jacobsz: en Gerrit Jacobsz: Witsen, heb ik toch overgenomen, omdat ik geen enkel bezwaar daartegen heb kunnen vinden.

Ik ben echter eenige verantwoording schuldig over de redenen, die mij hebben aanleiding gegeven om deze Lijst te beginnen met den vader der beide straksgenoemden. Het aangehaalde werk van Bol begint veel vroeger, en plaatst bovenaan een zekeren ridder, Gerrit Wis genaamd, die omstreeks 1400 zou gestorven zijn. Hij springt dan twee geslachten verder op Witse Claas van de Noord († omtrent 1498 te Akersloot), wiens zoon, Jacob Witsen van de Noord, in 1509 als

overleden wordt genoemd. Deze allen zouden ergens in Noord-Holland, in de nabijheid van Akersloot hebben gewoond. Er moet zelfs eene overlevering bestaan, die hunnen naam in verband brengt met het aldaar aanwezige Witsmeir. Pieter Bol gaat nu verder, en geeft de volgende geslachtstafel, die zich dan, zooals men zal zien, geleidelijk aansluit aan de overige lijst:

De hier genoemde Jacob Hendriksz. Witsen zou zich te Amsterdam hebben nêergezet, en de stamvader zijn geworden van het ons bekende regenten-geslacht.

Omtrent de Akerslootsche Van de Noords wil ik hier nog mededeelen, dat ik in het Rijks-Archief te 's-Gravenhage inzage heb gehad van het „Repertorium ván Kennemerland" (in de Leenregisters), en als bewoners van „een Hofstede liggende tot Ackersloot, met allen sijnen toebehoren" de namen *van den Oort* en *Noort* heb aangetroffen. Echter eerst in de zeventiende eeuw; de vorigen worden alleen met hun doopnaam en bijgevoegden vadersnaam aangeduid. Daar nu de eerste der genoemde personen dezelfde namen dragen als op het vorige lijstje, geef ik hier een ontwerp van een verdere geslachtlijst der Van de Noords, zooals die uit deze Leenregisters zou kunnen opgemaakt worden.

Jacob Willemsz. (in dat geval de hiervoren genoemde Jacob Witsen van de Noord.)
bij doode van Willem Claesz., zijn vader 1498.

Claes Jacobsz.
bij doode van Jacob Willemsz. s. v. 1503.

Dirck Janszoon
bij overgifte van Claes Jacobsz. 1527.
(dit zou dan de neef van den vorigen moeten zijn, volgens de vorige geslachtlijst bij Bol.)

Cornelis Dirxsoon
bij doode van Dirck Jansz. s. v. 1564.

Dirck Cornelisz.
bij doode van Cornelis Dirckxz. s. v. 1578.

Gerrit Dircxzoon
bij opdragte van Dirck voorsz. 1580.

Adriaen Gerritszoon
bij doode van Gerrit Dirxsoon s. v. 5 aug. 1610.

Dirck Gerritzoon

bij doode van Adriaen Gerritsz. s. hroeder 12 Sept. 1616.

Gerrit Dirxsoon

bij doode van Dirck Gerritsz. s. vader 17 Nov. 1644.

Jacob Dirxsoon van den Oort

bij doode van voorn: Gerrit Dirxsoon, sijn broeder 13 Oct. 1659.

Maertie Dirx Noort, oud 44 jaren, wonende tot Ackersloot

bij doode van Jacob Dirxsoon, haar vader 22 Sept. 1687.

Maertie Outgers, wonende tot Ackersloot, out 36 jaer,

bij dode van Maertie Dirxs. Noort, haer Muy, d. 22 August 1691.
Eed gedaen bij Simon Willemszoon Schuyt, haer neeff.

Simon Willemszoon Schuyt, oud 35 jaren, wonende tot Ackersloot,

bij dode van Maertge Outgers, sijn nichte hier boven genoemt, den 15 April 1695.

Het eenige, wat uit deze geslachtlijst zou kunnen blijken, is, dat de nakomelingen van zekeren Jacob (van de Noort) een hofstede te Akersloot in leen hebben gehad, hetgeen dus eenigszins ter bevestiging van Bol's voorstelling zou mogen strekken. Er is echter geen enkel stellig bewijs, dat deze met de Witsens zouden vermaagschapt zijn, en slechts in dat geval zouden zij onze belangstelling kunnen opwekken. Het is dus slechts volledigheidshalve dat ik deze namenreeksen hier mededeel, en ik heb geen vrijheid gevonden die ook in mijn Geslachtstafel van Witsen op te nemen.

In het algemeen is het mij voorgekomen, dat men bij het vinden van oude geslachtlijsten onzer Regenten groote voorzichtigheid in acht moet nemen. Het is bekend dat velen hunner, in de dagen hunner grootheid, zich gaarne voordeden als veel voornamer dan hunne niet-regeerende medeburgers, en niet ongaarne met een stamboom voor den dag kwamen, waarop (uit de hooge oudheid) namen voorkwamen, die aan

Ridderschap of Adel deden denken, en alzoo henzelven boven de gewone rijkgeworden kooplieden moesten verheffen. Konden deze adelijke voorvaderen niet in Amsterdam gevonden worden, welnu, dan werden zij elders gezocht, bij voorbeeld onder den land-adel. En bestond nu in deze of gene familie de overlevering, dat men hier of daar nog verre verwanten had, dan was niets gemakkelijker dan de gemeenschappelijke voorvaderen tot Edelen of Ridders te verheffen, om zoodoende een behoorlijk begin aan zijn eigen stamboom te verkrijgen. De omstandigheid, dat Pieter Bol de gezamenlijke Witsens uit een Ridder doet voortspruiten, geeft mij aanleiding om ook hier aan zulk eene dichterlijke vrijheid te denken.

Buitendien heb ik nog een ander bezwaar tegen deze Noord-Hollandsche afstamming, en vind daarvoor eenigen grond in een aanteekening van Nicolaas Witsen zelven. Aan het einde van zijn Levensbericht lezen wij:

> „Bij zijn geslagtslijst blijkt, dat van den jaare 1333 zijn voorouders in deze stad kan optellen."

Nicolaas Witsen zocht dus zijne voorvaderen niet in Noord-Holland, maar in zijn eigen geliefd Amsterdam. En dan nog wel tot 1333; vroeger kon het al moeielijk. Wij herinneren hier, dat de oudste bewaard gebleven namen van Amsterdamsche schepenen juist uit datzelfde jaar dagteekenen. (Zie J. ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, I, 372). De geschiedenis van Amsterdam, als vrije stad in Holland, begint eerst eenige jaren later, en wel met het Handvest van 1342 door Graaf Willem den Vierde.

Datzelfde handvest verlokt mij hier tot een kleine uitweiding.

Indien ik mij, in plaats van met het opsporen van de werkelijke geschiedenis, had willen bezighouden met

het bewerken of aanprijzen van legenden, dan zou het Handvest van 1342 mij een grooten dienst kunnen bewijzen. Trouwens, het heeft reeds als zoodanig dienst gedaan. Toen de Heer J. A. Alberdingk Thijm in het jaar 1869 eene Inleiding schreef voor het werk van den Heer Pluym over het „H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam," bracht hij de aanduiding van de „lane, die leghet in IJsebrants lant van der Zijdewinde," als westelijke grens van de stad, in verband met de overlevering, dat het geslacht Dommer van dezen IJsbrand zou afstammen. Daarop vinden wij letterlijk het volgende: „In IJsbrant Dommers Lane dan woonde in 1345 een bejaard en welgesteld man.... Waarom zou het IJsbrant Dommer zelf niet zijn?..," — Welzeker, waarom niet? Wanneer men eene legende verhaalt, heeft men volle recht zóó te spreken. — Mocht ik nu hier van dezelfde vrijheid gebruik maken, dan zou ik nog een stap verder gaan. Hetzelfde Handvest noemt als oostelijke grens: „Jans Witten hofstede." Er heeft dus in 1342 een zekere Jan bestaan, wiens vader Witte heette. Deze Jan, de zoon van Witte, met andere woorden: Jan Witszoon, waarom zou hij niet de stamvader kunnen zijn van al de latere Amsterdamsche Witszoons of Witsens?

Doch ik heb reeds de reden aangegeven, waarom ik deze vraag niet in vollen ernst zou durven opwerpen. Tegenover het „waarom niet?" van den legenden-dichter, mogen wij slechts acht geven op het „waarom wel?" van den geschiedschrijver. En dan valt het natuurlijk spoedig in het oog, dat mijne vraag van zoo even inderdaad op niets steunt. De namen van Jan en Witte waren in de Middeneeuwen algemeen genoeg om door leden van meer dan éen geslacht te kunnen gedragen worden. Ik zie dus af van elke verdere

poging om over de Amsterdamsche Witsens of Witszoons van vóór de helft der zestiende eeuw iets stelligs te weten te komen.

Wel echter heb ik het noodig geacht op het bestaan van den doopnaam Witte nog eens de aandacht te vestigen, omdat de zeventiende-eeuwsche Heeren Witsen, zoo al niet door henzelven, dan toch door anderen „Witsz." werden genoemd, en zulks duidelijk wijst op het feit, dat één hunner den gewonen naam zijns vaders als geslachtsnaam heeft gekozen.

Intusschen blijft er nog een andere vraag. Heeft Nicolaas Witsen, toen hij sprak van zijne „voorouders in deze stad," wel uitsluitend aan de rechte lijn der Witsens gedacht, of heeft hij wellicht ook zijne voorouders van moederszijde, het geslacht Opsy, bedoeld? Het is mogelijk, maar ook deze kunnen wij niet tot 1333 doen opklimmen. Wat ik daarvan heb kunnen vinden, laat ik hier volgen; men zal daaruit zien, dat de Opsy's nauw verwant waren aan het geslacht Gaef en aan Heyman Jacobsz. van der Ouder-Amstel, twee namen, die in het zestiende-eeuwsche Amsterdam herhaalde malen op de regeeringslijsten voorkomen, en dus wel in aanzien moeten zijn geweest. De namen der verschillende schepens Gaef, voorafgaande aan Claes Claesz: Gaef (boven wiens naam een dubbele streep staat) zijn getrokken uit de regeeringslijsten bij Wagenaar. Het verband van Heyman Jacobsz. van der Ouder-Amstel tot Lambert Cornelisz. Opsy heb ik overgenomen uit eene aanteekening van den Heer J. ter Gouw, in zijn Amstelodamiana, I, 425, die zich daarbij beroept op F. Halma, „Tooneel der Vereenigde Nederlanden I. 54, 55." Deze had gebruik gemaakt van „bescheiden en oude bezegelde brieven," in het bezit van Nicolaas Witsen.

Lambert Gaef.

Schepen 1444.

×

. . . .

Claes Lambertsz Gaef

Schepen en Raad 1477.

×

. . . . . .

Lambert Claesz Gaef — Claes Claesz Gaef

Schepen 1509.
Raad 1510.

(Lambert Claesz Gaef) ×

. . . . . .

Claes Lambertsz Gaef

Schepen 1529,

Heyman Jacobsz
van der Ouder-Amstel
(gebijnaemt Opsy).

×

. . . .

eene dochter.

×

Kornelis Lambertsz Opsy
+ 29 Oct. 1579.

Claes Claesz Gaef
(vermoedelijk een zoon van een der beide laatstgenoemden).
+ 10 July 1561.

×

Griete Barendsdochter
+ 30 Dec. 1672.

9 kinderen, waarvan No. 6

Catharina (Trijn) Claes Gaven dochter
geb. 8 April 1547.
+ 29 Jan. 1619.

tweemaal gehuwd,

× (Lambert Cornelisz Opsy)

× 21 Mei 1586. Joost Jansz Bilhamer
+ 8 Nov. 1590.

Children of Kornelis Lambertsz Opsy:

Heyman Opsy
+ 31 Mei 1605.

Lambert Cornelisz Opsy
Secretaris 1578 (of 1580).
+ 9 October 1583.
omstreeks 35 jaar oud.

×

. . . .

Lambert Lambertsz Opsy

×

. . . .

Klaasje L. Opsy.
+ 5 Oct. 1617.

Trijntje L. Opsy.
+ 19 Oct. 1617.

Catharina L. Opsy.
geb. 15 Aug. 1619.
+ 21 Nov. 1634.

×

Dr Cornelis Jansz: Witsen
+ 12 Maart 1669.

Jan, Lambert, **Nicolaas**, Cornelis, Jonas.

Behalve de gedeelten, welker herkomst wij reeds hebben aangewezen, is deze Lijst geheel opgemaakt naar aanleiding van een handschrift van Lambert Opsy op het Amsterdamsche Archief, dat reeds grootendeels door Dr. P. Scheltema is uitgegeven in zijn „Aemstels Oudheid," III, bl: 35 en volg: (Lambert Opsy en zijne familie). — Ik heb daarop de aandacht willen vestigen, omdat Nicolaas Witsen (blijkens zijn eigene aanteekeningen) ook veel belang heeft gesteld in zijne voorvaderen van deze zijde. In het Eerste Deel zijner nagelaten papieren vond ik daarvan enkele voorbeelden, namelijk in een uittreksel uit de oude boeken der Nieuwe Kerk.

„Ik lees daer van Heer Claes Lambert en Beatus Lamberts en suster. Na te sien of dese vinde in de stam van Optie.

„Mede van enen meester Jan Simonable, die mene de vader was Griet Simonable in onse stam. Dese hadde enige werkelijke gedagtenisse gemaakt."

„Vinde Clas Lambertse Gaef, die een graf hadde in Hr Eggerts choor, daer enige making bij sȳ geweest,"

Ik kan hier nog bijvoegen, dat op een der schilderijen van het Amsterdamsche Stadhuis ook de beeldtenis van Claes Claesz. Gaef moet voorkomen. Volgens J. van Dijk's „Beschrijving" staat achter op deze schilderij (N°. 2 van de tegenwoordige lijst van Dr. Scheltema) een „met olyverf-penceel" geschreven aanteekening van dezen inhoud:

„De Perzoon met het kelkje in zijn hand is Claes

Gaef, Over-overgrootvader van den Heer Burgermeester N. Witsen."

Het komt mij eenigszins waarschijnlijk voor, dat dit zal geschreven zijn, toen deze en vele andere schilderijen van de Doelens naar het Stadhuis op den Dam zijn verhnisd, alzoo in het laatst der zeventiende eeuw. Ik weet niet, of Witsen juist in dezen voorvader zoo bijzonder veel belang stelde. Dit was echter wèl het geval met een ander persoon, die ook op de Geslachtslijst van Opsy voorkomt, hoewel hij niet tot de voorvaderen van Witsen's moeder behoorde. Ik bedoel den ook van elders bekenden Joost Jansz, den tweeden man van Witsen's overgrootmoeder, de weduwe van Lambert Cornelisz Opsy. Over dezen Joost Jansz, die dikwijls Beeldsnijder wordt genoemd, schreef Witsen in zijne Aanmerkingen op Commelin, II 868[ci]:

„Desen man was genaemt Joost Jansen Bilhamer. Hij heeft gemaekt snijwerk aan het Horologie tot Straesburg. Een kaert van Amstelaent met sijne beschrijvinge, die nogh geteekent op de Thesaurie legt, seer curieus.

Item in houtsne de stad Amsterdam, die bij de ondergeschrevene berust, alsmede De afteekening van de belegeringen van Leyden met alle sijne fortressen bij de Spaensen rontom gelegt, seer konstigh na het leeven gemaekt, twelck bij den ondergeteekende in original berust.

Ook is hij fabrijk en inventeur geweest van de Oude Kerks tooren, begonnen int Jaer 1558 en voltrocken 1566, als de afteekeningen van sijn houtwerck in geraemte is te sien bij N. Witsen.

Dese man hadde nog gemaekt een beenhuijsje aen de nieuwe kerk, tgeen in mijn jeugt nogh stont, twelck in konst van architectuur en beelt-

werck sijns gelijcken niet hadde. Hij hadde alle kloosters en kerken binnen dese stad in platte grontteekeningen gelegt. Geen aensienlijk gebouwe soo van huysen, als sterckten, sluijsen, &ca, of werden door hem gemaeckt.

En vermits hij van mijn verwanten is geweest, en een gedeelte van sijn goederen tot mij is overgekomen, so besitte ik nogh verscheydene seer konstige teekeningen, bij sijn eigen hant gemaekt."

Betreffende Joost Jansz: raadplege men verder de Verhandeling van Jacobus Koning, alsmede een stuk van den Heer A. D. de Vries Azn in „Eigen Haard, 1877 bl. 269," waarbij een afbeelding van het bedoelde „beenhuysje" is gevoegd.

Blijkbaar heeft Witsen aan de verwantschap met dezen werkelijk verdienstelijken man meer waarde gehecht dan aan een afstamming uit Edelen en Ridders. Het kon hem trouwens ook niet onbekend zijn, dat zijn geslachtsnaam ook gedragen werd door velen, die zeer burgerlijke betrekkingen bekleedden. In verschillende boeken en registers op het Amsterdamsche Archief kan men daarvan bewijzen vinden. Zoo is reeds vóór de helft der zestiende eeuw sprake van „Kornelis Witszoons Lijnbaan," buiten de Korsjespoort, en in 1579 zag ik een uitgaafpost: „Cornelis Jacob Witsz. betaelt sestich gulden, over twe glasze, bij deze stede geschoncke in die groote kerk tot Oudewater, met advijs van de XXXVI Raden." Later, in de zeventiende eeuw, vinden wij nog vele andere Witsens. Zoo b. v. Jacob Huybertsz Witsen, als bode op Zeeland (30 Mei 1646, groot memoriaal III 253v), Salomon Witsz, kleermaker, (10 Mei 1652, Register v. Kwijtscheldingen A. A. 131), Jonas Witsen, tinnegieter (begraven Noorderkerk 16 Sept. 1664; hij woonde in de Prinsenstraat,

met Abraham Witsen en Hester Witsen). Een zoon van dezen tinnegieter Jonas, was de koperslager Isaak Witsen, wiens erkenning als ingeboren poorter vermeld staat op 23 Februari 1666. En in de achttiende eeuw vond ik onder de namen der schilders, die Amsterdamsche poorters zijn geweest: 23 October 1737 Jan Witsen, en 1 Juli 1738 Abraham Witsen. Geen van deze allen komt voor op de Geslachtlijst, die Pieter Bol ons geeft. Zouden zij daarom geen bloedverwanten zijn geweest? Het is moeielijk te zeggen, doch al zijn zij het inderdaad geweest, zoo is toch de graad hunner bloedverwantschap niet aan te wijzen, en ik mocht hen daarom niet in mijne Geslachtstafel opnemen.

Nu ik van meer en minder aanzienlijke bloedverwanten heb gesproken, rest mij nog ééne opmerking. Zij betreft den doopnaam van Nicolaas Witsen zelven.

Volgens de oude Amsterdamsche gewoonte (die bij vele echte Amsterdammers nog in zwang is), werd steeds de oudste zoon genoemd naar zijns vaders vader, de tweede naar moeders vader, de derde naar den vader zelven: eerst de vierde en volgenden kregen andere namen naar welgevallen. Wanneer wij nu dezen regel toepassen op de zonen van Dr. Cornelis Jansz: Witsen en Catharina Opsy, dan vinden wij, dat ook hier de oudste zoon heette naar zijn grootvader Jan Witsen, de tweede naar zijn grootvader Lambert Opsy, doch eerst de vierde naar zijn vader Cornelis Witsen. De derde, onze Nicolaas, maakt dus eene uitzondering op de algemeene gewoonte. Kan daarvoor eenige reden hebben bestaan, die voor ons van belang is? Dit is moeielijk uit te maken, zoolang wij niet weten aan welken bloedverwant hij zijn naam Nicolaas ontleende. Daar hij de eerste Witsen is geweest, die

dezen naam heeft gedragen, moet zijn peet waarschijnlijk onder de Opsy's worden gezocht, en het is niet onmogelijk dat een zoon van Lambert Lambertsz. Opsy Claas of Nicolaas heeft geheeten, naar een vroegeren Claes Gaef. Wanneer wij onze aandacht schenken aan het feit, dat Nicolaas Witsen, meer dan een der andere broeders, een zeer welgesteld man blijkt geweest te zijn, zou er zelfs plaats zijn voor de gissing, dat deze onderstelde Claes Opsy (of wie hij dan moge geweest zijn) zijn petekind boven zijne andere neven heeft bevoordeeld, en dat deze zijn lateren rijkdom voor een deel aan hem heeft te danken gehad.

Doch zoodoende zouden wij wêer aanlanden op het gebied der gissingen en onderstellingen, waarvan wij ons liefst zoo ver mogelijk wilden verwijderd houden. — Gedachtig (ofschoon wel wat laat) aan de Apostolische les in I Timotheus I: 4, besluit ik dus hiermede mijne mededeelingen betreffende Witsen's voorgeslacht. De Geslachtlijst, die ik hierbij aanbied, heb ik gepoogd tot op onzen tijd te vervolgen, ten einde te kunnen zien langs welken weg de tegenwoordige Heeren Witsen (te Amsterdam), Witsen Elias en Witsen Straalman van de zeventiende-eeuwsche Witsens afstammen. Dit was uit het boekje van Pieter Bol niet op te maken, doch de plaatsenboeken uit de Zuiderkerk hebben mij zulks zeer gemakkelijk gemaakt.

De Amsterdamsche Heeren Witsen zullen het mij stellig niet kwalijk nemen, dat ik weinig geloof hecht aan de legende, die hun een adellijke afkomst wil toeschrijven. Nicolaas Witsen, die zelf den titel van Baron afwees, heeft ook niet het voorbeeld gevolgd van zoovelen zijner tijdgenooten, die heerlijkheden

kochten, aan welker naam zij boven hun eigen geslachtsnaam de voorkeur gaven. Het voorrecht, een man als Nicolaas Witsen op zijne geslachtlijst te kunnen aanwijzen, weegt wel op tegen het gemis van eenige onbekende en twijfelachtige adellijke voorvaderen, ergens in Noord-Holland. Een Amsterdammer ten minste mag er wel zóó over denken.